8

Kütüb-i Sitte

AKÇAĞ

Prof. Dr.
İBRAHİM CANAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI
TERCÜME VE ŞERHİ

AKÇAĞ

AKÇAĞ YAYINLARI: 116

Hadis : 3/8

ISBN 975-338-054-2 (Takım)
ISBN 975-338-062-3 (8. CİLT)

Editör : *Ahmet Hikmet Ünalmış*
Tashih : *İsmail Karakaya, Ömer Parlak*
Ahmet Tülek

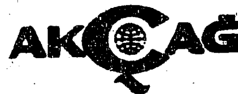
Baskı : *Feryal Matbaası 223 36 96*
Baskı Yeri : *Ankara 1995*
Cilt : *Balkan Cilt Sanayii*
Film Montaj : *Ekspress Basım Hizmetleri*

Prof. Dr.
İBRAHİM CÂNAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI TERCÜME VE ŞERHİ

8. CİLT

Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
Tuna Cad. No. 8/1 06420 Kızılay-Ankara
Tel: 0. (312) 432 17 98-433 86 51 Fax : 432 28 52

SEHAVET VE KEREM BÖLÜMÜ

2174 ١ - عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسول الله ﷺ: السَّخِيُّ
قَرِيبٌ مِنَ اللّٰهِ، قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ، قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ؛ وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ
مِنَ اللّٰهِ، بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ، بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ، قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ؛ وَلَجَاهِلٌ سَخِيٌّ أَحَبُّ
إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى مِنْ عَابِدٍ بَخِيلٍ]. أخرجه الترمذى.

1. (2174)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **"Sehâvet sâhibi Allah'a yakındır, insanlara yakındır, cennete yakındır, cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah'tan uzaktır, insanlardan uzaktır, cennetten uzaktır, cehenneme yakındır. Câhil sehâvet sâhibini Allah, cimri ibâdet düşkününden daha çok sever."** [Tirmizî, Birr 40, (1962).]

AÇIKLAMA:

1- *Sehâvet, Aynî*'nin açıklamasına göre, *"Uygun olanı uygun olana vermek, kendi kazancından, herhangi bir karşılık almadan harcamaktır. Bu, güzel ahlâklardan biridir, hattâ en başta gelenlerden biridir. Buhl (cimrilik) bunun zıddıdır."*

Sehâvet dilimizde *cömertlik* olarak ifâde edilir. *Sahî* de cömert demektir.

2- *Sahî*'nin yani cömert kişinin *Allah'a yakın* olmasından maksad mesâfe yönüyle yakınlık değildir. Allah'ın rahmetine ve sevâbına yakınlıktır. Zîrâ Allah'a mekân ve cihet nisbet etmek câiz değildir. *İnsanlara yakın* olması da onların muhabbeti, sevgi ve hürmet gibi mânevî yakınlıklarını ifâde eder, burada da mekân yakınlığı maksud değildir. *Cennete yakınlık*'tan murad mesâfe yakınlığı olabilir, bu câizdir. Çünkü, malından Allah rızası için bol bol lâyık olan yerlerde sarfetmekle cennete götüren yola sülûk etmiş olmaktadır. Hadisler cennet ve cehennemin etrafını mekruhât ve şehevât perdelerinin sardığını belirtir. Kişi ameliyle birinden uzaklaşırken, diğerine yaklaşmaktadır.

Kişinin cennete yaklaşması, cennetle kendi arasındaki perdeleri kaldırması demektir. Ülema, hayırlı amellerin ve husûsan Allah rızası için yapılan harcamaların bu perdeleri refedip kaldırdığını beyân etmiştir.

Gazâlî der ki: *"Cimrilik, dünyaya bağlanmanın meyvesidir; cömertlik ise zühd'ün yani dünyaya kıymet vermemenin meyvesidir. Meyveye yapılan övgü, muhakkak ki meyveyi veren ağaca yapılmış olur. Cömertlik, gerçek tevhid ve hakîkî tevekküle ermenin sonucudur. Yani Allah'ın yaptığı va'ade ve rızık hususunda verdiği garantiye samimî olarak inanmaktan neş'et eder. Bunlar ise, hadîste işâret edilen tevhîd ağacının meyveleridir. Cimrilik ise şirkten neş'et eder. Bu da sebeplere bağlanıp kalmaktan ve Allah'ın va'adi hususunda düşülen şekk'-ten neş'et eder."*

3- *Tîbî*, sahî ve bahîl kelimelerinin harf-i tarifli yani ma'rife olarak gelmesini *ahd-i zihnî olarak yorumlar ve: "Burada kastedilen sahî ve bahl'den murad, şerîatça sahi ve bahîl addedilen kimsedir (örfçe, insanlarca sahî ve bahîl addedilen değil)" der.* Bu mütalaâyı yaptıktan sonra şu neticeyi beyân eder: *"Öyleyse, zekâtını veren Allah'ın emrine uymuş, O'nu tâzim etmiş ve mahlûkatına olan şefkatini ortaya koyup, malından vererek yardım elini uzatmış olmaktadır. Bu kimse Allah'a da yakındır, insanlara da yakındır. Makamı da cennetten başka bir yer olamaz. Böyle yapmayanın durumu da bunun aksidir. İşte bu sebeple, hadiste söylendiği üzere, cahil olan cömerti Allah, âbid olan cimri'den daha çok sever."*

2175 ٢- وعنه رضى الله عنه قال: [قَالَ رسول اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَنْفِقْ أُنْفِقْ عَلَيْكَ، وَقَالَ: يَدُ اللهِ مَلأَى لاَ تُغِيضُهَا نَفَقَةٌ سَحَّاءُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ. أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْفَقَ مُنْذُ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ فَإِنَّهُ لَمْ يُغِضْ مَا فِي يَدِهِ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى المَاءِ. وَبِيَدِهِ المِيزَانُ يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

«لاَ يُغِيضُهَا» أى لا ينقصها.

وقوله [سَحَّاء» أى لا ينقطع عطاؤها كَسَحِّ المَطَرِ.

2. **(2175)**- Yine *Ebu Hüreyre hazretleri (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadîs-i kudsîde, Allah Teâla hazretlerinin şöyle söylediğini haber verdi:* **"Sen infak et, ben de sana infak edeyim."** *Efendimiz devamla dedi ki:* **"Allah'ın eli (yedullah) doludur. Gece ve gündüz (boyu yapılan) arkası kesilmez infaklar onu azaltmaz. Arz ve semâvâtın yaratılışından beri Allah'ın infak ettiklerini düşünün! Bunlar, O'nun elindekinden hiçbir şey eksiltmemiştir. O'nun Arş'ı suyun üzerindeydi. Elinde mîzân da var, alçaltır, yükseltir."** [Buharî, Tevhîd 22, 35, Tefsir, Hûd 2, Nafakât 1; Müslim, Zekât 37, (993); Tirmizî, Tefsîr, (3048).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîsin baş kısmı hadis-i kudsîdir, yani mânâsı Allah'tan, lâfzı *Hz. Peygamber*'dendir. Bu çeşit hadisler **"Rabbim buyuruyor ki"** diyerek *Resulullah*'ın Allah'tan rivâyeti şeklinde başlar. Her ne kadar bütün hadisler وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى **"O nefsinden konuşmaz, O'nun konuştuğu vahiyden başka bir şey değildir"** (Necm 3-4) ayetiyle ilahî garantiye mazhar ise de, bazıları nebevî içtihad olabilmektedir. Şu halde içtihad ihtimalinden uzak olmak kudsi hadîsin imtiyazlarından biridir.

2- Hadiste geçen, **"Allah'ın eli"** diye çevirdiğimiz *yedullah* tabiri bazı tariklerde *yemînullah* yâni *Allah'ın sağ eli* diye gelmiştir. Ülema bunu *ni'met, hazineler* diye anlamıştır. Öyle ise Allah'ın eli, *Allah'ın hazîneleri* demektir. Hazine diye ifâde edilen her çeşit mal-mülkteki tasarruf sağ elle yapılması sebebiyle, Cenâb-ı Hakk'ın zenginliğini (hazinelerini) ifâde için *yemînullah (Allah'ın sağ eli)* tâbiri kullanılmıştır. *Dolu olmak*'la Allah'ın nihayetsiz olan zenginliği ifade edilir, zirâ O'nun nezdinde insan ilminin ihâtâdan âciz kalacağı zenginlikte rızk vardır.

3- Hadîste birdenbire **"O'nun arşı suyun üzerindeydi"** cümlesinin yer almasını, bâzı şârihler, Allah'ın zenginliğinin derecesini ifâde zımnında, *Resulullah* tarafından **"Arz ve semâvâtın yaratılışından beri Allah'ın infak ettikleri** zikredilince, zihne kendiliğinden gelecek, *"Bundan önce ne vardı?"* sorusuna cevap olarak açıklarlar. Çünkü, yine Buhari'de kaydedilen bir hadis arz ve sema'nın yaratılmasından önce Arş'ın su üstünde olduğunu belirtir:

كَانَ اللّٰهُ وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ قَبْلَهُ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ ثُمَّ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ

"Allah vardı, O'ndan önce hiçbir şey yoktu. Arş'ı da su üstünde idi. Sonra semâvât ve arzı yarattı." İlk yaratılanın Arş olduğu anlaşılmıştır.

4- *"Elinde mîzân vardı"* cümlesi rivâyetlerde *"Diğer elinde mizan vardı"* şeklinde gelmiştir. Müteakip cümle: *"Mizânı kâh alçaltır kâh yükseltir"* demektir.

Hattâbî der ki: *"Mizân bir temsildir. Ondan maksad mahlûkat arasında yapılan taksimattır. Nitekim "alçaltır, yükseltir" ibâresi buna işâret eder."* Müslim'de gelen bir başka hadîs burada kastedileni anlamamızda yardımcıdır: اَلْمِيزَانُ بِيَدِ الرَّحْمٰنِ يَرْفَعُ اَقْوَامًا وَيَضَعُ آخَرِينَ **"Mizân (terâzi), Rahman'ın elindedir. Bâzı kavimleri yükseltir, bazı kavimleri de alçaltır."**

Şu halde *alçalan ve yükselen*'in, Allah'ın iradesi altında olmak kaydıyla milletler olduğu anlaşılmaktadır. Mamafih, hadis başkaca anlamlara imkân tanıyacak vecizliktedir.

5- Hadîs, *Resûlullah*'ın ilâhî hakikatleri, insanların anlayacağı bir üslûba dökerek ifade ettiğinin güzel bir örneğini teşkil eder. Bildiğimiz ve gördüğümüz mef-

hum ve eşyalara benzetme sûretiyle görülmeyen hakikatler, temsiller şekli altında ifadeye dökülmektedir. Bu, hadislerde sıkça görülen bir metoddur.

٣- وعن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ لاَ يَدَّخِرُ شَيْئاً 2176
لِغَدٍ]. أخرجه الترمذى.

3. (2176)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yarın için hiçbir şey biriktirmezdi."* [Tirmizî, Zühd 38, (2363).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın mümtaz vasıflarından biri, yarın endişesi taşımaması idi. Bu sebeple kendisine ganîmetlerden ayrılan payları ertesi güne bırakmadan dağıtırdı. Şârihler, efendimizin bu hasletini, O'nun Cenab-ı Hakk'ın *"rezzâk"* vasfına olan güveninin tamlığı ile izâh ederler.

Şunu da belirtelim ki, bâzı rivâyetler ailesi için bir yıllık nafaka ayırdığını haber verir. Şârihler bu iki rivâyet arasında teâruz olmadığını belirtirler. Çünkü, Efendimiz, haznedâr ve taksîm edici durumundaydı. Eline ganimet vs.'den herhangi bir mal ulaşınca derhal hak sahiplerine dağıtırdı. Bu esnada, başkalarına olduğu şekilde ailesine de haklarını verir idi, zira fey'de onların da hakları vardı. *İbnu Dakîkul-Îd* der ki: *"Yarın için hiçbir şey biriktirmezdi..." hadisi: "Kendi nefsi için biriktirmezdi.." şeklinde tevîl edilmelidir , "Ehli için bir yıllık yiyeceklerini ayırırdı" hadisi de her ne kadar onlarda iştiraki olsa da başkası için yapılan biriktirmeye hamledilmelidir." Münâvî* şu açıklamada bulunur: *"Ailesinin de, diğerleri gibi Allah'ın fey olarak verdiğinde hakları vardı. Onların nefisleri, haklarını yanlarında bulundurmadıkça mutmain olmuyordu. Resûlullah da onları, tâkatları haricinde bir şeye zorlamıyordu."*

Yine *Münâvî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yiyecek biriktirmekten alıkoyan mahzuru *"dağarcıkta olana güvenip Cenab-ı Hakk'ın feyzinden talepten geri kalmak"* olarak açıklar.

٤- وعن جبير بن مُطْعِمٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَال: [بَيْنَمَا رسولُ اللّهِ ﷺ 2177
يَسِيرُ قَافِلاً مِنْ حُنَيْنٍ فَعَلِقَ بِهِ الأَعْرَابُ يَسْأَلُونَهُ؟ حَتَّى اضْطَرُّوهُ إلى سَمُرَةٍ
فَخَطِفَتْ رِدَاءَهُ فَوَقَفَ. فَقَالَ أَعْطُونِى رِدَائِى: فَلَوْ كَانَ لِى عَدَدُ هَذِهِ العِضَاهِ نَعَماً
لَقَسَمْتُهُ بَيْنَكُمْ، ثُمَّ لاَ تَجِدُونِى بَخِيلاً وَلاَ كَذَّاباً وَلاَ جَبَاناً]. أخرجه البخارى.

4. (2177)- *Cübeyr İbnu Mut'im (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) Huneyn dönüşü yol alırken bedevîler ısrarla (ganimetin tak-*

simini) taleb ediyorlardı. Öyle ki bar ara, Resulullah (aleyhissalâtu vesselam)'ı bir semure ağacına doğru sıkıştırdılar ve ridasını kaptılar. Bunun üzerine durup şunu söyledi: **"Ridâmı verin, şu taşlar sayısınca koyun olsa, ben yine de onu aranızda taksim ederdim. Ve sonra görürdünüz ki, ben ne cimriyim, ne yalancıyım, ne de korkağım."** [Buharî, Cihâd 24, Humus 19.]

AÇIKLAMA:

1- Hâdise, rivâyetten de anlaşılacağı üzere Huneyn dönüşü sırasında cereyan etmiştir. Müslümanlar, Huneyn'de Havâzinlilerle savaşmış,neticede Cenab-ı Hakk'ın lütfu ile zafer kazanılmış, bol miktarda ganimet elde edilmiş idi. Çok sayıda esir (altı bin) ve sayısız deve ve koyun sürüleri ele geçirilmişti.

Resûlüllah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ganimeti dağıtmakta acele etmek istemiyor, savaşılan yerden uzaklaşmak üzere durmadan yürüyüş emri veriyordu.

Öncelikle bedevîler olmak üzere, savaşa katılan bazı gruplar ganimet dağıtımının gecikmesinden memnun değillerdi. Havazînlilerin mağlup lîderi *Mâlik İbnu Avf*'a, *Resulullah*'ın, müslüman olduğu takdirde ailesini ve malını geri vereceğine dair saldığı haber üzerine *Mâlik* gelmiş, ona, kendi âilesi ve malından başka fazladan yüz deve verilmişti.

Bilahare, mal ve adamlarının iadesi için gelen heyete *Hz. Peygamber*, geciktiklerini söyleyecek ve kendilerini daha önce beklediğini, bu yüzden taksim işini de te'hir ettiğini anlatacaktır.

Şu halde, bedevîler, *Resulullah*'ın bu niyetini sezmiş olacaklar ki, ganimetin bir an önce taksîmi için müracaatlarını sıklaştırıp, tazyiklerini artırmış olmalıdırlar.

Sadedinde olduğumuz rivâyet, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'i taksim yapmak üzere karar verip mola emrini vermeye sevkeden son sahneyi tasvîr etmektedir. *İbnu Hacer'in* kaydettiği bir başka veche göre, bedevilerin tazyiki ile *Hz. Peygamber*'in devesi yoldan çıkar, bir semüre ağacına sıkışır, bu fırsatta rıdasını kaparlar. Rivâyetin devamında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın orada indiği ve müslümanların da indiği vs. belirtilir.

2- HADİSTEN ELDE EDİLEN FÂİDELER

★ Hadis, cimrilik, yalan ve korkakliğı zemmetmektedir.

★ Müslümanların imamında bu vasıflardan hiçbiri olmamalıdır.

★ *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselam* bedevîlerin kabalık ve anlayışsızlıklarına karşı sabır ve tahammül göstermiş, onları anlayışla karşılamıştır.

★ Kişinin, yeri gelince nefsindeki güzel hasletleri söylemesi câizdir. Kendisini korkak zanneden câhillere böyle olmadığını söylemek gibi. Bu mezmum olan fahr (övünme) değildir.

★ Hak taleb eden kimse, va'ade razı olmalıdır, yeter ki vâ'ad eden kimse sözünü yerine getirecek durumda olsun.

★ İmam muhayyerdir, ganimeti dilerse savaş biter bitmez dağıtır, dilerse daha sonra dağıtır.

2178 ٥- وعن عقبة بن الحارث رضى اللّه عنه قال: [صَلّى بِنَا رسول اللّهِ ﷺ الْعَصْرَ فَأَسْرَعَ وَأَقْبَلَ يَشُقُّ النَّاسَ حَتَّى دَخَلَ بَيْتَهُ، فَعَجِبَ النَّاسُ مِنْ سُرْعَتِهِ. ثُمَّ لَمْ يَكُنْ بِأَوْشَكَ مِنْ أَنْ خَرَجَ. فَقَالَ: إِنِّي ذَكَرْتُ شَيْئاً مِنْ تِبْرٍ كَانَ عِنْدِي فَخَشِيتُ أَنْ يَحْبِسَنِي فَقَسَّمْتُهُ]. أخرجه البخارى والنسائى

«التِّبْرُ» الذهب الذى لم يضرب دنانير.

5. (2178)- *Ukbe İbnu'l-Hâris (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize ikindi namazı kıldırmış idi. (Selam verince) acele ile cemaati yarıp evine girdi. Halk onun bu telâşesinden hayrete düşmüştü. Ancak geri dönmesi gecikmedi. Gelince, (halkın merakını yüzlerinden anlayan Hz. Peygamber şu açıklamayı yaptı):* "**Yanımda kalan birkısım altın vardı (namazda) onu hatırladım. Beni alıkoyacağından korktum ve hemen gidip dağıttım.**" [Buharî, Ezân 155, Amel fi's-Salât 18, Zekât 20, İsti'zân 36; Nesâî, 104 (3, 84).]

AÇIKLAMA:

1- Parantez içerisine koyduğumuz açıklayıcı ziyâdeler, rivâyetin Buharî'deki bir başka vechinden alınmadır.

2- *Hz. Peygamber*'in hâne-i saadetleri mescidin geri tarafındaki avlunun kenarlarında olduğu için gidip gelmesi çabuk olmuştur. Üstelik, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* namazda hatırlamış olduğu dağıtılmamış altından bir an önce halâs bulmak için, çok sür'atli ve telaşlı hareket etmiş, bu hal "ne oldu?" diye cemâatin merak ve endişesini tahrik etmiştir. *Resûlullah* halkın merakını yüzlerinden okuduğu için hem bu meselede ders vermek ve hem de endişelerini gidermek için, daha onlar sormadan açıklama yapmıştır.

3- Hadîs namazda, namazla ilgisi olmayan dünyevî ve uhrevî şeyler tefekkür etmenin namazın sıhhatine mâni olmadığını göstermektedir. Ülemâ, "Dinî

şeyler düşünmenin mahzuru, dünyevî şeyler düşünmekten daha hafiftir'' demiştir. Esâsen namazda zihnin, dünyevî şeylerle meşgul olmaması temennî edilen en güzel durumdur. Ancak bunu gerçekleştirmek zordur. Bu sebeple dînimiz, zihnî meşguliyetlerin, erkâna giren bir şeyin terkine sebep olmadıkça namazın sıhhatini bozmayacağını bildirmiştir.

4- Ülemâ, bu hadisten, ayrıca selamdan sonra dua için beklemenin vacib olmadığı hükmünü çıkarmıştır. Keza: *''İhtiyaç halinde cemaati yarıp çıkmak mübahtır, namazın içinde mübah bir işe azmetmek caizdir''* denmiştir.

5- Hadisin sonunda *Resulullah*'ın *''Beni alıkoyacağından korktum''* ibâresi, *''Evde duran paranın, zihnimi kendisiyle meşgul ederek, Allah'a teveccüh edip O'na yönelmekten beni alıkoymasından korktum''* demektir.

6- Bazı rivâyetlerde *''Taksimini emrettim''* yerine *''Taksim ettim''* demiştir.

2179 ٦- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [لَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْمَدِينَةَ لَمْ يَكُنْ بِأَيْدِيهِمْ شَيْءٌ، وَكَانَتِ الأَنْصَارُ أَهْلَ الأَرَاضِى وَالْعِقَارِ فَقَاسَمُوهُمْ عَلَى أَنْصَافِ ثِمَارِ أَمْوَالِهِمْ كُلَّ عَامٍ وَيَكْفُونَهُمُ الْعَمَلَ وَالْمُؤْنَةَ. وَكَانَتْ أُمُّ أَنَسٍ أَعْطَتْ رسولَ اللّهِ ﷺ عِذَاقاً كَانَتْ لَهَا، فَلَمَّا فَرَغَ النبىُّ ﷺ مِنْ قِتَالِ أَهْلِ خَيْبَرَ رَدَّ الْمُهَاجِرُونَ إلى الأَنْصَارِ مَنَائِحَهُمْ وَرَدَّ رسولُ اللّهِ ﷺ إلى أُمِّ أَنَسٍ عِذَاقَهَا]. أخرجه الشيخان.

«الْعِذَاقُ» جمع عَذْقٍ بفتح العين وهو النخلة بما عليها من الحمل

«الْمَنِيحَةُ» هنا: العطية.

6. (2179)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Muhacirler Medîne'ye geldikleri vakit ellerinde hiçbir şey yoktu. Ensâr ise arâzi ve akar sâhibi kimselerdi. Her yıl mallarının, ürünlerinin yarısını onlara vermek, bunlar da çalışma ve bakım işlerini üzerlerine almak şartıyla anlaştılar. Enes'in annesi kendine âit olan bir hurmalığı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a verdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayberlilerle savaşıp orayı fethettikten sonra muhâcirler, bağışlarını ensâr'a iâde ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) da zikri geçen hurmalığı Enes'in annesine iade etti.''* [Buhari, Hibe 35; Müslim, Cihâd 70, (1771).]

AÇIKLAMA:

1- Muhacirler mal ve mülklerini bırakarak, kuru canlarıyla Medîne'ye geliyorlardı. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onların geçim meseleleriyle yakından ilgilenmiştir. Bu maksadla ensarla aralarında kardeşleşme yaparak herbirini ensardan birinin kardeşi îlân etmiştir. Bidayette bu kardeşlik, birbirlerine vâris olma hükmüyle de kuvvetlendirilmişti.

Muhâcir ve ensarî kardeşlerin ortaklığı farklı şekillerde tezâhür etmiştir. Mesela *Hz. Ömer, (radıyallahu anh)* ensarî kardeşiyle aynı tarlada münâvebe ile birgün biri, bir gün diğeri çalıştıklarını anlatır. Sadedinde olduğumuz hadîs, ensarîlerden bir kısmının, bağ-bahçenin ürününden yarısını almak kaydıyla muhâcire işletme hakkını verdiklerini ifâde ediyor. Buharî'nin bir rivâyeti, Ensarîlerin, mallarının bir kısmını, muhacirlere tamamen bağışlamayı teklif ettiklerini, ancak *Resûlullah*'ın malın aslını temlik mânâsına gelen böylesi bir bağışı kabul etmediğini ifâde eder. Şu halde, sadedinde olduğumuz hadiste, akarın aslına değil, işletmesine, bir başka ifâde ile ondan elde edilecek ürüne ortaklığı esas alan bağış çeşidinin mevzubahis edildiğini görmekteyiz.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fetihlerle birlikte Medîne ve yakın civarında araziler elde edilmeye başlandıkça, muhâcirlere verilen akarlar, eski sahiplerine iade edilmiştir. *Benî'n Nadîr, Benî Kureyza* ve *Hayber* yahudilerinden alınan arazilerden sonra muhacirlerin ellerinde ensâr'ın *menîha* (1) olarak verdiği arazi kalmamıştır.

Hadisten, *Hz. Enes*'in muhterem vâlideleri *Ümmü Süleym hâtunun (radıyallahu anhâ), Resulullah*'a tıpkı *Enes*'i hizmet için bağışladığı gibi, hurmalık da bağışladığını öğrenmekteyiz. *Resulullah, bu hurmalığı, âzadlısı Ümmü Eymen*'e vermiştir. Müslim'in bir rivâyeti, bu hurmalığı *Hz. Peygamber*'in *Ümmü Süleym*'e iade ettiği zaman *Ümmü Eymen*'in vermek istemediğini, onu râzı edebilmek için *Resulullah*'ın *Ümmü Eymen* (radıyallahu anhâ)'e başka hurmalık gösterdiğini, fakat öbürünün direndiğini, *Resûlullah*'ın miktarı artıra artıra on misline kadar çıkardığını, *Ümmü Eymen*'in, bundan sonra râzı olduğunu belirtir. Bu rivâyet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisinin terbiyesinde emeği geçen bir kimsenin gönlünü kırmamak için ne kadar titiz, mütehammil ve keremkâr olduğunu gösterir.

Ümmü Eymen (radıyallahu anhâ)'in itirazı, herhalde, *menîha*'yı temlik zannetmiş olmasından ileri gelmiştir.

(1) *Meniha:* Koyun, keçi, sığır, deve, at gibi hayvanların süt, yün, taşıma gibi menfaatlerinin, herhangi bir karşılık almadan bağışlanması. Kişi hayvan besler, menfaatlerinden faydalanır, karşılık ödemez. Bağ-bahçenin *meniha* olması demek, aslî mülkiyeti sahibinde mahfuz kalmak şartıyla, ürünlerinden istifade etmek üzere bağışlanması demektir. Mal sâhibinin *menîha*'da herhangi bir ücret taleb etmesi mevzubahis değildir.

SEFER (YOLCULUK) VE ADÂBI BÖLÜMÜ

(Bu bölümde on edep vardır)

BİRİNCİ EDEB

YOLA ÇIKIŞ GÜNÜ

İKİNCİ EDEB

YOL ARKADAŞI

ÜÇÜNCÜ EDEB

YÜRÜME VE KONAKLAMA

DÖRDÜNCÜ EDEB

ARKADAŞA YARDIM

BEŞİNCİ EDEB

KADININ YOLCULUĞU

ALTINCI EDEB

YOLCUNUN YANINDA BULUNMASI MEKRUH OLAN ŞEYLER

YEDİNCİ EDEB

SEFERDEN DÖNÜŞ

SEKİZİNCİ EDEB

DENİZ YOLCULUĞU

DOKUZUNCU EDEB

YOLCUYU KARŞILAMA

ONUNCU EDEB

KUDÜM (SEFERDEN DÖNÜŞ) NAMAZI

UMUMİ AÇIKLAMA

İnsan hayatının vazgeçilmez safhalarından biri *sefer*'dir. Seferi umûmiyetle *yolculuk* diye tercüme ederiz. Sefer kelimesinin dilimizde daha husûsi bir mânâsı vardır, kelimeyi kullanınca öncelikle bu mâna zihnimize gelir. *Sefer*, askerî bir tâbirdir. Halbuki, şer'î ıstılah olarak belli bir mesâfeyi aşan yolculuğa *sefer* denir. Bu yolculuğun gayesine bakılmaz; ticarî, askerî, turistik, sıla-i rahm vs. hepsi birdir. Dinen, bu durumdaki kimse müsâfirdir, bazı husûsi ahkâma tâbîdir.

Ayrıca, kişiye her hâlinde, her durumunda, dünyevi-uhrevî her meselesinde rehberlik eden dinimiz, müsâfire de rehberlik eder, yolculuğunun en verimli, en faydalı ve emniyet içerisinde geçmesi için *"hazırlıktan, dönüş anına kadar"* mâruz kalacağı belli başlı durumlarla ilgili âdablar tavsiye eder, emirlerde, yasaklarda bulunur. Bunlar yakından tahlîl edilince hepsinin yolcunun lehine teşriât olduğu görülür.

Yolculukla ilgili olarak şu hususları özetleyebiliriz:

1- **Yolculuk bir gayeye mâtuf olmalıdır:** Askerî, ticarî, ilmî, ibretî, sıla-i rahm vs. Akl-ı selimin *"faydalı"*lığına hükmedeceği her gâye, yolculuk için meşru bir sebep sayılabilir. Hadislerde *"ihtiyaç olmaksızın yapılacak seyahat*'in kerâhetine dikkat çekilmiş ise de hangi seferin mekruh olduğuna dâir sarâhate yer verilmemiştir. Mü'min kişinin sağduyusu, vicdanî hükmü, imânî ferâseti bunu tâyinde yeterlidir. نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ **"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır"** veya الْإِثْمُ حَزَّازُ الْقُلُوبِ **"Günah kalbin titremesidir"** gibi hadîslerde yer verilen umûmi prensipler hayırlı ve hayırsız seyahatleri belirlemede yardımcı olur.

2- **Âyet ve hadisler seyahate teşvik eder:** Yeryüzünün dolaşılıp, geçmiş insanların bıraktıkları eserlere bakılarak ibret alınması, yaratılışın nasıl olduğunun görülmesi vs. pek çok ayet-i kerîmenin emridir. [Âl-i İmrân 137, En'âm 11, Nahl 36, Neml 69, Ankebut 20, Rûm 9, 42, Gâfir 21, 82, Yusuf 109, Hacc 45-46, Fâtır 44, Muhammed 10.]

Bir âyet meâlen şöyle: **"Yeryüzünde gezip, kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görmezler mi? Onlar, kendilerinden daha kuvvetliydiler..."** (Fâtır 44). Bir diğer âyet de şöyle: **"De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın, sonra da, yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bakın"** (En'am 12).

Bir başka âyette *"seyahat edenler (sâihûn)*; tevbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, rükû edenler, secde edenler ve emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker'de bulunanlarla birlikte müjdelenirler (Tevbe 112).

Kur'ân-ı Kerim'in seyahate verdiği ehemmiyeti tesbitte zikri gereken mühim bir husûs da *İslâm devleti bütçesi*nin harcama kalemlerinden birini *yolcuların* teşkil etmesidir. Tevbe sûresinin 60'ıncı ayetinde devlet gelirlerinin harcanacağı belli başlı sekiz sâha sayılır. Bunlardan biri *"İbnu's-Sebîl* (yoloğlu)"dur. Bu sebeple olacak, daha *Hz. Ömer*'den itibâren yol ve konaklama tesisleri ciddî olarak ele alınmış, meselâ Kâhire'den çıkan bir yolcu Bağdât'a gelinceye kadar yanına ne kendisi için azık ne de hayvanı için yem tedariki ihtiyacı duymamıştır. Yol boyu ihtiyaçları ve emniyeti sağlanmıştır.

Resûlullah da mesela: سَافِرُوا تَصِحُّوا وَتُرْزَقُوا **"Sefere çıkın ki sıhhat bulasınız, rızkınız arta!"** buyurmuştur. Daha önce (1, 133-134 ve devamı) ilim için yapılacak seyahatlere olan nebevî teşvîki belirtmiştik. Burada tekrar etmiyoruz.

Yeri gelmişken şunu da belirtelim: 2197 numarada gelecek olan **"Yolculuk azabtan bir parçadır"** hadisi ile, **"Sefere çıkın sıhhat bulun"** gibi teşvikkâr hadisler arasında zâhirî bir tearuz görülürse de gerçekte bir zıtlık yoktur. Yeri gelince açıklayacağımız üzere, orada, çıkılan seferdeki meşakkatler hatırlatılarak aileye çabuk dönülmesi kastedilmektedir, *seferde meşakkat var, sefere çıkmaktan kaçının* şeklinde bir mânayı hiçbir âlim anlamamıştır.

Dikkat çekmemiz gereken bir diğer nokta şudur: *Sefer*'den bir kısım âlimler ve bahusus tasavvuf yönü ağır basan âlimler, fikren, ruhan Allah'a yapılacak mânevi seferi anlamışlardır. Bu görüşlerini te'yid eden âyetler de göstermişlerdir. Mesela *Gazâli* der ki: *"Sefer iki çeşittir:*

a) Zâhirde yapılan sefer,

b) Bâtında Allah'a yapılan sefer.

Bâtınî seyâhate şu âyetle işaret edilmiştir: إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي **"(İbrahim): "Doğrusu, dedi ben Rabbime gidiciyim.."** (Saffat 99). Şu âyet her iki seyahate birden işâret eder: سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ **"Gerek âfâkta ve gerek kendi nefislerinde âyetlerimizi yakında onlara göstereceğiz..."** (Fussilet 53). İkincisi (bâtınî seyahat) daha büyüktür çünkü bu seyahati yapan kimse, genişliği arz ve sema olan cennette ebedî tenezzühe mazhar olur, öyle makamlara iner ki gelenlerin çokluğuyla sıkışıklığa uğramaz.

3- İslâmi seyahatin mühim âdablarından biri, seyahatin gâyesi hâsıl olur olmaz, sür'atle âileye dönmektir. Bu husus, 2197 numaralı hadiste açıklanacak.

4- Burada belirteceğimiz husus da şudur: İslâmî seferin, bilinmesi gereken bir kısım ahkâm ve adâbı vardır. Bunlardan bir kısmı farzları ilgilendirir, her müslümanın bilmesi farz-ı ayn'dır. Bir kısmı sünnet ve edebtir.

İşte bu bahis, seferle ilgili muhtelif İslâmî âdâbı beyân eden hadisleri ihtivâ etmektedir. Teysir bu âdâbı, on nev'e ayırarak zikreder. Biz, bunlara *edeb* kelimesiyle başlık attık: *Birinci Edeb, ikinci Edeb* diye. Aslı ise *Birinci nev, İkinci nev* şeklinde idi.

BİRİNCİ EDEB

YOLA (SEFERE) ÇIKIŞ GÜNÜ

2180 ١- عن كعب بن مالك رضىَ اللّه عنهُ قال: [قَلَّمَا كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَخْرُجُ إلى سَفَرٍ إلاَّ يَوْمَ الْخَمِيسَ]. أخرجه أبو داود.

1. **(2180)**- *Kâb İbnu Mâlik (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hep perşembe günleri yola çıkardı. Perşembe dışında yola çıktığı nadirdi."* [Ebu Dâvud, Cihâd 84, (2605); Buharî, Cihâd 103.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yolculuklarını perşembe gününe rastlattığını, Medine'yi o gün terketmeyi tercih ettiğini belirtmektedir. Buharî'nin rivâyetinde Tebük seferine de perşembe günü çıktığı ilâve edilir. *İbnu Hacer*, bu işte *Resûlullah*'ın perşembeyi tercih ediş sebebi olarak bir başka hadiste ifâde edilen hükmü kaydeder: بُورِكَ لأُمَّتِى فِى بُكُورِهَا يَوْمَ الْخَمِيسِ **"Ümmetime perşembe günü erken yapacağı işler mübarek kılınmıştır."** *Resûlullah*'ın bazı işler için haftanın günleri içinde perşembeye ayrı bir yer verdiği söylenebilir. Nitekim pazartesi, perşembe günleri nâfile oruç tutulması sünnet kılınmıştır. Cennet kapılarının da bu iki günde açıldığı ifade edilmiştir:

تُفْتَحُ اَبْوَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَ الإِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ

Ancak hemen belirtelim ki, sefere çıkmalarda perşembenin tercihi muttarid, değişmez bir prensip değildir. Nitekim *Veda Haccı* için *Resûlullah* cumartesi günü yola çıkmıştır. Öyle ise, perşembe günü çıkacak bir mâni sebebiyle yolculuğun bir hafta te'hîri diye bir prensip konmamıştır.

Haftanın belli günlerinde yapılacak işlerden bahseden bazı zayıf rivâyetler kesin bir hüküm ifâde etmez. Bilakis hayatını daha verimli kılmak isteyen kimselere irşâdî bir prensip verir: *"Belli başlı işler, önceden programa bağlanarak haftanın ve hatta ayın belli muayyen günlerine dağıtılabilir. Böylesi bir kararlılık sünnete aykırı değildir, bilakis örneği bile mevcuttur."* Bunu, ömrümüzü daha verimli kılmanın bir yolu olarak değerlendirmemize nassî bir mâni yoktur.

2181 ٢- وعن صَخْرِ بْنِ وَدَاعَةَ الْغَامِدِىِّ رضى اللّه عنه قال: [قَال رسول اللّهِ:

اللَّهُمَّ بَارِكْ لأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا، وَكَانَ ﷺ إِذَا بَعَثَ سَرِيَّةً أَوْجَيْشاً بَعَثَهُمْ أَوَّلَ النَّهَارِ، وَكَانَ صَخْرٌ تَاجِراً، وَكَانَ يَبْعَثُ تِجَارَتَهُ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ فَأَثْرَى وَكَثُرَ مَالُهُ].

أخرجه أبو داود والترمذى.

2. **(2181)**- *Sahr İbnu Vedâ'a el-Gâmidî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle dua ederdi:* **"Allah'ım, ümmetime erkenciliği mübârek kıl."** *Nitekim, aleyhissalâtu vesselâm efendimiz bir seriyye veya bir ordu göndereceği zaman, onu günün erken saatinde yola çıkarırdı. Sahr tüccardı, o da ticârete günün ilk saatinde çıkardı. Böylece zengin oldu ve malı arttı."* [Ebu Dâvud, Cihâd 85, (2606); Tirmizî, Büyû 6, (1212).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ümmetine "erken"i, yani günün ilk saatini tavsiye etmektedir. Erken saatte yapılacak işlerin mübarek ve hayırlı kılınması için de dua etmektedir. Hadîsin râvisi *Sahr*, bu sünnete uymanın maddî neticesini kendisini örnek vererek göstermektedir: *"Tüccardım, ticaret için mallarımı erkenden pazara götürürdüm, Resûlullah'ın duası bereketine servetim oldu, malım arttı"* mânâsında beyanda bulunmaktadır.

2- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* pek çok işte günün ilk saatini tercih etmiştir: İbâdet, yolculuk ve düşmana taarruz. Bir önceki rivâyet, her ne maksadla olursa olsun yolculuğa erken saatte çıktığını ifâde ederken, bu rivâyet düşmana karşı gönderilen orduların da erken saatte yola çıkarıldığını ifâde ediyor. Başka bazı rivâyetler de Resûlullah'ın hedefe sabahın erken saatinde varıp, ezan okunup okunmadığını gözetleyip, sabah ezanı okunmuyorsa saldırı ve baskına geçmeyi prensip yaptığı belirtilir (1051. hadis).

Erkencilik hususunda *Hz. Peygamber*'in başka teşvikleri de vardır. *Hz. Aişe*'nin bir rivayeti şöyle: بَاكِرُوا لِلْغُدُوِّ فِي طَلَبِ الرِّزْقِ فَإِنَّ الْغُدُوَّ بَرَكَةٌ وَنَجَاحٌ **"Rızık talebi için çıkmada erken davranın. Zira erken çıkışta bereket ve muvaffakiyet vardır."**

Alimler, sadece sefere çıkmada, rızık için gitmede değil, görülecek her işte فِي قَضَاءِ الْقَضَايَا erkenciliği tavsiye ederler. Bunların başında ilim talebi zikredilir. *"Gerçek ilim, kargalar gibi erkenci olmakla elde edilir"* demişlerdir.

3- *Seriyye*, küçük çaptaki askeri birliktir, sayısı dörtyüzü geçmez. Hafif olduğu için hareket kabiliyeti fazladır, gece yürüyüşlerini ve âni baskınları tercih eder. Cem'i *Serâya*'dır.

SEFERİN İKİNCİ EDEBİ

ARKADAŞ

2182 ١- عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مِنَ الْوَحْدَةِ مَا أَعْلَمُ مَا سَارَ رَاكِبٌ بِلَيْلٍ وَحْدَهُ]. أخرجه البخارى والترمذى.

1. **(2182)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İnsanlar yalnızlıktaki (mahzuru) benim kadar bilselerdi, hiçbir atlı tek başına bir gececik olsun yol yapmazdı."** [Buharî, Cihâd 135; Tirmizî, Cihâd 4, (1673).]

AÇIKLAMA:

Hadis, tek başına seyahat etmemeyi tavsiye etmektedir. Ancak şârihler: "Zarûret ve maslahat halinde yalnız başına yolculuğun câiz olduğunu belirtirler. Şöyle ki bazı durumlar vardır ki bir kimsenin tek başına hareket etmesini gerektirir: Casus gönderme, öncü çıkarma gibi. Sünnetten de bâzı örnekler rivâyet edilmiştir. Kerâhet bunun dışındaki hallerle ilgilidir. *İbnu Hacer: "Muhtemelen cevaz hâli, emniyet durumunda ihtiyaçla kayıtlıdır. Yasak hali de, zaruret olmadığı hallerde korku ile kayıtlıdır"* dedikten sonra muhtelif fırsatlarda, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yalnız başlarına yola çıkardığı kimselerden isimler verir: *Huzeyfe, Nu'aym İbnu Mes'ud, Abdullah İbnu Üneys, Havvât İbnu Cübeyr, Amr İbnu Ümeyye, Sâlim İbnu Ümeyr* gibi.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, normal şartlarda yapılacak ideal mânadaki yolculuğun âdablarından birini beyan etmiş olmaktadır: Kişi tek başına yola çıkmamalıdır.

Müteâkip hadîsler meseleyi daha da açacaktır.

2183 ٢- وعن سعيد بن المسيب قال: [قال رسول الله ﷺ: الشَّيْطَانُ يَهُمُّ بِالْوَاحِدِ وَالِاثْنَيْنِ، فَإِذَا كَانُوا ثَلَاثَةً لَمْ يَهُمَّ بِهِمْ]. أخرجه مالك.

2. **(2183)**- *Said İbnu'l- Müseyyeb (rahimehullah)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Şeytan tek başına olanla, iki kişi beraber olana sıkıntı verir. Eğer üç kişi olurlarsa onlara sıkıntı veremez."** [Muvatta, İsti'zân 36, (2, 978).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Muvatta'da mürsel ise de, başka tarîkten mevsul olarak *Ebu Hüreyre* rivayeti olarak gelmiştir.

2- Bu hadis yolculukla ilgilidir. Yani *"Tek başına seyahat edenle iki arkadaş olarak seyahat edenlere şeytan sıkıntı verir, üç kişi beraber seyahat ederlerse sıkıntı veremez"* demektir. Ancak, bâzı âlimler: *"Tek başına (vâhid)'den maksad "kendi görüşünde yalnız kalan"*'dır" diyerek *"çoğunluğa uymak, büyüğe uymaktan evlâdır"* prensibini getirmişlerdir. Nitekim bir başka hadis de bu manayı te'yîd etmektedir: عَلَيْكُمْ بِسَوَادِ الأَعْظَمِ مَنْ شَذَّ شَذَّ إِلَى النَّارِ **"Ekseriyete uyun, yalnız kalan ateşe gider."**

2184 ٣- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضى اللّه عنهُ قال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ: الرَّاكِبُ شَيْطَانٌ وَالرَّاكِبَانِ شَيْطَانَانِ، وَالثَّلاَثَةُ رَكْبٌ].

أخرجه مالك وأبو داود والترمذى.

3. **(2184)**- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi (radıyallahu anh)* tarîkinden naklediyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir atlı bir şeytandır, iki atlı iki şeytandır, üç atlı bir gruptur."* [Muvatta, İsti'zân 25, (2, 978); Ebu Dâvud, Cihâd 86, (2607); Tirmizî, Cihâd 4, (1674).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, hadisi şöyle açıklar: *"Bunun mânası şudur: "Yalnızlık ve yeryüzünde tek başına seyahat şeytanın işidir. Bu amele insanı şeytan sevkeder ve ona şeytan çağırır. İki kişi için de durum aynıdır. Ancak üç kişi olurlarsa o zaman bir cemaat teşkîl ederler." Hattabi* devamla der ki: *"Yalnız başına yolculuk yapan kimse yolda ölecek olsa, yanında onun yıkama, teçhiz ve defin gibi cenazesi ile alakalı işleri görecek kimsesi olmaz. Keza malı-mülkü üzerine vasiyetini tevdi edeceği ve terekesini ailesine götürecek, ölümü hakkında onlara haber getirecek birisi olmaz. Keza yolculuğunda kendisine yardımcı olacak kimseden de mahrumdur. Üç kişi olurlarsa bazı külfetli işlerde, korunmada birbirlerine yardım ederler, namazlarını cemaatle kılıp, cemaat sevabından hisselerini alırlar."*

2185 ٤- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ: إِذَا خَرَجَ ثَلاَثَةٌ فِى سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أَحَدَهُمْ]. أخرجه أبو داود.

4. **(2185)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bir sefere üç kişi beraber çıkınca birini emîr (başkan) yapsınlar."** [Ebu Dâvud, Cihâd 87, (2609).]

AÇIKLAMA:

Hattabi şu açıklamayı yapar: "*Bu emirden maksad işlerinin müştereken ahenkli olarak yürümesi, aralarında farklı fikirler ortaya çıkmaması ve dolayısiyle ihtilafa düşmemeleridir.*"

Başkan seçme sünnet-i müekkededir. "*Vâcibdir*" diyen âlim de vardır.

Üçten murad, cemaatin en azı (ekalli) üç olması sebebiyledir. Daha fazla iseler evleviyetle başkan gerekli olur.

Hattâbî der ki: "*Bu hadîste şu hususa delil vardır: Eğer iki kişi, aralarındaki bir mesele hakkında hüküm vermesi için üçüncü bir şahsı hakem tayin etseler, bunun hükmü infaz edilir.*"

1- Böyle bir emîre itaat gerekir, ancak bu emîrin hudûd ahkâmını tatbik etmeye veya ta'zir cezası vermeye yetkisi yoktur. Sadece yolculuk umuruyla ilgili kararlar almada şer'î izne sahiptir.

2- Bâzı âlimler, "*iki kişi olsalar da birinin emîr olması gerekir*" diyerek, ikiyi de "üç"ün ahkâmına tâbi kılmıştır.

ÜÇÜNCÜ EDEB
YÜRÜME VE KONAKLAMA

2186 ١- عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إذَا سَافَرْتُمْ فِى الْخِصْبِ فَأَعْطُوا الْإِبِلَ حَظَّهَا مِنَ الْأَرْضِ، وَإِذَا سَافَرْتُمْ فِى الْجَدْبِ فَأَسْرِعُوا عَلَيْهَا السَّيْرَ وَبَادِرُوا بِهَا نِقْيَهَا، وَإِذَا عَرَّسْتُمْ فَاجْتَنِبُوا الطَّرِيقَ فَإِنَّهَا مَأْوَى الْهَوَامِّ بِاللَّيْلِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

وزاد أبو داود: «وَلاَ تَعْدُوا الْمَنَازِلَ».

«النِّقْىُ» مُخُّ العظام.

«وَالتَّعْرِيسُ» نزول المسافر آخر الليل ساعة للاستراحة.

1. **(2186)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Münbit yerde sefer yaptığınız zaman, deveye arzdaki hissesini verin. Çorak yerde sefer yaptığınız zaman da orada yürümeyi hızlandırın, ilikleri kurumasın. Mola verdiğiniz zaman yoldan sakının çünkü orası geceleyin haşerâtın sığınağıdır.**" [Müslim, İmâret 178, (1926); Tirmizî, Edeb 75, (2862); Ebu Dâvud, Cihâd 63, (2529).]

Ebu Dâvud'da "**hissesini verin**" dendikten sonra "**mutad mola yerlerini (konaklamadan yürüyüp) geçmeyin**" ibâresini ilave etmiştir.

AÇIKLAMA:

Münbit, bol ot bitiren araziye denir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, sefer sırasında yolumuz otlu araziden geçtiği zaman, oradan hızla geçmeyip, zaman zaman durup, hayvanın otlatılmasını tavsiye etmektedir. Arazideki hayvanın hakkı, otlamasıdır. Çorak ve otsuz araziden de çabuk çıkılmalı ki hayvan daha fazla acıktırılmamalıdır. Şu halde uzun çekecek yolculukta, yol güzergâhı tabiî olarak bazan otlu, bazan otsuz araziden geçecektir. *Resulullah* molaların otlak yerlerde verilecek şekilde programlanmasını tavsiye buyurmaktadır. Ebu Dâvud'un ziyade cümlesi, hedefe bir an önce varmak için konaklama yerlerinde mola yap-

madan geçip gitmeyi de yasaklamaktadır. Zira bu, hayvan için yorucu olur. Ayrıca konaklamaların yol üzerinde değil, yolun dışında uygun bir yerde yapılması tavsiye edilmektedir. Böylece hem yılan, akrep gibi zararlı hayvanların geceleyin geçitleri engellenmemiş, hem de onların zararlarından emin kalınmış olur.

Bu hadiste hem binek hayvanına hem de kırlarda yaşayan haşerâta karşı *Resulullah*'ın şefkat ve merhametinin derecesini görmekteyiz. Evet o aleyhissalatu vesselam, *rahmeten li'l-âlemîn*'dir.

2187 ٢- وعن خالد بن مَعْدَان يرفعه قال: [قَالَ النبى ﷺ: إِنَّ اللّٰهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيَرْضَى بِهِ وَيُعِينُ عَلَيْهِ مَالاَ يُعِينُ عَلَى الْعُنْفِ، فَإِذَا رَكِبْتُمْ هٰذِهِ الدَّوَابَّ الْعُجْمَ فَأَنْزِلُوهَا مَنَازِلَهَا. فَإِنْ كَانَتِ الأَرْضُ جَدْبَةً فَانْجُوا عَلَيْهَا بِنِقْيَهَا، وَعَلَيْكُمْ بِسَيْرِ اللَّيْلِ، فَإِنَّ الأَرْضَ تُطْوَى بِاللَّيْلِ مَالاَ تُطْوَى بِالنَّهَارِ، وَإِيَّاكُمْ وَالتَّعْرِيسَ عَلَى الطَّرِيقِ فَإِنَّهَا طَرِيقُ الدَّوَابِّ وَمَأْوَى الْحَيَّاتِ]. أخرجه مالك.

2. (2187)- *Hâlid İbnu Ma'dân* -merfu olarak (yani *Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)*'in sözü olarak)- rivayet ediyor: "*Resûlullah buyurdular ki:* **"Allah refikdir, (yumuşaklık, kolaylık, musamaha sahibi). Bu sebeple rıfkı sever, rıfk sebebiyle razı olur, rıfk (sahibin)'e mahsus bir yardımı vardır ki, şiddet sahipleri bu yardımı göremez. Öyleyse bu, dili olmayan hayvanlara bindiğiniz zaman bunlara konaklama yerlerinde mola verin. Eğer geçtiğiniz arazi çoraksa, oradan hayvanın iliğini kurutmadan çıkın. Gece yürüyüşünü tercih edin. Zira geceleyin arz, gündüzleyin dürülmeyecek şekilde dürülür. Yol üzerine (geceleyin) konaklamaktan kaçının. Çünkü o, hayvanların yolu, yılanların sığınağıdır."** [Muvatta, İsti'zan 38, (2, 979).]

AÇIKLAMA:

1- *Rıfk*, sözde ve fiilde kolaylık, yumuşaklık, tatlılık gibi mânalara gelir. Allah'ın *refik* yani rıfk sâhibi olması, kullarına karşı kolaylık göstermesi, zorluk göstermemesi, güç yetirecekleri emirler vermesi, müsâmaha ve afla muâmele etmesi.. demektir. Bâzı âlimler Allah'a "*Refik*" ismini izâfe etmeyi câiz görmemiştir. "*Çünkü,* derler *Allah'ın isimleri tevâtürle sabittir. Bu isim mütevâtir haberle gelmediğine göre, Allah'a isim olarak kullanılamaz. Hadiste bu, arkadan gelecek hükmü genişletmek maksadıyla Allah'ın bir vasfı olarak beyan edilmiştir.*" Bu mütâlaaya *Nevevî: "Haber-i vâhidle sâbit olan "refik" ve diğer isimlerle Allah'ın tesmiyesi câizdir, esah olan budur"* diye cevap verir.

2- Allah'ın rıfkı sevmesi, insanların birbirine müşfik ve anlayışlı davranmalarından Allah'ın hoşlanması demektir. *Rıfk sebebiyle razı olması*, rıfk sahiplerine sevap vermesi; *rıfk sahibine yardım etmesi*, rıfk ile muâmele etmek isteyene maksadını kolaylaştırması demektir. *Müslim*'in rivâyetinde:

إِنَّ اللّٰهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ وَيُعْطِي عَلَى الرِّفْقِ مَالاَ يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ وَلاَ مَا يُعْطِي عَلَى مَا سِوَاهُ

"... Rıfk için verdiğini, şiddet (unf) için, başka bir şey için vermez" şeklinde gelmiştir.

Hadiste *şiddet* diye tercüme ettiğimiz *unf*, zorluk, meşakkat, kabalık, sertlik, anlayışsızlık gibi ahlakî düşüklük ve merhametsizlikleri ifâde eder.

Rıfk üzerine başka rivayetler de gelmiştir.

Rıfk, hadisin devamında da görüldüğü üzere sadece akıl sahipleri için tavsiye edilmez, hayvanlara karşı da rıfkla muâmele tavsiye ve emredilir: *"Bu, dili olmayan hayvanlara bindiğiniz zaman.."* Hayvanlar konuşmadığı için onlar *"dilsiz"* olarak tavsif edilmiş ve merhamet celbedilmek istenmiştir.

3- Hayvanlara rıfk'ın gereklerinden biri olarak, yol sırasında mûtad konaklama yerlerinde durulup mola verilmesi zikredilmektedir. Buralar, dinlenme ve yeniden güç kuvvet kazanma yerleridir. Buralarda durulmaması hayvanın yorgunluğunu artıracağından onlara karşı merhametsizlik olur. Hadisin *Dârakutnî*'de gelen vechinde: فَأَعْطُوهَا حَظَّهَا مِنَ الْمَنَازِلِ وَلاَ تَكُونُوا عَلَيْهَا شَيَاطِينَ **"Hayvana konaklama hakkını da verin, sakın onlara karşı şeytanlar olmayın"** buyrularak, konak yerlerinde durmamanın "haksızlık" olduğu ve bu davranışın Allah nazarında *"şeytana yanaşan bir isyan"* olduğu belirtilmiştir: *"Allah'ın mahlûkatına şefkatsiz davranarak şeytanların birisi gibi binip, onların kullanışı gibi kullanmayın"* demektir. Şeytanın hayvana binmeyeceği söylenecek olsa, *"emre âsilikte onlar gibi olmayınız"* şeklinde mâna te'vîl edilir.

4- Hadis geceleyin yolculuk yapmayı tavsiye etmektedir. Gece yolculuğunun kazandıracağı kolaylıklar, taşınması kolay dürülü bir kumaşa benzetilmiştir. Taberî'nin kaydettiği bir rivayette: عَلَيْكُمْ بِالدُّلْجَةِ فَإِنَّمَا يَطْوِيهَا اللّٰهُ .. **"Geceleyin seyahat edin, çünkü yolu geceleyin Allah dürer "** denmiştir.

5- Yolculuk âdabı meyanında, geceleyin uyku için konaklandığı takdirde yol üzerine konaklanmaması tavsiye edilmektedir. Burada hem haşerata karşı merhâmet, hem de yolcuya karşı emniyet vardır. Hadislerin muhtelif vecihlerinden bu anlaşılmaktadır. Şârihler haşerâtın, yollara oradan geçen yolculardan kalan kırıntıları yemek üzere geceleyin ineceklerini belirtir. O halde yolda konaklayanlar hem bunları rahatsız eder, hem de onlardan zarar görebilir. Ayrıca geceleyin seyahat eden başka yolcuları da rahatsız etmek mevzubahistir.

İbnu Mâce'nin bir rivâyetinde, geceleyin yolda konaklamaktan başka, yola "*kaza-yı hâcet yapmak*" da yasaklanır.

2188 ٣- وعن أبى قتادة رضى الله عنه قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذَا عَرَّسَ بِلَيْلٍ اضْطَجَعَ عَلَى يَمِينِهِ، وَإذَا عَرَّسَ قَبْلَ الصُّبْحِ نَصَبَ ذِرَاعَهُ وَوَضَعَ رَأْسَهُ عَلَى كَفِّهِ]. أخرجه مسلم.

3. **(2188)**- *Ebu Katâde (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yolculuk sırasında geceleyin uyumak üzere konaklayınca sağı üzerine yatardı. Sabah vaktine yakın konaklamış ise, (yastık yerine) kolunu diker, başını avucunun içine koyardı.*" [Müslim, Mesâcid 313, (683).]

AÇIKLAMA:

1- Müslim'deki lâfızla, Teysir'in lâfzı arasında biraz farklılık var: Teysîr, "*seferde*" kelimesini hazfetmiş, ayrıca "*sabaha yakın*" veya "*sabahtan az önce*" diye tercüme edebileceğimiz *kubeyle's-subh* yerine *kable's-subh* demiş. Tercümede bu durumu gözönüne aldık.

3- Hadîs, yolculuk sırasında ne şekilde yatılacağını göstermektedir. Sabaha yakın yatıldığı zaman kolun dikilerek başın avucun içine konması, herhalde sabah namazının geçmesini önlemek, kolayca uyanmak içindir.

2189 ٤- وعن أبى ثَعْلَبَةَ الخُشَنِىِّ رضى الله قال: [كَانَ النَّاسُ إذَا نَزَلَ رسولُ اللّهِ مَنْزِلاً تَفَرَّقُوا فِى الشِّعَابِ وَالأَوْدِيَةِ. فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ إنَّ تَفَرُّقَكُمْ فِى الشِّعَابِ وَالأَوْدِيَةِ إنَّمَا ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَلَمْ يَنْزِلُوا بَعْدُ مَنْزِلاً إلاّ انْضَمَّ بَعْضُهُمْ إلَى بَعْضٍ حَتَّى يُقَالَ لَوْبُسِطَ عَلَيْهِمْ ثَوْبٌ لَعَمَّهُمْ].

4. **(2189)**- *Ebu Salebe el-Huşenî (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sefer sırasında konaklayınca yanında bulunan halk vadilere ve dağ geçitlerine dağılırdı. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Vâdilere ve geçitlere dağılmanız şeytan işidir"** *diye ikaz etti. Bundan sonra herhangi bir yere inilince birbirlerine yakın şekilde yerleşirlerdi. Öyle ki, "Üzerlerine bir yaygı atılsa hepsini örter" denirdi.*" [Ebu Dâvud, Cihâd 97, (2628).]

AÇIKLAMA:

1- *Vadi*, dağların arasındaki sel yataklarıdır. *Şiâb*, "*şib*"in cem'i olup dağlardaki yollar, geçitler mânasına gelir.

2- *Resûlullah*, yolcuların, mola verildiği zaman etrafa rastgele dağılmalarını hoş görmemiş topluca konaklamalarını tavsiye etmiştir. Dağılmadaki kerâheti, bu tarzı şeytana nisbet ederek ifâde buyurmuştur. *Resûlullah*, pekçok hikmet ve maslahatı muhtevi bir yasağı çoğu kere "şeytan"a nisbet ederek veciz şekide ifâde etmiştir. Müteâkip hadîs, bu sıklıkta sıkışıklığa sebep olmamanın esas olduğunu ifâde edecektir.

2190 ٥- وعن سهل بن معاذ الجُهَنِىِّ عن أبيه رضى اللّه عنه قال: [كَانَ النَّبِى ﷺ فى غَزْوَةٍ فَنَزَلَ مَنْزِلاً فَضَيَّقَ النَّاسُ الْمَنَازِلَ وَقَطَعُوا الطَّرِيقَ. فَبَعَثَ النَّبِىُّ ﷺ مُنَادِياً يُنَادِى فى النَّاسِ: إنَّ مَنْ ضَيَّقَ مَنْزِلاً أوْ قَطَعَ طَرِيقاً فَلاَ جِهَادَ لَهُ].

أخرجه أبو داود.

5. **(2190)**- *Sehl İbnu Mu'âz el-Cühenî*, babası *(Sehl)*'den naklen anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gazve sırasında bir yerde konaklamıştı. Askerler konakladıkları yerleri birbirine pek yakın tutarak darlığa sebep oldular ve yolu da kestiler. Bunun üzerine bir dellâl çıkararak halka şunu ilan ettirdi:* "**Konak yerini daraltıp yolu kesenin cihadı yoktur.**" [Ebu Dâvud, Cihâd 97, (2629, 2630).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* konak yerinde başkasını daraltmamayı rahatsız etmemeyi, lüzumundan fazla yer işgal etmemeyi, geçenlerin geçişini engelleyecek şekilde yolu kesmemeyi tavsiye etmektedir. Bu yasaklamayı "*cihâd sevâbını kaybeder*" ifâdesiyle, mübâlağalı bir üslubla müeyyideye bağlamış olmaktadır.

Şu halde önceki hadîs dağılmayı yasaklayıp sık olmayı emrederken, bu hadîsin de sıkışıklığı yasaklaması arasında tenâkuz mevzubahis değildir. Öyle ise yolcular birbirini rahatsız etmeyecek, gelip geçenlere zorluk vermeyecek şekilde mâkul aralıklarla yerleşmelidirler.

DÖRDÜNCÜ EDEB
ARKADAŞA YARDIM

2191 ١- عن أبي سعيد رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ: مَنْ كَانَ مَعَهُ فَضْلُ ظَهْرٍ فَلْيَعُدْ بِهِ عَلَى مَنْ لاَ ظَهْرَ لَهُ، وَمَنْ كَانَ لَهُ فَضْلُ زَادٍ فَلْيَعُدْ بِهِ عَلَى مَنْ لاَ زَادَ لَهُ. فَذَكَرَ أَصْنَافاً مِنَ المَالِ حَتَّى رَأَيْنَا أَنْ لاَ حَقَّ لأَحَدٍ مِنَّا فِي فَضْلٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. **(2191)**- *Ebu Sa'îd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kimin yanında fazla hayvan varsa, onu hayvanı olmayana versin. Kimin de fazla azığı varsa onu azığı olmayana versin."**

Resulullah, bazı mal çeşitlerini bu suretle saymaya devam etti. Öyle ki, bizden hiç kimsenin (yol sırasında) herhangi bir fazlalıkta hakkı olmadığı düşüncesine vardık." [Müslim, Lukata 18, (1728); Ebu Dâvud, Zekât 32, (1663).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis yolcuların birbirlerine yardıma mükellef olduklarını ifade eder. Yardımlaşma her zaman için gereklidir ve dinimizin emridir. Ancak yolculuk, kıtlık gibi durumlarda bu daha çok ehemmiyet ve mükellefiyet kazanmaktadır.

2- Hadisin gerek Müslim'deki ve gerekse Ebu Dâvud'daki aslı, hadisin vürud sebebini ihtiva etmektedir. Ancak Teysîr, o kısmı hazfetmiş. *Ebu Saîd el-Hudrî* diyor ki: *"Biz bir defasında Hz. Peygamber ile bir seferde bulunuyorduk. Devesi üzerinde bir adam gelerek gözünü sağa sola çevirmeye başladı. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Kimin yanında..."** diye hadise devam eder.

Hadis ihtiyaç sahibinin durumunu îma ile haber verdiğini göstermektedir. İnsan feraseti bir başkasından bir ihtiyaç izhârı sezer sezmez ilgi gösterilmelidir. Örnekte *Resulullah* öyle yapmıştır. Şârihler, kâfile reisinin yardım edilmesi emrini vermesi gerektiğini söylerler.

Bu hadis, ihtiyaç içinde olan yolcuya, memleketinde zengin bile olsa, altında bineği, üst-başında zenginliğe delalet eden kıymetli elbiseleri olsa bile sadaka ve zekât verilebileceğine delil olmuştur.

2192 ٢- وعن جابر رضى الله عنه قال: [أَرَادَ النَّبِىُّ ﷺ الْغَزْوَ فَقَالَ: يَامَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنْصَارِ. إنَّ مِنْ إِخْوَانِكُمْ مَنْ لَيْسَ لَهُ مَالٌ وَلاَ عَشِيرَةٌ. فَلْيَضُمَّ أَحَدُكُمْ إِلَيْهِ الرَّجُلَيْنِ وَالثَّلاَثَةَ. فَضَمَمْتُ إِلَىَّ اثْنَيْنِ أَوْ ثَلاَثَةً وَمَالِى إِلاَّ عُقْبَةٌ كَعُقْبَةِ أَحَدِهِمْ مِنْ جَمْلِى].

2. **(2192)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gazveye çıkmak arzu etti ve:* **"Ey Muhâcir ve Ensâr topluluğu! Kardeşlerinizden öyleleri var ki ne malları var ne de aşîretleri. Herbiriniz, iki veya üç kişiyi yanına alsın"** *dedi.*"

(Hz. Cabir devamla der ki): "*Bu tamim üzerine ben iki veya üç kişiyi yanıma aldım. (Yol boyu) devemde, diğerlerinin sırası gibi benim de bir (binme) sıram vardı.*"

2193 ٣- وعنه رضى الله عنه قال: [كَانَ رسول اللّهِ ﷺ يَتَخَلَّفُ فِى السَّيْرِ فَيُزْجِى الضَّعِيفَ وَيُرْدِفُ وَيَدْعُو لَهُمْ أخرجهما أبوداود.

«يُزْجِى الضَّعِيفَ» بالزاى. أى يسوقه لِيُلْحِقَهُ بِالرِّفَاقِ.

3. **(2193)**- Yine *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yürüme sırasında geride kalır, (kafileye kavuşturmak için) zayıf hayvanı sürer, üzerindekini terkisine alır ve onlara dua ederdi.*" [Ebu Dâvud, Cihâd 103, (2639).]

BEŞİNCİ EDEB

KADININ YOLCULUĞU

2194 ١- عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ لاَ يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ إلاَّ وَمَعَهَا مَحْرَمٌ لَهَا]. أخرجه الستة إلا النسائى.

1. **(2194)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kadına, bir gece ve gündüz devam edecek bir mesafeye, yanında bir mahremi olmadıkça gitmesi helal değildir."** [Buharî, Taksîru's- Salât 4; Müslim, Hacc 419, 422, (1339); Muvatta, İsti'zân 37, (2, 979); Ebu Dâvud, Menâsik 2, (1723-1725); Tirmizî, Radâ 15, (1170).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*, hadiste *"Allah'a ve âhirete inanan kadın"* kaydına bakarak, bazı âlimlerin, mahremsiz seyahat yasağının mü'min kadınlara has olduğu, mü'min olmayan kadınların tek başlarına seyahat edebileceklerine hükmettiğini belirtir. Ancak, bu istidlâle itiraz edilerek: *"Allah'a ve âhirete inanmış olma"* kaydının te'kid için yer aldığı, yasağın bütün kadınlara şâmil olduğu belirtilmiştir. *İbnu Hacer: "Bu hadisle, kadının yanında mahremi olmadan seyahat etmesinin câiz olmadığına istidlâl edilmiştir. Bu istidlâlde, hacc, umre ve diyar-ı şirk'ten çıkma durumları dışında, icma edilmiştir. Bir kısım ülemâ bunu haccın şartlarından biri saymıştır."*

Bazı âlimler, bu hadîsten hareketle, bir günden az süren yolculuğu kadının mahremsiz yapabileceğini söylemiştir.

2- Bu meselenin izâhı, Avnu'l-Ma'bud'da özetle şöyledir: *"Kadının tek başına yolculuk yapmasını yasaklayan hadisler çoktur. Aralarında ifâde yönüyle farklılıklar vardır. Bazıları üç gün üç gecelik seyahati, bazıları iki gün iki gecelik, bazıları bir günlük... seyahati mahremsiz olarak yapmayı yasaklar. Mesela:*

لاَ تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ ثَلاَثًا اِلاَّ مَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ **"Üç (günlük) yere kadın mahremsiz gidemez"**; لاَ تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ يَوْمَيْنِ مِنَ الدَّهْرِ إلاَّ وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ **"Kadın mahremi veya kocası olmadan iki günlük yola çıkamaz"**; لاَ يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ مُسْلِمَةٍ

أَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ لَيْلَةٍ **"Mü'min kadın bir gecelik mesâfeye bir mahremi olmadan yola çıkamaz"**; لاَ تُسَافِرُ اِمْرَأَةٌ إلاَّ مَعَ ذِى مَحْرَمٍ **"Kadın yanında mahremi olmadıkça seyahat edemez."** لاَ تُسَافِرُ بَرِيدًا **"Bir berîdlik mesafeye seyahat edemez."**

Ülema ibârelerdeki ihtilafın, *Resulullah*'a sorulan soruların farklı oluşundan ve farklı yerlerde sorulmuş olmasından ileri geldiğini söylemiş, *"Üç günlük mesafedeki seyahatin yasaklanmasından hareketle daha kısa mesafelere gitmenin mübah olacağı hükmü çıkarılamaz"* demiştir. Mesela *Beyhakî* şunu söyler: Sanki aleyhissalâtu vesselam'a yanında mahremi olmayan bir kadının üç günlük mesafeye yapacağı seyahatten sorulmuştur, O da: *"Hayır gidemez!"* demiştir. Keza iki günlük mesafeye mahremsiz gidebilir mi diye sorulmuştur, O da: *"Hayır, gidemez!"* demiştir. Aynı şekilde bir günlük mesafeye gidip gidemeyeceği sorulmuştur da O: *"Hayır, gidemez!"* demiştir. Bir beridlik mesâfeye seyahatinden sorulmuştur, O yine *"Hayır, gidemez!"* demiştir. Soru sahiplerinden her biri işittiği cevabı bilâhare rivayet etmiştir. Aynı râviden gelen ihtilaflı rivayetler de o kimsenin *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı farklı yerlerde farklı sorulara - belirtildiği şekilde- farklı olarak verdiği cevapları dinlemiş olmasından ileri gelir. Hepsi de sahihtir. Bunların hiçbirinde, *"sefer"* ismi verilen en az miktar hakkında bir tahdît mevcut değildir. *Resulullah sefer* diye tesmiye edilen en az mesafeyi tahdîd etmeyi murad etmemiştir. Öyleyse *"sefer"* adı alan her mesafeye, yanında kocası veya bir mahremi olmayan kadının gitmesi yasaktır, bu mesafe üç günlük olmuş, iki veya bir günlük olmuş, bir berîdlik ve hattâ daha da az olmuş farketmez. Zira *İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)*'nın rivayeti yasağı mutlak olarak beyan etmiştir: لاَتُسَافِرُ اِمْرَأَةٌ اِلاَّ مَعَ ذِى مَحْرَمٍ **"Kadın ancak mahremi ile seyahat edebilir."** Bu rivayet, *"sefer"* denen bütün seyahatleri içine alır. Ümmet, kadın muktedir olduğu takdirde haccetmesinin gerektiğinde icma etmiştir. Çünkü ayette: وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاً **"Oraya gitmeye muktedir olan insana, Allah için, haccetmesi farzdır"** (Âl-i İmrân 97) buyrulmuştur. *"Kadının muktedir olması", erkeğin muktedir olmasından farksızdır.* Öyleyse kadın veya erkek her muktedir olana farzdır. Ancak, *"kadına mahrem şart mıdır değil midir?"* bu meselede ihtilaf edilmiştir. Yâni mahremin varlığı -kadın için- haccın farz olması için şart mıdır, yoksa bu, edâsı için mi şart kılınmıştır? *Ebu Hanife (rahimehullah)*, haccın kadına vâcib olması için bunu şart koşar. Ona göre, kadınla Mekke arasında üç merhaleden daha az mesafe varsa mahrem şart olmaz. Ashabu'l-hadis ve Ashâbu'r-rey'den bir cemaat bu görüşe muvafakat eder. *Hasan Basrî* ve *İbrahim Nehâ'î*'nin de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Atâ, İbnu Sirin, Sa'îd İbnu Cübeyr, Mâlik, Evzâ'î, Şâfi'î mahremi şart koşmazlar, nefsinin emniyetini şart koşarlar. *Şâfi'î'nin ashâbı: "Kadının, "kocası" veya "mahremi" veya "güvenilir" kadınlar"la emniyeti hâsıl olur"* derler. *Şâfi'î'ye göre, "Bu üç şarttan biri yoksa kadına hacc gerekmez. Keza güven veren*

tek kadın bulmuş ise, yine hacc gerekmez, ancak onunla kadının hacca gitmesi câizdir." *Nevevî*'nin Müslim şerhinde belirttiği üzere *Şafiî* mezhebinde sahih görüş budur.

Bu mevzuyu tamamlayan açıklama müteakip hadiste gelecektir.

2195 ٢- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ: لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إلاَّ وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ. فَقَامَ رَجُلٌ يَارسولَ اللّهِ: إنَّ امْرَأَتِي خَرَجَتْ حَاجَةً وَإنِّي اكْتُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا. قَالَ: فَانْطَلِقْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ]. أخرجه الشيخان.

2. (2195)- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:* **"Bir erkek, yanında mahremi bulunmayan (yabancı) bir kadınla yalnız kalmasın!"**

Bunun üzerine bir adam kalkarak: "Ey Alah'ın Resulü, kadınım hacc için yola çıktı, ben ise falan falan gazvelere yazıldım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: **"Öyleyse git hanımına yetiş, onunla hacc yap!"** *diye emretti."* [Buharî, Cezâu's-Sayd 26, Cihâd 140, 181, Nikâh 111; Müslim, Hacc 424, (1341).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, kadının yanında mahremi olmadan seyahate çıkması yasaklanmaktadır. Bu hadisin hükmü umûmidir. Hacc veya bir başka seyahat, uzak veya yakın mesafeye seyahat ayırımı yapılmamıştır. Zâhire göre yasak hepsine şâmildir. Ancak bu hususlar ihtilaflıdır. İhtilafları önceki hadiste belirttik, tekrara gerek yoktur.

2- Hadiste erkeğin yabancı bir kadınla halveti yasaklanmaktadır. Ülemâ bu hususta icma eder. Ancak, *"mahrem"*in yerini bu meselede *"güvenilir kadınlar"* gibi bir başka unsur tutabilir mi? ihtilaf edilmiştir. Yani erkek, yabancı kadının yanında mahremi olmasa fakat- buna mukabil başka kadınlar olsa bu şartlar çerçevesinde bir kadınla birlikte bulunabilir mi? *İbnu Hacer* der ki: *"Sahîh görüşe göre câizdir, çünkü bu durumda töhmet ihtimali zayıftır."* *el-Kaffâl* ise: *"Mahrem şarttır"* der ve ilâve eder: *"Hacc seferinde güvenilir kadınlar hakkında da hüküm aynıdır, bu kadınlardan en az birinin mahremi bulunmalıdır."* Bu hükmü, *Şâfi'î (rahilehullah)*'nin şu görüşü de te'yid eder: *"Erkeğin, tek başına olan kadınlar cemaatine imamlık yapması caiz değildir, bunun caiz olması için cemaatte yer alan kadınlardan en az birinin mahremi namaza katılmalıdır."*

3- Hadisin zâhiri, haccın kadına vacib olması için mahremin bulunmasını şart koşmaktadır. Ancak mahremin varlığı vücûbun şartı mıdır, edânın şartı mı-

dır âlimler ihtilâf etmişlerdir. *Ebu Hanîfe* ve Ashâhu'l-hadîsin *vücûb* için bunu şart koştuğunu, *Mâlik, Şâfiî* ve diğer birçoklarının bunu vücub için şart koşmadığını yine önceki hadiste kaydettik.

4- Hadis, mahremi olmayan kadını seferden men etme hususunda bütün kadınları bir tutmaktadır. Bu meselede de ülemâ ittifak eder. Sâdece Mâlikî âlimlerden *Ebu'l-Velîd el-Bâcî*, şehvet yönü kalmamış ihtiyar kadınları istisna etmiştir.

5- Hadisin son kısmında, hacc ile cihadın çakışmaları hâlinde haccın takdim edilmesi gereği gözükmektedir. *Aynî* şöyle der: "*Bu emirde işlerin teâruzu halinde ehemm olanın takdimine delil vardır. Zira burada erkeğin karşısına hacc ve gazve beraber çıkmış, hacc tercih edilmiştir, çünkü hanımının haccı meselesinde başkası onun yerini, yolculukta hanımla olma husûsunda kimse tutamaz, halbuki gazve öyle değil.*"

6- Hadisten bazı âlimler: "*Koca, karısını farz olan haccdan men edemez*" hükmünü çıkarmıştır. *Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedir. *Şâfiîlerin* de buna yakın bir kavli vardır. Ancak *Şâfiî mezhebinde* sahih görüş kocaya men hakkı tanır. "*Zira*, derler, *hacc fevri bir farz değil, terâhî üzere yani zaman içinde edâ edilebilecek bir farzdır.*" *İbnu Hacer* der ki: "*Kocaya, hanımını götürmek vacib olmaz. Ama, hastaya bedel hacc yapacak kimse: "Bunu ücretle yapacağım, değilse yapmam" diye imtina etse, kadının ücret ödemesi gerekir, çünkü ücret onun iktidarı dahilindedir ve bu hacc'ın külfetlerinden sayılır.*"

★ Şunu da kaydedelim: *Darâkutnî*'nin merfu bir rivâyetinde, *kocası ve parası olan bir kadına kocası hacca gitmeye izin vermese, kadım bu izni istihsâl etmeden hacca gidemiyeceği ifâde edilmiştir.* Alimler bunu "*nâfile olan hacc*" ile te'vîl ederler.

★ *İbnu'l-Münir*, ülemanın şu hususta icma ettiğini kaydeder: "*Erkek, hanımını seyahatin her çeşidinden men etme yetkisine sâhiptir.*" İhtilaf edilen husus vâcib olan seferdeki yetkisidir.

★ *İbnu Hazm ez-Zâhirî*, hadisten, kadının kocası veya bir mahremi olmadan seyahat etmesinin câiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Ona göre, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, kadının ne geri çağrılmasını emretmiştir, ne de yalnız başına hacc maksadıyla yola çıktığı için kadını ayıplamıştır. Ancak *İbnu Hazm*'a: "*Eğer izin şart olmasaydı kocasına, yazıldığı gazveyi terkederek hanımıyla hacca gitmesini emretmezdi*" diye cevap verilmiştir. Hususan *Saîd İbnu Mansur*'da kaydedilen bir rivâyet gösterilerek: "*İzin şart olmasaydı nezrin bozulmasını emretmezdi*" denmiştir. Gösterilen bu rivayette adam *Hz. Peygamber*'e: "*Ben orduda şu şu gazvelere katılmak üzere nezrettim*" demiştir.

ALTINCI EDEB

YOLCUNUN YANINDA BULUNMASI MEKRUH OLAN ŞEYLER

2196 ١- عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَال رسول الله ﷺ: لاَ تَصْحَبُ الْمَلاَئِكَةُ رُفْقَةً فِيهَا كَلْبٌ وَلاَ جَرَسٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

وفى رواية: «الجَرَسُ مَزَامِيرُ الشَّيطَانِ».

وفى أخرى لأبى داود: «لاَ تَصْحَبُ الْمَلاَئِكَةُ رُفْقَةً فِيهَا جِلْدُ نَمِرٍ».

1. (2196)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Melekler, içinde köpek ve çan bulunan kâfileye arkadaşlık etmezler."** [Müslim, Libâs 103, (2113, 2114)· Ebu Dâvud, Cihâd (2555, 2556); Tirmizî, Cihâd 25, (1703).]

Bir diğer rivâyette şöyle denmiştir: **"Çan şeytanın mizmarları (çalgıları)dır."**

Ebu Dâvud'un bir diğer rivâyetinde: **"Melekler, içerisinde kaplan derisi bulunan kâfileye refakat etmez"** buyrulmuştur.

AÇIKLAMA:

1- Burada yolcuların bulundurmaktan men edildikleri köpek, dinimizin beslenmesini yasaklamış olduğu köpektir. Pek çok hadiste av, çoban köpeği gibi faydalı bir maksada hizmet etmeyen köpeklerin beslenmesi yasaklanmıştır. Köpeğin yasaklanışını âlimler, onların pisliği, necaset yemesi ve pis kokmaları gibi sebeplere bağlarlar. *Hz. Peygamber*, bir ara bulundukları yere meleklerin girmeyeceğini beyan ederek çoban köpeği hâriç, bütün köpeklerin öldürülmesini emreder. Mâlikiye mezhebi yasağın bütün köpeklere şâmil olduğuna hükmeder. *Kurtubî* yolcunun ihtiyaç duyacağı bekçi köpeklerinin bu yasağa girmemesi gerektiğini söyler.

2- Çanın *"şeytan çalgısı"* olarak tavsîf edilerek yasaklanması, bazı âlimlere göre, bunun kilise çanlarını andırmasındandır. Bu kerâhet, kerâhet-i tenzîhiyedir. Bazı âlimler ise: *"Kerâhet büyük çanlarla ilgilidir, küçükler mekruh değildir"* diye hükmetmiştir. *İbnu'l-Ârabî el-Mâlikî: "Hiçbir surette câiz olmaz, çünkü çan sesi, bâtıl seslerdendir, kâfirin şiârıdır"* der.

3- Çan, köpek, resim gibi mekruhâtın bulunduğu yere girmiyeceği belirtilen melekler, rahmet ve istiğfar melekleridir. Değilse, hafaza melekleri, kirâmen kâtibîn melekleri bu hallerde insandan ayrılmazlar.

4- Bâzı âlimler şu husûsu da tasrih ederler: *"Hadiste çan ve köpek kâfile için yasaklanmaktadır, bu ifadeden hareketle tek başına yolculuk yapanlar beraberlerinde can ve köpek bulundurabilirler mi, bu hal yasağın dışında kalmaz mı? diye hatıra gelebilir. Elcevap: Münferid yolcu için de kerâhet mevzubahistir, çünkü yasağa illet olan mâna bu durumda da mevcuttur. Kâfilenin zikri, yolculuğun ekseriyet itibariyle kâfile halinde yapılması sebebiyle "kâfile (rüfka)" kelimesine yer verilmiştir."* Nitekim, daha önce geçtiği üzere *Resulullah* münferid yolculuğu reddetmekte, normal bir yolculuğun üç kişi ile yapılmasını tavsiye etmektedir.

Zeynü'd-Dîn el-Irakî, kerâhetin sadece deve, at, katır, merkeb gibi büyük hayvanlara takılan çanlara has olmadığını, insanların bile boyunlarına takmaları muhtemel çanlara şâmil olduğunu belirtir.

Çan takma yasağında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'in, bulunulan yeri düşmana ihbar etmeme kastını da güttüğü belirtilmiştir.

YEDİNCİ EDEB

SEFERDEN DÖNÜŞ

2197 ١- عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قَال رسول اللّهِ ﷺ: السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ وَنَوْمَهُ. فَإِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ نَهْمَتَهُ فَلْيُعَجِّلْ إِلى أَهْلِهِ]. أخرجه الثلاثة. «نَهْمَتَهُ» بفتح النون: أى حاجته.

1. (2197)- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Yolculuk azabtan bir parçadır, herbirinizin yiyeceğine, içeceğine, uykusuna mâni olur. Öyleyse işini bitiren, ailesine dönmede acele etsin."** [Buharî, Umre 19, Cihâd 136, Et'ime 30; Müslim, İmâret 179, (1927); Muvatta, İsti'zân 39, (2, 980).]

AÇIKLAMA:

1- Yolculuğun azabı, meşakkatidir, elemidir. Yolculukta yürümekten, binmekten, muntazam hayatın alışkanlıklarının terkinden hâsıl olan birkısım meşakkatler ve sıkıntılar vardır. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bütün bunları *azab* kelimesiyle ifâde etmiştir. Hadisin devamında bu azâb'ın sebebi de kısmen açıklanmaktadır: "*Yiyecek, içecek ve uykuya mâni olur.*" Bir başka rivâyette "*.... Zira kişi, yolculuk sırasında yeterince namaz ve oruçla meşgul olamaz* "' denmiştir. Şüphesiz yolculuk, bu sayılanların aslına mâni olmaz, mükemmel olmasına mânî olur. Nitekim *Taberânî*'nin bir rivayetinde: لاَ يَهْنَأُ اَحَدُكُمْ بِنَوْمِهِ وَلاَ طَعَامِهِ وَلاَ شَرَابِهِ **"Uykunun, yemenin, içmenin tadını alamazsınız..."** buyurulmuştur.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yolculuğun sür'atle yapılıp, bir an önce eve dönülmesini tavsiye etmektedir. *İbnu Ömer*'in bir rivayetinde, yolculuğun meşakkatine dikkat çekildikten sonra: وَاَنَّهُ لَيْسَ لَهُ دَوَاءٌ اِلاَّ سُرْعَةُ السَّيْرِ **"Yolculuk azabından kurtulmanın tek devası vardır, o da süratle yol almaktır"** buyrulur. Dönüşün çabuk yapılmasına teşvik sadedinde, hadislerde farklı ifâdelere yer verilmiştir. Efendimiz birinde şöyle der: فَلْيُعَجِّلِ الرِّحْلَةَ اِلَى اَهْلِهِ فَاِنَّهُ اَعْظَمُ لِاَجْرِهِ **'...ailesine dönüşte acele etsin, çünkü bunun sevabı daha fazladır."**

3- Âlimler bu hadîste, kişinin, sebepsiz olarak ailesinden uzaklaşmasının mekruh olduğu hükmünü çakırmışlardır.

4- Yolculuktan dönmede istical (çabukluk) müstehabtır. Bu durum, gurbette olmadan maddî ve mânevî zarara uğramasından korkulanlar hakkında daha da ehemmiyet kazanır. Çünkü, aile içerisindeki rahat ikâmet, kişinin dünyevî ve uhrevî işlerinin düzelmesinde yardımcıdır, ibâdetlerin cemâatle, huzurla, güç kuvvetle yapılmasına vesiledir.

2198 ٢- وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إذَا جِئْتَ مِنْ سَفَرٍ فَلاَ تَأْتِ أَهْلَكَ طُرُوقاً حَتَّى تَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ وَتَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ، وَعَلَيْكَ بِالْكَيْسِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

2. **(2198)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Seferden dönünce âilene gece vakti gelme, tâ ki kocasını bekleyen kadıncağız usturasını kullansın, dağınık saçlarını tarasın. Sana keys gerekir."** [Buharî, Nikâh 120, Umre 16; Müslim, İmâret 183-184, (715); Ebu Dâvud, Cihâd 175, (2776, 2777, 2778); Tirmizî, Rada 17, (1172), İsti'zân 19, (2713).]

2199 ٣- وفى رواية: [كَانَ يَنْهَاهُمْ أَنْ يَطْرُقُوا النِّسَاءِ لَيْلاً لِئَلاَ يَتَخَوَّنُوهُنَّ وَيَطْلُبُوا عَثَرَاتِهِنَّ].

3. **(2199)**- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: *"Resûlullah onları (yolculuktan dönenleri), kadınları ihânet zannı altında tutmuş ve açıklarını aramış olmamaları için, evlerinin kapılarını geceleyin çalmaktan nehyetti."*

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, uzun müddet gurbette kalan bir kimseye, evine döndüğü vakit kör saatte, aniden girmemesini tavsiye etmektedir. Şârihler bu kerâhetin, gurbette uzun müddet kalanlarla ilgili olduğunu belirtirler. Kısa bir müddet için giden, döneceği bilinen kimse bu yasaklamanın dışındadır. Ayrıca, geceleyin geleceğine dair, şu veya bu vasıta ile önceden bir haber ulaştırabilmiş olan kimsenin de geceleyin gelmesinde bir kerâhet yoktur. Hadîs, hiç beklenilmeyen bir zamanda âni gelişleri kasdetmekte, bunun gece vaktinde olmamasını tavsiye etmektedir. Bir Müslim hadîsi'nde bu husus daha sarihtir:

نَهَى رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذَا طَالَ الرَّجُلُ الْغَيْبَةَ اَنْ يَأْتِىَ اَهْلَهُ طُرُوقاً

"Resûlullah, gurbette ikâmeti uzayan kimsenin, evine geceleyin gelmesini yasakladı." Sadedinde olduğumuz hadiste böylesi bir gelişte iki menfi mânânın varlığına dikkat çekilmiştir:

1) Kadınların ihânetinden şüphelenmek.

2) Açığını aramak. Açığını aramak, onu hazırlıksız, traşsız, saçı dağınık, pejmürde kıyafetle bulmak demektir. Bu durumun, karı-koca arasında bulunması gereken muhabbeti sarsacağı belirtilir. Böylece *Resulullah* karı-koca arasındaki muhabbeti kırıcı, zedeleyici bir durumu yasaklamış olmaktadır.

2- *Keys*: Önceki hadiste geçen bu kelimeyi âlimler farklı şekillerde yorumlamıştır. *Hattâbî: "Keys burada "hazer (sakınmak)" mânâsındadır. Ancak keys bâzan "rıfk" ve "iyi teennî" mânasına gelir" der. İbnu'l-A'râbî*'ye göre *"Keys "akıl" demektir. Resulullah burada çocuk talebini akıl olarak ifade etmiştir."* Diğer bazıları da: *"Resulullah, keys ile cimâya acz göstermekten sakınmayı kastetmiştir"* demiştir. *İbnu Hibbân, keys* ile, hadiste cima kastedildiğini cezmen yani pek kesin bir üslûbla söylemiştir. *İbnu İshâk*'ın bir rivayetinde bu mânayı te'yîd eden sarâhat gösterilmiştir.

Kadı İyaz der ki: "Buharî *ve başkaları keys'i "çocuk ve nesil talebi" olarak tefsir ettiler. Bu yorum sahihdir."* Keys'in manası üzerinde yeterli tahkikten sonra *İbnu Hacer*, neticede lügat olarak *akıl* mânâsına gelse de, hadîste *"cima"* ve *"çocuk talebi"* manasında anlamak gerekeceğine hükmeder.

2200 ٤- وفى أخرى: [لاَ تَلِجُوا عَلَى الْمُغِيبَاتِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِى مِنْ أَحَدِكُمْ مَجْرَى الدَّمِ، فَقُلْنَا: وَمِنْكَ؟ قَالَ: وَمِنِّى إلاَّ أَنَّ أَعَانَنِى عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ.

قال سفيان: معناه أسلم أنا منه، فإن الشيطان لا يسلم.

4. **(2200)**- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: *"(Resulullah:)* **"Kocası gurbette olan (yabancı) kadınların yanına girmeyin. Zira şeytan, herbirinizin içinde, vücudunuzda kanın dolaştığı gibi, (kendisini hisettirmeden) dolaşır"** *buyurdu. Biz atılıp sorduk: "Sende de dolaşır mı?"* **"Bende de (dolaşır), ancak Allah bana yardım etti de (şeytanım) müslüman oldu."** [Tirmizî, Rada 17, (1172).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, *Resulullah*, kocası gurbette olan yabancı kadınların yanına gitmemeyi tavsiye etmektedir.

2- Şeytanın vücudda kan gibi dolaşması iki mânâ'ya muhtemeldir:

a) Şeytana insanda dolaşma gücünün gerçekten verilmiş olması. Bu durumda hadiste mecaz mevzubahis değildir.

b) Bu ifâde mecaz olabilir, hakikati de şeytanın verdiği vesvesenin çokluğudur.

3- *Şeytanın müslüman olması* meselesine *Süfyân-ı Sevri* itiraz ederek: "*Şeytan müslüman olmaz*" demiştir. Bu durumda أَسْلَمَ imlâsının mâzi fiil değil, أَسْلَمُ şeklinde muzari okunması uygun bulunmuştur: "**Ben ondan selamette kaldım**" demek olur.

2201 ٥- وفى أخرى [كَانَ إذَا قَفَلَ مِنْ غَزْوَةٍ أَوْ سَفَرٍ فَوَصَلَ عَشِيَّةً لَمْ يَدْخُلْ حَتَّى يُصْبِحَ. فَإذَا وَصَلَ قَبْلَ الصُّبْحِ لَمْ يَدْخُلْ إلاَّ وَقْتَ الْغَدَاةِ. يَقُولُ: أَمْهِلُوا كَيْ تَمْتَشِطَ التَّفِلَةُ وَتَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ].

«الطُّرُوقُ» المجىء ليلا

«وَالتَّخَوُّنُ» طلب الخيانة والتهمة.

«وَالإِسْتِحْدَادُ» حلق العانة، وهو استفعال من الحديد، وكأنه استعمله على طريق الكناية والتورية.

«وَالْمُغِيبَةُ» التى غاب عنها زوجها.

«وَالشَّعِثَةُ» البعيدة العهد بالغسل وتسريح الشعر والنظافة.

«وَالتفِلَةُ» التى لم تتطيب.

«وَالْكَيْسُ» الجماع، وَالْكَيْسُ العقل، فيكون قد جعل طلب الولد من الجماع عَقْلاً.

5. **(2201)**- Bir diğer rivâyette şöyle gelmiştir: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir gazveden -veya bir seferden- döndüğü vakit Medîne'ye gece ulaşacak olsa girmez, sabahı beklerdi. Sabahtan önce ulaşacak olsa yine girmez, sabah vaktini beklerdi. Derdi ki:* "**Biraz mühlet tanıyın da kokusunu sürünmemiş olan taransın, kocası gurbette olan usturasını kullansın.**"

Kaynak 2198'de kaydedildi.

AÇIKLAMA:

Hadîsle ilgili açıklama, önceki rivayetlerin izâhı sırasında geçmiştir. Burada Ebu Dâvud'da **kaydedilen:** إنَّ أَحْسَنَ مَا دَخَلَ الرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ إذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ أَوَّلَ اللَّيْلِ

"Kişi seferden döndüğü zaman ailesine dâhil olacağı en iyi vakit, gecenin başıdır" hadîsini açıklama sadedinde ülemânın dikkat çektiği bir yoruma, bir bakıma bu bahsin neticesi olarak yer vermek istiyoruz:

"Önceki hadisler, yolcunun ailesine geceleyin dönmesini mekruh görürken, bu rivâyet "gecenin başında dahil olma"yı tavsiye etmekte ve ortaya bir tenâküz çıkmaktadır. Ancak ülemâ burada tenakuz görmez. Der ki, bu Ebu Dâvud *hadisinde kastedilen ehline duhûl'den maksad, "evine dönme" değildir, hanımı ile halvet edip başbaşa kalmadır, cima ihtiyacını görmedir. Bu maksadla gecenin başı tavsiye edilmiştir, çünkü tabiî olarak, yolcu, âilesinden uzak kalmış olması sebebiyle, onda şehvet galebe çalar. Arzusunu gecenin başında yerine getirince nefsi sükûnete erer ve uykusu rahat geçer."*

2202 ٦- وعن ابن عباس رضى اللّهُ عنهما قال: [لَمَّا نَهَاهُمْ النَّبىُّ ﷺ أَنْ يَطْرُقُوا النِّسَاءَ لَيْلاً طَرَق رَجُلاَنِ بَعْدَ النَّهْيِ فَوَجَدَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلاً]. أخرجه الترمذى.

6. (2202)- *Hz. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) onları kadınların yanına geceleyin gelmeyi yasakladığı zaman, iki kişi (bu yasağı dinlemeyip), geceleyin evlerine geldi. Her ikisi de evinde hanımının yanında bir yabancı erkek buldu."* [Tirmizî, İsti'zân 19, (2713).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ebî Cemre, 2198'de kaydedilen Buharî hadîsi'ni açıklama zımnında: *"Hadiste, yolcunun, geleceğine dair önceden herhangi bir haber ulaştırmadan, ailesine âniden girmesi yasaklanmaktadır. Bunun sebebi de hadiste işâret edilen husûstur"* dedikten sonra, sadedinde olduğumuz hadisi kastederek şöyle der: *"Resulullah'ın bu yasağına muhalefet edenler oldu ve hanımının yanında yabancı erkek buldu. Muhalefetine karşılık bu suretle cezalandırıldı."*

Ebu Avâne'nin kaydettiği bir rivâyete göre *Abdullah İbnu Ravâha*, sefer dönüşü geceleyin ailesine döner. Hanımının yanında, onu taramakta olan bir kadın vardır. *İbnu Ravâha* ilk anda bu yabancıyı erkek zanneder ve kılıcını çeker, o anda *Resulullah*'ın kişiyi ehline geceleyin dönmesini yasakladığını hatırlayarak tevakkuf eder ve böylece bir cinâyetten kendisini kurtarır.

SEKİZİNCİ EDEB

DENİZ YOLCULUĞU

2203 ١- عن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ تَرْكَبِ الْبَحْرَ إلاّ حَاجّاً أَوْ مُعْتَمِراً أَوْ غَازِياً فِى سَبِيلِ اللّهِ تَعَالى. فَإنَّ تَحتَ الْبَحْرَ نَاراً وَتَحْتَ النَّارِ بَحْراً]. أخرجه أبو داود.

قال الخطابى فى قوله: إن تحت البحر ناراً إلخ. هذا تفخيم لأمر البحر وَتَهْوِيلٌ لشأنه، فإن الآفة تُسْرِعُ إلى راكبه ولا يؤمن هلاكه فى غالب الأمر كما لا يؤمن الهلاك من النار لمن لابسها ودنا منها، وهذا فى معرض التَّخْيِّلِ وَالتمثيل.

1. **(2203)**-*Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Hacc veya umre veya Allah yolunda cihâd maksadları dışında gemiye binme. Zira denizin altında ateş, ateşin altında da deniz vardır."** [Ebu Dâvud, Cihâd 9, (2489).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler hadisin zaafına dikkat çekmekle birlikte, fukahâ'nın bazı hükümler çıkardığını belirtirler: Hacca gitme imkânı sâdece deniz yoluyla mümkün ise, hacc yine de farz olur. *Ebu'l-Leys Semerkandi*: *"Deniz seyahatinde selâmet ihtimali gâlib ise mutlaka hacc farz olur"* demiştir. Bu görüşe göre helak ihtimâli gâlib ise kişi hacc mevzuunda muhayyerdir, dilerse tehlikeyi göze alıp deniz yoluyla hacca gider, dilerse gitmez, bu durumda muhayyerlik esastır. Bu yorumda *"Gemi yolculuğu, haccın farz olmaması için özür sayılır"* diyen görüşe red mevcuttur. *Hattâbî*'nin ifâdesi, denizi özür sayanlara daha açık bir reddir: *"Bu hadiste, "Hacca gitmek için başka yolu olmayanlara gemiye binmeleri gerektiği hususunda delil vardır."* Bir çok fakih bu görüştedir. Ancak *İmâm Şâfi'î (rahimehullah)*: *"Bunun gerekeceği hususunda açıklık göremiyorum, çünkü bu hadisi zayıf addetmişlerdir." İbnu Hacer,* deniz yolculuğu husûsunda *İmam Mâlik* gibi bazı âlimlerin kadınla erkek arasında tefrikte bulunduklarını belirtir. *İmam-ı Mâlik,* kadınlara deniz yolculuğunu mutlak olarak yasaklamıştır. Ancak cumhur "selâmet galebe çalınca denizle kara arasında fark yoktur" diye hükmetmiştir.

2- *Hattâbî*, bu hadiste *Resulullah*'ın deniz yolculuğunda ciddî riskler bulunduğuna dikkat çekip, şe'nini büyüttüğünü söyler. *"Çünkü, der, deniz yolcusuna âfet çabuk gelir, selametinden hiçbir zaman emin olunamaz, tıpkı ateşle iştigal edip ona yaklaşma halinde, onun felaketine uğramaktan emin olunamıyacağı gibi."*

3- *"Denizin altında ateş, ateşin altında deniz var"* sözü, *Resulullah'ın* mucizevî ihbarlarından biridir. Bugünkü jeoloji bilgisi küre-i arzın merkezini ateş kabûl eder. Arzımızın kürevî olması hasebiyle, bilhassa güney yarım kürenin ve husûsen Suudi Arabistan'a yol veren denizlerin semtikademleri (antipod'ları) hep denizdir. Bu bilgi, günümüzde âdi bilgiler sınıfında ise de coğrafya bilgisinin çok sınırlı olduğu *Resulullah* devrinde mucize değerindedir.

2204 ٢- وعن مُطَرِّفٍ قَالَ: [لاَ بَأْسَ بِالتِّجَارَةِ فِى الْبَحْرِ وَمَا ذَكَرَهُ اللّٰهُ تَعَالَى فِى الْقُرْآنِ إِلاَّ بِحَقٍّ. ثُمَّ تَلاَ: وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ]. أخرجه رزين. قلت: وأخرجه البخارى فى ترجمة والله أعلم.

«مَوَاخِرَ» جمع ماخرة: وهى الجارية.

2. (2204)- *Mutarrıf* der ki: *"Denizde ticâret yapmada bir beis yok. Kur'an-ı Kerim'de Cenâb-ı Hak ancak hakkı zikreder" sonra da şu âyeti okudu:* تَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ **"Allah'ın lütfuyla rızık aramanız için gemilerin onu yararak gittiğini görürsün..."** (Fâtır 12). [*Rezîn* ilâvesidir. Buharî, bunu bab başlığında kaydetmiştir (Büyû, 8).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Mutarrıf* şeklinde zikredilen isim Buharî'de *Matar*'dır ve *İbnu Hacer*, bunun, Tâbiîn'den meşhur *Mater el-Varrâk el-Basrî* olduğunu belirtir. Buhârî'nin sâdece *Hamevî* nüshasında, tashif eseri olarak, *Mutarrıf* şeklinde geldiğine dikkat çeker.

2- *İmam Mâlik, Hz. Ömer*'in gemi ile gazveye çıkmaya müsaade etmediğini kaydeder. Şüphesiz bu, deniz seferi hususunda kerâhet ifâde etmez. Nitekim "*Hz. Muâviye (radıyallahu anh)*'nin ısrarlı talepleri üzerine *Hz. Osman* müsaade etmiştir. İlk defa onun zamanında müslümanlar deniz seferi yaparak Kıbrıs'a çıkartma yaparlar. Şu halde *Hz. Ömer*'in menfi tavrı, siyasi gelişmelerin ve belki de deniz seferiyle ilgili teçhizât ve tecrübelerin yetersizliğine bağlı bir durumdu. *Hz. Osman* zamanındaki gelişmeler, resmî müsaadenin istihsâline yetmiş olmalıdır.

Şu halde, deniz yolculuğunun cevazı meselesinde ulema arasındaki değerlendirmede, *Buharî*, deniz yoluyla ticâretin câiz olduğu kanaatindedir ve bu fikrine delil olarak şeyhlerinden *Matar el-Varrâk*'ın kanaatini ve âyetten istidlâlini bab başlığında kaydetmektedir.

DOKUZUNCU EDEB

YOLCUYU KARŞILAMA

2205 ١- عن السائب بن يزيد رضى اللّه عنهما قال: [ذَهَبْنَا نَتَلَقَّى رسولَ اللّهِ ﷺ مَعَ الصِّبْيَانِ إِلى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ مَقْدَمَهُ مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

1. (2205)- *Sâib İbnu Yezîd (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Tebük Gazvesi dönüşünde, biz çocuklarla birlikte, Resûlüllah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı karşılamak üzere Seniyyetü'l Veda'ya gittik."* [Buhârî, Cihâd 196, Megâzî 82; Tirmizî, 38, (1718); Ebu Dâvud, Cihâd 176, (2779).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, burada *Resûlullah*'ın Tebük gazvesi dönüşü sırasında merasimle karşılandığını ifade etmektedir. *Buharî*'nin Kitâbu'l-Cihâd'daki rivâyeti, *"Gâzilerin karşılanması"* adını taşıyan bir başlık altında kaydedilir. Burada râvi, hangi gazve olduğunu belirtmeden: *"Biz çocuklarla, Resulullah'ı karşılamak için Seniyyetü'l-Vedâ'ya gittik"* der. Buharî'nin başlığının da ifâde ettiği üzere, âlimler: "Sefer dönüşlerinde *yolcuları ve cihaddan gelenleri neş'e ve sürurla karşılamak hoş bir davranıştır, insanlara karşı ifâ edilen iyiliklerden biridir"* diye hükme bağlamışlardır.

2- *Seniyye* tümsek demektir. *Seniyyetü'l-Veda* Medîne'de yolcuların uğurlandığı, karşılandığı bir yerin adıdır, Mekke cihetindedir. Tebük, tam aksi cihette olduğu için, hadis bâzı itirazlara uğramıştır. *Şârih Dâvûdî*, bu cihette de aynı ismi taşıyan bir yerin olabileceğini söylemiştir. *İbnu Hacer* müşkili bir başka yaklaşımla halleder: *"Onun Hicaz cihetinde olması, Şam'a gidecek yolcuların şehri aynı yerden terketmelerine mâni değildir. Nitekim Mekke'ye giriş ve çıkışlar iki ayrı tepeden de olsa her iki tepenin yolu da sonunda birleşmektedir."* Ayrıca, *Resulullah*'ın hicretle Medîne'ye gelişi sırasında kadınların okuduğu mânilerin birinde, bir rivâyette: طَلَعَ الْبَدْرُ عَلَيْنَا مِنْ ثنيات الوداع **"Ay bizim üzerimize veda tepelerinden doğdu"** şeklinde geldiğini kaydeder. Yani bu rivâyette *seniyyetü'l-veda* değil, seniyyâtü'l-veda denmiştir. *Seniyyât*, seniyyeler (tepeler) demektir.

2206 ٢- عن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قَدِمَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ رسولُ اللّهِ

ﷺ في بيتي، فأتاه فقرع الباب فقام إليه ﷺ عريانا يجر ثوبه، والله ما رأيته عريانا قبلها ولا بعدها، فاعتنقه وقبله]. أخرجه الترمذى.

2. (2206)- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) odamda iken Zeyd İbnu Hârise geldi ve kapıyı vurdu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) üryân vaziyette üzerindeki örtüsünü sürüyerek kalktı. Allah'a yemin olsun, O'nu, daha önce üryan olarak hiç görmemiştim, sonra da görmedim. Zeyd'i kucakladı ve öptü."* [Tirmizî, İsti'zân 32, (2733).]

AÇIKLAMA:

Şarihlerin de belirttiği üzere, *Zeyd (radıyallahu anh)*'in gelişi, mûdat bir geliş değil, bir sefer veya gazve dönüşüdür. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* O'nu bir çok gazvelere komutan yapmıştır. Rivâyetten de anlaşılacağı üzere, *Zeyd,* istisnâî bir saatte *Resûlullah*'ın kapısını çalmıştır.

Resûlullah'ın üryan olarak, yani ridasını üzerine almış olarak, tekellüfsüz şekilde kapıya koşması, *Zeyd*'in gelişinden duyduğu sevinci ifâde eder. Esâsen *Zeyd* olsun, oğlu *Üsâme (radıyallahu anhümâ)* olsun, *Resûlullah*'ın fazla teklif ve tekellüfe gerek duymayacağı kadar ziyâde sevgisine mazhar olma şerefine ermiş bahtiyarlardandır.

2- *Hz. Aişe, Resûlullah*'ı ne daha önce ne de daha sonra böyle üryan vaziyette hiç görmediğini yeminle ifade etmektedir. Aynı yorgan altında yıllarca berâberliğe rağmen, *Resulullah*'ı bu vaziyette görmemesi istiğrab mevzuudur. Bazı şârihler: *"Hz. Aişe'nin burada, bu şekilde üryan olarak birisini karşılayıp kucaklamasını kastetmiş olacağını, ancak halin bu hususa delaleti sebebiyle sözü kısa kestiğini veya bu şekildeki üryanlıkta görmediğini kasdetmiş olabileceğini"söylemişlerdir.Kadı İyaz evvelki tahminde bulunur. Tîbî de: "Doğrusu da bu olmalıdır. Zira, Hz. Aişe'nin sözünün siyakından Zeyd'in gelişi sebebiyle Resulullah'ın duyduğu neşe ve sevincin râyihası koklanmaktadır.Efendimiz,onu bir an önce karşılama hususunda duyduğu istî'cal sebebiyle ridâsını tam olarak giyinmeye vakit ayırmadan koşmuş, yürürken eliyle çekerek giyinmesini tamamlamaya çalışmıştır ki bu durum (herkese) kesretle vâki olan bir haldir."*

3- Hadiste, yoldan gelenle kucaklaşmanın meşrûiyyetine delil mevcuttur. Musâfaha ve kucaklaşmanın, sünnetten başka örnekleri, başta *Hz. Enes, Hz. Câbir* ve *Ebu Zerr* olmak üzere bir kısım *Sahâbî (radıyallahu anhüm)* tarafından rivayet edilmiştir. *Hz. Enes*'in bir rivâyeti şöyle: كانوا إذا تلاقوا تصافحوا وإذا قدموا من سفر تعانقوا *"Ashab karşılaşınca musâfaha ederler (tokalaşırlar), seferden gelince de kucaklaşırlardı."*

Âlimlerimiz, muhtelif rivâyetleri nazar-ı dikkate alarak mü'minlerin karşılaşmalarda musafahanın, uzaktan gelme durumunda da kucaklaşmanın hak ve sahih olduğunu söylemekte ittifak eder.

2207 ٣- وعن الشعبى قال: [تَلَقَّى رسولُ اللهِ ﷺ جَعْفَرَ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، فَالْتَزَمَهُ وَقَبَّلَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (2207)- *Şâbi* merhum anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cafer İbnu Ebî Tâlib'i karşıladı, kucakladı ve gözlerinin arasından öptü."* [Ebu Dâvud, Edeb 157, (5220).]

AÇIKLAMA:

1- *Şa'bî*, sahâbî olmaması haysiyeti ile, rivâyet munkatı'dır.

2- *İbnu Hişâm*'ın kaydına göre, *Hz. Cafer*'in bu sefer dönüşü, Habeşistan dönüşüdür. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, onu Habeşistan'a hicret edenlerin sözcüsü olarak *Necâşî*'nin yanına göndermiş idi. Oradaki hizmetini tamamlayıp dönen *Hz. Câfer Hayber*'in fethedildiği gün, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'la karşılaşır. Onu görmekten son derece memnun kalan Efendimiz, rivâyette ifâde edildiği üzere kucaklayıp öptükten sonra: مَا أَدْرِى بِأَيِّهِمَا أَنَا أُسَرُّ يفتح خيبر ام بقدوم جعفر "Bilemiyorum bunlardan hangisi sebebiyle sevineyim. Hayber'in fethiyle mi, Cafer'in gelişiyle mi?" buyurur.

Ebu Dâvud "İki Göz Arasından Öpmek" adını verdiği bir bab'ta bu hadîsi zikrederek gözler arasından öpmenin meşrûiyyetine delil yapar.

ONUNCU EDEB

KUDÜM (SEFERDEN DÖNÜŞ) NAMAZI

2208 ١ - عن ابن عمر وكعب بن مالك رضى اللّٰه عنهم قالا: [كَانَ رسول اللّٰهِ ﷺ إذَا قَفَلَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَرَكَعَ فِيهِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ إلَى بَيْتِهِ. قَالَ نافع: وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَفْعَلُ ذٰلِكَ]. أخرجه أبوداود.

1. (2208)-*İbnu Ömer ve Ka'b İbnu Mâlik (radıyallahu anhüm)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferden dönünce önce mescide uğrardı. Orada iki rek'at namaz kılar, ondan sonra evine dönerdi.*" *Nâfi: "İbni Ömer de öyle yapardı" demiştir.*" [Ebu Davud, Cihâd 178, (2781, 2782).]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin pek vâzıh olan ifâdesi, *Resûlullah*'ın sefer döşünlerinde önce mescide uğrayıp iki rek'at namaz kıldığını gösteriyor. Ebu Dâvud'un aynı babtaki bir rivâyetinde, (halkın kendisini ziyâret edebilmesi için) namazdan sonra mescidde oturduğunu ifâde eder. Teysîr'in kaydettiği rivâyette, iki rekatlik namazdan sonra evine döndüğü ifâde edilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, halkın ziyaret etmek, haber dinlemek ihtiyacını duyarak etrafını sarmaları hâlinde mescitte oturup, onlarla meşgul olmuştur. Böyle olmayan durumlarda ise, kudüm namazını kılınca evine çekilmiştir.

Şu halde burada esas şudur: Seferden dönünce önce mescide uğrayıp iki rekat kudüm namazı kılınmalıdır. Bir müddet oturmak veya hemen eve dönmek, şartlara bağlıdır.

Yeri gelmişken hatırlatalım ki, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'in sefer dönüşünü hep gündüze -*Hasan İbnu Ali (radıyallahu anhümâ)*'nin tasrîhine göre kuşluk vaktine- rastlatmasının, gece vaktinden sakınmasının bir hikmeti daha gözükmektedir: Bu da dönüşte ashâbla karşılaşmak, onların merakını tahrîk etmeden bazı haberler vermektir.

MÜSÂBAKA VE ATICILIK BÖLÜMÜ

(Bu kitap iki fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

MÜSABAKA VE ATICILIĞA AİT HÜKÜMLER

İKİNCİ FASIL

ATIN VASIFLARIYLA İLGİLİ HADÎSLER

UMÛMİ AÇIKLAMA

İslâm, bazı sportif meşguliyetlere fazlasıyla ehemmiyet vermiştir. Ancak günümüzün spor anlayışıyla İslâm'ınkini iltibas etmemek gerekir. Herşeyden önce, her ikisinin gayeleri farklıdır. İslam, sporu askerî antrenman olarak değerlendirir. Meşru addettiği sportif faaliyetlerin hepsini bu açıdan yorumlamak, izah etmek mümkündür. Meseleyi tersinden alırsak şu netice çıkar: Askerî antrenman olarak değerlendirilemiyecek meşguliyetler İslâm açısından meşru olamaz, oyalanma veya *oyalama*, aldanma veya *aldatılma* vasıtaları olur. Bu açıdan akl-ı selim ile düşünülecek olunca "spor" adı takılan nice meşguliyetlerin bir aldatmaca ve zaman öldürme vasıtası olduğu kolayca anlaşılır. Hele sportif takımlardan birini tutmanın, bunların meselelerini tâkip edip münakaşasına zaman ayırmanın sporla uzaktan yakından ilgisi olmadığı gibi, ebedî bir hayatı kazanmak üzere dünyaya gönderildiğine inanan mü'minlerin hayat felsefesine taban tabana zıttır. O'nun inancına göre insan, ömrü kısa, vazifesi çok bir müsafirdir, sırtında *emânet-i kübrâ* vardır. O, mahdut olan ömür sermâyesini, dünya ve ahirete faydası olmayan fuzûlî ve abes şeylerle heder etmeye me'zun değil, bilakis, cuma günü, Ramazan ayı, Kadir gecesi ve *saat-i icâbet* gibi Allah indinde kıymeti fazla olan vakitleri değerlendirme gayretine düşmek sûretiyle hayatını bereketlendirmeye mahkûmdur.

Evet, ebedî hayatını kurtarma endişesini taşıyan mü'minin günümüzde mühim vartalarından (risklerinden) biri, müzmin bir hastalık halinde yaygınlaştırılan bu sahte *"spor"* aldatmacasıdır. Bu mesele üzerinde ciddi şekilde düşünmek gerekiyor. Hissiyâttan, peşin hükümden uzak olarak, iman gözlüğüyle meseleye eğilip, aklın, sağ duyunun hükmüyle kesin bir karar ve tavır ortaya koymak gerekmektedir.

Teysîr'in bu bahse almış olduğu hadisler, meseleye İslamî yaklaşımda yardımcı olacaktır. Biz, bu mevzunun ehemmiyetine binâen, 2218 numaralı hadisten sonra, çocukların hayatında spora tekâbül eden *"Oyun"*'la ilgili uzunca bir tahlilimizi dercedeceğiz. Oradaki açıklamalar ve kaydedilecek bazı ziyâde hadislerden de anlaşılacağı üzere, burada gerçek spora tavır almak diye birşey mevzubahis değil. Bilakis dînimiz buna teşviklerde bulunmuştur. İslam, aldatıcı boş oyalamacaları kapı dışarı etmiştir.

BİRİNCİ FASIL

MÜSABAKA VE ATICILIKLA İLGİLİ HÜKÜMLER

2209 ١- عن أبى هريرة رضىَ الله عنهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ سَبَقَ إلاّ فى خفٍّ أوْ حَافِرٍ أوْ نَصْلٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

والمراد «بالخُفّ» الإبل. و «بالحَافِرِ» الخيل.

و «بالنَّصْلِ» السهم.

«وَالسَّبَقُ» بفتح الباء: الْجُعْلُ، وَبإسكَانها مصدر سبقت أسبق سَبْقاً.

1. (2209)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Şu üç şeyde armağan vardır: Deve yarışı veya at yarışı veya ok yarışı."** [Ebu Dâvud, Cihâd 67, (2574); Tirmizî, Cihâd 22, (1700); Nesâî, Hayl 14, (6, 226, 227).]

AÇIKLAMA:

1- *Hattâbî: "Hadis, mükâfaat ve armağanın bu üç şeyde yapılacak yarış sonunda verilmesinin uygun olacağını belirtmektedir"* der. Böyle olunca *Resûlullah* başka çeşit yarışlar yapıp kazananlara armağan verilmesini tecviz etmemekte, helal addetmemektedir.

2- Hadisin metninde at, deve, ok tabirleri geçmez; ata *"tırnaklı"*, deveye *"mestli"*, *ok'a da "demirli"* mânâlarına gelen kelimelerle işaret edilir. Alimler bu tabirlerden maksadın *at, deve* ve *ok* olduğunu belirtmekten başka bu mânâyı ifade edecek başka yarışların da helal olacağını belirtirler. Sözgelimi *Bagavî,* Şerhu's-Sünne'de: *"At mânasına katır ve merkeb de girer; deve manasına fil de girer, çünkü bu savaşta deveye ihtiyaç bırakmaz"* der. Bazı alimler ayakla yapılacak koşu yarışı ile taş (gülle) atılarak yapılacak müsabakayı da buraya dâhil etmiştir. Bu müsabakaların *"düşmanla savaşmaya hazırlık olmaları"* sebebiyle armağan vermenin câiz olduğunu âlimler belirtir. Ortaya konan armağan, cihâda teşvik unsuru olmaktadır.

Sâid İbnu'l-Müseyyeb, harp hazırlığına girmeyen veya cihad için kuvvet kazanmaya yardımcı olmayan kuş, güvercin vs. ile yapılacak yarışlarda armağan almayı kumar ve haram olarak değerlendirmiştir. *İbnu'l-Müseyyeb*'ten taş atma hakkında sorulunca, *"Bunda bir beis yok"* demiştir.

2210 ٢- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُضَمِّرُ الْخَيْلَ يُسَابِقُ بِهَا]. أخرجه أبو داود.

2. **(2210)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) atı antremana tâbi tutar, (sonra da) onunla yarışa katılırdı."* [Ebu Dâvud, Cihad 67, (2577).]

AÇIKLAMA:

1- Antrenman diye çevirdiğimiz kelimenin aslı *idmâr* veya *tadmîr*'dir. Bu, atın kuvvetlenmesi için hususî bir beslenme rejimi uygulamaktır. Buna göre, önce bol gıda verilerek at şişmanlatılır ve güçlendirilir. Sonra yemi tedricen azaltılır. Bir odaya sokulup üzerine çul sarılır. Hayvan ısınır ve terler. Teri tamamen kuruyunca hayvanın eti hafifler ve koşmaya güç kazanır. İşte bu muameleye idmâr denmektedir.

2- Hadis, cahiliye devrinden beri atlara uygulanan *idmârın* meşruiyyetine delil olmaktadır.

2211 ٣- وعنه رضىَ اللّهُ عنهُ قال: [سَبَّقَ رسولُ اللهِ ﷺ بَيْنَ الْخَيْلِ وَفَضَّلَ الْقُرَّحَ فِي الْغَايَةِ]. أخرجه أبو داود.

3. **(2211)**- Yine *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) atlar arasında yarışma yaptırdı. Hedefte, beş yaşına basanları tafdîl etti."* [Ebu Dâvud, Cihad 67, (2576).]

2212 ٤- وعنه رضى الله عنه قال: [أَجْرَى رسولُ اللهِ ﷺ مَا ضُمِّرَ مِنَ الْخَيْلِ مِنَ الْحَفْيَاءِ إلى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ، وَمَا لَمْ يُضَمَّرْ مِنَ الثَّنِيَّةِ إلى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ]. أخرجه الستة.

4. **(2212)**- Yine *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), antrenmanlı atı el-Hafyâ'dan Seniyyetu'l-Vedâ'ya kadar koşturdu. Antrenmanlı olmayanı da Seniyyetü'l-Vedâ'dan Benî Zürayk Mescidi'ne kadar koşturdu."* [Buharî, Salât 41, Cihâd 56, 57, 58, İ'tisâm 16, Müslim, İmâret 95, (1870); Muvatta, Cihâd 45, (2, 467, 468); Ebu Dâvud, Cihâd 67, (2575), Tirmizî, Cihâd 22, (1699); Nesâî, Hayl 13, (6, 226).]

AÇIKLAMA:

1- Antrenman (idmâr veya tadmîr) ile ne kastedildiğini 2210 numaralı hadiste açıkladık.

2- *Resûlullah* , antrenmanlı atların koşu hedefleri ile antrenmansız atların koşu hedeflerini farklı tutmuştur. Zira *Süfyan-ı Sevrî*'nin belirttiği üzere *el-Hafya* ile *Seniyyetü'l-Vedâ*'nın arası beş veya altı mil olduğu halde, *Seniyye* ile *Mescid-i Zürayk*'ın arasında bir mil civarında bir mesâfe mevcuttur.

3- Bu rivâyetin bazı vecihlerinde, *İbnu Ömer*'in bu müsâbakaya iştirak ettiği belirtilir. Bunun, ravilerce ilave edilen bir *derc* olabileceği de söylenmiştir. Hadisin bir başka vechinde *İbnu Ömer*'in: "*Ben yarışçılar arasında idim, atım beni bir duvardan atlattı*" açıklaması o yarışların engelli, ciddi yarışlar olduğunu gösterir.

4- Hadis, müsâbaka yapmanın meşru olduğunu, abes bir iş olmayıp, düşmana karşı savaşta aranan maksadların kazanılmasına götüren makbûl bir riyazet olduğunu ifâde eder. Bu riyâzetle elde edilen mârifetten, ihtiyaç anında istifâde edilecektir. Öyle ise, müsâbaka, duruma göre mübah ve hatta müstehab bir ameldir. *Kurtûbî*: "*At vs. hayvanlar üzerinde yapılacak müsâbakanın cevazında âlimler ihtilaf etmez. Ok yarışları, silah kullanma yarışları da böyle, zira bütün bunlarda harb için hazırlık vardır*" demiştir.

5- Hadisten ayrıca, müsâbakalarda başlama ve bitme noktalarını önceden belirtmenin müstehab olduğu görülmektedir.

6- *İbnu Hacer* der ki: "*Ülemâ, herhangi bir karşılık (armağan) mevzubahis olmadan yapılacak müsabakanın cevâzında icma eder.*" Ancak, *İmam Mâlik* ve *Şâfi'î (rahimehumûllah)* bunu, mestli (deve, fil), tırnaklı (at, katır, merkeb) ve demirli (ok, mızrak...) olanlarla sınırladılar. Bazı âlimler bu cevâzı da "*at*"la yıtlarken, *Atâ*; herşeye teşmîl eder.

Alimler, armağanı câiz görmekte de ittifak ederler, ancak: "*Bunu, müsâbakaya iştirak edenlerin dışında birinin vermesi şartıyla*" derler. Sözgelimi, müsâbakada atı bulunmayan *imâm* gibi. Cumhur bazı kayıtlarla, armağanın müsâbakaya iştirak eden iki taraftan birinden olmasını da câiz addetmiştir. Ülemânın câiz görmediği armağan, kumar mânâsı giren armağandır. O da şöyle olur: *Her iki taraf da kazanana vermek üzere armağan koyar. Kazanan ikisini de alır. İşte bu, haramdır. Bu husus, müteakip hadiste genişçe açıklanacaktır.*

7- Hadis, müsâbakanın binilen atlarla olacağını da belirtir. Yani, üzerinde binicisi olmayan, boş atları salmak sûretiyle yapılan yarış câiz değildir.

8- Hadis, belli bir maksada mebni olarak ihtiyaç hâlinde, hayvana eziyet veren acıktırma, koşturma gibi bazı muâmelelerin yapılabileceğine delildir.

9- Mahlukatı kendi gerçek yerine koymak gerekir. Nitekim *Resûlullah*, antrenmanlı atlarla, antrenmansız atları birbirinden ayırdı. Her ikisini de hallerine uygun mesafede ayrı ayrı koşturdu. Aksi halde birisi yorulmuş olacaktı.

2213 ٥- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسول الله ﷺ: مَنْ أدْخَلَ فَرَساً بَيْنَ فَرَسَيْنِ وَهُوَ لاَ يَأمَنُ أنْ يُسْبَقَ فَلَيْسَ بِقِمَارٍ، وَمَنْ أدْخَلَ فَرَساً بَيْنَ فَرَسَيْنِ وَقَدْ أمِنَ أنْ يُسْبَقَ فَهُوَ قِمَارٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (2213)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim, iki at arasına, geçeceğinden emîn olunmayan bir üçüncü at dâhil ederse, bu kumar olmaz. Kim de geçeceğinden emîn olunan atı dâhil ederse bu kumar olur."** [Ebu Dâvud, Cihâd 69, (2579).]

AÇIKLAMA:

1- Şarihlerden *Tîbî* ve *İbnu Melek*, hadîsi, tercümede kaydedildiği şekilde anlamışlardır: İki koşu atının arasına sokulan üçüncü atın kazanacağı önceden anlaşılırsa bu yarış câiz değildir, bu bir nevî kumardır. *el-Muzhir: "Muhallil"*'in (araya giren üçüncü atlının), diğer iki yarış atına denk veya yakın koşu yapan bir at üzerinde olması gerekir. Eğer bu üçüncü atlı (muhallil), diğer iki atı geçeceğini önceden kesinlikle bildiği bir koşu atı üzerinde ise bu câiz olmaz, onun varlığı, yokluğu gibidir. Şayet diğer iki atı geçeceğini veya geçileceğini yakînî bir şekilde bilmiyor idiyse o zaman koşuya katılması câiz olur.

2- Kazanana verilecek armağan hususunda *Bagavî*, Şerhü's-Sünne'de şunu kaydeder: *"Müsabakada armağana gelince, eğer imam tarafından veya halktan biri tarafından, birinci olana verilmek üzere belli bir armağan konmuş ise bu câizdir, öne geçen buna müstehak olur. Eğer armağan yarışçılardan biri tarafından konur ve bunu koyan diğerine: "Eğer beni geçersen, sana şu malı vermek bana borç olsun, şâyet ben seni geçecek olursam senden hiçbir şey istemiyorum" derse bu da câizdir. Fakat her ikisi de mal koyup, birbirlerine: "Ben kazanacak olursam sen bana şu kadar borçlanacaksın, sen kazanacak olursan ben sana şu kadar borçlanacağım" diyerek anlaşsalar, bu câiz olmaz. Bu son durumda, ikisinin arasına bir üçüncü yarışçı (muhallil) girer ve birinci olursa, bu, ortaya konan her iki armağanı da alır, kaybederse kendisine bir ödeme yapması gerekmez. Görüldüğü üzere, iki taraf arasında yapılmış olan gayr-ı meşru bir yarış akdi muhallilin araya girmesiyle meşruiyet kazanmış, kumar olmaktan çıkmıştır. Zira kumârın özü, oyunda kişinin kazanma veya kaybetme durumlarında olmasıdır, ama üçüncü şahıs araya girince bu mânâ kalkıyor. Şâyet, muhallil evvel gelir, diğer yarışçı birlikte veya peşpeşe gelirlerse muhallil her iki armağanı da alır, iki yarışçı birlikte aynı anda gelir, muhallil arkadan gelirse kimse bir şey alamaz. İki yarışçıdan biri önce gelir onu muhallil tâkip ederse, muhallil ikinci yarışçıyla birlikte*

gelse de, sonra gelse de birinci gelen, kendi koyduğunu korur, ikinci yarışcının koyduğunu da alır. Muhallil iki yarışcıdan biriyle beraber gelir sonra da ikinci yarışcı gelirse, iki birinci, sona kalanın koyduğu armağanı paylaşır." (Aliyyü'l-Kâri'nin Mirkât'ından.)

2214 ٦– وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [كَانَ للنَّبِىِّ ﷺ نَاقَةٌ تُسمَّى الْعَضْبَاء لاَ تُسْبَقُ فَجَاءَ أَعْرَابِىٌّ عَلَى قَعُودٍ فَسَبَقَهَا فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ. فَقَالَ ﷺ: حَقٌّ عَلَى اللّهِ أَنْ لاَ يَرْتَفِعَ شَىْءٌ مِنَ الدُّنْيَا إلاّ وَضَعَهُ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائِى.

6. **(2214)**- *Hz.Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Adbâ adında bir devesi vardı. Bu bütün yarışları kazanırdı. Bir gün binek devesi üzerinde bir bedevî geldi ve yarışta Adbâ'yı geçti. Bu durum Ashâb'ın ağrına gitti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), üzüntülerini yüzlerinden okuyunca şu açıklamayı yaptı:*

"Yeryüzünde, yükselttiği herşeyi arkadan alçaltmak Allah üzerine bir haktır." [Buharî, Cihad 59, Rikâk 38; Ebu Dâvud, Edeb 9, (4802); Nesâî, Hayl 14, (6, 227).]

AÇIKLAMA:

1- Binek devesi diye tercüme edilen kelime *ka'ûd*'dur. Araplar binilecek yaşa gelen develere bu ismi vermişlerdir. En az iki yaşında *ka'ûd olabilir. Altı yaşına kadar artık ka'ûd* denir. Altıya basınca *cemel* denmektedir. *Ka'ûd*, erkek deveye denmektedir, dişiye *kalûs* denmiştir.

2- *Adbâ, Resûlullah*'ın devesinin adıdır, *kulağı kesik* veya *kulağı yarık* mânâlarına gelir. *Resûlullah*'ın bir de *Kasvâ* adında devesi vardır. Âlimler ikisi aynı devemi, farklı farklı develer mi ihtilaf ederler. Bazıları: *"Aynı devedir, Kasvâ, Adbâ, Ced'â diye isimleri vardır"* diye hükmetmiştir.

İbnu Hacer hadisten şu nüktelerin çıktığını belirtir:

★ Binmek ve üzerinde müsâbakaya katılmak için deve beslenmesi.

★ Dünyaya karşı zühd var, zira onda her yüksekliği alçalma tâkip edeceğine işâret edilmiş, dünyaya ait her kemâlin nâkıs olduğu belirtilmiştir.

★ Tevâzuya teşvik, övünmeme, iftiharı terke dâvet var.

★ *Resûlullah*'ın güzel ahlâk ve tevâzusu gözükmektedir.

★ Ashâb'ın gönlünde *Resûlullah*'ın büyüklük ve azameti anlaşılmaktadır.

★ Müsâbakanın câiz olduğu ifâde edilmektedir.

★ Dünyayı alçaltmak Allah'ın değişmez bir kanunudur.

★ Her akıl sâhibinin dünya hususunda ölçülü olması, onu kazanma yarışında îtidali, meşru sınırlara riayeti elden bırakmaması gerekir.

★ *Taberî* demiştir ki: "*Tevâzuda hem dinî hem dünyevî maslahat var. Zira, insanlar dünyada onu istîmâl etseler, aralarındaki kin ve buğz zâil olur, gösteriş ve tefâhur yorgunluğundan azad olup sükûna kavuşurlar.*"

2215 ٧- وعن فُقَيْمٍ اللخمى قال: [قُلْتُ لِعُقْبَةَ بنِ عَامِرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا: تَخْتَلِفُ بَيْنَ هٰذَيْنِ الْغَرَضَيْنِ وَأنْتَ شَيْخٌ كَبِيرٌ وَيَشُقُّ عَلَيْكَ. فَقَالَ: لَوْلاَ كَلاَمٌ سَمِعْتُهُ مِنْ رسولِ اللّهِ ﷺ لَمْ أُعَانِهِ، سَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَنْ تَعَلَّمَ الرَّمْىَ ثُمَّ تَرَكَهُ فَلَيْسَ مِنَّا أوْ قَدْ عَصَى]. أخرجه مسلم.

«ومعناه» الشيء مقاساة وملابسته.

7. (2215)- *Fukaym el-Lahmî* anlatıyor: "*Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh)'e dedim ki: "Sen yaşlanmış bir ihtiyar olduğun halde bu iki hedef arasında gidip geliyorsun, artık bu sana meşakkat veriyor olmalı."*

Bana şu cevâbı verdi:

"*Eğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittiğim bir söz olmasaydı kendimi bu sıkıntıya atmazdım. Efendimizin şöyle söylediğini işittim:*

"Kim atıcılık öğrenir ve sonra bırakırsa o bizden değildir -veya: âsi olmuştur.-" [Müslim, İmâret 169, (1919).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadislerinde Efendimiz, gençliğinde atış yapmayı öğrenip sonradan bırakıverenleri tehdît etmektedir. *Münavî* şu açıklamayı sunar: "*Atış yapmasını bilmede dini müdafaa ve düşmanı bertaraf etme ehliyeti vardır. Cihad vazîfesi bu sâyede ifa edilir. Unutacak kadar terkedilmesi halinde, kendisine terettüp eden vazifeyi yerine getirmesi mümkün olmaz. Tehdîddeki şiddet bu terkin haram olduğunu ve hatta büyük günah olduğunu ifâde eder. Ancak Şâfi'î mezhebinde bu mekruhtur. İbnu Salâh, ok atmanın kılıç kullanmaktan efdal olduğuna hükmetmiştir. Zira, her birinin fazileti, mâsiyet ehline karşı, ehl-i taâte kazandırdığı güç*

ve kuvvete bağlıdır. Bu hususta atış daha üstündür.

2- Hadiste geçen *"bizden değildir"* sözü *kâfir oldu* mânâsına gelmez, *"bizim yolumuzda değildir"*, *"bizim sünnetimiz üzerine değildir"* demektir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* pekçok merdud ahlakı bu ve benzeri bir tabirle reddetmiştir: لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ **"Kim (musibet karşısında) yanaklarına vurarak, üstünü başını yırtarak dövünürse ve câhiliye duasıyla dua ederse bizden değildir"**; مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا **"Kim bizi aldatırsa bizden değildir"** hadislerinde olduğu gibi. Bu davranışların zemmedildiği açıktır, ancak ülemâ bunu *tekfir* anlamamıştır.

2216 ٨– وعن عقبة بن عامر رضى الله عنه قال: [قَال رسول الله ﷺ: إِنَّ اللّهَ لَيُدْخِلُ بِالسَّهْمِ الْوَاحِدِ ثَلاَثَةَ نَفَرَ الْجَنَّةَ: صَانِعَهُ يَحْتَسِبُ فِى صَنْعَتِهِ الْخَيْرَ، وَالرَّامَى بِهِ، وَالْمُمِدَّ بِهِ].

8. (2216)- *Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Allah tek bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyar:

1- Onu yapan; yeter ki bunu hayır maksadıyla yapsın.

2- Atan.

3- Atana ulaştıran." [Ebu Dâvud, Cihâd 24, (2513); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 11, (1637); Nesâî, Cihâd 26, (6, 28), Hayl 8, (6, 222, 223).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, oku yapanın sevaba nail olmasını niyetine bağlamıştır: Hayırda yani Hak yolunda cihadda kullanılmak niyetiyle yapmış olmak. Bundan şu anlaşılır. Sırf ticaret meta'ı olarak veya hayır dışı bir maksadla yapılan oktan sevab umulamaz.

Kezâ, sarîh olarak zikredilmemiş olsa da *"atan"* ve *"atana ulaştıran"*ların sevabları da hayır niyetlerine bağlı olmalıdır. Hayır dışı maksadlarla bu amellerin sevab getirmeyeceği, bilakis vebale sebep olacağı açıktır.

2- Bu hadîsle *Resûlullah*'ın bütün bir harp sanayiine teşvik ettiğini söyleyebiliriz. Zira günümüzde *"atma"* deyince artık ok anlaşılmaz. Füzeler, balistik ve nükleer başlıklı mermiler vs. hatıra gelir. Bunların hammaddesi, îmali, nakli, depolanması, ihtiyaç ânında atılması pekçok yan hizmetleri gerektirir, maddi güç gerektirir. Doğrudan veya dolaylı olarak bu üç hizmetin (yani yapmak, atmak, taşımak) gerçekleşmesinde katkıda bulunan herkes niyetine göre sevap sâhibi ola-

2217 ٩- وفى رواية: [وَمُنَبِّلَهُ، وَارْمُوا، وَارْكَبُوا، وَأَنْ تَرْمُوا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ تَرْكَبُوا، كُلُّ لَهْوٍ بَاطِلٌ: لَيْسَ مِنَ اللَّهْوِ مَحْمُودٌ إِلاَّ ثَلاَثٌ: تَأْدِيبُ الرَّجُلِ فَرَسَهُ، وَمُلاَعَبَتُهُ أَهْلَهُ، وَرَمْيُهُ بِقَوْسِهِ وَنَبْلِهِ فَإِنَّهُنَّ مِنَ الْحَقِّ، وَمَنْ تَرَكَ الرَّمْيَ بَعْدَ مَا عَلِمَهُ رَغْبَةً عَنْهُ فَإِنَّهَا نِعْمَةٌ تَرَكَهَا، أَوْ قَالَ كَفَرَهَا]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ أبى داود.

«وَالْمُنَبِّلُ» الذى يناول الرامى النَّبْلَ ليرمى به، وهو المِدُّ بِهِ.

وقوله «كَفَرَهَا» أى جحدها.

9. (2217)- Bir rivâyette ise şöyle buyurulmuştur: **"(Allah tek bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyar: Yapan, yeterki hayır maksadıyla yapsın, atan) ve oku atana veren (münebbil). Atın, binin. Sizin (ok) atmanızı, ben binmenizde daha çok seviyorum. Her eğlence bâtıldır. Eğlenceleriniz içinde sadece şu üç şey (mübahtır), övgüye değer: Kişinin atını te'dîb etmesi, hanımıyla mulatafede bulunması, yayla ok atıp, atılan okları toplaması. Bunlar Hakk'tandır. Kim öğrendikten sonra atışı, nefretle terkederse bilsin ki, bir nimeti terketmiştir** *-veya şöyle dedi-:* **"Bu nimete karşı nankörlük etmiştir."** [Ebu Dâvud, Cihâd 24, (2513).]

AÇIKLAMA:

1- *Münebbil*, oku atan kimseye, atması için veren adam demektir. *Hattâbî*, bunun iki şekilde olduğunu belirtir:

1) Ya atan kimsenin yanındadır, yahut da arkasındadır, okları hazırlar, attıkça teker teker yenisini verir.

2) Atılan okları toplar, atana geri getirir.

2- Atın te'dibi, gazve niyetiyle atın ta'limidir. Ata koşmanın, atlamanın öğretilmesidir.

3- Nankörlükten murad, nimetin kıymetini takdîr etmemek, gerekli şükrü yerine getirmemektir. Râvi *"bir nimeti terketmiştir"* mi dedi yoksa *"nîmete karşı nankörlük etmiştir"* mi dedi, tereddüd göstermektedir. Hadisin daha önce kaydedilen veçhinde (2215): *"Atıcılığı öğrenip de sonradan terkeden bizden değildir"* dendiğini kaydetmiştik.

2218 ١٠- وعن سَلمَةَ بن الأكوع رضى الله عنه قال: [خَرَجَ رسولُ اللّهِ ﷺ عَلَى نَفَرٍ مِنْ أَسْلَمَ يَنْتَضِلُونَ بِالسُّوقِ. فَقَالَ: ارْمُوا بَنِي إِسْمَاعِيلَ فإِنَّ أَبَاكُمْ كَانَ رَامِياً، ارْمُوا وَأَنَا مَعَ بَنِي فُلاَنٍ، فَأَمْسَكَ أَحَدُ الْفَرِيقَيْنِ بِأَيْدِيهِمْ. فَقَالَ: مَالَكُمْ لاَ تَرْمُونَ؟ فَقَالُوا: كَيْفَ تَرْمِي وَأَنْتَ مَعَهُمْ، فَقَالَ: ارْمُوا وَأَنَا مَعَكُمْ كُلِّكُمْ].

أخرجه البخارى.

10. **(2218)**- *Seleme İbnu'l-Ekva' (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çarşıda ok yarışı yapan Benî Eslem'den bir grupla karşılaşmıştı. Onlara:* **"Ey İsmailoğulları atın, zîra atalarınız atıcı idiler. Atın, ben falan kabîleyi tutuyorum"** *dedi.*

Bu söz üzerine bir grup atıştan vazgeçti. Efendimiz:

"Ne oldu, niye atmıyorsunuz?" *diye sordu. Şöyle cevap verdiler:*

"Nasıl atalım, siz öbür tarafı tutuyorsunuz!" Bunun üzerine:

"Atın! *dedi,* **ben hepinizi, her iki tarafı da tutuyorum."** [Buharî, Cihâd 78, Enbiyâ 12, Menâkıb 4.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi Buharî, atışa teşvikle ilgili açtığı bir babta kaydeder.

2- Hadiste mübhem gelen atıcının ismi, *Taberânî*'nin bir rivâyetinde sârih olarak gelmiştir: **"Atın, ben Mihcen İbnu'l-Erda ile berâberim"** buyurulur. Yayını bırakarak atıştan vazgeçenin de *Nadla el-Eslemî* olduğunu *İbnu İshak* Megazî'sinde belirtmiştir.

3- Bazı âlimler, bu hadisten bilistifade yarışçılar üzerinde hâkimiyeti olan kimsenin, onlarla yarışa katılmaması gerekir hükmüne varmıştır. Bazıları da, buradaki imtinanın *Resûlullah*'ın tuttuğu tarafın mânevî yardıma mazhar olarak kazanacağı düşüncesiyle karşı taraftan vukûa geldiğini söylemiştir. Nitekim bir rivayetteki ziyâde bunu te'yîd eder. Bırakanlar: *"Siz kimi tutarsanız o galebe çalar"* derler. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu davranışı normal karşılayarak: **"Atın, ben hepinizden yanayım"** buyurması mânidardır.

4- Ecdâd'ın, *"baba"* kelimesiyle ifâde edilebileceğine bu rivâyet delil olmuştur.

5- Hadîs, bir işte mahâreti olan kimsenin fazîletini beyan ederek, övüp mensuplarının gönlünü almanın câiz olduğunu göstermektedir.

6- *Resûlullah*'ın yüce ahlaklarını, harple ilgili meselelerdeki hazâkatini de hadîs bize ifâde etmektedir.

7- Ataların güzel ahlâkına tâbi olup onlarla amel etmek mendubtur.

8- Ashâb'ın *Resûlullah*'a saygı husûsunda ne kadar hassas olduğu, bu rivâyette görülen bir diğer husustur. Bazı âlimlere göre, kazanmak azmiyle yapılan bir yarışta, *Resûlullah* bir tarafı tutunca, O'nun tarafının mağlub olmasını istemek, Ashâb'ın vicdanına ağır gelmiş olacak ki, yarışı terketmişlerdir.

İSLÂM'A GÖRE ÇOCUKLARIN OYUNU

Büyükler için spor ne ise çocuklar için de oyun odur. Hatta, çocukların hayatında oyun çok daha ehemmiyetli ve zaruret derecesinde gerekli bir yer tutar. Yeri gelmişken dinimizin bu husustaki teşriatını belirtmeye çalışacağız:

A. OYUNUN SÜNNETTEKİ YERİ: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in de gerek çocuklar için ve gerekse büyükler için bazı kayıtlar çerçevesinde oyuna yer verdiği, bilhassa çocukların oyununa daha çok önem verdiği görülmektedir. Rivâyetler, **"Çocuğu olan onunla çocuklaşsın"** diyerek bütün babalara çocuklarını bizzat eğlendirmelerini emreden *Hz. Peygamber*'in Ashâb'a karışarak onlarla şakalaşıp latîfeler yaptığı gibi, onların çocuklarıyla da oynadığını tasrîh etmektedir. *Deylemî*'nin bir tahricinde *Talha İbnu Ubeydullâh*'ın oğlu *Ebû Umayr*'la oynadığı, isim verilerek belirtilir: فكان رسول الله يلاعب معه Kendi terbiyesinde bulunan torunları *Hasan, Hüseyin* ile hizmetine bakan *Enes* gibi yakınlarını, çocuklarla oynamak üzere sokağa salarak başka çocuklarla oynamaya teşvik ettiği gibi, yolda oynar rastladığı çocuklara da selâm vererek iltifatta bulunmuş, torunu *Hasan*'ı sokakta çocuklarla oynar gördüğü halde mâni olmamıştır. Müsnedü Zeyd'de tahrîc edilen bir rivâyete göre *Hasan ve Hüseyin* gecenin geç vaktine kadar *Hz. Peygamber*'in yanında oyunlarına devam etmişler, neden sonra **"Annenizin yanına gidin"** demiştir.

Hz. Peygamber'in çocukların oyunlarına mânî olmamak husundaki gayretini şu rivâyet de göstermektedir: *Hâlid İbnu Sa'id'in kızı Ümmü Hâlid anlatıyor: "Ben çocukken, üzerimde sarı bir kamîs olduğu halde babamla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına gitmiştik. Resûlullah (elbisem için)* **"güzel, güzel"** *dedi. Ben (bu esnada) Resûlullah'ın (omuzları arasında yer alan keklik yumurtası büyüklüğündeki* **peygamberlik mührü** *ile oynamaya başladım. Babam beni bundan men etti ise de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Bırak çocuğu"** *dedi ve sonra şunları söyledi:* **"(Üzerinde) eskit, (üzerinde) eskit, (üzerinde) eskit."**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le evlendiği zaman, "oyuncakları beraberinde, dokuz yaşlarında bir kız" olan ve hatta düğün hazırlıklarına başlandığı vakit iki hurma ağacı arasına kurulmuş bulunan salıncakta oynamakta iken annesi tarafından alınıp götürülen Hz. Aişe, mükerrer rivâyetlerinde *Resûlullah*'ın, bebekleriyle oynamasına müsaade ettiğini belirtir: *"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında bebeklerimle oynardım. Benimle oynayan arkadaşlarım da vardı. Resûlullah içeri girince onlar kaçarlar, fakat o, yeniden onları bana getirirdi, tekrar benimle oynarlardı"* der.

Ebu Dâvud'un bir tahrîcinde, *Hz. Aişe'nin çocukluğu geride bırakmış olması gereken bir yaşta bile, hâlâ oyuncaklara yer verdiği görülmektedir. Der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Tebük veya Hayber seferinden dönmüştü. Evin ön kısmında örtü vardı. O sırada esen rüzgâr, Ayşe'nin oyuncak kızlarının üzerindeki perdeyi aralamıştı. Resûlullah:* **"Ey Aişe, bu da ne?"** *dedi. "Kızlarım" dedim. Bunlar arasında parçadan iki kanat eklenmiş bir de at vardı, (onu göstererek):* **"Aralarında gördüğüm şu da ne?"** *dedi. "Bir at" dedim.* **"Ya üzerindeki ne?'** *dedi. "Kanatları" dedim.* **"Hiç kanatlı at olur mu?"** *diye takıldı. "Duymadın mı, Hz. Süleyman'ın kanatlı atı vardı" cevabım üzerine Resûlullah dişleri görününceye kadar güldü."*

Şârihler, cumhur-u ülemânın bu hadise dayanarak "kız çocuklarının ev işlerine ve çocuklarla ilgili işlere küçüklüklerinden itibaren alıştırılmaları için onlara oynamaları maksadıyla çeşitli oyuncak ve bebeklerin alınıp satılmasını tecviz ettiğini, bunun tasvîr ittihazı yasağından hariç tutulduğunu" belirtirler. Bazı âlimler *"bu hadis, suverin tahrîminden evvele aittir ve mensuhtur"* demişlerse de, ekseriyet bu görüşü kabûl etmemiştir. Yalnız *Ahmed İbnu Hanbel* bebeklerin başsız olması gerektiğine kanidir.

Hz. Peygamber'in bu sünnetinden mülhem olarak İslâm terbiyecileri *"babanın mübâh oyun ve hoş sözlerle çocuklara karşı geniş davranmasını", "herkesin kendi evinde (bir nevi) çocuk olmasını"* tavsiye etmişlerdir. Birbirine yakın ifadelerle "çocuğa oynamayı" men edip devamlı ders çalışmaya zorlamak onun kalbini öldürür, zekâsını iptal eder ve hayatının neşesini kaçırır. Sonunda çocuk dersten kurtulmak için bir hile düşünmeye başlar derler. Yeri gelmişken belirtelim ki, İslâm âlimlerinin ittifakla üzerinde durdukları husûs, çocukların mübâh olan, bir başka deyişle hiç bir surette zararlı olmayan oyunlarla oynamalarına müsaade edilmesidir.

B. OYUN ÇEŞİTLERİ:

Oyunla ilgili rivâyetler incelenince Sünnet'te oyunların üç grupta mütâlaa edildiği anlaşılmaktadır:

1- Gâyeli oyunlar,

2- Oyalayıcı oyunlar,

3- Zararlı oyunlar.

Şimdi bunları açıklayalım:

1- Gâyeli Oyunlar: Bu grup oyunlar hayata hazırlayıcı mahiyettedir. Bunlara, gerek çocuklar ve gerekse büyükler teşvîk edilmiştir. Erkekler için atış, yüzme, ata binme; kızlar için bebeklerle ve ev işleriyle ilgili oyunlar gibi.

Kız çocuklarının bebekleriyle ilgili olarak *"ev ve çocuk işlerine alıştırıcı"* olmaları sebebiyle iştirâlarının tecvîzi, bunlardan beklenen terbiyevî maksadı apaçık göstermektedir.

Gâyeli oyunlardan askerlikle ilgili oldukları için erkeklere ait olanlar üzerinde *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* ısrarla durmuş, bunlara teşvîk sadedinde pek çok hadis îrâd etmiştir. Bu meyanda en çok üzerinde durulanlar atıcılık, binicilik, yürüme ve yüzmedir. *Hz. Peygamber* bir babanın evlâdına karşı vazîfelerini sayarken *"helal rızıkla beslemek"*, *"yazıyı öğretmek"*'le birlikte bunlardan atıcılık ve yüzme öğretmeyi de zikreder. Keza Tirmizî'nin *"sahîh"* olduğunu tasrîh ettiği bir rivâyette, insanoğlunun bütün eğlenceleri bâtıl ilân edilirken *"atma, binme, yüzme, yürüme ve hanımıyla eğlenme"* bundan hariç tutulmuştur ve bunların *"Hak'tan"* olduğu tasrîh edilmiştir.

Şimdi bunlarla ilgili teşvikleri ayrı ayrı görelim:

Atıcılık: Gâyeli oyunlar olarak tavsîf ettiğimiz gruba dahil olanlar arasında en fazla ehemmiyet verilen ve ısrarla üzerinde durulan budur. Hemen belirtelim ki -ilgili âyetin *Hz. Peygamber* tarafından yapılan tefsirinde göreceğimiz üzere- *Resûlullah* **"atıcılık"**ı tafdîl ederken, *"ok atma"* diyerek, devrinde geçerli *atma* vasıtasıyla kayıtlamıyor, alelıtlak *atmayı* övüyor ki bu ifadeye -zamanımızdaki atom, roket vs. dahil- her devrin atma vasıtası girmektedir. Böylece *"atma"* fiili, üstünlüğünü koruduğu müddetçe, sünnetin -ve dolayısıyle âyetin- çağrısı aktüalitesini ve geçerliliğini bütün canlılığı ile muhafaza edecektir.

Kur'an-ı Kerîm'de: **"Siz de onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve (cihâd için) bağlanıp beslenen atlar hazırlayın..."** (Enfâl 60) âyetinde geçen *kuvveti Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Bilesiniz ki kuvvet remy'dir, bilesiniz ki kuvvet remy'dir, bilesiniz ki kuvvet remy (atmak) dir"** diyerek, te'kîdli bir tarzda, *kuvveti "atmak"* olarak tefsîr ederek *"atma"* ya ve *"atıcılık"*'a müstesna bir yer vermiştir.

Atıcılık, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e göre, daha çocukken öğrenilip ölünceye kadar kaybedilmemesi gereken bir maharettir. Boş kaldıkça can

sıkıntısı ârız oldukça, biraz eğlenme ihtiyacı duyuldukça en meşrû vakit değerlendirme vasıtasıdır. Bir rivayette: **"Sizden birinizi gam ve sıkıntı bastığı zaman, yayını kuşanıp, kederini onunla dağıtmadan başka yapacak bir şeyi yoktur"** demektedir. Müslim'in bir rivâyetinde de: **"Sizden hiç kimse oklariyla eğlenmekten geri durmasın"** der. Öğrendikten sonra atıcılığı bırakarak unutan kimse için; **"Bizden değildir, veya (bana) isyân etmiştir"**, **"Allah'ın bir nimetine küfrânda bulunmuştur"** gibi şiddet ifade eden tabirler kullanılmıştır. Bir kısım rivâyetler, Ashâb'tan bazılarının bu çeşit tehdîdlerden korkarak ihtiyarlık zamanlarında bile atış temrini (antrenman) yaptıklarını haber vermektedir.

Hz. Peygamber, atıcılığı *"düşmanın hezîmeti"* diye vasıflandırır ve *"atıcılık, binicilikten daha mühimdir"* diyerek diğer askerî oyunlar arasında en mümtaz makamı buna verir. *Utbe İbnu Ebî Hakîm*'in rivayetine göre, yanında atış vasıtası olan *"yay"* zikredilen *Resûlullah* şunu söyler: **"Hiç bir silah, hayırda onu geçememiştir."** *Serahsi* bu sözle, yayın cihâd aletlerinin en kuvvetlisi olduğunu ifade ederek gazileri atış talimine teşvik ettiğini kaydeder. **"Atıcılık öğrenin, zira iki hedef arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir"** demiş olan *Hz. Muhammed*'in bir gün atış yapmakta olan bir gruba rastlayınca aynı sözü tekrar ederek, ayakkabılarını çıkarıp, atış sahası içerisinde yalınayak yürüdüğünü görüyoruz.

Ashâb'tan bir grubun eğlenmeye gittiği söylenince memnuniyetsizlik izhâr ederken *"atışa"* gittiklerinin tasrihi üzerine, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in: **"Atış eğlence değildir, atış eğlendiğiniz şeylerin en hayırlısıdır"** dediğine şahit olmaktayız. Bir başka rivâyette de: **"Melâike sizin hiçbir eğlencenizde hazır bulunmaz, atış ve at koşusu hariç"** demektedir. Atış sırasında atıcıların *"vallahi isâbet ettim, billahi isabet edeceğim"* vs. gibi, birbirlerini tahrik edip şevke getirmek için yaptıkları yeminlerinden dolayı hânis olmayacakları belirtilmiş, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanlarına gelmesiyle bu çeşit sözleri terkedenler, devam etmeleri için teşvik edilmiştir.

Rivâyetler, iyi atış yapanlara *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in fevkalâde iltifatlarda bulunduğunu da göstermektedir. Uhud harbinde isâbetli atışları sebebiyle Hz. Peygamber, başka hiç kimse için kullanmadığı *"annem babam sana fedâ olsun"* tabirini *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs*'a kullanmıştır -ki, *Serahsî* bu keyfiyeti, atıcılığın diğer oyunlara efdaliyeti hususunda zikrettiği delîller meyânında kaydeder- bu cümleden olarak, iyi atıcılardan olduğu tasrîh edilen *Ebû Talha*, atış yaptığı zaman, okunun düştüğü yere *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in *"boyunu uzatarak"* baktığı rivâyet edilir. Mamafih Allah rızası için attıktan sonra, her atışın, isabet etse de etmese de *"Kıyamet günü atıcı için bir nûr"* olacağı, bir köle âzad etmiş gibi ateşten koruyacağı belirtilmiştir.

Bazan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in atış yarışlarında hazır bulunup, hatta taraf bile tuttuğuna şahit olmaktayız. Ancak mukâbil tarafın: "*Siz o tarafı tuttunuz*" diyerek atıştan vazgeçmesi üzerine *Hz. Peygamber*: "**Atın! Ben ikinizle de beraberim**" diyerek taraf tutmaktan vazgeçer.

Bütün bu teşviklerin tabii bir sonucu olarak Ashâb, atıcılığa önem vermiş, her fırsatta, hatta akşam namazından sonra hava kararıncaya kadar bile ok atışları yapmıştır. *Hz. Enes (radıyallahu anh)*'in umumiyetle, kendisine atılan bir mindere oturduğu, bu sırada çocuğunun önünde ok atma tâlimleri yaptığı belirtilir. Bir seferinde atış yapan çocukların yanlarına çıkagelen *Enes (radıyallahu anh)* atışlarını isâbetsiz bularak beğenmez, yayı ellerinden alıp birkaç atış yapar, hiçbiri de hedefinden şaşmaz. *Ukbe İbnu Âmir* ok atmanın fazîletiyle ilgili hadisleri işitince: "*Elim kesilmiş bile olsa ok atmayı bırakmayacağım*" der.

Hz. Ömer de, gerek hutbelerinde Medîne halkına, gerek mektuplarında Şam, Azerbeycan gibi civar halklara; *Ebu Ubeydeti'bnu'l-Cerrah* gibi komutanlarına yazarak yukarıda zikredilen hadisleri kaydedip atıcılık, binicilik, yüzme ve koşma gibi askerî tâlimlere (gâyeli oyunlara) ehemmiyet verilmesi, bunların çocuklara öğretilmesi için sık sık talimatlar vermiştir.

Muhtelif rivâyetler, çocukların belli hedefler koyarak ok atışları yaparak eğlendiklerini göstermektedir. Bazı durumlarda çocukların çeşitli nev'den canlı hayvanları bile atışlarına hedef yaptıklarına rastlıyoruz ki, bu davranışlar şiddetle yasaklanmıştır.

Binicilik: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* daha önce de zikrettiğimiz gibi, atıcılığı biniciliğe takdîm etmekle beraber, bunun da ihmâl edilmeyip behemahal öğrenilmesi ve çocuklara öğretilmesi, mümkün mertebe günlük eğlenceler arasına dahil edilmesi için ısrar etmiş at ve deve yarışlarına teşvîk etmiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zaman zaman koşu yarışları tertiplediği, bunları maddi ödüllerle mükâfatlandırdığı rivâyetlerden anlaşılmaktadır. Bazı rivâyetlere göre -bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* de, bir seferinde, antrenmanlı, bir seferinde antrenmansız deveyle olmak üzere- iki defa yarışa katılmış antrenmanlı deve ile altı mil mesafe tutan *Hafya* ile *Seniyyetü'l-Vedâ* arasında, antrenmansız deve ile bir mil mesâfe tutan *Seniyyetü'l-Vedâ* ile *Mescid-i Züreyk* arasında koşmuştur. Fakat şu rivayete bakarsak *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in daha fazla binme yarışları yapmış olabileceği hükmüne varılabilir. *Hz. Enes* anlatıyor: "*Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Adbâ adındaki devesini hiçbir deve geçemezdi. (Bir gün) bir bedevî devesiyle geldi. Hz. Peygamber onunla yarıştı. Müsâbakayı bedevî kazanmıştı ki bu durum müslümanların ağrına gitti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları tes-*

kîn için şunu söyledi: **"Dünyada her yükselişe bir alçalış, (her kemâle bir zevâl), vermek Allah üzerine bir haktır."**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in deve ile atı da yarıştırdığı rivâyetlerde gelmiştir.

Yüzücülük: Çocukluğunda Medîne'de öğrenmiş olduğu yüzücülüğü de takdir edip *"atış ve yüzmeyi bilenlerden memnûn kaldığı"* belirtilen *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in yüzmeyi öğrenmeleri için de ümmetine teşvikleri mevcuttur. Kitâbet, atıcılık ve biniciliğe olan teşvîkleri meyanında yüzmenin de zikredildiğini görmüştük. Burada, aynı rivayetleri tekrar etmeyeceğiz. Ancak şunu da belirtelim ki, müteâkip devirlerde müslümanların yüzmeye yazıdan daha çok ehemmiyet verdikleri anlaşılmaktadır. Halife *Abdülmelîk, Şa'bî'ye (İbnu Kuteybe*'nin rivâyetinde *Haccac, oğlunun müeddibine): "Çocuklarıma yüzmeyi öğret, zira kendileri için yazacak birini her zaman bulabilirler, fakat tehlike anında kendileri yerine yüzecek birini bulamazlar"* der.

Yürüme ve Koşu: Bazı rivâyetlerde atıcılık ve binicilikle birlikte yürümenin de tavsiye edildiğine, Ashâb'ın buna da ehemmiyet verdiğine şahit olmaktayız. *Ebu Zerr*'den yapılan bir rivayette *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"İki hedef arasında koşan kimsenin her adımı için bir hasene mevcuttur"** demektedir. Bir başka rivâyette: **"Ok yarışı yapın, (vücudça) sertleşin, yalınayak yürüyün"** buyurmaktadır. *Hz. Ömer*'in de: *"Çocuklarınıza yüzmeyi, binmeyi öğretin ve hedefler arasında yalınayak yürümeyi emredin"* dediği rivâyet edilir. *Mücâhid* de *Abdullah İbnu Ömer(radıyallahu anh)*'i iki hedef arasında çok hızlı koşarken gördüğünü, hedeflerden birine yaklaştıkça *"işte geldim, işte geldim"* dediğini rivâyet eder. Keza *Huzeyfe*'nin de *Medâin*'de izârsız olarak iki hedef arasında koştuğu rivâyet edilmektedir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in *Hz. Aişe* ile iki sefer koşu yarışı yaptığı, birincide *Hz. Aişe*'nin kazandığı, ikinci seferde şişmanlık sebebiyle, *Hz. Aişe*'nin kaybettiği ve koşuyu kazanan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in ona: **"Bu, önceki koşuya bedeldir (ödeştik)"** dediği rivâyet edilmektedir.

Güreş: Bu gruba güreşi de katmak mümkündür. *Muhammed İbnu Ebî Alî*'den gelen *mürsel* bir rivâyet, *Hz. Hasan*'la *Hüseyin*'in, dedelerinin huzurunda güreştiklerini kaydeder. Rivâyette belirtildiğine göre *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hasan* tarafını tutar, sebebi sorulunca: **"Cebrâil Hüseyin'e yardım etmektedir, ben de Hasan'a yardım etmeyi seviyorum"** cevâbını verir. *İbnu Hişâm*'ın bir rivâyetine göre bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* de güreş yapmıştır. Mekke'nin ünlü pehlivanı *Rükâne İbnu Abdi Yezîd*, müslüman olmak için, kendine göstermesi gereken bir mucize olarak, güreşmeyi ve

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in güreşte kendisini yenebilmesini şart koşar. *Hz. Peygamber* teklifi kabûl eder ve pazularından son derece emîn olan *Rükâne*'yi fevkalâde şaşırtan bir netice hâsıl olur: Güreşi kaybeder.

Yukarıda sayılan gâyeli oyunlara teşvîk edici hadislerden, İslâm âlimleri, harpteki mücâdeleye yardımcı olacak her çeşit temrîn ve alıştırma yapmaya bunlarda hazâkat ve mahâret kazanmaya, uzuvların çeşili riyâzetlerle geliştirilmesine teşvîk olduğu hükmünü çıkarmışlar *"zira bunda dini azîz, düşmanı zelîl kılma vardır"* demişlerdir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) askerî mahiyetteki temrîn ve oyunlara teşvîkle kalmaz. Bunların yapıldığı vasıta ve bu işlerde kullanılan malzemelerin hazırlanmasına, ikmaline de aynı derecede ehemmiyet vermiştir, teşvîk etmiştir. Mesela en çok kıymet verilmiş olan *"atıcılık"*ın o zamanki vasıtası olan *ok* için şunu söyler: **"Allah tek bir okla üç kişiyi cennetine kor:**

1- İmâli sırasında hayır murad etmiş olan imâlcisi,

2- Onu atan kimse,

3- Oku (atıcıya) ulaştıran (yani taşıyan), imâl edenle atan arasında vasıta olan."

Keza biniciliğin vasıtası olan *"at"* besleyenler de son derece takdir edilmiş, cihad için beslenen atların. yediği şeyler, içtiği sular, ayağında hâsıl olan toz ve izler, hatta vücûdundan çıkan ter, gübre ve bevl'e varıncaya kadar her bir şey için sahibine sevab hâsıl olacağı ve *"Kıyamet günü mizâna gireceği"* tebşîr edilmiştir.

Burada ilâve edeceğimiz son bir nokta, mezkûr malzemelerin menşei meselesidir. Rivâyetler harp malzemelerinin yerli olması gerektiğini ve yerlisi varken yabancı menşe'li malzemenin kullanılmaması icâb ettiğini ifâde etmektedir. İki ayrı tarikden bazı icmâl ve tafsîl farklarıyla gelen rivâyete göre, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, Hayber'in fethi sırasında *"İran Yayı"* (Kavsen Fârisiyyen) taşıyan bir asker görür ve: **"Onu at, zira bu yay ve bu yayı taşıyan, her ikisi de mel'undur. Siz Arap ok ve yaylarını kullanın. Zira Allah, dininizi onunla aziz kıldı ve çeşitli memleketlerin kapısını onunla açıp fethettirdi"** der.

Askerî Terbiye Yaşı: Aynı zamanda bir nev'î askerî eğitim olan atıcılık, binicilik ve yüzmeyi öğrenip bunlarda maharet kazanma işine, mümkün mertebe erken yaşlarda başlandığını te'yîd eden rivâyetler mevcuttur. Bunlardan birinde *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in torunları *Hasan ve Hüseyin*'in, dedelerinin huzurunda ok atma müsâbakası yaptıklarını görüyoruz. *Hz. Peygam-*

ber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatında *Hasan*'ın 7; *Hüseyin*'in de 6 yaşlarında oldukları nazara alınırsa, ok atmaya çok erken yaşlarda başlatıldıkları anlaşılır.

Deve ve ata binme yaşı ile de ilgili olarak, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in katıldığını zikrettiğimiz yarışlarla ilgili rivâyeti verebiliriz. Zira bu rivâyetlerde, yarışmadaki musâbıklardan birinin *Abdullah İbnu Ömer* olduğu belirtilir. Hâdisenin yılı tasrîh edilmemiş olmakla beraber *Abdullah*'ın Hendek savaşı sırasında 15 yaşına basarak harbe katılabildiğini biliyoruz: Mezkûr yarışın Hendek harbinden önce cereyan etmiş olabileceği ihtimali nazara alınınca, askere katılma yaşlarına (yani 14-15 yaşlarına) gelmiş bulunan bir kimse, yarışa katılabilecek seviyede binicilikte hazâkat kazanmış olmaktadır. Esasen bu yaşta askere alınması demek, bu yaşa kadar askerliğin icâp ettirdiği ok atma, kılıç kullanma, ata, deveye binme gibi maharetleri öğrenmiş olması demektir.

Son olarak, mezkûr yaş meselesinde fiilî tatbîkât hususunda bir fikir vermek üzere *Kâbusnâme* müellifinin bir kaydına nazar atabiliriz. Müellif çocuk için: *"Kur'an'dan sonra (...) buğur bir silâhşor üstâda ver, tâ ki silâhşorluk öğrene ve bile ki her bir silaha nice iş buyurmak gerek, yani oku nice atmak gerek, süngüyü nice dürtmek gerek ve kılıç nice urmak gerek ve ata nice binmek gerek bile. Çünkü tamam bu hünerleri öğrene ve fâriğ ola gerektir ki oğlana suda yüzmek dahi öğredesin..."* dedikten sonra hatıralarını anlatma zımnında, kendisinin *Ebû Mansûr Hâcib* isminde bir silâhşora *10 yaşında* iken verilerek askerî eğitim aldığını, *"ata binmek, süngü oynatmak, zıpkın atmak ve çevgen ile top vurmak ve kement atmak..."* vs. öğrendiğini kaydeder.

2- Oyalayıcı Oyunlar: Bunlar çocukların hoş vakit geçirmelerine yardımcı olan oyunlardır. Yasaklanmış cinsten olmamak şartıyla meşgûl edip eğlendirici her çeşit oyun burada mütâlaa edilebilir. Şüphesiz bunlar da çocuklar için çeşitli yönlerden faydalıdır.

Bu çeşit oyunların da cevâzına dâir rivâyetler mevcuttur. *Resûlullah:* **"Toprak çocukların ilk baharıdır"** buyurmakla, baharda her çeşit hayvanatın yayılıp eğlendikleri gibi, çocukların da toprak üstünde dağılıp oynayacakları oyunu tecviz etmiş oluyor.

Keza bir kısım hayvanlarla ve bilhassa kuş ve köpeklerle yapılacak oyunlar da tecviz edilmiştir. Burada şunu ilâve edelim ki, gerek kuşlarla ve gerekse köpeklerle oynama cevâzı daha ziyade çocuklarla ilgili olsa gerek. Zira *Ebû Hüreyre*'den gelen bir rivayette, güvercinle eğlenip peşinde koşan bir kimseyi gören *Hz. Peygamber:* **"(Bu kimse) şeytanın peşinde koşan bir şeytandır"** demiş, bir başka hadislerinde de: **"Güvercinle oynama fakra sebep olur"** diyerek bu davranıştaki kerâhete dikkat çekmiştir. Diğer taraftan *Hz. Peygamber (aleyhis-*

salâtu vesselâm)'in çok istisnâî haller dışında, Medîne'deki bütün köpeklerin öldürülmesi için verdiği mükerrer emirleri mevcuttur. Aynı şekilde *Hz. Osman*'ın da *"Her hutbede"* mutlaka *"köpeklerin öldürülüp, güvercinlerin kesilmesini"* emrettiğine dair rivâyetler de mevcuttur. *İbnu Kayyim de Süfyân'dan: "Cülâhik (denen bir atma aleti) ve güvercin ile oynamanın, Lût kavminin eğlencelerinden olduğunu işittik"* dediğini nakleder. *İbnu Kayyim*, bu ve benzeri rivâyetlere dayanmaktan başka, *"halkın mahremiyetine ıttılâya sebep olur"* gerekçesiyle damlar üzerinde güvercin kovalıyarak eğlenmekten men etmeyi *"veliyyü'l-emrin vazîfeleri"* meyanında zikreder.

Çocukların kuşla oynayabileceği kanaatine mütemayil gözüken *Münâvî* de, *kanat tüylerinin kesilmiş olma şartını*, zaafının şiddetinde hemen hemen ittifak edilen bir hadisten istidlal ederek *"aksi halde kuşla oyun, mekrûh olan tetayyur ve müsâbakaya müncer olur"* der.

Her hâl u kârda keraheti ifade eden hadisler, vaktini değerlendirme durumunda olan büyüklerin (mükelleflerin) kuşlarla boş vakit geçirmelerine hamledilerek rivâyetler arasındaki teâruz te'lîf edilebilir. Nitekim, önce de kaydettiğimiz üzere *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, mü'min kişinin yürüme, binme ve ok atma tâlimleri yapması ile hanımıyla eğlenmesi dışındaki bütün eğlencelerini bâtıl addetmiş, aradığı kimsenin eğlenmeye gittiği söylenince: **"Oyun için yaratılmadık"** diyerek büyüklerin maksatsız, sırf hoş vakit geçirmeye matuf eğlenceleri hoş karşılamadığını ifâde etmiştir. Ayrıca muhtelif rivâyetlerde, *"çok gülmenin kalbi öldürüp, fakirlik getireceği"* sebebiyle Allah'ın en çok nefret ettiği üç şeyden biri gösterilerek hoş karşılanmamış ve ısrarla *"az gülmek"* tavsiye edilmiştir. Bu çeşit ifadeler de, eğlencede büyüklerin ölçülü olmasını istemektedir. *Nevevî* fazla gülmeye ve kalbin kasâvetine sebep olarak zikrullahtan ve dinin mühim meselelerini tefekkürden alıkoyacak kadar ifrat ve ısrarla devam edilen her eğlencenin yasaklanmış olduğunu söyler. *İmam Şâfi'î* de: *"Eğlence, dindâr ve mürüvvet sahibi kimselerin sanatı olmamalı"* diyerek kerâhetini ifade eder.

Sünnette rastlanan ve *"oyalayıcı grub"*'a dahil edebileceğimiz diğer bir kısım eğlenceler bayram, düğün, sünnet düğünü, istikbâl merâsimi... gibi çeşitli vesilelerle yapılan şenliklerdir. Bunların meşrûiyeti ve çocukların *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in devrinde bunlara iştirakleriyle ilgili misâller *"Büyüklerle Münâsebet"* kısmında zikredilmiştir.

3- **Zararlı Oyunlar**'a gelince, bunlar dînen yasaklanmış olan kumar, tetayyur (uğursuzluk çıkarma), bahisli müsâbakalar gibi oyunlardır. Bunlara behemahal yasaklanmış bir husûs bulaşmaktadır veya bulaşması muhtemeldir. Güvercinle

ilgili teferruâtta da görüldüğü üzere, aslında meşrû olan bütün oyunlar bu şekle döküldüğü takdirde zararlı ve menhî gruba girer. Yasaklanmış olan veya bu hüviyete girmiş olan oyunlardan çocukların korunması gerekmektedir. **"Allah'ın her yasakladığı şey, büyük günahtır, hatta çocuğun kumar oynaması bile"** diyen *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* çocuğun bu işteki mesûliyetini onun anne, baba gibi sorumlusuna yüklemektedir: **"Çocuğunu cevizle (kumar) oynar görüp de kulağını çekmeyen ebeveynin kırk gün namazı kabul edilmez."**

Bu gruptan, bir de o devirde bilinip de yasaklanmış oyunlar vardır. Bunlardan biri tavladır. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Kim tavla ile oynarsa Allah ve Resûlüne isyân etmiştir"** der. Müslim'de de tahrîc edilen bir diğer rivâyette tavla oynamanın tahrîmiyeti: **"Tavla oynayan, elini domuzun etine ve kanına batırmış gibidir"** sözleriyle ifade edilmiştir. *Nâfi*'nin rivayetine göre *"İbnu Ömer aile efradından tavla oynayanı yakalarsa oynayanı döver, oyun aletini de kırardı."*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında pek yaygın olmadığı -ve belki de bilinmediği- anlaşılan satranç için de kerâhet ifade edilmiş, ancak nass yokluğu sebebiyle kesinlikle tahrîmine hükmedilememiştir. *İmam Şâfi'î, tahrîmi hususunda tavakkufu tercih ederken, İbnu Teymiyye* tahrîmine kail olur ve edille ikâmesine çalışır. *Hattâbî* (v. 388): *"Bazı âlimler, harb ahvali ve düşmanın hîlesi üzerinde düşünmeye sevkedeceği zannıyla satranç oyununa ruhsat verdiler"* dedikten sonra, bununla kumara yer verilmeden oynansa bile, oynayanların bir çoğu namazı vaktinden te'hîr etmeye; birçoğu da dilinden kötü söz eksik etmemeye mütemayil olduklarından, bununla iştigâl edenlerin mürüvvetlerini kaybedeceklerini, şehâdetlerinin makbûl olmayacağını söyler.

Mûsikî için de durum aynıdır. Bayram, düğün gibi husûsi durumlarda tecviz edilmiş olan mûsiki, bunun dışında kerîh addedilmiştir. Sûfilerin raksa cevâz istidlâl etmelerine imkân veren bazı rivâyetler de bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in bayram günü eğlence ve şenlik yapan Habeşli çalgıcıları dinleyip oyuncuları seyrettiği sabit ise de, yine bizzat *Hz. Peygamber* tarafından mûsikî **"Kalbte nifâkı yeşertici"** olarak tavsîf edilmiştir. *İbnu Abbâs*, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen: **"İnsanlardan kimi de vardır ki Allah yolundan bilmeyerek saptırmak ve o yolu eğlence yerine tutmak için bâtıl ve boş lafa müşteri çıkar..."** (Lokman 6) ayetinde geçen *"bâtıl ve boş laf"*'la mûsikî ve benzeri şeylerin kastedildiğini söylemiştir.

Gazalî mûsikînin kalbe son derece müessir olduğunu, ancak kalbde mevcut olan şeyi ortaya çıkardığını, iyilik varsa iyiliğin, kötülük varsa kötülüğün *"mevzûn nağmelerle"* ortaya çıkacağını söyler ve bu konuda âlimlerin münakaşalarını sunar. Mûsikî konusuna husûsî bir bahis ayıran *İbnu Haldun* bilhassa harpte

askerlerin cesaretini artırıcı bir te'sîre sahip olduğunu belirtir. Günümüz terbiyecileri de mûsikînin çocuk şahsiyetinin gelişmesinde müessir olduğunu söylemektedirler.

Hülasa etmek gerekirse mûsikinin insan üzerindeki te'sîri, bidayetten beri, İslâm âlimlerince de kabul edilmiş olmasına rağmen, birinci planda menfî te'sîrleri nazara alınarak çocukların terbiyelerinde fazla yer verilmemişe benziyor. Hatta *Ömer İbnü Abdilazîz*'in, çocuğunun müeddibine: *"Bana sîkalardan ulaştığına göre, mezâifin sesi ve şarkıların dinlenmesi kalpte nifakı yeşertir, tıpkı suyun bitkileri yeşertmesi gibi"* diye yazdığı rivayet edilir ki, bu söylediğimizi te'yîd eder.

Ancak tekrar belirtelim ki sünnetten intikal eden rivayetlerde mutlak bir tahrim mevzubahis değildir. Bu sebepledir ki âlimler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Üstelik bayram ve düğünlerde de mübahtır. Şu halde herşeyde olduğu gibi mûsikînin de fazlası ve havâiliğe atacak miktar ve çeşidi menhi addedilmiş olmalıdır. Aksi takdirde, insan hayatında yokluğu düşünülemeyen bir şeyin tamamen yasaklanmış olması gerekir ki, buna ne sünnette ne de âlimlerde rastlanır.

İKİNCİ FASIL
ATIN VASIFLARI

2219 ١- عن أبى وَهْبٍ الْجُشَمِى رضى الله عنه قال: [قَالَ رسول الله ﷺ: عَلَيْكُمْ مِنَ الْخَيْلِ بِكُلِّ كُمَيْتٍ أَغَرَّ مُحَجَّلٍ، أَوْ أَشْقَرَ أَغَرَّ مُحَجَّلٍ، أَوْ أَدْهَمَ أَغَرَّ مُحَجَّلٍ. قِيلَ لأَبِى وَهْبٍ لِمَ فُضِّلَ الأَشْقَرُ؟ قَالَ: لأَنَّ النَّبِىَّ ﷺ بَعَثَ سَرِيَّةً فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ جَاءَ بِالْفَتْحِ صَاحِبُ أَشْقَرَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وعنده: ارْتَبِطُوا الْخَيْلَ وَامْسَحُوا بِنَوَاصِيهَا وَأَكْفَالِهَا وَقَلِّدُوهَا وَلاَ تُقَلِّدُوهَا الأَوْتَارَ.

وَمَعْنَى: لا تقلدوها الأوتار: أنهم كانوا يقلدون خيلهم الأوتار من الْعَيْنِ فَأَعْلَمَهُمْ أَنْ ذلك لاَ يَرُدُّ من قدر الله شيئاً. وقيل: معناه لا تطلبوا عليها الأوتار التى وُتِرْتُمْ بها فى الجاهلية.

1. (2219)- *Ebu Vehb el-Cüşemî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Size alnı sakar, ayakları sekili kahverengi atı veya alnı sakar ayakları sekili kızıl atı veya alnı sakar, ayakları sekili siyah atı tavsiye ederim."**

*Ebu Vehb'*e: *"Kızılın tafdil edilişinin sebebi nedir?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:*

"Çünkü, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir seriyye göndermişti. Zafer haberini ilk getiren kızıl atın sahibi idi." [Ebu Dâvud, Cihâd 44, (2544); Nesâî, Hayl 3, (6, 218, 219).]

Nesâî'de şu ziyade vardır: **"(Allah yolunda) at besleyin, alınlarından ve arkalarından okşayın. Boyunlarına takı bağlayın fakat kiriş bağlamayın."**

"Kiriş bağlamayın" ibâresi şunu ifade eder: Araplar câhiliye devrinde nazar değmesine karşı atlarına kiriş bağlarlardı. Bu hadisle *Resûlullah* bu işin, Allah'ın kaderinden hiçbirşeyi geri çeviremiyeceğini onlara bildirmiş oldu. Mamafih

bu ibarenin: *"Atın üzerinde, câhiliye devrindeki gibi intikâm almaya kalkmayın"* mânâsını taşıdığı da söylenmiştir. (Zira *evtâr*, *"vitr"* kelimesinin de cem'idir. *Vitr*, intikam demektir.)

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* atların rengine ve alacasına göre onların değerlendirmesini yapmakta, renkleri ve alacaları atları tercihte miyâr olarak kullanmaktadır.

Hadiste geçen *kümeyt*, siyah ve kızıllığı eşit seviyede olan renktir, dilimizde kahverengi diyoruz. *Eğarr*: Sakar dediğimiz alındaki beyazlıktır. *Muhaccel*, ayaklarındaki beyazlıktır, *seki* diye ifade ederiz. *Askar*, kızıl dediğimiz, saf kırmızıdır, insan teninde olunca beyaza çalan kızıllıktır. Atlarda daha ziyade yele ve kuyruktaki renktir. Siyahın galebe çalmasıyla *kümeyt (kahverengi)* denen renk ortaya çıkar.

2- **"Ata evtar takmayın"** ibâresine gelince, buradaki *evtar* kiriş mânâsına gelen *vetr*'in cem'i olduğu gibi, intikam mânâsına gelen *vitr*'in de cem'idir. Âlimler, hadîse her iki manayı da tatbik ederler. Nitekim Teysir müellifi, kaydettiği açıklamada iki mânaya da dikkat çekmiştir. Uzak mânayı veya zayıf görüşü sunarken kullanılan *kîle* (denildi ki) tabiriyle takdîm edilen bu ikinci mânada *"atın intikam almada değil, Allah yolunda cihadda kullanılması"* emredilmiş olmaktadır.

2220 ٢– وعن أبى قتادة رضى اللّه عنه قال: [قَال رسول اللّه ﷺ: خَيْرُ الْخَيْلِ الْأَدْهَمُ الْأَقْرَحُ الْأَرْثَمُ ثُمَّ الْأَقْرَحُ الْمُحَجَّلُ طَلُقُ الْيَمِينِ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ أَدْهَمَ فَكُمَيْتٌ عَلَى هٰذِهِ الشِّيَةِ]. أخرجه الترمذى.

«الْأَقْرَحُ» الذى فى جَبْهَتِهِ قُرْحَةٌ، وهى بياض يسير فى وسطها.

«وَالْأَرْثَمُ» الذى فى شَفَتِهِ العليا بياض.

«وَطَلُقُ الْيَمِينِ» بضم الطاء واللام: غير مَحَجَّلِهَا.

«وَالشِّيَةُ» كل لون يخالف مُعْظَمَ لون الخيل وغيره.

2. **(2220)**- *Hz. Ebu Katâde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Atların en hayırlısı alnında küçük bir sakar, üst dudağında beyaz beneği olan siyahtır. Bunun üç ayağı sekili, ön sağ**

ayağı sekisiz siyah takip eder. Eğer siyah değilse, alacası, böyle olan kahverengi hayırlıdır." [Tirmizî, Cihad 20, (1696, 1697); İbnu Mâce, Cihâd 14, (2789).]

AÇIKLAMA:

1- *Edhem*, siyahlığı koyu olan demektir. Hiç beyazlığı olmayan simsiyah ata *cevn* denmiştir. *Akrah*, alındaki azıcık bir beyaz beneğin adıdır. Benek büyük olursa *gurre* denir. Dilimizdeki sakar daha ziyade gurreyi karşılar. *Akrah*'ı *benekle* ifade edebiliriz, ancak benek dilimizde, hayvanın her tarafındaki aklığı ifade için kullanılır.

Ersem, hayvanın üst dudağındaki beyazlığa denmiştir. *Aliyyü'l-Kâri*'ye göre, bununla, burnundaki beyazlığın da kastedildiğini söyleyen olmuştur. *Muhaccel*, üç veya dört ayağında veya arka ayaklarında *seki* olan atdır. *Muhaccel* denebilmesi için *sekinin* bileklerden yukarıda, dizlerden aşağıda olması gerekir. Bu sınırlar arasındaki beyazlık az veya çok olmuş farketmez, bu hayvana *muhaccel denir*. *Tuluku'l-Yemîn* ön sağ ayağı beneksiz demektir. *Tuluk*, "*mutlak*" yani beneksiz demektir. Hadisin Câmi'u's-Sağîr'deki vechi *mutlaku'l-yemîn* şeklindedir. *Kümeyt*, kızıl-siyah arasındaki renktir. *Sibeveyh* bunu esfer (sarı) diye de ifade etmiştir.

2221 ٣– وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَال رسول اللّه ﷺ: يُمْنُ الْخَيْلِ فِى شُقْرِهَا]. أخرجه أبو داود والترمذى.

«الْيُمْنُ» الْبَرَكَةُ

3. (2221)- *Hz. İbnu Abbâs (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Atın bereketi kızıllığındadır"** *buyurdu.*" [Ebu Dâvud, Cihâd 44, (2545); Tirmizî, Cihâd 20, (2454).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah*'ın kızıl atta bereket bulmasının sebebi önceki hadîste belirtilmiştir. *Münavî*'ye göre, önceki hadîste siyahın tafdîl edilmesi ile bu hadiste kızılın tafdil edilmesi arasında bir teâruz yoktur. Zira, tafdîl cihetleri farklıdır. Çünkü siyah, hayırlı olmakla, kızıl da bereketli (uğurlu) olmakla tafdil edilmiştir. Öyleyse birinde hayır, öbüründe bereket bulunması câizdir. Veya bu iki hadisten biri mutlak tafdîle delâlet etmeyen bir sebeple tahrîc edilmiştir. Veya alnında ve dudağında beyaz beneği olan siyah tafdîl edilmiş olmakla, üç vasfın beraberliği ile hayırlı olmuştur. Bereket de kızıllığa, diğer iki vasfın katılmasıyla hâsıl olmuştur.

2222 ٤- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَكْرَهُ الشِّكَالَ فى الْخَيْلِ، وَهُوَ أَنْ يَكُونَ الْفَرَسُ فِي رِجْلِهِ الْيُمْنِى بَيَاضٌ وَفِى يَدِهِ الْيُسْرَى، أَوْ يَدِهِ الْيُمْنِى وَرِجْلِهِ الْيُسْرَى. وَقِيلَ: الشِّكَالُ أَنْ يَكُونَ ثلاَثُ قَوَائمَ مُحَجَّلَةً وَوَاحِدَةٌ مُطْلَقَةً أو الثَّلاَثُ مُطْلَقَةً وَوَاحِدَةٌ مُحَجَّلَةً وَلاَ يَكُونُ الشِّكَالُ إلاّ فى رِجْلٍ، وَقِيلَ هُوَ اخْتِلاَفُ الشِّيَةِ بِبَيَاضٍ فى خِلاَفٍ]: أخرجه الخمسة إلا البخارى.

4. **(2222)-** ***Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)*** anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şikâl attan hoşlanmazdı. Bu, atın ön sağ ve arka sol ayağında veya ön sol, arka sağ ayağında (çaprazlama) seki bulunmasıdır. Ancak şikâl için şöyle diyen de olmuştur: "Atın üç ayağının sekili, birinin sekisiz olmasıdır veya üçünün sekisiz, birinin sekili olmasıdır, şikâl sadece arka ayakta olur. Şu da söylenmiştir: "Şikâl, beyazlı alaca ihtilafının çaprazlama olmasıdır."*** [Müslim, İmâret 102, (1875); Ebu Dâvud, Cihâd 46, (2547); Tirmizî, Cihâd 21, (1698); Nesâî, Hayl 4, (6, 219).]

AÇIKLAMA:

Rivâyette yer alan *şikâl* ile ilgili açıklama *Resûlullah*'ın sözü değildir. Ravilerden biri tarafından yapılmıştır. Tarifteki işkâlin de râviye ait olduğu açıktır. *Şikâl* hakkında *İmam Nevevî* daha başka tarifleri de kaydeder. Şikâlattan kerâhet duymanın sebebi hususunda bazı şârihler: *"Böyle bir atın kösteklenmiş atlara benzemesindendir"* demiştir. Köstekli at yürüyemez. Bu çeşit atların necîb olmayacağı, yani ırk olarak asîl olmayacağı da söylenmiştir. Fakat buradaki gerçek sebebi Allah bilir, söylenenler hep tahmin ve yorumdan ibârettir, rivâyete dayanmaz.

2223 ٥- وعن عروة بن الجعد رضى الله عنه قال: [قَال رسول الله ﷺ: الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ: الأَجْرُ وَالْمَغْنَمُ إلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

5. **(2223)-** *Urve İbnu'l-Ca'd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Atın alnına hayır bağlanmıştır: (Bu hayır), sevap ve ganîmettir. Bu hal kıyâmete kadar bâkidir."** [Buharî, Cihâd 43, 44, Humus 8; Müslim, İmâret 98, (1873); Tirmizî, Cihâd 19, (1694); Nesâî, Hayl 7, (6, 222).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devirlerinde en iyi savaş vasıtası olan atın bu maksadla beslenmesini pek çok hadislerinde teşvik buyurmuşlardır. *İbnu Hacer*, bu hadisi rivayet eden Sahabî'nin *(Urvetu'bnu Ebî'l-Ca'd)* yetmiş kadar at beslediğine işâret eder.

At beslemeye teşvik eden hadisler, bunun *"Allah rızası için"* beslenmesini şart koşar. Bu maksadla beslenmeyecek atın hayır değil, vebal olduğu da sarih olarak ifade edilmiştir. Buharî ve diğer kaynaklarda gelen bir hadis meâlen şöyle: "**At üç kısımdır: Kişi için biri ücrettir, biri kişiye örtüdür, biri de vebaldir. Ücret olan at şudur: Adam atı Allah yolunda kullanmak üzere beslemektedir. Onu çayıra veya bahçeye bağlayınca, ipi bu çayır ve bahçeden her ne yeme imkânı verirse, bu yedikleri ona hep sevap yazılır. At bu esnada ipini koparıp kaçsa, birkaç tepeyi aşsa, bu sırada bıraktığı mayısları, hâsıl ettiği izleri sahibine ücret olur. At, bir nehri geçerken su içse, adam sulamak niyetinde olmamış bile bulunsa bu da ona hasenât ve sevap olur.**

Atın vebâl olduğu kimseye gelince, bu atı fahr, gösteriş ve müslümanlara düşmanlık maksadıyla besleyen kimsedir. Böyle bir at besleyene yüktür, vebaldir."

Hadisin Müslim ve Nesâî'deki vechinde sahibine (ateşe karşı setr ve) örtü olan atın, nakil ihtiyacını görmek, başkasına muhtaç olmamak, zenginliğin gereğini yerine getirmek gibi maksadlarla beslenen, komşu ve dostların ihtiyaçları olduğu zaman sakınılmayan, bazı yorumlarda zekatı verilen attır.

Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayeti bu hususta câmî bir muhtevadadır: *"Atın alnına hayır bağlanmıştır. Bu Kıyamete kadar ebediyyen böyle olacaktır. Kim onu Allah yolunda kullanmak maksadıyla edinir, Allah yolunda harcadığını düşünerek onun için harcarsa artık atın açlığı da tokluğu da, suya kanması da susaması da, çıkardığı mayısları da, bevlleri de Kıyamet günü, besleyenin mizânında kurtuluştur. Kim de onu gösteriş için, desinler için, tereffüh ve eğlence için beslerse, artık hayvanın açlığı da tokluğu da, suya kanması da susaması da, çıkardığı mayısları da, bevlleri de Kıyamet günü sahibinin mizanında hüsrândır."*

Şârih *Hattâbî* der ki: *"Bu hadîs, at edinmek suretiyle kazanılan malın, en hayırlı, en temiz mal oluğuna işâret eder. Araplar "mal"ı hayır diye de isimlendirirler."*

Kadı İyâz, bu hadise dayanarak: *"Hayır atın alnında bağlı olduğuna göre, atda uğursuzluk olamaz. Öyle ise:* "**Uğursuzluk üç şeydedir: Kadın, at ve ev**" *hadisinde kastedilen atın cihâd atı olmaması muhtemeldir. Zira bu maksadla hazırlanan at hayır ve bereketle has kılınmıştır, onda uğursuzluk olamaz." Zürkâ-*

nî der ki: *"Veya şöyle de söylenebilir: "Hayır ve şerrin aynı zatta ictimâı mümkündür. Hayır, ücret (sevap) ve ganimetle tefsîr edilmiştir. Bu durum, aynı atla insanların uğursuzluk çıkarmalarına mâni değildir."*

2224 ٦- وعن عُتْبَةَ بن عبد الله السلمى رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقُصُّوا نَوَاصِىَ الْخَيْلِ وَلاَ أَعْرَافَهَا وَلاَ أَذْنَابَهَا فَإِنَّ أَذْنَابَهَا مَذَابُّهَا، وَمَعَارِفَهَا دِفَاؤُهَا، وَنَوَاصِيهَا مَعْقُودٌ فِيهَا الْخَيْرُ]. أخرجه أبو داود.

6. (2224)- *Utbe İbnu Abdillah es-Sülemî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Atın alnındaki tüyleri kesmeyin (boynunun üstündeki) yeleleri de kesmeyin, kuyruğundaki tüyleri de. Çünkü kuyruğu sinekleri vs. kovalar, yeleleri onu ısıtan elbisesidir, alnı ise orada hayır bağlıdır."** [Ebu Dâvud, Cihâd 43, (2542).]

2225 ٧- وعن جرير رضى الله عنه قال: [رَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ يَلْوِى نَاصِيَةَ فَرَسٍ بِأُصْبُعِهِ وَيَقُولُ: الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِى نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، الأَجْرُ وَالْغَنِيمَةُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

7. (2225)- *Hz. Cerîr (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı atın alnındaki tüyleri parmaklarıyla bükerken gördüm. Büküyor ve şöyle diyordu:* **"Atın alnına Kıyamet gününe kadar hayır bağlanmıştır. Bu hayır sevap ve ganimettir."** [Müslim, İmâret 97, (1872); Nesâî, Hayl 7, (6, 221).]

2226 ٨- وعن يحيى بن سعيد قال: [رُؤِىَ النَّبِىُّ ﷺ يَمْسَحُ وَجْهَ فَرَسِهِ بِرِدَائِهِ. فَقِيلَ لَهُ فِى ذٰلِكَ فَقَالَ: إِنِّى عُوتِبْتُ اللَّيْلَةَ فِى الْخَيْلِ]. أخرجه مالك.

8. (2226)- *Yahya İbnu Saîd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ridası ile atının alnını okşadığı görüldü. Bunun sebebi sorulunca şu cevabı verdi:*

"Ben bu gece at mevzuunda azarlandım." [Muvatta, Cihâd 47, (2, 468).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî'nin şerhte kaydettiği bir başka rivayette mesele biraz daha açıklık

kazanmaktadır: **"Cebrail geceleyin, ata hor muamele sebebiyle beni azarladı."** Vak'anın rüyada veya uyanıklık halinde olabileceği, ancak uyanıklık halinde olmasının kuvvetli ihtimal olduğu belirtilir.

Bu rivayetler *Resûlullah*'ın ata olan sevgisini de göstermektedir. Nesâî'nin *Hz. Enes (radıyallahu anh)*'ten kaydettiği bir rivâyet şöyledir: *"Resûlullah'a kadınlardan sonra en ziyade sevgili olan şey at idi." İbnu Abdilberr, Resûlullah*'ın at hakkında kullandığı övücü ifâdeleri başka hiçbir hayvan hakkında kullanmadığını, dolayısiyle bu hadiste, atın, diğer hayvanların hepsine tafdil edildiğini söyler.

2227 ٩- وعن أبى ذرّ رضى اللّه عنه قال: [قَال رسول اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ فَرَسٍ عَرَبِىٍّ إلاّ يُؤْذَنُ لَهُ عِنْدَ كُلِّ سَحَرٍ بِكَلِمَاتٍ يَدْعُوبِهِنَّ: اللّهُمَّ خَوَّلْتَنِى مَنْ خَوَّلْتَنِى مِنْ بَنِى آدَمَ وَجَعَلْتَنِى لَهُ فَاجْعَلْنِى أحَبَّ أهْلِهِ وَمَالِهِ إلَيْهِ، أوْ مِنْ أحَبِّ أهْلِهِ وَمَالِهِ إلَيْهِ]. أخرجه النسائى.

9. **(2227)**- *Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Hiçbir Arabî at yoktur ki, her seher vaktinde şu kelimelerle dua etmesine izin verilmesin: "Ya Rabbi, beni insanoğlundan dilediğine temlîk ettin, beni onun malı kıldın. Öyleyse beni, ona onun en sevgili malı, en sevgili ehli kıl"** *veya* **" Beni ona, onun en sevgili malından ve ehlinden biri kıl."** [Nesâî, Hayl 9, (6, 223).]

AÇIKLAMA:

Senet yönüyle hasen olan bu hadisi Nesâî, *"Atın duası"* adını verdiği babta kaydeder.

2228 ١٠- وعن سَهْلِ بن سعد رضى اللّه عنه قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يُسَمِّى الأُنْثَى مِنَ الْخَيْلِ فَرَساً]. أخرجه أبو داود.

10. **(2228)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dişi ata feres derdi."* [Ebu Dâvud, Cihâd 45, (2546).]

2229 ١١- وعن سَهْلِ بن سعد رضى اللّه عنه قال: [كَانَ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ فَرَسٌ فِى حَائِطِنَا يُقَالُهُ اللَّخِيفُ]. أخرجه البخارى.

وَيُرْوَى بِالْحَاءِ وَالْخَاءِ مُكَبَّراً وَمُصَغَّرًا.

11. **(2229)**- *Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bizim bahçemizde bir atı vardı, adı el-Lahîf idi."* [Buharî, Cihâd 46.]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin Buharî'deki aslında atın adı *Lahîf* olduğu gibi *Luhayf* olduğu da kayıtlıdır. *Luhayf* (noktasız "ha" ile) olduğu takdirde *uzun kuyruklu* manasında kullanılmış olabileceğini bazı şarihler ifâde eder, çünkü kelimenin aslı, *yerde sürünmek* mânâsını ifâde etmektedir. *Lahîf (noktalı "hı" ile)* olduğu takdirde uygun bir mânâ verilememiştir. Ancak *İbnu Hacer, "hı" yerine "cim" ile Lacîf* şeklinde bazı rivayetlerde geldiğini, bunun ise *demir kısmı geniş olan ok* mânâsına geldiğini *İbnu'l-Esîr*'den naklen kaydeder. Dolayısiyle *at*, sür'ati sebebiyle *"ok"* diye isimlenmiş olabilmektedir.

Bir başka rivâyette mezkur bahçede *Resûlullah*'ın üç atının bulunduğu, atların *Lizâz, ez-Zarif*, ve *el-Luheyf* diye tesmiye edildikleri belirtilir.

2230 ١٢– وعن على رضى الله عنه قال: [أُهْدِيَتْ للنَّبِىِّ ﷺ بَغْلَةٌ فَرَكِبَهَا. فَقُلْتُ لَهُ: لَوْ حَمَلْنَا الْحُمُرَ عَلَى الْخَيْلِ فَكَانَتْ لَنَا مِثْلَ هٰذِهِ؟ فَقَالَ: إنَّمَا يَفْعَلُ ذٰلِكَ الَّذِينَ لاَ يَعْلَمُونَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

12. **(2230)**- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir katır hediye edilmişti, ona bindi. Ben kendisine:*

"Eşekleri atlara aşırtsak da bunun gibi katırlar elde etsek olmaz mı?" dedim. Şöyle cevap verdi:

"Bunu (şeriatın bu meseledeki hükmünü) bilmeyenler yapar." [Ebu Dâvud, Cihâd 59, (2565); Nesâî, Hayl 10, (6, 224).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in katıra binmekle beraber, merkeble atın çiftleştirilerek katır elde edilmesini hoş karşılamadığını ifade etmektedir. *Hattâbî* merhum *Resûlullah*'ın kerâhetinin sebebini şöyle izah eder: *"Eğer merkebler atlara bindirilecek olursa, atların sayısı azalır, artmaları kesilir ve atlardan hâsıl olan faydalar muattal olur. Halbuki at, binmede, hızlı gitmede, tâkipte, cihâdda, ganimetler elde etmede kendisine muhtaç olunan bir hayvandır. Üstelik eti de yenir. Daha başka faydaları da var. Katırda bu faydaların hepsi yoktur. Öyle ise, ondan istifadenin artması için neslinin çoğalması gerekir."*

Tîbî de şöyle der: *"Belki de ata merkebi bindirmek câiz değildir de, katıra binmek ve ona sâhip olmak câizdir. Nitekim resim de böyle; onu yapmak haramdır, ama minder ve halı üzerine işlenmiş olanları kullanmak mübahtır."*

2- *Resûlullah*'ın **"Bunu, bilmeyenler yapar"** sözü ile *"Şeriatin bu husustaki ahkâmını bilmeyenler, evlâ ve hikmete uygun olanı bilmeyenler"* kastedildiği belirtilir. Ayrıca kerâhetin sebebi hususunda: *"Adi olanı, hayırlı olanla değiştirmek" olduğu için"* dahi denmiştir.

3- Bu hadisten hareketle katır beslemenin câiz olduğuna hükmedilmiştir. Zira *Resûlullah*'ın bindiğini ifâde etmektedir. Katıra binmek caiz olmasaydı Efendimiz de binmezdi. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerîm dahi, katırın binek olarak yaratıldığını zikreder: **"Sizin için atları, katırları ve merkebleri binek ve süs hayvanları olarak yaratmıştır..."** (Nahl 8).

SUAL BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Suâl mevzuu, müslümanın edebine giren mühim bir husustur. Ama, Kütüb-i Sitte müelliflerinden hiç biri, kitaplarında bu bahse müstakil bir bölüm ayırmamıştır. Değil Kütüb-i Sitte imamları, diğer hadisçilerin kitaplarında da, bildiğimiz kadarıyla Kitâbu's-Suâl diye bir bölüm mevcut değildir. Şu halde, bu adla müstakil bir bölüme yer vermek Teysîr'in -daha doğrusu onun aslı olan Câmi'ul-Usûl'ün- tertip yönünden bir orijinalitesini teşkîl etmektedir.

Sual bahsi, hadis mecmualarımızda daha ziyâde edebe giren bölümlerden birinde yer alan bir babta incelenir, ayrıca hadisin birinci derecede ilgili olduğu bir bahiste de geçebilir. Nitekim, kitabımızın muhtelif bahislerinde sualle ilgili bazı rivayetler geçti ve her seferinde bazı açıklamalar sunduk (Mesela 3. Cilt 456-461. sayfalar görülebilir).

Şu halde, burada sual âdabına giren bir kısım hadisleri toptan göreceğiz. Bir kısım umûmî açıklamalar daha önce geçtiği için izahlarımızı burada kısa tutacağız.

2231 ١ – عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسُولُ اللّهِ ﷺ: دَعُونِى مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَثْرَةُ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلاَفُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ. فَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ، وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا منه مَا اسْتَطَعْتُمْ].

أخرجه الشيخان والترمذى.

1. (2231)- *Hz. Ebu Hüreyre* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ben sizi terkettikçe siz de beni bırakınız. Zira, sizden öncekileri, suallerinin çokluğu ve peygamberleri üzerindeki ihtilâfları helâk etmiştir. Öyle ise sizi birşeyden nehiy mi ettim (niçin, neden? diye sormaya kalkmadan) ondan kaçının. Bir şey emrettiğim zaman da onu elinizden geldiğince yapmaya çalışın, (soru sormayın).**" [Buharî, İ'tisâm 2; Müslim, Hacc 412, (1337); Tirmizî, İlm 17, (2681); Nesâî, Hacc 1, (5, 110).]

AÇIKLAMA:

1- Müslim'in bir rivayetinde, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sözü

hangi vesile ile söylediği açıklanır. *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* der ki: *"(Bir* ***gün)*** *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize hitabederek:* **"Ey insanlar Allah sizlere haccı farz kıldı. Öyle ise hacc yapın!"** *demişti ki bir adam kalkarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Her sene mi!" diye sordu. Resûlullah sustu, adam sorusunda ısrar ederek üç kere tekrarladı. Sonunda Efendimiz:* **"Eğer "evet!" dersem bu size vâcib olur ve güç getiremezsiniz"** *dedi ve ilave etti:* **"Ben sizi terkettikçe siz de beni bırakın!"**

Bazı rivâyetler, bunun üzerine Mâide sûresinin 101. âyetinin nâzil olduğunu ve rastgele soru sormayı yasakladığını belirtir. Âyet meâlen şöyle: **"Ey imân edenler! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın..."**

Daha fazla açıklama için 592. hadise bakılabilir.

2232 ٢- وعن سعد بن أبي وَقّاصٍ رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أعْظَمَ المُسْلِمِينَ فِي المُسْلِمِينَ جُرْماً مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُحَرَّمْ عَلَى النَّاسِ فَحُرِّمَ مِنْ أجْلِ مَسْأَلَتِهِ]. أخرجه الشيخان وأبوداود.

2. (2232)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Müslümanlar içinde, müslümanlara karşı en büyük cürüm işleyen kimse odur ki, haram kılınmamış olan bir şey hakkında soru sorar da bu suali sebebiyle o şey haram kılınıverir."** [Buharî, İ'tisâm 3; Müslim, Fedâil 132, (2358); Ebu Dâvud, Sünnet 7, (4610).]

AÇIKLAMA:

1- Ülemâ bu ve benzeri rivayetleri ve önceki hadisin açıklamasında temas edilen âyet-i kerîmeyi gözönüne alarak rastgele ve çokça sual sormayı hoş görmemiş ise de, soru sormayı mutlak olarak yasaklamamıştır. Meselenin tavzîhinde bazı ihtilâflara da düşülmemiş değildir. *Kâdı Ebu Bekr İbnu'l-Ârabî* soru sormayı mutlak yasaklamaya meyledenlere tabiatı mucibince şu sert çıkışta bulunur: *"Gâfillerden bir kısmı, nevâzil'den (sonradan vukûa gelen, sünnette olmayan hadiselerden) soru sormanın yasak olduğuna itikad etti ve bu âyetle de bir ilgi kurdu. Ama mesele öyle değil. Zira âyet, cevap sonunda kötülük hâsıl olacak soruları yasaklamıştır. Bu husus âyette pek açıktır. Nevâzil'e giren meseleler hiç de buraya girmez." İbnu'l-Arabî'*nin görüşüne katılan *İbnu Hacer: "Bu doğrudur, çünkü âyetin zâhiri, yasağı, vahyin iniş zamanıyla sınırlamaktadır"* dedikten sonra sadedinde olduğumuz *Sa'd* hadisinin de bu görüşü te'yîd ettiğine dikkat çeker. Hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* soru üzerine helal bilinen bir şeyin haram kılınma ihtimaline dikkat çekmiştir ki, bu yetki sadece *Hz.*

Peygamber'e hastır. Öyle ise yasaklama öncelikle *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* zamanıyla ilgilidir.

Ama bu yasağın her devre bakan bir vechinin varlığı da inkâr edilemez. Mesele, bu babta gelen bütün hadisler gözönüne alınarak değerlendirilmelidir. O takdirde, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ hadisi ile lüzumsuz, ve vukuû nâdir şeylerden soru soranları da zecr ettiğini söyleyen âlimlere hak vermek gerekir. Hadis bu mânada **"Dırdırcılar helak olmuştur"** diye tercüme edilebilir.

2233 ٣- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسول الله ﷺ: لاَ يَزَالُ النَّاسُ يَسْأَلُونَكُمْ عَنِ الْعِلْمِ حَتَّى يَقُولُوا: هٰذَا اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ، فَمَنْ خَلَقَ اللّٰهَ؟]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

وزاد قال أبو هريرة، وَهُوَ آخِذٌ بِيَدِ رَجُلٍ: صَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ. قد سَأَلَنِي اثْنَانِ وَهٰذَا الثَّالِثُ.

3. **(2233)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İnsanlar sizlere ilimden sormaya devam ederek şunu demeye kadar gelirler: "Anladık, Allah herşeyin yaratıcısıdır, pekiyi Allah'ın yaratıcısı kimdir?"** [Buharî, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Îmân 232, (135); Ebu Dâvud, Sünnet 19, (4721, 4722).]

Ebu Hüreyre, bir adamın elini tutarak ilâve etti: "*Allah ve Resûlü doğru söyledi. Bana bunu iki kişi sordu; bu, üçüncüsüdür.*"

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mü'minin edebine uvmayacak bir sual örneği vermektedir. Bu sual bir şey öğrenmekten ziyâde, inananların zihinlerini karıştırmak, onları teşvîşe atmak için sorulan bir sorudur. Böyle bir suali mü'minin sormayacağı açıktır.

Hadisin bir başka vechinde, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu soruyu soranın bir nev'i şeytan (insî şeytan) olduğunu belirten bir üslûbla vak'aya dikkat çeker: **"Şeytan birinize gelip: Şunu kim yarattı, bunu kim yarattı diye sorar. (Siz Rabb Teâlâ yarattı dersiniz. O bu sefer): Rabbini kim yarattı? der. Şeytan bu noktaya gelince Allah'a istiâze edin (ve ona muhatap olup konuşmayı sürdürmeye) son verin."**

Bir diğer rivayette de şöyle gelmiştir: **"İnsanlar birbirlerine sormaya devam ederek şunu deme noktasına gelirler: "Bunu Allah yarattı, Allah'ı kim**

yarattı?" Kim bu çeşit sualle karşılaşırsa: "Allah ve Resûlüne inandım" desin."

Hadisin, sadedinde olduğumuz vechinin devamında *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)*'nin, bir adamın elinden tutarak: *"Allah ve Resûlü doğru söyledi, bu soruyu bana iki kişi sordu. İşte şu da üçüncüsü" der. Ebu Hüreyre* hazretlerini böyle söylemeye sevkeden husus, bir seferinde *Resûlullah*'ın kendisine ismen hitab ederek:

"Ey Ebu Hüreyre! İnsanlar sana şundan bundan sormaya devam edip, tâ: "Bu Allah, Allah'ı kim yarattı?" diyeceklerdir" buyurmuştur. *Ebu Hüreyre*, bir gün mescidde iken Medîne'ye gelen bir grup bedevî kendisine aynı tarzda suâl vaz'ederler. *Ebu Hüreyre* yerden bir avuç çakıl alarak yüzlerine atar ve: *"Kalkın! Kalkın!"* diyerek huzurundan kovar.

Aslında bu soru akıldan mantıktan pek uzak, kendi arasında zıtlığa, çelişkiye düşen bir sorudur. Çünkü *"Allah"* herşeyi yaratan, mahluk olmayan varlık demektir. Allah'ı yaratan olsaydı o, Allah değil, mahlûk olurdu. Mahlûka Allah deyip O'na yaratıcı aramak tezad olur. Mahlûk, Allah olamaz. Allah, mahlûk olmadığı gibi, Allah yaratandır, yaratık değil.

2234 ٤- وله فى أخرى: [فَإِذَا قَالُوا ذٰلِكَ فَقُولُوا: اللّٰهُ أَحَدٌ اللّٰهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ، ثُمَّ لْيَتْفُلْ عَنْ يَسَارِهِ ثَلاَثاً، وَلْيَسْتَعِذْ مِنَ الشَّيْطَانِ].

4. (2234)- *Ebu Dâvud*'un diğer bir rivayetinde şöyle der: *"Bunu söyledikleri zaman siz: "Allah birdir, Allah sameddir (ne bir yaratıcıya ne de bir başka şeye muhtaç değildir, doğurmadı, doğurulmadı da. O'nun bir dengi de yoktur" deyin, sonra solunuza üç kere tükürüp istiaze ile şeytandan Allah'a sığının."* [Ebu Dâvud, Sünnet 19, (4722).]

AÇIKLAMA:

Bu şeytânî sual karşısında tükürmek, nefret ve kerahetimizi ifâde emek içindir. *İstiaze etmek*, yardım taleb etmektir.

2235 ٥- وعنه رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رسول اللّٰه ﷺ: شِرَارُ النَّاسِ الَّذِينَ يَسْأَلُونَ عَنْ شِرَارِ الْمَسَائِلِ كَىْ يُغَلِّطُوا بِهَا الْعُلَمَاءَ] أخرجه رزين.

5. (2235)- Yine *Hz. Ebu Hüreyre* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İnsanların şerlileri, ulemâya (birşey öğrenmek için de-**

gil), onları yanıltmak için zararlı meselelerden soru soranlardır." [Rezîn'in ilâvesidir. Kaynağı bulunamamıştır.]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, halk arasında sıkça rastlanan bazı tiplerin halini beyan etmektedir. Bunlar net cevabı olmayan, olsa bile faydası olmayan, bir başka ifâde ile gerçek bir ihtiyaçtan doğmayan meseleleri sorarak, hem bilgiçlik taslamak sûretiyle dikkatleri kendilerine çekmek hem de soru sordukları kimseleri küçük düşürmek, techîl etmek isterler. Bu çeşit meseleler her devirde vardır. İnsî şeytanlar mü'minleri gerçek meselelerinden uzak tutabilmek, asıl öğrenilecek hususları gündem dışı tutmak için, günün şartlarına uygun yeni meseleler çıkarıp, bunları yayarak efkar-ı umumîyeyi bunlarla meşgul ederler. Bir meclise gelen ve oradaki cemaatin istifadesi muhtemel olan misâfir bir büyükten istifadeyi asgariye düşürmek için, o sinsî tiplerin samimi kimselerden önce davranarak hemencecik bu çeşit sorulara giriştikleri çoğu kere dikkat çekici olur. Bu durum, ehl-i ferâsetin, sinsîleri teşhîs etmelerine bir fırsat da tanır. Tecrübeli kişiler, meseleyi kavrayarak kısa cevaplar vererek veya o çeşit mevzulara girmeyerek durumu idare ederler.

Bunlar *"insanların en şeriri"* olarak tavsif edilmektedirler. Tavsif, riyâkâr ve hâinâne olan vak'aya mutabıktır.

2236 ٦- وعن أبى ثَعْلَبَةَ الْخُشَنِىِّ رضى اللّه عنه قال: [قَال رسولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ اللّهَ فَرَضَ فَرَائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوهَا، وَحَدَّ حُدُوداً فَلاَ تَعْتَدُوهَا، وَحَرَّمَ أشْيَاءَ فَلاَ تَقْرَبُوهَا، وَتَرَ أشْيَاءَ عَنْ غَيْرِ نِسْيَانٍ فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْهَا]. أخرجه رزين.

6. (2236)- *Ebu Sa'lebe el-Huşenî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allah bir kısım farzlar koymuştur, siz bunları daraltmayın. Bir kısım da sınırlar (yasaklar) koydu. Bunlara tecâvüz etmeyin. Bazı şeyleri de haram kıldı, onlara yaklaşmayın. Bazı şeyleri de (farz, sınır, haram diye tavsîf etmeden mutlak) bırakmıştır. Bunları, unutarak bırakmış değildir. Öyle ise onları (farz mı, haram mı... vs. diye didikleyip) araştırmayın."** [Rezîn ilâvesidir. Bunu *Dârakutnî*, Sünen'inde Radâ' bahsinde (4, 184) tahric eder. ed-Durrü'l Mensur'da *Suyuti*, başka rivayetler de kaydeder (4, 279).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, aynı hükmü ihtiva eden başka rivayetlerle takviye görmüş ve *"hasen"* mertebesine yükselmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de, وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا

"... Rabbin unutkan değildir" (Meryen 64) âyetinin tefsiri esnasında *İbnu Kesîr*'in *Ebu'd Derdâ*'dan kaydettiği bir diğer rivâyette Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: مَا اَحَلَّ اللّٰهُ فِى كِتَابِهِ فَهُوَ حَلاَلٌ وَمَا حَرَّمَهُ فَهُوَ حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَافِيَةٌ فَاقْبَلُوا مِنَ اللّٰهِ عَافِيَتَهُ فَاِنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُنْ لِيَنْسَى شَيْئًا **"Allah kitabında her ne helal kılmışsa o helaldir, her ne haram kıldı ise o da haramdır. Sükût buyurduğu şey de âfiyettir. Allah'tan âfiyetini kabul edin. Zira Allah herhangi bir şeyi unutucu değildir."**

2- Hadislerde gelen sual yasağının mahiyet ve şümûlü ile alakalı olarak *Hattâbî* şu açıklamayı yapar: *"Bu yasak, kişinin ihtiyacı olmadığı halde zoraki olarak abes nev'inden (laf olsun diye) sorduğu sorularla alâkalıdır. Zaruri bir ihtiyaç için sorulan soru bu yasağa girmez. Kur'ân'da Benî İsrâîl'in kesilecek inek (Bakara) hakkındaki soruları lüzumsuz sorunun örneğidir. Amma bir hükmün açıklanması için veya bir ilimden faydalanmak için sorulan sorular bu yasağa girmez. Nitekim âyet-i kerîmede:* **"Bilmiyorsanız ehl-i zikre sorun"** (Enbîya 7) *emredilmiştir."*

SİHİR VE KEHANETLE İLGİLİ BÖLÜM

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Sihir ve kehânet insanlığın en eski meşguliyetlerinden biridir. Kur'an'da *Hz. Nuh*'un sihirbazlıkla ithamı gösterir ki *Nuh kavmi* sihri bilmekte ve onunla meşgul olmaktadır. Firavun kavminin sihirle meşguliyeti çok daha yaygın bir hal arzeder. Sihir deyince örfen ne anlarsak anlayalım, aslen *sebebi gizli olan ince şey* demektir. Ancak kelimenin çok yaygın kullanılışı vardır, farklı şekillerde anlaşılmış ve tarif edilmiştir. Dikkat çekeceğimiz farklılıklar mesele üzerinde âlimlerin ihtilafına delalet etmez, bilakis "*sihr*"in oldukça zengin bir çeşitliliğe şâmil olduğunu gösterir. *Ezherî*'nin tarifinde *sihir*, asıl itibâriyle, "*Bir şeyi hakikatından bir başka şeye çevirmektir.*" *Sâhir* yani, *sihirbaz* da, bâtılı hak suretinde gösteren, bir şeyi hakikatinden başka şekilde hayalde canlandıran kimsedir. Lisanu'l-Arab'ın kaydettiği bir açıklamaya göre "*Arab'ın "sihr"e sihir demesinin sebebi, onun, sıhhati hastalığa çevirmesidir. Sözgelimi: "Onu sihirledi" denince "onu buğzdan sevgiye getirdi"* anlaşılmıştır.

Çoğu kere örfte sihir deyince başkası üzerinde hâsıl edilen bir tesir, bir yönlendirme, bir aldatma, hayallettirme ve zanna düşürme anlaşılır.

Şer'î örfde, sihir gizli bir sebeple gerçeğin hilafını tahayyül ettirip aldatan, şarlatanlık, yaldızcılık, göz boyamacılığı, aldatmacılık gibi menfi yolda cereyan eden herhangi bir şey demektir. Mutlak bir şekilde söylenince dinen yasaklanmış olan mezmum sihir anlaşılır. Zira, bunda esrarengiz bir surette hakkı bâtıl, bâtılı hak, hakikatı hayal, hayali hakikat göstermek vardır. Kur'an-ı Kerîm'de, *Hz. Musa* ile yarışmaya kalkan *Firavun*'un sihirbazlarının yaptıkları sihirler bu aldatmaca nev'ine girer.

Ancak *sihir*, ruhlar üzerinde hâsıl edilen müsbet tesir için de kullanılır. Sözgelimi *Resûlullah*'ın, إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا **"Güzel ifâdede (beyân) sihir vardır"** hadisinde ifâde edilen sihir mezmum olamaz. Zaten bu cümle, dinleyenleri ikna ve teshîr eden cerbezeli bir hitabet üzerine takdîr makamında ifâde buyurulmuştur.

Şu halde, sihir deyince, nefsinde harika olan yani, tabiat kanunlarına uymayan, onlara ters düşen harikulade bir hâdise anlamak yanlış olur. Sihir hadisesi,

sebebi esrar perdesi altında kaldığı için, seyredeni şaşırtan, bu sebeple aldatan zahirî cazibeye sahip bir hadisedir. Öyle ise onun dayandığı bu sebep bilindiği taktirde esrarı kalmaz, harikalığı yok olur, câzibesini de kaybeder. Mahiyeti yeterince bilinmeyen her şey mesela bir hakikat bile, bunu bilmeyenleri iğfâl etmede kullanılabilir ve bu onlar için bir sihir olur. Bu sözle, ilmen izahı yapılmayan her şeye sihir iddiasında bulunmuş olmuyoruz. Ama bunlar, insanları aldatma vasıtası yapılarak sihire dönüştürülebilir diyoruz. Öyle ise insanları aldatmada, ruhlarına tesir ederek kalplerini istenen menfi yönlere çevirmede başvurulan çârelerin hepsine *sihir* nazarıyla bakılabilir.

Her devirde açıkgöz suiniyet sahipleri, insanlarca mahiyeti yeterince bilinmeyen çeşitli âdiyâtı, aldatma vasıtası yaparak, onlara sihir mahiyeti kazandırmışlardır. İlim, sanat, edebiyat, felsefe, şiir, elçabukluğu nevinden çeşitli maharetler tarih boyunca, insanları aldatmada hep kullanıla gelmişlerdir. Avâm-ı nass, suiniyet sahiplerince kullanılan bu vasıtaları hep *sihir* olarak bilmiştir.

Şunu da belirtmek isteriz, *sihir* denen bir vak'anın varlığından, şümûlüne, çeşitlerine, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e sihir yapılıp yapılmadığına, sihrin câiz olup olmayacağına ve hatta sihrin târifine varıncaya kadar pek çok meselede İslâm âlimleri münakaşa etmişler, bazan ittifaklı, bazan ihtilaflı değişik görüşler ortaya atmışlardır.

SİHİR TESİRİ

İslâm âlimleri bidayetten beri, çok değişik şekillerde tezâhür etse de insan ruhunun bazı hâricî âmillerle tesir altına alınabileceğini kabul ederler.Bu tesirlerin suiniyete mebni olarak fâsıklar tarafından hasıl edilen bütün çeşitlerini *sihir* kelimesiyle ifâde ederler.

Sihrin varlığına delalet eden Kur'ânî âyetler var. *Hz. Musa*'nın *Firavun*'la olan mücadelesi bir noktada sihir-mucize karşılaşmasına dökülür. [A'raf 109-120, Yunus 81, Şu'ara 49, Kamer 2.]

Yine Kur'ân'da anlatılan *Hârut ve Mârut* adında iki meleğin sihir öğretme vak'ası da *sihir* hadisesini kabule zorlayan Kur'ânî bir delil olmaktadır:

"...Fakat o şeytanlar kâfirlerdir ki insanlara sihri ve Babil'deki iki meleğe Hârut ve Mârut'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Halbuki onlar (o iki melek): "Biz ancak fitneyiz (imtihan için gönderildik), sakın (sihir, büyü yapıp da) kâfir olma" demedikçe hiç bir kimseye (sihir) öğretmezlerdi. İşte onlardan (o iki melekten) koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğrendiler. Halbuki (sihirbazlar), Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verici değillerdir. Onlar ise kendilerini zarara sokacak, onlara faide vermeyecek

şeyleri öğretiyorlardı. Andolsun, onlar muhakkak biliyorlardı ki, onu (sihri) satın alan (ona revaç veren) kimsenin ahiretten hiçbir nasibi yoktur. Onlar kendilerini cidden ne kötü şey mukabilinde sattıklarını bilmiş olsalardı" (Bakara 102).

Bu ayetin meâli şüphesiz bir çok sualleri beraberinde getirecektir. Sözgelimi, bu meleklerin öğrettiği şey vahiy nev'inden mi, ilham nev'inden mi idi? Âlimler, herkesin mazhar olabileceği ilham nev'inden olduğunu belirtirler, çünkü onlar Cebrail gibi vahiy getiren meleklerden değildir.

Öğretilenlerin mahiyetine gelince, *Elmalılı* merhum bunların *yaratılış sırlarından bazı harika ve garip şeyler olduğunu*, bunlar esas itibariyle şerr olmayıp, şerre de müsâit bulunduklarını, meleklerin öğrenenlere bu bilgilerin şerrde kullanılmalarının küfür olacağını belirterek *"sakın şerrde kullanmayın"* dediklerini belirtir. Öyle ise Babil halkına meleklerin öğrettiği şeyler hadd-i zatında sihir değildir, fakat sihir olarak kullanılabilecek şeylerdir. Ne var ki, sihir olarak kullanılmaları mahz-ı küfürdür. Bu küfrî mahiyetleri sebebiyle âyette bunların *sihir olduğu* ifâde edilmiştir. Gerçekten de hemen hemen her ilim böyledir, aslında hepsi muhteremdir, ama kötüye de kullanılarak şerre âlet edilebilir. İlim ne kadar harika, ince ve herkesin kavrayamayacağı kadar yüksek olursa, şerre ve fitneye âlet edilme ihtimali de o nisbette fazla olur. Bu sebepledir ki, hak dini isbat ve te'yîd için Allah tarafından ihsan olunan mucizeler, kerâhetler, hikmetler, fenler ve diğer ilimler bahane edilerek âlemde ne kadar küfürler, mel'ânetler işlenip neşredilmiştir ki bunların hepsi de haram ve küfür olan *sihir* cümlesindendir. İlimler hayra kullanılırsa zehirlerden ilaç elde edilir, şerre kullanılırsa ilaçlardan zehirler hâsıl edilir. Bu durumu gözönüne alan müslüman âlimi hiçbir ilmi *"şerrdir, haramdır"* diye damgalamamışlardır. Hattâ, belirteceğimiz üzere sihri bile öğrenmek şerr ve haram sayılmamıştır. Sihri kötü maksadlarda kullanmak haramdır, yasaktır.

Âyet-i kerîme, *Hârut ve Mârut*'a öğretilen ilmi de mutlak olarak haram ilân etmemiştir. Kötüye kullanılmasını haram etmiştir. Öyle ise *sihir* amelî bir ilimdir, şerr ve tezvir san'atıdır. Bu amel bazı hakiki ilimlere mütevakkıf olabilir. Ve bu ilimlerin kötüye kullanılmasıyla mezmum olan sihir hâsıl edilir.

Öyle ise sihir, şeytânî bir ameldir ve iki farklı asla dayanmaktadır:

1- Şeytanların uydurdukları *erâcif* denen [2] hakikatsız aldatmacadır.

2- Babildeki gibi, özü ve aslı melekî olan bazı hakîkî ilimlere ve garip sanatlara dayanan harikalardır.

---

(2) *Erâcîf, urcûfe*'nin cem'idir. *Urcufe* uydurma söz, yalan haber demektir. Çoğunlukla *erâcîf* diye cemî halde kullanılır.

Âyetin hatıra getirebileceği diğer bir husus *"Melekler sihir öğretir mi?"* sorusudur. Yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, melek nefsinde bâtıl olan sihir öğretmez, fakat meleğin hayır maksadıyla öğrettiği gerçek ilim, kötü niyetli kimseler tarafından şerrde ve fesadda kullanılabilir. *Hârut ve Mârut*'un öğrettikleri de böyledir. Aslında onlar sihir öğretmemişler, sihre alet edilebilecek gerçek ilim öğretmişlerdir.

Elmalılı merhum, sadedinde olduğumuz âyetle ilgili açıklamayı şöyle noktalar: *"... Karı ile kocasını ayıranlar, bu kadar kuvvetli bir râbıta-yı ictimâiyeyi kıranlar, bir hey'et-i ictimâiyyeye neler yapmazlar? Komşular, hemşehriler beyninde neler yapmazlar? Efrad-ı milleti birbirlerine mi düşürmez, hükûmet ile tebaasının arasını mı açmaz, ihtilaller mi çıkarmazlar? Âyet bu noktada bize gösteriyor ki, sihrin en büyük te'siri ruhlar üzerindedir, fikirleri bozar, kalpleri çeler, ahlâkı berbat, cemiyetleri perişan eder. Binaenaleyh sihrin aslı yoktur diye aldanmamalıdır. Ve böyle sihirlerden sakınmalıdır."*

SİHRİN ÇEŞİTLERİ

Bu meseleyi geniş bir buudda tahlil eden büyük müfessir *Fahreddin-i Râzi*, tefsirinde tam sekiz çeşit sihirden bahseder:

1- "**Keldânîlerin sihri:** Semâvi ve arzî kuvvetlerin mezcedilmesi ile hâsıl edildiği iddiâ edilen ve *tılsım* denen şeylerdir. *Keldaniler* yıldızlara tapan bir kavimdi. Kainatın yıldızlar tarafından idâre edildiğine, hayır ve şerrlerin, seâdet ve şekâvetlerin yıldızlardan sudûr ettiğine inanırlar.

Bu inançta olan *Babilliler* başlıca yedi yıldızı takdîs edip onlara taparlar ve onlara *âlihe (tanrıça)* derlerdi. Bunların her biri adına putlar yapılırdı. Herkesin husûsî bir mabedi ve orada putu bulunurdu. Bir kısım dualar okuyarak, buhurlar yakarak bunların yakınlığı kazanılmaya çalışılırdı. İşte *Hz. İbrahim* bunların inancını kaldırmak üzere peygamber olmuştur. Bunların ilimleri yıldızların ahkâmı üzerine idi. Sihirbazlar, sihrin her çeşidini yapıp, tesirâtı yıldızlara nisbet ediyorlar, *"onların amelidir"* diyorlardı. *Ebu Bekir er-Râzî:"Sihirbazların, tesiri yıldızlara nisbet etmesi, bunun araştırılıp, sırrının öğrenilmesini önlemek içindi"* der.

İşte bu sihirbazların yaptıkları esrarengiz işlere tılsım diyorlardı.

2- **Ashâb-ı evhamın ve kuvvetli nefislerin sihri:** Buna inananlar, insandaki *"ben"* üzerinde dururlar. Bunun mahiyetini araştırırlar. Ruh-ceset münasebetini incelerler. Bunlar öyle inanır ki, insan ruhu terbiye ve tasfiye ile güç ve tesir kazanır, başkasının göremeyeceği gizli ve kapalı şeylere ıttılâ peyda edebilir, hariçte tesir hâsıl edebilir; böylece kişi istediği birçok şeyleri yapmaya, canlı ve cansız eşya, hayvan ve insan üzerinde kendi bedeninde olduğu gibi, bazı tasarruflarda

bulunmaya muktedir olur. İddiayı ileri götürenler bazan yeterince güçlendiği takdirde sırf irâde yoluyla bünyenin ve eşkâlin değiştirilebileceğini, canlıların öldürülüp ölülerin diriltilebileceğini, îcad ve îdamın yapılabileceğini söylerler. Bunlar cismâni ahvâlin nefsî ve ruhî ahvale tâbi olduğu görüşünden hareket ederler. Bu iddiaların bir çoğunda ifrata kaçıldığı açıktır.

Hipnotizma, manyetizma, fakirizm gibi meşguliyetler sihrin bu ikinci grubuna girer.

3- **Arzdaki ruhlardan yardım görerek yapılan sihir:** Buna *azâim* veya *cincilik* de denir. Günümüzde *ruh çağırma* adı altında icra edilen bir kısım faaliyetler, aslında sihrin bu çeşidine girer. ***Râzi*** müteahhir feylesoflardan bazılarının cinleri inkar ettiğini, ancak büyük felsefecilerin böyle bir inkâra düşmeyip, cinlerin varlığını kabul ettiklerini belirtir.

4- **Tahayyülat ve gözbağlama denen sihir çeşidi:** Bu sihir, his yanılmasına dayanır. Buna örfen pek sihir denmez. Her çeşit el çabukluğu, hokkabazlık, numara buraya girer. Trende giderken ağaçların ve telefon direklerinin arka istikametine koşarak gittiklerini zannetmek,hızla çevrilen fitili daire görmek, su içindeki bir cismin daha büyük görünmesi gibi his yanılmaları nev'inden aldatmacalar bu çeşit sihre girer. Mesela insan zihni bir şeyle meşgul iken başka şeyleri görmeyebilir. Hokkabaz bir şeye dikkatleri çektikten sonra sür'atli bir biçimde bir başka şeyi araya sokarak seyircileri şaşırtabilir.

5- **Çeşitli sanat oyunlarına dayanarak yapılan aletlerin yardımıyla ortaya konan acayip işler bu sınıfa girer:** Firavun'un sihirbazlarının böyle yaptığı tahmin edilir. Rivâyete göre bunların ipleri değnekleri cıva ile îmal edilmiş ve altlarından hararet verilince veya güneşin tesirine mâruz kalınca ısınmaya başlayan ipler, değnekler harekete geçip kaymıştır. Günümüzün teknik imkanları bu çeşit şaşırtıcı gösteriler sergileyecek alet ve imkanları artırmıştır. Mahiyetini bilmeyenleri şaşırtıp sihir tesiri yapacak alete *Fahreddin-i Râzî, Erciyânus el-Mûsıhâr*'ın Berasil kuşunun yavrusunun sesini taklid eden bir heykeli misal verir. Anaç kuşların şefkatini tahrîk eden bu ses sayesinde, *Erciyânus* yavruyu beslemek için pek çok kuşun zeytin tanesi getirip bırakmalarını temin eder. Meselenin mahiyetini bilmeyen halk bunu bir yatırın kerâmeti telâkki eder.

6- **Bazı ilaç, ot ve cisimlerin kimyevi hassalarından istifâde ederek yapılan sihir:** Uyuşturucuların sarhoş etmesi gibi. Bazı cisimlerdeki bu çeşit tesirler inkâr edilemez.

7- **Kalbi bağlamak sûretiyle sihir:** Yani sihirbaz çeşitli şarlatanlık ve dalaverelerle bir kimseyi kendine bağlar, onu sevgi ve korku gibi kuvvetli hislerle tesir altına alır, yapmak istediğini yapar. Sözgelimi *İsm-i Azam*'ı bildiğini, cin-

leri istihdam ettiğini, simya ilmini bildiğini, toprağı altın yapabileceğini vs. söyler, kerâmetten, ticaretten, sanattan, maharetten, menfaatten bahseder, kişiyi kendine bağlayıp aldatır. Pekçok dolandırıcılıklar bu çeşit aldatmacaya dayanır. Bunlara aldanacak saflar, merak sahipleri hiç bir devirde eksik olmaz.

8- Koğuculuk, gammazlık, kışkırtıcılık gibi gizli tevzîrat, şantaj vs. akla gelebilecek yollar da bir başka sihir çeşidi olarak gayr-ı meşru işlere vasıta yapılmaktadır."

Fahreddin-i Râzî'den bazı ilavelerle iktibas ettiğimiz bu açıklamalar sihrin şümûlü, çeşitleri ve hatta temelde aldatmaya dayanan gerçek mahiyeti hakkında bir fikir verir.

9- **ÇAĞDAŞ SİHİR VE İKİ SURENİN MESAJI:** Sihir çeşitleri üzerine *Fahreddin-i Râzî*'den sunduğumuz bu açıklamalardan hareketle şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: İslâm âlimlerinin, insan ruhunda hâsıl ettiği tesirle insanların istek, arzu ve düşüncelerini yönlendiren şeylerin hepsine şâmil olan *sihir* telakkileri içerisinde, günümüzde geliştirilen ve *beyin yıkama* olarak ifade edilen çeşitli *"propaganda"*, *"reklam"* ve *"telkîn"* metod ve vasıtaları da (3) *sihir* olarak değerlendirilebilir, buna hiçbir dini engel mevcut değildir. Durum böyle olunca, günümüzde de -geçmiş devirlerde olduğu gibi- geniş çapta sihre yer verildiğini söylemek, insanlığın kaçınılmaz sûrette sihirbazların sihrine maruz olduğunu, onların ellerinde oyuncak durumuna düştüğünü dile getirmek, fiilî bir gerçeği, belki de insanlığın acınacak fecî bir dramını ifâde etmek olacaktır.

Geçmiş zamanla hâzır zaman arasındaki fark mertlik-riyakarlık arasındaki farktır: Onlar ismen *sihirbaz bilinirlerdi; şimdikiler, artist, sanatkâr, yazar, şair, hatip, karikatürist, mizahcı, politikacı* gibi şerefbahş ve hürmetefzûn lakablarla anılırlar ve hepsi de serefrâzdır. Bunlar, ideolojik ve ticari gayelerle radyo, televizyon, kitap, dergi, gazete, broşür, afiş gibi -Kur'ânî tabiriyle *ukad* (düğümler) denen- yayın odaklarına mütemadi bir üfürme içindedirler.

Öyle ise Kur'an'ın *Muavvizateyn* denen son iki sûresini, zamanımızın sihirbazlarına karşı bizleri uyaran iki ilâhi mesaj kabul edip, başta radyo ve televizyon gibi en mühim *"neşir düğümleri"* olmak üzere her çeşit anti-İslâm yayın odaklarına üfleyen sihirbazların şerrine karşı Allah'a sığınmalıyız, tedbirler almalıyız. (4)

---

(3) *Beyin yıkama vasıtaları* deyince, milli dilin kelimelerinde yapılan oyunlar, korku, zulüm, iş hayatı, tahsil hayatı, tefessüh, kültür vs. pek çok şeyi anlamak gerekir.

(4) Çeşitli vesilelerle belirttik: Kur'ân-ı Kerîm, öğrettiği dualarla, bizi yapacağımız mühim işlere yönlendirmek ister. Bu dualar, onları, sadece dilimizle okuyup, neticeyi Allah'tan beklememiz için Kur'an'a girmemiştir. Dualar okunacak, aynı zamanda, o duanın gerçekleşmesi için aklımızın gösterdiği ameller fiilen yapılacak, tedbirler alınacaktır. Sözgelimi, sadedinde olduğumuz

Azıcık bir dikkat bu iki sûrenin ne kadar taze bir mesaj olarak bize hitab ettiğini gösterecektir:

"(Ey inanan kişi! şöyle) söyle: **"Yaratılanların şerrinden, çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfleyen sihirbazların şerrinden, hased ettiği zaman hasedcinin şerrinden tan yerini ağartan Rabb'e sığınırım"** (Felak Sûresi).

"(Ey inanan kişi! şöyle) söyle: **"İnsanlardan ve cinlerden ve insanların kalplerine vesvese veren o sinsî vesvesecinin şerrinden, insanların ilâhı, insanların hükümrânı ve insanların Rabbi olan Allah'a sığınırım"** (Nas Sûresi).

SİHRİN HÜKMÜ

Sihir yapmanın, bununla meşgul olmanın hükmü husûsunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. *Nevevi* der ki: *"Sihir yapmak haramdır, kebâirden olduğu hususunda icma vardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sihir yapmayı yedi büyük günahtan biri saymıştır. Bazı sihir var onu yapmak küfürdür, bazısını yapmak büyük günahtır. Sözgelimi, küfrü gerektiren söz ve fiil bulunan sihir küfürdür, böyle olmayanlar için küfür hükmü verilmez.*

Ancak, sihrin öğrenilmesi de öğretilmesi de haramdır, Şayet mahiyetinde, küfrü gerektiren bir şey varsa bu küfürdür ve bunu öğrenip öğretene tevbe teklif edilir, tevbe etmezse öldürülür. Tevbe ederse tevbesi kabul edilir. Küfrü gerektiren bir şey olmadığı takdirde azarlanır." *İmam Mâlik*, *"sihirbaz, sihri sebebiyle hemen öldürülür, tevbeye de çağrılmaz, zındıklar gibi, derhal ölümüne hükmedilir"* der. *Kâdı İyâz, İbnu Hanbel* ve birkısım *Ashâb* hep böyle hükmetmişlerdir.

SİHRİ CÂİZ KILAN ŞARTLAR

Yeri gelmişken şunu da belirtelim: Bazı âlimler iki sebebe binaen sihir öğrenmeye cevaz vermişlerdir:

1- İçerisinde küfür olan sihirle, küfür olmayan sihri tefrik için.

2- Kendisine sihir yapılmış olan bir kimseden sihri kaldırmak için.

Birincisi, sadece îtikad açısından mahzurludur. İtikad edilmeyince, bir şey hakkında mücerred bilgi edinme yasaklanamaz. Tıpkı putperestlerin putlarına nasıl ibâdet ettiklerini öğrenmek gibidir. Zira, sihirbazın yaptığı şeyin keyfiyetini bilmek, bir fiilin veya bir kavlin hikâye edilip anlatılmasından ibarettir, ama ona girişip onu yapmak başka bir şeydir.

---

sûreler propaganda odaklarının şerrinden Allah'a sığınmayı taleb etmekle, menfî yayınları önlemek, hayatımıza sokmamak, mukâbil müsbet yayınlar gerçekleştirmek üzere fiiliyata, gayrete geçmeyi emretmiş olmaktadır.

İkincisi ise, bu işin icrası -bazılarının zannettiği üzere- mutlaka bir nevi küfür veya fıskı gerektiriyorsa, hiçbir surette helal olmaz. Aksi takdirde belirtilen husudan ötürü câiz olur. Büyülenen kimsedeki büyüyü çözmek, onu sihirden kurtarmak için yapılan bu mukabil ameliyeye *Nüşre* denir. Buna da câiz değil diyen olmuşsa da cumhur câiz görür. *Saîd İbnu'l-Müseyyeb*'in: *"Allah, zarar veren (sihr)i yasakladı, fayda vereni yasaklamadı"* dediği rivayet edilir. *Katâde* merhum da: *"Kişi, kendisine yapılan sihri tedavi edecek kimseyi arar"* der. *İbnu'l-Cevzî*, bu ruhsatı şöyle ifade eder: *"Nüşre, büyülenmiş kimsenin büyüsünü çözmektir, bu işi de, sihri bilenden başkası yapamaz."* Büyülenmişin büyüsünü çözme meselesinde, *Ahmed İbnu Hanbel*'e sorulunca: *"Bunda bir beis yoktur"* cevabını verir. Gerçi *Ebu Dâvud*, el-Merâsil'de *Hasan Basrî*'nin bir mürseli olarak *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'in اَلنُّشْرَةُ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ "**Nüşre (büyü bozma) şeytan işidir**" buyurduğunu rivayet etmiştir. Âlimler bu hadisi: *"Resûlullah amelin aslına işâret etmiş olmalıdır, çünkü asıl itibariyle bu da sihirdir, hüküm kasda göre değişir, kim bununla hayır kastederse bu hayırdır, kim de şer kastederse şerdir"* diyerek yoruma kavuştururlar. *İbnu Hacer* şu hususa da dikkat çeker: *Hasan Basrî*'nin hasr ifade eden mürselinin zahirine göre amel edilmemelidir. Çünkü, sihir bâzan, (esas itibariyle meşru olan) rukye, dua ve ta'vîz (muska) yoluyla da çözülebilmektedir. Öyle ise *nüşre* iki nev'e ayrılmış olmaktadır:

a) Sihirle yapılan nüşre ki hadisteki yasak buna bakar.

b) Meşru vasıtalarla yapılan nüşre ki, meşru olan nüşre ile de bunlar kastedilir.

Sihre karşı yapılacak mukabil tedavi ameliyesinin (nüşre) meşrûiyetine delil olarak gösterilen bir rivayet *Hz. Câbir (radıyallahu anh)*'den gelen şu Müslim hadisidir. Der ki: *"Benim bir dayım vardı, akrep sokmasına karşı rukye yapardı. Bir ara Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) rukyeyi yasakladı. Bunun üzerine Efendimize gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Siz rukyeyi yasakladınız, ben ise akrep sokmasına karşı rukye yapıyorum" dedi. Dayıma:* مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ اَنْ يَنْفَعَ اَخَاهُ فَلْيَفْعَلْ "**Sizden kim kardeşine faydalı olabiliyorsa onu yapsın**" *diyerek ruhsat tanıdı."*

Bu meseleyi te'yîd eden bir diğer delil, başta Buharî olmak üzere pek çok hadis kitabında rivayet edilmiş olan اَلْعَيْنُ حَقٌّ "**Göz değmesi haktır**" hadisidir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* göz değmesinin hak olduğunu, yani bunun sabit bir vak'a olduğunu ifade buyurmuş ve göz değmesine karşı tedavi yollarını tavsiye etmiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu meselelerdeki yasaklamasının mahiyeti hususunda bir bilgi edinmek üzere Müslim'in *Avf İbnu Mâlik el-Eşca'i*

(radıyallahu anh)'den kaydettiği şu rivayete nazar edebiliriz: *"Biz câhiliye devrinde rukye yapardık. Bir ara: "Ey Allah'ın Resûlü, dedik bu hususta ne dersiniz? (Rukye helal midir, haram mıdır?)" diye sorduk. Şu cevabı verdi:*

"Rukyelerinizi bana arzedin (okuyun bir göreyim, neler okuyorsunuz? Şunu bilin ki,) içerisinde şirke delalet eden bir ifade olmadıkça rukyelerinizde bir mahzur yoktur."

SİHİR - MÛCİZE - KERAMET

Sihir birçok yönüyle âdetin, normalin dışına çıkan (harika) bir hâdise olması sebebiyle aynı mahiyette olan mucize ve keramete benzer. Âlimler, bunların karıştırılmaması için aradaki farkları belirtmeye ehemmiyet verirler. Bu cümleden olarak *Mâzirî* şöyle der: *"Sihir, mûcize ve kerâmet arasındaki farka gelince, sihir bir kısım sözler ve fiillerin yardımıyla vukûa gelir ve sihirbaz arzusuna ulaşır. Kerâmet buna muhtaç değildir. Kendiliğinden tevâfukan husül bulur. Mucize kerâmetten tahaddî (meydan okuma) ile ayrılır." İmâmu'l-Harameyn*, sihrin fasık kimselerin elinde vukua geldiğinde âlimlerin icmasını nakleder. Kerâmet fâsığın elinden zâhir olmaz. Bazı âlimler: *"Harikulade hadiseyi değerlendirirken bunu hasıl eden kimsenin haline bakmak gerekir, eğer bu kimse şeriata bağlı, haramlardan kaçan biri ise ondan zuhur eden harika kerâmettir, hâli böyle değilse sihirdir, şeytanın yardımı gibi sihir çeşitlerinden biriyle husule gelmiştir"* derler. *Kurtûbî*, sihri mucize ve kerâmetten tefrîk sadedinde, onun harikuladeliğini şöyle açıklar: *"Sihir, bir san'at hilesidir, bu san'at iktisab edilebilir, yani irâdi gayretle kazanılır. Ne var ki san'attaki incelik sebebiyle herkes bunu elde edemez, nâdir kimselere müyesser olur. Bunun özü de, eşyanın husûsiyetlerine (havâs) vukuf peyda etmek, terkîb şekillerini ve sihrin vakitlerini bilmekten ibârettir. Ekserisi de hakikatı olmayan tahayyülat ve dayanağı olmayan vehimlerden ibarettir. Mahiyetini bilmeyenler nezdinde bunlar pek büyük gözükür, tıpkı, Firavun'un sihirbazları hakkında Cenab-ı Hakk'ın haber verdiği gibi:* **"... Sihirbazlar marifetlerini ortaya koyunca insanların gözlerini sihirlediler ve onları ürküttüler, büyük bir sihir yaptılar"** (A'raf 116). Bununla birlikte, onların ipleri değnekleri, ip ve değneklik mahiyetlerinden dışarı çıkmamışlardı ."

Kurtûbî, sonra şunu ilave eder: *"Gerçek şu ki, bazı sihir çeşitlerinin kalplere te'sîr etme hassası vardır, sevgi ve kin uyandırmak, hayır ve şer atmak gibi; bedenlerde de elem ve hastalıklar hâsıl etme gibi. Bu çeşit te'sîrleri kabul edilirse de sihirbazların sihriyle cansızların hayvana çevrilmesi veya hayvanların cansız eşyaya tahvîl edilmesi mümkün değildir, böylesi iddialar merduddur."*

SİHRİN KAPASİTESİ

Buraya kadar kaydettiklerimiz, insan üzerinde tesir hasıl edebilen *sihir* de-

nen bir gücün varlığını te'yîd eder. *Kurtûbî*'den iktibas edilen son paragraf, bu bahsin bir başka meselesine işaret etmektedir: *"Sihrin tesir gücü nedir? Sihirle ne gibi tesirler hasıl edilebilir? Söz gelimi bir eşyanın aynı değiştirilebilir, bir varlık bir başka varlığa inkılâb ettirilebilir mi?"*

Bu meseleyi *İbnu Hacer*'in nakline göre âlimler şöyle cevaplar: *"Sihir bir tahyîl, bir yanıltmadır, gözbağlamaktan ibârettir"* diyenler için eşyanın mahiyetini sihirle değiştirmek mümkün değildir. "Sihrin bir hakikatı vardır" diyenler için mesele ihtilaflıdır: Sihir sadece mizaca tesir ederek bir nevi hastalık mı hasıl eder, yoksa mesela cansız bir cismin hayvan olması veya aksi nev'inden eşyanın tabiatında tahavvüller hasıl edebilir mi?

Bu meselede cumhurun ittifak ettiği görüş, öncekidir. Yani sihirle, mizacta bir nevi hastalık hasıl edilebilir, başka değil. Ancak az sayıda bazı âlimler, ikinci görüşü benimsemiştir. Gerçi Allah'ın kudreti nokta-i nazarından mesele açıktır, her şey olabilir. Fakat fiilî durum nokta-i nazarından, bu münakaşa konusudur. Zira bu iddiada bulunanlar iddialarına delil getirememişlerdir. *Hattâbi* bazılarının, sihri tamamen inkâr ettiklerini nakleder. Ancak sihri inkâr edenler daha ziyade ehl-i bid'a mensuplarıdır.

Bazı âlimler sihirdeki tesirin Kur'an'da Cenab-ı Hakk'ın zikrettiğinin ötesine geçemeyeceğini söylemiştir. Bu da, *"Kadınla kocasının arasını açmaktır."* Bu görüşte olanlar: *"Zira, derler sihirle bundan daha ileri tesir elde edilmesi câiz olsaydı, Kur'an onu da zikrederdi, çünkü Kur'an, bu bahse, sihir mevzuunda mü'minleri ürkütüp caydırmak için yer vermiştir."*

KEHANET

Sadedinde olduğumuz bölümün başlığında *kehanet* de yer alır. Bu sebeple bir miktar da bundan bahsetmemiz gerekmektedir.

Kehânet, *İbnu Hacer*'in târifiyle, *"Gaybı bilme iddiasıdır, bir sebebe istinad ederek arzda vukua gelecek bir şeyi haber vermek gibi. Bunun aslı cinlerin meleklerin konuşmasına kulak kabartıp işittiğini kâhinin kulağına ulaştırmasına dayanır."* Bu işle uğraşanlara kâhin denir. Kâhin Lisânu'l-Arap'ta *"Gelecek olacak şeyler hakkında haber veren ve sırları bilme iddiasında bulunan kimse"* diye tarif edilir. Lis'anu'l-Arap şu bilgileri de sunar: *"Bunlardan bazıları, kendilerine haber getiren cinnî yardımcılarının olduğunu zannederler. Bazıları, gaybî şeyleri, bir kısım sebeplerin mukaddematı ile bildiklerini zannederler. Bunlara göre, gaybî işlerin bilinmesinde kendileriyle istidlâl edilen bu mukaddimat, soru soran kimsenin söz, fiil ve halinden elde edilir. Bu çeşit kimselere daha ziyade arrâf*

ismi verilmiştir. Bunlar çalınmış veya kaybolmuş bir şeyin yerini vs.'yi bildiğini iddia eden kimselerdir?" Hadiste gelen: **"Kim bir kahine veya arrafa giderse Muhammed'e indirileni inkar etmiştir"** ifadesi bu manaya delildir.

Arrâf'a kâhin dendiği gibi yıldıza bakarak haber verene (müneccim), çakıl yardımıyla gaybı bildirmeye çalışana veya bir başka yola başvurarak ihtiyaçlarını temine çalışana da kâhin denir. el-Câmi'ye göre: *"Arap, bir şeyi vukua gelmezden önce ilân eden herkese kâhin demiştir."* el-Muhkem'de *kâhin, "gaybıyla hükmeden"* diye tarif edilmiştir.

Ezherî der ki: *"Kâhinler Resûlullah'ın gönderilmesinden önce Araplarda pek yaygındı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) peygamber olarak gönderilince semâvat şahaplarla korundu, böylece cin ve şeytanların, semaya giderek kulak hırsızlığı yapıp kâhinlere haber getirmeleri önlendi. Böylece kâhinlik ilmi iptal edildi. Allah, kâhinlerin bâtıllarını, Allah'ın, içerisinde hakla bâtılı ayırmış bulunduğu Furkân'la ortadan kaldırdı. Cenâb-ı Hakk, ihâtasından kâhinlerin âciz kaldıkları gaybî ilimlerden dilediğine, Resûl-i Ekremini (aleyhissalâtu vesselâm) vahiy yoluyla muttali kıldı. Allah'a hamd olsun ki, artık günümüz de kehanet kalmamıştır.*

İbnu Hacer de cahiliye devrinde kehânetin bilhassa Araplar arasında, peygamberliğin inkıtaya uğramış olması sebebiyle pek yaygın olduğunu belirttikten sonra şu açıklamayı dermeyan eder: "Kehânet bir çok çeşitlere ayrılır:

1- **Cinden alınan kehanet**: Cinler semaya doğru yükselirler, birbirlerine binerek Mele-i a'la'ya (5) kadar yaklaşırlardı. Öyle ki oradaki kelamı işitirler, işitilen haberi kendinden sonra gelene duyurur, o da kendinden sonrakine duyurur, böylece haber silsile ile en sonda kâhinin kulağına ulaştırılırdı. Kâhin buna kendisinden de birşeyler ilave ederdi. İslâm gelip, Kur'an inince, sema şeytanlara karşı koruma altına alındı, üzerlerine şihâblar gönderildi."

İbnu Hacer, bu noktada *Ezherî*'den biraz farklı olarak şöyle devam eder: *"Cinlerin bu istihbaratlarından, en üsttekinin, kendisine şihab (göktaşı) gelmezden önce hırsızlayıp, alttakine gönderebileceği (yarım yamalak mesmû'âtın (kâhinlere ulaştırılma imkânı) bâki kalmıştır. Nitekim buna şu âyet işâret etmektedir:* إلاَّ مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ **"Meğer ki (içlerinden) bir çalıp çarpanı olsun. Fakat onu da delip geçen bir alev tâkip etmiştir"** (Saffât 10).

---

(5) *Mele-i A'la:* En yüce cemaat demektir. Bu tâbir Allah'a yakın olan büyük meleklerin teşkil ettiği yüce cemaati ifâde eder. Bunlara *Refik-i a'la* dendiği de olmuştur. Allah'ın olmasına hükmettiği işlerin kararı *Mele-i A'la*'ya iner. Duhân suresinin 4. âyetinde bu vak'aya işaret buyrulmuştur: **"Her hikmetli, her mühim iş orada ayırdedilir."** Her ne hususa ait olursa olsun bütün şeriatlerin bu *Mele-i A'la*'da kararını bulduğu kabul edilmiştir. Şu halde, cinler ve şeytanlar bedenî letâfetleri sebebiyle bu cemaate yaklaşarak bazı haberleri yarım yamalak da olsa kapıp kâhinlere ulaştırabilmektedirler.

İslâm'dan önce kâhinlerin isâbetli ihbarları gerçekten fazla idi. Nitekim Şıkk ve Satîh (ismindeki iki meşhur) ve diğer kâhinlerle ilgili haberler bunu te'yîd eder. Ancak İslâm'dan sonra isâbetli haberleri pek nadir denecek kadar azaldı, hatta neredeyse tamamen müzmahil oldu diyebileceğimiz bir hale düştü, doğruyu Allah bilir."

Görüldüğü üzere *İbnu Hacer*, cinlerin hala semaya çıkıp haber çalma gayretine düştükleri, nadirattan da olsa, isâbetli haberler verebildikleri kanaatindedir, tamamen ortadan kalktığı kanaatinde değil; üstelik buna âyetten de delil göstermektedir.

2- **Cinlerin dostlarına haber verdiği kayıplarla ilgili kehanetler:** Bunlara, umumîyetle insanlar muttali olamazlar veya yakın olanlar muttali olsa bile uzak olanlar muttali olamazlar.

3- **Zan, tahmin ve hads'e (sezgiye) dayanan kehânetler**: Bu kehanet, içerisine çokça kizb karışsa da Cenab-ı Hakk'ın bazı insanlara koyduğu bir kuvve'den ileri gelir.

4- **Tecrübe ve âdete dayanan kehânet:** Burada vukûa gelmiş olandan hareketle, meydana geleceği önceden haber verme mevzubahistir. Bu sonuncu kehânet bir bakıma sihre benzer. Bazıları, bu çeşit kehânette *zecr* (denilen kuş uçurarak hayra veya şerre alâmet yakalama), *tark* (denen çakıl atma) ve *nücûm* (denilen yıldızlara bakma) gibi başka yollara da başvurarak kehânetini güçlendirmeye yeltenir.

Şer'an bu kehânet çeşitlerinin hepsi mezmûmdur.

KEHANETİN HÜKMÜ

Kehânetle sihrin hükmü birdir. Dinimiz her ikisini de haram etmiştir. Sadedinde olduğumuz bölümün ikinci hadîsinde (yani 2238 numaralı hadis) görüleceği üzere kâhine gidip onu tasdik eden kimsenin kırk gün namazının kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Bazı hadislerde ise, kehânetle ilgili va'îd ve tehdidin müeyyidesi *tekfîr*dir. Yani, kehânetle meşgul olmayı *Resûlullah* iki müeyyideye bağlamaktadır:

1- Namazın kabul edilmemesi.

2- İmânın kaybedilmesi (tekfîr).

Allah'a ve âhirete inanan kimseler için her iki tehdid de ciddi bir müeyyidedir. Şunu da kaydedelim ki, bazı hadislerde *sihir ve kehânet* yanyana zikredilerek aynı müeyyideye bağlanmış ve aralarında tefrik yapılmamıştır. *İbnu Mes'ud* hadisi olarak *Ebu Ya'lâ*'nın bir tahrici şöyle: مَنْ أَتَى عَرَّافًا أَوْ سَاحِرًا أَوْ كَاهِنًا "**Kim bir arrâfa veya sihirbaza veya kâhine gider... ise...** "

2237 ١- عن أبي هريرة رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ عَقَدَ عُقْدَةً ثُمَّ نَفَثَ فِيهَا فَقَدْ سَحَرَ، وَمَنْ سَحَرَ فَقَدْ أَشْرَكَ، وَمَنْ تَعَلَّقَ شَيْئاً وُكِلَ إِلَيْهِ]. أخرجه النسائى.

1. (2237)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Kim (sihir maksadıyla) bir düğüm vurur sonra da ona üflerse sihir yapmış olur. Kim sihir yaparsa şirke düşer. Kim birşey asarsa, o astığı şeye havale edilir.**" [Nesâî, Tahrîm 19, (7, 112).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde sihir mânâsını taşıyan davranışları yasaklamaktadır. Zira, herhangi bir iplik alıp buna düğüm atıp, sonra da birşeyler okuyup düğüm üzerine üfleme işi sihirbazların amelidir. Şu halde böyle bir davranışta bulunan, sihirbazların yaptığı işi yapmış olmaktadır. Bu ise, şirk ehlinin amelidir. Zira, faydalı şeylerin celbi ve zararlı şeylerin def'i ancak Allah'tan bilinir, O'ndan istenir. Düğümlere üflemek sûretiyle faydalıyı celp veya zararlıyı defetmek düşüncesi, Allah'a inanıp O'na tevekkül eden kimseye yakışmaz, ancak müşriklere yakışır. Hadis şöyle de yorumlanmıştır: "*Bu davranışıyla ondan gerçek te'sir olacağına itikad etmişse bu şirk olur.*" Bazı âlimler: "*Maksad şirk-i hafî'dir, zira tevekkül ve Allah'a itimad terkedilmiş olmaktadır*" demiştir.

2- *Birşey asma* meselesine gelince, bununla büyüklerin veya küçüklerin boyunlarına fayda maksadıyla asılan muska, nazarlık gibi şeyler kastedilmiştir. Zinet için takılan şeyler buraya girmez. Bazı âlimler bundan maksad: "*Câhiliye devrinde boncuklardan, vahşi hayvanların tırnak ve kemiklerinden mâmul kolyelerdir*" der ve hadiste gelen yasağı oldukça kayıtlar. Bunlara göre, Kur'an âyetlerinde Allah'ın isimlerinden yazıp asılacak muskalar bu yasağa girmezler. Hatta bunlar câizdir. Nitekim, *Abdullah İbnu Amr*'ın çocuklara bu çeşit şeyler astığı rivayet edilmiştir. Bazı âlimler de: "*Burada takbih edilen husus faydanın celbine ve zararın def'ine inanılarak yapılan asmadır, değilse teberrük gayesiyle yer verilen asmalarda mahzur yoktur, câizdir*" demiştir. *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî:* "*Kur'an'(dan bir şeyler yazıp) asmak sünnet yolu değildir, bu husustaki sünnet, asma değil zikirdir*" der.

"**Kim bir şey asarsa, o astığına havale edilir**" ibaresi, *Cenâb-ı Hakk'ın yardımından mahrum kalır*" manasında yer verilen bir kinaye olarak da değerlendirilmiştir.

2238 ٢- وعن صَفِيَّةَ بنت أبى عبيد عن بعض أزواج النبى ﷺ قَالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ أَتَى عَرَّافًا فَسَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ فَصَدَّقَهُ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلاَةٌ أَرْبَعِينَ يَوْماً]. أخرجه مسلم.

2. **(2238)**- *Safiyye Bintu Ebî Ubeyd, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâklerinden birinden naklen anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim bir arrâfa (kâhine) gelir, birşeyler sorar ve söylediklerine de (inanıp) onu tasdik ederse, kırk gün namazı kabul edilmez."** [Müslim, Selâm 125, (2230).]

AÇIKLAMA:

Arrâf, kâhinlerden biridir, yani gaybı bilme iddiasında bulunan kimse. Böyleleri müneccim, kâhin, arrâf gibi farklı isimlerle yad edilse de haklarında verilen hüküm aynıdır. Mamafih *arrâf*, çalınan, kaybolan malların yerini bildiğini söyleyen kimselere de denmiştir. Böylelerine bazan *cinci* de denir.

Gaybı bilmek Allah'a mahsustur. Bu, âyetlerle te'yîd edilen bir husustur. Öyle ise gaybı bilme iddiası Kur'an'la mübâreze gibi ciddî bir mânâ taşır. Hal böyle olunca, bir mü'minin ciddi ciddi kâhine uğraması, onu dinleyip inanması, tasdik etmesi hiçbir surette imanı ile bağdaşmaz, mü'minlik edebine uymaz.

Âlimler, arrâfa gidip, onu tasdîk edenlerin namazının kabul edilmemesinden maksadın, namazın sevâbından mahrum kalması olduğunu belirtirler. Yani, böyle birisi kâfir olmuş değildir. "Kırk gün boyu kıldığı namaz makbûl değildir, bunu iade etmesi gerekir" diye bir hükme varılmamıştır. "Kırk gün boyu, kıldığı namazların sevabından mahrum kalacaktır" demektir. Ülemâ bu hususta müttefiktir. Nitekim, gasbedilen bir yerde namaz kılmak da mekruhtur, fakat iadesi gerekmez.

Şunu da belirtelim ki: Kâhine gitmenin müeyyidesi bazı hadislerde namazın kabul edilmemesi ile müeyyideye bağlanırken, bazı hadislerde *tekfir* ile müeyyideye bağlanmıştır. Bu durum, kâhine gidenlerin iki halde olmalarına hamledilmiştir. *Taberanî*'nin bir rivâyeti bu iki hale parmak basar: **"Kim bir kâhine uğrar ve onun söylediklerini tasdik ederse Muhammed'e indirilenden berî olur, kim de kâhine gelir ve fakat söylediklerini tasdik etmezse kırk gün namazı kabul edilmez."**

2239 ٣- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [سُحِرَ رسولُ اللّهِ ﷺ حَتَّى إنَّهُ لَيُخَيَّلُ إلَيْهِ أنَّهُ فَعَلَ الشَّيْءَ وَمَا فَعَلَهُ. حَتَّى إذَا كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ وَهُوَ عِنْدِى دَعَا

اللّهَ ثُمَّ دَعَاهُ! ثُمَّ قَالَ: أَشَعَرْتِ يَاعَائِشَةُ أَنَّ اللّهَ تَعَالى قَدْ أَفْتَانِى فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ؟ قُلْتُ: وَمَا ذَاكَ يَارسولَ اللّهِ؟ قَالَ: جَاءَنِى رَجُلاَنِ فَقَعَدَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ رَأْسِى وَالآخَرُ عِنْدَ رِجْلَىَّ فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: مَا وَجَعُ الرَّجُلِ؟ قَالَ: مَطْبُوبٌ. قَالَ: وَمَنْ طَبَّهُ؟ قَالَ: لَبِيدُ بنُ الأَعْصَمِ الْيَهُودِىُّ مِنْ بَنِى زُرَيْقٍ. قَالَ: فِيمَاذَا؟ قَالَ: فِى مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ وَجُفِّ طَلْعَةِ ذَكَرٍ. قَالَ: فَأَيْنَ هُوَ؟ قَالَ: فِى بِئْرِ ذَرْوَانَ. فَذَهَبَ ﷺ فى أُنَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ إلى الْبِئْرِ فَنَظَرَ إِلَيْهَا وَعَلَيْهَا نَخْلٌ. ثُمَّ رَجَعَ إلى عَائِشَةَ فَقَالَ. وَاللّهِ لَكَأَنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الحِنَّاءِ، وَلَكَأَنَّ نَخْلَهَا رُؤُوسُ الشَّيَاطِينِ. قُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ: أَفَأَخْرَجْتَهُ؟ قَالَ لاَ: أَمَّا أَنَا فَقَدْ عَافَانِى اللّهُ تَعَالى وَشَفَانِى وَخَشِيتُ أَنْ أُثِيرَ عَلَى النَّاسِ مِنْهُ شَرّاً، وَأَمَرَبِهَا فَدُفِنَتْ]. أخرجه الشيخان.

«الْمَطْبُوبُ» المسحور.

«وَالْمُشَاطَةُ» ما يخرج من الشعر إذا مُشِطَ.

«وَالْجُفُّ» وِعَاءُ الطَّلْعِ، وَغِشَاوُهُ الذى يَكِنُّهُ.

«وَذَرْوَانُ» بئر فى بنى زريق.

3. (2239)- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e (yahudiler tarafından) sihir yapıldı. Öyle ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yapmadığı bir şeyi yaptım vehmine düşüyordu. Bir gün benim yanımda iken, Allah'a dua etti, sonra tekrar dua etti. Ve dedi ki:*

"Ey Aişe, hissettin mi, sorduğum hususta Allah bana fetva verdi?"

"Hangi hususta Ey Allah'ın Resûlü?" dedim.

"İki kişi bana gelip, biri başucumda, diğeri de ayak tarafımda oturdu. Biri diğerine:

"Bu zatın rahatsızlığı nedir?" dedi. Öbürü:

"Büyüdür!" dedi. Önceki tekrar sordu:

"Kim büyüledi?" Diğeri:

"Lebîd İbnu'l-A'sam adındaki Benî Züreykli bir yahudi" diye cevap verdi. Öbürü:

"Büyüyü neye yaptı?" dedi. Arkadaşı:

"Bir tarakla saç döküntüsüne ve bir de erkek hurma tomurcuğunun içine!" cevabını verdi. Diğeri:

"Pekala, o şimdi nerede?" diye sordu. Arkadaşı:

"Zervân kuyusunda!" cevabını verdi."

Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashabından bir grupla birlikte (radıyallahu anhüm) kuyuya gitti, ona baktı, kuyunun üzerinde bir hurma vardı. Sonra benim yanıma dönüp:

"Ey Aişe! Allah'a yemin olsun, kuyunun suyu sanki kına ıslatılmış gibi (bulanık) ve (o kuyu ile sulanan) hurma ağaçlarının başları da sanki şeytanların başları gibiydi!" *dedi. Ben:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Onu (kuyudan) çıkardın mı?" diye sordum.

"Hayır" *dedi ve ilave etti:*

"Bana gelince, Allah bana âfiyet lûtfetti ve şifa verdi. Ben ondan halka bir şer gelmesine sebep olmaktan korktum!"

Resûlullah onun gömülmesini emretti ve yere gömüldü"(6). [Buharî, Tıbb 47, 49, 50, Cizye 14, Edeb 56; Müslim, Selâm 43, (2189).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise, hicretin yedinci senesinde Medîne'de cereyan etmiştir. Vak'a çeşitli tariklerden bazı farklı teferruatlarla rivâyet edilmiştir. Sahiheyn dışında başka kaynaklarda da yer alır. Câmi'u'l-Ma'mer'den yapılan mûteber bir rivâyete göre Resûlullah altı ay kadar yapılan bu sihrin tesirinde kalıp ızdırabını çekmiştir.

2- Ehl-i Bid'aya mensup bazıları bu hadisi inkar etmiş, delil olarak şu mülahazayı ileri sürmüştür: *"Bu, peygamberlik makamına uymayacak bir haldir. Resûlullah'ın sihre uğradığını kabul etmek, şeriatına şüphe sokar, bu husustaki bütün rivayetler bâtıldır... Hz. Peygamber'e sihir yapılabileceğini câiz addetmek, getirdiği bütün ahkâma olan îtimâdı ortadan kaldırır. Çünkü bu durumda, O'nun Cebrâil'i görmediği halde gördüğünü zannetmesi, kendisine vahiy gelmediği halde vahiy geldiğini zannetmesi ihtimal dahiline girer."*

(6) Müslimin rivayetinde *Hz. Aişe: "Onu yaktırmadın mı?"* diye sorar. Buhârî'nin bir rivayetinde *"çıkartmadın mı?"* şeklindedir. Teysir'de *"çıkarmadın mı?"* şeklindedir. İmlâ hatasına hükmedemedik.

Mâzirî bu mülahazaların bâtıl ve merdud olduğunu belirtir ve devamla şunu söyler: *"Çünkü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Cenâb-ı Hakk'tan nak lettiği meselelerdeki sıdkı hususunda ve tebligatında ismete (ilâhi korunmaya) mazhar olduğu hususunda delil ikâme edilmiştir. Pek çok mucize onun tasdik edildiğine kesin delillerdir. Aksine delili tecviz etmek bâtıldır. Ancak asıl gönderiliş gayesinin dışında kalan ve peygamberliği de ilgilendirmeyen bir kısım dünyevî umûra, bir insan olarak Hz. Peygamber dahi mâruzdur, hastalıklar gibi. Öyle ise, herhangi dünyevi bir meselede -O'nun dini meselelerdeki ismetine rağmen- hakikati olmayan bir zanna düşürülmesi akıldan uzak değildir."* *Mâzirî* ilaveten der ki: *"Esasen Resûlullah'ın zanna düşürüldü dendiği husus, bazı rivayetlere göre "zevceleriyle temasta bulunmadığı halde temasta bulundu" zannına düşmüş olmasıdır. Bu çeşit zanlara rüyada, insanlar sıkça düşer, uyanık halde düşmesi de imkândan uzak değildir."*

3- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelen iki kişiden maksad, iki melektir: *Cebrail ve Mikail (aleyhimâsselâm).* Rivâyetler, baş tarafta duranın *Cebrâil*, ayak tarafında duranın da *Mikâil* olduğunu ifâde eder.

4- Bazı rivâyetlerde vak'a daha teferruatlı anlatılmıştır. Bunlardan birinde gelen ziyâde burada kayda değer: *"... hurma tomurcuğunun içerisinde mumdan bir timsal vardı. Bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın timsali idi. Timsâle batırılmış iğneler vardı. Ayrıca üzerine onbir adet düğüm vurulmuş bir de kiriş vardı. Bunun üzerine Cebrâil, Muavvizateyn sûresini indirdi. Bunlardan bir âyet okudukça bir düğüm çözüldü, bir iğne çıkarıldıkça onun elemini hissetti. Bunlar tamamlanınca rahatladı."* Bir rivayette *"Cebrâil'in Muavvizateyn'i getirerek; düğümleri çözdükçe bir âyet okumasını emrettiği, bunun üzerine Resûlullah'ın okumaya ve çözmeye başladığı; bu iş tamamlanınca bağlardan kurtulmuş gibi rahatlayıp kalktığı"* belirtilir.

5- Bazı rivâyetlerde kızıl, bazılarında yeşil olduğu ifade edilen kuyu suyundaki renkliliği, *Kurtûbî*, uzun müddet kalması sebebiyle çirkinleşmesi veya içerisine atılan sihir malzemeleri sebebiyle husûle gelen renk değişikliği ile îzâh eder.

6- Kuyu suyundan beslenen ağaçların başlarının şeytan başına teşbîhi, çirkinliği ifade içindir. Kur'an-ı Kerîm'de zakkum ağacının başı da şeytanların başına teşbîh edilmiştir. Lügatciler Arap dilinde, bir şeyin çirkinliğini ifade için şeytana nisbet edildiğini belirtirler.

7- *Hz. Peygamber*'in büyü malzemesini kuyudan çıkarma teklifine, *"Ben ondan halka bir şer gelmesinden korktum"* diye cevap vermiş olması bazı yorumlara sebep olmuştur. *Nevevî: "Bu korku ümmetin sihirle meşgûl olması, onların bunu öğrenmeye kalkmaları korkusudur; bu, fesat korkusuyla maslahatı terketme bâbına girer"* der.

8- Sihirbaza *Hz. Peygamber*'in ceza vermediği anlaşılmaktadır. Bir rivâyette: *"Resûlullah Lebîd'i getirtti, o da suçunu îtiraf etti, bunun üzerine Efendimiz*

affetti" denir. Bir rivâyette: *"Resûlullah:* **"Bunu niye yaptın?"** *diye sormuş, şu cevabı almıştır:*

"Para sevgisi sebebiyle!"

Bazı rivayetlerde *Lebîd*'in ölümle cezalandırıldığı da ifade edilmişse de *Kurtûbî, Resûlullah*'ın, onun katli halinde çıkabilecek fitneyi önlemek veya İslâm'a girmekten bazılarını ürkütmemek düşüncesiyle öldürmekten vazgeçmiş olmasının daha mâkul olduğunu belirtir. Nitekim *Resûlullah*, halkın: *"Muhammed arkadaşlarını öldürüyor"* diye dedikodu yapmaması için münafıkları öldürmekten vazgeçmiştir.

9- *Hz. Aişe* büyü vak'asını anlatırken mühim bir noktaya dikkat çeker: *Resûlullah* sıhhatinin bozulduğunu hissedince duayı artırmış, hemen bir tedavi arama cihetine gitmeden dua yoluyla bundan kurtulmak istemiş ve mütemadiyen dua etmiştir. *Nevevî* rivâyetteki bu açıklamaya dayanarak: *"İnsanın başına hoşlanmadığı bir şey geldiği zaman tekrar tekrar dua okumak müstehabtır"* hükmünü çıkarır. *İbnu Hacer*, hadisin bütününden çıkan hükmü şöyle değerlendirir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu kıssada hem tefvîz (tevekkül ve Allah'a bırakma) ve hem de esbâba teşebbüs olmak üzere her iki metoda da başvurmaktadır. Şöyle ki: Hastalığın bidayetinde işini Allah'a teslîm ederek tefvîz'de bulundu. Böylece belâya sabrederek ücret almayı düşünmüştü. Sonra rahatsızlık hâlinin devam ettiğini, (şifayab olmadığını) görünce, bunun devamı halinde ibadetlerini yapamayacak kadar zayıflayacağından korkarak, tedaviye, sonra da duaya yöneldi. Bu makamlardan herbiri, kemâle ermede gayedir."*

2240 ٤- وعن زيد بن أرقم رضى اللّهُ عنه قال: [سُحِرَ النَّبِىُّ ﷺ فَاشْتَكَى لِذٰلِكَ أيَّاماً. فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ فَقَالَ: إنَّ رَجُلاً مِنَ الْيَهُودِ سَحَرَكَ، عَقَدَلَكَ عُقَداً فِى بِئْرِ كَذَا وَكَذَا. فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلِيّاً رضى اللّهُ عَنْهُ. فَاسْتَخْرَجهَا فَحَلَّهَا فَقَامَ ﷺ كَأَنَّمَا نَشِطَ مِنْ عِقَالٍ. فَمَاذَكَرَ ذٰلِكَ لِذٰلِكَ الْيَهُودِىِّ وَلاَ رَآهُ فِى وَجْهِهِ قَطُّ]. أخرجه النسائى.

4. (2240) - *Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh)* **anlatıyor:** ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sihir yapıldı. Bu yüzden günlerce hasta düştü. Sonunda Cebrail aleyhisselâm gelerek:***

"Seni yahudilerden bir adam sihirledi. Yaptığı sihir düğümünü falanca kuyuya attı" ***dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi (bu maksadla oraya) gönderdi. Ali (radıyallahu anh) düğümü oradan çıkarıp çözdü. (Sihir çözülünce) Aleyhissalâtu vesselâm, bağdan kurtulmuş gibi kendine geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu, o yahudiye zikretmedi ve onun yüzünü de hiç görmedi."*** [Nesâî, Tahrîm 20, (7, 112 - 113).]

İÇECEKLER BÖLÜMÜ
(Bu bölümde iki bab vardır)

★

BİRİNCİ BAB

İÇME ÂDABI
(Bu bab altı fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ VE BUNUN CEVAZI

★

İKİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞZINDAN İÇMENİN HÜKMÜ

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇERKEN NEFES ALIP VERMEK

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

İÇENLERİN ÖNCELİK SIRASI

★

BEŞİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞIZLARININ ÖRTÜLMESİ

★

ALTINCI FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

★

İKİNCİ BÂB

ALKOLLÜ İÇKİLER VE ŞIRALAR
(Bu bab altı fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

★

İKİNCİ FASIL

ALKOLLÜ İÇKİNİN TAHRİMİ, İÇENİN ZEMMİ

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇKİNİN TAHRİMİ VE YAPILDIĞI MADDELER

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

HARAM VE HELAL OLAN ŞIRALAR

★

BEŞİNCİ FASIL

HARAM VE HELAL OLAN KAPLAR

★

ALTINCI FASIL

BAZI İLAVELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İnsan olarak, hayatımızı yakından ilgilendiren şeylerden biri içeceklerimizdir. *İçecek* deyince, sadece *meşrubat* kelimesiyle ifade edilen gayr-ı zaruri şeyleri kasdetmiyoruz. Buna *su* gibi zaruri olan içeceğimiz dahil olduğu gibi serinletici, ferahlatıcı, iştah açıcı, hazmettirici, şifâ verici vs. nev'inden çeşitli meyve suları, şıralar, şerbetler, maden suları, ayran, çay, kahve, şurup... hepsi dahildir. Hatta dînen haram edilmiş olan sarhoş edici alkollü içkiler de buraya dahildir.

Cennet nimetleriyle ilgili birçok Kur'anî tasvirlerin, cennetteki içeceklerimize yer vererek onların isimleri, vasıfları, kapları ve onlardan istifade şekilleri üzerinde mükerrer teferruatlara inmiş olması da içecek meselesinin insan hayatındaki ehemmiyetini gösteren bir delil teşkil etmektedir.(7)

Hayatımızın en tâlî meselelerine bile yer verip açıklık getiren, o husustaki en doğruyu, en sağlıklı tarzı ve rüşdü beyan eden dînimizin *içecek* gibi son derece ehemmiyetli, her günümüzü ilgilendiren bir meselede daha çok rehberlik edeceği açıktır. Gerçekten de İslâm dini içeceklerimiz hususunda pek çok teferruata şamil hükümler getirmiş, âdâblar beyan etmiştir. Sözgelimi, neler içilir, neler içilmez? İçilenler nasıl ve ne miktarda içilmelidir? İçeceklerimizin vasıfları neler olmalıdır? Ayakta mı, oturarak mı içmeliyiz, kaç yudumda içmeliyiz? bir solukta içmenin faydası mı var, zararı mı? aç karna mı, tok karna mı içmeli?... Soruları daha da artırabiliriz. Bunların cevabı *"İslâm'a has içme"* ve *"müslüman içecekler"*'in mahiyetini ortaya koyar.

İçeceklerimizle ilgili meselelere hem iki cihanımızın da rehberi olan Kur'an-ı Kerîm'de, hem de sevgili *Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde yer verilmiştir. Kütüb-i Sitte mecmualarının her birinde istisnasız Kitâbu'l-Eşribe bölümleri vardır. Diğer tanınmış hadis kitaplarımızda da aynı şekilde içeceklerle ilgili bölümler yer alır, zira bu mevzuda pek çok hadis varid olmuştur.

Şu halde İslâm'ımızın kemâli, içeceklerle ilgili ahkâm ve âdabı bilip onlara riayet etmemize bağlıdır.

---

(7) Şu ayetlere bakılabilir: [Saffat 46, Vakı'a 18; Tûr 19,23; İnsân 5, 6, 17; Nebe 34; Mutaffifîn 28, Hâkka 24; Mürselât 41,43; Muhammed 15; Hicr 45; Duhân 52; Zâriyât 15 vs.]

BİRİNCİ BÂB

İÇME ÂDABI

(Bu bab altı fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ VE BUNUN CEVAZI

İKİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞZINDAN İÇMENİN HÜKMÜ

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇERKEN NEFES ALIP VERMEK

DÖRDÜNCÜ FASIL

İÇENLERİN ÖNCELİK SIRASI

BEŞİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞIZLARININ ÖRTÜLMESİ

ALTINCI FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

AYAKTA İÇMENİN HÜKMÜ

A) CEVAZ İFÂDE EDEN HADİSLER

2241 ١- عن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [سَقَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ فَشَرِبَ وَهُوَ قَائِمٌ]. أخرجه الخمسة إلا أباداود.

وفى رواية: «اسْتَسْقَى وَهُوَ عِنْدَ الْبَيْتِ فَأَتَيْتُهُ بِدَلْوٍ».

وزاد فى رواية: «فَحَلَفَ عِكْرِمَةُ مَا كَانَ يَوْمَئِذٍ إلاّ عَلَى بَعِيرٍ».

1. **(2241)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a zemzemden sundum, ayakta olduğu halde içti."* [Buhârî, Eşribe 16, Hacc 76; Müslim, Eşribe 120, (2027); Tirmizî, Eşribe 12, (1883); Nesâî, Hacc 165, (5, 237).]

Bir rivayette: *"Resûlullah Beytullah'ın yanında iken su istedi, ben ona bir kova getirdim"* denmiştir.

Bir diğer rivâyette şu ziyade gelmiştir: *"İkrime o gün (Resûlullah'ın) deve üzerinde olduğu hususunda yemin etti."*

2242 ٢- وفى رواية الترمذى والنسائى [شَرِبَ رسولُ اللّـهِ ﷺ مِنْ زَمْزَمَ وَهُوَ قَائِمٌ].

2. **(2242)**- Tirmizî ve Nesâî'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zemzemi ayakta içti."*

2243 ٣- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [كُنَّا نَأْكُلُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ. وَنَحْنُ نَمْشِي وَنَشْرَبُ وَنَحْنُ قِيَامٌ]. أخرجه الترمذى وصححه.

3. **(2243)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde yürürken yer, ayakta iken içerdik."* [Tirmizî, Eşribe 11, (1881); İbnu Mâce, Et'ime 25, (3301).]

AÇIKLAMA:

Müteâkiben (2245-2246. nci hadisler) görüleceği üzere, bir kısım hadisler yürürken yemeyi ve ayakta su içmeyi yasaklarken, bazı hadisler bunların cevazını ifade etmektedir. Âlimler rivâyetlerde ortaya çıkan bu farklı durum üzerine değişik fikirler ileri sürmüşler, münakaşalar etmişlerdir. Sadedinde ol duğumuz *İbnu Abbâs* hadisini Buharî'nin Kitâbu'l-Eşribe'de اَلشُّرْبُ قَائِمًا *"Ayakta içmek"* şeklinde isimlendirdiği bir babta kaydetmiş olmasını *İbnu Battâl* şöyle yorumlar: *"Buhari, bu başlıkta işaret eder ki, ayakta içmenin mekruh olduğunu ifade eden rivâyetler, nezdinde sahîh değildir." "Buharî'ye göre ihtilâf halinde hüküm sabit olmaz"* diyerek *İbnu Battâl*'a katılmayanlar olsa da ayakta su içmeye veya yürürken yemeye âlimler haram dememişler, bu babta gelen nehyi kerâhet-i tenzihiyeye hamletmişlerdir. Ayakta su içmenin cevazıyla ilgili olarak *Hz. Ali*'den, *İbnu Ömer*'den, *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* ve diğer birkısım başka sahabilerden (radıyallahu anhüm ecmaîn) rivayetler gelmiştir. *Hz. Enes*'in bir rivayetine dayanan *Hasan Basrî, İbrahim Neha'î ve Katâde* gibi bazı selef büyüklerinden de ayakta su içmenin mekruh olduğu hükmü rivâyet edilmiştir.

Şu halde esas olan *cevaz maal kerâhedir.*

2244 ٤- وعن مالك. [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عُمَرَ وَعُثْمَانَ وَعَلِيّاً رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ كَانُوا يَشْرَبُونَ قِيَاماً].

4.(2444)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre *Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (radıyallahu anhüm) ayakta oldukları halde (su) içiyorlardı."* [Muvatta, Sıfatu'n-Nebî 13, (2, 925).]

AÇIKLAMA:

Burada büyük Sahâbinin ayakta içtiği görülmektedir. Bu rivayet, herne kadar *İmam Mâlik*'in belâgâtından (yani muallak olarak zikrettiği) hadislerinden biri ise de hadis sâhihtir, çünkü onun belâğlarının sahîh olduğunda ülemâ tahkike dayanarak ittifak etmiştir. Üstelik, başka sahabelerin de ayakta içtiklerine dair rivayet gelmiştir. Sözgelimi, Muvatta'nın aynı babta kaydettiği örnekler arasında *Abdullah İbnu Ömer, Abdullah İbnu Zübeyr*'in de ismi geçer, bunlar da ayakta içmişlerdir. Ayrıca *Hz. Aişe ve Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anhümâ)*'nın da bunda bir beis görmediklerine dair rivayet mevcuttur.

Zürkânî, Hz. Ebu Bekr'in de ayakta su içtiğine dair *Cübeyr İbnu Mut'im* rivayetini zikrettikten sonra şöyle der: *"Bu rivayette ayakta su içmenin kerahetsiz cevazına dair delil vardır. Nitekim şu da sahih rivayetlerden biridir:*

عَلَيْكُمْ بِسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِى عَضّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ وَاقْتَدُوا بِاللَّذِينَ مِنْ بَعْدِى أَبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ

"Benden sonra Hülefâ-i Râşidîn'in sünnetine uymanız gerekir. Onların sünnetine dört elle sarılın. Benden sonra bilhassa ikisine uyun: Ebu Bekr ve Ömer."

Ayakta içmeyi men eden hadisler de var, onlar ve gerekli açıklamalar müteakiben zikredilecek.

B) AYAKTA YEYİP İÇMEKTEN MEN EDEN HADÎSLER

2245 ١- عن أنس رضى اللّه عنه قال: [نَهٰى رَسولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الشَّرَابِ قَائِماً، قِيلَ لِأَنَسٍ: فَالأَكْلُ؟ قَالَ ذٰلِكَ أَشَدُّ، أَوْ قَالَ: أَشَرُّ وَأَخْبَثُ]. أخرجه مسلم والترمذى، وأخرجه أبو داود بدون ذكر الأكل.

1. **(2245)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakta içmeyi yasakladı" demişti. Kendisine:*

"Ya yemek? (Bu husustaki hüküm nedir)" diye soruldu.

"Bu daha şiddetle yasaktır!" *dedi veya şöyle dedi:*

"Bu daha şerli, daha kötü!" [Müslim,Eşribe 113, (2024); Tirmizî, Eşribe 11, (1880); Ebu Dâvud, Eşribe 13, (3717).]

2246 ٢- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَشْرَبَنَّ أَحَدُكُمْ قَائِماً، فَمَنْ نَسِىَ فَلْيَسْتَقِيءْ]. أخرجه مسلم.

2. **(2246)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:*

"Sizden kimse sakın ayakta içmesin. Kim unutarak içerse hemen kussun." [Müslim, Eşribe 116, (2026).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, öncekilerin zıddına, ayakta yeyip içmeyi yasaklamaktadır. Bu mevzuda başka rivâyetler de mevcuttur. Şu halde yasak tenzihî bir kerahet ifade etmektedir.

İKİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞZINDAN İÇMEK

A) CEVAZ İFADE EDEN HADİSLER

2247 ١- عن كبشة الأنصارى رضى الله عنها قالت: [دَخَلَ عَلَىَّ النَّبِىُّ ﷺ فَشَرِبَ مِنْ فِى قِرْبَةٍ مُعَلَّقَةٍ قَائِماً، فَقُمْتُ إِلَى فِمِهَا فَقَطَعْتُهُ]. أخرجه الترمذى.

وزاد رزين: [فَاتَّخَذْتُهُ رَكْوَةً أَشْرَبُ فِيهَا].

«الرَّكْوَةُ»: دلو صغير يشرب منه.

1. **(2247)**- *Kebşetu'l-Ensârî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma girmişti. (Duvarda) asılı olan bir kırbanın ağzından ayakta su içti. Ben hemen kırbaya gidip ağzını kestim."* [Tirmizî, Eşribe 18, (1893); İbnu Mâce, Eşribe 21, (3423).]

Rezîn şu ziyadeyi ilave etmiştir: "... *(Kestiğim bu kısmı) su içerken kullanmak üzere hususî bir maşraba yaptım."*

2248 ٢- وعن عيسى بن عبد الله رجلٍ من الأنصار عن أبيه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ دَعَا يَوْمَ أُحُدٍ بِإِدَاوَةٍ، فَقَالَ. اخْنُثْ فَمَ الإِدَاوَةِ، فَفَعَلْتُ، فَشَرِبَ مِنْ فِمِهَا]. أخرجه أبو داود.

«الإِدَاوَةُ»، كالرّكوة. وقيل: هى السطحية.

2. **(2248)**- *Ensârdan bir zât olan Îsa İbnu Abdillah, babasından naklen anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud günü bir su kabı istedi. (Kap gelince):*

"Kabın ağzını dışa kıvır!" *dedi, ben de kıvırdım. Sonra kabın ağzından su içti."* [Ebu Dâvud, Eşribe 15, (3721).]

AÇIKLAMA:

1- Vak'a Uhud savaşının yapıldığı gün cereyan etmiştir. *Resûlullah*'a getiri-

len su kabının deriden mâmul (kırba) nev'inden bir şey olduğu anlaşılıyor. Zira toprak veya madeni kabın ağzını kıvırmak mevzubahis olamaz. Zaten o devirde kullanılıştaki pratiklik sebebiyle su kabı olarak deriden mamul kırbalar kullanılmaktadır. Bunlar hayvan derisinden yapılan günümüzdeki küçük boy tuluklarıandırılmalıdır. İçerisinde akıcı olmayan şeyler -yani kurular- korunduğu takdirde dağarcık deriz. Şu halde bu kırbalar bir nevi dağarcıktır. *İbnu Hacer*'in açıklamasına göre deriden mamul su kapları (eskıya) *tuluk* gibi büyük veya -Toroslarda söylendiği üzere- *yannık* gibi küçük de olsa aynı isimle anılmaktadır.

2- Şârihlerden bazıları zikri geçen su kabının ağız kısmının dışarıya doğru kıvrılmasını ,bu kısmın kokmuş olabileceği ihtimaline dayandırır. Bazısı da "*suyun, içen üzerine sıçramasını önlemek için*" kıvırmaya yer verildiğini, kırbanın ağız kısmı bükülerek, bir nevi su bardağı şekli verilerek, suyun hasıl edilen çukurdan içildiği de belirtilmiştir. Zira *ihtinas* bükmek, kıvırmak, kırmak gibi muhtelif mânalara gelmektedir.

B) SU KABININ AĞZINDAN İÇMEYİ YASAKLAYAN HADİSLER

2249 ١- عن أبى سعيد رضى اللّهُ عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ اخْتِنَاثِ الأسْقِيَةِ أنْ يُشْرَبَ مِنْ أفْوَاهِهَا].

«وَاخْتِنَاثُهَا»: أن يقلب رأسها فيشرب منه. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

1. (2249) - *Ebu Sâid (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) su kaplarının ağzından içmek için ağızlarının dışa kıvrılmalarını yasakladı.*" [Buharî, Eşribe 23, Müslim, Eşribe 111, (2023); Ebu Dâvud, Eşribe 15, (3720); Tirmizî, Eşribe 17, (1891).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *ihtinâs* bazı farklı tefsirlere mazhar olmuştur. Eğmek, bükmek, kıvırmak, kırmak mânâları verilirken "*kabın baş kısmının ters çevrilmesi*" diye de yorum yapılmıştır.

Bu hadis, suyu, kabın ağzından doğrudan içmeyi yasaklamaktadır. Dolayısıyla avuç, maşraba, bardak gibi büyük kapla araya girecek bir vasıta ile içilmesi tavsiye edilmiş olmaktadır. Bu yasağın konmasına sebep olan bir durum *Ebu Bekr İbnu Ebî Şeybe*'nin Müsned'inde rivayet edilmiştir. Rivayete göre, bir adam su kabının ağzından su içer. Bu esnada ince bir yılan midesine kayar. Bunun üzerine *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* suyun, kabın ağzından içilmesini yasaklar.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇERKEN NEFES ALIP VERMEK

2250 ١- عن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قال رسول اللّه ﷺ: لا تشربوا واحداً كشرب البعير، ولكن اشربوا مثنى وثلاث، وسمّوا اللّه تعالى إذا أنتم شربتم، واحمدوا اللّه إذا أنتم رفعتم]. أخرجه الترمذى.

1. **(2250)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Suyu deve gibi bir solukta içmeyin. İki-üç solukta (dinlene dinlene) için. Su içerken besmele çekin. Bitirince de Allah'a hamdedin."** [Tirmizî, Eşribe 13, (1886).]

2251 ٢- وروى الخمسة إلا النسائى عن أنس رضى اللّه عنه قال: [كان النبى ﷺ يتنفس ثلاثاً].

وزاد مسلم والترمذى ويقول: «إنّه أروى وأبرأ وأمرأ».

2. **(2251)**- *Hz. Enes*'ten *Nesâî* dışındaki imamların rivayetine göre: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), suyu üç solukta içerdi.*"

Müslim ve Tirmizî'nin rivayetlerinde şu ziyâde var: "*Resûlullah (üç solukta içer, böyle içmenin) daha doyurucu, (hastalıklara karşı) daha koruyucu ve daha afiyetli oduğunu söylerdi.*" [Buhârî, Eşribe 26; Müslim, Eşribe 121, (2028); Tirmizî, Eşribe 13, (1885); Ebu Dâvud, Eşribe 19, (3727).]

AÇIKLAMA:

Bu hadislerde su içmenin mühim bir âdabı beyan edilmektedir. Suyu bir solukta içmemek. Yani, su kabını ağzımıza dayayıp doyuncaya kadar lıkır lıkır içmemek. En az iki seferde içmelidir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın üç solukta içtiği belirtilmektedir. Soluktan burada maksad şudur: Suyu içerken bir-iki yudum içtikten sonra kabı ağzımızdan uzaklaştırıp bir nefes almak, sonra tekrar kabı ağzımıza götürüp bir-iki yudum daha içip tekrar fasıla verip nefes almak, sonra üçüncü sefer kabı ağzımıza götürüp doyuncaya kadar içmektir.

Resûlullah, bu tarz içişin daha sağlıklı ve daha doyurucu olduğunu ifade buyuruyor. Bu şekilde içildiği takdirde ciğerlerimiz temiz havaya daralmadan normal şekilde teneffüsüne devam eder. Ayrıca ağır ağır içilen su ağızdaki tükrükle daha iyi karışma fırsatı bulur ve mide için daha sağlıklı bir mahiyet kazanarak boğazı geçer. Hadis, şüphesiz daha pek çok faideleri haber vermektedir.

2252 ٣- وعن أبي قتادة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَتَنَفَّسُ فِي الْإِنَاءِ]. أخرجه الخمسة إلا أباداود.

3. (2252)- *Ebu Katâde (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Biriniz su içerken su kabına nefes etmesin.**" [Buharî, Eşribe 25, Vudû 18, 19; Müslim, Tahâret 64, (267); Eşribe 121, (267); Tirmizî, Eşribe 16, (1890); Nesâî, Tahâret 42, (1, 43, 44).]

AÇIKLAMA:

Bu babın hadislerinde geçen *teneffüs* kelimesi iki mânâda kullanılmıştır: Bir mânâ, az önceki hadiste geçtiği üzere nefes alıp vermektir. Bir ikinci mânâ bu hadiste olduğu üzere suyunu içtiğimiz kabın içerisine ciğerlerimizden çıkan havayı göndermek, soluğumuzun kaba girmesine meydan vermektir. İşte, hadiste bu yasaklanmaktadır. Bu yasaklamanın nasıl bir edeb kaidesi olduğu açıktır. Zira su kabı müşterektir, başkaları da ondan istifade edecektir. Soluğumuzla birlikte ağız veya burnumuzdan kabın içerisine yanımızdakileri iğrendirecek bazı şeyler sıçrayabilir. *Resûlullah*'ın diğer tavsiyelerinde mü'min kişinin üç ayrı solukta dinlenerek içmesi tavsiye edildiğine göre, hem su içip hem soluması, bu nebevi edebe uymamaktadır. Öyle ise, suyu içerken tek başımıza bile olsak, su kabı tamamen kendimize ait bile olsa, su kabına soluğumuzu salarak içmemiz edep dışı davranıştır. Kimse görmese bile melekler görmekte, kayda geçirmektedir.

Bazı şârihler, suya nefes vererek, ağzın sudan hiç ayrılmadan suyun içilmesini, "*insan içişi değil, hayvan içişidir, çünkü develer o şekilde içer*" diye illete de bağlamışlardır, nitekim hadiste de benzer teşbih geçti.

2253 ٤- وعن أبي المثنى الجهني قال: [دَخَلَ أَبُو سَعِيدٍ عَلَى مَرْوَانَ، فَقَالَ لَهُ: أَسَمِعْتَ النَّبِيَّ ﷺ يَنْهَى عَنِ النَّفْخِ فِي الْإِنَاءِ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَسَأَلَ رَجُلٌ رسول اللّهِ ﷺ فَقَالَ: إِنِّي لاَ أَرْوَى مِنْ نَفَسٍ وَاحِدٍ، فَقَالَ ﷺ، فَأَبِنِ الْقَدَحَ عَنْ فِيكَ ثُمَّ تَنَفَّسْ قَالَ: فَإِنِّي أَرَى الْقَذَاةَ فِيهِ. قَالَ: فَأَهْرِقْهَا]. أخرجه الأربعة إلا النسائي.

4. (2253)- *Ebu'l-Müsennâ el-Cühenî* anlatıyor: *"Ebu Said (radıyallahu anh) Mervan'ın yanına girmişti. Mervan ona:*

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kaplara solumayı yasakladığını işittin mi?" diye sordu. Ebu Saîd (radıyallahu anh):

"Evet!" dedi ve anlattı: "Adamın birisi: "Ben bir nefeste şu içince bir türlü suya kanamıyorum (ne tavsiye edersiniz)?" diye sormuştu. Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:

"Kabı ağzından ayır, nefes al (sonra içmeye devam et)!" *buyurdu. Adam:*

"Kapta çer-çöp görürsem?" diye sordu. Efendimiz:

"O takdirde suyu dök!" *diye emretti."* [Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 12, (2, 925); Tirmizî, Eşribe 15, (1888); Ebu Dâvud, Eşribe 16, (3722); İbnu Mâce, Eşribe 23, (3427).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizî'deki vechi daha sarih. Buna göre *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* içilen şeye solumayı, (yani su içme sırasında nefes alıp vermeyi) yasaklayınca, cemaatte bulunan bir zât tek solukta, yani içerken nefes alıp vermeden, içtiği su miktarıyla suya kanmadığını, daha içme ihtiyacı duyduğunu söyleyerek bir nevi îtiraz eder. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Nefes alma ihtiyacını duyunca, su kabını ağzından çek, nefesini al ver, sonra içmene devam et!"** der. İkinci içişte, yine nefes alıp verme ihtiyacı duyulunca aynı şekilde kap ağızdan uzaklaştırılıp, nefes alıp verdikten sonra içmeye devam edilecektir. Şunu da belirtelim ki, bu hadisten, suyu tek solukta içmenin mübah olduğu hükmü de çıkarılmıştır. Çünkü, Efendimiz, adamı tek solukta içmekten nehyetmiyor, bilakis, *"bir solukta suya doyamıyorsan bardağı ağzından uzaklaştır, (solu, sonra devam et)* manasında tavsiyede bulunuyor. Diğer hadiste sarih nehiy geldiğine göre, buradan çıkarılan cevaz tek solukta içmedeki keraheti izâle etmez.

2- *Zürkânî*, suyu nefes alarak içme emrinin hikmetlerini şöyle açıklar: *"(Bardağı ağızdan ayırıp, nefes almak) kişiye olan hürmeti korur, töhmeti defeder, suyun bozulmasını (tegayyüre uğramasını) önler, suya tükrük sıçramasına mani olur, sömürerek içmedeki hayvana benzemeyi bertaraf eder. Hayvana benzemek, tabiatımızca da, şeriatimizce de mekruhtur."*

3- *Zürkanî* bu hadisi şerhederken *İmam Mâlik*'in yukarıda kaydettiğimiz üzere, hadisten tek solukta içmenin mübah olduğu hükmünü kaydettikten sonra, şahsen katılmasa da قِيلَ ile sunduğu bazı farklı görüşlere de yer verir:

"Tek solukta içmek, mutlak olarak mekruhtur. Çünkü bu, şeytan işidir, çünkü bu hayvanların tarzıdır." Tirmizî, *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*'dan merfu olarak şunu rivayet etmiştir: **"Develer gibi tek nefeste su içmeyin, fakat iki-üç solukta için. İçerken besmele çekin, bitirince de Allah'a hamdedin"** (2250. hadis).

4- Hadiste aynı zatın bir başka sorusu mevzubahis:*"Suyun üzerine çerçöp (veya batal dahi) denen yabancı bir madde görülecek olursa ne yapmalı?" Resûlullah*'ın bu durumdaki tavsiyesi, *"suyun içilmeyip dökülmesidir."*

DÖRDÜNCÜ FASIL

İÇENLERİN ÖNCELİK SIRASI

2254 ١- عن أنس رضى الله عنه قال: [أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِقَدَحِ لَبَنٍ قَدْ شِيبَ بِمَاءٍ فَشَرِبَ، وَعَنْ يَسَارِهِ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ، وَعَنْ يَمِينِهِ أَعْرَابِيٌّ، فَأَعْطَى الأَعْرَابِيَّ فَضْلَهُ، وَقَالَ الأَيْمَنُ فَالأَيْمَنُ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

1. **(2254)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir bardak süt getirilmişti. İçerisine su katıldı. Önce kendisi içti. Solunda Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) vardı, sağında da bir bedevi. Sütten artan kısmı bedeviye verdi ve:*

"(Öncelik hakkı) sağındır, sonra da onun sağı(ndan devam etsin)!" *buyurdu."* [Buharî, Hibe 4, Eşribe 14, 18; Müslim, Eşribe 124, (2029); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 17, (2, 926); Tirmizî, Eşribe 19, (1894); Ebu Dâvud, Eşribe 19, (3726).]

2255 ٢- وعن سهل بن سعد رضى الله عنه قال: [أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِشَرَابٍ فَشَرِبَ، وَعَنْ يَمِينِهِ غلامٌ، وَعَنْ يَسَارِهِ الأَشْيَاخُ، فَقَالَ لِلْغُلاَمِ: أَتَأْذَنُ لِي أَنْ أُعْطِيَ هٰؤُلاَءِ، فَقَالَ الْغُلاَمُ: وَاللّهِ يَارسولَ اللّهِ لاَ أُوثِرُ بِنَصِيبِي مِنْكَ أَحَداً، فَتَلَّهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فِي يَدِهِ]. أخرجه الشيخان.

وزاد رزين: «قَالَ الْغُلاَمُ الْفَضْلُ بْنَ الْعَبَّاسِ».

2. **(2255)**- *Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir içecek getirilmişti. Ondan, önce kendisi içti. Sağında bir oğlan, solunda da yaşlılar vardı. Oğlana:*

"Bardağı şu yaşlılara vermem için bana izin verir misin?" *dedi. Oğlan da:*

"Ey Allah'ın Resûlü, Allah'a yemin olsun bana sizden gelecek nasîbime başkasını asla tercih edemem!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bardağı onun eline koydu." [Buharî, Eşribe 19; Müslim, Eşribe 127, (2030).]

Rezîn şunu ilave etti: *"Zikri geçen oğlan el-Fadl İbnu Abbâs idi."*

2256 ٣- وعن ابن أبى أو فى وأبى قتادة رضى اللّه عنهم قالاً: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ سَاقِى الْقَوْمِ آخِرُهُمْ شُرْباً]. أخرجه أبو داود عن الأول، والترمذى عن الثانى.

3. **(2256)**- *İbnu Ebî Evfâ* ve *Ebu Katâde (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bir cemaate içecek dağıtan, en son içer."** [Ebu Dâvud, Eşribe 19, (3725); Tirmizî, Eşribe 20, (1859). Hadisi Ebu Dâvud *İbnu Ebî Evfâ*'dan Tirmizî de *Ebu Katâde*'den rivayet etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu babın son üç hadisi, cemaat halinde iken su veya meşrubat gibi herhangi bir içecek maddesi geldiği zaman, dağıtımın nasıl bir sıra takib edeceği hususunda prensip vaz'etmektedir:

1- Öncelikle cemaatin büyüğünden başlanacaktır.

2- Büyüğün sağındaki ve onun sağındaki şeklinde devam edecektir, *el-eymen fe'l-eymen* bu demektir.

3- İçecek maddesini dağıtan da en sonunda içecektir. *Nevevî*, bu sonuncu madde için: *"Bu edeb sadece içecekle ilgili maddelere has değildir. Buna kıyasen, aynı mânâyı taşıyan başka taksimlerde de buna riayet edilmelidir: Et, meyve, koku, vs. her ne olursa olsun, taksimi yapan, kendisi en sonda almalıdır"* der.

Müslim'in bir rivayetinde, cemaatte bulunan *Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekr*'i ismen zikrederek, bardağın ona verilmesini taleb ederse de *Hz. Peygamber* sağdaki bedeviye verir ve üç kere tekrar eder:

"Sağdailer, sağdakiler, sağdakiler!"

Bu vak'ayı rivayet eden *Hz. Enes* de üç kere tekrar eder:

"Sünnet budur, sünnet budur, sünnet budur!"

BÜYÜĞÜN TAKDİMİ MESELESİ

Ebu Ya'lâ'nın bir rivayetinde *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) Resûlullah*'ın su dağıtımında; إبْدَؤُوا بِالْكَبِيرِ **"Büyükten başlayın!"** dediğini belirtir. Ayrıca büyükle başlamayı emreden başka rivâyetler de var.

Arada bir teâruz gözükmektedir.

Alimler bunu, cemaatteki ferdlerin sağ-sol diye ayırmaya imkân vermeyecek şekilde eşit oturma haline hamlederler. Bu hal, büyüğün önünde veya arkasında veya sol tarafında oturmuş olmaları durumunda veya bir başka vaziyette ortaya çıkabilir. Öyle ise böyle bir durumda büyükten başlanmalıdır.

İbnu Hacer soldakini takdimi emreden hadisle ilgili olarak şu yorumu kaydeder: *"Hadisten çıkarılan bir hüküm şu olmalıdır: Şayet fâilin fazîleti ile vazîfenin fazileti tearuz ederse "vazifenin fazileti" esas alınır, tıpkı erkek ve kadına ait iki cenaze gelmesi halinde, kadının velisi erkeğin velisinden efdal bile olsa, erkeğin velîsi -mefdûl olmasına rağmen- takdim edilir. Çünkü cenâze vazifedir, onun efdaliyetine itibar olunur, ona namaz kılacak olanın efdaliyetine değil. Buradaki sır şudur: Erkeklik ve sağlık herkesin kesinlikle hükmedebileceği unsurlardandır. Fâilin efdaliyeti öyle değil. Zira bunda asıl olan zandır, hatta efdaliyeti nefsü'l-emirde kesin olsa bile aslolan yine zandır.."*

BEŞİNCİ FASIL

KAPLARIN AĞIZLARININ ÖRTÜLMESİ

2257 ١- عن جابر رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: غَطُّوا الْإِنَاءَ وَأَوْكُوا السِّقَاءَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

وزاد مسلم: «فَإِنَّ فِي السَّنَةِ لَيْلَةً يَنْزِلُ فِيهَا وَبَاءٌ لاَ يَمُرُّ بِإِنَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ غِطَاءٌ، أَوْ سِقَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ وِكَاءٌ إِلاَّ نَزَلَ فِيهِ مِنْ ذٰلِكَ الْوَبَاءِ».

قال اللَّيْثُ: «فَالأَعَاجِمُ عِنْدَنَا يَتَّقُونَ ذٰلِكَ فِي كَانُونَ الأَوَّلِ».

1. **(2257)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kapların ağızlarını örtün, dağarcık (ve tulukların) ağzını bağlayın."** [Buharî, Eşribe 22, Bed'ü'l-Halk 11, 14, İsti'zân 49, 50; Müslim, Eşribe 96-99, (2012-2014); Ebu Dâvud, Eşribe 22, (3731-3734).]

Müslim'in bir rivayetinde şu ziyade var: **"Zira yılda bir gece vardır ki onda veba yağar. Şayet ağzı açık kaba veya bağsız dağarcığa rastlarsa bu vebadan ona mutlaka iner."**

el-Leys dedi ki: "Bizim yanımızdaki acemler bundan kanun-u evvel ayında sakınırlar."

AÇIKLAMA:

1- Rivayet muhtelif vecihlerde bir kısım ziyadelerle gelmiştir. Mesela Müslim'in bir rivâyeti şöyledir: **"Kapların ağızlarını örtün, dağarcıkların ağzını bağlayın, kapıyı kapayın, lambayı söndürün. Zira şeytan dağarcığı çözemez, kapıyı açamaz, kabın kapağını kaldıramaz. Eğer kabın üzerine örtecek bir şey bulamazsanız bir çöp olsun gerin ve üzerine Allah'ın ismini zikredin. Çünkü küçük fasık (fâre) ev sahiplerinin üzerine evlerini yakar."**

2- Rivayetin Buharî'deki bir vechinde, rivayet, **"Geceleyin yatınca lambaları söndürün..."** diye başlar.

İbnu Dakîku'l-Îd der ki: *"Kapıların kapatılma emrinde hem dinî, hem dünyevi maslahatlar var. Nefisler ve mallar böylece aylakların, fesadcıların, bilhassa şeytanların şerrinden korunmuş olur.*

"Şeytan, kapalı kapıyı açamaz" *sözü, bu emrin şeytanların insanlara karışmasını önleme maslahatına raci olduğuna işaret eder. Şeytanın durumunu belirterek emrin sebebini de açıklaması ancak peygamberlerin bilebileceği mahfî bir meseleye dikkat çekmek, uyarmak içindir."*

3- Senenin bir gecesinde veba indiğinin beyan edilmesi ve bu gecenin hangi gün olduğunun belirtilmemesi kapların her gece örtülmesi hususunda dikkate, uyanıklığa ve teyakkuza sevkeden bir durumdur.

4- *İbnu Hacer* icabı halinde, örtme yerine çöp germekle iktifa etmedeki sırrı şöyle açıklar: *"Zannımca bu sır, çöpü gererken çekilen besmeleyle ilgilidir. Böylece çöpün gerilmiş olması, o esnada besmele çekildiğine bir alamet olur. Gerilmiş çöp sebebiyle bunu anlayan şeytanlar kaba yaklaşmaktan imtina ederler."* Meselenin örtme emrini te'kîde râci yönü de vardır.

2258 ٢- وفى رواية لهما: [استَسْقَى ﷺ، فقالَ رَجُلٌ يَارَسُولَ اللّهِ: ألاَ نَسْقِيكَ نَبِيذاً؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ فَخَرَجَ الرَّجُلُ يَشْتَدُّ، فَجَاءَ بِقَدَحٍ فِيهِ نَبِيذٌ، فَقَالَ ﷺ: ألاَ خَمَّرْتَهُ(١)، وَلَوْ أنْ تَعْرُضَ عَلَيْهِ عُوداً، وَشَرِبَ].

ولمسلم عن أبى حميد: «إنَّمَا أُمِرْنَا بِإيكَاءِ السِّقَاءِ لَيْلاً، وَبِالأَبْوَابِ أنْ تُغْلَقَ لَيْلاً].

2. **(2258)**- Yine Buharî ve Müslim'de gelen bir rivâyette şöyle denmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) su istedi. Bir adam:*

"Ya Resûlullah sana nebîz (şıra) sunmayalım mı?" diye sordu. Efendimiz:

"Evet, sun!" *buyurdu."*

Ravi der ki: *"Adam hızla çıktı ve içinde nebîz (şıra) olan bir bardakla geri döndü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Ağzını kapamadın mı, hatta üzerine gereceğin bir çöple bile olsa?" *dedi ve nebizi içti."*

Müslim'de *Ebu Humeyd*'den gelen bir rivayette şöyle buyrulmuştur: *"Biz, geceleyin dağarcıkları bağlamakla emrolunduk. Kapıların da geceleyin örtülmesiyle emrolunduk."* [Hadisin kaynağı önceki hadisin bablarıdır. Rivayet Ebu Dâvud'da da gelmiştir (Eşribe 22, (3734).]

AÇIKLAMA için de önceki hadisin açıklamasına bakılsın.

ALTINCI FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

2259 ١- عن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يُسْتَعْذَبُ لَهُ المَاءُ مِنْ بُيُوتِ السُّقْيَا].

قال قتيبة: «هِىَ عَيْنٌ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الْمَدِينَةِ يَوْمَانِ». أخرجه أبو داود.

1. **(2259)**- *Hz.Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a es-Sükyâ kuyularından tatlı su getirilirdi.'*

Kuteybe der ki: "O (es-Sükyâ), Medîne ile Mekke arasında iki günlük mesafe bulunan bir göze idi." [Ebu Dâvud, Eşribe 22, (3735).]

AÇIKLAMA:

1- *İsti'zâb* tatlı su temin etmek demektir. Hadis *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* için *es-Sükyâ* denen ve Medîne'ye iki günlük uzaklıkta bulunan bir yerden su getirildiğini ifade etmektedir. *Suyutî*, es-Sükyâ'nın Mekke-Medîne arasında yer alan bir köy olduğunu belirtir. Suyun *es-Sükyâ*'dan getirilmesi, oradaki suların tatlı ve daha kaliteli olmasındandır. Zira Medîne'nin suları tuzludur.

Ancak şunu da belirtelim ki, bu hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın içtiği bütün suların oradan getirildiğini ifade etmez. Çünkü Medîne'nin suları da içilemeyecek kadar tuzlu olmadığı gibi, *Resûlullah*'ın Medîne kuyularından su içtiğine dair pek çok rivayet gelmiştir. Hatta bazı siyer kitaplarında *Efendimizin (aleyhissalâtu vesselâm)* suyundan içtiği kuyuların isimleri zikredilir. *İbnu Sa'd* Tabakât'ında *Resûlullah*'ın su içtiği kuyular üzerine açtığı baba tam dört sayfa tahsîs eder ve rivayetler kaydeder. Sözgelimi *Ebu Talha*'nın Allah yolunda tasadduk ettiği Beyraha adlı bahçede gölgenin daha serin, suyun daha tatlı olduğu, bu sebeple *Hz. Peygamber*'in sıkça oraya teşrif buyurdukları belirtilir. Bir diğer kuyu Medîne'ye dört-beş kilometre mesafedeki *Kuba* köyündeki *Gars* kuyusudur, devesini orada ıhdırmış, sudan içmiş ve: هِىَ عَيْنٌ مِنْ عُيُونِ الْجَنَّةِ **"Bu, cennet gözelerinden bir gözedir"** buyurmuştur.

Ebu Eyyûb el-Ensârî (radıyallahu anh)'nin evinde misafir iken *Hz. Enes (radıyallahu anh)*'in peder-i muhteremleri *Mâlik İbnu'n-Nadr*'ın kuyusundan

tatlı su getirilmiştir. Kendi evine yerleşince hizmetcisi *Enes*, Sükya'dan getirir olmuş; diğer bir hizmetçisi *Rabâh*, bazan Gars, bazan da Sükyâ'dan su taşımıştır.

Resûlullah'ın suyundan içtiği bir diğer kuyu, suyu pek tatlı olan *Câsim* kuyusudur ve *Ebu'l-Heysem İbnu't-Teyyehân*'a aittir.

Bir diğer kuyu *Büdâ'a* kuyusudur. *Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh): "Resûlullah'a Büdâ'a kuyusundan elimle su verdim"* der. Efendimiz, bir çok kereler buradan hem içmiş, hem abdest almıştır.

Medîne'nin meşhur bir diğer gözesi *Rûme kuyusu*'dur. Sahibi suyunu parayla satmaktadır. *Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)*'in: **"Bunu (Müzenî) sahibinden satın alıp tasadduk edecek olan müslümanın sadakası ne makbul sadakadır!"** irşadı üzerine *Hz. Osman (radıyallahu anh)* sahibinin istediği parayı -ki dörtyüz dînar'dır- vererek satın alır ve Allah yolunda tasadduk eder ve bundan böyle herkes o sudan parasız istifade eder. *Resûlullah* durumu öğrenince: اَللَّهُمَّ اَوْجِبْ لَهُ الْجَنَّةَ **"Allah'ım! Osman'a cenneti vâcib kıl!"** duasında bulunur.

"Sebil" adıyla Allah yolunda çeşme tesîs etmenin ilk örneğini, habîb-i rabbülâlemin, Fahr-ı kâinat *Resûl-i Ekrem*'in duasına mazhar *Osman-ı Zinnureyn* efendimiz bu tes'sisi teşkîl etmiş olmalıdır.

Şüphesiz *Resûlullah*'ın suyundan içmiş bulunduğu kuyular bunlardan ibaret değildir.

2- *İbnu Hacer, Resûlullah*'ın tatlı sudan içmesiyle alakalı Buharî rivayetini açıklarken şu notu düşer: *"İbnu Battâl demiştir ki: "Tatlı su te'min etmek "zühd"e mani değildir; bu mezmûm olan tereffüh sayılmaz. Ancak suya misk ve benzeri bir şey atarak kokulamak tereffühdür. İmam Mâlik, bunda israf olduğu için mekruh addetti. Fakat tatlı su içmek, bunu aramak mübahtır. Sâlih kişiler bunu yapmıştır. Acı suyu içmede bir fazilet (ve sevap) yoktur." İbnu Battâl* devamla der ki: *"Bunda (hadiste), yemeğin iyisini aramanın câiz olduğuna delâlet vardır, bu da hayır ehlinin amelindendir. Nitekim âyet-i kerîme de:* يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا اَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ **"Ey iman edenler, Allah'ın size helal kıldığı temiz şeyleri haram kılmayın"** (Mâide 87). *Bu âyet, leziz yemeklerden imtina etmek isteyenler hakkında inmiştir. Eğer leziz yemekler, alınması istenmeyen şeyler arasında olsaydı bunları kullarına vermezdi. Üstelik, kulların kendi kendilerine bunları haram kılmalarını yasaklamış olması da gösterirki, Cenâb-ı Hak, onların alınmasını, yenilmesini murâd etmekte, bunları vermesine mukabil kulların şükretmesini dilemektedir, her ne kadar insanların şükrü, nimetin hakkını ödemeye yetmese de." İbnu'l-Münir, İbnu Battâl*'ın bu mütâlaasına biraz karşı çıkmış:

"Evet, tatlı su içmek zühde, verâya aykırı değildir, bu açık bir husus, ama bu hadisten leziz yemeklerin de mübah olduğunu istidlal etmek pek uzak bir ihtimaldir (o mesele ile bunun arasında ciddi bir ilgi yok)" demiştir.

٢- وعن جابر رضى الله عنه قال: [دَخَلَ النَّبِىُّ ﷺ حَائِطَ رَجُلٍ مِنَ 2260
الأَنْصَارِ وَهُوَ يُحَوِّلُ الْمَاءَ فِي حَائِطِهِ، فَقَالَ ﷺ: إِنْ كَانَ عِنْدَكَ مَاءٌ بَاتَ هٰذِهِ اللَّيْلَةَ فِي شَنَّةٍ، وَإِلاَّ كَرَعْنَا، فَقَالَ: عِنْدِى مَاءٌ بَارِدٌ، فَانْطَلَقَ إِلَى الْعَرِيشِ، فَسَكَبَ فى قَدَحٍ، ثُمَّ حَلَبَ عَلَيْهِ مِنْ دَاجِنٍ لَهُ فَشَرِبَ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

«الْكَرْعُ»: الشرب بالفم من النهر أو الساقية.

«وَالْعَرِيشُ»: معروف.

2. **(2260)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ensâr'dan bir zâtın bahçesine girdi. Bu sırada adam, bahçeye su çevirmekte idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Yanınızda şenne (eskimiş tuluk) içerisinde akşamdan kalma suyunuz varsa (ver de içelim), yoksa, akan sudan "ağzımızla içeriz" *buyurdu. Adam:*

"Evet yanımda soğuk su var!" deyip, kulübeye giderek bir bardağa su koydu, sonra da üzerine bir keçiden süt sağdı. Efendimiz ondan içti." [Buharî, Eşribe 14, 20; Ebu Dâvud, Eşribe 18, (3724).]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin rivayetinde *Resûlullah*'la birlikte bir arkadaşı daha vardır. *İbnu Hacer* bunun *Hz. Ebu Bekr* olduğunu açıklar.

2- Hadiste geçen *şenne* eski (kadîm) tuluk demektir, tüyü dökülmüş mânâsına geldiği de belirtilir. *Resûlullah*'ın gecelemiş suyu sorması, soğuk olmasını taleptir. Çünkü geceleyen su soğuk olur.

3- Hadiste geçen كَرَعْنَا tabirini *'ağzımızla içeriz"*diye tercüme ettik Bu tabir aslında bardak veya avuç kullanılmaksızın suyu gözeden veya dereden, (yüzü koyun uzanarak) içmektir, dilimizde bu tarz içiş için ayrı bir kelime kullanılmamıştır.

Âlimler hadisten, bu tarzda su içmenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ancak İbnu Mâce'de gelen bir rivayette *İbnu Ömer* şu vak'ayı anlatır:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber yürüyorduk, bir göle rastladık. Biz yüzükoyun uzanarak ağzımızla su içmeye başladık. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müdâhale ederek:

"Ağzınızla içmeyin, önce ellerinizi yıkayın, sonra avuçlayarak için!" *dedi."*

Bu rivâyet, doğrudan ağızla içmeyi yasaklar. *İbnu Hacer* der ki: *"Bu ikinci rivayet senedçe zayıftır. Şayet bu rivâyet (nefsülemirde) sabitse kerâhet tenzihî olur; fiil, buna cevâzı beyan içindir. Yahut da, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in kıssası, mezkur yasaklamadan önçeye aittir. Yahut da yasaklama, zaruretin bulunmadığı durumlarla ilgilidir. Bu fiil ise, soğuk olmayan suyu içme zaruretiyle ilgilidir. Böyle bir durumda susuzluk zarureti sebebiyle, ağızla içilir. Ta ki nefs, yudumlamaların tekerrürü ile, nefret hissetmesin, zira kişinin avuçlayarak içmesi hâlinde suya kanma husûl bulmaz."* Bu açıklamayı yeterince muknî bulmadığı anlaşılan *İbnu Hacer*, yine İbnu Mâce'de *İbnu Ömer*'den bir başka vecihle gelen diğer bir rivâyete dayanarak bir başka yorum sunar. Hadis şöyle: *"Resûlullah bize, karınlarımızın üzerinde su içmeyi yasakladı ki bu tarz içmeye ker' denir."* Şârihimiz der ki: *"Keza bunun senedi de zayıftır. Şayet bu rivayet (nefsülemirde) sabitse, bu durumda nehiy, bu tarza, yani kişinin yüzükoyun uzanarak içmesine mahsustur, sadedinde olduğumuz Hz. Câbir rivayeti de yüzükoyu uzanmayı gerektirmeyen yüksek bir yerden ağızla içmeye hamledilir."*

4- Hadis, sıcak günde soğuk su içilebileceğini ifade eder.

5- Suyun üzerine süt sağması *Resûlullah*'a saf su içirmeme, ikramda bulunma arzusunun ifadesidir. Suya süt ilavesi Arap örfünün icabı olduğu belirtilmiştir.

2261 ٣- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [كَانَ: الأُمِّ سُلَيْمٍ قَدَحٌ، فَقَالَتْ سَقَيْتُ فِيهِ رسُولَ اللّهِ ﷺ كُلَّ الشَّرَابِ الْمَاءِ وَالْعَسَلِ وَاللَّبَنِ وَالنَّبِيذِ]. أخرجه النسائى.

3. (2261)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ümmü Süleym'in bir bardağı vardı. (Bu bardakla ilgili olarak) derdi ki: "Ben bu bardakla Resûlullah'a her çeşit meşrubatı sunmuşum: Su, bal (şerbeti), süt, şıra."* [Nesâî, Eşribe 58, (8, 335).]

İKİNCİ BÂB

ALKOLLÜ İÇKİLER VE ŞIRALAR

(Bu bab altı fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

İKİNCİ FASIL

ALKOLLÜ İÇKİNİN TAHRİMİ, İÇENİN ZEMMİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

İÇKİNİN TAHRİMİ VE YAPILDIĞI MADDELER

DÖRDÜNCÜ FASIL

HARAM VE HELAL OLAN ŞIRALAR

BEŞİNCİ FASIL

HARAM VE HELAL OLAN KAPLAR

ALTINCI FASIL

BAZI İLAVELER

UMUMİ AÇIKLAMA

Hamr kelimesiyle ifade edilen alkollü içkiler, azıyla çoğuyla kesinlikle haram edildiği için; İslâm âlimleri, bunu diğer içecekler meyanında mevzubahis etmezler, bunlarla ilgili bahisleri müstakillen ele alırlar. Burada da aynı şekilde hareket edildiğini görmekteyiz. Müteâkiben yer verilecek altı faslın her birisi alkollü içkilerle ilgili olarak hadislerde gelmiş olan meselelerle ilgilidir.

Hemen şunu da belirtelim, *şıra* diye tercüme ettiğimiz "*nebiz*"lere terettüp edecek "*helal*" veya "*haram*" hükmü bazı şartlarla kayıtlı olduğu için bu babta incelenmiştir. Dördüncü fasılda gerekli açıklamalar yapılacaktır.

NOT: Hamr'ın mahiyeti, *Resûlullah*'ın bunu yasaklamakla takib ettiği vetîre ve vaz'ettiği müessir mücadele metodu üzerine uzunca bir tahlile bahsin sonunda ayrıca yer vereceğimiz için, hadisleri açıklarken bazı meselelerin izâhını kısa tutacağız, binaenaleyh sondaki tahlîl görülmelidir.

BİRİNCİ FASIL

HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR

2262 ١- عن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قَالَ رسُولُ اللّهِ ﷺ: كُلُّ شَرَابٍ أَسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ]. أخرجه الستة.

1. **(2262)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sarhoşluk veren her içki haramdır."**

2263 ٢- وفى رواية [سُئِلَ عَنِ الْبِتْعِ، فَقَالَ: كُلُّ شَرَابٍ أَسْكَرَ، فَهُوَ حَرَامٌ].

«الْبِتْعُ»: نبيذ العسل.

2. **(2263)**- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bal şerbetinden sunulmuştu:*

"Sarhoşluk veren her içki haramdır!" *diye cevap verdi."*

2264 ٣- وفى أخرى لأبى داود: [كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، وَمَا أَسْكَرَ مِنْهُ الْفَرْقُ فَمِلْءُ الْكَفِّ مِنْهُ حَرَامٌ].

وفى أخرى للترمذى: [فَالْحَسْوَةُ مِنْهُ حَرَامٌ].

«الْفَرَقُ» بفتح الراء وسكونها: إناء يسع ستة عشر رطلا.

«وَالْحَسْوَةُ» الجرعة عن الماءَ.

3. **(2264)**- Ebu Dâvud'da gelen diğer bir rivâyette (*Resûlullah*'ın açıklaması şöyledir): **"Her sarhoş edici şey haramdır. Bir farak (küp) içildiği takdirde sarhoşluk veren bir şeyin tek avucu da haramdır."**

Tirmizî'de gelen bir diğer rivayette **"tek yudumu haramdır"** diye gelmiştir. [Bu üç rivayetin de kaynağı: Buhârî, Eşribe 4, Vudû 71; Müslim, Eşribe 67-68, (2001); Muvatta, Eşribe 9, (2, 845); Ebu Dâvud, Eşribe 5, (3682, 3687); Tirmizî, Eşribe 2, 3, (1864,1867); Nesâî, Eşribe 23, (8, (298).]

AÇIKLAMA:

1- ***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*** **buradaki hadislerinde, haram olan içecek**

maddesinin ismi üzerinde durmaktan ziyade *"sarhoş edici"* vasfı üzerinde durmuştur. Birinci hadise göre hangi madde olursa olsun, sarhoş edici bir tabiata sahipse haramdır. Ancak bu açıklama meseleyi tam olarak beyanda nâkıstır.. Sözgelimi, bu tabiatta bir içkinin az miktarı sarhoş etmiyorsa, bu da haram mıdır? diye bir soru hatıra gelebilir.

Bunun cevabı üçüncü rivâyette verilmiştir: Bir küpü içilince ancak sarhoşluk veren, yani alkol miktarı son derece az olan bir maddenin bir avuç miktarı dahi haramdır. Yani *"haramlık"* içecek maddesinin insanda fiilen hâsıl edeceği tesirden gelmiyor, maddenin tabiatından geliyor. Tıpkı pis bir maddenin azı da çoğu da pis olması gibi.

Şu halde bu meselede, illetle maslahatı karıştırmamak gerekir. Cenâb-ı Hakk, sarhoşluk verici maddeleri haram kılmıştır. O maddelerin haram edilişinin illeti yani asıl sebebi, *Resûlüllah*'ın hadisleriyle tebliğ edilmiş olan *ilâhî yasaklama*'dır. Elbette Rabbülâlemin bu yasağı insanların aklını, sıhhatini koruma maslahatına binaen koymuştur. Fakat biz, bize tanınmayan bir ruhsatı kendimize tanıyarak illetin yerine maslahatı koyup: *"İçki sarhoş ettiği için haramdır, sarhoş etmeyen miktarı haram olamaz"* diyecek olursak büyük hata ederiz. Hiçbir din âlimi bunu söylememiştir. Esasen âyet-i kerîme, Allah veya Resûlünün konuştuğu yerde mü'minlere fikir beyan etme yetkisi tanımamıştır, böyle bir davranış isyan olarak tavsif edilmiştir: **"Allah ve Peygamberi bir işe hükmettiği zaman, gerek mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın için (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resûlüne isyan ederse, muhakkak ki o apacık bir sapıklıkla yolunu saptırmıştır"** (Ahzâb 36).

Öyle ise, *Resûlullah* **"Çoğu sarhoş eden bir şeyin azı da haramdır"** demiş iken bunun aksine söz söylemek bir isyandır, kesinlikle mü'minin edebine yakışmaz, îmanına uymaz.

2- *Farak: Resûlullah*'ın çokluğu ifade için kullandığı bu kelimeyi, anlamada kolaylık olsun diye *küp* olarak tercüme ettik. Aslında bu, 16 rıtl hacminde bir ölçektir. (8)

3- Bal şerbeti veya meyve şırasının durumu da biraz mübhemlik arzetmektedir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususta sorulunca, ikinci hadiste görüldüğü üzere, çok kesin bir ifade ile *"helâldir"* veya *"haramdır"* diye kesip atmıyor, bilakis bir prensip vaz'ediyor: **"Sarhoşluk veren her içki haramdır."** Demek oluyor ki, şerbet ve şıra gibi içeceklerin değişmez sabit bir tabiatları yoktur, zaman içerisinde tahammür edip sarhoşluk verici mahiyet kazanabilir. Ayrıca, *"haramlık"* içkinin şu veya bu maddeden yapılmasına bağlı değildir, sarhoş edicilik tabiatına bağlıdır.

(8) Müncid'de bir rıtl'ın 2564 grama tekabül ettiği yani yuvarlak hesap 2,5 litreye denk olduğu belirtilir.

4- Burada *hamr*'dan ne kastedildiğini açıklayalım. Hamr, *örtme* mânâsına gelen bir kökten gelir, *aklı örten* yani *sarhoşluk veren şey* demektir.

Şer'i olarak açıklanmasında, *İmam A'zâm*'ın hamr'dan anladığı ile, diğer imamların anladığı şey arasında bir fark var. Konumuzun bütünlüğü için belirtmede gerek duyuyoruz:

Ülemâ *hamr* denince bütün sarhoşluk veren içkileri anlarken, *İmam-ı Azam* bu kelimeyle *üzüm suyunun kaynayan ve kaynaması şiddetlenerek üzerindeki köpüğünü atan şeklini* anlamıştır. *Hamr*'ı böyle tarif edince şu netice çıkar: Üzümden başka meyve ve hububattan yapılan içkilere hakiki olarak hamr denemez, onlara *hamr* denmesi mecâzîdir, bir teşbihtir. *İmam-ı Azam* bu kanaattedir.

Diğer imamlar, sarhoşluk veren herşeye *hamr* derler. Mesela bir Buharî hadisi'nde *Ebu Hüreyre: "Hamr hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden elde edilir"* diyerek sadece *"üzüm"*'den değil *"hurma"*'dan da elde edildiğini belirtmiştir. Yine Buharî'nin bir rivayetinde *Hz. Ömer,* bir hutbe sırasında *hamr*'ın haram kılındığını belirttikten sonra bu nesnenin (kendi devrinde) beş şeyden yapıldığını söylemiştir: Üzüm, hurma, buğday, arpa, bal.

Öyle ise Hanefîlerin bu hadisleri te'vil etmeleri gerekmektedir. İki surette te'vil ederler:

1) Hadiste zikri geçen üzüm ve hurmadan biri matlubdur, o da üzümdür. Nitekim, âyet-i kerîmede: **"Ey cin ve ins cemaati, size içinizden peygamber gelmedi mi?"** (En'âm 130) buyurulmaktadır. Burada asıl muhatap insandır, çünkü peygamberler insan nev'inden gönderilmiştir.

2) Veya *hamr*, üzümle hurmadan yapılan içkidir. Bunlardan üzümden yapılana *hamr* denmesi hakikat, öbürüne mecaz olur. Şu halde üzümden yapılan şarabın azına da çoğuna da, sarhoş edene de etmeyene de hamr denir. Öbürleri ise, sekir verme halinde *hamr* sayılır.

Yine bir Buhari rivayetinde, *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* حُرِّمَتْ عَلَيْنَا الْخَمْرُ حِينَ حُرِّمَتْ وَمَا نَجِدُ يَعْنِى بِالْمَدِينَةِ خَمْرَ الأَعْنَابِ إِلاَّ قَلِيلاً... *"Hamr haram edildiği zaman Medîne'de ondan pek az bir şey vardı"* demiştir. Bu ifade, *hamr* ile üzümden elde edilen içkinin kastedildiğine delildir. Çünkü Medîne'de, o zaman üzüm dışındaki maddelerden elde edilen içkiler çoktu. Nitekim *Hz. Enes*'ten gelen bir rivâyette, içki haram edilince herkes içkisini dökmüş ve Medîne sokaklarında şarap *"sel gibi"* akmıştır. Öyle ise, *İbnu Ömer*'in, *"Medîne'de hamr yoktu"* sözü, *"üzümden elde olunan şarap yoktu"* demektir. Durum böyle olunca hamr, -içkiyi yasaklayan âyet-i kerîmede olduğu gibi (Mâide 90)- mutlak gelince kemâline sarfolunur ve üzümden yapılan anlaşılır. Diğerlerini ifade için kayıtlamak gerekir: *"Hurmadan yapılan hamr"*, *"arpadan yapılan hamr"* gibi.

Burada hemen kaydedelim ki, günümüzde *İmam-ı Azam*'ın bu görüşünü istismar ederek: *"Arpa suyu haram değildir, rakı haram değildir, şarabın haramlığı daha ileridir..."* gibi çok bilmiş edasıyla cahilleri iğfâl için söylenen sözün hiçbir mûteber tarafı yoktur. Zira *İmâm-ı Azam*'ın görüşü sarhoş edici içkilerin hepsini içine almaktadır. Ve bugün pazarlanan bütün alkollü içkilerin sarhoş edicilik vasfı herkesçe bilinen bir husustur. Kur'ân'ın açık âyetine karşı gelenlerin ümmeti teşvişe atıp, iğfal edecek meselelerde dindar kesilip böylesi münferid ve istismar edilebilecek fetvalardan delil getirmeye çalışmaları, ibret alınması gereken bir tezad olmakta; bu halleri, işine gelince kuş, işine gelince deve olduğunu söyleyen deve kuşlarını andırmaktadır.

2265 ٤- وعن أبى موسى رضى الله عنه قال: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ: أَفْتِنَا فِى شَرَابَيْنِ كُنَّا نَصْنَعُهُمَا بِالْيَمَنِ: الْبِتْعُ: وَهُوَ مِنَ الْعَسَلِ يُنْبَذُ حَتَّى يَشْتَدَّ، وَالْمِزْرِ: وَهُوَ مِنَ الذُّرةِ وَالشَّعِيرِ يُنْبَذَ حَتَّى يَشْتَدَّ، فَقَالَ ﷺ أَنْهَى عَنْ كُلِّ مُسْكِرٍ أَسْكَرَ عَنِ الصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

4. **(2265)**- *Ebu Musa (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah'a: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, Yemen'de yapmakta olduğumuz şu iki şarap hakkında bize fetva ver: Bit'; bu baldandır, şiddetleninceye kadar nebiz yapılır. İkincisi mizr'dir, bu mısırdan ve arpadan yapılır, bu da şiddetleninceye kadar nebiz yapılır." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Ben her sarhoşluk veren şeyi yasaklıyorum" *buyurdular."* [Buharî, Megazî 60, Cihâd 164, Edeb 80, Ahkâm 22, Müslim, Cihâd 7, (1733), Eşribe 70; Ebu Dâvud, Eşribe 5, (3684); Nesâî, Eşribe 23, 24, (8, 298, 299).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, bal ve mısırdan yapılan şarapların haram olduğunu beyan etmektedir. Anlaşıldığı üzere, bunlardan önce şıra mahiyetinde olmak üzere *nebiz* yapılmaktadır. Nebiz, bir müddet sonra tahammür ederek sarhoşluk verici bir hususiyet kazanmakta ve şaraplaşmaktadır. Hadiste bu durum *şiddet kazanmak* diye ifade edilmiştir.

Bu *"şiddet"*ten murad nedir, müddeti nedir? gibi hatıra gelecek suallerin cevabını âlimler bazı ihtilaflara düşerek vermişlerdir:

★ Önce şunu belirtelim: *Nebîz* veya *nakî* hurma veya üzümü suya ıslatmak suretiyle elde edilen şıranın adıdır. Bu suretle elde edilen meşrubat, tahammür etmedikçe içilmesi helaldir. Bu helal olan şıra, hadislerde bazan *nebîz* bazan da

naki' kelimesiyle isimlendirilmiştir. Şârihler bu iki kelimenin müterâdif olup aynı mânâda kullanıldığını belirtirler.

★ Eğer *nebîz* kükreyip şiddetlenmişse, yani kaynayıp kabarmışsa artık içilmez, çünkü tahammür etmiştir, alkolleşmiştir, içildiği takdirde sarhoş eder.

*İmam-ı Azam, nebîz'*in kükreyip şiddet kazanma halini tarif ederken, bir de *"köpüğünü atma"* şartını ilave eder. Yani ona göre *kaynayıp, şiddetlenen ve köpüğünü de üzerinden atan* nebîz, artık tahammür etmiş, içilmesi haram hale gelmiştir.

Her ne kadar, bu söylenen husus, *nebîz'*in kıvam ve kimyevi yapısında müşâhade edilecek bir vak'a ise de hadislerde müddeti hususunda bazı farklı ölçüler gelmiştir:

1) Müslim'in *Hz. Aişe'*den yaptığı bir rivayete göre: *"Hz. Aişe "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ağzını bağladığı tuluk içinde nebîz (şıra) yapar, Resûlullah da onu akşamleyin içerdi; akşamleyin şıra yapar (akşamdan suya ıslatır), Resûlullah da sabahleyin içerdi"* der. Ebu Dâvud'un rivâyetinde, *"Sabahtan ıslatırdım akşam olunca Resûlullah yemeğini yer, üzerine de bu şıradan içerdi, artan olursa onu dökerdim. Sonra geceleyin yeniden Resûlullah'a hurma (veya kuru üzüm) ıslatırdık, sabahleyin yemeğini yeyince üzerine bu şıradan içerdi"* der. *Hz. Aişe* sabahtan yapılan şıranın akşama, akşamdan yapılan şıranın da ertesi sabaha istihlak edilip, daha fazla geciktirilmediğini belirtme sadedinde şunu ilave eder: *"Şıra kabını sabahleyin ve akşamleyin (günde iki kere) yıkardık."*

*Hz. Aişe'*nin bu açıklamasına göre *nebîz'*in sabah yapılmışsa akşama, akşam yapılmışsa sabaha istihlaki gerekmektedir. Daha fazla beklemesi onun nebizlikten çıkarak şaraplaşmasına müncer olacaktır.

2) *Nebîz'*in bekletilmesi meselesinde -yine Müslim'de- *İbnu Abbâs'*tan gelen rivayet, daha uzun bir müddet tanımaktadır. Der ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için, kuru üzüm geceden suya ıslatılmak suretiyle nebîz yapılırdı. Efendimiz onu ertesi gün sabah-akşam ve müteakip sabah da içerdi, akşam olunca da, ya kendisi içer ya da hizmetçisine verirdi. Bundan sonra yine de bir şey artarsa dökerdi."*

Bu rivayete göre, *nebîz* iki gün içilebilmektedir. Öyle ise bu müddet içerisinde nebizin tahammür etmemesi, bir başka ifade ile alkolleşmemesi gerekmektedir. *İbnu'l-Münzir* der ki: *"Şıra, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin zikrettiği müddet içerisinde tatlı olarak içilir. Bundan sonra da dönmeye başlar ve İbnu Abbas'ın zikrettiği sıfata ulaşınca şiddet kazanır ve kaynar. Hizmetçiye verilmesini emretme hususu, şıranın henüz kaynama noktasına gelmemiş ve fakat yak-*

laşmış olduğuna hamledilir. Zira kaynama noktasına gelse sarhoş eder ve içilmesi mutlak şekilde haram olur."

Bu rivayete dayanarak münferiden *"çoğu sarhoş eden bir şeyden azıcık içmek haram değildir"* diyen olmuşsa da ülemâ bu görüşe hadiste delil göremez ve reddeder. *"Çünkü der, hizmetçinin içmesini emrettiği zaman, ekşimeye başladığı ve fakat diğer hadislerde belirtilen "kaynama" veya "şiddet kazanma" noktasına henüz gelmediği andır; (şıranın tadındaki bu hafif dönme, sarhoş edici vasfı kazanması demek değildir)."* *Ebu Dâvud* bu hususa, *"... hizmetçisine verirdi"* dedikten sonra, *"şıranın artık hızla bozulacağını kasteder"* açıklamasını ilave eder.

İbnu Hacer, İbnu Abbâs'ın rivayetinin son kısmını şöyle yorumlar: *"Eğer şıranın tadında bir değişiklik ortaya çıkmış, ancak henüz kabarmamışsa hizmetçiye içirirdi, kabarmışsa dökülmesini emrederdi."* *Nevevî* de bu mânâda olmak üzere: *"Bu ihtilaf şırada görülecek iki farklı hale bağlıdır. Şiddet (kabarma, kaynama) başlamış ise dökerdi, şiddet görülmezse, malın zayi olmaması için hizmetçiye içirilmesini emrederdi, onu kendisinin terketmesi tenzîhen keraheti ifâde eder"* der. Müttakiler için bunda ihtiyat gözükmektedir.

Hz. Aişe ve *İbnu Abbâs (radıyallahu anhüm)*'ın hadislerini te'lif sadedinde *İbnu Hacer* şunu kaydeder: *"Şıranın aynı gün içerisinde istihlâki, bir günden sonra da içilmesine mâni değildir. Hal veya zamandaki ihtilafın, içilenin miktarına hamledilmesi ile îzahı mümkündür. Yani aynı gün içerisinde içilen azdır, öbürü ise çoktur. Çok olandan artan, müteâkip gün içilmiştir.*

Keza rivayetlerdeki ihtilaf, havanın sıcaklığından da ileri gelmiş olabilir. Çok sıcak şıra daha çabuk bozulur. Buna göre, ikinci rivâyet soğuğun fazla olduğu zamanla ilgilidir, zira o durumda bozulma gecikir."

Burada, *Ebu Hanîfe (rahimehullah)*'nin tavsifini esas alırsak ihtilaf daha kolay te'lif edilir. Yüce imamımız, (rahimehullah) şıranın şaraplaşmasını tesbitte, aradan geçen müddetten ziyade, *değişmenin şiddetlenmesini (yani kaynayıp, kabarmasını)* ve *"üzerinden köpüğünü atmasını"* esas almıştır. Öyle ise bu hal, bazan (mesela sıcak günlerde) bir günde vukua gelebilmektedir, bazan da (mesela soğuk günlerde) iki günde vukua gelmektedir. Bu hal (kabarıp köpüğünü üzerinden atma hali) tahakkuk etmeden şıranın tadı biraz ekşimiş olsa bile, atılıp zâyi edilmemesi uygundur, zira sarhoşluk verecek tahammür hali henüz meydana gelmemiştir.

2266 **٥**- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ

عَنِ الأَشْرِبَةِ، فَقَالَ: اجْتَنِبْ كُلَّ مُسْكِرٍ يَنِشُّ: قَلِيلَهُ وَكَثِيرَهُ]. أخرجه النسائى.

«يَنِشُّ»: أى يغلى.

5. **(2266)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a içeceklerden sormuştu. Efendimiz:*

"Kaynayan sarhoş edicilerin hepsinden az da olsa çok da olsa kaçın" *cevabını verdi."* [Nesâî, Eşribe 24, (8, 300), 48, (8, 324).]

AÇIKLAMA:

Sindî şu açıklamayı sunar: *"Çok"*tan murad sarhoş edecek miktardır, *"az"*'dan murad da sarhoş etmeyecek miktardır. Şu halde, sarhoş etmeyecek az miktardaki müskir dahi haramdır. Cumhur bu görüşü esas almıştır. Biz *Hanefiler* nezdinde de itimad edilen görüş budur. *"Sarhoş etmeyecek miktar haram olmaz"* diyen görüşü muhakhik ülemâ reddetmiştir.

Bu muhakhiklerden biri, hadisi tahrîc eden *İmam Nesâî* hazretleridir. Çünkü merhum *"Çoğu sarhoş eden bütün içkilerin tahrîmi "* adıyla açtığı babta, meseleyi çeşitli hadislerle takviye edip tahkikli olarak sunar ve ehl-i ilim arasında bu hususta ihtilaf olmadığını belirterek noktalar.

2267 ٦– وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَالْكُوبَةِ وَالْغُبَيْرَاءِ، وَقَالَ: كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ].

قيل «الْغُبَيْرَاءُ»: السكركة تعمل من الذرة: شراب تعمله الحبشة.

أخرجه أبو داود.

«الْكُوبَةُ». طبل صغير مخصر ذو رأسين.

6. **(2267)**- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hamr'dan, kumardan, davuldan, mısır şarabından yasakladı ve dedi ki:* **"Her sarhoş edici haramdır."** [Ebu Dâvud, Eşribe 5, (3685).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen kelimelerden *hamr*, sarhoşluk veren içkilerin hepsinin müşterek adıdır.. *İmam-ı Azam* bununla hassaten üzümden yapılanı anlamıştır, (önceki hadiste genişçe açıklandı).

Meysir, kumar demektir.

Gubeyrâ: Habeşlilerin mısırdan yaptıkları bir şarap çeşididir. Hadis, bu mısır şarabının da herkesçe bilinen *hamr* (üzüm şarabı) gibi haram olduğunu, bu hususta aralarında bir fark olmadığını belirtmektedir.

Sükürke: Bu da Habeşlilerin hamr'ıdır ve mısırdan yapılmaktadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hicaz Araplarınca fazla tanınmayan içki çeşitleriyle de ilgili bilgi sunmuştur. Bu bilgi verme işi, bazı kereler sual üzerine yapılmıştır. Yani *Resûlullah*'a diğer diyarlarda rastlanan ismi, hammaddesi farklı içkiler hakkında zaman zaman sorulmuş, *Resûlullah* her seferinde onlara cevap verip; "**sarhoş edici olan** " her içkinin haram olduğunu belirtmiştir.

Durumu beyan edilen içkiler meyanında *seker, ci'a* gibi başkaları da geçer. *Davul diye tercüme ettiğimiz kûbe*'nin iki başlı, küçük, ortası ince davul olduğu belirtilir. Şimdilerde buna darbuka denmektedir. Ancak bazı şârihler, *kûbe* ile *tavla* oyununun ve hatta ud denen çalgının kastedildiğini söylemişlerdir. Şu halde yasaklama bunların hepsine şâmil olur.

İKİNCİ FASIL

ALKOLLÜ İÇKİLERİN TAHRİMİ, İÇENLERİN ZEMMİ

2268 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ، وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ، وَمَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِى الدُّنْيَا وَمَاتَ وَهُوَ يُدْمِنُهَا، لَمْ يَتُبْ مِنْهَا لَمْ يَشْرَبْهَا فِى الْآخِرَةِ]. أخرجه الستة.

قال الخطابى: معنى «لَمْ يَشْرَبْهَا فِى الْآخِرَةِ»: لم يدخل الجنة.

2. **(2268)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Her sarhoş edici hamrdır. Ve her sarhoş edici haramdır. Kim dünyada hamr içer ve tevbe etmeden, onun tiryakisi olduğu halde ölürse, âhirette şarab içemez."** [Buhârî, Eşribe 1; Müslim, Eşribe 73, (2003); Muvatta, Eşribe 11, (2, 846); Ebu Dâvud, Eşribe 5, (3679); Tirmizî, Eşribe 1, (1862); Nesâî, Eşribe 22, 46, (8, 296, 297, 318).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde ayet-i kerîme'de (Mâide 90) gelen *hamr*'ı açıklamakta ve hükmünü beyan etmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere *hamr,* lügat olarak *"örtmek"* mânâsına gelen bir kökten gelir, *aklı örten ve karıştıran şey* demektir. Sadedinde olduğumuz hadis, sarhoş eden herşeyin Kur'an'da haram edilmiş olan *hamr* olduğunu belirtmektedir. Bu çeşit nebevî açıklamalar olmasaydı, değişik isim taşıyan sarhoş ediciler -sözgelimi bira, rakı, kanyak, likör vs.- haram mı değil mi diye tereddüt hasıl olabilirdi. Nitekim söylediğimiz çeşitten mugalataları yaparak câhilleri aldatmaya çalışan şarlatan yobazlar her devirde görülegelmiştir.

Bu nevi tavzihler ikinci bir tereddüdü daha bertaraf etmektedir. Şöyle ki: Kur'an'da geçen *hamr* kelimesi ile üzümden yapılan şarabın kastedildiği, dolayısıyla, hammaddesi üzüm olmayıp, arpa, buğday, bal gibi başka hububat veya mevye olan içkilerin kastedilmediği kanaatine zahip olacak -manadan ziyâde lügata bağlı- bir kısım espiriler cevaplandırılmış olmaktadır. Nitekim mütekaip hadis hammadde meselesini de ayrıca ele alacak. O da: Bir içkide haramlık vasfının varlığı veya yokluğu aranırken ona takılmış olan ismi veya yapılmış olduğu hammaddeyi gözönüne almayıp insan üzerinde bırakacağı sarhoş edicilik hassasına sahip olup olmadığına dikkat etmek gerektiğini ifade edecektir.

2- *Ebu Bekr er-Râzi*, Ahkâmu'l-Kur'an'da *hamr*'ı haram ilan eden ayeti tefsir sadedinde şu açıklamayı yapar: *"Hamrın haram olduğu bu âyetten birkaç vecihten anlaşılmaktadır:*

★ *Hamr'ın rics* رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ, olarak isimlendirilmiş olmasından. Zirâ, haram olduğunda ülemânın icma ettiği başka yasak da *rics* olarak isimlendirilmiştir: Domuz eti gibi.

★ *Şeytan işi* tâbirinden. Zira her ne şey şeytan işi ise onun alınması, yapılması haramdır.

★ *Kaçınmak* emrinden. Buradaki emir vücûb ifade eder. Her ne şeyden *kaçınmak* vâcib ise o şeyin alınması, yapılması haramdır.

★ Kaçınmaya terettüp eden *kurtuluş (felah)*dan.

★ İçmenin, mü'minler arasında düşmanlık ve kine sebep olmasından. Zira bunu vaki kılacak şeyin yapılması haramdır.

★ Allah'ı zikir ve namaza mâni olmasından.

★ Âyet-i kerîmenin, "**Sizler artık vazgeçtiniz değil mi?**" diye bitmesinden. Zira buradaki istifham (soru): *"Gerçek mânada soru değil, ondan zecr ve yasaklamadır."*

Ebu Bekr er-Râzî'den önce, *Taberî* de ayetten bu mânâyı istinbat etmiştir. Nitekim, *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*'ın rivayet ettiğine göre, hamr'ı yasaklayan ayet nâzil olduğu zaman Ashâb birbirine giderek: *"Hamr yasak edildi ve şirke eş tutuldu"* demişlerdir. Zira âyette zikri geçen tapılmaya mahsûs dikilmiş putlar, fal okları, şeytanın güzel gösterdiği müşriklerin amellerindendi.

3- Hadiste gelen: "**Kim dünyada hamr içer ve tevbe etmeden... ölürse âhirette şarap içemez**" fıkrası, *Bagavî*'ye göre o kimsenin cennete gidemeyeceğini ifade eder. Çünkü, hamr ehl-i cennetin içeceğidir (Muhammed 15). Ahirette onu içememek, cennete gidememeyi ifade eder. Bazı müteahhir ülema bunu, *"Hamr'ın haram olduğunu inkar edip helâldir"* diyerek içenlere hamletmiştir. Böyleleri küfre düştükleri için ebediyyen cennete giremezler. Dolayısıyle cennete girememeleri oranın içeceği olan hamr'dan mahrum kalmalarını ifade eder.

Haram olduğunu kabul ederek içenlerin durumu ihtilaflıdır. Bazı âlimler, bunların ahirette ebediyyen değil, azabları varsa cezalarını çektikleri müddetçe hamr içemeyeceğini söylerken, bazıları hadisin ıtlakından hareketle, ceza olarak ebediyyen *hamr* içmek lezzetinden mahrum kalacaklarına hükmetmiştir.

4- Hadis, tevbenin büyük günahlara keffâret olduğunu ifade etmektedir. Esasen bu, en büyük günah olan küfr'de kesindir. Yani, küfürden imana gelen ke-

sinlikle mü'min addedilir. Küfür dışındaki günahlar hakkında tevbenin hükmü hususunda ehl-i sünnet üleması ihtilâf eder: Günahın affı kesin mi, zannî mi? diye.

Nevevî: "Kuvvetli görüşe göre zannî" der.

Kurtûbî: "Kim şeriatı tedkîk ederse görür ki, sıdk ile tevbe edenlerin tevbesini Allah kesinlikle kabul etmektedir. Ancak bir tevbenin sıdk ile olmasının bazı şartları vardır. Sadedinde olduğumuz hadis, en az bir kısım günahlardan yapılan tevbenin sıhhatine delil olmaktadır.." der.

5- *İbnu Hacer* şunu da kaydeder: *"Bu hadiste şu hüküm de gözükmektedir: "Vaîd, -şarhoşluk olmasa bile- hamr içmeye şâmildir. Zira hadiste vaîd herhangi bir kayda yer vermeden sadece "içme" hakkında gelmiştir. Bu hüküm, üzüm suyundan elde edilen hamr hakkında icma ile sabittir, keza hammaddesi üzüm olmayan içkilerin sarhoş eden miktarı hakkında da bu hükümde icmâ edilmiştir. Üzüm menşeli olmayan içkilerin sarhoş etmeyen miktarda içilmesinin bu hükme girip girmeyeceği ihtilaf edilmişse de cumhurun görüşü, bu hükme girdiğidir."*

2269 ٢- وعنه رضى اللّه عنه: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ عَلَى مِنْبَرِ النَّبِىِّ ﷺ: أَمَّا بَعْدُ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ نَزَلَ تَحْرِيمُ الْخَمْرِ وَهِىَ مِنْ خَمْسَةٍ: مِنَ الْعِنَبِ، وَالتَّمْرِ، وَالْعَسَلِ، وَالْحِنْطَةِ، وَالشَّعِيرِ، وَالْخَمْرُ مَا خَامَرَ الْعَقْلَ]. أخرجه الخمسة.

2. (2269)- Yine *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Ömer (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın minberinde şu açıklamayı yaptı:* **"Emmâ ba'd, Ey insanlar! Hamr'ın haram olduğu hükmü inmiştir. Bilesiniz ki hamr (günümüzde ve çevremizde) beş şeyden yapılmaktadır: Üzümden, hurmadan, baldan, buğdaydan, arpadan. Hamr, aklı örten (her) şeydir."** [Buharî, Eşribe 2, 5; Teysîr, Mâide 10; Müslim, Tefsîr 32, (3032); Nesâî, Eşribe 20, (8, 295); Ebu Dâvud, Eşribe 1, (3669); Tirmîzi, Eşribe 8, (1873).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hamr'ın hammadelerini belirleyen kısmı ile Tirmizî'de merfu olarak *Numân İbnu Beşîr* tarikinden gelmiştir.

2- Bu rivayet de gösteriyor ki, içkinin *hamr* sayılması için hammadesine bakılmıyor. Bu sayılanlar, o devirdeki hamr'ın belli başlı hammaddesidir. Başka rivâyetlerde bunlara ilaveten *mısır ve pirinç* de sayılır. Öyle ise değişen zemin, zaman ve tekniğe paralel olarak başka hammadelerden *"aklı örtücü"* içkiler (yiyecekler, haplar, şırıngalar...) yapılacak olsa hepsi haramdır.

2270 ٣- وَعَنْ جابر رضى اللّهُ عَنْه قال: [إِنَّ عَلَى اللّهِ عَهْداً لِمَنْ شَرِبَ السُّكَرَ أَنْ يَسْقِيَهُ مِنَ طِينَةِ الخَبَالِ. قِيلَ: وَمَا طِينَةُ الْخَبَالِ؟ قَالَ: عَرَقُ أَهْلِ النَّارِ]. أخرجه مسلم والترمذى:

3. **(2270)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* **buyurdular ki:** *"Allah, sarhoş ediciyi içen kimseye tînetu'l-hibâl içirmeye ahdetmiştir."*

"Tînetu'l-hibâl nedir?" diye sorulunca:

"Cehennemliklerin (vücudlarından çıkan) terleridir!" diye cevap verdi." [Müslim, Eşribe 72, (2002); Nesâî, Eşribe 49, (8, 327).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis burada mevkuf (yani *Hz. Câbir*'in sözü) gibi gözükmektedir. Aslında ise öyle değil. Teysir müellifi özetleyerek hadisi aktardığı için *mevkuf hadis* şeklini almıştır. Aslı şöyledir: *"Yemen'in Ceyşân kabilesinden gelen bir adam, kendi beldelerinde içmekte oldukları mısırdan mamul ve adı mizr olan bir şarap hakkında sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da bu içkinin sarhoş edip etmediğini sorar. Adam: "Evet!" deyince:*

"Her sarhoş edici haramdır. Allah, sarhoş ediciyi içen kimseye tînetu'l-hibâl içirmeye ahdetmiştir..." açıklamasında bulunur. Hadisin aslında, ayrıca *tînetu'l-hibâl*'in tarifinde *"... cehennemliklerin vücutlarından çıkan irindir"* ilavesi de yer alır.

2271 ٤- وعن أنس رضىَ اللّهُ عنه قال: [لَعَنَ النَّبِىُّ ﷺ فى الْخَمْرِ عَشَرَةً، عَاصِرَهَا وَمُعْتَصِرَهَا، وَشَارِبَهَا، وَسَاقِيَهَا، وَحَامِلَهَا وَالْمَحْمُولَةَ إِلَيْهِ، وَبَائِعَهَا وَمُبْتَاعَهَا، وَوَاهِبَهَا، وَآكِلَ ثَمَنِهَا]. أخرجه الترمذى.

4. **(2271)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hamrla ilgili olarak on kişiye lanet etti:* **"(Hammadesinden şarap yapmak maksadıyla) sıkana ve sıktırana, içine ve sâkilik yapana, (imalathâneden veya depodan, toptancıdan perakendeciye veya müstehlike kadar) taşıyana ve taşıtana, satana ve satın alana, bağışlayana, bunun parasını yiyene."** [Tirmizi, Büyû 59, (1295); İbnu Mâce, Eşribe 6, (3381).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadisleriyle, şarabın imalinden istihlakine kadar araya giren her safhadaki *"amel"i, bu amellerden herhangi biriyle*

meşguliyeti de yasaklamaktadır. Hamr sanayii'ne girmekle beraber, hadiste lanete hedef kılınmayan tek halka hammadde imalatçısıdır. Bu, lanet dışı tutulmuştur. Zira hammadde, başka maksadlarla da kullanılabilir. Sözgelimi üzümün yetiştirilmesi lanetlenemez, zira taze olarak yendiği gibi, kurusu, pekmezi, yaprağı değişik şekillerde insanlığın hizmetine sunulmuş, Cenâb-ı Hakk'ın mühim nimetlerinden biridir. Ancak, sırf hamr sanayiini beslemek, hamr imalatında kullanılmak üzere hammadde istihsal etmek, bunları bile bile hamr imalatlarına satmak meselesinde *Aliyyu'l-Kâri* Mirkat'de bunun da haram olduğunu belirtir. *Tîbî*'den şunu kaydeder: "... *Kim, üzümü (hammaddeyi), sıkan kimseye satar ve ücret alırsa o da la'nete hak kazanır. Zira bunlar kendilerine haram edilmiş olan hamr'ın imâlinde asıl teşkil eden hammaddeyi, hamr imal edeceklerini bildikleri kimselere satmıştır. Bunlar, haklarında:* قَاتَلَ اللّهُ الْيَهُودَ حَرُمَتْ عَلَيْهِمُ الشُّحُومُ فَحَمَلُوهَا وَبَاعُوهَا **"Allah yahudilerin canını alsın. Kendilerine içyağı haram edildiği halde onu taşıdılar ve sattılar"** *denmiş olanlardan uzak, farklı değillerdir.*"

2272 ٥– وعن أبى موسى رضى اللّه عنه أنه كان يقول: [مَا أُبَالِى شَرِبْتُ الْخَمْرَ، أَوْ عَبَدْتُ هٰذِهِ السَّارِيَةَ دُونَ اللّهِ]. أخرجه النسائى.

5. (2272)- *Ebu Mûsa (radıyallahu anh)* demiştir ki: "*Bana göre, ha hamr içmişim, ha Allah'ı bırakarak şu sütuna tapmışım, ikisi de birdir.*" [Nesâî, Eşribe 42, (8, 314).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hamr aleyhinde *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın takındığı tavrın Ashab üzerinde hâsıl ettiği te'siri gösterir: Şarap onların nazarında puta tapmak gibidir. Şarabın, polisiye, ciddi tedbirlere başvurulmadan bu ilk İslâm cemiyetinde birdenbire bırakılıvermesinde bu telakkinin rolü büyük olmuş olmalıdır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAMRIN TAHRİMİ VE YAPILDIĞI MADDELER

2273 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَال: [حُرِّمَتِ الْخَمْرُ بِعَيْنِهَا، قَلِيلُهَا وَكَثِيرُهَا وَمَا أَسْكَرَ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ]. أخرجه النسائي.

1. **(2273)**- ***İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*** **anlatıyor:** ***"Hamr aynı ile haram edilmiştir, (bu sebeple) azı da haramdır, çoğu da; keza her içkiden hâsıl olan sarhoşluk da (haramdır)."*** [Nesâî, Eşribe 48, (8, 320, 321).]

AÇIKLAMA:

Cumhur'a muhalefetle şazz görüşe zâhib olan âlimler ***"sarhoşluk verecek miktarda içilen şarap haramdır"*** **diyen bu hadisle istidlâl etmiştir.**

2274 ٢- وعن النعمان بن بشير رضى اللّٰه عنهما قال: [قَال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ مِنَ الْعِنَبِ خَمْراً، وَإِنَّ مِنَ التَّمْرِ خَمْراً، وَإِنَّ مِنَ الْعَسَلِ خَمْراً، وَإِنَّ مِنَ الْبُرِّ خَمْراً، وَإِنَّ مِنَ الشَّعِيرِ خَمْراً، وَأَنْهَاكُمْ عَنْ كُلِّ مُسْكِرٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

2. **(2274)**- ***en-Nu'mân İbnu Beşir (radıyallahu anhümâ)*** anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*** **"Üzümden hamr yapılır, hurmadan hamr yapılır, baldan hamr yapılır, buğdaydan hamr yapılır, arpadan hamr yapılır. Ben sizi bütün sarhoş edicilerden yasaklıyorum."** [Ebu Dâvud, Eşribe 4, (3676); Tirmizî, Eşribe 8, (1873).]

2275 ٣- وعن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّٰه ﷺ: الْخَمْرُ مِنْ هَاتَيْنِ الشَّجَرَتَيْنِ: النَّخْلَةِ، وَالْعِنَبَةِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3. **(2275)**- ***Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)*** anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*** **"Hamr şu iki ağaçtandır: Hurma ve asma."** [Müslim, Eşribe 13, (1985); Tirmizî, Eşribe 8, (1876); Ebu Dâvud, Eşribe 4, (3678); Nesâî, Eşribe 19, (8, 294).]

2276 ٤- وعن ابن عمر رضى اللّٰه عنهما قال: [نَزَلَ تَحْرِيمُ الْخَمْرِ، وَإِنَّ بِالْمَدِينَةِ يَوْمَئِذٍ لَخَمْسَةَ أَشْرِبَةٍ مَا فِيهَا شَرَابُ الْعِنَبِ]. أخرجه البخارى.

4. (2276)- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* demiştir ki: *"Hamr haram edildiği zaman Medîne'de mevcut beş çeşit içki arasında üzümden yapılan şarap yoktu."* [Buharî, Eşribe 2, Teysîr, Mâide 10.]

AÇIKLAMA için 2264 numaralı hadise bakılmalıdır. Orada, Hanefîlerin Kur'an'da geçen "hamr" kelimesiyle, öncelikle üzümden ve (ikinci olarak da) hurmadan elde edilen şarabın kastedildiğini söylediklerini belirttik. Ama cumhur hamr deyince bütün sarhoş edicileri anlamıştır.

2277 ٥- وعن أبي سعيد رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ اللّهَ تَعَالى يُعَرِّضُ بِالْخَمْرِ فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ شَيْءٌ مِنْهَا فَلْيَبِعْهَا وَيَنْتَفِعْ بِهَا، فَمَا لَبِثْنَا إلاَّ يَسِيراً حَتَّى قَالَ ﷺ: إنَّ اللّهَ تَعَالى حَرَّمَ الْخَمْرَ فَمَنْ أدْرَكَتْهُ هٰذِهِ الآيَةُ وَعِنْدَهُ مِنْهَا شَيْءٌ فَلاَ يَشْتَرِهَا وَلاَ يَبِعْهَا وَلاَ يَنْتَفِعْ بِهَا، فَاسْتَقْبَلَ النَّاسُ بِمَا عِنْدَهُمْ مِنْهَا طُرُقَ المَدِينَةِ فَسَفَكُوهَا]. أخرجه مسلم.

5. (2277)- *Ebu Sa'id (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allah Teâlâ Hazretleri, hamrı mevzubahis etmektedir. Muhtemelen onun hakkında bir emir indirecektir. Şu halde, kimin yanında hamr varsa, onu satsın ve ondan istifade etsin."**

Aradan çok geçmedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunu söyledi:

"Allah Teâlâ Hazretleri hamr'ı haram kılmıştır. Öyle ise, bu âyet kendisine ulaşan herkes, yanında hamr olduğu takdirde, onu ne satın alsın, ne satsın, ne de ondan istifade etsin."

Bu emirden sonra halk, hamr olarak evinde ne varsa Medîne sokaklarına götürüp döktüler." [Müslim, Müsâkât 67, (1578).]

2278 ٦- وعن الحسن بن علّى عن أبيه رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ لِى شَارِفٌ مِنْ نَصِيبِى يَوْمَ بَدْرٍ، وَأعْطَانِى رَسُولُ اللّهِ ﷺ شَارِفاً مِنَ الْخُمُسِ فَبَيْنَا شَارِفَاىَ مُنَاخَتَانِ إلى حُجْرَةِ رَجُلٍ مِنَ الأنْصَارِ فَجِئْتُ، فَإذَا شَارِفَىَّ قَدْ جُبَّتْ أسْنِمَتُهُمَا، وَبُقِرَتْ خَوَاصِرُهُمَا، وَأُخِذَ مِنْ أكْبَادِهِمَا، فَلَمْ أمْلِكْ عَيْنِى حِينَ رَأيْتُ ذٰلِكَ الْمَنْظَرَ، فَقُلْتُ: مَنْ فَعَلَ هٰذَا؟ قَالُوا فَعَلَهُ حَمْزَةُ وَهُوَ فى هٰذَا الْبَيْتِ فِى شَرْبٍ

مِنَ الْأَنْصَارِ غَنَّتْهُ قَيْنَةٌ، فَقَالَتْ فِي غِنَائِهَا:

أَلاَ يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ وَهُــنَّ مُعَقَّــلاَتٌ بِالْفِنَـــاءِ
ضَعِ السِّكِّينَ فِي اللَّبَّاتِ مِنْهَا وَعَجِّلْ مِنْ قَدِيدٍ أَوْ سِوَاءِ

فَوَثَبَ حَمْزَةُ إِلَى السَّيْفِ فَأَجَبَّ أَسْنِمَتُهُمَا، وَبَقَرَ بُطُونَهُمَا، وَأَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا قَالَ: فَانْطَلَقْتُ فَدَخَلْتُ عَلَى رسولِ اللّهِ ﷺ، وَعِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ، فَعَرَفَ فِى وَجْهِي الَّذِى لَقِيتُ، فَقَالَ: مَالَكَ؟ فَقُلْتُ يَارسولَ اللّهِ: مَا رَأَيْتُ: كَالْيَوْمِ: عَدَا حَمْزَةُ عَلَى نَاقَتَيَّ فَاجْتَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا، وَبَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا، وَهَا هُوَ ذَافِى الْبَيْتِ مَعَهُ شَرْبٌ، فَدَعَا ﷺ بِرِدَائِهِ فَارْتَدَاهُ، ثُمَّ انْطَلَقَ يَمْشِي وَاتَّبَعْنَاهُ حَتَّى جَاءَ الْبَيْتَ الَّذِى فِيهِ حَمْزَةُ، فَاسْتَأْذَنَ فَأُذِنَ لَهُ، فَإِذَاهُمْ شَرْبٌ، فَطَفِقَ ﷺ يلومُ حَمْزَةَ فِي فِعْلِهِ، فَإِذَا حَمْزَةُ ثَمِلٌ مُحْمَرَّةٌ عَيْنَاهُ، فَنَظَرَ إِلى رسولِ اللّهِ ﷺ، ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ إِلَى رُكْبَتَيْهِ، ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى سُرَّتِهِ، ثُمَّ صَعَّدَ النَّظَرَ فَنَظَرَ إِلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ قَالَ: وَهَلْ أَنْتُمْ إِلاَّ عَبِيدٌ لأَبِي، فَعَرَفَ ﷺ أَنَّهُ قَدْ ثَمِلَ فَنَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ الْقَهْقَرِى حَتَّى خَرَجَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ، وَذٰلِكَ قَبْلَ تَحْرِيمِ الْخَمْرِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود، وليس عندهم من الشعر إلا نصف البيت الأول، واللّه أعلم.

«الشَّارِفُ» الناقة المسنة الكبيرة.

«وَالنِّوَاءُ» السمان.

«وَالْجَبُّ» القطع.

«وَالْبَقْرُ» شق البطن.

«وَالشَّرْبُ» بفتح الشين وسكون الراء: الجماعة الذين يشربون الخمر.

«وَثَمِلَ الشَّارِبُ» إذَا أخذت منه الخمر فتغير.

«وَنَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ» رجع إلى ورائه ماشيا.

6. **(2278)**- *Hasan İbnu Ali (radıyallahu anhümâ)* babasından naklen anlatıyor: *"Bedir savaşı ganimetinden hisseme düşen yaşlı bir devem vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da humus'dan (o gün) bana yaşlı bir deve daha verdi. Develerim, Ensar'dan bir zâtın hücresinde ıhmış dururken (yanlarına) geldim. Bir de ne göreyim, develerimin hörgüçleri kesilmiş, böğürleri oyulmuş, ciğerleri de sökülmüştü. Bu manzarayı görünce kendimi tutamayıp, ağladım.*

"Bunu kim yaptı?" diye sordum.

"Hamza yaptı. Şu anda, falanca evde, Ensardan birinin içki meclisindedir. Şarkıcı câriye ona şarkı okumuş, şarkısında şunları söylemişti" dediler:

"Ey Hamza! şişman yaşlı develere dikkat et,

Onlar avluda bağlıdırlar,

Bıçağı onların sînesine vur,

Pirzola veya benzerini çabuk yap!" (9)

Bu şarkı üzerine Hamza (radıyallahu anh) fırlayıp, kılıcı kapıp develerin hörgüçlerini kesmiş, karınlarını yarmış, ciğerlerini sökmüş."

Hz. Ali *(radıyallahu anh)* devamla şunları söyledi: *"Ben hemen gidip, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna çıktım. Yanında Zeyd İbnu Hârise vardı. Beni görünce, başımdan geçenleri yüzümden okudu.*

"Neyin var?" *diye sordu. Ben:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bugünkü gibi (dehşetli bir manzara) görmedim. Hamza iki deveme saldırıp hörgüçlerini kesmiş, böğürlerini yarmış. Hemencecik şurada, bir içki meclisinde!" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ridâsını istedi, getirdiler, giyip yayan gitti. Biz de arkasına düştük. Hamza'nın bulunduğu eve kadar geldi.

İzin istedi, buyur ettiler. Girince bir içki meclisiyle karşılaştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fiilinden dolayı Hamza'yı ayıplamaya başladı.

---

(9) *İbnu Hacerin* belirttiği üzere, bu şiir *Abdullah İbnu's-Sâib İbni Ebî's-Sâib*'e aittir. Şiirdeki bazı kelimelerin imla ve harekelerinin rivayetlerdeki farklılıklarına dikkat çekilmiştir. Şiire Teysîr'in kaydettiği bütünlük ve şekle de bunlarda rastlanmaz. Teferruat mevzumuzu ilgilendirmez, orta bir mânâ verdik.

Hamza sarhoştu, gözleri kızarmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a baktı, sonra nazar edip aşağıdan dizlerine kadar süzdü, tekrar ayağından başlayıp beline kadar süzdü, sonra tekrar bakışlarıyla süzerek yüzüne kadar geldi ve:

''Siz benim babamın kölelerinden başka bir şey misiniz?'' dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun sarhoş olduğunu anladı. Hemen izinin üstüne geri döndü, çıkıp gitti. Peşinden biz de çıktık.

Bu vak'a hamr'ın haram edilmesinden önce idi.'' [Buharî, Hums 1, Büyû 28, Şirb 13, Megâzî 11, Libâs 7; Müslim, Eşribe 2, (1979); Ebu Dâvud, Harâc 20, (2986). (Bu kaynakların hiçbirinde şiir tam olarak mevcut değildir, birinci beytin sadece yarısı mevcuttur).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, içki yasağıyla alakalı olarak burada kaydedilmiş olmakla beraber başka meselelere de temas etmektedir. Mesala en başta Bedir savaşında *Hz. Ali*'ye *humus*tan pay ayrılması meselesi var. Humus nedir, ne değildir, humus nasıl taksim edilir, kimlere bundan pay ayrılır, Bedir savaşı sırasında İslâm'ın ganimeti taksim ahkâmı teşrî edilmiş mi idi? gibi birçok mesele var ve bunların bir kısmı da ihtilaflıdır. Bu meselelere daha önce temas ettiğimiz için burada girmeyeceğiz. (1101-1148. hadislere bakılabilir).

2- Sadedinde olduğumuz hadiste cereyan eden boğazından kesilmeyen develerin karınlarının deşilmesi hadisesi, içkiyi kesinlikle haram kılan âyetin (Mâide 90) nüzûlünden öncedir. Bu sebeple *Hz. Hamza*'yı bu hali sebebiyle itham mevzubahis olamaz. Âlimler bu yüzden *Resûlullah*'ın *Hz. Hamza*'yı muâheze etmediğini belirtirler. Bazıları bundan hareketle *''Sarhoşun talakı muteber değildir''* demiş ise de, görüş benimsenmemiştir, çünkü sarhoş olmak haram olduğu için mazeret olamaz. *Hz. Hamza*'nın muahezeden kurtulması, henüz *hamr* haram edilmemiş olmasındandır, sarhoşluğun mazeret olacağından değil. Ayrıca *Hz. Hamza* bu sözü ile iftihar etmeyi kastetmiştir. Çünkü *Abdulmuttalib* babası idi ve *Hz. Peygamber*'le *Hz.Ali*'nin de dedeleri. Yani *Abdulmuttalib* kendisine daha yakındı. Araplar dedeye Seyyid (efendi) dedikleri için torunların köle diye tesmiyeleri de olabilirdi.

3- Hadisin başka rivayetlerde gelen teferruatına göre vak'a *Hz.Ali*'nin, *Hz. Fâtıma (radıyallahu anhümâ)* ile evleneceği sıralarda cereyan eder. *Hz. Ali* develerle izhir getirip satarak düğün ziyafeti sırasında harcamak düşüncesindedir. Develerini Ensar'dan birinin avlusuna ıhdırarak ayrılır. İşte *Hz. Hamza* bu evde bir grup arkadaşlarıyla içki içmektedir...

4- *Hz. Hamza*'nın sarhoş halini görünce *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onun bu halde sarfettiği sözleri ciddiye almayıp gerisin geri geldiği gibi dönme-

si, onun tutarsızlıklarını artırmamak içindi. Bu sünnet, sarhoşla karşılaşanlara takınılacak tavır hususunda örnektir.

5- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER: *İbnu Hacer*, bu rivâyetten çıkarılan -ve bazılarına tamamen katılmadığına dikkat çektiği- bazı hükümler kaydeder:

★ Deve sahibi, devesine yük vurmak suretiyle de ondan istifade edebilir.

★ Deve başkasının kapısına da ıhdırılabilir, yeter ki bunda ev sahibine zarar bulunmasın ve razı olacağını deve sahibi bilsin.

★ Üzüntü sebebiyle ağlamak mezmum değildir. Kişi bazan öfkenin galebe çalmasıyla ağlayabilir.

★ Kişinin istifade etmekte olduğu ve muhtaç olduğu şeyin elden çıkmasıyla üzülmesi normaldir.

★ Mazlumun, zâlimi şikayet etmesi gıybet değildir.

★ Haber-i vâhid makbûldür.

★ Mübah olan meşrubat meclisleri akdedilebilir, meşrudur.

★ İnsanların önüne konulan müşterek şeyden alınabilir, yenilebilir.

★ Mübah sözlerle şarkı söylenebilir, şiir inşad edilebilir, bunlar câriyeden dinlenebilir.

★ Hadis, "*Sarhoşluk İslâm'da hiç mübah olmadı*" diyenlerin aleyhine, bidayette mübah olduğuna delildir.

★ Bazıları bu rivayetten hareketle "*yakınların cinayeti cezasız kalabilir, affedilir*" demiş ise de İbnu Ebî Şeybe'de gelen bir rivâyet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Hz. Hamza*'ya, telef ettiği develerin bedelini *Hz. Ali*'ye ödemesini emrettiğini belirtir. Zarara uğrayan kendisi affederse o başka.

★ Bu hadis, *hamr*'ın haram kılınışının bir sebebini göstermektedir.

★ İmam, başkasına zarar verildiğine dair kendisine haber ulaşan kimsenin evine gidebilir.

★ Bir malı gasbeden kimse, mûteber bir tezkiye ile hayvanı kesmişse, kestiği helaldir.

★ Bir eve girerken izin istemek sünnettir.

★ Hey'et halinde gelenlerden reise verilen izin diğerleri için de mûteberdir, onlar için ayrı ayrı izin istemek gerekmez.

★ Sarhoş, kınamayı anlayacak durumda ise kınanır.

★ Büyük, evinde hafiflemek için ridasını atabilir, ancak etbâ'ı ile karşılaşacağı zaman normal kıyafetine bürünmelidir. Nitekim *Resûlullah*, giderken ridasını istemiş ve giyinmiştir.

★ Ayık kimsenin, sarhoşla muhatab olmaması gerekir.

★ Aklını kaybeden kimsenin yanından geçen kimse ona arkasını dönmemelidir. Nitekim Efendimiz geri geri *Hamza*'nın yanından uzaklaşmıştır.

★ *Abdülmuttalib*'in kadrinin yüceliğine ve onu medihte mübalağa etmenin caiz olduğuna işaret vardır. Zira *Hz. Hamza; "Sizler babamın kölelerinden başka bir şey misiniz?" demiştir. Yani "Köleleri gibisiniz "* demek istemiş ve bununla onların *Abdulmuttalib* karşısındaki aşırı saygılarını ve *Abdulmuttalib*'in onların mallarındaki, köle malındaki gibi tasarruf yetkisini kastetmiş olmalıdır.

★ Kelama terettüp edecek hüküm, onu söyleyene göre değişir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

HARAM VE HELAL OLAN ŞIRALAR

2279 ١- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [مَنْ سَرَّهُ أنْ يُحَرِّمَ، إنْ كَانَ مُحَرِّماً مَا حَرَّمَ اللّهُ فَلْيُحَرِّمِ النَّبِيذَ].

وفى رواية قال له قيس بن وهب: [إنَّ لِى جُرَيْرَةً أنْتَبِذُ فِيهَا حَتَّى إذَا غَلَى وَسَكَنَ شَرِبْتُهُ قَالَ: مُذْكَمْ هٰذَا شَرَابُكَ؟ قَالَ مُذْعِشْرِينَ سَنَةً قَالَ: طَالَمَا تَرَوَّتْ عُرُوقُكَ مِنَ الْخَبَثِ]. أخرجه النسائى.

1. (2279)- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Kim Allah'ın haram kıldığını haram kılmaktan hoşlanırsa nebîz'i haram kılsın" dedi."*

Bir rivâyette, *Kays İbnu Vehb* ona: *"Benim bir küpcüğüm var, içerisine şıra koyuyor, şıra kaynayıp durulunca içiyorum" dedi. (İbnu Abbâb) cevaben: "Bu söylediğin şey ne zamandan beri içeceğini teşkîl etmekte?" diye sordu. Kays: "Yirmi yıldan beri" deyince, İbnu Abbas: "Öyleyse uzun zamandır, damarların su ihtiyacını pislikten gördü" dedi."* [Nesâî, Eşribe 48, (8, 322-323).]

AÇIKLAMA:

1- Nebîz'i dilimizde umumiyetle şıra kelimesi karşılar. en-Nihâye'de şu açıklamalar yapılır: *"Nebîz, hurma, kuru üzüm, bal, buğday, arpa vs'den yapılan içecektir. Bunlardan nebiz elde etmek için suya ıslatılırlar. Elde edilen içecek, sarhoş etse de etmese de nebiz denir. Nebiz'e hamr dendiği gibi, üzümden sıkılan hamr'a da nebiz denir."* Şu halde bu açıklamaya göre, *nebîz* kelimesini her seferinde *şıra* ile karşılamamız mümkün değildir.

2- Hadiste, *İbnu Abbâs (radıyallahu anh)* kaynayıp kabararak sükûnete eren şıranın artık alkolleşerek sarhoş edici mahiyet kazandığını, dolayısıyle içilmesinin haram olduğunu belirtmektedir.

Nebîz'in kaç gün içinde hangi hallerde alkolleşeceği vs. hakkında 2265 numaralı hadiste gereken açıklama yapılmıştır, oraya bakılsın.

2280 ٢- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه ال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَصُومُ فَتَحَيَّنْتُ فِطْرَهُ بِنَبِيذٍ صَنَعْتُهُ فِي دُبَّاءٍ، ثُمَّ أتَيْتُهُ بِهِ، فَإذَا هُوَ يَنِشُّ وَيَغْلِي، فَقَالَ: اضْرِبْ بِهٰذَا الْحَائِطَ، فَإِنَّ هَذَا شَرَابُ مَنْ لاَ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَلاَ بِالْيَوْمِ الآخِرِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. **(2280)**- *Hz. Eb Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oruç tutuyordu. Orucunu açacağı vakti kolladım. Kabaktan mamul bir kap içerisinde yaptığım nebîzi getirdim. Nebiz kaynayıp kabarıyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Bunu şu duvara çal. Zira artık bu, Allah'a ve âhirete inanmayanların içkisidir" *buyurdu.*" [Ebu Dâvud, Eşribe 12, (3716); Nesâî, Eşribe 25, (8, 301).]

AÇIKLAMA:

Şırada kaynama halinin onu alkolleşmeye geçtiğinin alameti olduğunu ve bundan böyle içilmesinin haram olduğunu 2265 numaralı hadiste yeterince açıkladık.

2281 ٣- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [جَاءَ رَجُلٌ إلَى النَّبِيِّ ﷺ بِقَدَحٍ فِيهِ نَبِيذٌ، وَهُوَ عِنْدَ الرُّكْنِ، وَدَفَعَ إلَيْهِ الْقَدَحَ فَرَفَعَهُ إلَى فِيهِ فَوَجَدَهُ شَدِيداً فَرَدَّهُ عَلَى صَاحِبِهِ، فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: أحَرَامٌ هُوَ يَارسولَ اللّهِ؟ فَقَالَ: عَلَيَّ بِالرَّجُلِ فَأُتِيَ بِهِ، فَأَخَذَ مِنْهُ الْقَدَحَ، ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَصَبَّهُ فِيهِ، ثُمَّ رَفَعَهُ إلَى فِيهِ فَقَطَّبَ، ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ أيْضاً فَصَبَّهُ فِيهِ، ثُمَّ قَالَ: إذَا اغْتَلَمَتْ عَلَيْكُمْ هٰذِهِ الأَوْعِيَةُ فَاكْسِرُوا مُتُونَهَا بِالْمَاءِ]. أخرجه النسائي، وقال هذا الحديث ليس بالمشهور، ولا نحتجّ به.

«قَطَّبَ وَجْهَهُ» إذا عبس وجمع جلدته من شيء كرهه.

«وَاغْتَلَمَتْ» اشتدت واضطربت عند الغليان.

3. **(2281)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu veselâm)'a içerisinde nebiz bulunan bir kadeh getirdi. Efendimiz bu sırada (Haceru'l-Esved) rüknünün yanında idi. Bardağı ona sundu.*

Efendimiz, ağzına kadar götürdü. Ancak nebizin (keskinleşip ekşiliğinin) şiddetlendiğini gördü ve bardağı sahibine geri çevirdi. (Cemaatten) bir adam:

"Bu haram mıdır ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu. Hz. Peygamber:

"Bana adamı çağırın!" *dedi. Ondan bardağı tekrar aldı. Sonra su istedi sudan bardağa döküp, tekrar ağzına götürdü (yine keskin bularak alnını buruşturup) kaşlarını çattı. Tekrar yine su istedi ve nebize döktü. Sonra da:*

"Bu kaplar, size keskinleşir ve kaynamaya başlayacak olursa, içindekinin sertliğini su ile kırın!" *buyurdu."* [Nesâî, Eşribe 82, (8, 323-324). *İmam Nesâî, hadisi tahric ettikten sonra: "Bu hadis meşhur değildir (fukahaca pek bilinmiyor), biz bununla ihticâc (edip amel) etmeyiz"* demiştir.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetin zaafına hadisi kaydeden *Nesâî* de dikkat çekmektedir. Önceki rivayetlerde keskinleşip, kaynamaya başlayan nebizin haram olduğu beyan edilmiş iken bu rivayette keskinliğin su dökülerek hafifletilmesini, sonra da içilmesini tavsiye etmektedir. Aradaki fark ve pekçok sahih rivayetlerden gelen hükme muhalefet açık şekilde gözükmektedir.

2282 ٤- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كُنَّا نَنْبِذُ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ غُدْوَةً فِى سِقَاءٍ فَيَشْرَبُهُ عَشِيَّةً وَعَشِيَّةً فَيَشْرَبُهُ غُدْوَةً قَالَتْ: وَكُنَّا نَغْسِلُ السِّقَاءَ غُدْوَةً وَعَشِيَّةً مَرَّتَيْنِ فِى يَوْمٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

4. **(2282)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için sabahleyin tuluk içerisine nebiz kurardık, efendimiz onu akşamleyin içerdi, akşamdan kurardık-sabahleyin içerdi."*

Hz. Aişe devamla der ki: *"Biz su kabını, biri sabah, biri akşam olmak üzere günde iki kere yıkardık."* [Ebu Dâvud, Eşribe 10, (3711, 3712); Tirmizî, Eşribe 7, (1872); Nesâî, Eşribe 48, (8, 320).]

AÇIKLAMA için 2265 numaralı hadisin açıklamasına bakılmalıdır.

2283 ٥- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [كَانَ يُنْبَذُ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ الزَّبِيبُ فَيَشْرَبُهُ الْيَوْمَ وَالْغَدَ وَبَعْدَ الْغَدِ إِلَى مَسَاءِ الثَّالِثَةِ، ثُمَّ يَأْمُرُ بِهِ فَيُسْقَى الْخَدَمُ أَوْ يُهْرَاقُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

5. **(2283)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için kuru üzümden şıra kurulunca, o gün, ertesi gün ve daha sonraki gün yani üçüncü günün akşamına kadar onu içerdi. Sonra, kalanının hizmetçilere içirilmesini veya dökülmesini emrederdi."* [Müslim, Eşribe 79, (2004); Ebu Dâvud, Eşribe 10, (3713); Nesâî, Eşribe 56, (8, 333).]

AÇIKLAMA 2265'de geçti.

2264 ٦- وعن جابر رضى الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ أنْ يُخْلَطَ الزَّبِيبُ وَالتَّمْرُ جَمِيعاً، وَالْبُسْرُ وَالتَّمْرُ جَمِيعاً، وَقَالَ لاَ، تَنْبِذُوا الزَّبِيبَ وَالتَّمْرَ جَمِيعاً، وَلاَ الرُّطَبَ وَالْبُسْرَ جَمِيعاً]. أخرجه الخمسة.

6. **(2284)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kuru üzümle hurmanın, taze hurma ile hurmanın karıştırılmalarını yasakladı ve dedi ki:*

"Kuru üzümle hurmayı, koruk hurma ile olgun hurmayı karıştırarak birlikte nebiz kurmayın." [Buhari, Eşribe 11, Müslim, Eşribe 16, (1286); Ebu Dâvud, Eşribe 8, (3703); Tirmizî, Eşribe 9, (1877); Nesâî, Eşribe 8, (8, 290).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu rivayet farklı maddelerin karışımından nebîz kurmayı yasaklamaktadır. Bu, kuru üzüm nebizi ile hurma nebizinin karıştırılıp hafifçe pişirilmesiyle elde edilir. bu pişmeden sonra bırakılınca kabarır ve keskinliği artar.

Hattâbî der ki: *"Âlimlerden birçoğu bu iki karışımın, -elde edilen şarap sarhoş edici olmasa bile- haram olduğuna hükmettiler. Çünkü hadisin zahiri mutlaktır, sarhoş edici olursa diye bir kayıt yoktur. Atâ, Tâvus, Mâlik, Ahmed, İshâk, ehl-i hâdisin büyük çoğunluğu bu görüştedirler. Derler ki: "Bu, iki karışımı, henüz sarhoş edici vasfı zuhur etmezden önce içen kimse bir cihetten günahkar olur, yani "karışımı içmiş olma günahı" işler. Ama, keskinleştikten sonra içerse iki cihetten günah işlemiş olur. Biri, iki karışımı içmiş olmanın günahı, diğeri de sarhoş ediciyi içmiş olmanın günahı."*

Ancak, Süfyan-ı Sevri ve ehl-i rey bunu caiz görür. Leys İbnu Sa'd: "Kerâhet, bunların birlikte nebiz olmaya bırakılmaları hususunda gelmiştir, zira bunlar birbirlerinin şiddetini artırırlar" demiştir.

Yasağı *Kadı İyaz* da şöyle açıklar: *"Karıştırılması nehyedilip her birinin ayrı ayrı nebiz yapılması tecviz edildi. Bu muhtemelen, iki cinsten birine tegayyür daha çabuk gelerek diğerini bozacağı ve bozulma da gözükmeyeceğinden haram*

olduğu halde istihlak edileceği içindir.'' Nevevî de aynı meâlde ve fakat daha açık bir izah sunar: *''Bu karıştırmadaki kerahetin sebebi şudur: Sarhoş edici vasıf, karıştırma sebebiyle, tadı değişmezden önce çabucak gelir. Kişi, henüz şaraplaşmadığı zannıyla içer, halbuki o şaraplaşmıştır, sarhoş edici olmuştur.''*

Son olarak şunu da belirtelim ki, bazı âlimler, karıştırmadaki yasağın sebebini israfla îzâh etmişler, hiçbir gerek yokken iki ayrı şeyin karıştırılmasını tereffüh alameti ve israf olarak değerlendirmişlerdir. Hadisteki yasak da bu sebeple gelmiş olmalıdır.

2285 ٧- وعن أبي قتادة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَنْبِذُوا الزَّهْوَ وَالرُّطَبَ جَمِيعاً، وَلاَ تَنْبِذُوا الرُّطَبَ وَالزَّبِيبَ جَمِيعاً وَلٰكِنِ انْبِذُوا كُلَّ وَاحِدٍ عَلَى حِدَتِهِ]. أخرجه مسلم ومالك، وأبو داو دالنسائي.

7. **(2285)**- *Ebu Katâde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Çağala hurma ile olgun hurmadan beraber nebiz yapmayın. Olgun hurma ile kuru üzümden de beraber nebiz yapmayın. Herbirinden ayrı ayrı nebiz yapın.''** [Müslim, Eşribe 25, (1988); Muvâtta, Eşribe 7, (2, 844); Ebu Dâvud, Eşribe 8, (3704); Nesâî, Eşribe 6, (8, 289); Buharî, Eşribe 11.]

2286 ٨- وعن أنس رضى الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَنْ يُخْلَطَ الزَّهْوُ وَالتَّمْرُ ثُمَّ يُشْرَبَ، وَكَانَ عَامَّةَ خُمُورِهِمْ حِينَ حُرِّمَتِ الْخَمْرُ]. أخرجه مسلم والنسائي.

8. **(2286)**- *Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çağala hurma ile olmuş hurmanın karıştırılıp (nebîz yapılmasını) sonra da bunun içilmesini yasakladı. Şarap haram edildiği zaman (Arapların) içeceklerinin tamamını nerdeyse bu teşkil ediyordu.''* [Müslim, Eşribe 8, (1981); Nesâî, Eşribe 13, (8, 291, 292).]

2287 ٩- وعن جابر بن زيد وعكرمة رضى الله عنه: [أَنَّهُمَا كَانَا يَكْرَهَانِ الْبُسْرَ وَحْدَهُ وَيَأْخُذَانِ ذٰلِكَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا]. أخرجه أبو داود.

9. **(2287)**- *Cabir İbnu Zeyd* ve *İkrime (radıyallahu anh)*'den rivayete göre, her ikisi de olgun hurmadan tek başına (da olsa yapılan nebizi) mekruh addediyorlardı ve bu hükmü *İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)*'tan alıyorlardı.

[İbnu Abbâs: "Nebizin, Abdülkays'a yasaklanan müzzâ olmasından korkuyorum" derdi. Ben, Katâde'ye: "Müzza nedir?" diye sordum da bana: "Hantem (sırlı seramik) ve müzeffet (ziftlenmiş) denen kaplarda kurulmuş nebiz" diye cevap verdi."] [Ebu Dâvud, Eşribe 9, (3709).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr, hadisi Ebu Dâvud'dan özetleyerek almış. Biz sondaki köşeli parantez içerisindeki kısmı Ebu Dâvud'daki aslından aynen aktardık. Ayrıca kavisli parantez arasına mûtad üzere bazı açıklayıcı kelimeler koyduk, bunlar ilk nazarda bellidir.

2- Ziftle kaplanmış veya sırlanmış kaplarda kurulan nebizin içilmesi hususundaki yasaklama ve tahdîd, en-Nihâye'de belirtildiği üzere, bu kaplarda şaraplaşma hadisesinin sür'at kazanmasından ileri gelmektedir.

2288 ١٠- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كُنَّا نَنْبِذُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ زَبِيباً فَنُلْقِى فِيهِ تَمْراً].

10. (2288)- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için kuru üzümden nebiz kurardık, içerisine de hurma atardık."* [Ebu Dâvud, Eşribe 8, (3707).]

2289 ١١- وفى أخرى: [كُنْتُ آخُذُ قَبْضَةً مِنْ زَبِيبٍ، وَقَبْضَةً مِنْ تَمْرٍ فَأُلْقِيهِ فى إنَاءٍ فَأَمْرُسُهُ ثُمَّ أَسْقِيهِ رَسُولَ اللهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

11. (2289)- *Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Ben bir avuç kuru üzüm, bir avuç da hurma alıyor, bunları bir kaba koyuyor, parmaklarımla ovup sonra da (elde edilen şırayı) Resûlullah'a içiriyordum."* [Ebu Dâvud, Eşribe 8, (3708).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivâyet, nebiz yaparken hurma ile üzümün karıştırılabileceğini ifade etmektedir. Bu, farklı şeylerin karıştırılarak nebiz yapılabileciğini söyleyenlere delil olmaktadır.

Hadis, nebizin yapılış tarzı hususunda da bilgi vermektedir: *"Suyun içine ıslatılan hurma, kuru üzüm gibi meyveler sudan çıkarılmadan parmaklarla ovularak yumuşatılmakta, tadı ve râyihasının daha çabuk suya geçmesine gayret gösterilmektedir."*

2290 ١٢ - وعن سويد بن غفلة رضى اللّه عنه قال: [قَرَأْتُ كِتَابَ عُمَرَ إِلَى أَبِي مُوسَى أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّهَا قَدِمَتْ عَلَيَّ عِيرٌ مِنَ الشَّامِ تَحْمِلُ شَرَاباً غَلِيظاً أَسْوَدَ كَطِلاَءِ الإِبِلِ، وَإِنِّي سَأَلْتُهُمْ عَلَى كَمْ يَطْبُخُونَهُ، فَأَخْبَرُونِي أَنَّهُمْ يَطْبُخُونَهُ عَلَى الثُّلُثَيْنِ، ذَهَبَ ثُلُثَاهُ الأَخْبَثَانِ، ثُلُثٌ بِرِيحِهِ، وَثُلُثٌ بِبَغْيِهِ، فَمُرْ مَنْ قِبَلَكَ يَشْرَبُونَهُ]. أخرجه النسائي.

12. (2290)- *Süveyd İbnu Gafle (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Hz. Ömer'in Ebû Musa (radıyallahu anhümâ)'ya yazdığı mektubu okudum, diyordu ki: "Emmâ ba'd! Bilesin bana deve katranı gibi siyah, sert bir şarap taşıyan bir kervan Şam'dan geldi. Ben onlara bunun kaynatılarak ne kadarının buharlaştırılacağını sordum. Bana üçte ikisi uçuncaya kadar kaynatacaklarını söylediler, yani pis olan üçte ikisi gidiyor. Şöyle ki üçte biri pis kokulu kısım, üçte biri bozuk kısım (geriye kalan üçte bir temiz kısım kalıyor). Sen yanındakilere emret, bu kalan üçte biri içsinler."* [Nesâî, Eşribe 53, (8, 328-330).]

AÇIKLAMA:

Anlaşıldığı üzere, tüccarların ham halde Sûriye cihetinden Hicâz'a taşıdıkları şıra, develeri -uyuz gibi bir kısım hastalıklara karşı korumada kullandıkları- yağlama maddesi (katran) kadar renkçe siyah ve tadca son derece keskin, pis kokulu yarı bozulmuş halde bir mâyidir.

Hz. Ömer tüccarlardan bunun işlenmesi hakkında bilgi ediniyor. Buna göre, *tıla* da denen katrana benzeyen bu ham mâyi, kaynatılarak işlenmelidir. Kaynama müddeti, hacmi üçte bire düşünceye kadar devam etmelidir. Buharlaştırılan üçte bir, pis kokulu kısımdır, üçte bir de bozulmuş olan kısımdır. Bu ameliyeden sonra geriye kalan üçte bir de o mâyinin içmeye elverişli kısmıdır.

İbnu Hacer'in açıklamasından çıkan mânâya göre, kaynama sonunda elde edilen, renk itibariyle katrana benzetilen madde pekmezdir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), müslüman tebaanın gıda meselesiyle de ilgilenerek, edindiği malumatı valilerine tamim etmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet *Ebu Musa el-Eş'arî*'ye yazılan mektuptan bahsetmektedir. Nesâî, *Ömer İbnu Abdilaziz*'in de bu mesele üzerine bazı valilerine gönderdiği mektuptan bahseder.

Yine Nesâî'nin *Hz. Enes*'ten kaydettiği bir rivâyette şöyle denmektedir: *"Şeytan, asma çubuğu üzerine Hz. Nuh'la nizâya düştü ve: "Bu benimdir" dedi. Hz. Nuh (aleyhisselâm) da: "Bu bana aittir!" dedi. Bunlar sonunda antlaşma yaptılar: Üçte biri Nuh'un, üçte ikisi de Şeytan'ın olacaktı."*

Şunu da belirtelim ki, üzüm şırasının helal olması için kaynatılarak buharlaştırılması gereken miktarı hususunda seleften farklı rakamlar gelmiştir. Yarısı buharlaştırılsa helal olur diyen de olmuştur. *İbnu Hacer* ihtilafı şöyle te'lif eder: *"Anlaşılan o ki, bu durum, çeşitli beldelerin üzümlerine göre değişmektedir."* *İbnu Hazm*'dan kaydettiği yoruma göre, bazı asmaların suyu üçte bire kadar, bazıları yarıya kadar, bazıları da dörtte bire kadar kaynatılınca sarhoş edici vasfını kaybetmektedir. Müteakiben kaydedilecegi üzere (2292. hadis), *İbnu Abbâs*'tan bunun aksine bir fetva mevcuttur: *"Ateş hiçbir şeyi ne helal ne de haram kılar."*

2291 ١٣- وفى رواية له: [قَالَ عَبْدُ اللّهِ بْنُ يزيدَ الخَطَمِيُّ: كَتَبَ إِلَيْنَا عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عنهُ أَمَّا بَعْدُ: فَاطْبُخُوا شَرَابَكُمْ حَتَّى يَذْهَبَ مِنْهُ نَصِيبُ الشَّيْطَانِ، فَإِنَّ لَهُ اثْنَيْنِ وَلَكُمْ وَاحِداً].

والمراد «بِبَغْيِهِ»: أذاه وشدّته.

13. **(2291)**- Yine Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Abdullah İbnu Yezîd el-Hutamî demiştir ki: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) bize şunu yazdı: "Emmâ ba'd: Şarabınızı ondaki şeytanın hissesi gidinceye kadar kaynatın. Zira onda şeytanın iki, sizin de bir hisseniz vardır."* [Nesâî, Eşribe 53, (8, 329).]

AÇIKLAMA için önceki hadisin (2290) açıklamasına bakılmalıdır.

2292 ١٤- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما: [أَنَّه سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنِ الْعَصِيرِ، فَقَالَ: اشْرَبْهُ مَا كَانَ طَرِياً. قَالَ: إِنِّي أَطْبُخُه، وَفِي نَفْسِي مِنْهُ شَيْءٌ، فَقَالَ: أَكُنْتُ شَارِبَهُ قَبْلَ أَنْ تَطْبُخَهُ؟ قال لا، قالَ: فَإِنِّي النَّارَ لاَ تُحِلُّ شَيْئاً قَدْ حُرِّمَ]. أخرجه النسائي.

14. **(2292)**- *Hz. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*'ın anlattığına göre, bir adam kendisine şıradan sual etti. *İbnu Abbâs: "Taze oldukça iç" dedi. Adam: "Ben onu kaynatıyorum, ancak yine de içimde bir şüphe var" deyince, İbnu Abbas: "Yani sen onu kaynatmadan önce içiyor muydun?" diye sordu. Adam: "Hayır!" dedi. İbnu Abbâs:*

"Ateş, haram olan hiçbirşeyi helal kılmaz!" dedi." [Nesâî, Eşribe 54, (8, 331).]

AÇIKLAMA:

Atâ'dan gelen bir rivayet, *İbnu Abbâs (radıyallahu anh)*'ın "*Ateş, haram olan hiçbir şeyi helal kılmaz*" demekle, 2290 numaralı hadiste geçen *şıra*'nın kaynatılarak üçte ikisinin buharlaştırılmasıyla içilebilecek hale geleceğine dair fetvayı reddetmek istediğini belirtir.

İbnu Hacer der ki: "*Bu rivayet, daha önceki âsâr'da ifade edilmiş olan, mutlak hükmü kayda bağlamaktadır. Yani önceki rivayetler, henüz sarhoş edici hale gelmeyen taze şıraların kaynatılmasına râcidir. (İbnu Abbâs'ın görüşüne göre), eğer şıra tahammür ederek şaraplaşmış, sarhoş edici bir mahiyet kesbetmiş ise, bu şıra kaynatılsa da artık helal olmaz, zira kaynatma artık onu temizlemez, helal de kılmaz. Bu durumda, şarabın sirkeleşmesiyle helal olacağı görüşünde olan âlimlere göre bir fetva vardır. Cumhur ise bu görüşe muhaliftir. Cumhurun delili* Müslim*'de (ve başka kaynaklarda da) rivâyet edilmiş olan Hz. Enes ve Ebu Talha hadisidir:* اشْرَبِ الْعَصِيرَ مَالَمْ يَغْلِ **"Şırayı kaynayıp kabarmazdan önce iç."** *Bazı rivayetlerde* مَالَمْ يَتَغَيَّرْ **"değişmezden önce"** *şeklinde gelmiştir. Bu, seleften pek çoğunun müşterek görüşüdür: Şırada değişme başladımı artık içilmez, bunun da alameti kaynamaya başlamasıdır. Bu aynı zamanda Ebu Yusuf'un görüşüdür. Ebu Hanife: "Çiğ üzüm şırası kaynayıp köpüğünü atmadıkça haram olmaz, kaynar, köpüğünü atarsa o zaman haram olur" demiştir; üçte ikisi buharlaşarak üçte biri kalacak şekilde pişirilen mutlak şekilde men edilemez, piştikten sonra kaynayıp köpük atsa bile. İmam Mâlik, Şâfi'î ve Cumhur: "Eğer sarhoş edici ise, azı da çoğu da içilmez, kabarmış olmasıyla, kabarmamış olması da farketmez, zira kaynayıp kabarması sonra da kaynamasının durması ile sarhoş edici hududa girmesi mümkündür"* demiştir."

BEŞİNCİ FASIL

HARAM VE HELAL OLAN KAPLAR

2293 ١- عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [نَهَى رسولُ اللّهِ ﷺ عَنْ نَبِيذِ الْجَرِّ، وَالدُّبَّاءِ وَالْمُزَفَّتِ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

1. **(2293)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm), çömlekte, kabak ve ziftli kaplarda yapılan nebizi(n içilmesini) yasakladı."* [Müslim, Eşribe 48, (1997); Muvatta, Eşribe 5, (2, 843); Ebu Dâvud, Eşribe 7, (3690, 3691); Tirmizî, Eşribe 4 (1868, 1869); Nesâî, Eşribe 28, 33, 36, (8, 303, 306, 308).]

AÇIKLAMA:

1- Burada bazı kaplarda kurulan şıranın içilmesi yasaklanmaktadır. Şârihler bu yasağı, zikri geçen kaplarda şıranın çok çabuk şaraplaşacağı sebebiyle îzâh ederler. *Hattâbî: "Bu kaplar (şıra kurulmasında) yasaklanmıştır, çünkü bunlarda (tahammür) alışkanlığı vardır, içlerinde şıra çabuk keskinleşir, öyleki sahibi bunun farkına bile varamaz, aldanarak (sarhoş edici olduğu halde) içer."*

2- Müteakip rivayette görüleceği üzere, *Resûlullah* başka kapları da nebiz yapmada kullanmayı yasaklamıştır. Sebep hepsinde aynıdır.

2294 ٢- وفى رواية لمسلم: [نَهَى عَنِ الْحَنْتَمِ وَهِيَ: الْجَرَّةُ، وَعَنِ الدُّبَّاءِ وَهِيَ: الْقَرْعَةُ، وَعَنِ المزَفَّتِ وَهُوَ: الْمُقَيَّرُ، وَعَنِ النَّقِيرِ، وَهِيَ: النَّخْلَةُ تُنْسَحُ نَسْحاً، وَتُنْقَرُ نَقْراً، وَأَمَرَ أَنْ يُنْبَذَ فِي الأَسْقِيَةِ].

2. **(2294)**- *Müslim*'in bir rivayetinde şöyle denmiştir: *"(Resûlullah) hantemi yasakladı, bu (topraktan mamul her çeşit) küptür. Dübbâ'yı yasakladı. Bu su kabağıdır. Müzeffet'i yasakladı, bu ziftlenmiş kaptır. Nakîr'i yasakladı, bu kabuğu soyulup, içi oyulmuş hurma ağacıdır. Efendimiz, şırayı tuluklarda kurmamızı emretti."* [Müslim, Eşribe 57, (1997).]

AÇIKLAMA:

Bu yasak hususunda ülema ihtilaf etmiştir. Bazıları: *"Bu İslâm'ın bidayetinde yani, içkinin ilk yasaklandığı zamanlarda idi. Sonradan Büreyde el-Eslemî ha-*

disiyle (ki müteakiben kaydedilen hadistir) neshedilmiştir'' der. Bazıları da: ''*Bu kaplar hakkında gelen yasak devam etmektedir*'' deyip, onların kullanılmalarını mekruh addetmeye devam etmişlerdir. *İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, İshak, İbnu Ömer ve İbnu Abbâs* bu görüştedir. Ancak önceki görüşe *esahh* denmiştir.

İçki yasağı benimsendikten, herkes bu yasağa riayet etmeye başladıktan sonra yasak kaldırılmıştır. Tuluğun serbest bırakılmasındaki sebep bunun içinde tahammürün yavaş seyretmesindendir. Ve ayrıca tahammür başlayınca tuluk şişer ve patlar.. Böylece, şıranın artık tahammür ettiği kolayca anlaşılır ve sahibi tarafından içilmez.

2295 ٣- وعن بريدة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنِ الأَشْرِبَةِ أَنْ تَشْرَبُوا إلا فى ظُرُوفِ الأَدَمِ، أَلاَ فَاشْرَبُوا فِى كُلِّ وِعَاءٍ غَيْرَ أَنْ لاَ تَشْرَبُوا مُسْكِراً]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3. **(2295)**- *Hz. Büreyde (radıyallahu anh)* anlatıyor: ''*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Ben size kapları yasaklamış, sadece deri kaplardan (nebiz) içmenizi söylemiştim. Artık her kaptan içebilirsiniz, yeter ki, sarhoş edici içmeyin.''** [Müslim, Eşribe 64, 65, 66; Ebu Dâvud, Eşribe 7, (3698); Tirmizî, Eşribe 6, (1870); Nesâî, Eşribe 40, 48.]

AÇIKLAMA:

Rivayet, kaplarla ilgili yasağın sonradan kaldırıldığını sarih olarak göstermektedir. Hatta bazı rivayetlerde şu ziyade vardır: وَإِنَّ ظَرْفاً لاَ يُحِلُّ شَيْئاً وَلاَ يُحَرِّمُهُ **''...Şurası muhakkak ki, kap herhangi bir şeyi ne helal ne de haram kılar.''** *Nevevî*, bu yasakla ilgili olarak şu açıklamayı sunar: ''*Sayılan kaplarda şıra kurmak İslâm'ın bidayetinde yasaklanmıştır. O sıralarda, içlerinde sarhoş edici bulunabileceğinden ve bunların kesâfetleri sebebiyle içlerindeki mâyiin ne olduğunun bilinemeyeceği için bazan kişinin sarhoş edici değil zannederek sarhoş ediciyi içebileceği korkusunun galib olması, zira içkinin serbest olduğu devrenin henüz yakın bulunması sebebiyle bu çeşit karışıklıkların sıkça vukua gelmesi sebebiyle bu yasak konmuştur. Fakat aradan epey bir zaman geçip, içkinin haramlığı şöhret bulup herkesin içinde yer edince bu yasak neshedilip, -sarhoş ediciyi içmemek şartıyla- her kapta nebiz kurmak serbest kılındı.*''

ALTINCI FASIL

BAZI İLAVELER

2296 ١ - عن أنس رضى الله عنه قال: [نَهَى رسولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الْخَمْرِ أَنْ يُتَّخَذَ خَلاًّ]. أخرجه مسلم والترمذى.

1. (2296)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hamr'dan sirke yapmayı yasakladı."* [Müslim, Eşribe 11, (1983); Tirmizî, Büyû 59, (1294).]

AÇIKLAMA:

Şaraptan sirke yapmak caiz midir, bu yolla elde edilen sirke temiz midir? ülema ihtilaf eder. *Nevevî*'nin açıklamasına göre *Şâfi'î ve cumhur* bu hadise dayanarak şaraptan sirke yapmaya cevaz vermemiştir. Derler ki: *"Şarap, içerisine hamur, ekmek, soğan vs. herhangi birşey atılarak sirkeleştirilecek olsa yine de necâset ve pisliği devam eder. İçerisine giren her şey pis olur ve bu sirke ebedî olarak pis kalır."* Ancak *Evza'î, Leys ve Ebu Hanîfe* caiz görürler ve bu sirkenin temiz olduğuna hükmederler. *İmam Mâlik*'ten üç farklı görüş gelmiştir:

1- Şarabı sirke yapmak haramdır, sirke yapacak olursa isyan etmiş olur, fakat sirke temizdir.

2- Bu iş haramdır, sirke de temiz değildir.

3- Bu iş helaldir, sirke temizdir. Birinci görüş en sahîh olanıdır.

Ülema şu hususta icma eder: *"Şarap kendi kendine sirkeleşirse temizdir."*

2297 ٢ - وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أُتِيتُ لَيْلَةَ أُسرِىَ بِى بِقَدَحَيْنِ مِنْ خَمْرٍ وَلَبَنٍ، فَأَخَذْتُ اللَّبَنَ، فَقَالَ الْمَلَكُ: الْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِى هَدَاكَ لِلْفِطْرَةِ، وَلَوْ أَخَذْتَ الْخَمْرَ غَوَتْ أُمَّتُكَ]. أخرجه النسائى.

2. (2297)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Miraca çıkarıldığım gece bana iki kadeh getirildi, birinde şarap diğerinde de süt vardı. Ben sütü aldım. Melek: "Se-**

ni fıtrata irşâd eden Allah'a hamd olsun. Eğer şarabı alsaydın ümmetin azmıştı" dedi." [Nesâî, Eşribe 41, (8, 312); Buharî, Eşribe 1; Müslim, İmân 272, (168).]

AÇIKLAMA:

Bu vak'a hamr'ın yani şarabın henüz haram edilmemiş olduğu zamana rastlar, çünkü Mirac Mekke devrinde cereyan etmiştir. İçkinin tahrimi ise hicretten sonraya ait bir hadisedir.

Resûlullah'ın şarabı almayışı, onu içmeye alışmamış olmasından ileri gelir. Böylece Efendimiz, Allah'ın kendisini bir koruması ve yönlendirmesi olarak bilahare vaki olacak tahrim, tabiatına muvafık düşüyor. Efendimiz, me'lûfu olduğu, önceden alışmış bulunduğu sütü tercih etmiştir. Süt kolay, hoş, temiz içimli, sıhhate uygun bir içecektir. Hamr ise, zikredilen bu hususların hepsinde tam aksine bir mahiyet taşır.

Bu hadiste geçen *fıtrat*'tan maksad hak dine uygun doğru yoldur, istikamettir.

Hadiste, hoş olan bir şey hasıl olunca hamdetmenin meşruluğu, yasaklanan şeyin de terki gözükmektedir.

2298 ٣- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [سُئِلَ رسولُ اللّهِ ﷺ عَنْ أَطْيَبِ الشَّرابِ، فَقَالَ: الْحُلْوُ الْبَارِدُ]. أخرجه الترمذى.

3. (2298)- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resûlullah'a içeceklerin en iyisi hangisi?" diye sorulmuştu.*

"Soğuk olan tatlı!" *diye cevap verdi."* [Tirmizî, Eşribe 21, (1897).]

AÇIKLAMA:

1- Burada أَطْيَب **"en iyi"** olarak gelen ifade Tirmizî'de أَحَبّ **"en sevgili"** diye gelmiştir. *Aliyyü'l-Kârî*'ye göre her hal u kârda mânâ *efdal* demek değildir, belki *"en leziz"* demektir. Faziletçe zemzemin akdem ve üstün olduğu daha esahh rivayetlerle sabittir, Öyle ise hadis şöyle olmalıdır: *"Resûlullah'ın nazarında en leziz içecek hangisidir" diye bir adam sordu."* Nitekim bazı hadisler, *Resûlullah* nezdinde en sevgili içeceğin süt olduğunu tesbit eder. Öyle ise, hadiste bu vasıfla daha umumî bir mânâ kastedilmiş olmakta ve tabii su, süt, sütle veya bal gibi bir başka şeyle karıştırılarak şerbet yapılmış su veya içerisine hurma, kuru üzüm gibi bir şeyler ıslatılmış su da bunun şümûlüne girmektedir. Hadisi bu genişlikte anlayınca bu babta gelen ve zahiri zıdlık arzeden diğer bazı rivayetlerle arasını te'lif etmek kolaylaşmaktadır. Sözgelimi *Ebu Nu'aym*'ın et-

Tıb'da *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*'tan kaydettiği bir hadise göre: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın en çok sevdiği içecek maddesi süttür." İbnu's-Sünnî'nin ve yine* et-Tıb'da *Ebu Nu'aym'ın Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)*'den kaydettiği rivayete göre *Efendimizin en ziyade sevdiği içecek baldır.*

2- Şunu da kaydedelim ki, bu hadislerde geçen *"en sevgili içecek"* tabiriyle kastedilen mânânın *"Resûlullah'ın en çok sevdiği içeceklerden"* demek olduğunu söyleyen âlim de olmuştur. Yani bu yoruma göre, yukarıda kaydettiğimiz *Hz. Aişe* hadisini şöyle tercüme etmeliyiz: *"Efendimizin en ziyade sevdiği içeceklerden biri de baldır." İbnu Abbâs*'ın rivayeti de şöyle tercüme edilmelidir: *"Resûlullah'ın en çok sevdiği içeceklerden biri de süttür."* Bu te'ville, içecekler muhtelif açılardan *"en çok sevilen"* olabilecektir.

BİR İSTİDRAD

İslâm'ın içkiye bakış açısını tesbit etmek ve *Hz. Peygamber*'in içki ile mücadelede nasıl bir yol takip ettiğini bilmek, bilhassa zamanımızda, hem faydalı ve hem de gereklidir. Zamanımızda diyoruz çünkü başta Rusya, bütün dünyada içki ve uyuşturuculara karşı son yıllarda ciddi şekilde yasaklamalar, kısıtlamalar getirilmiştir. Bu maksadla, saded dışına çıkarak, mevzu üzerine iki ayrı yazı koyacağız. Bu iki yazıdan biri hamr'ın nasıl ideolojik bir araç olduğunu belirtecek, diğeri de -ki bir tercümedir- Rusya'da nasıl bu maksadla kullanıldığını gösterecektir.

İSLÂM'IN HAMR'A (İÇKİ VE UYUŞTURUCULARA) BAKIŞI VE ONLARLA MÜCADELE METODU[10]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ

"Ey iman edenler! İçki, kumar, (tapınmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bun(lar)dan kaçının ki muradınıza eresiniz. Şeytan içkide ve kumarda ancak aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz (hepiniz) vazgeçtiniz değil mi? Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin, (isyandan) sakının. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki Peygamberinizin üstüne düşen, yalnız apacık tebliğden ibarettir" (Mâide 90-93).

İlâhî menşei belli olan bütün semâvî dinlerde [11] olduğu gibi, İslâm dininde de sarhoşluk ve buna sebep olan maddelerin hepsi kesinlikle yasaklanmıştır.

(10) 1983 yılında Erzurum'da (Üniversite'de) hazırlanmış bir konferanstır.

(11) Hristiyan ve yahudilerin müşterek din kitaplarını teşkil eden Kitab-ı Mukaddes'in bir âyetinde şöyle denir: **"(Ezelî ve ebedî olan) Rab, Harun ile konuştu ve o'na: "...sen ve seninle beraber oğulların ne şarap ve ne de sarhoş edici içki içmeyeceksiniz...."** (Levililer, X (8-9). [Keza Tevrat'ın Hâkimler kitabında (XIII/4-14) daha teferruatlı bir âyet mevcuttur.]

İçkiden afyon ve eroine varıncaya kadar her çeşidiyle bütün uyuşturuculara karşı İslâm'ın tavrı, diğer dinlerin tavrına göre daha açıktır. Öbürlerinde -ki teferruata inmek bizi mevzumuzun dışına çıkarır- yasaklık esas olmakla beraber belli bir mübhemiyet bulunmasına rağmen, İslâm dini, meseleyi herkesin anlayacağı ve hiçbir devirde hiçbir kimsenin hiçbir surette inkar veya başkaca te'vîl edemeyeceği bir kesinlik ve açıklık içerisinde ortaya koymuştur.

İslâm dininde uyuşturucu yasağı bizzat Kur'an tarafından tesbit ve vaz'edilen bir yasaktır. Kur'ân-ı Kerîm, İslâm dininin temel kaynağıdır. Bu kaynak vahyedildiği ilk günden zamanımıza kadar tek harfinde bile bir değişikliğe uğramadığı gibi, Kıyamete kadar da değiştirilmesi, hükümden kaldırılması mümkün değildir. Kur'an'da içkiyi yasaklayan ayetler *muhkemât* denilen kısımdandır. Yani bu âyetlerin izahı insanlara bırakılmamıştır. Bilindiği gibi, *müteşabihat* denen bir kısım ayetler, gelişip, tekâmül eden içtimâî şartlara, kevnî ilimlerde ulaşılan seviyeye tabi olarak âlimler tarafından yeni açıklamalara müsaittir. Şu halde *"uyuşturucu ve alkollü içkiler" yani hamr* yasağı bunlardan değildir. Bu yasak Kıyamete kadar bakidir. Günümüz Batı dünyasında ve 12 Eylül 1980'den bu yana Türkiye'de olduğu gibi, kemik bıçağa dayandığı, alevler çatıyı sardığı zaman benimsenip ciddiyetle ele alınan bir mesele, ta bidayetten beri İslâm'ın temel meselesi yapılmıştır.

YASAĞIN AĞIRLIĞI

İçki yasağını İslâm açısından değerlendirirken, içki içene takdîr edilen cezanın kategorisini bilmemiz faydalıdır. İçkinin cezası *hudud* denen ağır suçlar arasında yer alır. Bu kategoriye giren suçların cezası ehemmiyetine binaen bizzat Kur'ân-ı Kerîm tarafından tesbit edilmiştir. *Hakkullah* da denen bu cezalar artırılamaz, eksiltilemez. Başta devlet başkanı olmak üzere hiç kimsenin bu suçlardan birini işleyeni affetme selahiyeti de yoktur. Bunlar, İslâm'ın kendisine gaye olarak tesbit ettiği temel hak ve hürriyetleri korumaya matuftur. Uyuşturucu ve içki meselesinde İslâm'ın tavrını kavramamız açısından *hudud* denen grubu teşkil eden bu temel suçları sayalım. Onlar şunlardır:

★ Adam öldürmek,

★ Zina etmek,

★ Hırsızlık etmek,

★ Namuslu kimselere zina iftirasında bulunmak,

★ Hamr yani içki, uyuşturucu kullanmak.

Bunlara bazı âlimlere uyarak *irtidadı* da ilave edebiliriz. Bu fiillerin herbirinin cezası ayrı ise de hepsi Kur'an tarafından tesbit edilir ve insanların değiştir-

mesine imkan verilmez. Malumdur ki, yankesicilikten trafik kazalarına sebebiyet vermeye, rüşvete, ihtikara varıncaya kadar pek çok suçlar vardır. Bunlara karşı tatbîk edilecek cezalara *ta'zîr* denir. *Ta'zîr* grubuna girenlerin miktar ve nev'ini takdir işi, belli bir ölçüde şartlara ve zamana bağlı olarak devlete bırakılmıştır.

Burada karşımıza *"Acaba İslâm dini, hamr kullanma suçunu, zina, katl, hırsızlık gibi gerçekten büyük cürümler arasında, yani hudud meyanında mütâlaa etmekle mübalağaya kaçmış, meseleyi fazla büyütmüş olmuyor mu?"* diye bir sual çıkabilir. Biz bu sualin yersizliğini, hududa giren suçların mahiyetini, dinin kendisine tesbit ettiği *gayeler* açısından değerlendirerek cevaplamak isteriz.

İslâm âlimleri, dinin gayesini anlatırken, bizzat âyet ve hadislerden bilistifade şu ana maddeleri tesbît ederler:

1- Dini muhafaza,

2- Nefsi muhafaza,

3- Aklı muhafaza,

4- Nesli muhafaza,

5- Malı muhafaza.

Hudud dediğimiz cezalara tekabül eden suçlar, dinin bu beş temel gayesi açısından değerlendirilirse görülür ki, *hamr* yasağı, onlar meyanında zikredilmeye fazlasıyla lâyıktır, ayrı mütalaa edilseydi belki noksan bir davranış olurdu. Zira hududa giren her bir suç hemen hemen dinin beş ana gayesinden birini ihlal etmekte, konulan cezalar da bunları korumayı gaye edinmektedir. Kabaca şöyle bir şema sunabiliriz:

Dinin Gayesi	Mukaabil Suç
Dini Muhafaza.........	İrtidad
Nefsi Muhafaza.........	Katl ve kazf
Aklı Muhafaza.........	Hamr kullanımı
Nesli Muhafaza.........	Zina
Malı Muhafaza.........	Hırsızlık

Hamr'ın Durumu: Şimdi dinin gayeleri nokta-i nazarından *hamr*'a bakacak olursak bunun gerçekten diğer cürümlerin hepsini içine alan bir mahiyette olduğunu görürüz:

1) Uyuşturucu ve alkollü içkilerle öncelikle akıl gider.

2) Akılla beraber din de gider. Zira *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*: **"İnsanı insan yapan akıldır, aklı olmayanın dini de yoktur"** buyurmaktadır.

Bunun izahı da kolaydır: İçki veya uyuşturucu alarak aklını devre dışı bırakan bir kismede, dinin akıl ve muhakeme esasına dayanan disiplin ve otoritesini artık arayamayız. Onda sevap-günah mefhumu, ceza-mükâfaat müeyyidesi kalmamıştır.

3) Uyuşturucu kullanmaktan, arkadan gelecek yeni nesillere veraset ve kalıtım yoluyla geçecek tereddî ve fenalıklar günümüzde ilmen tesbit ve tahkik edilmiştir. Bu noktanın anlaşılması için tıp kitapları görülebilir.

4-5) Uyuşturucuların sevkiyle işlenen cinâyetler, bu maddeler uğruna heder edilen mallar herçeşit izahtan vâreste şekilde açıktır, hergün örneklerini görmekte, duymakta ve okumaktayız. Şu kadarını söyleyebiliriz ki, resmî makamlarca yapılan bir kısım açıklamalardan anlaşıldığına göre, memleketimizi iç harp eşiğine getirmiş ve binlerce masumun kanını dökmüş olan son geçirdiğimiz anarşik hadiselerde gençlerimizi cinayetlere itmede en ziyade kullanılan silah uyuşturucular olmuştur. Ayrıca içki mübtelalarının zevkinden başka bir şey düşünmediği, ailevi sorumluluklarını yerine getirmediği, neticede ailelerin dağıldığı, herkesçe bilinen husustur.

İşte *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hamr*'ın bu çok yönlü zararlarına dikkat çekmek için onu fevkalade veciz iki kelime ile tavsif etmiştir: **Ümmü'l-Habais**. Yani *bütün kötülüklerin anası*, veya "**Miftahu Külli Şer**" yani bütün şerlerin anahtarı.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hamr'ın bu vasfını yani bütün fenalıkların annesi olma durumunu zihinlerde canlı tutmak için bir de temsil anlatır. İslâm ediblerine mühim bir ilham kaynağı olan ve hadislerde değişik şekillerde gelmiş bulunan temsilî hikayenin bir şekli şöyle: "*Hz. Peygamber buyurur ki:* "**Kötülüklerin anasından sakının. Zira sizden önce yaşayanlar arasında çok dindar bir zat vardı, hep ibadet eder, bu maksadla insanları da terkederdi. Bir kadın ona musallat oldu. Bir hizmetçisini yollayarak: "Bir hususta şahitlik yapmak üzere bana bir uğrayıver" diye kendisine haber yolladı. Adam kabul ederek kadının evine girdi. O eve girince kadın bütün kapıları kapattırarak odasına aldı. Adam bir de ne görsün, karşısında kendisini beklemekte olan çok güzel bir kadın var. Kadının yanında bir çocuk ve içerisinde içki bulunan bir de kap vardı. Adama: "Seni buraya şahitlik falan için çağırmadım, (Allah'ı inkar etmen veya) bu çocuğu öldürmen veya bu şaraptan içmen veya benimle yatman için çağırdım. İtiraz edecek olursan imdat diye çığlık atıp seni rezil edeceğim" der. Adamcağız meselenin ciddiyetini anlayarak bunlardan birini yapmaktan başka çıkar yol olmadığı kanaatine varır. Belayı en ucuz atlatma yolu olarak şaraptan içmeyi tercih ederek: "Bir kadeh şarap ver" der. Kadın verir. Adam "Bir kadeh daha" der. Derken**

sarhoş olarak kadınla temasta bulunur (kendisini küfre atan sözler sarfeder) ve çocuğu da öldürür. (Sonra kadın ona: "Kasem olsun sarhoş olunca önceden yapmam diye reddettiğin bütün tekliflerimi eksiksiz yaptın" der).

Şu halde hamr'dan kaçının. Allah'a yemin olsun, imanla hamr ibtilası, bir adamın göğsünde ebediyen bir araya gelmez. Bunlardan biri diğerini göğsünden mutlaka çıkaracaktır."

Bir başka hadiste de: "**Hamr bütün ahlâksızlıkların (fevâhiş) anasıdır ve büyük günahların en büyüğüdür. Onu içen, annesine, teyzesine ve halasına saldırabilir**" der.

HAMR NEDİR? Kur'ân ve hadiste içki ve uyuşturucularla alakalı yasak dile getirilirken, münhasıran belli bir maddeye has olan bir kelime değil, daha ziyade belli bir duruma sebebiyet veren bir madde kullanılmıştır. Yani yasak münhasıran muayyen bir madde için gelmiş olmamakta, muayyen bir durumu hasıl eden bütün maddeler için gelmiş olmaktadır. Böylece nazar-ı dikkate arzedilen bu durum "*Aklın örtülmesi*"dir. Yasak da"*Aklın örtülmesi*"ne sebep olan her bir madde içindir. Bu, alkollü maddeler olmuş, afyon veya eroin gibi maddeler olmuş, bugün ilaç şeklinde alınan, yarın bir başka şekilde alınacak olan maddeler olmuş farketmez.

İşte bu maksadla Kur'an-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerin kullandığı kelime *hamr* kelimesidir. Kelime lügat açısından "*Birşeyi örtmek*" manasına gelen bir kökten gelir. Öyle ki, Arapçada, şahitlikten kaçarak gördüğünü gizlemek, utanmak, örtmek, örtünmek, örtü, kapak gibi pekçok kelime bu kökten türetilir.

Bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'an'da gelen *hamr* kelimesinin, zamanla yanlış istikametlere çekilmemesi için şahsen açıklamada bulunma ihtiyaçını duymuş ve, "*Külli müskirun hamrun*" yani her sarhoşluk veren şey "*hamr*"dır demiştir.

Bu noktayı bilhassa şunun için vurgulamak isteriz: Cemiyetimizde zaman zaman dini açıdan hiçbir tutar tarafı olmayan bazı laflara rastlarız. Sıkca duyduğumuz bu laflardan birine göre: "*Kur'an şarabı haram etmiştir; rakıyı, birayı haram etmemiştir.*" *Bir diğer lafa göre,* "*şarap içmek rakı içmekten daha büyük bir suç, bir günahtır. Çünkü Kur'an'da şarap ismen gelmiştir, rakı zirkedilmemiştir*" *vs.*

Bektaşivari söylenen bu sözlerin ne kadar saçma olduğu izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Kur'an'da kullanılmış olan *hamr* kelime ve bu kelime ile alakalı olarak bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından ifade edilen mükerrer açıklamalar bu hususta ufak bir tereddüd bırakmamaktadır. Âlimler de meseleyi böyle tesbit etmişlerdir.

İçki Dışındaki Uyuşturucular Meselesi: Yukarıda temas edildiği üzere, Kur'an içkiyi yasaklarken sadece "*hamr*" kelimesini kullanır. Bu, aklı örten her şeyi içine almakla beraber, öncelikle alkolü ve hususan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* devri, Araplarında istîmali çok yaygın olan şarabı kasteder. Bu durumdan hareketle diğer içki ve uyuşturucuların bu yasağa girmediğini söylemek mümkün değildir. Zira *hamr* kelimesinin "*aklı örten*" yani "*sarhoşluk veren*" herşey manasına gelme gerçeği bir yana, şöyle bir mukayese de bu düşüncenin tutarsızlığını ifadeye kâfidir. İslâm'ın, aklî ve ilmî açıdan bakıldığı zaman afyon, eroin gibi pek çok uyuşturucu maddeler arasında zararlı olma yönünden daha az zararlı olduğu kabul edilebilecek alkollü içkileri böylesine ciddiyetle ve şiddetle yasaklarken, bundan çok daha zararlı olanlarına müsamaha etmesi beklenemez. Kur'an ve hadiste uyuşturuculara sarahaten yer verilmemesi, *Hz. Peygamber* devrinde Araplar arasında uyuşturucu madde istimalinin yaygın olmayışındandır. Esasen metod olarak da bir sınıfa giren zararlılardan en hafifinin medarı bahs edilmesi, daha beterlerinin zikrini gerektirmez. Kur'an'da şayet sadece uyuşturucular yasaklanmış olsaydı alkollüler de buraya dahil mi diye düşünülebilir,tereddüd edilebilir ve bu husus normal karşılanırdı.

Nitekim, bu metoda uygun olarak *Kur'an-ı Kerîm* zinayı yasaklayan âyetinde *velâ tarabûz'-zina* yani "*zinaya yaklaşmayın*" der. Buradaki yaklaşma yasağını, âlimler esas çirkin fiile müncer olacak, ona götürecek sebeplere yer vermeme, onları da yasaklama manasında anlarlar. Şu halde zinaya düşmemek için öncelikle zinaya götüren, ona gidişi kolaylaştırıp teşvik eden sebeplerden kaçınmak gerekmektedir. İffetin korunması, gözün, elin ve dilin zinaya götürecek kullanışlardan korunması gibi.

Uyuşturucular mevzuunda da durum böyledir. Dinimiz aklen en hafifi görülen ve aslında hepsine gidişin ilk basamağı olan alkollü içkiler konusunda büyük bir tahşidatta bulunarak zararı daha beter olan diğerlerini de toptan yasaklamış, haram kılmıştır.

Nitekim Kitâbu'l-Fıkh alâ Mezâhibu'l-Erba'a'da kaydedildiği üzere İslâm âlimleri, afyon, eroin gibi uyuşturucuların *bedene, akla, dine, ahlaka ve mizaca* verdiği zararları açısından "*içkiden çok daha beter*" olduğunu ittifakla belirtmiş, bazıları bunlardan hasıl olan zararların 120'yi bulduğunu göstermiştir. Mısır müftülüğü, bütün bunlara dayanarak yakın zamanda verdiği bir fetvada meseleyi açık şekilde ortaya koyarak afyon gibi uyuşturucuların aynen *hamr* gibi haram olduğunu belirtmiştir.

Azı da Çoğu da Bir: Uyuşturucular mevzuunda İslâm'ın orijinal bir yönü, yasak emrinde, müessiriyeti te'min için koyduğu "*çoğu haram olan şeyin azı da*

haramdır" prensibidir. Başta *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* olmak üzere, **Ashab**, Tâbiîn ve bütün diğer İslâm alimleri ittifakla, çok miktarda alınınca sarhoş edici bir şeyin, sarhoş etmesi asla söz konusu olmayacak çok az miktarının da kesinlikle haram olduğunu belirtmişlerdir. Sözgelimi bir hadiste: **"Bir farak'ı (ki 7,5 kiloya yakın bir ölçektir) içildiği takdirde sarhoş eden bir içkinin bir avucu dahi haramdır"** denmektedir.

Dinimize göre, haramdır diye alkollü içkilerden kaçacaksak bunun tek bir damlasından dahi kaçacağız. Bir damlalık bir miktar bile yiyecek ve içeceklerimize karıştığı takdirde onu pisletmektedir, yiyilip içilmesine mani olmaktadır. *Hz. Peygamber*'e *"Sarhoş eden şeyin haram olduğunda şüphemiz yok, ancak yemeklerin üzerine bir iki yudum olsun alabilelim"* diyerek müsaade istiyenler olmuştur. Fakat *Hz. Peygamber*'in tavrı kesindir: **"Sarhoş eden bir şeyin azı da çoğu da haramdır."**

Şu halde, *"İslâm akıl mantık dinidir, sarhoş etmeyecek miktarda içtiğimiz az bir miktar haram değildir, dinimiz yasağı, başkasına zarar verildiği için koymuştur, azında ise ne sarhoşluk ne de başkasına zarar var"* gibi kulağımıza gelen sözler tamamen batıldır. Hatta alkol yüzdesi azdır diye içkiden sayılmaması gerektiğine dair bira hakkında yapılan propaganda da tamamen boştur. İslâm açısından o da haramdır. Kaldı ki o da, aynen diğerleri gibi sarhoş edicidir. Nitekim bir gazetede okuduğumuz son bir haberin başlığı *"iki şişe bira içti, en yakın arkadaşını delik deşik etti"* şeklinde idi.

Dinimiz, çoğu sarhoş eden şeyin damlasını dahi kullanmama yasağını koyarken, bütün kötülüklerin küçükten, azdan, mühimsenmeyen miktarlardan başlamasındaki beşerî zaafı gözönüne almış olmalıdır.

İçkinin Hammaddesi Meselesi: Cemiyetimizde kulağımıza gelen bektaşîvârî laflardan biri de sadece üzümden yapılan içkinin haram olduğuna dairdir. Buna göre, Kur'an üzümden yapılan şarabı haram ediyormuş, sözgelimi, bira arpa suyu imiş, binaenaleyh onun haram olmaması lazımmış. Hem dindarlığı hem de çok bilmişliği elden bırakmak istemeyen bir laf ebeliği ve bir demagoji.

Hamr kelimesiyle alakalı olarak yukarda kaydettiğimiz açıklama bu sözün hiçbir gerçeği ifade etmediğini göstermeye yeterli olmakla birlikte, bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'den kaydedeceğimiz bir hadis bu iddianın batıllığını daha da açık hale getirecektir: **"Bilesiniz, üzümden hamr yapılır, hurmadan hamr yapılır, baldan hamr yapılır, buğdaydan hamr yapılır, arpadan hamr yapılır; ben sizi sarhoş eden herşeyden yasaklıyorum."** Başka rivayetlerde mısır ve pirinçten de hamr yapıldığı ve hepsinin haram olduğu belirtilir.

Burada *Hz. Peygamber*, kendi devrinde Arapların ve komşu kavimlerin şarap yapmada kullandıkları hammaddeleri saymaktadır. Bunlar dışındaki maddelerden yapılacak hamr'ın haram olmayacağını söylememektedir. Öyle ise günün birinde petrolden sarhoş edici içki yapılacak olsa bunun da haram sayılacağı açıktır.

Bizzat *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir sözü, zamanımızda sıkça kulağımıza gelen bir başka mugalatayı cevaplandırmaktadır: **"Ümmetim, hamr'a başka bir ad takarak onu içecektir."** Bu hadis: *"Kur'ân'da şarap haram edilmiştir, bira değil"* diyenlere cevaptır.

YASAKTA ŞİDDET: Dinimizin uyuşturucularla mücadele mevzuundaki orijinalitesinden biri de bu konuda gösterdiği şiddet ve ciddiyettir. Yani uyuşturucular ve içki yasaklanmakla kalmamış, bunları kullanmaya götüren ve kolaylaştıran sebepleri de yasaklanmıştır. Hadislerde gelen hamr ile alakalı on yasak, söylediğimiz bu noktanın ifadesidir. *Enes (radıyallahu anh)* der ki: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hamr konusunda on kişiyi lanetledi:*

1- Şarap yapmak üzere üzümün suyunu sıkan,

2- Şarap yapmak üzere üzümün suyunu sıktıran,

3- Kendisine sıkılan,

4- Şarabı taşıyan,

5- Kendisine şarap taşınan,

6- Şarabı satan (bizzat veya vekâleten),

7- Kendisi için satın alınan,

8- Şarap ikram eden (sâki),

9- Kendisine ikram olunan,

10- Şarabın bedelini yiyen."

Bu hadis dikkatlice tahlîl edilecek olursa, sadece hamr kullananların değil, bunun üretim ve dağıtımı ile alakalı bütün bir sanayi kolu ve pazarlama teşkilatının toptan tel'in edilip yasaklandığı, bu maddelerin dağıtımı ve istihlâkini kolaylaştıran her şeyin en küçük teferruatına kadar dile getirilerek kanun dışı yapıldığı görülür.

İSLÂM'IN MÜCADELE METODU:

İslâm'ın uyuşturucularla mücadeledeki başarısı, bugünün insanlarınca *"mucize"* kelimesiyle ifade edilecek kadar fevkalâde olmuştur. Helé Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde konan içki yasağının 4-5 yıl-

lık tatbikattan sonra fiyasko ile neticelenmesi İslâm'ın bu meseledeki başarısını daha da büyütür. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde devlet bu işte fazla müşkilat çekmeden kısa zamanda tam hedefe ulaştığı halde, zamanımız Amerikası her çeşit modern vasıtalara rağmen, harcadığı milyarlara, tatbik ettiği zecrî cezalara, hapislere rağmen muvaffak olamıyor ve neticede yasak kanununu kaldırmak zorunda kalıyor.

İslâm'ın başarısı için "*mucize*" tabirini kullanmış isek de, bununla sadece peygamberlere has bir başarı olduğunu kastetmiyoruz. Yani İslâm'ın içki kullanımına karşı verdiği mücadeledeki başarı onun bu yolda tatbik ettiği metoda bağlıdır. Aynı medotla hareket edildiği takdirde aynı kesin neticenin her devirde alınacağı muhakkaktır.

METODUN MAHİYETİ: İslâm'ı bu meselede başarıya götüren metodun mahiyeti nedir? Bizce bu konuda üç mühim prensip vardır:

1- Yasağın tedricî bir şekilde ifade edilmesi,

2- Yasağın dinî, imanî bir mesele olarak ele alınması,

3- Yasağın maddi müeyyide ile de korunması.

Şimdi bunları kısaca açıklayalım:

1) Yasak Tedrici Olarak Gelmiştir: İslâm'ın ilk zuhur ettiği çevre içkinin çokça istihlak edildiği bir yerdi. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* risâlet emrini yerine getirmeye başladığı ilk yıllarda içkiyi yasaklamadı. Hatta onüç yıllık Mekke devrinde açık bir ifade ile *içki yasağı* medar-ı bahs bile edilmedi. Medîne devrinde de Kur'ân-ı Kerîm'in peyder pey gelen vahiyleri ile tahdîd edilmeye başlanmış, ancak kesin yasak Hicret'in altıncı yılında gelmiştir. Mevzumuzun can damarını teşkîl eden bu noktanın iyice anlaşılması için, sözü biraz uzatma pahasına da olsa, bu tarihi gelişmeyi belirtmeye çalışacak ve bu maksadla *Prof. Muhammed Hamidullah*'tan bu tarihî safahatı özetleyen bir pasajı aynen kaydedeceğiz:

İslâm'ın bidayetinde şarap içmenin müslümanların ferdi tercih ve takdirlerine bırakıldığını belirten müellif, tahliline şöyle devam eder: "*... Fakat hicret öncesi Mekke devrinde inen ayetlerde bile, daha sonraki yıllarda alkollü içkiler konusunda ortaya çıkacak olan nihâi İslâm siyaset ve tutumunun Kur'an ayetlerinde tebellür etmeye başladığını görüyoruz. Şöyle ki:*

Bunlardan ilki, vahyediliş itibariyle 70. sırada bulanan Kur'ân'ın Nahl sûresinin 67. ayetinde görülür; bu ayette bize şöyle hitab ediliyor:

"Hurma ağacı ve asma meyvelerinden sizler sekr veren (sarhoş edici) bir içki ve pek güzel yiyecekler imal edersiniz. Gerçekten de bunda düşünen ve anlayışlı bir millet için muhakkak bir işaret vardır."

Alkollü içkilerin iyi gıdalar olmadığını anlatabilmek için bu ayette ne kadar ince ve ne kadar zarif bir yol takip edilmiştir. Böylece ayette, sırf insanın kendi menfaati için bu çeşit içeceklerden kaçınmasının daha iyi olacağı belirtilmiş olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in bu ayetinde ayrıca:

"Ve sizler bunlardan pek güzel yiyecekler imal edersiniz" denmekte ve daha ileri gidilmemektedir. Bundan anlaşılan, meyvalar ve bunlardan imal edilen meyve özleri ile şıra halindeki (henüz alkolleşmemiş nebiz haldeki) meyve sularıdır. Ayetin ikinci kısmını birinciden ayıran *"ve"* edatı, *"sekr (sarhoşluk) veren mamulat"* ile *"güzel yiyecekleri"* birbirinden ayırmak ve ikinci grubu birincinin dışında tutmak için kullanılmıştır. Böylece düşünce ve muhakemesi yerinde müslümanlar, işâret edilen tenbih ve tâlimata önem verip onu dinlemişler ve daha açık ve kesin bir yasağın gelmesini beklemişlerdir.

Hicreti müteakip Resûlullah Medîne'ye geldiğinde refah içindeki bu vaha, başlıca mahsülü olan hurmadan imal edilen alkollü içkilere kendini vermiş durumdaydı. Taif'ten farklı olarak burada üzüm bağları yok denecek derecede azdı. Bu durum karşısında Kur'ân-ı Kerîm Hicret'ten hemen sonra inen ayetlerinde bu konuda sahip olduğu tutum ve siyasetin ne olduğunu insanlara hatırlatıp belirtmek istemiştir. Vahyediliş zamanı itibariyle 87. sırada bulunan Bakara suresinin 219. âyetinde:

"Ey Resûl! Onlar sana hamr (alkollü içkiler) ve talih oyunları (kumar) hakkında sual sorarlar. (Onlara şunu) söyle: "Her ikisinde de insanlar için büyük bir günah ve az bir miktarda fayda vardır. Her ikisindeki günah, faydasından daha büyüktür."

(Mukaddes kitaplardaki eski) kanun değiştirilmemiş ve fakat bu âyetle pek önemli ve uzak görüşlü bir prensip zihinlere yerleştirilmiş bulunuyordu. Yani artık bundan böyle bir şeyi yapmak veya yapmayıp terketmek konusunda Allah'ın arzu ve isteği bir kriter, bir ölçü olacaktı. Yoksa o fiil ve hareketlerimizin, şahıstan şahsa değişebilecek olan akıl ve muhakememizin bulup çıkardığı, faydalılığı yahut zararlılığı değil. Günaha gelince, bu Allah'ın emir ve nizamlarına tecâvüz demektir ve insanın bundan sakınıp kaçınması gerekir. İşte bu ölçüler dahilinde şarap içmek bir günahtır."

Kur'ân-ı Kerîm'de Görülen İlâhî Emirler: Yukarıya aldığımız âyet yeterli bir açıklık taşımaktadır; bununla beraber Resûlullah, bu konuda zorlama getiren herhangi bir ilâhi tebliğde bulunmamış ve durumun değerlendirilmesi ferdin

akıl ve muhakemesine bırakılmıştır. Ancak, cemiyet hayatında karşılaşılan olaylar göstermiştir ki, bu yumuşak tutum, zararlı sonuçları önlememiştir. Gerçekten de zaman zaman ortaya çıkan sarhoşluk olayları, mesela cemaat halinde kılınan namazda Kur'ân okunurken okuyanın dilinin dolaşıp âyeti yanlış telâffuz etmesi gibi birtakım skandallara sebep olmuştur. Bunun bir sonucu olarak daha açık seçik ve zorlayıcı bir kâide, vahyediliş zamanı itibariyle 92. sırada bulanan 4. sûrenin 43. âyeti ile kendini göstermiştir:

"Ey iman edenler! Sarhoş bir vaziyetteyseniz, ne söylediğinizi bilebilecek hâle gelinceye kadar namaza yaklaşmayınız" (Nisa, 43).

Bir anda alkollü içki tüketimi büyük çapta azaldı; çünkü günde bir değil, beş vakit namaz vardı ve bunlardan herhangi biri ile bir sonraki arasında, sarhoş hâle gelen bir insanın yeniden aklını başına alabilmesine yetecek pek kısa bir zaman bulunuyordu. Bununla beraber, bilhassa düğünler ve bayramlar münasebetiyle ortaya çıkan öyle sarhoşluk durumları vardı ki, bu konuda şer'î ahkâmı tamamlamak için bunların da Allah tarafından hükmü tayin olunmalıydı.

Vahyediliş zamanı itibariyle 112. sırayı işgal eden Maide Sûresinin 90-91 âyetleri *Resûlullah*'ın hayatının son günlerinde nazil olmuştur ve bunlar konuyu teferruatlı bir biçimde gözler önüne sermektedir:

"Ey iman edenler! Hamr (yani alkollü içkiler), talih oyunları (yani kumar), (tapınmak üzere) dikili taşlar ve fala bakıp kehanette bulunmak üzere kullanılan oklar, muhakkak ki şeytan işi birer pislik ve murdardır; o halde bunları terkedin! (Umulur ki) felah ve başarıya erersiniz."

Tersine Tedrîc: Yasağın gelmesindeki tedricilik sadece âyet-i kerîmelerde görülen safahatta ifadesini bulmaz. Kur'an'da kesin yasak emri geldikten sonra tatbikatta da bir tedrîc görülür. Ancak bu safhada tedrîc zıt yönden ele alınarak hamr'a ve *hamr*'la alakalı bazı eşyaya karşı şiddetli ve kesafetli bir tavır alınır. Bu safhada, hamr'la birlikte onun hatırasını devam ettirecek şeyler de yasaklanır.

Nitekim *Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) hamr* imalinde kullanılan tahtadan, topraktan ve su kabağından yapılmakta olan muhtelif cins kapların kullanılmasını da yasaklamış ve onların kırılıp atılmasını emretmiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, üzerinde içki içilen sandalyeye oturmayı bile yasaklaması, yasak geldiği zaman elde mevcut şarapların sirke yapılmak üzere bekletilmeden dökülmesini emretmiş olması gibi durumlar, bu safhadaki sert tavrı ifade eden rivayetlerdendir. Esas itibariyle içilmesine müsaade edilmiş olan nebîzin (şıra) yasaklandığına dair kitaplarda gelen birkısım rivayetleri de yine bu safhada tevessül edilen tedbirlerden biri olarak değerlendirebiliriz.

Ancak, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in içki yasağı benimsendikten sonra bu mevzudaki sert yasaklardan bazılarını kaldırdığı anlaşılmaktadır Bir rivâyette şöyle buyurur: **"Ben size içki kaplarını yasaklamıştım, fakat bizatihi kaplar herhangi bir şeyi ne haram ne de helal yapabilirler, yasaklanan şey, sarhoşluk veren içkilerdir."**

Şu halde, başta nebiz olmak üzere, *"sarhoşluk hasıl etmeyen, sâlim düşünceyi ifsad etmeyen ve malı alıp götürmeyen her çeşit içeceğe"* müsaade eden rivayetlerin bu safhaya ait olduğu söylenebilir.

Bu safhayı aydınlatan bir vesika da ne Hz. Peygamber devrinde ne de daha sonraki devirlerde tatbik edilmeyen bir hadistir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Bir kimse içki içme suçundan dolayı üç kere cezalandırıldığı halde dördüncü sefer yine içer de aynı suçtan gelirse, dördüncüde ölüm cezası verilir"** demiştir. Bu emir, tatbik edilmediği gibi, hukuki bir hükme esas da olmamıştır. Şu halde bu hadis de **"içkiyi terketmeyenin boynunu vurun"** hadisinde olduğu gibi içki yasağının konduğu ilk devrede *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in hissiyatta şok tesiri yapmaya matuf mücadele metodunu aksettiren bir rivâyet olmaktadır.

2) Yasağın Dinî, İmanî Bir Mesele Olarak Ele Alınması: İslâm dini, mü'min nazarında ehemmiyetini benimseterek, müessir kılmak istediği her meseleyi onun imanına hitap ederek, o meselenin imanıyla olan alaka ve bağını beyan ederek teblîğ etmiştir. Zira gerçek bir mü'min için, en kıymetli metaı onun imanıdır. Çünkü, iman onun ebedi hayatının garantisi, teminatıdır. Varlığı onun sayesinde bir mana taşımakta, gerçek şahsiyetini imanında bulmaktadır. Mü'minin uğrunda varını yoğunu ve hatta hayatını feda edeceği tek şey imanıdır. Mukaddes bildiği diğer şeylerin herbirisi imanla olan irtibat ve alakası sebebiyle mü'min nazarında kıymet, değer ve kudsiyet kazanmaktadır. Bu sebeple iman, dini emirlerin müessir olabilmesi için varlığından vazgeçilmesi mümkün olmayan, ilk ve zaruri şarttır.

Az önce İslâm'ın ilk yıllarında içki yasağının konmadığını belirmiştik. Aslında sadece içki değil, namaz, oruç, zekat, cihad gibi diğer mühim emirlerin hiçbirine bidâyetlerde yer verilmemiştir. Hepsi tedricen peyderpey sonradan gelmiştir. Bütün bu tedricde sebep aynıdır: Atılacak emir ve yasak tohumlarının çimlenip filizlenebilmesi için önce onun atılacağı zemin hazırlanmalı, müsait hale getirilmeli idi. Aksi takdirde tohumlar kurur,çürür, zayi olup giderdi. Öyle ise, emir ve yasakların çimlenip kök atacağı vicdan zemininin imanla münbit hale getirilmesi şarttı.

İslâm, amele giren emir ve yasakları sona bırakmakla ve bunları da tedrîcen kademe kademe, safha safha yapmakla zeminin hazırlık durumunu nazara almıştır.

İmanın kuvvetlice yerleştiği, bir bakıma imanın ehemmiyetini kavramış olmanın ifadesi olan zekât, namaz, oruç, hacc, cihâd gibi amellerin sıkı sıkıya tatbîk edildiği ve böylesine disiplinli bir hayatla imanın muhafaza altına alındığı bir safhada imanla bağlantısı ifade edilen hangi mesele kolayca benimsetilmezdi ki?

İşte içki yasağı da bu şartlar gözönüne alınarak, zemin tamamen müsait hale getirilerek konmuştur.

Şarap ve kumarı yasaklayan âyet-i kerîme, bu iki nesneyi, küfrün en iğrenç şekli olan putperestlikle alakasını kurmak, -yani imanın zıddı olan müşrikliğe sembollük eden tapınmaya mahsus *"dikili putlar"*la beraber zikretmek- suretiyle, bu yasaklar mevzuunda bir mü'mini ikna için onu en hassas noktasından yakalamış olmaktadır. Âyet şöyle başlar: **"Ey iman edenler! Hamr, talih oyunları (kumar), (tapınmak üzere) dikli taşlar... şeytan işi birer pislik ve murdardırlar..."**

Bu noktayı, yani hamr'ı bir iman meselesi olarak sunma işini *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* mükerrer seferler ele alarak yasağın ehemmiyetini zihinlerde daima canlı tutmuştur:

"Allah'a ve âhirete inanan, hamr içmesin. Allah'a ve âhirete inanan, içki içilen sofraya oturmasın."

"Hamr içen, puta tapan gibidir."

"Hamr içen, Lat ve Uzza'ya tapan gibidir."

"Hamr mübtelası, puta tapan olarak Allah'a kavuşur."

"Hamr içenin kalbinden iman nuru çıkar."

"Hamr içen (tam bir) imana sahip olarak içmez."

"Şarap içenin kırk gün namazı kabul olmaz, tevbe etmeden ölürse kâfir olarak ölür."

"Hamr içip tevbe etmeden ölen, ebediyyen cennete giremez."

"Üç kişi ebediyen cennete giremez: Deyyûs, erkekleşen kadın ve içki mübtelası."

"Sarhoşluk sebebiyle bir kere namazını kaçıran, sanki dünya ve dünyada mevcut olan şeyler kadar malını kaybetmiş gibi zarara uğrar."

"Eline içki kadehini koyan kimsenin ebediyyen duası kabul olmaz."

İçkinin gerek Allah nazarında ne kadar kötü olduğunu ve gerekse cemiyette hasıl edeceği şerlerin, fenalıkların büyüklüğünü zihinlerde iyice tesbit etmek için

içki hakkında belirtilen bir diğer vasıf da onun *"Kıyâmet alametleri"* arasında zikredilmiş olmasıdır. Kıyâmet alametleri muhtelif hadislerde sayılırken, zina, katl, kumar gibi her biri içtimâî bir âfet olan fenalıkların yanında içki istihlakinin artması da zikredilir.

İçkinin gerek ferdî ve gerekse içtimâî bir yıkıma sebep olacağını bildiren bu çeşit hadislerden bir tanesinde *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: **"Ümmetim beş şeyi helal addederek benimserse tarumar olur: "Birbirlerine lânet oku(yarak karşılıklı sevgi ve saygıyı kaldırı)rlarsa, içkilere dalarlarsa, ipek giyerlerse, çalgıcı dansözler ittihaz ederlerse, erkekler erkeklerle, kadınlar da kadınlarla iktifa ederlerse."**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Göre Mübtela Kim? İçki müptelası diye tercüme ettiğimiz ve hadislerde pek çok gelmiş bulunan tâbirin aslı *"müdminü'l-hamr"*dır. Bir defasında *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in: **"Müdminü'l-hamr cennete gitmez"** sözü üzerine, cemaatten birisi "Müdmin kimdir?" diye sorar. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* şu dikkat çekici açıklamayı yapar: **"Senede bir defa (bile olsa) üç yıl içki alan kimsedir."**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde kısa zamanda içkinin kökünün kurutulması gibi, elde edilen fevkalade başarıda bu imanî iknanın rolünü bilhassa görmek gerek. İman kuvvetinde zirveyi tutan Ashab-ı Kiram hazerâtının *hamr* konusunda gerçekten nasıl bir kanaat ve hâlet-i rûhiye sahibi olduğunu *Ebu Musa el-Eş'ârî (radıyallahu anh)* tarafından söylenen şu sözden anlayabiliriz: *"Ha içki içilmiş, ha Allah diye şu dikili taşa tapılmış, benim için ikisi de birdir."* Başka rivayetler, Ashâb'ın içki yasağını birbirine haber verirken: *"İçki yasaklandı ve şirke eşit tutuldu"* dediklerini haber verir. Şu halde, içkinin kaldırılmasındaki muvaffakiyette içki ile şirki bir tutma telakkisinin rolü çok büyük olmuştur.

Hissî İkrah: İçkinin mü'min nazarında hissen de istikrah edilmesini yani iğrenç kılınmasını sağlamak için *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* gayret göstermiş ve bu meyanda şöyle buyurmuştur: **"Allah ahdetmiştir ki, sarhoş edici içki içmede ısrar eden kimseye mutlaka tîynetu'l-hibâl içirecektir."** Kendisine *tîynetü'l-hibâl nedir?* diye sorulunca **"Cehennem ehlinin vücudlarından çıkan ter ve irindir"** cevabını verir. *Tîynetü'l-Hibâl*'ın cehennemde akan irinden bir nehir, bir çeşme vs. olduğunu belirten çok sayıda hadis gelmiştir.

İçki meselesi üzerinde dinimizin bu kadar ısrarlı ve kararlı olması belki birçoklarımıza fazla mübalağalı gelebilir. Şahsen diyeceğim ki, insanlığın 20. asırda idrâk edip elbirliği ile kabul edebildikleri bir âfettir. Büyüklüğünü dinimiz 14 asır önce bize haber vermiş olmaktadır. Bu durum gerek Kur'ân ve gerekse *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in mucizelerinden biridir.

Pekçok Avrupalı mütefekkir insanlığı tehdid eden bu âfete karşı çoktan vaziyet almış durumdadır. Bu felaketle mücadele hususunda beynelmilel işbirliği teklîf eden *Toynbee*, İslâm hakkında konuşurken lehinde birşey söylememe husussundaki bütün dikkatine rağmen, bu meselede gerçeği itiraftan kendini alamayarak, yarının cihanşümûl beşer cemiyetinin İslâm'dan bazı temel esaslar almak zorunda olduğunu söyler. Ona göre bu temel esaslardan biri İslâm'ın *ırklar arası eşitlik fikri*, biri de *içki aleyhtarlığı*'dır.

MÜESSİR MÜCADELEYE GİDEN YOL; YASAĞIN MADDİ MÜEYYİDE İLE KORUNMASI: Görüldüğü üzere, İslâm alkollü içkileri yasaklarken, bunu tamamen vicdani bir yasak, kuru bir "*içmeyin, içerseniz zarar görürsünüz*" tavsiyesi olarak ele almamıştır. Dinin, imanla alakalı mühim bir yasağı olarak bildirmiş, kullanılması kadar imalini, taşınmasını, alınmasını, satılmasını, vs. hep yasaklamış, yasağa uymayana da dünyevî ceza takdir etmiştir. Devlet polisiyle, jandarmasıyla, kanunuyla, makhemesiyle, bütün mücâdele vâsıta ve imkanlarıyla bu yasağı uygulamakla mükellef tutulmuştur.

Bu durumda mü'min ferdler alkol kullanmanın bir yandan vicdânî ızdırabını yaşarken, vicdanında: "*Bu imanını tehlikeye atan pis bir iştir, şirktir, küfürdür. Ondan sakın*" sesini duyarken, öbür taraftan da ensesinde polisin şamarını hissetmektedir.

Böylece hem maddi, hem manevi müeyyidelerle teyîd edilen yasak müessir olmakta, İslâm cemiyetinde içki istihlâki -son derece gizli olmak kaydıyla- asgari seviyede kalmaktadır.

Halbuki, günümüz Türkiyesinde, hal-i hazırda olduğu gibi, Batı tipi cemiyetlerde içki yasağı tamamen gayr-ı ciddi şekilde ele alınmakta ve neticede müessir olmamaktadır. Devlet bir taraftan içki imal edip, kendi eliyle pazarlamasını ve ticaretini ve televizyon, radyo başta her çeşit yayın vasıtalarıyla reklamını yaparken, diğer taraftan da "*aman gençlik elden gidiyor, içki zararlıdır, felâkettir*" diye feryat koparıyor. Şüphesiz bu iki farklı davranış tam bir tezad ifade eder. İçki ve diğer uyuşturucuların zararlılığı hususunda gerçekten samimi inanç sahibi isek bunu, bazı ilim adamlarının senenin belli günlerinde belli fırsatlarda yapacağı konuşmalarla değil, ciddiyetle devletçe ele almak zorundayız.

İmam-ı Azam'a nisbet edilen meşhur bir hikâye var: "*Bir kadın yanında çocuğu olduğu halde imama başvurarak "bu çocuğum bal yiyor, halbuki bal ona yaramıyor, çocuğu bu işten önlemek için bana bir yol gösterin" der. İmam, kadına üç gün sonra gelmesini söyler.*

Üç gün sonra, huzuruna çıkan kadının çocuğunu okşayarak: "Yavrum bal sana zararlıdır, bundan böyle yemiyeceksin" der. Kadın bu davranışa şaşırarak:

"Bu tek cümleyi söyleyecektin de üç gün niye beklettin, ilk geldiğimde söyleseydin ya!" deyince, imam şu hikmetli ve tatminkar açıklamayı yapar: *"Doğru söyledin, ancak aynı cümleyi üç gün önce söyleseydim çocuğa tesîr etmezdi, çünkü o gün ben de bal yemiştim, ağzımda tadı, nefesimde kokusu varken "bal yeme" diyemezdim. Şimdi ise o balın bende eseri kalmadı, bu sebeple sözüm tesîr edecektir."*

Bu temsil gerçekten hakîmanedir ve fazla söze hâcet bırakmamaktadır.

HÜLASA: Yukarıda anlattıklarımızın ışığı altında şu neticeye varabiliriz: İslâm açısından içki, uyuşturucu, zina, kumar, gibi atbaşı giden içtimâî âfetlerden cemiyetimizi koruyabilmek için öncelikle gençliğin kalbini imanla, Allah ve âhiret inancıyla doldurmak gerekecektir.

Bu içtimâî âfetlerle mücadelede başarılı olmanın ikinci şartı da tedrici bir şekilde içki yasağının konmasıdır. Bu yasak sadece içki tüketimini değil, imalinden taşınmasına, satılmasına, reklamına, dağıtımına, ithal ve ihracatına varıncaya kadar tüketime teşvik edici, tahrik edici, kolaylaştırıcı her bir hususu içine almalıdır. İçki yasağı olmadığı için uyuşturucularla ilgili yasak müessir olmamaktadır. Bunların beraber ele alınması şarttır.

RUSYA'DA İDEOLOJİNİN BİRİNCİ ÂLETİ (12)

Aşağıda sunacağımız tercüme, 1969'larda Rusya'dan kaçıp Fransa'ya iltica eden Michel Heller'in, Rusya'da insan yetiştirme düzeni üzerine yazdığı bir kitaptan alınmıştır. Bu yazı, Rusya'nın içkiyi toptan yasaklama vetîresine girdiğine dair haberlerin gazetelerde görülmeye başladığı şu günlerde ibretle, dikkatle okunmalıdır. İçkinin, hem insanları dejenere edip robotlaştırmak, hem de, rejimin sıkıntılarını hafifletmek gibi son derece stratejik maksadlarla kullanıldığı bir cemiyette yasaklanması, yani mühim bir silahın kınına konması, ne derece samimi bir jest olacaktır, şüphe ile karşılansa yeridir. Acaba bunu Slav asıllı halklara uyguladığı gibi müslüman ve Türk asıllı halklara da uygulayacak mıdır? Yasak kısmî de olsa umumî de olsa, bizce Rus rejimi için fevkalade mühim bir hadisedir. Bu, büyük kitlelerin uyanmasına, olup bitenleri anlayacak, kendi kendini, vicdanının sesini dinleyebilecek fırsatı bulmasına vesîle olacaktır. Yalana, zulme ve insanların beşeri şahsiyetlerinden uzaklaştırılmalarına dayanan bir rejime bu tatbikat çok şeyler getirecektir, hatta mukadder sonunu bile.

Sovyet Sosyologları "zamanımızda âilenin en korkunç düşmanı olarak alkolü" görürler. Sovyet Rusya'da bu mesele üzerinde kimsenin şüphesi yoktur. Komünist terbiyenin problemlerini dile getirmek maksadıyla toplanan bir konferansta, "komünist terbiye"nin şu mühim vak'asının tebarüz ettirilmesi zaruri görülmüştür:

(12) Bu yazı da Sur'da önceki ile birlikte neşredildi.

S.S.C. Birliği'nde, bir âile, on rubleden birini alkollü içkilere harcamaktadır. Köylerde ise âilevî gelirin yüzde otuz kadarını alkol yutmaktadır. Her yıl, nüfusun ergin kesiminin %12-15 kadarı herhangi bir vakitte alkolden zehirlenerek bir sağlık merkezine uğramaktadır. Bu rakamların resmî rakamlar olduğunu belirtmek gereksiz. Devlet İstatistik Enstitüsü dışında yapılan araştırmalar, durumun daha da feci olduğunu göstermektedir.

ALKOL NİYE YAYGIN? Sovyet sosyologları "*Alkolizmin sebebinin henüz tam olarak aydınlanmadığını*" söylerler. Her hal u kârda sebepler birçoktur. Fakat merâkengîz bir hadise dikkat çekmektedir: S.S.C Birliği'nde köy ve şehirlerde rastlanan mevcut aşırı yokluk ve kıtlık şartlarında, hatta mağazalarda hiçbir maddenin bulunmadığı hallerde bile, daima alkollü içkiler bulunur. Planı tamamlama zarureti, diğer gıda maddelerinin bulunmadığı zamanlarda, daima mevcut olan alkolden imkan nisbetinde çok satmayı gerektirmektedir. Bir samizdat (gizlice çıkarılıp dağıtılan broşürler) yazarının ifadesiyle, alkol bu memleketin bir numaralı ticaret malıdır. 1979'da alkol ticareti 19 milyar ruble gelir sağla - mıştır. Bir başka ifadeyle, sağlık ve sosyal sigorta için ayrılandan daha fazla.

Rusya'da kadın dergisinin yazı heyetinden olan Sovyet feministi *Tatiana Manonova*'nın -ki iki meslektaşı ile birlikte Sovyetler Birliği'nden hudud dışı edilmiştir- açıklamasına göre, Sovyet erkekleri, sistem içinde maruz kaldıkları hayat tarzına tahammül edebilmek için içmektedirler. *Tatiana* ilâveten kadınların çok daha feci hayat şartlarına maruz kalmalarına rağmen daha az içtiklerini söyler.

ALKOLPERESTLİK: Votka olmadığı takdirde, memlekette hâsıl olacak gerginlikle kıyaslanınca, Sovyet idarecilerinin alkolizmi ehven-i şer telakki ettiklerini söylemek mecburiyeti ortaya çıkar. Sovyetler Birliği'nde alkolizm, en mühim prestişlerden biri, gruba mensubiyetin bir alameti haline gelmiştir. 1980'de bir gazeteci ile yaptığı bir mülakat sırasında sağlık bakanı şu beyanatta bulunur: "*Alkoliklerin sayısında artma olduğunu istatistiklerin göstermesi bizi sevindirir.*" Bakan "sevinç" ini, "*hastaların daha da artmış olmasının anlaşılması*" ile teyîd eder.

Şurası da açık ki, sağlık bakanı, devlet sırrı olduğu için, hiçbir istatistiki rakam vermez. Fakat bir Amerikalı ilim adamının yaptığı hesaplamalar, 1976 yılında Sovyetler Birliği'nde alkolizmden ölenlerin sayısı sayıca Amerika'da ölenlerden bin misli fazla olduğunu ortaya koymuştur. Bunların çoğu da nüfusun çalışan kısmındandır. 1982'de *Literaturnaya Gazete*, Perm şehrindeki okullarda, ilk üç sınıf öğrencileri üzerinde (7-9 yaş arası) yapılan bir araştırma sonuçlarını neşretti. Bunların % 31,2'si yani her üç öğrencinin biri alkollü içki kullanmaktadır. Anket, ayrıca belirtir ki, çocukları alkole ebeveynleri teşvîk etmektedir. Sovyet kollektif hayatına intibak ettirici diğer vâsıtalardan bir vasıta olarak."

ŞİRKET BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Şirket, lügat olarak ihtilât (karışma) demektir. *İbnu Hacer, bunu şer'î bir ıstılah olarak: "İki veya daha fazla kimsenin, kâr gayesiyle kendi ihtiyarlarıyla, hasıl ettikleri ihtilât ve beraberliktir"* diye tarif eder. Bu beraberlik beşeri hayatın bir gereğidir. İnsanlar her devirde sermaye ve emeklerini birleştirerek ticâri şirketler kurma ihtiyacını duymuşlardır. Ferdî kaldığı zaman zayıf kalan sermayeler bir araya gelince büyük güç kazanır ve daha büyük iş yapmaya zemin hazırlar. Millî ve ümmetî terakki, belli bir ölçüde millet ve ümmet ferdlerinin bir araya gelebilme, şirketleşebilme ve böylece büyük işlere girişebilme kapasitesine bağlıdır. Öyle işler vardır ki, ferdî teşebbüsü aşar ve bu yüzden o işin millete mal edilmesi, o tekniğin yerli olarak îmâli imkansız olur. Keza, bazen öyle işler, teknikler çıkar ki, devletler de tek başına hakkından gelemeyebilirler. Bu çeşit işlerde de devletlerin şirketleşmesi gerekir. Günümüzde feza arıştırmalarını tek başına yürütebilen devletler nadirdir. Nitekim bu işte geri kalmak istemeyen ve fakat tek başına güç yetiremeyen Batı Avrupa devletleri, aralarında şirketleşmişlerdir. Uçak sanayiinden harp sanayiine, atom sanayiinden feza araştırmalarına varıncaya kadar asra ayak uydurmada aşılması gereken pek çok sahada İslâm devletleri işbirliğine gitmek zorundadır.

Yüce dinimiz, beşerî hayattaki ehemmiyetine binaen şirket meselesine de yer vermiş, bunun sağlıklı, istikametli yürümesi için pek çok tavsiyelerde bulunmuş, prensipler vaz'etmiştir. Şu halde bu bölümde, *Resûlullah*'ın şirket meselesine temas eden bir kısım hadislerini göreceğiz.

2299 ١- عن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: يَقُولُ اللّهُ تَعَالى أَنَا ثَالِثُ الشَّرِيكَيْنِ مَا لَمْ يَخُنْ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ، فَإِذَا خَانَهُ خَرَجْتُ مِنْ بَيْنِهِمَا]. أخرجه أبو داود.

وزاد رزين: «وَجَاءَ الشَّيْطَانُ».

1. **(2299)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Allahu Zülcelâl hazretleri buyurdu ki: "Biri**

diğerine ihanet etmediği müddetçe iki ortağın üçüncüsü ben olurum. Biri arkadaşına ihânet etti mi ben aralarından çekilirim." [Ebu Dâvud, Büyû 27, (3383).]

Rezîn şunu ilave etmiştir: "**...şeytan gelir.**"

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, şirketlerin devam edebilmesi ve kârlı olabilmesi için birinci şart olarak, ortakların birbirlerine karşı dürüst olmalarını nazar-ı dikkate arzetmektedir. Bunu, şirkete Allah'ın da bir ortak olarak katılması olarak ifade buyurmuştur. Bir şirkete Cenâb-ı Hakk'ın ortak olması, hıfz ve berekette yardımcı olması, muamelelerinde hayır ve rızk vermesidir.

2- Allah'ın aralarından çekilmesi de ilâhî hıfzın onlardan uzaklaşmasıyla, bereketin yok olmasını ifade eder. Elbette bereketin kalkıp kârın kesildiği şirket devam edemez.

3- Şeytanın gelmesi, Allah'ın yerini alarak aralarında üçüncü şahıs olması demektir. Şeytanın girdiği iş, elbette her çeşit hayırdan uzaklaşacaktır. *Tîbî* merhum demiştir ki: "*Şirket birden fazla kimsenin mallarının, temyiz edilemeyecek derecede birbirine karışmasıdır. Allah'ın onlara iştirak etmesi bir istiâredir. Allah Teâlâ hazretleri sanki bereket, fazl ve kârı, karıştırılmış mal menzilesinde tutmuş, böylece kendisini üçüncü ortak olarak tesmiye etmiştir. Şeytanın hıyânetini ve bereketi kaldırmasını da mahlût (karışan şey) menzilesinde tutmuş ve onu ortakların üçüncü ferdi kılmıştır...*"

Bu hadis, mü'minleri şirketleşmeye teşvîk etmektedir. Zira, münferide vaad edilmeyen bereket, şirkete Allah'ın bir lûtfu olarak nasîb kılınmıştır.

Şirketleri imtiyazlı kılan durum şöyle de açıklanabilir: Şirkete mensup her ferd, arkadaşının yardımcısı durumundadır. Öte yandan, hadisler bildirmiştir ki, Cenâb-ı Hakk müslüman kardeşinin yardımında oldukça kişiye yardım etmektedir.

2300 ٢– وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [اشْتَرَكْتُ أَنَا وَعَمَّارٌ وَسَعْدٌ فِيمَا نُصِيبُ يَوْمَ بَدْرٍ، فَجَاءَ سَعْدٌ بِأَسِيرَيْنِ، وَلَمْ أَجِئْ أَنَا وَعَمَّارٌ بِشَيْءٍ].

أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (2300)- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Ben, Ammâr ve Sa'd, üçümüz Bedir'de nasîbimize düşecek ganimette ortak olduk. Derken Sa'd, iki esirle geldi, Ammâr ve ben ise hiçbirşey getiremedik.*" [Ebu Dâvud, Büyû 30, (3388); Nesâî, Büyû 109, (7, 319).]

2301 ٣– وعن زهرة بن معبد عن جده عبد اللّه بن هشام [وَكَانَ قَدْ أَدْرَكَ النَّبِىَّ ﷺ، وَذَهَبَتْ بِهِ أُمُّهُ زَيْنَبُ بِنْتُ حُمَيْدٍ إلى رسُولِ اللّهِ ﷺ، فَقَالَتْ يَارسول اللّهِ: بَايِعْهُ؟ فَقَالَ: هُوَ صَغِيرٌ، فَمَسَحَ رَأْسَهُ وَدَعَا لَهُ بِالْبَرَكَةِ، فَكَانَ يَخْرُجُ بِهِ جَدُّهُ عَبْدُ اللّهِ بْنُ هِشَامٍ إلى السُّوقِ، فَيَشْتَرِى الطَّعَامَ فَيَلْقَاهُ ابنُ عُمَرَ، وَابْنُ الزُّبَيْرِ فَيَقُولاَنِ أَشْرِكْنَا، فَإِنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَدْ دَعَالَكَ بِالْبَرَكَةِ فَيُشْرِكُهُمْ، فَرُبَّمَا أَصَابَ الرَّاحِلَةَ كَمَا هِىَ فَيَبْعَثُ بِهَا إلى الْمَنْزِلِ]. أخرجه البخارى.

3. **(2301)**- *Zühre İbnu Ma'bed, ceddi Abdullah İbnu Hişâm*'dan naklen anlatıyor: *"Abdullah Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görmüş idi. Annesi Zeyneb Bintu Humeyd onu (Abdullah'ı) Resûlullah'a götürüp şöyle dedi:*

"Ey Allah'ın Resûlü; bundan biat al!" Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:

"O henüz küçük!" *deyip başını okşadı, bereketle dua etti.*

Onu (Zühre İbnu Ma'bed'i) ceddi Abdullah İbnu Hişâm çarşıya çıkarır, yiyecek satın alırdı. Bir gün, ona İbnu Ömer'le İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ) rastladılar:

"(Satın aldıklarına) bizi de ortak kıl, zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sana bereketle dua buyurdu!" dediler. O, (bu teklifi kabul ederek) onları ortak yaptı.

(Abdullah İbnu Hişâm o duanın bereketine) bazan bir deve yükü kâr ederdi de olduğu gibi eve gönderirdi." [Buharî, Şirket 13, Da'avât 31, Ahkâm 46.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in duasıyla hâsıl olan bereket mucizesine bir örnek sunmaktadır. Hadisin sonunda, bazan devenin, kendi mislince kâr ettiği belirtilmektedir. Bu bir bakıma yüzde yüz kâr demektir. *İbnu Hacer* bunu istiğrabla karşılayacakları ikna edici -aynı şekilde Efendimizin bereket duasına mazhar olan- *Urvetu'l-Bârikî* ile alakalı bir örnek kaydeder: *Urve*, ticaret kasdıyla pazara indiği zaman bir defada 40 bin (dirhem) kazanabilmektedir. Zira o da, *Resûlullah*'ın bereket duasına mazhar olmuştur. O'nun dua alma vesilesi şöyledir: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine bir dinar vererek bir kurbanlık almaya gönderir. *Urve* onunla iki kurbanlık alır, birini bir dinara tekrar satar. *Resulullah*'a gelince hem dinarını verir ve hem de bir kırbanlık. İşte bunun üzerine Efendimiz berekete mazhar olması için dua ediverir.

2- Bu rivayetten şu fevâid çıkarılır:

★ Çocukların başı okşanır.

★ Büluğa ermeyenlerle biat yapılmaz.

★ Geçimlik aramak (ticaret etmek) kasdıyla çarşı ve pazara uğranılır.

★ Nerede olursa olsun bereket aranır.

★ Helal şeylerde bile bollukta kerâhet olduğunu söyleyen aşırılara (zâhidlere) reddiye var.

★ *Resûlullah*'tan herhangi bir şeyi hatırlayabilen çocuğun sahâbeliğine hükmedilir (Bu husus ihtilaflıdır).

★ Kadınlar çocuklarını çeşitli vesilelerle *Resûlullah*'a götürmüşlerdir.

★ Ticaret talebi ve ortaklık müracaatı meşrudur.

★ *Resûlullah*'ın duasına icâbet-i İlâhî nev'inden bir mucize örneği mevcuttur.

★ Bazı âlimler; *"Seni ortak yaptım"* şeklinde mutlak bırakılan ifâdenin yarı yarıya ortaklık hakkı tanıdığını belirtirler.

2302 ٤ – وعن السائِب بن أبى السائب رضى الله عنه قال: [أتَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ فَجَعَلُوا يُثْنُونَ عَلَىَّ وَيَذْكُرُونَنِى، فَقَالَ ﷺ: أنَا أعْلَمُكُمْ بِهِ، فَقُلْتُ: صَدَقْتَ بَأبِى أنْتَ وَأُمِّى، كُنْتَ شَرِيكِى، فَنِعْمَ الشَّرِيكُ كُنْتَ لاَ تُدَارِى وَلاَ تُمَارِى]. أخرجه أبو داود.

«الْمُدَارَاةُ»: المدافعة. «وَالْمُمَارَاةُ»: المجادلة.

4. (2302)- *Sâib İbnu Ebî's-Sâib (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldim. Beni O'na zikredip hakkımda medh u senâda bulun(arak tanıt)maya başladılar. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz:*

"Ben onu sizden iyi tanırım!" *buyurdu. Ben (hemen atılıp):*

"Annem, babam sana kurban olsun dedim, doğru söyledin, zira sen benim ticaret ortağım idin, sen ne iyi ortaktın, ne itham görmüştüm, ne de münakaşa yapmıştık!" [Ebu Dâvud, Edeb 20, (4836); İbnü Mâce, Ticârât 63, (2287).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'la ortaklık yaptığını belirten *es-Sâib İbnu Ebî's-Sâib (radıyallahu anh), Resûlullah*'a henüz peygamberlik gelmezden

önce, Mekke'de ticaret ortağı idi. Gerçi *Resûlullah*'ın ortağı hususunda ihtilaf edilmiştir, bu zikri geçen Sâib mi, babası mı, *Kays İbnu's-Sâib* mi, başkası mı? vs. Burada adı geçen *Sâib* hakkında da ülemâ arasında bazı ihtilâflar olmuştur. Bunların, isim benzerliğinden hâsıl olan iltibaslara mebni olması muhtemeldir.

2- Hadisten ülema, münâkaşanın mekruh olduğuna dair hüküm çıkarmıştır. Nitekim Ebu Dâvud, bu hadisi Münâkaşanın Mekruh Olduğuna Dair ismini verdiği bir babta zikreder.

3- Ticâri ortaklığın insanı tanımada iyi bir imkan olduğu, insan hakkında bu kanaldan elde edilen bilginin daha muteber olacağı da anlaşılmaktadır.

4- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın peygamberlikten önceki hayatı da bizim için sünnettir, örnektir. Zira o zaman da ilâhi ismete (korumaya) mazhar idi.

ŞİİR BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Şiir, insanlar üzerinde tesîr hâsıl eden bir beyan çeşididir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'in "**Beyanda sihir vardır**" sözü belli ölçüde şiire de şâmildir. Mamafih, göreceğimiz üzere *Resûlullah*, şiiri müstakil olarak da ele alacak ve onda "*hikmet*" olduğunu belirtecektir.

Cahiliye döneminde, en az sihirbazlar kadar şâirlerin de cemiyet üzerinde müessiriyetleri vardı. Bu tesir iyiliğe olduğu kadar kötülüğe de ait idi ve kötü yönü ağır basıyordu. Nitekim, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* peygamberlikle ilgili, âdete muhâlif ilk vak'alar ve ilk başkalıklarla karşılaştığı sıralarda bir korku geçirmişti. Bazı rivâyetler Efendimizin bu korkusunu şâir mi oluyorum? diye ifâde ettiğini belirtir. Şâir olmaktan korkup endişe duyması, o devirde bu zümrenin -en azından *Resûlullah* nazarında- pek iyi karşılanmadığını gösterir. Müşriklerin *Hz. Peygamber*'i: "*O bir şâirdir*" diye itham etmeleri de bir küçümseme, bir kötüleme ifâde eder. Kur'an-ı Kerîm bu iddiayı muhtelif âyetlerde cevaplandırarak *Resûlullah*'ın şâir, vahyin de şiir olmadığını belirtir. [Yâsîn 69, Enbiya 21, Saffât 36, Tûr 30, Hâkka 41.] Kur'ân-ı Kerim *Şuara* yani *şairler* ismini taşıyan bir sûrede şâirlere ayırdığı hususi bir pasajda onları, "*yapmadıklarını söylemek*"le karalar: "**Şâirlere ancak azgınlar uyar. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve yapmadıklarını yaptık dediklerini görmez misin? Ancak inanıp faydalı iş yapanlar, Allah'ı çok zikredenler ve haksızlığa uğratıldıklarında haklarını alanlar bunun dışındadır...**" (Şu'ara 224-227).

Şu halde, şiir bir kalemde geçilecek bir bahis değildir. Kur'ân-ı Kerîm olsun, *Resûlullah* olsun şiir bahsine geniş ve mükerrer yer vermişlerdir. Bilhassa *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın İslâm'ı tebliğ ederken *şiir* ve *şâir* vak'asını küçümsememiş olduğu dikkat çekicidir. Bir taraftan müşrik şâirlerle mücadele etmiş, bir taraftan da mü'min şâirleri teşvik etmiş, korumuş iltifatlarda bulunmuştur:

★ Mü'minleri hicvedip, müşrikleri tahrik eden şiirler yazan meşhur yahudî şâiri *Ka'bu'l-Eşref*'i öldürtmüştür.

★ Bedir esirlerini fidye-i necatla serbest bırakıp ve hatta bazılarını bedelsiz affederken, *Resûlullah*'a hicviyeler yazarak müslümanları tencide eden *Ukbe İbnu*

Ebî Mu'ayt ile İranlılar üzerine düzdüğü hikayelerin Kur'an'dan üstün olduğu iddiasını yayan *Nadr İbnu'l-Haris*'i daha Medîne'ye varmadan yarı yolda derhal idam ettirmiştir.

★ *Amr İbnu Abdillah İbni Umayr* da Bedir esirleri arasında idi. Bir daha İslâm aleyhine şiir yazmayacağına dair söz vererek hayatını bağışlaması için *Resûlullah*'a yalvardı. Efendimiz onun yetim kalacak beş adet kız çocuklarını da düşünerek bağışladı. Ancak hürriyete kavuşunca tekrar İslâm aleyhinde şiirler söylemeye başladı ve Uhud'a katıldı. İkinci sefer esîr düşünce, kurtulmak için yaptığı ricaları: *"Müslüman bir yılana kendini iki sefer sokturmaz"* diye geri çevirerek idam ettirdi.

★ *Hâris İbnu Süveyd*, müslümanları tahkir edici şiirleri sebebiyle öldürülünce, *Ebu Afak* bunun intikamını almak için *Resûlullah*'a karşı hicviye yazmıştı. Efendimiz: **"Bu habîsten bizi kim kurtaracak?"** diyerek öldürülmesine işâret buyurdular ve derhal infâz edildi.

★ *Ebu Afak*'ın ölümüne tahammül edemeyen *Esma Bintu Mervân*, İslâm'a karşı alay dolu bir şiir yazdı. Onun sözleri *Resûlullah*'a ulaşınca: **"Bunu cezalandıracak kimse kalmadı mı?"** buyurdu. *Umayr İbnu Adiyy* o günün gecesinde, kadının cezasını verdi. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Allah"a ve Resûlüne yardım ettiniz" iltifatında bulundular.

★ Mekke Fethi'nde herkes affedilirken *"Kâbe'nin örtüsünde sarılı olarak bile bulunsa öldürülmesi"* emredilen on kişiden üçü de şâir idi: Bunlardan biri *Abdullah İbnu Hatal*'dır. Bu, önceleri müslüman olup Medîne'ye yerleşti ise de bilahare irtidad edip Mekke'ye kaçtı ve *Resûlullah* aleyhinde şiirler düzdü. Bunun şiirlerini, çalgı aletleri refakatinde *Fertânâ* ve *Karîba* adında şarkıcı iki köle, Habeşî bir beste ile söyleyip Mekkelileri eğlendiriyorlardı. İşte bu üç sahış Fetih günü af dışı tutuldular.

★ Nesâî'nin bir rivâyetinden anlaşılacağı üzere *Resûlullah*'a hakaret eden şâir bir köleyi, bu davranışı sebebiyle, izin almadan, anında öldüren âmâ efendisini *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* muaheze etmez, takdir ve iltifatlarda bulunur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şiir ve şâir karşısındaki gerçek tavrını anlamak için müslüman şâirlere karşı davranışını da kısaca hatırlatmamız lâzımdır.

Hemen belirtelim ki, onları da himâye ve taltif etmiş, öbürlerine cevap vermeye, müslümanların morallerini takviye edecek şiirler yazmaya teşvik etmiştir. Etrafından ayırmadığı üç meşhur şâiri vardır: *Hassân İbnu Sabit, Abdullah İbnu Ravâha, Ka'b İbnu Mâlik (radıyallahu anhüm.)*

İhtiyaç hâsıl oldukça bunları çağırıp: **"Kureyş'e karşı hicviyelerinizi fırlatın. Zira sizin şiirleriniz onlar üzerinde ok yarasından daha ağır yaralar açmakta!"** derdi.

Bunlardan *Hassân (radıyallahu anh)*'ın baş.şâir mesabesinde Efendimiz yanında ayrı bir yeri vardır. Onu her çağrışında: **"Ey Hassân Resûlullah adına onlara cevap ver!"** der, *Ruhu'l-Küdûs*'le kendine yardım etmesi için Allah'a dua ederdi. Zaman-zaman *Hassân*'a: **"Sen Allah ve Resûlü için onları hicvettikçe Ruhu'l-Kudüs seni takviye etmektedir, yadımcındır"** diyerek onu teşvik ve taltif buyurmuşlardır. *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* der ki: *"Bir defasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ka'b İbnu Mâlik'in hicviyesini yeterli bulmayarak Hassân'ı çağırdı. Hassân huzur-u risâlet penâhiye girince: "Nihayet düşmanını diliyle* (13) *yere seren aslanı çağırma ânı gelmiş" diye (sonradan çağırılmış olmanın serzenişini de ifâde ederek) böbürlenir, dilini dışarı çıkarıp ağzının etrafında şöyle bir çevirir. Ve sözüne devamla:*

"Seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun onları dilimle, deri parçalar gibi parçalayacağım!" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ağır ol! Ebu Bekr Kureyş'in nesebini senden daha iyi bilir. (Ondan istifade et, biliyorsun ben de Kureyşliyim), onlar arasında nesebim var (hicivlerinden bana da zarar gelmesin. Bu maksadla Ebu Bekir teferruatlı bilgi verip) beni onlardan ayırıncaya kadar şiir yazmada acele etme!" *dedi. Hassân ona, (Ebu Bekr'e) yaklaşıp tekrar geri çekildi ve:*

"Ey Allah'ın Resûlü o bana nesebini tanıttı. Seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun, seni onlardan, tereyağından kıl çeker gibi çekip alacağım" dedi."

Hz. Peygamber için şiir, iyiye de kötüye de kullanılabilecek bir silahtı. *"Mü'minin bedeni ve malı ile olduğu kadar diliyle de cihad etmekle mükellefti." Hassân'a* Kureyza yahudileriyle mücadele sırasında onları hicvetmesini emretti ve: **"Cebrail (aleyhisselam) seninle birliktedir"** diyerek cesaretini artırdı. Bedir savaşı önce her iki tarafın şiir atışmasıyla başlar. *İbnu Hişâm* yirmi sayfayı geçen bu şiirleri kaydeder.

Bir kısım rivayetler -görüleceği üzere- *Resûlullah*'ın zaman zaman bazı beyitleri bizzat inşad buyurduğunu, bazı güzel şiirlerin okunmasını arzu ettiğini gösterir.

Sözümüzü hülasa edelim: Şiir bahsi şeriatimizde müstakil bir bahis teşkil eder. Onun kullanılışını disiplin altına alan çok sayıda hadis vârid olmuştur. ***Resûlul-***

---

(13) Aslında *"kuyruğuyla"* denmiştir. Ancak âlimler, burada maksadın dil olduğunu belirtirler.

lah bâtıl ve hevâ adına olan şiirleri reddederken Hakk yolunda edeb adına olan şiirleri övmüş ve şâirlerini taltif buyurmuş, teşvik etmiştir. İslâm âlimleri, buna bağlı olarak bazan lehinde, bazan aleyhinde şiir hakkında beyanlarda bulunmuşlardır. Sadedinde olduğumuz bahiste, bu dalda varîd olan hadîslerden bir kısmını göreceğiz.

2303 ١– عن أبىّ بن كعب رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: إنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكْمَةً]. أخرجه البخارى وأبو داود.

1. **(2303)**- *Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Şiirde hikmet vardır"** [Buhârî, Edeb 90; Ebu Dâvud, Edeb 95, (5010); Tirmizî, Edeb 69, (2847); İbnu Mâce, Edeb 41, (3755).]

2304 ٢– وفى رواية له عن ابن عباس: [جَاءَ أَعْرَابِىٌّ إلَى النَّبِىِّ ﷺ فَجَعَلَ يَتَكَلَّمُ بِكَلاَمٍ، فَقَالَ ﷺ إنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْراً، وَإنَّ مِنَ الشِّعْرِ حِكَماً].

2. **(2304)**- Ebu Dâvud'da *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*'dan yapılan bir rivâyet şöyledir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir bedevî geldi. (Dikkat çekici bir üslubla) konuşmaya başladı. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Şurası muhakkak ki beyanda sihir vardır, şurası da muhakkak ki şiirde de hikmetler vardır" buyurdu. " [Ebu Dâvud, Edeb 95, (5011); Tirmizî, Edeb 63, (2848).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın güzel ve faydalı şiirler karşısındaki müsbet ve senâkar olan tavrına şehâdet etmektedir.

2- **Hikmet**: *Doğru, hakka mutâbık olan söz* mânâsına gelir. Aslen *men etmek* mânâsında olduğu da söylenmiştir. Hadîs, şiirde kişiyi sefâhet ve kötülüklerden men eden faydalı bir söz olduğunu ifâde eder. *Resûlullah* bir başka hadîslerinde: **"Şurası muhakkak ki, beyânda sihir vardır, ilimde cehâlet, şiirde de hikmetler ve sözde de tatsızlık** [14] **vardır"** buyurmuştur. *Sa'sa'a İbnu Suhân* bu hadisi şöyle açıklar: *"Resûlullah doğru söylemiştir. Beyanda sihir var-*

(14) Aslı *iyâl* olan bu kelimeyi Nihaye: *"Bir sözü, onu istemeyene ve alaka duymayana arzetmektir. Sanki âlim kişi, ilmini aramakta olanı bulamamış da istemeyene arzetmiş, bu kastediliyor"* diye açıklar. **Râğıb** bir başka yaklaşımla: *"Sanki bu kelime ile "usanma" kastedilmiştir. Şöyle ki söz arzedilen muhatap ya âlimdir, (bildiğini işitmekten) usanç duyar, ya da câhildir, anlamaz usanç duyar"* der. Biz *tatsızlık* diye tercüme etmeyi uygun bulduk.

dır cümlesine gelince: "Üzerinde başkasının hakkı bulunan bir kimse, hak sahibinden daha belâgatlıdır, beyanıyla herkesi teshîr ederek kendini haklı gösterebilir. **"İlimde cehâlet vardır"** *cümlesine gelince: Âlim bilmediği hususta tekellüfe girerek cehaletini ortaya kor.* **"Şiirde hikmetler vardır"** *sözüne gelince: Bununla, insanların ibret aldığı mev'ize ve meseller kastedilmiştir.* **"Sözde tatsızlık vardır"** *sözü de kelâmını onu istemeyene arzetmendir."*

3- *Tâberî: "Bu hadis, mutlak şekilde şiiri mekruh addederek, İbnu Mes'ud'un: "Şiir şeytanın mezâmiri (çalgıları)dır" sözüyle ihticâc edenleri reddeder"* der. *Taberî,* şiiri mutlak şekilde reddedenlerin gösterdikleri bir başka rivayetin de vâhi (çok zayıf) olduğunu belirtir. O rivayet, merfu olarak *Ebu Ümâmê*'den yapılmıştır: **"İblis yeryüzüne indirildiği zaman: "Ya Rabbi bana bir Kur'ân ver" diye dua etti. Cenâb-ı Hakk: "Senin Kur'ân'ın şiirdir" dedi."**

2305 ٣- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: لأنْ يَمْتَلِىءَ جَوْفُ أَحَدِكُمْ قَيْحاً يَرِيَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أنْ يَمْتَلِىءَ شِعْراً].

أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وفى أخرى لمسلم عن الخدرىّ: [بَيْنَا النبىُّ ﷺ يَسِيرُ إِذْ عَرَضَ شَاعِرٌ يُنْشِدُ، فَقَالَ ﷺ: خُذُوا الشَّيْطَانَ، أَوْ أَمْسِكُوا الشَّيْطَانَ]. وذكر نحوه.

«القَيْحُ» الصديد الذى يسيل من الدمل والجرح.

ومعنى «يَرِيَهُ» يأكله.

3. (2305)- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Sizden birinin içine onu bozacak irin dolması, şiir dolmasından hayırlıdır."** [Buharî, Edeb 92; Müslim, Şiir 7, (2257); Ebu Dâvud, Edeb 95, (5009); Tirmizî, Edeb 71, (2855).]

el-Hudri'den Müslim'in kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yürümekte iken karşısına şiir inşad eden bir şâir çıktı. Efendimiz:* **"Şeytanı tutun"** veya **"Şeytanı yakalayın"** diye emretti.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis şiir ezberlemeyi zemmetmektedir. Bunu karına irin dolmasıyla kıyaslamak sûretiyle ifâde etmektedir. Müslim'in bir rivayetinde bu hadisin vürud sebebi de zikredilir: *"Resûlullah'la birlikte Arc karyesinde yürürken şiir in-*

şâd eden bir şâir karşımıza çıkmıştı. Aleyhissalâtu vesselâm: **"Şu şeytanı yakalayın -veya şu şeytanı tutun- kişinin karnına irin dolması kendisi için, şiir dolmasından hayırlıdır"** *buyurdu.*" Burada şiire zemm mutlaktır. Yani az olmuş çok olmuş, muhtevaca hayır olmuş, şer olmuş ayırım yapılmamış, hepsi toptan zemmedilmiştir. Şiir karşısında böyle bir tavır, başka rivayetlere aykırıdır. Ülemâ bu hususta ihtilaf eder. Cumhur, iyi ve kötü şiiri ayırır, zemmi "*şiirin kişiye galebe çalmış olmasıyla veya şiirin mezmum (kötü) olmasıyla veya o kimsenin kâfir olmasıyla*" izah eder. Sadedinde olduğumuz bu şiir de teyîl edilmiş, zemmin mutlak değil, mukayyed olduğuna dikkat çekilmiştir. Yani, "*Kişinin, içini tamamiyle şiirle doldurup birbaşka şeye yer vermemesi halinde zemm vaki olmaktadır*" denmiştir. Bu anlayışta olanlar için, Buhari'nin bu hadisi kaydettiği bab'ın başlığı, hadisteki "*kayd*"ı anlamamıza yardım eder: "*İnsan üzerine şiirin galebe çalarak zikrullah ve ilme mâni olduğu zaman mekruh olması babı.*" Öyleyse şiir karşısında ifâde edilen kerâhet bu hususta düşülecek aşırılıkla ilgilidir. Öyleyse bir kalbe zikrullah ve ilim galebe çalarsa, mezmum olmayan şiirin de varlığı, kalbin şiirle dolmasını ifâde etmez. *İbnu Ebî Cemre, "karnın dolması"* mefhumuyla, sadece kalbi vâcib ve müstehap olan vazifeleri unutturacak kadar kendisiyle meşgul eden mezmum şiirlerin kastedildiğini anlamaz; sözgelimi secî'li söz, sihir vs. gibi kalbin katılaşıp Allah'tan uzaklaşmasına, itikadında bir kısım şekk ve vesveselerin doğmasına, insanların birbirlerine karşı soğuma, küsüşme, kin ve buğzlarına sebep olan herçeşit bilgi ve kültürü de ilave eder. Hadisin mefhumuna *İbnu Ebî Cemre*'nin kazandırdığı bu vüs'at zamanımız insanının her çeşit dini havadan koparılıp maneviyattan uzaklaştırılması için -görünmez güç ve komitelerce- şuurlu ve sistemli şekilde yürütülen bazan san'at, bazan spor, bazan folklör, bazan politika, bazan dedikodu, kehânet, yıldız falı, fütirizm, magazin, bilmece- bulmaca vs. vs. meşguliyetlerini hatıra getirmektedir. Zira bu meşguliyetler, cüz'i sayıda ferdler için bir mânâ ifâde etse de kahir ekseriyet için abesle iştigalden, Allah'la arasına kurulmuş "*şeytan tuzağı*"ndan öte bir mânâ taşımaz. *İbnu Ebî Cemre gibi: "Kalbin irinle doldurulması bunlarla doldurulmasından hayırlıdır*" demek hadisin ruhuna muvafık düşer.

2- Bu hadiste, şiiri zemmederken *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şiddetli ve mübalağalı bir üsluba başvurduğu dikkat çekici bir husustur. "*Mübâlağalı*" diyoruz, çünkü müteakip rivayetlerde görüleceği üzere, Efendimizin şiir karşısındaki tavrı her seferinde buradaki gibi sert değildir, bilakis şiire yer vermiştir. *İbnu Hacer* bu sertliği *Hz. Peygamber*'in muhataplarında görülen aşırı şiir düşkünlüğüyle izâh eder ve: "*Çünkü hitabettiği kimseler, şiire son derece kıymet veren, fazlaca teveccüh edip onunla çokca meşgul olan kimselerdi. Bu yüzden, Kur'an'a ve zikrullah'a ve ibadete yönelmeleri için onları şiirden zecretti...*" der.

Bunlara, emredilen kadar yer verdikten sonra başka şeyle (mezmum cinsinden olmamak şartıyla) meşgul olmanın zarar vermeyeceğini ilâve eder.

3- *Arc*, Mu'cemu'l-Büldân'da belirtildiği üzere *Taif*'e bağlı karyelerden biri olup Medîne'ye 78 mil mesafededir.

2306 ٤- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ النبىُّ ﷺ يَضَعُ لِحَسَّانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ مِنْبَراً فِى الْمَسْجِدِ يَقُومُ عَلَيْهِ يُفَاخِرُ، أَوْ يُنَافِحُ عَنْ رسولِ اللّٰهِ ﷺ وَكَانَ يَقُولُ: إِنَّ اللّٰهَ يُؤَيِّدُ حَسَّاناً بِرُوحِ الْقُدُسِ مَا نَافَحَ، أَوْ فَاخَرَ عَنْ رسولِ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

«الْمُنَافَحَةُ» المخاصمة.

«وَالتَّأْيِيدُ» التقوية.

«وَرُوحُ الْقُدُسِ» هو جبريل عليه السلام.

4. (2306)- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* şâir *Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh)* için mescide hususi bir minber koymuştu. *Hassân*, orada kurulup mufâhara yapar veya *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı hasımlarına karşı müdâfaa ederdi. Aleyhissalâtu vesselâm: **"Hassân, Resûlullah'ı müdafaa ettiği veya onun adına mufâhara yaptığı müddetçe Ruhu'l-Kudüs'le takviye etmektedir"** *derdi.*" [Buharî, Edeb 91; Ebu Dâvud, Edeb 95, (5015); Tirmizî, Edeb 70, (2849).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Buharî'de buradaki şekliyle mevcut değildir. Ancak هجاء المشركين "*Müşrikleri hicvetme*" babında buna yakın bir mânada rivayet gelmiştir. Bu rivayet 2313 numarada kaydedileceği için buraya almadık.

2- Bu ve bundan sonra gelecek bir kısım rivayetler, şiirin lehinedir, yani *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in şiire de yer verip şâirleri buna teşvik ettiğine, hatta iltifatlarda bile bulunduğuna delalet etmektedirler. *Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh)* -umumî açıklama kısmında belirttiğimiz üzere- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in hususi şairlerinden biri ve hatta birincisidir. Bu san'attaki başarı ve temâyüzü sebebiyle hususi şekilde peygamberî iltifat ve teşviklere mazhar olmuştur. Mü'minlerin kendisini dinleyerek -hasım taraftan gelecek edebî taarruza karşı- morallerinin takviye edilmesi maksadıyla mescidde

onun şahsına mahsus bir minberin tesisi az bir iltifat, küçük bir ikram değildir. Ruhu'l- Kudüs'le teyîd ve takviyesinin lisân-ı nübüvvetle tebşîri, *Hassân*'ın şanını yüceltmede hususi minber tesisinden de öte bir ikram, bir iltifattır. Zira Ruhu'l-Kudüs'ten maksad Cebrâil'dir. Cebrâil aleyhisselâm ise *Cenâb-ı Hak*'tan aldığı emirle iş yapan, peygamberler ve onlar mesabesindeki kimselere ilâhî mesajı ulaştıran melektir, *Mukarrebûn* denen ilâhî yakınlığa ermiş en büyük meleklerden biridir.

Hassân'a yapılan bu iltifattan bir hissenin, Kıyamete kadar her asırda, dünyanın herbir beldesinde mü'minler arasında aynı hizmeti yürütecek bütün şair ve ediplere ayrıldığını, *Hassân*'ın şahsında onlara da hitab edildiğini istidlâl etmek mümkündür.

2307 ٥- وعن عمر بن الشرّيد عن أبيه رضى اللّه عنه قال: [رَدِفْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَوْمًا فَقَالَ: هَلْ مَعَكَ مِنْ شِعْرِ أُمَيَّةَ بْنِ أَبِى الصَّلْتِ شَىْءٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: هِيهْ، فَأَنْشَدْتُهُ بَيْتاً، فَقَالَ هِيهْ، ثُمَّ انْشَدْتُهُ بَيْتاً، فَقَالَ: هِيهْ، حَتَّى أَنْشَدْتُهُ مِائَةَ بَيْتٍ]. أخرجه مسلم.

5. (2307)- *Amr İbnu'ş-Şerrîd*, babasından [*Şerrîd*'den naklen radıyallahu anh] anlatıyor: *"Bir gün ben Resûlullah'ın bineğinin arkasına binmiştim. Bir ara bana:*

"Hafızanda Ümeyye İbnu Ebî's-Salt'ın şiirinden birşeyler var mı?" *diye sordu. Ben: "Evet!" deyince:*

"Söyle!" *dedi. Ben kendisine bir beyt okudum. O yine:*

"Devam et!" *dedi. Ben bir beyt daha okudum. O yine,*

"Söyle!" *emretti. Böylece kendisine yüz beyit okudum."* [Müslim, Şiir 1, (2255).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *"söyle"* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı hîh'tır. Bu kelime herhangi bir fiilden gelmez. Bazan, bu mânâda olmak üzere, dilimizde *"hi"* sesini çıkarırız. *"Haydi"*, *"söyle!"*, *"devam et!"*, *"evet"* gibi manalarla ifâde edilebilir.

2- *Ümeyye İbnu Ebi's-Salt* cahiliye şairlerindendir. Okuma yazma bilir, bu yüzden kültürlüdür. Eski mukaddes kitapları okumuş olup, *Hz. İbrahim* ve *Hz. İsmail*'in dini üzere yaşamakta, içkiyi, zinayı haram bilip putları reddetmekte-

dir. İbadeti putlara değil, tek olan Allah'adır. Cahiliye besmelesi olan *bismikallâhümme* tabirini ilk defa onun kullandığı, sonradan bütün Mekkelilerce benimsendiği belirtilir. Dini kitaplarda, Hicaz yöresinden bir peygamber geleceğini okuduğu için onun beklentisi içindedir ve hatta bu peygamberin Kureyş'ten olacağına, ona kırk yaşlarında peygamberliğin geleceğine dair teferruatı öğreninceye kadar kendisinin, beklenen bu peygamber olacağını ümîd etmektedir. Bu hâlette iken *Resûlullah*'ın risâleti mevzubahis olunca O'na karşı kıskançlık duymuş ve İslâm'ı kabullenmek şerefine erememiştir. Bedir'de öldürülen Kureyşlilere karşı düzdüğü mersiyesi meşhurdur.

Şiir yönü oldukça güçlüdür, hatta *Ebu Ubeyde:* "*Ümeyye İbnu Ebî's- Salt*'ın *Sakif*'in en güçlü şairi olduğunda Araplar ittifak eder" der. *İbnu Hacer*'in Sâhibu'l-Mir'ât'dan nakline göre, *Ümeyye İbnu Ebî's-Salt bir ara Resûlullah*'ın risaletine inanmış ve Medîne'ye hicretten önce Tâif'ten malını almak üzere *Hicaz*'a gelmiş. Bedir'e indiği zaman kendisine: "*Ey Ebu Osman nereye gidiyorsun?*" diye soranlara:

"*Muhammed'e tabi olmak istiyorum!" cevabını verir. Bunun üzerine:*

"*Bu kuyuda ne var biliyor musun?" derler. "Hayır!" deyince,*

"*Dayının iki oğlu Utbe ve Şeybe, falan filanlar da kuyunun içindeler!*" derler. Bunun üzerine öfkelenerek devesinin burnunu kesip, elbisesini yırtar, ağlar ve Tâif'e gider, orada ölür.

Ölüm tarihi -hicri 2 ile 9 arasında- ihtilaflı ise de tarihçiler kâfir olarak öldüğünde ittifak ederler. Şurası muhakkak ki Bedir savaşına kadar yaşadı ve orada öldürülenler üzerine meşhur mersiyesini yazdı. Bazıları şu âyetin onun hakkında nazil olduğunu söylerler: اَلَّذِي اٰتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا **"(Ey Muhammed) onlara şeytanın peşine taktığı ve kendisine verdiğimiz âyetlerden sıyrılarak azgınlardan olan kişinin haberini anlat"** (A'raf 175).

Ümeyye İbnu Ebî's-Salt'ın şiirlerinde manevi bir derinlik vardır; vahdaniyet, ölüm, âhiret ve Allah'a îman gibi mevzuları işler. Bir kasidesi şöyle başlar:

"*Kıyamet günü Allah nezdinde,*

Hanîflik hariç her din bâtıldır."

Bir diğer kaside de şöyle başlar:

"*Ey Rabbim! Beni ebediyen kâfir yapma.*

Kalbimin sırrını daima îman kıl."

Şiirlerinde bu çeşit ifadeler çoktur. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu sebeple onun şiirlerini, zaman zaman dinlemek arzu etmişler ve dinledikten sonra

takdirlerini ifade buyurmuşlardır. Efendimiz şiirlerine olan takdirlerini bir seferinde: آمَنَ شِعْرُهُ وَكَفَرَ قَلْبُهُ **"Şiiri iman etti, kalbi küfürde kaldı"** diyerek; bir başka seferde de وَكَادَ اُمَيَّةُ بْنُ اَبِى الصَّلْتِ اَنْ يُسْلِمَ **"Ümeyye İbnu Ebî's-Salt iman edeyazmış"** diyerek ifâde etmiştir.

Onun kasidelerinden bazı pasajlar:

"Kendine bir destek edinmeyen ve kullarını bir takdir üzerine yaratan Allah'a hamd olsun. O'nun kudretine boyun eğenler arasında, şükretmek için benim de yüzüm ve bütün vücudum secde eder."

....

"Rabbimizin varlığına olan deliller apaçıktır. Bu delilleri ancak bir kâfir inkar eder. Gece ve gündüz yaratılmıştır. Bunların her birisinin müddeti bir diğerinden ayrı olarak belirtilmiş ve sınırlandırılmıştır. Yüce Allah, ışığı her tarafa saçılmış bir güneş ile gündüzü aydınlatır. Kıyamet gününde Allah'ın yanında Haniflikten başka din bâtıldır."

....

"Aramızdan bir peygamber çıkıp da bize, ölümle biten bu hayattan sonrası hakkında bilgi verse. Babalarımız bizi büyütüp yetiştirmekte iken öldüler. Biz de çocuklarımızı yetiştirmekte iken öleceğiz. Daha sonra geleceklerin de daha önce gidenlerin arkalarından gideceklerini biliyoruz, ama bu bilmenin bize hiçbir faydası yoktur."

....

"Geçmiş hâdiselerde bir ibret görüyor musun? Ey Kalbim! Kötülükleri bırak, kör olma, yolunu şaşırma. Ölümü ve öldükten sonra tekrar dirilmeyi hatırından çıkarma. Gelmiş ve geçmiş zamanın aldattığı kimselerden olma. Çünkü sen, üzerinde yaşayan insanları aldatmakta olan bir dünyadasın. Bu dünyada kalbi kinle yanıp tutuşan bir düşman vardır."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın takdir edip dinlemeyi arzu ettiği cahiliye devri ediplerinden biri de *Kus İbnu Saîde*'dir. *Resûlullah* onu, henüz peygamber olmazdan önce bir keresinde Ukaz panayırında dinlemişti. Hikmetli ifadelerle dolu olan bu hutbeyi bilahare hatırlayan Efendimiz, bunu bir hatırlayabilenin olup olmadığını sormuş, *Hz. Ebu Bekr* ezberlediğini söyleyerek baştan sona okuyuvermiştir. Bize kadar muhafaza edilen hutbenin özeti şöyledir:

"Ey ahali! Geliniz, dinleyiniz, belleyiniz, ibret alınız. Yaşayan ölür, ölen fani olur. Olacak olur, yağmur yağar, otlar biter, çocuklar doğar, analarının babalarının yerini tutar, sonra hepsi yok olup gider. Hâdiselerin ardı arası kesil-

mez, hep birbirini kovalar. Kulak veriniz, dikkat ediniz, gökte haber var, yerde ibret alacak şeyler var. Yeryüzü bir karış elvan, gökyüzü bir yüksek tavan. Yıldızlar yürür, denizler durur, gelen kalmaz, giden gelmez, acaba vardıkları yerden memnunlar mı da kalıyorlar? Yoksa orada bırakılıp da uykuya mı dalıyorlar? And içerim Allah'ın nezdinde bir din vardır ki o, şimdi bulunduğumuz dinden daha sevgilidir. Allah'ın bir elçisi vardır ki gelmesi pek yakın oldu, gölgesi başınızın üstüne geldi. Ne mutlu o kimseye ki O'na uyar, O da, kendisine doğru yolu gösterir. Yazık o kara bahtlıya ki O'na isyan ve muhalefet eder. Yazıklar olsun ömürleri gaflet içinde geçen ümmetlere.

Ey Cemaat! Nerede babalarınız, dedeleriniz! Nerede süslü saraylar ve taştan yapılar, Ad ve Semûd kavmi? Hani dünya varlığına mağrur olup da kavmine, "Ben sizin en büyük Rabbinizim" diyen Firavun ile Nemrud? Onlar size nisbetle daha zengin, kuvvet ve kudret bakımından sizden daha ileri durumda değil miydiler? Bu dünya, değirmeninde onları öğüttü, toz etti dağıttı; kemikleri bile çürüyüp dağıldı; evleri yıkılıp ıssız kaldı. Yerlerini yurtlarını şimdi köpekler şenlendiriyor. Sakın onlar gibi gaflet etmeyin, onların gittiği yola gitmeyin. Her şey yok olacaktır, kalacak olan ancak Yüce Allah'dır ki birdir, benzeri ve ortağı yoktur. Tapılacak ancak O'dur. Doğmamış ve doğurmamıştır. Önce gelip geçenlerde bizim için ibret alınacak çok şeyler vardır. Ölüm ırmağının girecek yerleri var ama çıkacak yeri yoktur. Büyük-küçük hep göçüp gidiyor, giden geri gelmiyor. Anladım ki herkese olan, bana da olacaktır."

Başkaca şiirleri ve hakîmane sözleri bulunan *Ku's İbnu Saide hakkında da Hz. Peygamber*: **"Allah Kus'a mağfiret buyursun. O tek başına müstakil bir ümmet olarak haşrolacaktır"** buyurmuştur.

Resûlullah'ın iltifat ve takdirine mazhar olan *Kus İbnu Sâide*'nin ölümden sonra dirilme ve âhiret ahvâliyle ilgili bir şiiri de şu mealdedir:

"Ey ölüye ağlayan kimse! Ölüler mezarlarında yatıyorlar. Üstlerinde kendi mallarından olarak sadece bir kefen parçası vardır. Onları kendi hallerinde bırak uyusunlar, zira bir gün gelecek ki, o gün çağırılacaklar; onlar da uykudan uyanır gibi uyanıp evvelce nasıl yaratılmışlarsa gene öyle yaratılıp çağırılan yere gidecekler: Onların bir kısmı çıplak bir kısmı giyinik olarak gelecekler. Giyinik olanlar da bir kısmı yeni elbiseler, bir kısmı eski elbiseler giymiş durumda olacaklar."

2308 ٦– وعن جابر بن سمرة رضى الله عنه قال: [جَالَسْتُ النبىَّ ﷺ أَكْثَرَ مِنْ مِائَةِ مَرَّةٍ، وَكَانَ أَصْحَابُهُ يَتَنَاشَدُونَ الشِّعْرَ، وَيَتَذَاكَرُونَ أَشْيَاءَ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ وَهُوَ سَاكِتٌ، وَرُبَّمَا تَبَسَّمَ مَعَهُمْ]. أخرجه الترمذى.

6. **(2308)**- *Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la yüz defadan fazla birlikte oturdum. Ashâbı ona şiirler okuyor, câhiliye devriyle ilgili hadiseleri zikrediyorlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da sâkitane onları dinlerdi. Bazan (anlatılanlara) onlarla birlikte tebessüm buyurduğu olurdu."* [Tirmizî, Edeb 70, (2854).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) talim meclislerinde yorucu ve usandırıcı olmaması için zaman zaman isrâiliyata ait ibretli kıssaların anlatılmasına yer verdiği gibi, şiir okunmasına da yer vermiştir. *"Kalbi zaman zaman dinlendirmek"* nebevî emirlerden biridir: رَوِّحُوا الْقُلُوبَ سَاعَةً بَعْدَ سَاعَةً . Sadedinde olduğumuz rivayeti teyîd eden fiili bir sünnete göre, *Hz. Peygamber*'in huzurunda Kur'ân'la birlikte şiir de okunurdu. Bir defasında *Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)* böyle bir şiir okuma seansı sırasında meclise girer ve hayretle:

"Kur'ân'la birlikte şiir de mi?" diye tepki gösterir. Ancak *Efendimiz* onu teskin maksadıyla:

"Evet, bir müddet bu, bir müddet de öteki!" buyurur. *Ebu'd-Derdâ*'nın şu sözü de meseleyi teyîd eder ve *Resûlullah*'ın bu perensibinin zamanla yaygınlaşıp ashabca benimsenmiş olduğuna bir delil olur: **"Hak (şeyler)in talebinde daha şevkli, daha gayretli olabilmek için kalbimi hak olmayan şeyle (câiz olan lehviyatla) dinlendiriyorum."**

Aliyyü'l Karî, Ashabın gülüp *Resûlullah*'ın tebessüm buyurdukları, cahiliye umuruyla ilgili olarak anlatılan vakalara bir örnek kaydeder: *"Cemaatten biri:*

"Hiçbir put benimki kadar sahibine faydalı olamamıştır" dedi. Yanındakiler:

"Bu nasıl oldu, anlat!" dediler. O açıkladı:

"Ben putumu (hurma, süt ve tereyağı karışımı bir helvadan ibaret olan) hays'tan yapmıştım. Kıtlık senesinde hergün bir parça yemeye başladım."

Bir diğeri atılıp:

"Ben de, bir gün iki tilkinin gelerek putumun tepesine çıktıklarını ve orada bevl ettiklerini gördüm. Kendi kendime: "Bu ne biçim Rab ki, tilkiler çıkıp tepelerine bevl ediyorlar?" dedim ve Ey Allah'ın Resûlü! Sana gelerek müslüman oldum."

2309 ٧- وعن أنس رضى الله عنه قال: [دَخَلَ النَّبِىُّ ﷺ مَكَّةَ فِى عُمْرَةِ الْقَضَاءِ وَعَبْدُ اللّهِ بْنُ رَوَاحَةَ يَمْشِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ:

خَلُّوا بَنِى الْكُفَّارِ عَنْ سَبِيلِهِ   الْيَوْمَ نَضْرِبْكُمْ عَلَى تَنْزِيلِـهِ
ضَرْباً يُزِيلُ الْهَامَ عَنْ مَقِيلِهِ   وَيُذْهِلُ الْخَلِيلَ عَـنْ خَلِيلِـهِ

فَقَالَ لَهُ عُمَرَ رضى الله عنهُ: بَيْنَ يَدَىْ رَسُولِ الله ﷺ، وَفِى حَرَمِ اللهِ تَقُولُ الشِّعْرَ، فَقَالَ ﷺ: خَلِّ عَنْهُ يَاعُمَرُ، فَلَهِىَ أَسْرَعُ فِيهِمْ مِنْ نَضحِ النَّبْلِ]. أخرجه الترمذى وصححه والنسائى.

«نضْحُ النَّبْلِ» الرمى به.

7. (2309)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Umretu'l-kazâ sırasında Mekke'ye girdiği zaman şâiri Abdullah İbnu Ravâha, önünde yürüyor ve şu şiiri okuyordu:*

"Ey kâfir çoçukları (Resûlullah'a) yol açın!
Bugün ona gelen vahiy adına, size,
Öyle bir vururuz ki, tepenizi yerinden uçurur,
Ve dostu dostuna unutturur."

Bunu gören Hz. Ömer:

"Ey İbnu Ravâha! Sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önünde ve Allah'ın Harem bölgesinde şiir mi okuyorsun?" dedi. Ancak Resûlullah:

"Ey Ömer bırak onu. Onun şiirleri, Mekkeli kâfirlere okdan daha çabuk tesir eder!" *diyerek müdahale etti."*

2310 ٨- وعنه رضى الله عنه قال: [كَانَ لِرسولِ الله ﷺ حَادٍ يُقَالُ لَهُ أَنْجَشَةُ، وَكَانَ حَسَنُ الصَّوْتِ، فَقَالَ لَهُ النبىُّ ﷺ: رُوَيْدَكَ يَا أَنْجَشَةُ لاَ تَكْسِرِ الْقَوَارِيرَ، أَوْ سَوْقَكَ بِالْقَوَارِيرِ، يَعْنِى: ضَعَفَةَ النِّسَاءِ]. أخرجه الشيخان.

وقوله «رُوَيْدَكَ» يعنى ارفق وتأنّ، ونحو ذلك.

وشبه النساء «بِالْقَوَارِيرِ» لأن أقلّ شىء يؤثر فيهن من الحداء، أو الغناء، أو أراد أن النساء لا قوة لهن على سرعة السير.

«وَالْحُدَاءُ» مما يهيج الإبل ويبعثها على السير وسرعته فيضر ذلك بالنساء اللاتى عليهن.

8. (2310)- Yine *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın (kafilenin yürüyüş temposunu ezgileriyle) canlı tutan bir kölesi vardı, adı Enceşe idi. Bu zât güzel sesli birisiydi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Ey Enceşe ağır ol! Şişeleri kırma *-veya* **şişeleri sevkederken ağır ol-** *dedi. Şişe ile zayıf kadınları kastediyordu."* [Buharî, Edeb 90, 95, 111, 116; Müslim, Fezâil 70, (2323).]

AÇIKLAMA:

1- *Enceşe (radıyallahu anh), Resûlullah*'ın güzel sesli Habeşî bir kölesi idi. *Ebu Mâriye* diye künyesi vardı. Veda Haccı sırasında, *Resûlullah*'ın zevceleri ile bir kısım müslüman kadınların develerini sevkediyordu. Bu kadınlardan biri de *Ümmü Süleym* idi. *Ebu Dâvud et-Tayâlisî*'nin bir rivayeti, bu esnada erkeklerin develerini de *Berâ İbnu Mâlik*'in sevkettiğini belirtir. Kadınların develerini sevkeden *Enceşe* bazı ezgiler okumuş, okuduğu ezgilerle develeri hızlandırmıştı. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* teşbihli bir üslupla müdahale ederek okuduğu ezgilerin ritmini değiştirerek develerin yürüyüş temposunu ağırlaştırmasını söylemiştir.

Taberânî'nin bir rivayeti, *Enceşe*'nin bilâhare Medine'den sürülen muhannislerden olduğunu tasrih eder.

2- Hadiste geçen *hâd*, *"huda"*nın ism-i fâilidir. *Hudâ*, hususi bir ezgi söyleyerek deveyi yürütmek, sevketmek manasına gelir. Belirtildiğine göre, develer yürüme sırasında okunan belli bir ezginin ahengine karşı hassasiyet gösterip, adımlarının temposunu, söylenen bu şarkının ritmine göre ayarlayabilmekte, hızlı veya hafif olabilmektedir. Musikinin tesiriyle canlıların yönlendirilmesi hâdisesinin başka örnekleri de var: Beşikteki çocuğun, kendisi için okunan ninninin ahengine kapılarak sükunete ermesi gibi. Keza, Ka'be ile ilgili övgüler ve medhiyeler okunarak insanları hacca teşvik eden ezgiler vardır, bunlara da hacîc denmektedir. Askeri marşlar da hamasi duyguları tahrîk, savaşa teşcide müessirdir.

3- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* kadınların fıtrî olan zaaflarını ifade etmek için, onları çabuk kırılan şişeye teşbîh buyurmuştur. *Enceşe*'ye sevki ağırlaştırması için yapılan nebevî hitap, rivâyetlerde farklı kelimelerle gelmiştir : **"Ağır ol!", "Rıfkla sevket!", "Ağır ol, rıfkla hareket et"** gibi.

Kadınların şişeye teşbihini alimler farklı yorumlara tâbi tutarlar.

★ *Katade: "Kadınların zayıflığı kastedilmiştir."*

★ *Râmahurmuzî: "Kadınlar, ince ve harekete karşı zayıf olan cam şişelerle kinâye edilmişlerdir. Çünkü kadınlar incelikte, letâfette ve bünye zayıflığında şişelere benzerler."*

★ Bazılarına göre mânâ şöyledir: *"Kadınları ağır, dikkatli ve itinalı sevket, develerde şişe yüklü olduğu takdirde göstereceğin itina gibi."*

★ Bazı âlimler de: *"Kadınların memnuniyetten memnuniyetsizliğe çabuk geçmeleri ve vefa üzerine devamlarının azlığı sebebiyle, çabuk kırılan ve zorlamaya gelmeyen şişelere benzetilmiştir"* demişlerdir.

★ *Hattâbî* der ki: *"Enceşe siyahî idi. Sevki şiddetli bir tarzda yapıyordu. Bineklere karşı rıfk üzere davranmasını emretti."*

★ *Ebu Ubeyde el-Herevî* şöyle demiştir: *"Enceşe güzel sesliydi. Resûlullah, kadınların onun sesini işitmesini istemedi, çünkü güzel ses nefisleri tahrik eder, kadınların azimlerindeki zayıflığı ve sesin onlardaki süratli tesirini, çabuk kırılma tabiatında olan şişelere benzetti."*

★ *İbnu Battal*, develer hızlı gittiği takdirde kadınların düşmesinden korkulacağı için, bundan emin olmak için ağır sevketmesinin emredildiğini söylemiştir.

★ *Kurtubî*, her iki mananın maksud olduğunu söyler. Yani Efendimiz, develerin hızlı yürümeleri halinde üzerindeki kadınların rahatsız olacaklarını düşündüğü gibi, *Enceşe*'nin güzel sesi sebebiyle fitneye düşeceklerini de düşünmüş ve dolayısıyla sesini keserek hem hayvanların daha yavaş yürütülmesini, hem de kadınların fitneye düşmelerinin önlenmesini emretmiştir.

Nevevî bu hadiste, *Resûlullah*'ın kadınlara karşı fevkalade, müşfik ve merhametli olduğunun görüldüğünü, onların fıtrî durumlarını nazarı dikkate alarak bu emri verdiğini belirtir.

2311 ٩– وعن الهيم بن أبى سنان: [أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رضى الله عنهُ فى قَصَصِهِ يَذْكُرُ النبىَّ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ أَخاً لَكُمْ لاَ يَقُولُ الرَّفَثَ. يَعْنِى ابْنَ رَوَاحَةَ قَالَ.

أَتَانَا رسولُ اللّهِ يَتْلُو كِتَابَـهُ   إِذَا انْشَقَّ مَعْرُوفٌ مِنَ الْفَجْرِ سَاطِعُ
أَرَنَا الْهُدَى بَعْدَ الْعَمَى فَقُلُوبُنَا   بِهِ مُوقِنَاتٌ أَنْ مَا قَالَ وَاقِعُ

يَبِيتُ يُجَافِي جَنْبَهُ عَنْ فِرَاشِهِ إِذَا اسْتَثْقَلَتْ بِالْمُشْرِكِينَ الْمَضَاجِعُ

أخرجه البخارى.

«الرَّفَثُ» الْفَحْشُ فِي القول.

9. **(2311)**- *Heysem İbnu Ebî Sinân*'ın anlattığına göre, bu zât, *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'yi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı* zikrettiği kıssalarında dinlemiştir. (Bu kıssaların birinde) *Ebu Hüreyre*, Efendimizin şu sözünü nakletmiştir:

"O sizin bir kardeşinizdir, uygunsuz bir söz söylemez." *(Ravilerden Zühri der ki), "Resûlullah, burada İbnu Ravâha'yı kastedmiştir." (Abdullah İbnu Ravâha, Efendimiz hakkında şu medhiyede bulunmuştur:)*

"Tan yeri ağarıp fecr-i sâdık yükseldiği sırada Resûlullah, bize Kitâbını okuyarak geldi.

O bize körlükten (dalâletten) sonra hidayeti gösterdi. Kalblerimiz onun söylediklerinin hak olduğuna inanmıştır. Kâfirlere yatakları ağırlık verirken, Resûlümüz geceyi uyanık geçirir." [Buharî, Edeb 91, Teheccüd 21.]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Hüreyre* görüldüğü üzere, *Hz. Peygamber*'le ilgili hatıralarını anlatırken, *Resûlullah*'ın *İbnu Ravâha*'yı takdiren söylediği bir cümleyi ve bu meyanda Efendimiz hakkındaki kasîdesinden bir parçayı rivâyet etmiştir.

Bu parçayı *Kâmil Miras* merhum Tecrid-i Sarîh'de nazmen tercüme etmiştir. Şöyle ki:

"Seherde fecr-i sadık yükselip nur saçtığı bir ân,

Resûlullah okur Ashabına tertil ile Kur'an.

Halâs etti dalâletten, hidâyet etti İslâm'a,

İnandı gönlümüz bildirdiği bi'l - cümle ahkâma.

Anın irşâden tergîbiyle girdik Din-i mefture,

Çıkardı zulmet-i küfr-ü dâlaletten bizi nure.

Firâşından çıkıp eyler idi Mevlâ'yı istikbal,

Gece müşriklere, medcaları eylerken istiskâl."

2- Bu rivayet *Resûlullah*'ın hakka hizmet eden şiirlere karşı olmadığını, bu çeşit şiirlerin sâirlerini takdir ettiğini gösteren delillerden biridir.

2312 ١٠- وعن البراء رضى الله عنه قال: [قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: يَوْمَ قُرَيْظَةَ لِحسَّانَ ابْنِ ثَابِتٍ: اهْجُ الْمُشْرِكِينَ، فَإِنَّ جِبْرِيلَ مَعَكَ]. أخرجه الشيخان.

10. **(2312)**- *Hz. Berâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Kureyza günü, (şâiri) Hassân İbnu Sabit'e:*

"Müşrikleri hicvet, zira Cebrail seninle beraberdir!" *dedi."* [Buhari, Edeb 91, Bed'u'l-Halk 6, Megâzi 30; Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 153, (2486).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet müşrikleri hicvetmenin meşru olduğunu göstermektedir. Mamafih aynı hükmü teyîd eden başka rivayetler de mevcuttur. *Enes*'in rivayet ettiği bir Ebu Dâvud ve Nesâî rivayetinde *Resûlullah:* بِالْجَاهِدُوا الْمُشْرِكِينَ بِاَلْسِنَتِكُمْ **"Müşriklere karşı dillerinizle de cihad edin"** buyurmuştur. *Taberânî*'nin bir rivayetinde: *"Müşrikler bizi hicvedince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize:* قُولُوا لَهُمْ كَمَا يَقُولُونَ لَكُمْ **"Size söylediklerini aynen siz de onlara söyleyin"** *buyurdu"* denmektedir.

2- *İbnu Merdûye*'nin *Hz. Câbir (radıyallahu anh)*'den yaptığı bir rivayette *Resûlullah*, müşriklerin hicivleri karşısında:

"Mü'minlerin ırzlarını kim himâye edecek!" diyerek, onların mukabeleten hicvedilmelerini emreder. *Ka'b İbnu Mâlik* , *İbnu Ravâha ve Hassân* ayağa kalkarlar. Bunun üzerine *Hassân*'a: اُهْجُهِم اَنْتَ فَإِنَّهُ سَيُعِينُكَ عَلَيْهِمْ رُوحُ الْقُدُسِ **"Ey Hassân onları sen hicvet, (senin hicvin daha müessir) zira, onlara karşı sana Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) yardımcı olacaktır."**

Bu rivayet de gösteriyor ki, *Hz. Peygamber* mükerrer olarak, farklı fırsatlarda, müşrikleri hicvetmesi için *Hassân*'a emir buyurmuştur.

١١- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [اسْتَأْذَنَ حَسَّانُ رَسُولَ اللهِ فِى هِجَاءِ الْمُشْرِكِينَ، فَقَالَ ﷺ: فَكَيْفَ بِنَسَبِى؟ فَقَالَ: لأَسُلَّنَّكَ مِنْهُمْ كَمَا تُسَلُّ الشَّعْرَةُ مِنَ الْعَجِينِ]. أخرجه الشيخان.

وزاد مسلم فى رواية فقال:

[وَإِنَّ سَنَامَ الْمَجْدِ مِنْ آلِ هَاشِمٍ ... بَنُو بِنْتِ مَخْزُومٍ وَوَالِدُكَ الْعَبْدُ]

«سَنَامُ» كل شىء أعلاه.

«وَالْمَجْدُ» الشرف والعلا والفخر والسؤدد وما أشبهه.

11. (2213)- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Hassân İbnu Sâbit, (Mekkeli) müşrikleri hicvetmek için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den izin istedi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Benim nesebimi nasıl hâriç tutacaksın?" *dedi. Hassân (radıyallahu anh):*

"Senin (nesebini) sade yağdan kıl çeker gibi, onlardan çekip çıkaracağım!" cevabını verdi." [Buharî, Edeb 91, Menâkıb 16, Megazi 33; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 156-157, (2489-2490).]

Müslim'in bir rivâyetinde şu ziyâde mevcuttur: *"(Hassân) dedi ki: "Şerefin en yükseği Âl-i Hâşim'den Bintu Mahzumoğullarındandır. Senin baban ise köledir."*

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîse, babın bidayetinde *Umumi Açıklama* kısmında yer verdiğimiz için burada tekrar olmayacak birkaç noktaya temas edeceğiz:

★ *"Sade yağdan kıl çekme"* şeklinde yaptığımız tercümenin Arapça aslı *"hamurdan kıl çekme"* şeklindedir. Ancak dilimizde *hamur* kelimesini değil, *sade yağ* tabirini kullanırız.

★ *"Sade yağdan kıl çekercesine nesebin çekip çıkarılması"* tabiri, yapılacak hicivlerden kolayca *Hz. Peygamber*'in nesebinin hariç tutulacağını, nasıl ki yağdan kıl çekilirken hiçbir leke olmadan zahmetsizce çıkarılır, öyle de hicivlerde gösterilecek maharet ve ustalık sayesinde *Hz. Peygamber*'in nesebine hiçbir leke bulaştırılmayacağını ifade eder. *İbnu Hacer* bunu: *"Senin nesebini, onların hicvinden öyle halâs edeceğim ki, nesebinde, onlara hiciv konusu olacak hiçbir şey bırakmayacağım"* diye açıklar.

2- Bu hadisin vürud sebebiyle ilgili açıklama bir başka rivâyette gelmiştir. Ona göre, *Hassân, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan *Ebu Süfyân*'ı hicvetmek için izin istemiştir. Bunun üzerine **"Pekiyi benim nesebimi ne yapacaksın, hicivden onu nasıl âzade edeceksin?"** diye sormuştur.

Müslim'deki bir rivayete göre ise *Hz. Peygamber* mü'minlerden Kureyş'i hicvetmelerini taleb eder ve *"hicvin onlarda oktan daha derin yaralar açacağına"* dikkat çeker. Önce *İbnu Ravâha*'ya adam gönderip çağırtır: **"Onları hicvet"** der. Ancak söylediklerini yeterli bulmaz. *Ka'b İbnu Mâlik*'e adam gönderir, onun hicvini de yeterli bulmaz. En sonunda, *Hassân*'a adam yollar *Hassân İbnu Sâbit* gelip huzura girince:

"Diliyle vuran bu arslanı çağırma ânı size geldi artık!" der ve dilini çıkarıp şöyle bir ağzının etrafında çevirdikten sonra:

"Seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun. Onları dilimle deri yırtar gibi yırtacağım!" der. Daha önce de belirttiğimiz gibi, *Resûlullah Hassân'ı Hz. Ebu Bekir*'e havale eder. Maksadı *Kureyş*'in nesebini teferruatıyla ondan öğrenmesidir. *Hz. Ebu Bekr,* neseb hususunda Ashab'ın en bilginlerinden biridir. İyi ve kötü taraflarıyla, geçmişteki fazîlet ve reziletleriyle Kureyş'e mensup her aileyi çok iyi bilmektedir. Bu bilgi, hicviyede gereklidir. Aksi takdirde atılacak bir hiciv oku, Kureyş'e mensup olan *Resûlullah, Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer* gibi iman cephesinden bazılarını da rencide edip yaralayabilir. Bu sebeple *Hz. Peygamber Hassân*'a **"Ağır ol!"** diyerek teskin ettikten sonra *Hz. Ebu Bekr*'e yollar. *Hassân, Hz. Ebu Bekr*'den yeterli bilgileri aldıktan sonradır ki: *"Senin nesebini sade yağdan kıl çeker gibi çekip çıkaracağım!"* garantisini verir. Sadedinde olduğumuz rivayet tek başına alındıkta çok net olmasa da bu garantinin, diğer mü'minlere de şâmil olduğu anlaşılır. Çünkü *Resûlullah*, şairlerden *"Mü'minleri himaye"*'yi ve *"müşrikleri hicvetme"*'yi taleb etmiştir. Müşriklere atılan hiciv oklarından mü'minlere de sıçrayanın bulunması bu temel prensibe aykırı düşerdi.

Bu rivâyetler bir kere daha göstermektedir ki, herhangi bir hadîsi tek başına anlamak oldukça zordur. Aynı mevzuya giren başka hadisleri de görerek meseleyi bütünlüğü içinde kavramaya çalışmak gerekir. Müslim ve Nesâî gibi, bir hadisin bütün vecihlerini bir arada veren kitaplar bu hususta kolaylık sağlarsa da Buharî ve Ebu Dâvud gibi diğer kitaplarda bu kolaylık yoktur, ciddi şerhlere inmek gerekir. Aslında Müslim ve Nesâî'nin de tek başlarına yeterli olduğu söylenemez. Meseleyle ilgili bir kısım teferruat onlarda yer almayan rivâyetlerde gelmiş olabilir. O halde prensip, mevzuya giren bütün rivayetlerin araştırılma gereğidir.

2314 ١٢- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [سَمِعْتُ النبىَّ ﷺ يَقُولُ هَجَاهُمْ. يَعْنِى الْمُشْرِكِينَ: حَسَّانُ فَشَفَى وَاشْتَفَى. قَالَ حَسَّانُ رضى اللّه عنهُ:

هَجَوْتَ مُحَمَّداً فَأَجَبْتُ عَنْهُ ... وَعِنْدَ اللّهِ فى ذَاكَ الْجَزَاءُ

هَجَوْتَ مُحَمَّداً بَراً تَقِياً ... رَسُولَ اللّهِ شِيمَتُهُ الْوَفَاءُ

أَتَهْجُوهُ وَلَسْتُ لَهُ بِكُفْءٍ ... فَشَرُّكُمَا لِخَيْرِكُمَا الْفِدَاءُ

فَإِنَّ أَبِى وَوَالِدَهُ وَعِرْضِى ... لِعِرْضِ مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وِقَاءُ

ثَكِلْتُ بُنَيَّتِي إنْ لَمْ تَرَوْهَا ... تُثِيرُ النَّقْعَ مَوْرِدُهَا كُدَاءُ
تُبَارِينَ الأعِنَّةَ مُصْعِدَاتٍ ... عَلَى أكْتَافِهَا الأَسَلُ الظِّمَاءُ
تَظَلُّ جِيَادُنَا مُتَمَطِّرَاتٌ ... تُلَطِّمُهُنَّ بِالْخُمُرِ النِّسَاءُ
فَإنْ أعْرَضْتُمُو عَنَّا اعْتَمَرْنَا ... وَكَانَ الْفَتْحُ وَانْكَشَفَ الْغِطَاءُ
وَإلا فَاصْبِرُوا لِضِرَابِ يَوْمٍ ... يُعِزُّ اللّهُ فِيهِ مَنْ يَشَاءُ
وَقَالَ اللّهُ قَدْ أرْسَلْتُ عَبْداً ... يَقُولُ الْحَقَّ لَيْسَ بِهِ خَفَاءُ
وَقَالَ اللّهُ قَدْ يَسَّرْتُ جُنْداً ... هُمُ الأنْصَارُ عُرْضَتُهَا اللِّقَاءُ
تُلاَقِي كُلَّ يَوْمٍ مِنْ مَعَدٍّ ... سِبَابٌ أوْ قِتَالٌ أوْ هِجَاءُ
فَمَنْ يَهْجُو رَسُولَ اللّهِ مِنْكُمْ ... وَيَمْدَحُهُ وَيَنْصُرُهُ سَوَاءُ
وَجِبْرِيلٌ رَسُولُ اللّهِ فِينَا ... وَرُوحُ الْقُدْسِ لَيْسَ لَهُ كِفَاءُ]

أخرجه مسلم.

«وَالْمُبَارَاةُ» المجاراة والمسابقة.

«وَالأسَلُ» الرماح.

«وَالظِّمَاءُ» جمع ظامىء، جعلها عطاشا إلى ورود الدماء استعارة.

«مُتَمطِّرات» أى مسرعة.

«عُرْضَتُهَا» يقال فلان عرضة لكذا إذا كان مستعداً له ومتعرِّضاً له.

12. **(2314)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:*

"Hassân onları -yani müşrikleri- hicvetti, hem şifa verdi, hem de şifa buldu."

Hassân (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Sen Muhammed'i hicvettin, ben de onun adına cevap veriyorum.

Bu işimde Allah katında mükafaat vardır.

Sen Muhammed'i nezîh, müttaki,

Resûlullah vefakâr, ahlâklı olduğu halde hicvettin. Sen O'na denk olmadığın halde O'nu hiciv mi ediyorşun?

İkinizden hangisi kötü ise iyi olana feda olsun.

Muhakkak ki, babam, babası ve ırzım,

Muhammed'in ırzını sizden korumak için muhafızdır.

Kızcağızımı kaybedeyim, şayet siz atlarımızı

Kedâ'nın etrafını toz duman etmiş göremezsiniz.[15]

O atlar, üzerinize gemlerini çekerek gelirken,

Sırtlarında ince mızraklar vardır.

Atlarımız pek hızlı koşarlarken,

Kadınlar başörtüleriyle tozlarını alırlar.

Şayet bizden yüz çevirirseniz umre yaparız,

Fetih geldi mi, perde kalkar.

Aksi takdirde öyle bir günün kavgasını bekleyin ki,

O günde Allah dilediğini aziz kılacaktır.

Allah der ki: **"Ben bir kul gönderdim,**

O hakkı söyler, kendisinde hiçbir gizlilik yoktur."

Allah der ki: **"Ben bir ordu hazırladım,**

Bu ordum emeli cihâd olan Ensârdır."

Biz (Ensarîler)e her gün Kureyş'ten [16]

Ya sövmek, ya kavga, ya da hiciv vardır

Öyle ise, sizden kim Resûlullah'ı hicveder,

Veya över veya yardım ederse bizce birdir.

Allah'ın Resûlü Cibrîl aramızdadır.

Ruhu'l-Kudüs'ün bir dengi yoktur." [Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 157, (2490).]

---

(15) **Kedâ**: Mekke'nin girişinde yer alan bir semt ismidir.

(16) Metinde geçen معد "ma'add" kelimesiyle Kureyş'in kastedildiğini şarihler belirtir

AÇIKLAMA:

1- *Hassân İbnu Sâbit*'in Kureyş'i hedeflediği bu hicviyede dikkat çeken bir husus, Ensârîlerin yani Medîneli müslümanların mevzubahis edilmesidir. Ensâr *"Allah'ın ordusu"* ve *"emeli cihad olan ordusu"* olarak tavsif edilir. *"Biz (Ensâriler"* denilir. Yani hiciv, Kureyş'e karşı *Resûlullah*'ı korumak üzere "Ensâr" tarafından yapılmaktadır.

Bunun sebebini anlamak için, şair *Hassan (radıyallahu anh)*'ı Ensâr adına hiciv yapmaya sevkeden vak'ayı *Abdurrezzâk*'ın Musannaf'ı ile *İbnu Vehb*'-in Cami'inde *Muhammed İbnu Sîrîn* tarikinden gelen bir rivayeti kaydediyoruz: *"Müşriklerden bir grup Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i hicvetti. Muhacirler:*

"Ey Allah'ın Resûlü, şu adamları hicvetmesi için Ali'ye emir vermiyor musunuz?"diye müracaatta bulundular. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bize elleriyle yardım eden insanlar, dilleriyle de yardım etmeye daha çok hak sahibidirler" *diye cevap verdi. Bunun üzerine Ensar:*

"Vallahi (Resûlullah) bizi kastediyor!" diyerek Hassân'a adam gönderdi.

Hassân, Ensâr'ın talebi üzerine Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp hiciv için izin ister. Resûlullah izin verir. Fakat Hassân Kureyş'i tanımadığını beyan eder. Bunun üzerine Efendimiz, Hz. Ebu Bekr'e:

"Onlar hakkında bilgi ver, Hassân'a kusurlarını say, dök!" *emreder."*

Bu rivayetin sunduğu açıklama ile 2313 numaralı hadiste kaydedilen açıklama arasında zahiri bir farklılık görülür ise de birbirini tamamlayıcı bir izah yapılabileceği gibi, farklı durumlarla da tevili yapılabilir.

2- Âlimler, bu hadislerden hareketle müşriklerin mü'minlere sebbetmeleri halinde, cevaben onlara sebbedilebileceğinin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Bu cevaz, âyet-i kerîmede mutlak olarak gelmiş bulunan sebbetme yasağına muâriz değildir. Zira âyet onların müslümanlara sebbetmesini önlemek için bunu yasaklamıştır. Halbuki, hadis sebbetmiş olanlara cevap vermeyi tecviz etmektedir. Âyet şöyle: **"Allah'tan başkasını (tanrı edinerek) çağıranlara sövmeyin. Sonra onlar da haddi aşarak nâdanlıkla Allah'a söverler..."** (En'am 108). Şu halde âyet sövmeyi başlatmayı yasaklamış olmakta, hadis de sövmeyi başlatan müşriklere cevap vermeyi tecviz etmektedir. Esasen İslâm dini harbte de karşı tarafın saldırısına cevap vermeyi tecviz eder.

Şunu da kaydedelim ki, şartların zarûrî kılması halinde, hicvi müslümanların başlatmasına da âlimler cevaz vermişlerdir.

3- Hadiste geçen **"Hassân hem şifa verdi hem şifa buldu"** ifadesi: *"Hassân, hicivleriyle müslümanları memnun edip rahatlattı. Müslümanlara ve Resûlullah'a yaptığı bu hizmetle kendi de rahatladı, sıkıntısını böylece attı"* demektir.

4- *Übbî*'ye göre bu hicvi *Hassân*, Mekke'nin fethinden önce, Hudeybiye umresi sırasında müşriklerin Ka'beyi tavafı men etmeleri üzerine yapmıştır. Esasen hicvin metnindeki bazı ifadelerde bunu görmek bile mümkündür.

2315 ١٣- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا شَاعِرٌ كَلِمَةُ لَبِيدٍ:

أَلاَ كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلاَ اللّهَ بَاطِلُ

وَكَادَ أُمَيَّةُ بْنُ أَبِى الصَّلْتِ أَنْ يُسْلِمَ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

13. **(2315)**- *Ebu Hüreyre* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Bir şâirin söylediği en doğru söz Lebîd'in söylediği şu sözdür: "Haberiniz olsun, Allah'tan başka her şey bâtıldır. Ümeyye İbnu Ebî's-Salt müslüman olayazdı."** [Buharî, Edeb 90, Menakıbu'l-Ensâr 20, Rikâk 29; Müslim, Şiir 3, (2256); Tirmizî, Edeb 70, (2853).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste bir beytine yer verilen *Lebîd, Arabın büyük ve güçlü şairlerinden biridir. İsmi Lebîd İbnu Rebî'a İbni Âmir İbnu Mâlik el-Âmirî Sümme'l-Ca'ferî*'dir. Kavmi *Benî Ca'fer* heyetiyle *Resûlullah*'ın yanına gelmiş ve İslâm'-la şereflenmiş ve ömrünün sonuna kadar İslamî salâbetini korumuştur. Cahiliye devrinde de, İslâm'dan sonra da kavmi arasında itibarlı bir yer tutmuştur.

Tarihçilerin çoğu, müslüman olduktan sonra *Lebîd*'in şiir söylemediğini rivayette ittifak ederler.

Lebîd, saba rüzgarı her estiğinde bir koyun kesip halka yedireceğim diye nezreder. Sonra Kûfe'ye iner. *Muğire İbnu Şu'be*, saba rüzgarı estikçe: *"Ebu Akîl'e yardım edin, mürüvvetini ifa etsin!"* derdi. Anlatıldığına göre *Lebîd* Kufe'de iken bir gün saba rüzgarı eser, ancak o fakir ve parasızdır. Duruma Kûfe emîri *Velîd İbnu Ukbe İbnu Ebî Mu'ayt* muttali olur. Halka hitab ederek:

"Biliyorsunuz Ebu Akîl nezretmiştir. Ancak ahdini tutamadı, kardeşinize yardım edin!" der ve iner, ona yüz deve yollar. Halk da (develer) gönderir ve *Lebîd* nezrini yerine getirir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) bir gün kendisine, *"Bize şiirlerinden bir şeyler okuyuver!"* der. *Lebîd* şu cevabı verir:

"Allah bana Bakara'yı ve Âl-i İmran'ı öğrettikten sonra artık şiir okumam."

Bu söz üzerine *Hz. Ömer*, onun ikibin dirhem olan tahsisatını beşyüz dirhem artırır. *Hz. Muâviye* zamanında *Muâviye (radıyallahu anh)* ona: *"Bu ikibini anladık şu ziyade de ne oluyor?"* der ve onu kaldırmak ister. *Lebîd*: *"Ben zaten ölüyorum. Ziyadesi de, aslı da senin olsun!"* der. *Hz. Muâviye* rikkate gelir ve meseleyi olduğu gibi bırakır ise de çok geçmeden *Lebîd* vefat eder. Ancak *Lebîd*'in *Hz. Muâviye* zamanına ulaşmadığı, *Hz. Osman* zamanında *Velid İbnu Ukbe*'nin valiliği sırasında Kûfe'de vefat ettiği söylenmiştir.

İmam Mâlik, Lebîd'in 140 yıl yaşadığını işittiğini söyler. *130, 140, 160 ve hatta 175* yıl yaşadığını söyleyenler de olmuştur. Bir rivâyette 41. hicri yılında vefat etmiştir.

Lebîd'in beyitlerini *Resûlullah*'ın dışında, ezberden okuyup mırıldanan başkaları da olmuştur. *Hz. Aişe*'nin şu beyti okuduğu belirtilir:

ذَهَبَ الَّذِى يُعَاشُ فِى اَكْنَافِهِمْ / وَبَقِيتُ فِى خَلَفٍ كَجِلْدِ الأَجْرَبِ

"Himayelerinde yaşanılan kimseler gitti,

Uyuzlu deriler misilli haleflerin içinde kaldım."

Müslüman olduktan sonra şiiri terkeden *Lebîd*'in sadece şu beyti okuduğu rivayet edilir:

مَا عَاتَبَ الْمَرْءُ الْكَرِيمُ كَنَفْسِهِ - وَالْمَرْءُ يُصْلِحُهُ الْقَرِينُ الصَّالِحُ

"Kerim olan kimse nefsi kadar kimseyi itab etmez,

Kişiyi ancak sâlih arkadaş ıslah eder."

2- *Umeyye İbnu Ebî's-Salt*'la ilgili açıklamayı 2307 numaralı hadiste yaptık.

2316 ١٤- وعن عائشة رضى اللّه عنها: [أنَّهَا سُئِلَتْ هَلْ كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَتَمَثَّلُ بِشَىْءٍ مِنَ الشِّعْرِ؟ فَقَالَتْ: كَانَ يَتَمَثَّلُ بِشِعْرِ ابْنِ رَوَاحَةَ، وَيَقُولُ:

وَيَأْتِيكَ بِالأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدِ]

أخرجه الترمذى.

14. **(2316)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anha)*'nin anlattığına göre, kendisinden, ***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şiirden birşeyler terennüm edip etmediği sorulmuştur da şu cevabı vermiştir:***

"Evet, İbnu Ravâha'nın şiirini terennüm eder ve şu mısraı okurdu: "Kendisine azık vermediğin kimseler sana haber getirecek." [Tirmizî, Edeb 70, (2852).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zaman zaman Arap şairlerinden bazı beyitleri ve mısraları terennüm ettiğini göstermektedir. Burada Efendimizin okuduğu belirtilen mısranın *İbnu Ravâha*'ya ait olduğu söylenmektedir. Gerçekte ise bu mısranın *İbnu Ravâha*'ya nisbeti mecazidir veya hataen yapılmıştır. Çünkü bu mısra Muallaka sahiplerinden *Tarfe İbnu'l-Abd el-Bekri*'ye aittir. Aslında bu bir beytin ikinci mısraıdır. Birinci mısraı şöyledir:

سَتُبْدِى لَكَ الأيَّامُ مَا كُنْتَ جَاهِلاً *"Günler sana gâfili olduğun şeyler gösterecek."*

Şu halde, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hoşuna giden ve bu sebeple zaman zaman terennüm buyurduğu beytin manası şöyledir:

"Günler sana gâfili olduğun şeyler gösterecek.

Kendisine azık vermediğin kimseler sana haberler getirecek."

2317 ١٥ – وعن جندب بن عبد الله رضى الله عنه قَالَ: [بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ إذْ أصَابَهُ حَجَرٌ فَعَثَرَ فَدَمِيَتْ إصْبَعُهُ فَقَالَ:

هَلْ أنْتِ إلاَّ إصْبَعٌ دَمِيتِ   وَفِى سَبِيلِ اللهِ مَا لَقِيتِ]

أخرجه الشيخان.

15. **(2317)**- *Cündeb İbnu Abdillah (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber olduğumuz bir anda kendilerine bir taş isabet etti, kaydı ve parmağı kanadı. Bunun üzerine:*

"(Parmağım ne sızlarsın?) Sen ancak kanayan bir parmak değil misin? (Bu kazaya da, boşa değil) Allah yolunda uğradın" *buyurdu."*[Buharî,Edeb 90, Cihâd 9; Müslim, Cihâd 112,(1796).]

AÇIKLAMA:

Alimler bu hadis hususunda ihtilaf etmişlerdir: *Resulullah* bunu bir terennüm olarak mı söyledi, yoksa içinden şiir kasdı olmaksızın mı geldi? *Taberi* ve diğer bazıları birincide cezmederler. Terennüm ise daha önceden bilinen bir beyt olmalıdır. Diğer görüşe göre *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)*'ın şiir kastedmeksizin ifade buyurdukları bir mana, iki mısralı bir beyt, bir nazm üslûbuna bürünmüş şiir denecek bir elfaz örgüsüyle telaffuz edilmiş olmalıdır.

Buna terennüm diyenler, Mûta savaşı esnasında *Abdullah İbnu Ravâha*'nın aynı beyti bazı başka ilavelerle okuduğunu belirten *İbnu Ebîd-Dünya*'nın Muhâse-

betü'n- Nefs'teki bir rivayetini delil göstermişlerdir. Keza *Vâkidî* de *el-Velîd İbnu'l-Velîd İbni'l-Muğîre*'nin Hudeybiye Sulhu sırasında Medine'ye dönüşte Harre'de tökezliyerek parmağının kopması üzerine aynı şeyi söylemiş olması da bunun bir terennüm olduğuna delil kılınmıştır.

Resulullah (aleyhissalatu vesselam) hakkında terennümün yani bir başkasından naklen şiir inşâdının câiz olup olmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak ekseriyet cevazına hükmeder, sahihi görüş de budur. Nitekim bir önceki hadiste (yani 2316 numaralı rivayet) *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) Resulullah*'ın *İbnu Ravâha*'ya ait şiirlerden terennüm buyurduğunu söylemiştir. Keza *İbnu Abbâs* ve başkalarından da muhtelif fırsatlarda *Resulullah*'ın bazı şiir terennümlerine örnekler rivayet edilmiştir.

Ayrıca *Resûlullah*'ın hayatında, şiir kasdı olmaksızın manzum ifadelere yer verme örnekleri de mevcuttur. *İbnu Hacer* bunlara şiir denmeyeceğini belirttikten sonra Kur'an-ı Kerîm'de dahi bunun pek çok örnekleri bulunduğuna dikkat çeker ve: "*Ancak bunların ekserisi bir beyitin yarıları halindedir, tam bir beyt vezni üzere olanlar azdır*" der. Sonra önce tamlara örnekler kaydeder. Bunlardan birkaçı:

1	اَلْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ	(Tevbe-112);
2	اُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ	(Neml-23);
3	مُسْلِمَاتٍ مُؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ	(Tahrim-5);
4	فَرَاغَ اِلَى اَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ	(Zariyat-26);
5	نَبِّئْ عِبَادِي اَنِّي اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ	(Hicr-49)
6	لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ	(Al-i İmran-92);
7	قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ	(Enfal-38);
8	وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ	(Sebe-13);
9	وَاتَّقُونِ يَا اُولِي الْاَلْبَابِ	(Bakara-197);
10	اِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَالَهُ مِنْ نَفَادٍ	(Sad-54);
11	تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ	(Bakara-85);
12	فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللّٰهِ	(Rum-30);
13	وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاِدْبَارَ النُّجُومِ	(Tur-49);

Daha sonra, yarımların çok olduğunu belirttikten sonra bir miktar örnek kaydeder. Bazıları şunlar:

14	فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ	(Kehf-29);
15	لِيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُولاً	(Enfal-42);
16	فَاَصْبَحُوا لاَيُرٰٓى اِلاَّ مَسَاكِنُهُمْ	(Ahkâf-25);
17	فِى اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا اُمَمٌ	(Ra'd-30);
18	فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ	(Enfal-58);
19	اُدْخُلُوهَا بِسَلاَمٍ اٰمِنِينَ	(Hicr-46);
20	بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولاً	(Müzzemmil-18);
21	اَلاَ بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ	(Hud-60);
22	ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْاَعْنَابِ	(Nahl-66);
23	ذٰلِكَ الْكِتَابُ لاَرَيْبَ فِيهِ	(Bakara-2);

İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisin şiir olduğunu söyleyenlere cevap sadedinde şöyle dendiğini de kaydeder: *''Fasîh bir zattan bir beytin vâki olmasına şiir denemez, bunu söyleyene de şâir denemez.''*

NAMAZ BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki kısım vardır)

BİRİNCİ KISIM

NAMAZIN FARZLARI HAKKINDADIR

İKİNCİ KISIM

NAFİLE NAMAZLAR HAKKINDADIR

UMUMÎ AÇIKLAMA

Dilimize *namaz* diye çevrilmiş olan salât, Arapçada dua demektir. Geniş mânâsıyla *salât* kelimesi dînî metinlerde "*dua*", "*namaz*", "*rahmet*" ve hatta "*ibâdet*" gibi muhtelif mânalarda kullanılmıştır. Fakat *namaz* deyince, *vakit, tahâret, kıyam, kıraat, rükû, secde* tabirleriyle ifade edilen müslümanlara has, muayyen zamanlarda, belli şartlar altında, bilinen şekiller ve hareketler çerçevesinde yapılan ibadeti kastederiz. Halbuki ibadet ve dua deyince belli şekil ve şartlarla sınırlandırılmayan, hangi dinde olursa olsun her insanın izhar edeceği tazîm ve taabbüd kastedilebilir. Öyle ise "*namaz*" müslümanlara has ibâdettir, onun alâmet-i fârıkasıdır, müslümanda giriş kapısını kelime-i şehâdetin teşkil ettiği ve en mühim hizmetini -hatta diğer hizmetlerinin makbuliyeti de buna bağlı kılınmıştır- *namaz* teşkil eden kulluğu yerine getirme akdini yapmış, bu akdin şartlarına teslim olmuş kimse demektir.

Bu mânada salât, İslâm'ın alem ve sembolü, İslâm dininin direği, kulun Allah'a takdim ettiği ubûdiyetin en yücesidir. Namaz, farz olması haysiyetiyle, Allah'a kulluğun yegâne berat ve senedidir. Diğer ibâdetlerin makbûliyeti, ihlâsı da buna bağlıdır. Kişi farz olan namazını eda etmedikçe, kulluğunda samîmiyetten uzaktır, diğer nâfile ibâdetleri hedefine ulaşamaz.

Yakîn yani ölüm gelinceye kadar (Hicr 99) her üç halinde de yani gerek ayakta durur vaziyette, gerek oturur ve gerekse yatar vaziyette ibâdetle mükellef olan (Âl-i İmrân 191), bir başka ifade ile büluğdan ölüme kadar ubûdiyete uygun bir hayat geçirmek misyonuyla yaratılmış olan insanın bu mükellefiyetini en yüksek mertebede îfâsının vazgeçilmez şartı namazdır. Bu sebeple *Hz. Peygamber*: **"Namaz dinin direğidir. Kim bunu ikâme ederse (ayakta tutarsa) dînini ikâme eder, kim de bunu yıkarsa dinini yıkar"** buyurmuştur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), görüleceği üzere (2324. hadis) namazı ibâdetlerin en hayırlısı olarak tavsif edecektir. Çünkü "*ubudiyet*"e giren her çeşit kulluk tezâhürü namazda mündemiçtir.

İslâm dininde namazın tuttuğu ehemmiyetli mevkîin yerini anlamada *Hz. Ömer (radıyallahu anh)*'in İslâm İmparatorluğu'nun devlet başkanı sıfatıyla vâlilerine yaptığı bir tâmimine göz atabiliriz. Der ki: "*Benim nazarımda en ehemmiyetli, işiniz namazdır. Kim onu korur ve devam ettirirse dinini korumuş olur. Kim de onu zayi ederse onun dışındakileri daha çok zayi eder.*" (2369. hadis.)

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): *"Ey Allah'ın Resûlü, İslâm'da Allah'a en sevgili şey nedir?"* diye soran kimseye şu cevabı vermiştir: **"Vaktinde kılınan namazdır, kim namazı terkederse onun dini yoktur, namaz dinin direğidir."** *Taberânî*'nin Evsat'ında gelen bir hadis de şöyle: **"Üç şey vardır. Kim bunları muhafaza ederse o gerçek dosttur, kim zâyi ederse o da gerçek düşmandır: Namaz, oruç, cenâbet(ten temizlik)."**

Namazın ehemmiyeti üzerine rivâyet çoktur. Bu bölümde, namazın çeşitli meselelerine giren rivayetlerden bazıları görülecektir.

BİRİNCİ KISIM

NAMAZIN FARZLARI

(Bu kısımda dokuz bâb vardır)

BİRİNCİ BÂB

NAMAZIN FAZİLETİ

İKİNCİ BÂB

EDA VE KAZA OLARAK NAMAZ VACİBTİR

ÜÇÜNCÜ BÂB

NAMAZLARIN VAKİTLERİ

DÖRDÜNCÜ BÂB

EZAN VE İKÂMET

(Bu babın fer'leri var)

BİRİNCİ FER'

EZAN VE İKÂMETİN FAZİLETİ

EZANDA ADI GEÇENLER

Abdullah İbnu Zeyd / Ebu Mahzûra / Bilâl-i Habeşî

İKİNCİ FER'

EZAN'IN BAŞLANGICI

ÜÇÜNCÜ FER'

EZAN VE İKÂMETE MÜTEALLİK HÜKÜMLER

FASL

İSTİKBAL-İ KIBLE

BEŞİNCİ BÂB

NAMAZIN MAHİYETİ VE RÜKÛNLERİ

Namazda Kıraat • "Âmin!" Demenin Fâzileti • Sûre Okuma Hakkında
Öğle ve İkindi Namazlarında Kıraat • Akşam Namazında Kıraat
Yatsı Namazında Kıraat • Namazda Kıraati Cehrî Yapmak • İ'tidal Hakkında
Rükû ve Secdelerin Miktarı • Rükû ve Secdenin Şekli • Secde Âzaları
Kunût • Teşehhüd • Cülûs • Selam • Namaz Amellerinin Evsâfı Üzerine Hadisler
Namazın Uzun ve Kısa Olması

ŞEKİZİNCİ BÂB

YOLCU NAMAZI

(Üç fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

YOLCU NAMAZINI KASRETMEK

★

İKİNCİ FASIL

SEFERDE İKİ VAKTİN NAMAZINI CEM'ETMEK

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

NAFİLE NAMAZLAR

★

HAVF (KORKU) NAMAZI ADÂBI

BİRİNCİ BÂB

NAMAZIN FAZİLETİ

2318 ١- عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهْراً بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ مَا تَقُولُونَ يُبْقِى ذٰلِكَ مِنْ دَرَنِهِ شَيْئاً؟ قَالُوا: لاَ يُبْقِى ذٰلِكَ مِنْ دَرَنِهِ شَيْئاً قَالَ: فَذٰلِكَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ، يَمْحُو اللّهُ بِهَا الْخَطَايَا]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

«الدَّرَنُ»: الوسخ.

1. **(2318)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:*

"Sizden birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve bu nehirde hergün beş kere yıkansa, acaba üzerinde hiç kir kalır mı, ne dersiniz?"

"Bu hal, dediler, onun kirlerinden hiçbir şey bırakmaz!" Aleyhissalâtu vesselâm:

"İşte bu, beş vakit namazın misâlidir. Allah onlar sayesinde bütün hataları siler" *buyurdu."* [Buharî, Mevâkît 6; Müslim, Mesâcid 282, (666); Tirmizî, Emsâl 5, (2872); Nesâî, Salât 7, (1, 231); Muvatta, Sefer 91, (1, 174).]

2319 ٢- وعن سعد بن أبى وقاص رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَجُلاَنِ أَخَوَانِ فَهَلَكَ أَحَدُهُمَا قَبْلَ صَاحِبِهِ بِأَرْبَعِينَ لَيْلَةً فَذُكِرَتْ فَضِيلَةُ اْلأَوَّلِ مِنْهُمَا عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ، فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ: أَلَمْ يَكُنِ اْلآخَرُ مُسْلِماً؟ قَالُوا: بَلَى، وَكَانَ لاَ بَأْسَ بِهِ، فَقَالَ ﷺ: وَمَا يُدْرِيكُمْ مَا بَلَغَتْ بِهِ صَلاَتُهُ بَعْدَهُ، إِنَّمَا مَثَلُ الصَّلاَةِ كَمَثَلِ نَهْرٍ عَذْبٍ مَمَرٍّ بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَقْتَحِمُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ، فَمَا تَرَوْنَ ذٰلِكَ يُبْقِى مِنْ دَرَنِهِ، فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْرُونَ مَا بَلَغَتْ بِهِ صَلاَتُهُ]. أخرجه مالك.

«الْغَمْرُ»: بفتح الغين المعجمة: الكثير.

و «يَقْتَحِمُ فِيهِ»: يدخله ويلقي نفسه فيه.

2. **(2319)**- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"İki erkek kardeş vardı. Bunlardan biri öbür kardeşinden kırk gün kadar önce vefat etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında bunlardan birincinin faziletleri zikredildi. Bunun üzerine Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Diğeri müslüman değil miydi?" *diye sordu.*

"Evet, müslümandı ve fenâ da değildi!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öldükten sonra, namazının ona ne kazandırdığını biliyor musunuz? Namazın misâli, sizden birinin kapısının önünde akan ve her gün içine beş kere girip yıkandığı suyu bol ve tatlı bir nehir gibidir. Bu (nehrin) onun üzerinde kir bıraktığını göremezsiniz. Öyleyse, siz ona namazının neler ulaştırdığını bilemezsiniz." [Muvatta, Kasru's-Salât 91, (1, 174).]

AÇIKLAMA:

1- *Tibî*, önceki hadiste namazın günâhları temizleyeceği hususunda mübalağalı bir üslûba yer verildiğine dikkat çekmektedir. *"Çünkü* der, *cevapta "Hayır!" demekle iktifa edilmemiş, te'kîden lafz tekrar edilmiştir."*

İbnu'l-Arabî buradaki benzetmeyi şöyle açıklar: *"Kişi elbise ve bedeninde maddî kirlerle kirlendiği ve bundan da bol su ile temizlendiği gibi, namaz da kişiyi günah kirlerinden temizler, öyle ki hiçbir günah bırakmaz, namaz sayesinde kişi pâk ve lekesiz olur."*

2- Bu hadisler, zâhirde hükmen âmmdir, yani günahın büyüğüne de, küçüğüne de şâmildir. Ancak *İbnu Battâl* der ki: *"Küçük günahların kastedildiği hadisin kendisinden anlaşılabilir. Zira, hadiste "hatalar" kire (deren) benzetilmiştir. Deren, daha büyük kurûh (yara ve çıbanlar) ve hurâcât'a (derin yaralar) nisbetle küçük kirlere ıtlak olunur."* Bazı şârihler: *"Hadiste, namazın temizleyeceği günahların su ile yıkanabilecek kirlere benzetilmesi de bunların küçük günah olduğunu ifade eder, çünkü su ile küçük kirlerin temizlenmesi uygun düşer (vücutta derin yaralar (kurûh) olduğu takdirde bu, su ile yıkanmaz)"* derler. Ancak, meseleyi Müslim'in bir rivayeti nassen tavzîh etmektedir:

الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهَا مَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ **"Beş vakit namaz, büyük günahlardan içtinâb edildiği müddetçe arada işlenen günahlara kefârettir."**

Bulkînî, insanları küçük ve büyük günah işleme noktasından beş kısma ayırır:

1) Hiçbir günah işlemeyen: Namaz bunun derecesini yüceltir.

2) Israrlı olmaksızın küçük günah işleyen: Namazla bunun günahı kesinlikle affa uğrar.

3) Küçük günahı işleyip, onda ısrar eden: Bu durumda, *"küçük günahta ısrar büyük günahtır"* prensibine göre namazla bunun günahı affolunmaz, çünkü namaz, küçüklere kefârettir.

4) Bir tek büyük ve bir çok küçük günah işleyen.

5) Büyük günahlar ve küçük günahlar işleyen: Böylesinde şu durum var: Büyüklerden içtinab etmezse büyüklerin affedilmeyip küçüklerin affedilmesi muhtemeldir. Keza hiçbir affa mazhar olmaması da muhtemeldir. İkinci ihtimal daha kuvvetlidir...

2320 ٣- وعن أبى أمامة رضى اللّه عنه قال: [بَيْنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ فى الْمَسْجِدِ، وَنَحْنُ مَعَهُ، إذْ جَاءَ رَجُلٌ، فقَالَ يَارَسُولَ اللّهِ: إنِّى أَصَبْتُ حَدّاً فَأَقِمْهُ عَلَىَّ، فَسَكَتَ عَنْهُ، ثُمَّ أَعَادَ فَسَكَتَ، وَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ تَبِعَهُ الرَّجُلُ، وَاتَّبَعْتُهُ أَنْظُرُ مَاذَا يَرُدُّ عَلَيْهِ، فقَالَ لَهُ: أَرَأَيْتَ حِينَ خَرَجْتَ مِنْ بَيْتِكَ، أَلَيْسَ قَدْ تَوَضَّأْتَ فَأَحْسَنْتَ الْوُضُوءَ؟ قَالَ: بَلَى يَارَسولَ اللّهِ. قَالَ: ثُمَّ شَهِدْتَ الصَّلاَةَ مَعَنَا؟ قَالَ: نَعَمْ يَارَسُولَ اللّهِ قَالَ: فَإنَّ اللّهَ تَعَالى قَدْ غَفَرَ لَكَ حَدَّكَ، أَوْ قَالَ: ذَنْبَكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

3. **(2320)**- *Ebu Ümâme (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber mescidde idik. O esnada bir adam geldi ve:*

"Ey Allah'ın Resûlü, ben bir hadd işledim, bana cezasını ver!" dedi. Resûlullah adama cevap vermedi. Adam talebini tekrar etti. Aleyhissalâtu vesselâm yine sükut buyurdu. Derken (namaz vakti girdi ve) namaz kılındı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazdan çıkınca adam yine peşine düştü, ben de adamı takip ettim. Ona ne cevap vereceğini işitmek istiyordum. Efendimiz adama:

"Evinden çıkınca abdest almış, abdestini de güzel yapmış mıydın?" *buyurdu. O:*

"Evet ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Efendimiz:

"Sonra da bizimle namaz kıldın mı?" *diye sordu. Adam:*

"Evet ey Allah'ın Resûlü!" deyince, Efendimiz:

"Öyleyse Allah Teâla hazretleri haddini -veya **günahını** demişti- **affetti"** *buyurdu."* [Buharî, Hudud 27, Müslim, Tevbe 44, 45, (2764, 2765); Ebu Dâvud, Hudûd 9, (4381).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ülemânın ihtilaf ettikleri bir husus mevzubahistir. Hadd cezasını devlet reisi affedebilir mi?

İmam Buharî, bu hadisi şu adı taşıyan bir bâbta kaydeder: *"Bir kimse hadd işlediğini ikrar eder fakat çeşidini beyan etmezse İmam bunu örtme selahiyetine sahip midir?"* Buharî ve Müslim'in ittifak ettiği hadislerden olmasına rağmen *Ebu Bekr el-Berzencî*, hadisin sıhhati hususunda ta'n'da bulunmuştur. Ancak, hadîse metâbaad eden başka rivayetler bulunduğu için, ülema bu hususta fazla durmayıp kastedilen mânâyı tesbite çalışmıştır. Çünkü hadde giren cürüm sübût bulunca cezası ikâme edilir; bu, temel prensiptir. Bu sebeple hadis hususunda muhtelif te'viller yapılmıştır:

★ Belki adam aslında *hadd* olmayan bir günahını *"hadd"* zannetti veya yaptığı işi, nazarında büyüterek onu hadd terettüp eden bir suç zannetti.

★ Buharî'nin tercümesi, "haddi ikrar edip çeşidini beyan etmeyen kimseye hadd cezası uygulamak, adam tevbe ettiği takdirde, imama vacib olmaz" hükmünü tazammun etmektedir.

★ *Hattâbî* şöyle tevîl eder: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vahiy yoluyla, Allah'ın o adamı affettiğine muttali kılınması caizdir. Aksi halde, nasıl bir hadd işlediğini sorup ona terettüp eden cezayı vermesi gerekirdi."*

Hattâbî ilaveten der ki: *"Bu hadiste, hududun araştırılmayıp, imkân nisbetinde kaçınılması gereği ifade edilmektedir. Hadiste zikri geçen adam hadd ikâmesi gerektiren cürmünü açıklamıyor. Belki de bir küçük günah işledi de hadd gerektiren büyük günah zannetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da mesele üzerine gitmedi. Zira ihtimal üzerine hadd gerekmez. Açıklama talebinde bulunmamasına gelince, bu (âyetle) yasaklanmış olan tecessüse girmesinden olabileceği gibi, setri tercih etmiş olmasından ve adamın kendisine hadd tatbik ettirme teşebbüsünde pişmanlık ve dönüş görmüş olmasındandır."*

Ülemâ, bu hadisten hareketle, haddi gerektiren bir cürüm ikrar eden kimseye -haddin düşmesi için- ister ta'rîz ve ister daha vâzıh bir sûrette ikrardan rücûyu telkin etmeyi müstehab addetmiştir.

Nevevî ve bir cemaat, hadiste zikri geçen zatın işlediği cürmün küçük günahlardan olduğu hususunda cezmetmiştir. Bunları kesin hükme sevkeden delil

haberin devamında, *"cürme namazın kefâret olduğunun"* ifade edilmesidir. Zira, namazın büyük değil, küçük günahlara kefaret olacağı beyan edilmiştir. Ekseri ve ağlebi durum için hüküm budur. Ancak, bazan namazın büyük günahı da affettirdiği vâkidir. Mesela bir kimse, pek çok küçük günahlarının affına sâlih olacak derecede tetavvu amellerini artırmış olabilir. Böyle birinin üzerinde küçük günah yoksa veya az bir şey varsa, ama işlediği bir büyük günah varsa işte bu büyük günah çokça işlenen nafilelerle affa uğrar, zira Allah güzel amelde bulunanın amelini zayi etmez.

★ Rivayetin bir vechinde, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelen zat: *"Ey Allah'ın Resûlü, ben zina işledim, hadd tatbîk et"* demiştir. Bu açık itirafa rağmen *Resûlullah*'ın hadd tatbik etmemiş olmasını nazar-ı dikkate alan bazı âlimler: *"Mutlaka adamcağız, şer'an zina olmayan bir fiili zina zannetmiş olmalıdır"* diye hükmetmişlerdir.

★ Bu hadisten şu hükme varanlar da olmuştur: *"Bir kimse tevbekâr olarak gelip itirafda bulunursa ondan hadd düşer."* Ancak şu da ihtimalden uzak değildir: Hadis râvilerinden biri, rivayette geçen *"hadd işledim"* ifadesini *"zina işledim"* diye anlayıp, zannına uygun şekilde ifadc etmiş olabilir. Asıl olan Buharî'de gelen şeklidir. Âlimler büyük çoğunluğuyla bunda ittifak eder.

★ Bu tatbikatın, rivayette zikri geçen kimseye mahsus olması da muhtemeldir. Zira *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onun günahını, namazı sebebiyle Allah'ın affettiğini haber vermiştir. Bu da ancak vahiyle bilinebilir, bu hüküm de -bu meselede onun misli olduğu bilinen kimse dışında- devam etmez. *Resûlullah*'tan sonra vahyin inkıtâı ile bunu bilmek de inkıtaya uğramıştır. Hadisin zahirine temessük eden bazısına göre *Ebu Ümâme* hadisinin zâhirinden üç görüş çıkarılmıştır:

1- Hadd, onu ikrar edenin, üzerinde ısrarı ve cürmün taayyün etmesinden sonra gerekli olur.

2- Bu hüküm, kıssada mezkur olan şahsa aittir.

3- Tevbe ile hadd düşer.

Bu görüş sahibine göre, en muvafık, en sahih görüş üçüncüsüdür.

2321 ٤- وعن أنس رضى اللّه عنهُ قال: [كُنْتُ عِنْدَ النَّبِىِّ ﷺ فَجَاءَهُ رَجُلٌ
فَقَالَ يَارسولَ اللّهِ: إنّى اصَبْتُ حَدّاً فَأَقِمْهُ عَلَّى، وَلَمْ يَسْأَلْهُ، وَحَضَرَتِ الصَّلاَةُ
فَصَلّى مَعَ النَّبِىِّ ﷺ، فَلَمَّا قَضَى النَّبِىُّ ﷺ الصَّلاَةَ قَامَ إلَيْهِ الرَّجُلُ، فَقَالَ

يَارَسُولَ اللّهِ: إِنِّى أَصَبْتُ حَدّاً، فَأَقِمْ فِىَّ كِتَابَ اللّهِ تَعَالَى. قَالَ: أَلَيْسَ قَدْ صَلَّيْتَ مَعَنَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ اذْهَبْ فَإِنَّ اللّهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ ذَنْبَكَ، أَوْ قَالَ حَدَّكَ]. أخرجه الشيخان.

4. **(2321)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında idim. Bir adam huzuruna gelerek:*

"Ey Allah'ın Resûlü, dedi, ben bir hadd (suçu) işledim, cezasını tatbik et!"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama (birşey) sormadı. Derken namaz vakti girdi. Resûlullah'la birlikte o da namaz kıldı. Aleyhissalâtu vesselâm namazını tamamlayınca, adam yanına geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, ben hadd (çeşidine giren bir suç) işledim. Bana Allah'ın Kitabını tatbîk et!"

Efendimiz:

"Sen bizimle birlikte namazını eda etmedin mi?" *diye sordu. Adam:*

"Evet!" dedi. Efendimiz:

"Öyleyse git. Zira Allah, senin günahını affetti " *veya* **-hadd'ini affetti-"** *dedi."* [Buharî, Hudud 17; Müslim, Tevbe 44, 45, (2764, 2765), Hudud 24, (1696).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu rivayet de önceki hadis gibi, dinin yasakladığı bir günahı işleyen kişinin sonradan pişman olarak, günahından temizlenmesi için *Hz. Peygamber*'e müracaatıyla ilgilidir. Râviler aynı hâdiseyi rivayet etmiş olabilecekleri gibi farklı iki hadiseyi de rivayet etmiş olabilirler.

Her hal u kârda bu mevzuyu önceki hadisin açıklamasında izah ettik, oraya bakılmalıdır.

2322 ٥- وعن عاصم بن سفيان الثقفى رضى اللّه عنه: [أَنَّهُمْ غَزَوْا غَزَاةَ السَّلاَسِلِ فَفَاتَهُمُ الْغَزْوُ فَرَابَطُوا، ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى مُعَاوِيَةَ، وَعِنْدَهُ أَبُو أَيُّوبَ، وَعُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ، فَقَالَ عَاصِمٌ: يَا أَبَا أَيُّوبَ فَاتَنَا الْغَزْوُ الْعَامَ، وَقَدْ أُخْبِرْنَا أَنَّهُ مَنْ صَلَّى

فِي الْمَسَاجِدِ الأَرْبَعَةِ غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ، فَقَالَ يَا ابنَ أَخِى: أَدُلُّكَ عَلَى أَيْسَرَ مِنْ ذَلِكَ، إِنِّي سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ تَوَضَّأَ كَمَا أُمِرَ، وَصَلَّى كَمَا أُمِرَ، غُفِرَ لَهُ مَا قَدَّمَ مِنْ عَمَلٍ أَكَذَلِكَ يَا عُقْبَةُ: قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه النسائي:

5. **(2322)**- ***Âsım İbnu Süfyân es-Sakafî (radıyallahu anh)***'nin anlattığına göre, bunlar Selâsil gazvesine gitmişler. Fakat fiilen gazveye iştirak edememişlerdi. Bunun üzerine kendilerini Allah yoluna verdiler. Sonra *Hz. Muâviye (radıyallahu anh)*'nin yanına döndüler. *Hz. Muâviye*'nin yanında *Ebu Eyyub el-Ensarî ve Ukbe İbnu Âmir* vardı. *Asım:*

"Ey Ebu Eyyûb! dedi. Bu sene gazveyi kaçırdık. Bize, (bunun telafisi için bir çare) haber verildi. Buna göre, kim dört mescitte namaz kılarsa, günahları affedilirmiş."

Ebu Eyyûb:

"Ey kardeşimin oğlu! dedi. Ben sana bundan daha kolayını haber vereyim. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü işittim: **"Kim emredildiği şekilde (mükemmel olarak) abdestini alır, emredildiği şekilde namazını kılarsa, önceden yapmış olduğu (kusurlu) ameli sebebiyle affolunur."** *Ey Ukbe! (Resûlullah'ın tebşiri) böyleydi değil mi?"*

Ukbe: "Evet!" dedi." [Nesâî, Tahâret 108, (1, 90-91).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hakkı verilerek alınacak abdest ve kılınacak namazın, herhangi meşru bir sebeple kaçırılan cihadın zararını telâfi edebileceğini belirtir. Zira, hadiste râvi *Asım*, -açıklamadığı bir sebeple- Selâsil gazvesini kaçırdığını belirtmektedir. Bundan hâsıl olan mânevî zararın telâfisi için çareler aradığı, kendisine *"dört mescidde namaz kılması"* tavsiye edildiği, bu tavsiye ile de mutmain olmayarak *Hz. Muâviye*'nin yanında rastladığı yüce sahabi *Ebu Eyyub el-Ensari*'ye de maruz kaldığı *cihâdı kaçırma* musibetinin çaresini sorduğu görülmektedir.

Ebu Eyyûb el-Ensârî hazretleri, Kuzey Afrika fâtihlerinden *Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh)*'in şehâdet ve tasdikiyle hakkıyla alınan abdest ve hakkı verilerek kılınan namazın daha önce işlenmiş olan hatalı amelin günahına kefâret olacağına dair nebevî tebşiratı haber veriyor.

2- Bu rivayette ashâbın Allah yolunda cihad ve günahlarını affettirme çarelerini araştırmada ne kadar hırslı ve ısrarlı olduklarını göstermektedir.

3- Hadiste geçen وَرَابِطُوا tabirini *"Bunun üzerine kendilerini Allah yoluna verdiler"* diye tercüme ettik. Çünkü kelimenin aslı *rıbâttır* ve farklı manalarda anlaşılmıştır:

★ Kök olarak *rabt* bağlamak manasına gelir. Hatta dilimizdeki bağlamak manasına kullanılan *rabdetmek*; bağ manasına kullanılan *râbıta* bu kökten gelir. Ribât, bağlama vasıtası (bağ) manasına geldiği gibi Allah yolunda bağlanan şey (at) manasına, keza Allah yoluna bağlanıp kalınan yer (askerî kışla, zikirhâne) gibi manalara da gelir. İlk devirlerde hududlarda kurulan askerî karakol ve kışlalar -ki bir nevi küçük çapta kaledir, içerisinde mescid, kütüphane, hamam, at bağlama yeri, asker koğuşları vş. gerekli kısımlar birlikte bulunurdu- hep rıbât diye anılmıştır. Askerler burada cihad dışındaki vakitlerini zikir ve ilmî meşguliyetlerle geçirirlerdi. Bu sebeple *rıbât* dini meşguliyetlerle cihad gibi dünyevi zannına düşülen meşguliyetlerin her ikisini birlikte ifade eden câmî kelimelerden biridir. Sadece bir kelime değil, bir müessesedir de. Yani dünya ve ahiret birliğine ulaşılan, aynı anda, aynı fiille her ikisi birden yaşanılan bir müessese. Bu sebeptendir ki, *rıbât* kelimesinin, tasavvuf ıstılahı olarak *tekke* manasında kullanıldığı da olur.

Kelimenin bu mana zenginliğine kavuşmasında şüphesiz Kur'an-ı Kerîm'in katkısı olmuştur. Çünkü Kur'an'da: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ **"Ey iman edenler! Sabredin, düşmanlarınızla sabır yarışı edin, sınırlarda nevbet bekleşin. Allah'tan korkun böylece kurtuluşa erebilirsiniz"** (Al-i İmran 200) buyurulmuştur. Âyette geçen وَرَابِطُوا bazılarınca *sınırda bekleşmek* olarak anlaşılmıştır. Ancak, *Resûlullâh "rıbât"*ı, bazı hadislerinde bizzat yaptığı açıklamalarında *"ibâdette hassasiyet", "ibadette çokluk"* manasında tarif etmiştir. Şöyle buyurur: *"Ebu Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Size Allah'ın kendisiyle günahları yok ettiği ve dereceleri yükselttiği şeyi haber vereyim mi? Bu, hoşa gitmeyen durumlara rağmen abdesti tam almak, mescidlere çok adım atmak, namazdan sonra ikinci namazı intizar edip beklemektir. İşte rıbât budur, işte rıbât budur, işte rıbât budur."** Âlimler, *Resûlullah*'ın burada, yukarıda kaydettiğimiz âyette Cenâb-ı Hakk'ın kastettiği *rıbât*tan maksadın bu olduğunu belirttiğini söylerler. Şu halde bazılarınca *"sınırda nöbet beklemek"* diye anlaşılabilen *rıbât*, bazılarınca da mescitte oturarak -veya zihinde canlı şekilde- müteakip namazı beklemek olarak anlaşılmıştır. Bu anlama hadislerin anlatmasına dayanmaktadır.

Şu halde, bu açıklamalardan sonra şunu söyleyebiliriz: *Ebu Eyyûbu'l-Ensarî (radıyallahu anh) "rıbât"*ı bu manada anlamış ve kendisine, kaçırdığı cihadın telâfisi için çare soran *Âsım İbnu Süfyân*'a, hakkı verilerek alınacak abdest ve hakkı verilerek kılınacak namazın *rıbat* yani cihâd sayılacağını belirtmiş olmaktadır.

Esasen bazı alimler, âyet-i kerîmedeki **"Kendinizi rabtedin"** emrinin hakikatını: **"Nefsin ve bedenin tâatlerle bağlanması"** diye açıklarlar. Bunu *"hudutta düşmana karşı nefsini bağlayıp nöbet beklemek, düşmanın hücumunu defetmek"* diye anlayanlar da özden ayrılmış, farklı bir tevîle sapmış değillerdir. İçinde bulunulan şartlarda, biri diğerine efdâliyet kazanır, o kadar. *Sindî* der ki: *"Bu ameller, şeytanın kişiye yol bulup nüfûz edeceği yolları tıkar, nefsi de şehvetlerden uzaklaştırır. Nefse ve şeytana karşı ortaya konan adâvet ise cihâd-ı ekberdir. Zira bu cihadla kişi, en büyük düşmanı olan nefsini kahreder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu cihadın şânını yüceltmek için hem er-Rıbât diyerek mârife kılmış ve hem de üç kere tekrar etmiştir."*

2323 ٦- وعن عقبة بن عامر رضى اللّه عنهُ قال: [سَمِعْتُ رسول اللّه ﷺ يقول: يَعْجَبُ رَبُّكَ مِنْ رَاعِي غَنَمٍ فِي رَأْسِ شَظِيَّةِ الْجَبَلِ يُؤَذِّنُ بِالصَّلاَةِ وَيُصَلِّى، فَيَقُولُ اللّهُ تَعَالى: انْظُرُوا إلى عَبْدِى هَذَا، يُؤَذِّنُ وَيُقِيمُ الصَّلاَةَ يَخَافُ مِنِّى، قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِى. وَأَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

«الشَّظِيَّةُ»: قطعة مرتفعة فى رأس الجبل.

6. **(2323)**- *Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:* **"Rabbin, koyun güden bir çobanın, bir dağın zirvesine çıkıp namaz için ezan okuyup sonra da namaz kılmasından hoşlanır ve Allah Teâla hazretleri şöyle der:**

"Benim şu kuluma bakın! Ezân okuyor, namaz kılıyor, yani benden korkuyor. Kasem olsun, kulumu affettim ve onu cennetime dâhil ettim." [Ebu Dâvud, Salât 272, (1203); Nesâî, Ezân 26, (2, 20).]

2324 ٧- وعن مالك رضى اللّه عنه: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسول اللّهِ ﷺ قَالَ: اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا، وَاعْلَمُوا أَنَّ خَيْرَ أَعْمَالِكُمُ الصَّلاَةُ، وَلاَ يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إلاَّ مُؤْمِنٌ].

7. **(2324)**- *İmam Mâlik (radıyallahu anh)*'e ulaştığına göre, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: **"İstikamet üzere olun. (Bunun sevabını) siz sayamazsınız. Şunu bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır. (Zâhirî ve batinî temizliği koruyarak) abdestli olmaya ancak mü'min riâyet eder."** [Muvatta, Tahâret 36, (1, 34); İbnu Mâce, Tahâret 4, (277).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Muvatta'da **muallâk (senetsiz) ise de başka kaynaklarda muttasıl olarak gelmiştir.**

2- Hadiste geçen, *istikamet üzere olun* emrini âlimler: "*Sizin için farz ve sünnet kılınan yoldan sapıtmayın, buna gücünüz yeter*" veya "*Allah'ın hukukunu îfa etmek, hududuna (yasaklarına) uymak, kazasına razı olmak suretiyle doğru yoldan ayrılmayın*" şeklinde açıklamışlardır.

Hadisin devamı, bu istikametin korunması halinde Allah'ın vereceği sevabın kullar tarafından hesap edilemeyeceğini belirtir. Nitekim âyet-i kerîmede: **"... Allah'ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz..."** (İbrahim 34) buyrulmuştur.

Zürkânî hadisin açıklanması sadedinde şu manaya da yer verir: "*Siz kendi güç ve kudretinizin tamamını bezl etseniz de (dinin bütün hayırlarını yapmakta) muvaffak olamazsınız. Ancak Allah'ın yardımıyla olabilirsiniz*" veya: "*Güzel olan yolda istikamet üzere olun, vasat üzere gidin, en iyiye yakın olanı arayın, zira siz iyi amellerin hepsini ihâta etmeye güç yetiremezsiniz. Mahlukatın mutlaka eksiği, kusuru bulunacaktır.*"

Bu açıklamadan sonra *Zürkânî* devam eder: "*Burada sanki maksad, mükellefin kusuruna dikkat çekmek, onu görmesini sağlamak, böylece amele güvenmeyip, daha iyiyi bulmak için gayret göstermeye tahrik etmek, teşvik etmektir.*" Nitekim bu hususta Beyzâvî de şöyle *demiştir: " Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), istikâmeti emrettikten sonra onların Allah'ın hakkını ifa etmeye ve dinin gösterdiği ideal hedefe ulaşmaya güç yetiremeyeceklerini haber vermiştir, ta ki insanlar bu gerçekten gafil olmasınlar. Sanki şöyle demektedir: "Yaptığınız hayırları (yeterli bulup) güvenmeyin, kusurunuz sebebiyle değil, acziniz sebebiyle terkedip yapamadıklarınız için de Allah'ın rahmetinden ümîd kesmeyin.*"

3- Hadiste geçen, **"En hayırlı ameliniz namazdır"** ifadesini bir kısım ülemâ şöyle açıklar: "*Yani namaz ecri ve sevabı en ziyade olan amelinizdir. Bu sebeple amellerin en efdalidir. Çünkü namaz, ibadetlerin bütün çeşitlerini içine alır: Kıraat, tesbîh, tekbîr, tehlîl, beşerî kelamdan ve ibadeti bozucu davranışlardan sakınma, (kıyam, rükû, secde), bu camiiyyet sebebiyledir ki mü'minin mîracı ve Allah'a yakınlaşma vesîlesi olmuştur.*"

4- Hadiste, devamlı abdestli olmak ve namaz anında yenilemek istihbab edilmektedir. Namaz anında yenilenmesi, onun mükemmel şekilde muhafaza edilmesinin şartıdır.

2325 ٨- وعن حذيفة رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ صَلّى]. أخرجه أبو داود. «حَزَبَهُ»: بالباء والنون: أى نزل به، وأوقعه فى الحزن.

8. (2325)- *Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı herhangi bir şey üzecek olursa namaz kılardı."* [Ebu Dâvud, Salât 312, (1319); Nesâî, Mevâkît 46, (1, 289).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de: *"Mühim bir iş vukua geldiği veya bir gam isabet ettiği zaman..."* diyerek açıklama getirmiştir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* böylece, ciddi bir hâdisenin şokuyla karşılaştığımız veya herhangi bir üzüntü ile sersemleştiğimiz hengâmlarda, üzerimizdeki şok ve şaşkınlığı namaz kılarak hafifletmeyi tavsiye etmektedir. Böyle anlarda karara veya ani harekete tevessül etmek zararlı neticeler hâsıl edebilecektir. Namaz bir sığınak olacak, bir toparlanma fırsatı sağlayacaktır.

2326 ٩- وعن عبد الله بن سلمان عن رجل من أصحاب النبي ﷺ قال: [جَاءَ رَجُلٌ يَوْمَ خَيْبَرَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ يَارَسُولَ اللّهِ: لَقَدْ رَبِحْتُ الْيَوْمَ رِبْحاً مَا رَبِحَهُ أَحَدٌ مِنْ هَذَا الْوَادِي؟ قَالَ: وَيْحَكَ، وَمَا رَبِحْتَ؟ قَالَ: مَا زِلْتُ أَبِيعُ وَأَبْتَاعُ حَتَّى رَبِحْتُ ثَلاَثَمِائَةِ أُوقِيَّةٍ، فَقَالَ لَهُ ﷺ أَفَلاَ أُنَبِّئُكَ بِخَيْرِ رِبْحٍ، فَقَالَ: مَا هُوَ يَا رَسُولَ اللّهِ قَالَ: رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الصَّلاَةِ]. أخرجه أبو داود.

9. (2326)- *Abdullah İbnu Selmân, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından birisinden naklediyor: "Hayberin fethedildiği gün bir adam Hz. Peygamber'e gelerek:*

"Ey Allah'ın Resûlü, bugün ben öyle bir kâr ettim ki böyle bir kârı şu vadi ahalisinden hiç biri yapmamıştır" dedi. Efendimiz:

"Bak hele! Neler de kazandın?" *diye sordu. Adam:*

"Ben alıp satmaya ara vermeden devam ettim. Öyle ki üçyüz okiyye kâr ettim" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:

"Sana kârların en hayırlısını haber vereyim mi?" *diye sordu. Adam:*

"O nedir, ey Allah'ın Resûlü?" dedi. Efendimiz açıkladı:

"(Farz) namazdan sonra, kılacağın iki rekattir." [Ebu Dâvud, Cihâd 180, (2785).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebu Dâvud'daki aslı daha uzun. Rivayet şöyle başlar: *"Hayber'i fethettiğimiz zaman, askerler hisselerine ganimetten -mal ve köle- her ne*

düştü ise ortaya çıkarıp alış-verişte bulundular. Resûlullah namaz kılarken bir zât gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, bugün ben öyle bir kâr ettim ki, böyle bir kârı şu vâdi ahâlisinden hiçbiri yapmamıştır" dedi...."

2- Bir okiyye kırk dirhemdir.

3- Hadis, gazve sırasında alışverişin caiz olduğunu, hususen, dağıtımdan sonra, ganimet mallarıyla ticaret yapmanın caiz olduğunu ifade eder. Şayet ticaret, gâzinin gazve sevabını eksiltse idi, *Resûlullah* bunu mutlaka belirtirdi. Belirtmediğine göre takrîr buyurmuş olmaktadır. Öyleyse bu maddi ticaret, manevi kazanca herhangi bir eksiklik getirmemektedir. Nitekim, ashâbın hacc seferi sırasında alışverişle meşguliyetlerinin, amellerinde bir noksanlık getirmeyeceği hususunda âyet nazil olmuştur: "**(Hacc mevsiminde ticaret ederek) Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur..**" (Bakara 198).

2327 ١٠- وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عنه قال: [قَال رسولُ اللّهِ ﷺ: حُبِّبَ إِلَىَّ النِّسَاءُ، وَالطِّيبُ، وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِى فى الصَّلاَةِ]. أخرجه النسائى.

10. (2327)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Bana kadın ve güzel koku sevdirildi, gözümün nuru namazda kılındı.*" [Nesâî, İşretu'n-Nisâ 1, (7, 61).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin koku ve kadınla ilgili kısmını 2137 numaralı hadiste açıkladık. Burada namazla ilgili bir miktar açıklama sunacağız:

Önce şu hususu belirtelim ki, Efendimiz burada en hayırlı şeylerin zikrini beraber yapmıştır: Kadın ve namaz. Zira bir hadiste kadın, dünyevi metaın en hayırlısı olarak tavsif edilmiştir. اَلدُّنْيَا مَتَاعٌ وَخَيْرُ مَتَاعِهَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ "**Dünya bir meta'dan ibarettir. Onun en hayırlı metâ'ı ise sâliha kadındır.**" Yukarıda kaydettiğimiz üzere dini emirlerin de en hayırlısı namazdır. O halde ikisinin beraber zikri pek münasip düşmüştür. "**Gözümün nuru namazda kılındı**" ifadesi namazın şânını yücelten bir ifadedir. Namazın dünyevi şeylerden biri olarak ifade edilmiş olmasını *Gazâli* şöyle açıklar: "*His ve müşâhedeye giren her şey şehâdet ve müşâhede âlemindendir, dolayısiyle dünyadan sayılır. Namazın secde ve rükûsunda organların hareketiyle hissedilen telezzüz dünyevi bir his olduğu için namazı dünyaya izafe etmiştir. Kul, bazan ibadetiyle öylesine ünsiyet eder ve ondan öyle lezzet duyar ki, ibadet etmesine engel olunması ona en büyük cezalardan biri olur. Nitekim bazı âbidler şöyle dua etmişlerdir: "Ben ölümden korkmazdım, ne var ki benimle gece namazlarımın arasına girmektedir.*" Böylelerinden şu şekilde dua edene de rastlanmıştır: "*Allah'ım, bana kabirde de namaz kılma gücü ver.*"

2328 ١١- وعن ربيعة بن كعب الأسلمى قال: [كُنْتُ أَبِيتُ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ فَآتِيهِ بِوَضُوئِهِ وَبِحَاجَتِهِ، فَقَالَ لِى: سَلْنِى. قُلْتُ: فَإِنِّى أَسْأَلُكَ مُرَافَقَتَكَ فِى الْجَنَّةِ، فَقَالَ: أَوْ غَيْرَ ذٰلِكَ؟ قُلْتُ: هُوَ ذَاكَ قَالَ: فَأَعِنِّى عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ].

أخرجه مسلم وأبو داود.

11. (2328)- *Rebî'a İbnu Ka'b el-Eslemî* anlatıyor: *"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber gecelemiştim, kendisine abdest suyunu ve başkaca ihtiyaçlarını getirdim. Bana:*

"Dile benden (ne dilersen)!" *buyurdu. Ben:*

"Senden cennette seninle beraberlik diliyorum!" dedim. Bana:

"Veya bundan başka birşey?" *dedi. Ben:*

"Hayır, sadece bunu istiyorum!" dedim.

"Öyleyse kendin için çok secde ederek bana yardımcı ol!" *buyurdu."* [Müslim, Salât 226, (489); Ebu Dâvud, Salât 312, (1320).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, cennette *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'le beraberliğin zor olduğunu ifade etmektedir. Zira *Hz. Peygamber*, dilek sahibinden, bir başka dilekte bulunmasını istemiştir. Bir başka dileğinin gerçekleşmesi, *Resûlullah* nazarında bundan daha kolay olacaktı ki, dileğini değiştirmesini taleb etmiştir.

2- Bazı şârihler, *Rebî'a (radıyallahu anh)*'nın bu taleple ahirette eşitlik istemiş olabileceğini söylemiş iseler de, bu pek uzak bir ihtimaldir. Her mü'minin en tabiî isteği *Resûlullah*'la ahirette beraberliktir. Bunda eşitlik düşüncesi bulunmaz. *Hz. Peygamber*'in resûllük vasfıyla arkadaşlığına mazhar olmayı dilemek, eşitlik talebi değildir. Bu çeşit temenni zaman zaman olmuş, bazan Efendimiz: اَلْمَرْأُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ **"Kişi sevdiği ile beraberdir"** diyerek beraberlik arzu eden âşık mü'minlerin gönüllerini serinletmiş, hoşnud kılmıştır.

3- Secdeden maksad namazdır. Çok secde, çok namazdır. Cennette *Resûlullah*'la beraberlik gibi elde edilmesi zor, uhrevî yüce mertebeler, ancak namaz gibi değerli ibadetleri çokça yapmakla kazanılabilir. Şu halde bu hadis, aynı zamanda namazın ehemmiyetine, şanının, Allah indindeki değerinin yüksekliğine bir delil teşkil etmektedir. Nitekim *Alak Sûresinin* son âyetinde secdenin Allah'a yaklaştıracağı kesin bir üslûbla ifade edilmiştir.

4- Hadis şunu da ders veriyor ki, yüce dilekler için dua yeterli değildir, onun gerçekleşmesi için gerekli olan amele yer vermek şarttır.

5- Bir hizmet mukabilinde hizmeti yapana, **"Dile benden ne dilersen!"** denmesi, büyüklerin şanındandır.

6- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, Cenâb-ı Hakk'ın hazînelerinde mevcut olan herhangi bir şeyi vermek veya vaadetmek hususunda yetkilidir.

2329 ١٢ - وعن معدان بن أبى طلحة اليعمرى رضى اللّٰه عنه قال: [لَقِيتُ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، وَرَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَقُلْتُ: أَخْبِرْنِى بِعَمَلٍ أَعْمَلُهُ يُدْخِلُنِى اللّٰهُ بِهِ الْجَنَّةَ، أَوْ قَالَ قُلْتُ: بِأَحَبِّ الأَعْمَالِ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى، فَسَكَتَ، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَسَكَتَ، ثُمَّ سَأَلْتُهُ الثَّالِثَةَ، فَقَالَ: سَأَلْتُ عَنْ ذٰلِكَ رسولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: عَلَيْكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ، فَإِنَّكَ لاَ تَسْجُدُ لِلّٰهِ تَعَالَى سَجْدَةً إِلاَّ رَفَعَكَ اللّٰهُ بِهَا دَرَجَةً، وَحَطَّ عَنْكَ بِهَا خَطِيئَةً. قَالَ مَعْدَانُ: ثُمَّ أَتَيْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: مِثْلَ مَا قَالَ لِى ثَوْبَانُ]. أخرجه مسلم والترمذى والنسائى.

12. **(2329)**- *Ma'dan İbnu Ebî Talha el-Ya'merî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın azâdlısı Sevban (radıyallahu anh)'a rastladım. Kendisine:*

"Bana bir amel söyle de onu yapayım. Allah da onun sayesinde beni cennetine koysun" dedim. -Veya şöyle demişti: "Dedim ki: "...Allah nezdinde en hayırlı ameli bana bildir."- Sevbân sükût etti. Sonra ben tekrar aynı şeyi sordum. O yine sükut etti. Ben üçüncü sefer sordum. Sonunda dedi ki:

"Aynı şeyleri ben de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormuştum. Bana şu cevabı vermişti:

"Çokça secde yapman gerekir. Zira sen secde ettikçe, her secden sebebiyle Allah dereceni artırır, onun sebebiyle günahını döker." *Ma'dan der ki: "Sonra Ebu'd-Derdâ'ya geldim. Aynı şeyi ona da sordum. O da Sevbân'ın bana söylediğinin aynısını söyledi."* [Müslim, Salât 225, 226, (488, 489); Nesâî, Tatbik 81; Tirmizî, Salât 169, (388); İbnu Mâce, İkamet 201, (1422-1424).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Selef'in en büyük meselesinin Allah'ın rızasını kazanmak olduğu-

nu göstermektedir. *Resûlullah*'ın azâdlısı *Sevbân*'la karşılaşan *Ma'dan İbnu Ebî Talha*, muhatabı, *Resûlullah*'ın bir yakını olması haysiyyetiyle ilk iş, ondan Allah'ın rızasını kazandıracak en muteber ameli soruyor.

2- *Sevbân*, soruya hemen cevap vermiyor. Umûmiyetle, Efendimiz de, muhatabın merakını uyandırmak, alakasını artırmak için, aynı şekilde sorulan soruya hemen cevap vermez, tekrar ettirirdi. Şu halde bu rivayet, *Resûlullah*'ın tebliğde takip ettiği bu prensibin,ashab tarafından da zaman zaman tatbik edildiğine güzel bir örnek olmaktadır.

Mamafih, derhal konuşmayıp sorunun bir-iki sefer tekrarından sonra cevaplamada, yapılacak açıklamayı düşünme, zihinde derleyip toparlama, mesele ile alakalı bilgisine zihnen başvurma gibi bir başka gaye daha aramak da muvafıktır.

İlave açıklama için önceki hadise bakılabilir.

İKİNCİ BÂB

NAMAZIN EDA VE KAZASININ VÜCÛBU HAKKINDA

2330 ١- عن أنس رضى اللّه عنه قال: [سَأَلَ رَجُلٌ نَبِيَّ اللّهِ ﷺ: فَقَالَ يَارسولَ اللّهِ كَمِ افْتَرَضَ اللّهُ عَلَى عِبَادِهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ؟ قَالَ: افْتَرَضَ اللّهُ عَلَى عِبَادِهِ صَلَوَاتٍ خَمْساً. قَالَ يَارَسُولَ اللّهِ: هَلْ قَبْلَهُنَّ أَوْ بَعْدَهُنَّ شَيْءٌ؟ قَالَ: افْتَرَضَ اللّهُ عَلَى عِبَادِهِ صَلَوَاتٍ خَمْساً، فَحَلَفَ الرَّجُلُ لاَ يَزِيدُ عَلَيْهَا شَيْئاً، وَلاَ يَنْقُصُ مِنْهَا شَيْئاً، فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ، إِنْ صَدَقَ لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ] أخرجه مسلم والترمذى والنسائى، وهذا لفظ النسائى.

وقد أخرجه مسلم والترمذى فى جملة حديث طويل مذكور فى كتاب الإيمان.

1. **(2330)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Allah, kullarına kaç vakit namazı farz kıldı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Allah, kullarına beş vakit namazı farz kıldı" *diye cevap verdi. Adam tekrar sordu:*

"Bunlardan önce veya sonra başka bir şey var mı?"

"Allah kullarına beş vakti farz kıldı." *Bu cevap üzerine adam, bunlar üzerine hiçbir ilavede bulunmayacağına, onlardan herhangi bir eksiltme de yapmayacağına dair yemin etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Bu adam sözünde durursa mutlaka cennete girecektir!" *buyurdu."* [Müslim, İmân 10, (12); Tirmizî, Zekât 2, (619); Nesâî, Salât 4, (1, 228, 229). Bu metin Nesâî'dekidir.]

Bu rivayeti, Müslim ve Tirmizî, Kitabu'l-İmân'da mezkur, uzun bir hadis zımnında tahric ederler. (17).

---

(17) Hadisi Buharî de tahric etmiştir (Kitabu'l-İlm 6).

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette sual soran kimsenin *Dımâm İbnu Salebe* olduğu başka rivayetlerde belirtilmiştir. *Dımâm, Benu Sa'd İbnu Bekr*'in *Hz. Peygamber*'e gönderdiği elçi idi. *Resûlullah*'ın huzuruna çıkınca bölgesine gelen müslüman memurların söylediği ve gönderilen *"nebevî mektupların"* ihtiva ettiği tevhîd, yaratılış, namaz, oruç, zekât gibi esaslardaki tebliğatıyla ilgili sorular sorup, İslâm adına duyduklarını tahkîk eder. *Dımâm* hakkında gelen müslüman oluşuyla ilgili bilgiler ihtilaflı ise de, umumiyetle, *Resûlullah*'ın huzuruna çıktığında henüz müslüman olmadığı, her seferinde yemin vererek sorduğu sorulara aldığı cevaptan mutmain olarak müslüman olduğu kabul edilir. Buharî'nin rivayeti bu kanaati teyîd etmektedir. Başka rivayetler, kendisi müslüman olduktan sonra kavmine İslâm'ı götürerek tebliğde bulunduğunu ve onların da toptan müslüman olmalarına sebep olduğunu teyîd eder. Vak'ayı anlatan bir rivayette, *Dımâm'ın*, kavmine geri dönünce onlara söylediği söz şöyledir: *"Allah bir peygamber göndermiş ve O'na bir kitap indirmiştir. Ben O'nun yanından geldim ve size O'nun emrettiklerini ve yasakladıklarını getirdim."* Rivayet şöyle devam eder: *"Vallahi, o gün orada hazır bulunanlardan -kadın ve erkek- herkes ertesi güne kadar müslüman oldu."*

2- *Hz. Ömer (radıyallahu anh), Dımâm*'ın soru sormadaki maharetini fevkalade takdir ederek: *"Vallahi ben Dımâm kadar güzel ve vecîz soran birini görmedim"* demiştir. Ebu Dâvud'un *İbnu Abbâs (radıyallahu anh)*'tan kaydettiği hadisin sonunda: *"Hz. Peygamber'e elçi olarak gelenler arasında, Dımâm kadar güzel konuşan birini işitmedik"* ifadesine yer verilmiştir.

3- HADİSTE GÖRÜLEN BAZI FEVÂİD:

★ Hadiste, bazı âlimler haber-i vâhidle amel etmeye delil bulmuşlardır. *Dımâm*'ın işittiklerini tahkîk etmesi bu esası zedelemez. Çünkü, o bizzat görüşüp, şahsen konuşmak için gelmiştir. Üstelik o tek başına dönüp tebliğde bulunmuş ve kavmi onun sözüne güvenerek İslâm'ı kabul etmiştir.

★ Tesebbüt ve tahkik memduhtur, zira *Resûlullah, Dımâm*'ı, araştırması sebebiyle kınamamıştır.

★ Sırf farzları yapıp nevafile yer vermeyen, kurtuluşa erecektir.

2331 ٢- وعن أنس رضى اللّهُ عنهُ قَالَ: [فُرِضَتْ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِهِ الصَّلاَةُ خَمْسِينَ، ثُمَّ نَقَصَتْ حَتَّى جُعِلَتْ خَمْساً، ثُمَّ نُودِى يَامُحَمَّدُ: إِنَّهُ لاَ يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ، وَإِنَّ لَكَ بِهٰذِهِ الْخَمْسِ خَمْسِينَ] أخرجه الخمسة إلا أباداود، وهذا لفظ الترمذى.

2. (2331)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Mirac'a çıktığı gece elli vakit namaz farz kılındı. Sonra bu azaltılarak beşe indirildi. Sonra da şöyle hitap edildi:*

"Ey Muhammed! Artık, nezdimde (hüküm kesinleşmiştir,) bu söz değiştirilmez. Bu beş vakit, (Rabbinin bir lüftu olarak on misliyle kabul edilerek) senin için elli vakit sayılacaktır." [Buharî, Bed'ül-Halk 6, Enbiya 22, 43, Menâkıbu'l-Ensâr 42; Müslim, İman 259, (162); Tirmizî, Salât 159, (213); Nesâî, Salât 1, (1, 217-223).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, beş vakit namazın Mîrac sırasında farz kılındığını ve ilk defa elli vakit olarak teşrî edildiğini belirtiyor. Mirac'la ilgili uzun bir hadiste (5570 numaralı hadis) açıklandığı üzere *Resûlullah* Cenâb-ı Hakk'tan elli vakit namaz farzını telakki ettikten sonra dönüş sırasında *Hz. Musa (aleyhisselâm)*'ya uğrar. *Hz. Musa: "Allah ümmetine neyi farz kıldı?"* diye sorunca, *Resûlullah* **"Elli vakit namaz!"** der. Bunun üzerine *Hz. Musa: "Ümmetin buna takat getiremez, git Rabbinden azaltmasını taleb et!"* tavsiyesinde bulunur. *Resûlullah* mükerrer gidişlerle namaz miktarını elliden beş vakte indirtir. Şu halde yukarıdaki hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a Cenab-ı Hakk'ın son müracaatında verdiği cevabı aksettirmektedir: **"Namaz artık beş vakitten daha da azaltılamaz, bu kesinleşmiş bir hükümdür."**

Hadiste, namaz beş vakit olmakla birlikte elli vakit olduğu ifade edilir. Bu, *"yapılan her hayrın Allah indinde en az on misliyle kabul edileceği"*'ni tebşîr eden âyet-i kerîmeye uygun bir ihbardır: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا **"Kim bir hayır işlerse işte ona bunun on katı var"** (En'âm 160). Şu halde *Resûlullah*'a Mîrac'ta farz edilen beş vakit namaz, mü'minin defter-i ameline on misliyle yani elli vakit olarak yazılmaktadır. Rabbimiz, namazın ehemmiyetini gereğince takdir etmemiz için elli vakit olarak farzetmiş, lütfunun, kereminin vüs'atini ifade için de beş vakte indirerek elli vakit olarak değerlendirmeye tâbi tutmuştur.

2332 ٣- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [فَرَضَ اللّٰهُ الصَّلاَةَ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكُمْ ﷺ فى الْحَضَرِ أَرْبَعاً، وَفِى السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ، وَفِى الْخَوْفِ رَكْعَةً]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

3. (2332)- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Allah, namazı peygamberinizin diliyle hazerde dört, seferde iki, korku halinde de dört rek'at olarak farz kılmıştır."* [Müslim, Salât 5, (687); Ebu Dâvud, Salât 287, (1247); Nesâî, Taksir 1, (3, 118, 119).]

2333 ٤- وعن عائشة رضى اللّه عنه قالت: [فَرَضَ اللّٰهُ الصَّلاَةَ حِينَ فَرَضَهَا رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ أَتَمَّهَا فِى الْحَضَرِ، وَأُقِرَّتْ صَلاَةُ الْمُسَافِرِ عَلَى الْفَرِيضَةِ الأُولَى].

أخرجه السّتة إلا الترمذى..

4. **(2333)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Allah namazı (ilk defa) farz ettiği zaman iki rek'at olarak farz etmişti. Sonra onu hazer için (dörde) tamamladı. Yolcu namazı ilk farz edildiği şekilde sabit tutuldu."* [Buharî, Salât 1, Taksîru's-Salât 5, Menâkıbu'l-Ensâr 47; Müslim, Salâtu'l-Müsafirîn 2, (685); Muvatta, Kasru's-Salât 8, (1, 146); Ebu Dâvud, Salât 270, (1198); Nesâî, Salât 3, (1, 225).]

AÇIKLAMA:

1- Namaz farz edildiği zaman, bütün vakitler ikişer rek'at olarak farz edilmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayetinde akşam namazı istisna edilir ve onun üç rek'at olarak farz edildiği belirtilir.

Buharî'nin kaydettiği bir başka rivayette, namazların hicretten sonra dört rek'ate çıkarıldığı belirtilir. Bu hususu *İbnu Huzeyme, Beyhakî ve İbnu Hibbân* tarafından tahriç edilmiş olan bir rivayette *Hz. Aişe* şöyle açar: *"Hazer ve sefer namazı (Miraç'ta) ikişer rek'at olarak farz kılınmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne'ye gelip, itminân bulunca hazer namazlarına ikişer rek'at daha ilave edildi. Sadece sabah namazı, kıraatinin uzunluğu sebebiyle iki rek'at olarak bırakıldı. Akşam namazı da eski hali üzere üç rek'at olarak bırakıldı, çünkü bu, gündüzün vitridir."*

Namazlar bu şekilde dört rek'ata çıkarıldıktan sonra: فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلاَةِ **"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, eğer kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur..."** (Nisa 101) âyeti nazil olmuştur. *İbnu'l-Esîr'in,* Şerhu'l-Müsned'de kaydettiğine göre, namazın kısaltılma hadisesi hicretin dördüncü yılında teşri edilmiştir. Mamafih ilgili ayetin, hicretin ikinci yılında nazil olduğu da söylenmiştir.

2- Hanefîler, sadedinde olduğumuz *Hz. Aişe* hadisini esas alarak, seferde namazın kasredilmesini ruhsat değil, azimet telakki etmiştir. Muhalifleri ve bu meyanda *Şâfi'î*ler yukarıda kaydettiğimiz âyeti esas alarak namazı seferde kasretmeyi (iki kılmayı) ruhsat telakki etmiştir.

3- Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, bir kısım âlimler, İsra yani Mîraç'tan önce farz namaz olmamakla birlikte gece namazının emredildiğini belirtirler.

Bunun herhangi bir miktarı, hududu yoktur. *el-Harbî*, ilk defa sabah ve yatsı namazlarının ikişer rek'at farz kılındığını söylemiştir. *Şâfi'î* gibi bazı âlimler, gece namazının bidayette farz kılındığını, ancak فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ âyetinin (Müzzemmil 20) nüzûlünden sonra bu farziyetin neshedildiğini söylerler. Bunlara göre, gecenin bir kısmında kalkmak farz olmuştur. Beş vakit namaz farz olunca bu da neshedilmiştir.

2334 ٥- وعن عمر رضى اللّه عنه قال: [صَلاَةُ النَّحْرِ رَكْعَتَانِ، وَصَلاَةُ الْفِطْرِ رَكْعَتَانِ، وَصَلاَةُ السَّفَرِ رَكْعَتَانِ، وَصَلاَةُ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَانِ، تَمَامٌ غَيْرُ قَصْرٍ عَلَى لِسَانِ النَّبِيِّ ﷺ]. أخرجه النسائي.

5. **(2334)-** *Hz. Ömer (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Kurban bayramında kılınan namaz iki rek'attir, Fıtır (Ramazan) bayramında kılınan namaz iki rek'attir, sefer namazı iki rek'attir, cum'a namazı da iki rek'attir. Bunlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın lisanı üzere tamamdır, kısaltma yoktur."* [Nesâî, Cum'a 37, (3, 111), Taksir 1, (3, 118), Îdeyn 11, (3, 183).]

2335 ٦- وعن عبد اللّه بن فضالة عن أبيه رضى اللّه عنه قال: [عَلَّمَنِى رسولُ اللّهِ ﷺ، وَكَانَ فِيمَ عَلَّمَنِى، وَحَافِظْ عَلَى الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ. قَالَ قُلْتُ: إِنَّ هٰذِهِ سَاعَاتٍ لِى فِيهَا أَشْغَالٌ، فَمُرْنِى بِأَمْرٍ جَامِعٍ إِذَا أَنَا فَعَلْتُهُ أَجْزَأَ عَنِّى؟ فَقَالَ: حَافِظْ عَلَى الْعَصْرَيْنِ، وَمَا كَانَتْ مِنْ لُغَتِنَا، قُلْتُ: وَمَا الْعَصْرَانِ؟ فَقَالَ: صَلاَةٌ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَصَلاَةٌ قَبْلَ غُرُوبِهَا]. أخرجه أبو داود.

6. **(2335)-** *Abdullah İbnu Fudâle,* babası (Fudâle'den) naklen anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana öğrettikleri arasında:* **"Beş vakit namaza devam edin!"** *emri de vardı. Ben: "Bu beş vakit, benim meşguliyetlerimin bulunduğu anlardır. Bana (bunların yerine geçecek) câmî (kapsamlı) bir şey emret, öyle ki onu yaptım mı, benden beş vakit namaz borcunun yerine geçsin!" dedim. Bunun üzerine:* **"Öyleyse Asreyn'e devam et!"** *buyurdu. Bu kelime bizim dilimizde yoktu. Bu sebeple: "Asreyn nedir?" diye sordum.* **"Güneş doğmazdan önceki namazla güneş batmazdan önceki namaz"** *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Salât 9, (428).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, *"devam et"* diye tercüme ettiğimiz حَافِظْ emri muhafaza etmekten gelir, bu da *"amel"* e ilim, hey'et ve vakit olarak riayet etmek ve aslını ortaya çıkaran ve ifa edilmesini tamamlayan ve kemaline götüren bütün cüzleriyle ikame etmek manasına gelir.

2- Sabah namazına da *asr* denmesi *tağlib* prensibiyledir. Araplar anne-babaya ebeveyn (iki baba), ay ve güneşe *kamereyn (iki ay)* derler. Bu bir ifade üslûbudur, *tağlib* denir. Asr'ın sabah'a galebesi, meşguliyetlerin çokluğu sebebiyle ikindiye riayetin zorluğundan ileri gelmiştir.

3- Bu hadis, görüldüğü üzere müşkil bir mana arzetmektedir. Çünkü sabah ve ikindi namazlarının, diğer vakitlerin yerine geçebileceği manasını zihne getirmektedir. Halbuki, Kur'ân ve sünnette gelen pek çok muhkem nassla sabit olmuştur ki, günde beş vakit namaz farzdır ve bunlardan hiçbiri diğerinin yerini tutmayacağı gibi, bu beşi eksiltmenin de imkanı yoktur.

Bu çeşit, sahih hadislere veya Kur'an'a ters düşen (teâruz eden) rivayetler vasfen sahih bile olsa *şazz* denir ve hükmüyle amel edilmez. Zayıf olduğu takdirde *münker* denir, evleviyetle amelden terkedilir.

Beyhakî Sünen'inde hadisi sıhhat yönüyle değerlendirmeden güzel bir te'vilde bulunur: *"Doğruyu Allah bilir ya Efendimiz şunu demek istemiş olmalıdır: "Beş vakit namazın her birini ilk vakitlerinde kıl, mücbir bir sebeple ilk vaktinde kılamaz da tehir edersen mazur sayılırsın, ama iki vaktin namazlarının ilk vaktinde kılınmasını sıkı sıkıya emretmektedir." İbnu Hibbân* da Sahih'inde şöyle demiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Asreyn'in kılınması hususundaki ziyade tekidi, vaktin evvelinde kılınmasını emir gayesine matuftur. Betahsis bu iki vaktin zikri, o zamandaki meşguliyetlerin çokluğu sebebiyle tehlikeye düşme ihtimalinin fazlalığından ileri gelir."*

2336 ٧- وعن سبرة بن معبد رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ مُرُوا الصَّبِىَّ بِالصَّلاَةِ إذَا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ، فَإِذَا بَلَغَ عَشْرَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا].

أخرجه أبو داود والترمذى:

ولفظه: «عَلِّمُوا الصَّبِىَّ الصَّلاَةَ ابْنَ سَبْعٍ وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا ابن عَشْرٍ».

7. (2336)- *Sebretü'bnü Ma'bed (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Yedi yaşına geldi mi çocuğa namazı emredin, on yaşına geldi mi kılmadığı takdirde dövün."** [Ebu Dâvud, Salât 26, (494); Tirmizî, Salât 299, (407).]

Tirmizî'nin rivayetinde **"Çocuğa namazı yedi yaşında öğretin, kılmadığı takdirde on yaşında dövün"** şeklindedir.

2337 ٨- وعن عمرو بن العاص رضى اللّه عنه قال: [قَالَ ﷺ: مُرُوا أَوْلاَدَكُمْ بِالصَّلاَةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعٍ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرٍ، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِى الْمَضَاجِعِ]. أخرجه أبو داود.

8. **(2337)**- *Amr İbnu'l-As (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Çocuklarınıza, onlar yedi yaşında iken namazı emredin. On yaşında olunca namaz(daki ihmalleri) sebebiyle onları dövün, yataklarını da ayırın."** [Ebu Dâvud, Salât 25, (495, 496).]

2338 ٩- وله فى أخرى: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ سُئِلَ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ: إِذَا عَرَفَ يَمِينَهُ مِنْ شِمَالِهِ فَمُرُوهُ بِالصَّلاَةِ].

9. **(2338)**- Onun bir diğer rivayetinde şöyle denir: *"Resûlullah'a bundan (namazın çocuğa ne zaman emredileceğinden) sorulmuştu:*

"Çocuk sağını solundan ayırmasını bildi mi ona namazı emredin" *buyurdu."*[Ebu Dâvud, Salât 26, (497).]

AÇIKLAMA:

1- Çocuk terbiyesi ile ilgili olarak *Resûlullah*'ın verdiği mühim talimatlardan biri, çocuğa namazın emredilmesiyle ilgilidir. Yukarıda kaydedilen üç hadis bu mesele üzerine ciddi prensipler vaz'etmektedir. Doğar doğmaz kulaklarına ezân ve kâmet okuyup isim koymakla fiilen başlatılan çocuk terbiyesinin, sünnette gelen beyanlara göre muhtelif safhaları var. Kısaca özetleyelim:

★ **Ta'lime (öğretmeye) başlama yaşı**: Konuşmaktır. *Hz. Peygamber*'den gelen rivayetler, *Abdulmuttaliboğullarından* bir çocuk, konuşmaya başlar başlamaz, o çocuğa şu âyeti yedi sefer okutarak ezberletirdi: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ **"Hamd O Allah'a olsun ki, O ne bir çocuk edinmiştir, ne de mülkünde bir ortağa sahiptir"** (Nahl 78).

Görüldüğü üzere ilk öğretilen şey Kur'an'dan bazı âyetlerdir ve îtikadla ilgilidir.

★ **Namaza başlama yaşı**: Temyiz yaşıdır. Yukarıda, ilk iki hadiste yedi rakamı geçmekte ise de üçüncü hadiste **sağını solundan ayırma** tabiri geçmektedir. Bu meseleye temas eden başka hadislerde *"20'ye kadar sayma"*. ' ***namazı***

anlama", "süt dişlerini atma (dişeme)" gibi başka kıstaslar zikredilmiştir. Âlimler bütün rivayetleri değerlendirerek namazı emretme yaşının *"temyiz yaşı"* olduğunu, bunu rakamla tesbitin zor olduğunu, zira her çocukta bunun değişebileceğini, bazılarının 4-5 yaşlarında bile *"temyiz"*e ulaşabilirken diğer bir kısmının 7-8 yaşlarında bile *"temyiz"*e ulaşamayacağını belirtirler.

Temyizi tarifte hadisciler umumiyetle muhatap olabilmeyi, yani *"çocuğun söylenenleri eksiksiz anlayıp tam olarak cevap verebilir hale gelmesi"*ni esas alırlar.

Âlimler derler ki: *"Namaz temyiz yaşında emredildiğine göre daha önceden çocuk namazla ilgili farz, vacib, sünnet her çeşit bilgileri öğrenmelidir."* Buna göre konuşmaya başladığı andan itibaren en azından namazda okuyacağı sûreler, dualar, namazın rükünleri, vacibleri vs. ile ilgili bilgiler öğretilmiş olmalıdır.

★ **Namazı zorla kıldırma yaşı**: On yaşıdır. Hadiste: **"Yedi yaşında namazı emredin, on yaşında namaz için dövün"** buyrulmuştur. Bu emir yedi yaşlarında yavaş yavaş, fazla zorlanmadan tatlılıkla alıştırılmasını irşâd eder, bu yaşta dayağı tavsiye etmez. Ama on yaşına gelince namaz henüz tam benimsetilememişse icabında dövülmesi tavsiye edilmektedir. Zira o yaşlarda dinin en mühim emri olan namaza alıştırılamazsa ondan sonra büyük zorluklar çıkabilecek, alıştırılamayabilecek demektir.

Dal küçükken eğilir ve: *Müslüman evladının evleviyetle eğilmesi, alıştırılması gereken şey namazdır.*

Aile reisini pek çok âyetiyle [Tahrîm 6, Zümer 15-16, Şuarâ 45] terbiyeden sorumlu tutan Kur'an-ı Kerîm, aile ferdlerine bilhassa namazın emredilmesi üzerinde durur: **"Ehline namazı emret. Kendin de ona sebat ile devam eyle. Biz senden bir rızık istemiyoruz. Seni biz rızıklandırırız"** (Tâ-hâ 132).

İslâm âlimleri, çocuğa dinini öğretmeden meslek öğretilmesini caiz bulmazlar. *"Zira derler, çocuğun bilahare kalbinden sökülüp atılması zor olan bozuk bir mezhep üzere yetişme ihtimali vardır."*

On yaş yataklarını ayırma yaşıdır da. *Münavî*, emir mutlak olması haysiyetiyle hepsi kız veya hepsi erkek de olsa o yaşta çocukların *"uyudukları yatakların"* ayrılması gerektiğini belirtir. Bu nebevi irşâd on yaşına basan çocukların cinsi terbiyelerinin ciddi ve sistemli şekilde ele alınmasını tazammun eder. On yaşlarına *mürâhık* yaşı da denir. Çocukta yavaş yavaş büluğ emâreleri başlar. Bu yaşa terettüp eden başka ahkâm da vardır.

2- İslâm âlimleri on yaşında dayağa izin verilmiş olmasını, çocuğun bu yaşta dayağa tahammül edebileceği ve böylece dayağın terbiyevi olabileceği gerekçe-

siyle izâh ederler. *Aliyyü'l-Kari*, altı yaştan önce dayağın haram olduğunu belirtir. *Beyhakî* hazretleri *"farzı ilgilendirmeyen meseleler dışında dayağın helal olmadığı"* kanaatini ifade eder. Bu babta gelen ayet ve hadisleri esas alan âlimler meşru olan dayağın *"yaralayıcı olmayacak"*, *"üç darbeyi geçmeyecek"* ve *"başa vurulmayacak"* şekilde olması gerektiğinde ittifak ederler.

2339 ١٠- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [عَرَضَنِى رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ وَأَنَا ابْنُ أَرْبَعَ عَشَرَةَ فَلَمْ يُجْزِنِى، وَعَرَضَنِى يَوْمَ الْخَنْدَقِ، وَأَنَا ابْنُ خَمْسَ عَشَرَةَ فَأَجَازَنِى. قَالَ نَافِعٌ: فَقَدِمْتُ عَلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، وَهُوَ خَلِيفَةٌ فَحَدَّثْتُهُ هٰذَا الحَدِيثَ، فَقَالَ: إِنَّ هٰذَا الحَدَّ مَا بَيْنَ الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ، فَكَتَبَ إِلى عُمَّالِهِ أَنْ يَفْرِضُوا لِمَنْ بَلَغَ خَمْسَ عَشْرَةَ، وَمَا كَانَ دُونَ ذَلِكَ فاجْعَلُوهُ فِى الْعِيَالِ]. أخرجه الخمسة.

10. **(2339)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni Uhud savaşı sırasında teftiş etti. O zaman ondört yaşında idim, savaşa katılmama izin vermedi. Hendek savaşı sırasında da beni gördü, o zaman ben onbeş yaşında idim, bu sefer bana (cihâd) izni verdi."*

Nafî der ki: "Ben Ömer İbnu Abdilaziz'e uğradım, o zaman halife idi. Kendisine bu vak'ayı anlattım. Bana:

"Bu (onbeş yaş) çocukla büyüğü ayıran hududdur" buyurdu. Vâlilerine yazarak, onbeş yaşına basanları mükellef addetmelerini, daha küçükleri âile efradından saymalarını emretti." [Buharî, Şehâdât 18, Megazî 29, Müslim, İmâret 91, (1868); Tirmizî, Cihâd 31, (1711); Ebu Dâvud, Hudûd 17, (4406, 4407); Nesâî, Talâk 20, (6, 155).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Peygamber* cihada kaydetme işinde bülûğa ermiş olmayı esas alıyordu. Bazı rivayetlerde sarahaten geldiği üzere, *Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)* Uhud'a katılmak ister, ancak teftişte yaşının ondört olduğu anlaşılınca kabul etmez.

2- Teftiş, metinde *arz* kelimesiyle ifade edilmiştir. *Hz. Peygamber*, cihada katılmak isteyenleri yola çıktıktan sonra konaklayıp, teker teker gözden geçirir, savaşla ilgili bazı talimatlar verirdi. *Arz*'dan bu kastedilmiş olabilir. Bazı riva-

yetlerde meçhul ifade ile "*Ben Resûlullah'a arzedildim*" şeklinde gelmiştir. Cihada çıkacakların yazılması sırasında huzura çıkarılmış olabilir. Belirttiğimiz üzere, vak'a, savaşa katılacakların Efendimiz tarafından önceden şu veya bu şekilde görülmesi, tedkik ve teftişten geçirilmesidir. Bu teftişlerde "*küçük bulunduğu*" için geri çevrilenler de olmuştur.

3- Rivayette dikkatimizi çeken bir husus, Uhud savaşında 14 yaşında olan *İbnu Ömer*'in, Hendek savaşında 15 yaşında olduğunun ifade edilmiş olmasıdır. *İbnu Sa'd*'ın kaydettiği üzere, "*onaltı yaşında*" olması gerekirdi.

Bu husus iki şekilde izah edilir:

★ Bazı rivayetlere göre Hendek savaşı 4. hicri yılın Şevval ayında cereyan etmiştir. Uhud savaşı hicri 3. senenin Şevvalinde cereyan ettiğine göre, arada ihtilaf yoktur.

★ Ancak megazi sahiplerinin büyük çoğunluğu, 4. hicri senede, müslümanların -Mekkelilerin Uhud savaşı sırasında: "*Gelecek yıl Bedir'de buluşalım!*" tehdidi üzerine- Bedr'e gittiklerini, orada müşrikleri göremeyip savaşmadan geri döndüklerini belirtirler. Ayrıca rivayetler çoğunluk itibariyle Hendek Savaşı'nın 5. Hicri yılında cereyan ettiğini belirtir. Bu durumda sadedinde olduğumuz rivayet tevile muhtaç olmaktadır. *Beyhakî* ve diğer bazıları şöyle açıklar: "*İbnu Ömer'in: "Ben Uhud Savaşında ondört yaşında olduğum halde arzedildim" sözü "ondört yaşına bastım"* demektir. "*Hendek sırasında arzedildiğimde 15 yaşındaydım*" sözü de "*onbeş yaşını geçmiştim" demektir. Birincide küsüratı atmış, ikincide de yuvarlamış olmaktadır. Arapların bu tarz kullanımları caridir, her zaman işitilir. Bu suretle aradaki ihtilaf da kalkmış olur.*"

4- Bu rivayet *Hz. Peygamber* döneminin terbiye sistemi hakkında mühim bir ip ucu vermektedir: Askeri terbiye bülüğdan önce tamamlanmaktadır. Şöyle ki: Bir kimsenin savaşa alınması demek, gerekli olan savaş bilgisinin öğretilmesi, gerekli talimin yaptırılması demektir. O devirde ok atma, kılıç sallama, kalkan kullanma, ata binme, teke tek vuruşma, saldırma, müdafaa gibi maharet isteyen pek çok teknikler savaşçı için gerekli idi. Aksi takdirde bunlarda yeterli formasyonu almamış kimsenin savaşa alınması, silahşörlerin eline kurbanlık teslim edilmesi gibi bir manaya gelirdi.

Şu halde onbeş yaş askeri talimin tamamlanma yaşıdır. Tıpkı, dini bakımdan da mükellefiyetlerini yerine getirecek bilgi ve alışkanlıklarla teçhizi gibi. Zira bülüğ yaşı mükellef olma yaşıdır. Müslüman evladı, bülüğla başlayacak mükellefiyetlerini yerine getirebilecek formasyonu bülüğdan önce almalıdır. Ailenin vazifesi onu bu mükellefiyetlerine hazırlamaktır. Bülüğa eren bir kimse:

1) Allah'a karşı ubûdiyetle (namaz, oruç, zekat, hacc) mükelleftir.

2) Ailesine karşı (nafaka, himaye, terbiye vs. vazifelerle) mükelleftir.

3) Devletine karşı (vergi, askerlik vs. ile) mükelleftir.

"Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri de terbiyesini güzel yapmaktır." (18) hadisinde beyan edilen "güzel terbiye alma hakkı" çocuğun hayata mükemmelen hazırlanmasıyla, bütün mükellefiyetlerini ifa edebilecek şekilde yetiştirilmesiyle yerine getirilmiş olur. Sadece *"din terbiyesi"* veya sadece *"meslek terbiyesi"* veya sadece *"askerlik terbiyesi"* vermek *"güzel terbive"* değildir, *eksik terbiyedir*.

Askeri terbiye ile ilgili olarak şu noktayı ilave etmemiz gerekir: Elbette her devrin askeri tâlim ve terbiyesi farklıdır ve formasyonu da farklıdır. Duruma göre büluğ çağı, asker olması için yeterli olmayabilir. Aksine büluğdan önce de askerî vazife, duruma göre verilebilir. Bu gibi sebeplerle *Malikî ve Hanefî* ülemâ, savaşa katılma iznini büluğa bağlı kılmamışlar, imamın yetkisine bırakmışlardır: İmam, savaşa muktedir gördüğüne izin verebilir. Nitekim *Semuretu'bnu Cündüb*, arz sonunda bir arkadaşı cihada kabul edilip kendisi reddedilince, *Hz. Peygamber*'e itiraz eder ve güreşte onu yıkabileceğini söyler. *Resûlullah* onları güreştirir. *Semure* söylediğini yapar ve Efendimiz de onu askere kaydeder.

5- Bu rivayeti esas alan *Ömer İbnu Abdilaziz* gibi bazıları mükellefiyet için onbeş yaşı esas alırlar: *"Çocuk bu yaşa bastı mı ihtilam olmasa da mükellef olur, yeter ki, onda rüşd tesbit edilsin"* derler. Onlara göre bu yaşa basanın üzerinden çocukluk ahkâmı kalkar. Hanefiler ihtilamı şart koşarlar ve bunun 18 yaşına kadar uzayabileceğini söylerler.

2340 ١١- وعن أنس رضى اللّه عنه: [أَنَّ رسول اللّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ نَسِىَ صَلاَةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا، لاَ كَفَّارَةَ لَهَا إِلاَّ ذٰلِكَ]. أخرجه الخمسة.

11. (2340)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim bir namaz unutacak olursa hatırlayınca derhal kılsın. Unutulan namazın bundan başka kefareti yoktur."** [Kaynaklar müteakip rivayette.]

2341 ١٢- وفى أخرى للشيخين: [إِذَا رَقَدَ أَحَدُكُمْ عَنِ الصَّلاَةِ، أَوْ غَفَلَ عَنْهَا، فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا، فَإِنَّ اللّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: وَأَقِمِ الصَّلاَةَ لِذِكْرِى].

(18): Çocuğun baba üzerindeki haklarını beyan eden hadislerden biri şöyledir:

حَقُّ الْوَلَدِ عَلَى وَالِدِهِ اَنْ يُحسِنَ اسْمَهُ وَيُحْسِنَ اَدَبَهُ

12. (2341)- Buharî ve Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "*Sizden biriniz namaz sırasında yatmış idiyse veya namaza karşı gaflet etmiş (ve unutmuş) ise, hatırlar hatırlamaz onu kılsın. Zira Allah Teâla Hazretleri şöyle buyurmuştur:* وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِى **"Beni anmak için namaz kıl!"** (Tâ-hâ 14). [Buharî, Mevâkîtu's-Salât 37; Müslim, Mesâcid 314, (684); Tirmizî, Salât 131, (178); Ebu Dâvud, Salât 11, (442); Nesâî, Mevâkît 52, 53, (2, 293, 294).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadisin, müteakiben kaydedeceğimiz başka vecihlerinde esbab-ı vürûdu da belirtilmiştir. Buna göre: "*Hayber seferi dönüşünde İslâm ordusu, gecenin baş tarafında yol alır. Bir ara askerlere uyku bastırınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bilâl-i Habeşî (radıyallahu anh)*'yi nöbetçi bırakarak orduya istirahat verir. Maalesef, nöbet sırasında *Bilal* de uyur. Ertesi sabah güneşin hararetiyle uyanırlar. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* oradan uzaklaşmalarını emreder. Bir müddet sonra, ordu namaz için, *Aleyhissalâtu vesselâm*'in işaretiyle durur. Askerler abdest alıp kaçırılan sabah namazını kaza ederler. Namaz bitince efendimiz: **"Kim bir namaz unutacak olursa hatırlayınca hemen kılsın, zira Cenâb-ı Hakk "Beni anmak için namaz kıl" buyurmuştur"** der.

2- Bu hadis çok farklı yorumlara tabi tutulmuş, ihtiva ettiği ahkâm hususunda ihtilaflı neticelere varılmıştır. Bu farklılıklara, âyet-i kerimenin kıraatindeki ihtilaf da müessir olmuştur. Biz fazla teferruata girmeden mühim birkaç noktaya temas edeceğiz:

★ Hadisin zahiri, kaçırılan namazla, eda edilecek namaz arasında, tertibe riayet edilmesini amirdir. Yani bir namaz, unutma veya uyuma sebebiyle kaçırılırsa o kaza edilmeden vakti girmiş bulunan müteakip namaz kılınamaz. *İmam Mâlik* kaçırılan namaz kaza edilmeden vaktin namazı kılındıktan sonra hatırlanması halinde, kaçırılan namazın kazaen kılındıktan sonra vaktin namazının ikinci sefer yeniden kılınması gerektiğine hükmetmiştir.

★ Kaçırılan namaz kerahet vaktinde hatırlanmış ise, Hanefîlere göre bu vakitte namaz kılınamaz. *Malik ve Şâfiî, Evzâî, Ahmed ve İshak (rahimehumullah)*'a göre, kaçırılan namazlar kerahet vakitlerinde dahi kaza edilir. Bunlara göre, mekruh vakitlerde farz değil, nafile namazın kılınması yasaktır. Kaza namazı bu vakitlerde de kılınır. Zira sadedinde olduğumuz hadis, "*hatırlayınca*" diye mutlak gelmiştir, mekruh vakitler bu ıtlaka dahildir.

★ Sahâbeden bazılarının *(Hz. Ömer, İbnu Ömer, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, İbnu Mes'ud, Selmân (radıyallahu anhüm)): "Namazı kasden terkeden kimseye kaza yoktur"* dediği rivayet edilmiştir. Buna kail olanlara şöyle cevap verilmiştir: "*Unu-*

tarak namazı kılamayana kaza gerekirse, bilerek terkedene evleviyetle lazım gelir. Hadişte meselenin ehemmiyetini tesbit için hafifi zikredilmiştir. Unutarak bırakana kaza gerekirse, bilerek terkedene daha fazla kaza gerekir. Üstelik unutan mâzurdur, bıraktığı için günaha girmez, kaza edince borcunu eda etmiş olur. Öbürünün hadişte zikredilmemesi, ednayı zikrederek âlâya (daha ehemmiyetliye) tembih kabilindendir. Ayrıca, *"Kasden bırakana kaza gerekmez"* diyenler, bunu unutmaktan daha hafif gördükleri için söylememişlerdir. Bilakis daha fena buldukları için öyle söylemişlerdir. *"Bu isyandır kaza ile telafi edilmez, boşuna zahmet çekmesinler"* manasında bir değerlendirmedir, ağır bir tevbihtir.

★ Kaçırılan namazlar kaza edilirken ikâmet ve ezan okunmalı mı okunmamalı mı? Bu hususta da ihtilaf edilmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel ve Hanefîlere* göre okunması gerekir. *İmam Şâfi'î*'nin bu husustaki görüşü ihtilaflıdır. Ercah görüşe göre kâmet okunur, ezan okunmaz.

★ Kazaya kalan namaz bizzat kılmaktan başka bir surette telafi edilemez. Sözgelimi onun yerine başkası kılamaz, sadaka vs. ile kefareti ödenemez. Ancak âlimler, çok borcu olan kimsenin ölürken, namazlarına bedel fidye verilmesini vasiyet etmiş olması durumunda, bu vasiyetin yerine getirileceğini söylemişlerdir.

2342 ١٣ - وعن أبي قتادة رضى اللّه عنه قال: [سِرْنَا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ لَيْلَةً فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: لَوْ عَرَّسْتَ بِنَا يَارسولَ اللّهِ؟ قَالَ: أَخَافُ أَنْ تَنَامُوا عَنِ الصَّلاَةِ، فَقَالَ بِلاَلٌ: أَنَا أُوقِظُكُمْ، فَاضْطَجَعُوا، وَأَسْنَدَ بِلاَلٌ ظَهْرَهُ إِلَى رَاحِلَتِهِ فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ فَنَامَ، فَاسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ ﷺ وَقَدْ طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ، فَقَالَ يَابِلاَلُ: أَيْنَ مَا قُلْتَ؟ فَقَالَ: مَا أُلْقِيَتْ عَلَيَّ نَوْمَةٌ مِثْلُهَا قَطُّ. قَالَ: إِنَّ اللّهَ قَبَضَ أَرْوَاحَكُمْ حِينَ شَاءَ، وَرَدَّهَا عَلَيْكُمْ حِينَ شَاءَ، يَابِلاَلُ: قُمْ فَأَذِّنْ بِالنَّاسِ بِالصَّلاَةِ، فَتَوَضَّأَ، فَلَمَّا ارْتَفَعَتِ الشَّمْسُ وَابْيَاضَّتْ قَامَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ جَمَاعَةً]. أخرجه الخمسة، واللفظ للبخاري، والنسائي.

13. (2342)- *Ebu Katâde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah'la beraber bir gece boyu yürüdük. Cemaatten bazıları:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bize mola verseniz!" diye talepte bulundular. Efendimiz:

"Namaz vaktine uyuyakalmanızdan korkuyorum" *buyurdu. Bunun üzerine Hz. Bilâl: "Ben sizi uyandırırım!" dedi. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mola verdi ve herkes yattı. Nöbette kalan Bilâl de sırtını devesine dayamıştı ki gözleri kapanıverdi, o da uyuyakaldı.*

Güneşin doğmasıyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) uyandı ve:

" Ey Bilâl! Sözün ne oldu?" *diye seslendi ve Hz. Bilâl: " Üzerime böylesi bir uyku hiç çökmedi" diyerek cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Allah Teâla Hazretleri, ruhlarınızı dilediği zaman kabzeder, dilediği zaman geri gönderir. Ey Bilâl! Kalk! Halka namaz için ezân oku" *buyurdu. Sonra abdest aldı ve güneş yükselip beyazlaşınca kalktı, kâfileye cemaatle namaz kıldırdı."* [Kaynak 2347. hadisten sonra toptan gelecek.]

2343 ١٤- وعند أبى داود: [فَمَا أَيْقَظَهُمْ إلاّ حَرُّ الشَّمْسِ، فَقَامُوا وَسَارُوا هُنَيَّةً، ثُمَّ نَزَلُوا فَتَوَضَّئُوا، وَأَذَّنَ بِلاَلٌ فَصَلّوا رَكْعَتِى الْفَجْرِ، ثُمَّ صَلّوا الْفَجْرَ وَرَكِبُوا، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ قَدْ فَرَّطْنَا فِى صَلاَتِنَا، فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ: إنَّهُ لاَ تَفْرِيطَ فِى النَّوْمِ، إنَّمَا التَّفْرِيط فى الْيَقَظَةِ، فَإذَا سَهَا أَحَدُكُمْ عَنْ صَلاَةٍ فَلْيُصَلِّهَا حِينَ يَذْكُرُهَا، وَمِنَ الْغَدِ لِلْوَقْتِ].

14. (2343)- Bu hadis Ebu Dâvud'un bir rivayetinde gelmiştir: *"Güneşin hareti onları uyandırınca kalktılar, bir müddet yürüdüler, sonra tekrar konaklayıp abdest aldılar. Hz. Bilâl (radıyallahu anh) ezân okudu. Sabahın iki rekatlik (sünnet) namazını kıldılar, sonra da sabah namazını (kazaen) kıldılar. Namazdan sonra hayvanlara binip yola koyuldular. Giderken birbirlerine: "Namazımızda ihmalkârlık ettik" diye yakınıyorlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Uyurken (vâki olan namaz kaçması) ihmal sayılmaz, ihmal uyanıklıktadır. Sizden biri, herhangi bir namazda gaflete düşer kaçırırsa, hatırlayınca onu hemen kılsın. Ertesi sabahın namazı da mûtad vaktinde kılınır" *buyurdu."*

2344 ١٥- وفى أخرى له: [فَقُمْنَا وَهِلِينَ لِصَلاَتِنَا، فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ: رُوَيْداً رُوَيْداً: لاَ بَأْسَ عَلَيْكُمْ. حَتَّى إذَا تَعَالَتِ الشَّمْسُ. قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَرْكَعُ رَكْعَتِى الْفَجْرِ فَلْيَرْكَعْهُمَا، فَقَامَ مَنْ كَانَ يَرْكَعُهُمَا، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ

يَرْكَعُهُمَا فَرَكَعَهُمَا، ثُمَّ أَمَرَ رسولُ اللّهِ ﷺ أَنْ يُنَادَى بِالصَّلاَةِ فَنُودِيَ بِهَا، فَقَامَ رسولُ اللّهِ ﷺ فَصَلَّى بِنَا، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: أَلاَ إِنَّا بِحَمْدِ اللّهِ لَمْ نَكُنْ فِي شَيْءٍ مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا يَشْغَلُنَا عَنْ صَلاَتِنَا، وَلٰكِنْ أَرْوَاحُنَا كَانَتْ بِيَدِ اللّهِ تَعَالى فَأَرْسَلَهَا أَنَّى شَاءَ، فَمَنْ أَدْرَكَ مِنْكُمْ صَلاَةَ الْغَدَاةِ مِنْ غَدٍ صَالِحاً فَلْيَقْضِ مَعَهَا مِثْلَهَا].

15. (2344)- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Namaz(ın kaçmış olmasın)dan korkarak kalktık, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Ağır olun, ağır olun, bunda bir taksiriniz yok!" *buyurdu. Güneş yükselince de:*

"Sizden kim sabahın iki rekât sünnetini (mûtad olarak) kılıyor idiyse yine kılsın" *dedi. Bu emir üzerine kılan da, kılmayan da kalkıp sünnetini kıldı. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz için kâmet emretti. Kâmet getirildi. Efendimiz kalktı ve bize namaz kıldırdı. Namaz bitince:*

"Haberiniz olsun, Allah'a hamdediyoruz ki, bizi namazımızdan, dünyevî işlerimizden herhangi biri alıkoymuş değildir. Ancak ruhlarımız Allahu Teâlâ'nın kabza-i tasarrufundadır, dilediği zaman onu salar. Sizden kim sabah namazına, sabahleyin mûtad vaktinde kavuşursa, sabah namazıyla birlikte bir mislini de kaza etsin!" *dedi."*

2345 ١٦- وفى أخرى له وللترمذى والنسائى فقال: [أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ فِي النَّوْمِ تَفْرِيطٌ، إِنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلاَةَ حَتَّى يَدْخُلَ وَقْتُ الصَّلاَةِ الأُخْرَى].

16. (2345)- Ebu Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: **"Şunu bilin ki, uykuda ihmal sözkonusu değildir. İhmal (yani taksir), diğer bir namazın vakti girinceye kadar namazını kılmayan için mevzubahistir."**

2346 ١٧- وفى رواية لمسلم عن أبى هريرة رضى اللّه عنه: [فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لِيَأْخُذْ كُلُّ رَجُلٍ بِرَأْسِ رَاحِلَتِهِ، فَإِنَّ هٰذَا مَنْزِلٌ حَضَرَنَا فِيهِ الشَّيْطَانُ. قَالَ: فَفَعَلْنَا].

17. **(2346)**- Müslim'in *Ebu Hüreyre*'den kaydettiği bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "*... Güneş doğuncaya kadar uyanmadı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Herkes bineğinin başından tutsun (ve burayı terketsin). Zira burası bize şeytanın musallat olduğu bir yerdir!" *dedi. Biz de emri yerine getirdik.*"

2347 ١٨ - وفى أخرى لأبى داود عن أبى هريرة أيضاً: [فقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: تَحَوَّلُوا عَنْ مَكَانِكُمُ الَّذِى أَصَابَتْكُمْ فِيهِ الْغَفْلَةُ].

«التَّعْرِيسُ»: نزول المسافر آخر الليل للاستراحة والنوم.

«وَالْوَهَلُ»: الفزع والرعب.

ومعنى «رُوَيْداً»: الأمر بالتأنى والتمهل.

18. **(2347)**- Ebu Dâvud'un *Ebu Hüreyre*'den kaydettiği bir rivayette şöyle denmiştir: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Size gaflet gelen bu yeri değiştirin!" *buyurdu.*" [Buharî, Mevâkît 35, Tevhîd 31; Müslim, Mesâcid 309-311; Muvatta, Vaktu's-Salât 25; Ebu Dâvud, Salât 11, (435-441); Tirmizî, Salât 130, (177), Tefsir, Tâ-hâ (3162); Nesâî, Mevâkît 53, 54, 55, (1, 294-298), İmâmet 47, (2, 106).]

AÇIKLAMA:

1 - Son altı hadis aynı vak'ayı anlatmaktadır: *Hayber*'in Fethinden sonra Medîne'ye dönerken, yolda sabah namazı sırasında bastıran uykunun, İslâm ordusunda nöbetçiye de galebe çalması sebebiyle namaz kazaya kalır. Vaktinde kılınamayan bu namaz, kuşluk vaktinde kaza edilir.

Bu vak'a muhtelif tariklerden nakledilmiştir ve görüldüğü üzere rivayetler arasında, çoğunlukla birbirini tamamlayıcı farklılıklar mevcuttur. Bu farklı anlatımlara, *Resûlullah*'ın delil olarak zikrettiği ayetin لِذِكْرِى veya لِذِكْرَى şeklindeki okunuşundan gelen ihtilaf da inzimâm edince 2341. hadiste belirttiğimiz bazı farklı anlam ve yorumlar ortaya çıkar.

Sözkonusu ihtilafların mühimlerini orada zikrettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. Ancak şunu belirtmek isteriz ki: Ashab, uyku sebebiyle sabah namazlarının kaçırılmış olmasından, ziyade korku ve telaş izhar eder. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu vak'ada kasıt bulunmadığı için korkuyu gerektiren bir ihmâlin söz konusu olmadığını söyler. Ayrıca korkmayı gerektiren ihmalin,

bir vaktin namazını bile bile mütekaip vaktin girmesine kadar kılmamak olduğunu belirtir. Müslim'in bir rivayetinde: *"..... Hayvanlarımıza binince "Namazda yaptığımız bu taksiratımızın kefâreti nedir?" diye birbirimizle fısıldaşmaya başlamıştık. Buna muttali olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Bende size güzel örnek yok mu? (Ben de namazımı kaçırdım, bu bir taksir değildir. Üzülmenizi gerektiren) gerçek taksir ikinci vaktin girmesine kadar bilerek namazı terketmektir"** der.

2- Burada belirtmemiz gereken bir husus 2344 numaralı hadisle ilgilidir. Bu hadis, bütünü ile ele alınınca, şabah namazını uyku sebebiyle kaçırma hadisesini *Mûta* seferi sırasında gösterir.

Muhaddisler, bu hadisin râvilerinden olan *Halîd İbnu Sümeyr*'i hadiste üç ayrı yerde vehme düşmekle itham etmişlerdir:

1) Hadisenin Mûta seferinde cereyan etmesi. Zira bütün râviler, *Hayber* dönüşünde olduğunda ittifak eder.

2) Hadiste geçen : **"Sizden kim sabahın iki rek'at sünnetini (mûtad olarak) kılıyor idiyse yine kılsın"** cümlesi. Bu ifade, sabahın sünnetini kılıp kılmamakta ashap serbestmiş, bazıları kılmıyormuş gibi bir mana mevcuttur. Halbuki bu sünnet müekkeddir, sabah namazı kazaya kaldığı takdirde, bu sünnet dahi kaza edilir. Binaenaleyh râvinin vehmi açıktır.

3) **".... Sabah namazıyla birlikte bir mislini de kaza etsin..."** cümlesi. Bu ifade, kazaya kalan sabah namazının, o gün kuşlukta kaza edilmeyip ertesi günü sabahına bırakıldığını ifade eder. Halbuki, o gün kazaya kalan namaz ertesi sabaha bırakılmamıştır, aynı günün kuşluğunda kaza edilmiştir. Nitekim *Hâlid İbnu Sümeyr* dışındaki râvilerin rivayeti bu hususta ittifak ederler.

2348 ١٩- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [أَدْلَجَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ ثُمَّ عَرَّسَ فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، أَوْ بَعْضُهَا فَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى ارْتَفَعَتْ فَصَلَّى، وَهِيَ صَلاَةُ الْوُسْطَى]. أخرجه النسائي.

19. **(2348)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gecenin evvelinde yürüdü, sonuna doğru uyku molası verdi. Ancak güneş doğuncaya -veya bir kısmı ufuktan çıkıncaya- kadar uyanamadı. (Uyanınca) namazı hemen kılmadı. Güneş yükselince namazı kıldı. İşte bu orta namazdır (Salatu'l-Vusta)."* [Nesâî, Mevâkît 55, (1, 299).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbâs (radıyallahu anh)*'ın anlattığı bu vak'a da önceki hadislerde daha teferruatlı olarak anlatılmış olan Hayber Fethi dönüşünde vukua gelen ve sabah namazının kazaya kalmasına sebep olan uyuma hâdisesi olmalıdır.

2- Bu rivayette *salatu'l-vustâ*'nın sabah namazı olduğu ifade edilmektedir. *Salâtu'l-Vusta,* beş vakitten biridir. Kur'an-ı Kerîm bilhassa salat-ı vustâ'nın korunmasının ehemmiyetine dikkat çeker: **"Namazlara ve orta namaza devam edin"** (Bakara 238). Orta namazının hangi vaktin namazı olduğu rivayetlerde çok sarih değildir. Bu sebeple ulemâ beş vaktin hepsine şâmil olan çeşitli ihtimal üzerinde durmuştur. Ancak başta *İmam-ı Azam* olmak üzere çoğunluğun tercih ettiği görüşe göre bu, ikindi namazıdır, sabah namazı değil.

2349 ٢٠- ولمالك بن زيد بن أسلم فقال: [إنَّ اللّهَ قَبَضَ أرْوَاحَنَا، وَلَوْ شَاءَ لَرَدَّهَا عَلَيْنَا فى حِينٍ غَيْرِ هٰذَا، ثُمَّ الْتَفَتَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إلى أبِى بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فقَالَ: إنَّ الشَّيْطَانَ أتَى بِلاَلاً وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّى فَأضْجَعَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُهَدِّئُهُ كَمَا يُهَدَّأُ الصَّبِىُّ حَتَّى نَامَ ثُمَّ دَعَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِلاَلاً، فَأخْبَرَ بِلاَلٌ رَسُولَ اللّهِ ﷺ مِثْلَ الَّذِى أخْبَرَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ أبَا بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، فَقَالَ أبُو بَكْرٍ: أشْهَدُ أنَّكَ رَسُولُ اللّهِ].

«الإدْلاَجُ»: بالتخفيف السير من أول الليل، وبالتشديد من آخره.

20. **(2349)**- *İmam Mâlik, Zeyd İbnu Eslem*'den naklen anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:* **"Muhakkak ki, Allah, ruhlarımızı kabzetmektedir. Dilerse onu, bize bundan başka bir vakitte iâde eder."**

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle söyledikten sonra *Hz. Ebu Bekri's-Sıddîk (radıyallahu anh)*'a yönelerek:

"Şeytan (bu gece) namaz kılmakta iken Bilâl'e geldi ve onu yatırdı. Uyuması için bir çocuk nasıl sallanarak avutulursa öylece onu da sallayarak uyuttu" *dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonra Bilâl'i çağırdı. Gelince Bilâl, Resûlullah'a onun Hz. Ebu Bekr'e anlattığının tıpkısını haber verdi. Hz. Ebu Bekr bu işittikleri karşısında : "Şehadet ederim ki, sen Allah'ın Resûlüsün!" demekten kendini alamadı."* [Muvatta, Vukûtu's-Salât 26, (1. 14-15).]

AÇIKLAMA:

1- *İmam Malik*, bu rivayeti, *Zeyd İbnu Eslem*'den muallak (senetsiz) olarak yapmıştır. Ancak aynı mealde olmak üzere, daha önce kaydettiğimiz rivayetler senetli ve sahih olarak gelmiştir.

2- Rivayetin Muvatta'daki aslı uzundur, Teysîr kısaltarak almış. Tayyedilen teferruat önceki rivayetlerde çoğunlukla geçtiği için, burada tekrar etmeye gerek görmüyoruz. Sadece *Resûlullah*'ın namaz için bir başka vadiye intikal edilmesini emrederken, uyunulan yer için: **"Burası şeytanlı bir vadidir"** dediğini kaydetmek isteriz.

3- Namazın kaza edilmesi için bir başka vadiye intikal emrinin sebebi, rivayetlerde tam açık değildir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada vadinin şeytanlı olduğunu ifade buyurmuştur. Menfi şeylere şeytanın sebep gösterilmesi, *Hz. Peygamber*'ın hadislerinde sıkca yer verilen bir üslubtur. Hayırlı şeylerde meleğe imana, cennete vs'ye nisbet edildiği gibi. Âlimler, daha başka sebepler arayarak: *"Askerler namaz ahvaliyle meşgul oldukları için"*, *"Düşmandan sakınmak için"*, *"Uyuyanların iyice uzanıp, tembellerin canlanması için"*, *"Uyanma anları kerahet vakti olduğu için"* v.s demişlerdir.

Âlimlerin bir kısmı, bu rivayetlerden hareketle, *"İbadette gaflete sebep olan yerden uzaklaşmanın müstehap olduğu"*'na hükmetmişlerdir.

4- Hadiste yer verilen *ruhun Allah tarafından kabzı ve dilediği zaman iâdesi* meselesi ile ilgili olarak *İzzübnü Abdi's-Selâm* şu açıklamaya yer vermiştir: *"Her cesedde iki ruh vardır. Biri Ruhu'l-yakaza'dır (uyanıklık ruhu). Allah bu ruhla ilgili olarak şu kanunu koymuştur: Ruhu'l-yakaza, cesedde bulundukça kişi uyanık olur. Kişi uyuyunca bu ruh cesetten çıkar ve rüyalar görür. İkincisi ruhu'l-hayat'tır. Bununla alakalı ilâhî kanuna göre, bu ruh bedende bulundukça ceset canlıdır, bedeni terketti mi ceset artık ölür, cesede dönünce, beden canlanır. Bu iki ruh, cesedin içindedir. Bunların gerçek yerini de, Allah'ın buna muttali kıldığı kimseler bilebilir. Bunlar bir kadının tek karnında beraberce bulunan iki cenin gibidirler."*

Alimimiz açıklamasına Kur'an'dan delil kaydederek şöyle devam eder: *"Ruhun kalbte olması, nazarımda ihtimalden uzak değildir. Hayat ve yakaza ruhlarının mevcudiyetine şu âyet delildir:* **"Allah (ölenin) ölümü zamanında, ölmeyenin de uykusunda ruhlarını alır. Bu suretle hakkında ölüm hükmettiği (ruhu) tutar, diğerini muayyen bir vakte (eceli gelinceye) kadar salıverir..."** (Zümer 42). *Bu ayetin tefsiri şöyledir: "Allah (ölenin) ölümü zamanında ruhunu kabzeder" demek, "Allah cesedin ölümüne sebep olmayan nefislerini uykuları sırasında tutar, ölümüne hükmettiklerini yanında alıkor, cesedine göndermez. Diğer*

nefisleri (yani yakaza ruhlarını) ecelleri gelinceye kadar cesetlerine geri gönderir. İşte bu ecel ölüm ecelidir. Bu ecel gelince, hayat ve yakaza ruhlarının her ikisini de beraberce tutar, cesede göndermez, böylece gerçek ölüm vukûa gelir.''

5- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Bilâl*'i çağırması, onu teselli içindir, azar için değil. Çünkü kasıdsız olan hatası sebebiyle üzgün idi.

6- *Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)*'in şehadet etmesi, açık bir mucize müşahade etmiş olmaktan hasıl olan hayranlıktan ileri gelmiştir, *Resûlullah*'ın nübüvvetindeki tereddüdünü izaleden değil. Bu çeşit bahir mucizeler karşısında *Resûlullah*'ın bile: **''Şehâdet ederim ki ben Allah'ın Resûlüyüm''** dediğine zaman zaman şâhid olunmuştur.

2350 ٢١- وعن جابر رضى اللّه عنه: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ جَاءَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ فَجَعَلَ يُسَبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ، وَقَالَ يَارَسُولَ اللّٰهِ: مَا كِدْتُ أُصَلِّى الْعَصْرَ حَتَّى كَادَتِ الشَّمْسُ تَغْرُبُ، فقَالَ ﷺ: وَاللّٰهِ مَا صَلَّيْتُهَا، فَقُمْنَا إلى بُطْحَانَ فَتَوَضَّأَ لِلصَّلاَةِ وَتَوَضَّأْنَا، فَصَلَّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّى بَعْدَهَا الْمَغْرِبَ]. أخرجه الخمسة إلا أباداود.

«وَبَطْحَانُ» اسم واد بالمدينة.

21. **(2350)**- *Hz. Cabir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Hz. Ömer, Hendek savaşı sırasında bir keresinde güneş battıktan sonra geldi ve Kureyş kâfirlerine küfretmeye başladı ve bu meyanda: ''Ey Allah'ın Resûlü dedi, güneş batmak üzereyken ikindi namazımı (güç bela) kılabildim.'' Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

''Vallahi ikindiyi ben kılamadım!'' *dedi. Beraberce kalkıp Butha'ya gittik. Orada Efendimiz abdest aldı, biz de abdest aldık. Güneş battıktan sonra ikindiyi kıldı, sonra da akşamı kıldı.''* [Buharî, Mevâkît 36, 38, Ezân 26, Salâtu'l-Havf 4, Megazi 29; Müslim, Mesâcid 209, (631); Tirmizî, Salât 132, (180); Nesâî, Sehv 105, (3, 84, 85).]

AÇIKLAMA:

1- Hendek savaşının şiddetli geçtiği günlerde müslümanlar, düşmanları olan kâfirleri hendekten bu tarafa atlatmamak için vazife yerlerinden ayrılamadılar. Öyle ki bazı namazlarını bile terketmek zorunda kaldılar. Başta *Resûlullah* olmak üzere müslümanları Kureyş'e karşı öfke, hakaret ve bedduaya sevkeden mü-

him sebeplerden biri, onlar yüzünden namazlarını kılamamış olmalarıdır. *Resûlullah da:* **"Allah Kureyş'in kabirlerini ateşle doldursun, salâtu'l-Vustâmıza mani oldular"** diye beddua ederek öfkesini dile getirmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayet, *Hz. Ömer*'in, namazın gecikmesinden bile ne kadar müteessir olduğunu göstermektedir.

2- Bazı âlimler, hadisin siyakına dayanarak rivayetten, *Hz. Ömer*'in: *"Güneş battığı halde ikindi namazımı kılamadım"* dediğini anlamıştır. Ancak râcih görüşe ve lügavi sevke daha muvafık mana, namazı güneşin batmasından önce kıldığını ifade eder. Diğerleri kılamadığı halde *Hz. Ömer*'in kılabilmesi, onun abdestli olması halinde, müşriklerin meşgul oldukları bir fırsatı değerlendirerek hemencecik namazını kılmış olabileceği şeklinde açıklanmıştır.

3- Hadiste zikri geçen *Butha* Medîne'de bir vadi adıdır.

2351 ٢٢– وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه: [أَنَّ الْمُشْرِكِينَ شَغَلُوا رَسولَ اللّهِ ﷺ يَوْمَ الْخَنْدَقِ عَنْ أَرْبَعِ صَلَوَاتٍ حَتّى ذَهَبَ مِنَ اللَّيْلِ مَا شَاءَ اللّهُ، فَأَمَرَ بِلاَلاً فَأَذَّنَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلّى الْعَصْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلّى الْمَغْرِبَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلّى الْعِشَاءَ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

22. **(2351)**- *İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Müşrikler Hendek günü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı fazlaca meşgul ederek dört vakit namazı kazaya bıraktırdılar, geceden Allah'ın dilediği bir müddet geçinceye kadar onları kılamadı. Sonra Bilâl (radıyallahu anh)'e emretti, o da ezan okudu. Sonra ikamet getirdi. Resûlullah öğleyi (kazaen) kıldı. (Bilal tekrar) ikamet getirdi, Resûlullah ikindiyi kıldı. Sonra (Bilal tekrar) ikamet getirdi. Resûlullah akşamı kıldı. Sonra (Bilâl yatsı için) ikamet getirdi ve Resûlullah yatsıyı kıldı."* [Tirmizî, Salât 132, (179); Nesâî, Mevâkît 55, (1, 297, 298).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali (radıyallahu anh)*'den Müslim'de gelen bir rivayet, شَغَلُونَا عَنِ الصَّلاَةِ الْوُسْطَى صَلاَةِ الْعَصْرِ **"Bizi ikindi namazı olan orta namazdan engellediler"** buyurarak kaçırılan namazın sadece ikindi namazı olduğunu ifade eder. Aynı manada *Hz. Câbir*'den de rivayet gelmiştir. Âlimler hadisleri şöyle telif ederler: *"Hendek savaşı günlerce devam eden bir savaştır. Bir defasında sadece ikindi namazı, bir başka günde de burada sayılan namazların geçmiş, kazaya kalmış olması mümkündür."*

2- Bu rivayet, vaktinde kılınmayan namazların tertibe tabi tutularak kaza edilmesi gerektiğini gösterir. *İbnu Hacer* ülemânın çoğunluğunun tertibe uymanın vacib olduğuna hükmettiğini belirtir. *Şâfi'î*'ye göre tertip vacib değildir.

Ayrıca, vakit daralması halinde de tertibe riayet gerekip gerekmeyeceği de münakaşa edilmiştir.

★ *İmam Mâlik: "Vaktin namazına zaman kalmayacak bile olsa önce kazayı kılar, sonra vakit namazını kaza eder"* der.

★ *İmam Şâfi'î: "Zaman dar olunca vaktin namazını önce kılar, müteakiben kaza namazını kaza eder"* der.

★ Bazıları da: *"Muhayyerdir, dilediğinden başlar"* demiştir.

Kadı İyâz: "İhtilaf, miktardan ileri gelir. Kazaya kalan namazın miktarı çoksa ihtilaf edilmez, vaktin namazından başlanır" der. Alimler *"az"* ve *"çok"*'un hududu nedir? Bunda da ihtilaf eder. Bazıları azı *"bir günlük namaz"*; bazıları, *"dört vakit namaz"* diye açıklamıştır.

★ Hanefiler, farz namazla, kaza namazlarının edasında tertibe riayetin farz olduğuna hükmeder. Bu hükümde delilleri, *İbnu Ömer*'in müteakiben kaydedeceğimiz şu mealdeki hadisidir:

"Kim bir namazı kılmayı unutur, sonra bunu imamla namaz kılarken hatırlayacak olursa, imam selam verince, unutma sebebiyle kılmamış olduğu namazı hemen kılsın, bundan sonra öbür (yani imamla kıldığı vakit) namazını yeniden kılsın."

Tertibin vacib olduğuna hükmedenler şu hadisi de delil gösterirler: لاَ صَلاَةَ لِمَنْ عَلَيْهِ صَلاَةٌ . Buna dayanarak: *"Üzerinde borcu olduğu halde kılınan namaz bâtıldır, önce onun kılınması gerekir"* demişlerdir. Ancak bunu *"nafile"* ile tevil edenler olmuştur.

2352 ٢٣- وعن نافع: [أَنَّ عَبْدَ اللّهِ بْنَ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُمَا أُغْمِىَ عَلَيْهِ فَذَهَبَ عَقْلُهُ فَلَمْ يَقْضِ الصَّلاَةَ]. أخرجه مالك.

وقال: [وَذٰلِكَ فِيمَا نَرى وَاللّهُ أَعْلَمُ أَنَّ الْوَقْتَ ذَهَبَ، فَأَمَّا مَنْ أَفَاقَ، وَهُوَ فِي وَقْتِ الصَّلاَةِ فَإِنَّهُ يُصَلِّى].

23. (2352)- *Nâfi* anlatıyor: *"Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e baygınlık gelmiş ve aklı gitmişti. (Bu esnada kılamadığı) namazı kaza etmedi."* [Muvatta, Vukût 24, (1, 13).].

İmam Mâlik der ki: *"Doğruyu Allah bilir ya, bana göre bu şundan ileri gelir: "Vakit çıkmıştır. Ama vakit içinde ayılan, o vaktin namazını kılar.."*

2353 ٢٤- وعن نافع أيضاً: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: مَنْ نَسِيَ صَلاَةً فَلَمْ يَذْكُرْهَا إلاَّ وَهُوَ مَعَ الإمَامِ، فَإذَا سَلَّمَ الإمَامُ فَلْيُصَلِّ الصَّلاَةَ الَّتِى نَسِيَ، ثُمَّ لِيُصَلِّ بَعْدَهَا الصَّلاَةَ الأُخْرَى]: أخرجه مالك.

24. **(2353)**- *Yine Nafi anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Kim bir namazı unutur ve bunu imamın arkasında namaz kılarken hatırlarsa, imam selamı verince unutmuş olduğu namazı hemen kılsın, sonra da öbür namazı (kıldığını yeniden) kılsın."* [Muvatta, Kasru's-Salât 77, (1, 168).]

AÇIKLAMA:

Ebu Hanife, Ahmed ve Mâlik bu hadisle hükmetmiştir. Sadece *Şâfi'î* merhum: *"İmamla kıldığı namaz muteberdir, hatırladığını kaza eder"* der.

2354 ٢٥- وعن جابر رضى اللّٰه عنه: [أَنَّهُ سَمِعَ رسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ تَرْكُ الصَّلاَةِ]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والترمذى.

ولفظه: [بَيْنَ الْكُفْرِ وَالإيمَانِ تَرْكُ الصَّلاَةِ].

25. **(2354)**- *Hz. Ca'bir (radıyallahu anh)*'in anlattığına göre, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işitmiştir **"Kişiyle şirk arasında namazın terki vardır."** [Müslim, İman 134, (82); Ebu Dâvud, Sünnet 15, (4678); Tirmizî, İman 9, (2622). Metin Müslim'in metnidir.]

Tirmizî'nin metni şöyledir: *"Küfürle iman arasında namazın terki vardır."*

2355 ٢٦- وفى أخرى له ولأبى داود: [بَيْنَ الْعَبْدِ وَبَيْنَ الْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلاَةِ].

26. **(2355)**- Tirmizî ve Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde: *"Kulla küfür arasında namazın terki vardır."* [Tirmizî, İman 9, (2622); Ebu Dâvud, Sünnet 15, (4678); İbnu Mâce, Salât 77, (1078).]

2356 ٢٧- وعن بريدة رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الْعَهْدُ الَّذِى بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ الصَّلاَةُ، فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ]. أخرجه الترمذى وصححه النسائى.

27. (2356)- *Hz. Büreyde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Benimle onlar (münafıklar) arasındaki ahid (antlaşma) namazdır. Kim onu terkederse küfre düşer."** [Tirmizî, İman 9, (2623); Nesâî, Salât 8, (1, 231, 232); İbnu Mâce, Salât 77, (1079).]

2357 ٢٨- وعن عبد اللّه بن شقيق قال: [كَانَ أَصْحَابُ رسولِ اللّهِ ﷺ لاَ يَرَوْنَ شَيْئاً مِنَ الأَعْمَالِ تَرْكُهُ كُفْرٌ إلا الصَّلاَةَ]. أخرجه الترمذى.

28. (2357)- *Abdullah İbnu Şakik* merhum anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashab'ı ameller içerisinde sadece namazın terkinde küfür görürlerdi."* [Tirmizî, İman 9, (2624).]

2358 ٢٩- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: الَّذِى تَفُوتُهُ صَلاَةُ الْعَصْرِ كَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ]. أخرجه الستة.

«وُتِرَ»: أى نقص.

29. (2358)- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İkindi namazını kaçıran bir insanın (uğradığı zarar yönünden durumu), malını ve ehlini kaybeden kimsenin durumu gibidir."** [Buharî, Mevâkît 14; Müslim, Mesacid 200, (626); Muvatta, Vukûtu's-Salât 21, (1, 11, 12); Ebu Dâvud, Salât 5, (414, 415); Tirmizî, Salât 128, (175); Nesâî, Salât 17, (1, 238).]

AÇIKLAMA:

Son beş hadis, namazın ehemmiyetini tesbit ile namazı terketmenin ne kadar büyük bir cürüm olduğunu ifade etmektedir. Zira namaz, küfürle mü'min arasındaki yegâne perde olarak gösterilmekte ve namazın terki bu perdenin kaldırılması olarak ifade edilmektedir.

Namazın terki bazan *şirk*'e, bazan *küfr*e nisbet edilir. Aslında şirkle küfür arasında ciddi bir fark yoktur. *"Şirk"*i, Allah'a inanmakla birlikte O'na eş koşmak, puta da inanmak olarak anlarsak; küfür Allah'ı inkârdır ve daha umumi bir tabirdir. Müslîm'de her iki kelime beraber kullanılır: *"Kişi ile şirk ve küfür arasında sadece namazın terki vardır."* Mana şudur: Kişiyi küfürden men eden şey namaz kılmasıdır. Namazı bıraktımı müslümanı kafirden ayıran alameti terketmiş olur ve böylece zahiren kâfir hükmüne maruz kalabilir. Ayrıca, namazın terki onu, neticede küfre atan durumlara, inançlara, hatalara düşürebilir. Nitekim her bir günahta küfre giden bir yol bulunduğu kabul edilmiştir.

Namazın ehemmiyetini ifade etmede 2356 numaralı hadisin ayrı bir yeri vardır. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* orada **"Benimle onlar arasında ahid namazdır, kim onu terkederse küfre düşer"** buyurmaktadır. Hadisteki *"onlar"* zamiriyle müslümanların kastedilebileceği de kabul edilmekle birlikte esas itibariyle münafıkların kastedildiği belirtilmiştir. Şu halde onların kanlarını korumalarının müslüman muamelesi görmeye hak kazanmalarının yegane sebebi namaz kılmalarıdır. Şayet namazı terkederlerse, onlardan zimmet kalkar. Kâfirler zümresine dahil olurlar ve kendilerine kâfire uygulanan ahkâmın uygulanması gerekir. *Kadı İyâz* hadisi açıklarken der ki: *"İslam ahkâmının onlara icrasında esas, onların namazlara gelip cemaatlere katılıp zâhirî ahkâma inkıyadla müslümanlara benzemeleridir. Bunu bırakacak olurlarsa diğer kâfirler gibi olurlar." Türbüştî* der ki: *"Bu mânayı Resûlullah'ın münafıkları öldürmek için izin isteyenlere verdiği şu cevap da teyid eder:* اِنِّى نُهِيتُ عَنْ قَتْلِ الْمُصَلِّينَ **"Ben musalli olanları (yani namaz kılanları) öldürmekten men edildim."**

Namazı terkedenin tekfiri meselesine gelince, *Nevevî* der ki: *"Namazın terki onun vacib olduğunu inkârdan ileri gelmişse bu müslümanların icmaı ile küfürdür. Böyle biri derhal İslâm dininden dışarı çıkar. Ancak yeni müslüman olmuş, bir müddet müslümanlarla da düşüp kalkmamış ve bu sebeple namazın farziyyeti kendisine henüz ulaşmamış birisi ise böyle birinin namazı terki, onun küfrünü gerektirmez. Keza namazın farz olduğuna inanarak tembellikle terkeden kimse hakkında ihtilaf edilmişse de İmam Mâlik ve Şâfi'î* başta olmak üzere, selef ve haleften bir çok cemâhir, böyle birinin tekfir edilemeyeceğine hükmetmişlerdir. Böyle birisi fasıktır. Kendisine tevbe teklif edilir. Tevbe ederse dokunulmaz, aksi halde muhsan zani gibi hadd suçundan kılıç kullanılarak öldürülür. Seleften bir grup da tekfirine hükmetmiştir. Bu görüş, *Hz. Ali*'den rivayet edilmiştir. İki rivayetten birine göre *Ahmed İbnu Hanbel, Abdullah İbnu'l-Mübârek, İshak İbnu Rahuye* ve bazı Şâfi'iler de bu görüştedirler. *Ebu Hanife,* bir grup Kufi ve Şafiîlerden *el-Müzenî,* namazı terkeden tekfir edilmez ve öldürülmez diye hükmetmişlerdir. Bunlar taziren hapsedileceğini ve namaz kılıncaya kadar mevkuf tutulacağını söylerler. Öldürüleceğine hükmedenler, sadedinde olduğumuz hadisleri esas almışlardır. Öldürülmeyeceğine hükmedenler:
لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِىءٍ مُسْلِمٍ اِلاَّ بِاحْدَى ثَلاَثٍ **"Şu üç şey dışında, müslüman kişinin kanı helal olmaz..."** hadisiyle hükmederler. Hadiste *"dul zâni"*, *"cana can kısas"*, *"dininden dönen"* sayılır, fakat *"namazı terkeden"*'in zikri geçmez. Tekfir edilmeyeceği görüşünde olan cumhur şu âyeti de delil gösterir: **"Allah kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışındaki günahı dilediğinden affeder"** (Nisa 48). Keza *Resûlullah*'ın **"Lailâhe illallah diyen cennete girer"**, **"Allah'ın bir olduğunu bilerek ölen cennete girer"**, **"Lâilâheillallah diyen-**

lere Allah ateşi haram etmiştir" gibi çok sayıda hadislerini de bu görüş sahipleri delil olarak zikrederler.

Nevevî: **"Kulla, küfür arasında namazın terki vardır"** hadisini âlimlerin dört şekilde tevil ettiklerini belirtir:

1- Kişi namazı terketmekle, kafirin cezasını hakeder, o da ölümdür.

2- Hadis namazın terkini helal addedenler hakkındadır.

3- Namazın terki kişiyi küfre götürür.

4- Namazı terk fiili, kâfirlerin fiilidir.

Namaz dışında kalan diğer farzlardan birini terkeden hakkında verilecek hüküm hususunda da ihtilaf olmuştur. Mesela *İmam Mâlik*'e göre bir kimse, *"abdest almam, oruç tutmam..."* dese kendisinden tevbe etmesi taleb edilir, tevbe etmezse öldürülür, çünkü kâfir olmuştur. *"Zekat vermem"* derse zorla alınır, direnecek olursa mukatale edilir. Ancak *"Hacc yapmam"* derse, buna mecbur edilmez, zira haccın müddeti geniştir. *İbnu Habib* ise: *"Ben abdest almam, gusletmem, oruç tutmam"* diyen veya zekatı, haccı terkeden kimsenin kâfir olacağına hükmeder. Cumhur'a göre bir kimse ibadetin farziyyetini inkar etmedikçe kâfir olmaz. Bu hususta ashab icmâ eder.

2359 ٣٠ - وعن أبى المليح رضى الله عنه قال: [كُنَّا مَعَ بُرَيْدَةَ فِى غَزَاةٍ فِى يَوْمٍ ذِى غَيْمٍ. فَقَالَ: بَكِّرُوا لِصَلاَةِ الْعَصْرِ، فَإِنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: مَنْ تَرَكَ صَلاَةَ الْعَصْرِ، فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ]. أخرجه البخارى والنسائى.

ومعنى «بَكِّرُوا»: بادروا إليها فى أول أوقاتها.

ومعنى «حَبِطَ عَمَلُهُ»: أى بطل.

30. **(2359)**- *Ebu'l-Melik (rahimehumullah)* anlatıyor: *"Biz bulutlu bir günde Büreyde (radıyallahu anh) ile bir gazvede beraberdik. Dedi ki: "İkindi namazını erken kılın, zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Kim ikindi namazını terkederse ameli boşa gider"** *buyurdu."* [Buharî, Mevâkit 15, 34; Nesâî, Salât 15, (1, 236).]

AÇIKLAMA:

1- Bulutlu günde vaktin tayininde yanılma olabileceği için namazın gecikebilme ihtimali fazladır. Bu sebeple o çeşit durumlarda ikindi namazının ilk vaktinde kılınması hususunda daha bir titiz davranılmasına dikkat çekilmiştir. *"Bulutlu*

günde güneş olmadığı için vaktin girdiği bilinemez, öyleyse nasıl acele edilebilir, erken davranılabilir?" diye itiraz edilmiş ise de: *"Hava bulutlu olsa da zaman zaman güneş gözükebilir, ayrıca bu işte, içtihad da yeterlidir"* diye cevap verilmiştir. Ülemânın bu münakaşasına yer verişimiz, onların mesele üzerinde gösterdikleri hassasiyeti tebarüz ettirmek içindir. Çünkü günümüzde saat var, takvim var. Bunlar sayesinde güneşe bakmadan ikindinin ilk vaktini bilebiliriz. Ancak, bunların olmadığı şartları düşünerek, namaz vakitleriyle ilgili temel bilgileri edinmemiz gerekir.

2- Rivayetin bazı vecihlerinde *"bilerek"* kaydı yer alır: *"İkindiyi kim bilerek terkederse..."* şeklinde.

3- Haricilerden ve diğerlerinden, *"kebîre işleyen kâfir olur"* diye hükmedenler, bu hadisle ihticâc etmişlerdir. Bunlar derler ki: *"Bu hadis, şu ayetin bir benzeridir:* وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ **"Kim imanı inkâr ederse şüphesiz amelleri boşa gider"** (Maide 5). *İbnu Abdilberr* der ki: *"Ayetin mefhum-u muhalifi: "Kim de imanı inkar etmezse ameli boşa gitmez"* demektir. Öyleyse ayetin mefhumu ile hadisin mantûku (ifade ettiği hüküm) müteârızdır, yani birbirlerine zıtlık arzederler. Bu durumda hadisin tevili gerekir. Zira âyet ve hadiste tearuz görülünce bunların mümkünse cemedilerek her ikisiyle de amel yolu araştırılır. Cem, birini diğerine tercihten evladır.

Hanbeliler ve *"namazı terkedenler kâfir olur"* diye hükmedenler de bu hadisle amel ederler. Bunlara verilecek cevap önceki hadisin izahında geçtiği üzere, farziyyeti inkarla terkedenler kâfir olur, tembellikle terkedenler değil.

4- Cumhur bu hadisi tevil etmiştir. Ancak tevilden ayrılmışlar, farklı görüşler getirmişlerdir. Bir kısmı, *terk sebebi* üzerinde, bir kısmı *boşa çıkma (veya yok etme)* üzerinde; bir kısmı da *amel* üzerinde durmuş ve tevilde bulunmuştur: *"Hadisteki terk'den kasıd ikindinin farziyyetini inkar ederek veya farzlığını itiraf etse bile kılmayı hafife alarak, istihza ederek terketmektir"* denmiştir. Bu tevile şu cevap verilmiştir: *"Hadisten Sahâbî'nin anladığı bu değildir, o namaz vaktinde kılmada ifrat etmeyi anlamıştır. Bundan dolayıdır ki ilk vaktinde kılmayı emretmiştir. Sahabi'nin anladığı şey, başkasının anladığından evlâdır."*

Şöyle diyen de olmuştur: *"Hadisteki terkden murad "tembellikle terk"tir, ancak bununla ilgili vaid "şiddetli zecr" üslûbuyla varid olmuştur, öyleyse zahiri murad değildir, tıpkı* لاَ يَزْنِى الزَّانِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ **"Zani, mü'min olarak zina etmez..."** *hadisinde olduğu gibi..."*

Şöyle diyen de olmuştur: *"Bu mecazi bir teşbihtir. Manası sanki: "Bu kimse, ameli boşa gidene benzer " demektir."*

Şöyle de denmiştir: "*Hadisin manası: "Ameli boşa gideyazdı" demektir.*"

Şöyle de denmiştir: "*Boşa gitmekten maksad amellerin Allah'a yükseldiği o vakitte hasıl olan noksanlıktır. Ve sanki amelden murad hassaten namazdır, yani: "O kimse ikindiyi vaktinde kılanın ecrini alamaz, sonradan icra ettiği "namaz ameli" Allah'a yüselmez.*" Bu tevilin anlaşılmasında şunu bileceğiz: İlk vaktinde kılınan ikindinin Allah'a yükselme şansı vardır.

Şu da denmiştir: "*Boşa gitme veya yoketme*"den murad "*ibtal*"dir[19] yani amelinden, herhangi bir vakitte yapacağı istifade, iptal olur, sonra ondan istifade eder, tıpkı seyyiatı hasenatına galebe çalan kimse gibi. Zira bu kimsenin durumu Allah'ın meşietine bağlıdır. Eğer affa maruz kalırsa hasenatından istifade eder. Öyleyse bu *meşiete bağlı kalma hali* bile tek başına, hasenatından istifadenin iptal olmasıdır, çünkü affa uğrayıncaya kadar hasenatından istifade edememiştir. Affa uğramayıp azab çektikten sonra affa uğrasa durum yine aynıdır, yani "*iptal*" mevzubahistir.

4- Bu meseleye, *Mürcie* fırkasına cevap verme sadedinde genişçe yer veren *el-Kadî Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* şöyle der: "*(Amel'in) yok edilmesi iki çeşittir:*

a) *Bir şeyin bir başka şeyi tamamen yokedip ortadan kaldırması: İmânın küfrü yoketmesi veya küfrün imanı yoketmesi gibi. Burada her iki cihette de gerçek bir yoketme mevcuttur.*

b) *Muvâzeneli yoketme: Şöyle ki: Hasenat bir kefeye, seyyiat da diğer kefeye konulup tartılınca, kimin hasenatı üstün gelirse kurtulur, kimin seyyiatı üstün gelirse durumu Allah'ın meşietine bağlıdır; dilerse affeder, dilerse azab verir. İşte bu meşiete bağlı olma hali, belli bir iptaldır. Çünkü, ihtiyaç halinde istifadenin durdurulması onun iptalidir. Azab çekmek ise, ateşten çıkıncaya kadar öncekinden daha şiddetli bir iptaldir. Şu halde, her iki durumda da, mecazi olarak "yoketme" tabirinin ıtlak edileceği nisbi bir iptal vardır. Bu, hakiki yoketme değildir. Çünkü, ateşten çıkarılıp cennete konunca, (muvazenede hafif düşen) amelinin sevabı kendisine geri döner. Bu telakki, her iki yoketme'yi bir tutan Ahbatiyye fırkasının iddiasından farklıdır. Bunlar, asiler hakkında da, kâfirler hakkındaki hükümde bulundular. Kaderiye fırkasının çoğunluğu bu gruba girer.*"

Şu halde, *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî,* küfrün imanı yoketmesini "*hakiki yoketme*" olarak görmüş, seyyiatın hasenata galebe çalmasını da mecazi, geçici yoketme manasında "*muvazeneli yoketme*" olarak isimlendirmiştir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadiste ikindinin terki küfürden gelmiyor ise, ameli tamamen yok et-

(19) Bu bahiste geçecek "*boşa-gitme*", "*yoketme*", "*ibtal*" tabirleri Arapca aslı olan *ihbat*"ın -ki düşürme, ortadan kaldırma, yok etme manalarına gelir- karşılığında olarak aynı manada kullanılacaktır. İfadenin gelişine hangisi uygunsa tercih edeceğiz.

meyecek, ancak diğer hayırlı amellerinden istifade, Allah'ın meşietine ve mağfiretine bağlı kalacak veya azabtan sonraya tehir edilecektir. Şu halde bu "*bağlı kalma*" ve "*tehir*" durumları da *muvazeneli yoketme*'ye giren nisbi bir iptaldir.

5- Hadiste geçen "*amel*" den murad nedir? sorusuna cevap sadedinde şu söylenmiştir: "*Bu, kendisiyle meşguliyet sebebiyle namazın terkedildiği dünyevi ameldir. Öyle ise bu amelin iptal olması "ondan ne fayda ne de menfaat göremeyeceğini*" ifade eder. Birçok hadislerde ifade edildiği üzere meşru dairede yapılan bütün ameller bir nevi ibadettir, dünyevi bir iş olsa bile âhirete bakan yönü, manevi kazancı vardır. Namazın bırakılması pahasına, yapılan iş meşruiyyet yönünü kaybedeceğinden uhrevi kazancı derhal iptal olur ve ondan en azından bu cihetiyle istifade edemez. Şu halde hadis-i şerîf bu manaya da dikkat çekmiş olmaktadır.

Buharî şarihi *İbnu Hacer*, hadisle ilgili yapılan çeşitli teviller içerisinde, "*Bunun şiddetli zecr makamında varid olduğunu*" beyan eden görüşün en kuvvetli görüş olduğunu belirtir ve zahirinin kastedilmediğini söyler.

ÜÇÜNCÜ BÂB

NAMAZ VAKİTLERİ

2360 ١- عن أبي موسى رضى اللّه عنه: [أنَّ النَّبِيَّ ﷺ أتَاهُ سَائِلٌ يَسْأَلُهُ عَنْ مَوَاقِيتِ الصَّلاَةِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ شَيْئاً قَالَ: وَأَمَرَ بِلاَلاً فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ انْشَقَّ الْفَجْرُ وَالنَّاسُ لاَ يَكَادُ يَعْرِفُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الظُّهْرَ حِينَ زَالَتِ الشَّمْسُ، وَالْقَائِلُ يَقُولُ: قَدْ انْتَصَفَ النَّهَارُ وَهُوَ كَانَ أَعْلَمَ مِنْهُمْ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ بِالْعَصْرِ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ بِالْمَغْرِبِ حِينَ وَقَعَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَقَامَ بِالْعِشَاءِ حِينَ غَاَبَ الشَّفَقُ، ثُمَّ أَخَّرَ الْفَجْرَ مِنَ الغَدِ حَتَّى انْصَرَفَ مِنْهَا، وَالْقَائِلُ يَقُولُ: قَدْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ، أَوْ كَادَتْ، ثُمَّ أَخَّرَ الظُّهْرَ حَتَّى كَانَ قَرِيباً مِنْ وَقْتِ الْعَصْرِ بِالأَمْسِ، ثُمَّ أَخَّرَ الْعَصْرَ حَتَّى انْصَرَفَ مِنْهَا، وَالْقَائِلُ يَقُولُ: قَدِ احْمَرَّتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ أَخَّرَ الْمَغْرِبَ حَتَّى كَانَ عِنْدَ سُقُوطِ الشَّفَقِ].

1. **(2360)**- *Hz. Ebu Mûsa (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm)'a bir zat gelerek namaz vakitlerini sordu. Efendimiz ona hiçbir cevap vermedi.*

(Sabah vaktinde) şafak sökünce, henüz kimse kimseyi tanıyamayacak kadar ortalık karanlık iken Bilal'e emretti, sabah ezanını okudu.

Sonra, güneş tam tepe noktasından batıya dönme (zevâl) anında yine Bilâl'e emretti, öğle ezanını okudu. Bu vakit için, -öbürlerinden daha iyi bilen- birisi: "Bu, gün ortası (nısfu'n-nehâr)" demişti. Sonra, güneş henüz yüksekte olduğu bir sırada ikindi için emretti ve Bilal ikindi ezanını okudu. Sonra, güneş battığı zaman emretti, Bilâl akşam namazı için ezan okudu. Sonra ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca yatsı için emretti, Bilâl yatsı ezanını okudu. Sonra ertesi gün, sabah namazını tehir etti. O kadar geciktirdi ki, kişinin, "sabah vakti çıktı veya çıkmak üzere" demesi anında namazı tamamladı. Sonra öğleyi tehir etti, öyle ki, öğle namazını dün ikindiyi kıldığımız ana yakın bir vakitte kıldı. Sonra ikin-

diyi tehir etti. Bir kimsenin, ''Güneş (ikindi) kızıllığına büründü'' diyebileceği bir vakitte namazdan çıktı. Sonra akşamı, nerdeyse ufuktan aydınlığın (şafak) kaybolduğu ana kadar tehir etti.''

2361 ٢- وفى رواية: [فَصَلَّى الْمَغْرِبَ قَبْلَ أَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ فِى الْيَوْمِ الثَّانِى، ثُمَّ أَخَّرَ الْعِشَاءَ حَتَّى كَانَ ثُلُثُ اللَّيْلِ الأَوَّلُ، ثُمَّ أَصْبَحَ فَدَعَا السَّائِلَ، فَقَالَ: الْوَقْتُ بَيْنَ هٰذَيْنِ]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والنسائى.

2. **(2361)**- Bir rivayette de şöyle gelmiştir: ''*Akşamı, ikinci günde, ufuktaki aydınlığın kaybolmasından önce kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin ilk üçte birine kadar tehir etti. Sonra sabah oldu ve soru sahibini çağırdı:* ''**İşte namazın vakti bu iki hudud arasındadır**'' *buyurdu.*'' [Müslim, Mesâcid 178, (614); Ebu Dâvud, Salât 2, (395); Nesâî, Mevâkit 15, (1, 260, 261). Metin Müslim'e aittir.]

2362 ٣- وفى رواية لأبى داود: [فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ كَانَ الرَّجُلُ لاَ يَعْرِفُ وَجْهَ صَاحِبِهِ أَوْ أَنَّ الرَّجُلَ لاَ يَعْرِفُ مَنْ إلى جَنْبِهِ، ثُمَّ أَخَّرَ الْعَصْرَ حَتَّى انْصَرَفَ مِنْهَا، وَقَدِ اصْفَرَّتِ الشَّمْسُ، وَقَالَ فى آخِرِهِ، وَرَوَاهُ بَعْضُهُمْ فَقَالَ: ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ إِلى شَطْرِ اللَّيْلِ].

3. **(2362)**- *Ebu Dâvud*'un bir rivayetinde şöyle denmiştir: ''*Sabah namazını kişi arkadaşının yüzünü tanıyamayacak -veya kişi yanındakini tanımayacak- kadar (ortalığın karanlık olduğu) bir anda kıldı. Sonra ikindiyi öylesine tehir etti ki, namazdan çıktığı zaman güneş sararmıştı..''*

Rivayetin sonunda *Ebu Dâvud* der ki: ''*Bu hadisi rivayet edenlerden bazısı şöyle dedi: ''Sonra yatsıyı gece yarısına kadar tehir ederek kıldı.''* [Ebu Dâvud, Salât 2, (396).]

2363 ٤- وعن بريدة رضى اللّه عنه: [أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عَنْ وَقْتِ الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ لَهُ: صَلِّ مَعَنَا هٰذَيْنِ الْيَوْمَيْنِ: فَلَمَّا زَالَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِلاَلاً فَأَذَّنَ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الفجرُ،

فَلَمَّا أَنْ كَانَ الْيَوْمُ الثَّانِي أَمَرَهُ فَأَبْرَدَ بِالظُّهْرِ فَأَبْرَدَ بِهَا، فَأَنْعَمَ أَنْ يُبْرِدَ بِهَا، وَصَلَّى الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ أَخَّرَهَا فَوْقَ الَّذِى كَانَ، وَصَلَّى الْمَغْرِبَ قَبْلَ أَنْ يَغِيبَ الشَّفَقُ، وَصَلَّى الْعِشَاءَ بَعْدَمَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ، وَصَلَّى الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ بِهَا، ثُمَّ قَالَ: أَيْنَ السَّائِلُ عَنْ وَقْتِ الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: أَنَا يَارَسُولَ اللّهِ، فَقَالَ: وَقْتُ صَلاَتِكُمْ بَيْنَ مَا رَأَيْتُمْ].

أخرجه مسلم والترمذى والنسائى.

«الإِبْرَادُ»: انكسار الوهج والحرّ.

ومعنى «أَنْعَمَ»: أطال الابراد.

4. **(2363)**- *Hz. Büreyde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a namazların vaktinden sormuştu. Ona:*

"Şu (önümüzdeki) iki günde namazları bizimle kıl!" *buyurdu. (O gün) güneş tam tepe noktasından (batıya) kayınca ezan için Bilâl'e emretti. O da öğle ezanını okudu. Sonra öğle için ikamet okumasını emretti. Sonra güneş yüksekte, beyaz parlak iken emretti ve ikindi için ikamet okudu. Sonra güneş batınca emretti, akşam için ikâmet okudu. Sonra ufuktaki aydınlık kaybolunca emretti, yatsı için ikâmet okudu. Sonra şafak sökünce emretti sabah için ikâmet okudu. İkinci gün olunca, Bilâl'e ortalığın serinlemesini beklemeyi emretti. O da öğleyi, ortalık iyice serinleyinceye kadar geciktirdi. İkindiyi, güneş yüksekten, dünkü vakitten biraz sonra kıldı. Akşamı ufuktaki beyazlık kaybolmazdan az önce kıldı. Yatsıyı gecenin üçte biri geçtikten sonra kıldı. Sabahı ortalık iyice ağarınca kıldı. Sonra:*

"Namaz vakitlerinden soran kimse nerede?" *diye sordu. Soru sahibi:*

"Benim ey Allah'ın Resûlü!" dedi.

"Namazlarınızın vakti *dedi,* **gördüğünüz (iki vakit) arasındadır."** [Müslim, Mesâcid 176, 177, (613); Tirmizi, Salât 115, (152); Nesâî, Mevâkît 12, (1, 258).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen hadisler beş vakit namazdan her birinin ilk vakti ile son vaktini belirlemektedir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, muhataplarının anlamakta zorluk çekeceği veya çabuk unutacağı bir kısım tariflere ve hatta tek-

nik tabirlere dayanacak olan açıklamalara yer vermiyor. Namaz vakitlerini öğrenmek isteyen zata, iki gün boyu bunu fiilen gösteriyor: Bunu birinci gün, namazları ilk vakitlerinde, ikinci gün de son vakitlerinde kılmak suretiyle yapıyor. İkinci günün sonunda soru sahibini çağırarak, **"namaz vakti, bu iki hududun arasında kalan zamandır"** buyuruyor.

2- Namazlar bu iki vakit arasında muteber olmakla beraber, ilk vaktinde kılınmalarının ehemmiyetine başka hadislerde dikkat çekilmiştir. Gerçi, bu rivayetlerde öncelikle ilk vaktinde kılmış olması da namazları ilk vakitlerinde kılmanın efdaliyetine bir delil sayılabilir.

3- Sorulan bir şeyin cevabını, fiilen göstererek vermek efdaldir. Bu tarz, meselenin hem herkesce anlaşılmasına, hem de daha iyi kavranmasına yardım eder.

4- Bir kısım meseleleri, ihtiyaç anına kadar açıklamamak, ihtiyaç hasıl olunca açıklamak efdaldir. İhtiyaç anını sorulan sual, bilme ihtiyacının duyulması tayin eder.

5- Rivayetlerde yatsının vakti ihtilaflı gözükmektedir. *Büreyde ile Ebu Mûsa*'nın rivayetlerinde (2360 ve 2363. rivayetler) yatsıyı *Hz. Peygamber*'in gecenin üçte birinden sonraya bıraktığı ifade edilirken 2362 numaralı hadiste -ki *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs*'ın rivayetidir- gece yarısında kıldığı belirtiliyor. Bunlardan hangisinin efdal olduğunu âlimler münakaşa etmiştir. Hanefilere göre, yatsıyı gecenin ilk üçte birinin sonunda kılmak müstehabtır. Bazı Hanefilere göre müstehab olan vakit son üçte bir'den önceki vakittir. Bazı Hanefilere göre de namazın gecenin üçte birine tehiri efdaldir. Bu iki görüşü birleştirerek: ''*Yatsıya, gecenin üçte biri çıkmazdan önce niyetlenip bu üçte birin sonunda namazdan çıkmalı*'' diyen de olmuştur.

Şâfi'î hazretlerinden iki görüş rivayet edilmiştir. Birine göre yatsının ihtiyarî vakti gecenin üçte birine, diğerine göre yarısına kadar devam eder. *Nevevî* ikinci kavlin esahh olduğunu söylemiştir.

[illegible] ٥- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قال: أَمَّنِى جِبْرِيلُ عَلَيْهِ الصَّلاَمُ عِنْدَ الْبَيْتِ مَرَّتَيْنِ، فَصَلَّى الظُّهْرَ فِى الْأُولَى مِنْهُمَا حِينَ كَانَ الْفَىْءُ مِثْلَ الشِّرَاكِ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ كُلُّ شَىْءٍ مِثْلَ ظِله، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ وَجَبَتِ الشَّمْسُ، وَأَفْطَرَ الصَّائِمُ ثُمَّ صَلَّى الْعَشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ بَزَقَ الْفَجْرُ، وَحَرُمَ الطَّعَامُ عَلَى الصَّائِمِ، وَصَلَّى

الْمَرَّةَ الثَّانِيَةَ الظُّهْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ لِوَقْتِ الْعَصْرِ بِالأَمْسِ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَيْهِ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ لِوَقْتِهِ الأَوَّلِ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ الآخِرَ حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ ثُمَّ صَلَّى الصُّبْحَ حِينَ أَسْفَرَتِ الأَرْضُ، ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ جِبْرِيلُ، فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ: هٰذَا وَقْتُ الأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ مِنْ قَبْلِكَ، وَالْوَقْتُ فِيمَا بَيْنَ هٰذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ]. أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظه.

5. **(2364)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cibril (aleyhisselâm) bana, Beytullah'ın yanında, iki kere imamlık yaptı. Bunlardan birincide öğleyi, gölge ayakkabı bağı kadarken kıldı. Sonra, ikindiyi her şey gölgesi kadarken kıldı. Sonra akşamı güneş battığı ve oruçlunun orucunu açtığı zaman kıldı. Sonra yatsıyı, ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca kıldı. Sonra sabahı şafak sökünce ve oruçluya yemek haram olunca kıldı. İkinci sefer öğleyi, dünkü ikindinin vaktinde herşeyin gölgesi kendisi kadar olunca kıldı. Sonra ikindiyi, herşeyin gölgesi kendisinin iki misli olunca kıldı. Sonra akşamı, önceki vaktinde kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte biri gidince kıldı. Sonra sabahı, yeryüzü ağarınca kıldı.**

Sonra Cibrîl (aleyhisselâm) bana yönelip:

"Ey Muhammed! Bunlar senden önceki peygamberlerin (aleyhimü'ssalâtu vesselâm) vaktidir. Namaz vakti de bu iki vakit arasında kalan zamandır!" dedi." [Tirmizî, Salât 1, (149); Ebu Dâvud, Salât 2, (393).]

2365 ٦- وفى رواية النسائى عن جابر: [ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ امْتَدَّ الْفَجْرُ، وَأَصْبَحَ وَالنُّجُومُ بَادِيَةٌ مُشْتَبِكَةٌ فَصَنَعَ كَمَا صَنَعَ بِالأَمْسِ فَصَلَّى الْغَدَاةَ].

6. **(2365)**- *Nesâî*'nin *Hz. Câbir (radıyallahu anh)*'den yaptığı bir rivayette şöyle denmiştir: *"Sonra O'na (Cibril), Fecr uzayıp* [20] *sabah olunca daha yıldızlar parlak ve cıvıl cıvıl* [21] *iken geldi. Dünkü yaptığını aynen yaptı, sabah namazını kıldı. Sonra da:* **"Namaz vakti, işte gördüğünüz bu iki namaz arasıdır"** *dedi."* [Nesâî, Mevâkit 10, (1, 256).]

---

(20) *Fecr'in uzaması* tabirini *Sindî* şöyle açıklar: *"Belki de kıraatı uzatmak için ortalığın tam olarak ağarmasını beklemedi, ağarma sırasında namazdan çıkacak şekilde namazı kıldı. Böylece, ikinci sefer namazdan çıkma anıyla vaktin sonunu tesbit etmiş oldu, tıpkı evvelini, birincide başlamakla tesbit ettiği gibi."*

(21) Bu tabir 2369. hadiste açıklanacaktır.

2366 ٧- وفى أخرى: [فَصَلّى الظُّهْرَ حِينَ زَالَتِ الشَّمْسُ، وَكَانَ الْفَيءُ قَدْرَ الشِّرَاكِ، ثُمَّ صَلّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ الْفَيْءُ مِثْلَ الشِّرَاكِ، وَظِلِّ الرَّجُلِ، ثُمَّ صَلّى الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلّى العِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ صَلّى الفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، ثُمَّ صَلّى الْغَدَ الظُّهْرَ حِينَ كَانَ الظِّلُّ طُولَ الرَّجُلِ، ثُمَّ صَلّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ مِثْلَيْهِ، ثُمَّ صَلّى الْمَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلّى العِشَاءَ إلى ثُلُثُ اللَّيْلِ، أَوْ نِصْفِ اللَّيْلِ، ثُمَّ صَلّى الْفَجْرَ فَأَسْفَرَ].

وَالمراد «بِالشِّرَاكِ»: أحد سيور النعل.

7. **(2366)**- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "*...Öğleyi, güneş (tepeden batıya) meyledince kıldı. (Bu sırada) gölge ayakkabı bağı kadardı. Sonra ikindiyi, gölge ayakkabı bağının misli ve adam boyu olunca kıldı. Sonra akşamı, güneş batınca kıldı. Sonra yatsıyı, ufuktaki aydınlık kaybolunca kıldı. Sonra, sabahı, şafak sökünce kıldı. Sonra ertesi günün öğlesini, gölge, adam boyu olunca kıldı. Sonra ikindiyi, kişinin gölgesi iki misli olunca kıldı. Sonra akşamı, güneş batınca kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte birine veya yarısına doğru kıldı. Sonra sabahı kıldı ve ortalık ağardı.*" [Nesâî, Mevâkît 15, 7, 10, 17, (1, 251, 255, 261, 263).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *şirak*'ı ayakkabı bağı diye çevirdik. Bu, ayakkabının üstündeki kayış, sırım demektir. Şârihlerden *Sindî* bununla eşyanın öğle vaktindeki aslî gölgesinin kastedildiğini belirtir. Mekke'de bu sıfırdır. Mevsime ve mekana göre, zeval anındaki bu gölgenin miktarı olabilecektir. Zira her yerde tam zeval anında gölgesizlik hali olmaz. Bu hal ekvatorda ve oraya yakın yerlerde olabilir. *Sindî* der ki: "*Şirâk ile, zeval anındaki gölgenin kastedildiğinin delili şu ki, hadisin devamında ikindi vakti, bu asli gölgeye, (mesela) insan gölgesinin bir misli daha ilave olmasıyla başlatılmaktadır.*"

2367 ٨- وعن أبى هريرة رضى الله عنهما قال: [قَال رسولُ اللهِ ﷺ: إنَّ لِلصَّلاَةِ أوَّلاً وَآخِراً، وَإنَّ أوَّلَ وَقْتِ صَلاَةِ الظُّهْرِ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ، وَآخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُ الْعَصْرِ، وَإنَّ أوَّلَ وَقْتِ الْعَصْرِ حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُهَا، وَإنَّ آخِرَ

وَقْتِهَا حِينَ تَصْفَرُّ الشَّمْسُ، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْمَغْرِبِ حِينَ تَغْرُبُ الشمسُ، وَإِنَّ
آخر وَقْتِهَا حِينَ يَغِيبُ الشَّفَقُ، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْعَشَاءِ حِينَ يَغِيبُ الأُفُقُ، وَإِنَّ
آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَنْتَصِفُ اللَّيْلُ، وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْفَجْرِ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ، وَإِنَّ
آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ]. أخرجه الأربعة إلا أبا داود، وهذا لفظ الترمذى.

8. **(2367)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bilesiniz, namazın bir ilk vakti bir de son vakti vardır. Öğle vaktinin evveli güneşin tepe noktasından batıya meyil (zevâl) anıdır. Son vakti de ikindinin girdiği andır. İkindi vaktinin evveli, vaktinin girdiği andır. Vaktin sonu da güneşin sarardığı andır. Akşam vaktinin evveli, güneşin battığı andır. Vaktin sonu da ufuktaki aydınlığın (şafak) kaybolduğu andır. Yatsı vaktinin evveli, ufuğun kaybolduğu andır. Vaktin sonu da gecenin yarısıdır. Sabah vaktinin evveli fecrin (aydınlığın) doğmasıdır. Vaktin sonu da güneşin doğmasıdır."** [Tirmizî, Salât 114, (151); Müslim, Mevâkît 6, (1, 249, 250).]

2368 ٩- وفى رواية مالك عن عبد الله بن رافع مولى أمّ سلمة: [أَنَّهُ سَأَلَ
أَبَاهُرَيْرَةَ عَنْ وَقْتِ الصَّلاَةِ، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَا أُخْبِرُكَ: صَلِّ الظُّهْرَ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ
مِثْلَكَ، وَالْعَصْرَ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَيْكَ، وَالْمَغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَالْعَشَاءَ
مَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ثُلُثِ اللَّيْلِ، وَصَلِّ الصُّبْحَ بِغَبَشٍ، يَعْنِى: الْغَلَسَ].

9. **(2368)**- Muvatta'da *Abdullah İbnu Râfi' Mevla Ümmü Seleme*'den kaydedilen bir rivayette şöyle denmiştir: *"Abdullah İbnu Râfi', Ebu Hüreyre'ye namazların vaktini sormuştu. Ebu Hüreyre kendisine şu açıklamayı yaptı: "Ben sana haber vereyim: Gölgen kendi mislin kadarken* (22) *öğleyi kıl. İkindiyi gölgen iki mislin olunca kıl. Akşamı güneş batınca kıl. Yatsıyı seninle*(23) *arana gecenin üçte biri girince kıl. Sabahı da alaca karanlıkta kıl."* [Muvatta, Vukûtu's-Salât 9, (1, 8).]

(22) *Zürkânî* bu tabiri, *"güneşin zevâlinden (yani batıya yönelmesinden) hasıl olan gölge henüz mevcut değilkenki gölge" diye* açıklar. Bu gölge, önceki hadiste *ayakkabı bağı kadar diye* ifade edilmişti. Bir diğer ifade ile güneşin öğlede tepe noktasına varıp da gölgenin batı cihetinden kesilip, henüz doğu cihetine doğru büyümeye geçmediği andaki en kısa olan gölgedir. Bazı alimler, buna *aslî gölge* de demiştir.

(23) *Seninle*'den maksad akşamı kıldığın vakitle demektir. Yani akşamla yatsı arasına gecenin üçte biri girince kıl demek olur.

2369 ١٠- وعن مالك قال: [كَتَبَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ إِلَى عُمَّالِهِ إِنَّ أَهَمَّ أُمُورِكُمْ عِنْدِى الصَّلاَةُ، مَنْ حَفِظَهَا وَحَافَظَ عَلَيْهَا حِفِظَ دِينَهُ، وَمَنْ ضَيَّعَهَا فَهُوَ لِمَا سِوَاهَا أَضْيَعُ، ثُمَّ كَتَبَ: أَنْ صَلُّوا الظُّهْرَ إِذَا كَانَ الْفَىْءُ ذِرَاعاً إِلَى أَنْ يَكُونَ ظِلُّ أَحَدِكُمْ مِثْلَهُ، وَالْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ بَيْضَاءُ نَقِيَّةٌ قَدْرَ مَا يَسِيرُ الرَّاكِبُ فَرْسَخَيْنِ أَوْ ثَلاَثَةً قَبْلَ مَغِيبِ الشَّمْسِ وَالْمَغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَالْعِشَاءَ إِذَا غَابَ الشَّفَقُ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ، فَمَنْ نَامَ فَلاَ نَامَتْ عَيْنُهُ، فَمَنْ نَامَ فَلاَ نَامَتْ عَيْنُهُ، فَمَنْ نَامَ فَلاَ نَامَتْ عَيْنُهُ، وَالصُّبْحَ وَالنُّجُومُ بَادِيَةٌ مُشْتَبِكَةٌ].

10. **(2369)**- *İmam Malik* 'in anlattığına göre, *Hz.Ömer* valilerine şöyle yazdı: *''Nazarımda işlerinizin en ehemmiyetlisi namazdır. Kim onu (farz, vacib, sünnet ve vaktine riayetle) korur ve (tam zamanında kılmaya) devam ederse dinini korumuş olur. Kim de onu(n zamanını tehir suretiyle) zayi ederse, onun dışındakileri daha çok zayi eder.''*

Hz. Ömer yazısına şöyle devam etti: *''Öğleyi gölge bir ziralıktan birinizin gölgesi misli oluncaya kadar kılınız. İkindiyi, güneş yüksekte, beyaz, parlak iken, hayvan binicisinin, güneş batmazdan önce iki veya üç fersahlık yol alacağı müddet içerisinde; akşamı güneş batınca; yatsıyı ufuktaki aydınlık battımı gecenin üçte birine kadar kılınız. -Kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin, kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin, kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin- Sabahı da yıldızlar parlak ve cıvıldarken kılınız.''* [Muvatta, Mevâkit 6, (1, 6-7).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Hz. Ömer*'in namaza ne kadar ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Onun nazarında namaz ferdlerin dini hayatını ilgilendiren bir mesele olarak kalmıyor, devletin meselesi oluyor ve en mühim meselesi addediliyor. Bundandır ki, namaz vakitleriyle ilgili teferruatı valilerine tamim ediyor ve yatsıyı kılmazdan önce yatacak olanlara üç kere tekrar ettiği bir bedduada bulunuyor: *''Namazdan önce yatanın gözü uyku tutmasın.'' Bezzâr*'ın bir rivayetinde bu bedduayı bizzat *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* yapmıştır: مَنْ نَامَ قَبْلَ الْعِشَاءِ فَلاَ نَامَتْ عَيْنُهُ

2- *Yıldızların cıvıldaşması* diye tercüme ettiğimiz tabirin aslı *müştebike*'dir. Yani, iç içe girmiş, kenetlenmiş demektir. Maksad yıldızların hepsinin canlı olarak görüldüğünü, ortalığın henüz iyice aydınlanmadığını ifade etmektir. Çünkü, gündüz aydınlığı zayıfken yıldızlar daha çok gözükür. Aydınlık arttıkça azalır ve sonunda görünmez olurlar.

2370 ١١- وفى أخرى له: [أنَّ عُمَرَ كَتَبَ إِلَى أَبِي مُوسَى، وذَكَرَ مِثْلَهُ، وَقَالَ: وَاقْرَأْ فِيهَا. أَىْ فى صَلاَةِ الصُّبْحِ بِسُورَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ مِنَ الْمُفَصَّلِ]. أخرجه مالك.

11. **(2370)**- Muvatta'nın diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Hz. Ömer (radıyallahu anh), Ebu Musa el-Eş'arî hazretlerine yazdığı bir mektupta aynı şeyi hatırlattı ve (ilaveten) şunu yazdı: "Onda -yani sabah namazında- mufassal sûrelerden iki uzun sure oku."* [Muvatta, Mevâkît 7, (1, 7).]

AÇIKLAMA:

Ebu Mûsa el-Eş'arî (radıyallahu anh) hazretleri ashab'ın kibarındandır, ilk müslaman olanlar arasında yer alır. *Hz. Ömer (radıyallahu anh)* onu, *Muğire İbnu Şube*'den sonra Basra'ya vali tayin etmişti. Yani *Hz. Ömer* sadedinde olduğumuz mektubu *Ebu Mûsa*'ya Basra valisi sıfatıyla yazmış olmaktadır. Nitekim önceki rivayet (2369) namaz ve namaz vakitleriyle ilgili mektubu *Hz. Ömer*'in, valilerine yazdığını belirtmişti. Şu halde bu rivayet, mumaileyh mektuplardan Basra'ya gidenin âlimlerin ıttılâına mazhar olarak günümüze kadar korunduğuna şahidlik etmektedir. Üzerinde durduğumuz mevzumuz açısından mühim olan husus İslam İmparatoru *Hz.Ömer*'in valilerine *"sabah namazında"* okuyacakları sureler hususunda bile, irşâdî devlet tamimi göndermiş olmasıdır.

2371 ١٢- وفى أخرى نحوه، وفيها: [وَأَنْ صَلِّ الْعِشَاءَ فِيمَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ثُلُثِ اللَّيْلِ، فَإِنْ أَخَّرْتَ فَإِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ، وَلاَ تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ].

12. **(2371)**- Yine benzer bir diğer rivayette şu ifade mevcuttur: *Hz. Ömer, Ebu Musa (radıyallahu anhümâ)*'ya şöyle yazdı: *"... Yatsıyı seninle (akşam namazıyla) arana gecenin üçte biri girince kıl. Geciktirirsen gecenin yarısına kadar olsun. Sakın gafillerden olma."* [Muvatta, 8, (1, 7).]

2372 ١٣ - وعن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما: [أَنَّ رَسولَ اللّه ﷺ
قَالَ: وَقْتُ الظُّهْرِ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ، وَكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِهِ مَالَمْ تَحْضُرِ
الْعَصْرُ، وَوَقْتُ الْعَصْرِ مَالَمْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ، وَوَقْتُ الْمَغْرِبِ مَالَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ،
وَوَقْتُ صَلاَةِ الْعِشَاءِ إِلى نِصْفِ اللَّيْلِ الأَوْسَطِ، وَوَقْتُ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ
الْفَجْرِ إِلى أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ، فَإِذَا طَلَعَتْ فَأَمْسِكْ عَنِ الصَّلاَةِ فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ
قَرْنَيْ شَيْطَانٍ]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود والنسائي.

13. **(2372)**- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Öğlenin (başlama) vakti, güneşin (tepe noktasından batıya) meylettiği zamandır. Kişinin gölgesi kendi uzunluğunda olduğu müddetçe öğle vakti devam eder, yani ikindi vakti girmedikçe. İkindi vakti ise güneş sararmadıkça devam eder. Akşam vakti ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolmadığı müddetçe devam eder. Yatsı namazının vakti orta uzunluktaki gecenin yarısına kadardır. Sabah namazının vakti ise fecrin doğmasından (yani şafağın sökmesinden) başlar, güneş doğuncaya kadar devam eder. Güneş doğdumu namazdan vazgeç. Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasından doğar."** [Müslim, Mesâcid 173, (612); Ebu Dâvud, Salât 2, (396); Nesâî, Mevâkît 15, (1, 260).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *şeytanın iki boynuzu* tabiriyle ilgili olarak *İbnu Hacer* şu açıklamayı sunar: *"Şeytanın iki boynuzu başının iki tarafı demektir. Denir ki: "Şeytan güneşin doğduğu yerin hizasında dikilir. Öyleki o, doğunca (şeytanın) başının iki yanı ortasında olur. Ta ki, güneşe tapanların güneş için yaptıkları secde onun için yapılmış olsun. Batma sırasında da aynı hal mevzubahistir. Durum böyle olunca güneşin, şeytanın iki boynuzu arasından doğması, doğuşu esnasında güneşi seyredene nisbetendir. Şöyle ki, eğer şeytanı seyretmiş olsaydı, onu güneşin yanında dikilmiş olarak görecekti."*

İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de *karneyn* yani iki boynuz tabiriyle -*İbnu Hacer*'in açıklamasında görüldüğü üzere- *başın iki tarafının* ifade edildiğini kaydettikten sonra *kîle* yani *denildi ki* diyerek kelimenin talî manalara da tevcih edildiğini belirtir: *"Karn, kuvvet"*'tir, *yani güneş doğarken şeytan harekete geçer ve tasallutta bulunur ve güneşe yardımcı vaziyetini alır."*

İbnu'l-Esîr, karn kelimesinin devir, çağ manasının da esas alınarak hadisteki *karneyn* tabirinin *iki* *çağ* şeklinde anlaşıldığına dikkat çeker.

"Denildi ki: "İki çağı arasında demek "öncekilerden ve sonrakilerden olacak iki ümmeti" demektir. Bütün bunlar, güneşin doğuşu esnasında ona secde edenler için bir temsildir. Ve sanki, bu sapıklığı, onlara şeytan kurmuştur. Öyleyse güneşperest güneşe secde etti mi şeytan güneşin yanında yer almış gibidir."

Ülemânın bu açıklamalarına şunu da ilave edebiliriz: Din-i mübîn-i İslâm, sabah namazının nihâî vaktini güneşin doğuşu olarak tesbit etmiştir. Öyleyse mü'min Rabbine karşı farz olan sabah ibadetini yapabilmek için güneş doğmazdan önce kalkmalıdır. Güneşin doğması anında yapılacak ibadet makbul değildir. Öyle ki, güneş doğmadan önce başlanmış bir namaz henüz bitmeden güneş doğacak olsa, o namaz bozulmaktadır, kazası gerekmektedir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* dinde bu kadar ehemmiyetli yeri olan bir meselenin mü'minlerin zihninde daha canlı olarak yer etmesi için, meseleyi şeytanla da irtibat kurarak vaz'etmiş olmaktadır. Nitekim dinin reddettiği pek çok mesele şeytana nisbet edilerek kerahet veya haramiyeti beyan edilmiştir. Bu tebliğ üslûbunun *Kur'an'da* da pek çok örnekleri vardır. İçki, kumar ve putları haram eden âyette olduğu gibi (Mâide 90-93).

Şu halde, hadisten *İbnu Hacer*'in de kaydedip reddettiği bir kısım kozmoğrafik, maddi izahlar yapmak için tekellüfe gerek kalmamaktadır.

Hadisteki maslahat açıktır: Mü'minlerin erken kalkmalarını sağlamak, mü'minlere zaman şuuru, programlı iş yapmak, vaktinde iş yapmak alışkanlığı kazandırmak, kendini vakte göre ayarlamak, disipline etmek, vaktinden sonra yapılacak işlerin kıymet ifade etmeyeceği fikrini zihinlerde tesbit etmek gibi günlük hayatımızın gerek ferdi ve gerekse içtimâî vechelerinde, gerek sıhhat ve gerek iktisad açılarından gerek dünyaya ve gerek âhirete bakan pek çok faydaları, maslahatları saymak, görmek ve göstermek mümkündür.

2373 ١٤– وعن أبى المنهال قال: [دَخَلْتُ أَنَا وَأَبِى بَرْزَةَ الْأَسْلَمِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَقَالَ لَهُ أَبِى: كَيْفَ كَانَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ يُصَلِّى الْمَكْتُوبَةَ؟ فَقَالَ: كَانَ يُصَلِّى الْهَجِيرَةَ الَّتِى تَدْعُونَهَا الْأُولَى حِينَ تَدْحَضُ الشَّمْسُ، وَيُصَلِّى الْعَصْرَ، ثُمَّ يَرْجِعُ أَحَدُنَا إِلَى رِحْلِهِ فِى أَقْصَى الْمَدِينَةِ وَالشَّمْسُ حَيَّةٌ، وَنَسِيتُ مَا قَالَ فِى الْمَغْرِبِ، وَكَانَ يَسْتَحِبُّ أَنْ يُؤَخِّرَ الْعِشَاءَ الَّتِى تَدْعُونَهَا الْعَتَمَةَ، وَكَانَ يَكْرَهُ النَّوْمَ

قَبْلَهَا وَالْحَدِيثَ بَعْدَهَا، وَكَانَ يَنْفَتِلُ مِنْ صَلاَةِ الْغَدَاةِ حِينَ يَعْرِفُ الْمَرْءُ جَلِيسَهُ، وَيَقْرَأُ بِالسِّتِّينَ إِلَى الْمِائَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

وفى رواية: [وَلاَ يُبَالِي بِتَأْخِيرِ العِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ، ثُمَّ قَالَ إِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ]. وهذا لفظ الشيخين.

قوله «وَالشَّمْسُ حَيَّةٌ»: أى مرتفعه عن المغرب لم يتغير لونها بمقاربة الأفق.

14. **(2373)**- *Ebu'l-Minhâl Seyyâr İbnu Selâme (rahimehullah)* anlatıyor: *"Ben ve babam birlikte Ebu Berze el-Eslemî (radıyallahu anh)'nin yanına girdik. Babam ona: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) farz namazları nasıl kılardı?" diye sordu. Şu cevabı verdi:*

"Efendimiz sizin "el-Evvel" dediğiniz öğle namazını güneş (tepe noktasından) batıya kayınca kılardı. Birimiz ikindiyi kılınca, Medîne'nin en uzak yerindeki evine dönerdi de güneş hala canlılığını korurdu.

Akşam namazı hakkında ne söylediğini unuttum. Sizin atâme dediğiniz yatsıyı geciktirmeyi iyi bulurdu (müstehap addederdi). Yatsıdan önce uyumayı, sonra da konuşmayı mekruh addederdi.

Kişi (yanında beraber oturduğu) arkadaşını tanıyınca sabah namazından ayrılırdı. Namazda altmış-yüz ayet miktarınca Kur'an okurdu." [Buhari, Mevâkît 11, 13, 39, Ezân 104; Müslim, Mesâcid 237, (647); Ebu Dâvud, Salât 3, (398); Nesâî, Mevâkît 2, (1, 246), 20, (1, 265).]

AÇIKLAMA:

1- *Hâcire* veya *hâcir*, öğle vaktinde hararetin şiddetli olduğu andır. *Sindî*'ye göre hadis *Resûlullah*'ın sıcak olan günlerde bile, öğle namazını ilk vaktinden fazla taşırmayıp hemen kıldığını ifade etmektedir ve rivayet öğleyi biraz serinleyince kılmayı emreden hadislere de bir açıklık getirmiş olmakta, tehirin çok fazla olmadığını göstermektedir. *"Şu halde sıcak günlerde fazla tehir yoksa, serin günlerde hiç tehir yapılmadan hemen kılınmalı demektir"* der.

Biraz serinlemeyi emreden hadisle bu hadis arasındaki tearuzu *İbnu Hacer* şöyle telif edip giderir: *"Arada muhalefet yoktur, çünkü bu tatbikatın havaların serin olduğu zamanla ilgili veya serinliği bekleme emrinden önceye ait olma veya serinliği bekleme şartlarının bulunmadığı durumlarla ilgili olma ihtimali var-*

dır. Bu hadisin zahiriyle "Vaktin evveline va'ad edilen fazilet, taharet, setr vs. gibi takdimi mümkün olan herşeyi vaktin girmesinden önce yerine getirmekle hasıl olur" diyenler amel etmiştir."

2- Öğle namazına *"el-Evvel"* denmesi gündüzün ilk namazı olmasındandır. Mamafih *Cebrail (aleyhisselâm)*'in beş vakti beyan ettiği zaman *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a ilk kıldırıp öğrettiği namaz öğle namazı olduğu için el-Evvel denmiş olabileceği de söylenmiştir.

3- İkindi vaktini tavsifte kullanılan *"güneşin canlı olması"* tabiriyle, güneşin batma vaktine henüz fazla yaklaşmadığını, güneşe henüz sararmanın ârız olmadığını, henüz yüksekte bulunup, ışık, hararet, renk ve parlaklıkça canlılığını koruduğunu ifade eder. Şârihler bu halin, bir cismin gölgesi, onun boyunun iki misli olmasına kadar devam ettiğini belirtirler.

4- *Atâme,* yatsı vaktinin adıdır. Kur'ân'da *işâ* olarak ismi geçen bu vakte bedeviler *atâme* dedikleri için yatsı namazı da *atâme* olarak tesmiye edilmiştir. Ancak *Resûlullah* yatsıya *atâme* denmesini yasaklamıştır. *İbnu Hacer*'e göre yasaklamanın sebebi *atâme* kelimesinin, gece vakti yapılan *süt sağma* işine de isim olmasından ileri gelir. Namaz gibi dini bir amelin *süt sağma* gibi tamamen dünyevi bir işe delalet eden bir kelimeyle isimlendirilmesi caiz değildir. en-Nihâye'de *el-Ezherî*'den naklen verilen bilgiye göre *atâme* karanlık manasına gelir, bedeviler, vakitten aldıkları isimle yatsı namazına *salâtu'l-atâme* demişlerdir. *Resûlullah* bu meselede onlara uymayı yasaklamış, şeriat dilindeki ismi ile tesmiyesini müstehap kılmıştır.

2374 ١٥– وعن محمد بن عمرو بن الحسن بن على بن أبى طالب رضى اللّه عنه قال: [قَدِمَ الْحَجَّاجُ الْمَدِينَةَ، فَكَانَ يُؤَخِّرُ الصَّلاَةَ، فَسَألْنَا جَابرَ بْنَ عَبْدِ اللّهِ فَقَالَ: كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ، وَالْعَصْرَ وَالشَّمْسُ نَقِيَّةٌ، وَالْمَغْرِبَ إذَا وَجَبَتِ الشَّمْسُ وَالْعِشَاءَ، أَحْيَانًا يُؤَخِّرُهَا، وَأَحْيَاناً يُعَجِّلُ، إذَا رَآهُمُ اجْتَمَعُوا عَجَّلَ، وَإِذَا رَآهُمْ أَبْطَئُوا أَخَّرَ، وَالصُّبْحُ كَانَ يُصَلِّيهَا بِغَلَس]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

15. **(2374)**- *Muhammed İbnu Amr İbni'l-Hasen İbni Ali İbni Ebî Talib (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Haccâc, Medîne'ye geldiğinde namazı mûtad vaktinden tehir ediyordu. Bunun üzerine Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anh)'a (namazların vakti hakkında) sorduk. Bize şu açıklamayı yaptı:*

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğleyi hararetin şiddetli olduğu zamanda (hâcire vaktinde) kılardı. İkindiyi de güneş parlakken kılardı. Akşamı, güneş batınca; yatsıyı bazan geciktirir, bazen de öne alırdı. Halkın toplandığını görünce tacil eder, onları ağır görünce de tehir ederdi. Sabahı da alaca karanlıkta kılardı." [Buharî, Mevâkît 18, 21; Müslim, Mesâcid 234, (646); Ebu Dâvud, Salât 3, (397); Nesâî, Mevâkît 18, (1, 264).]

2375 ١٦- وفى أخرى للنسائِى عن. أنس: [وَيُصَلّى الصُّبْحَ إلى أنْ يَنْفَسِحَ الْبَصَرُ].

16. (2375)- *Nesâî*'nin *Enes (radıyallahu anh)'ten* yaptığı rivayette şöyle denmiştir: *"Sabahı, göz(ün görme ufku) genişleyinceye kadar kılardı."* [Nesâî, 29, (1, 273).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatsıyı, cemaatin durumuna göre ayarladığını, gerek tacil ve gerekse tehirde kesin bir prensip takip etmediğini gösteriyor.

Sabahın ihtiyarî vaktiyle de ilgili bir açıklama mevcuttur. Gözün görüş alanı genişleyinceye kadar sabahı kılmış oluyor. Bu ifade ondan sonra sabah kılınmaz manasına gelmez. Çünkü gözün ufkunun genişlemesinden bahsetmek, daha ortalıkta karanlığın varlığını ifade eder. Halbuki sabah namazı güneş doğuncaya kadar devam eder. Ancak *Resûlullah*'ın bu son anlarına kadar tehir etmeden sabahı kıldığı anlaşılmaktadır.

2376 ١٧- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه: [كَانَ قَدْرُ صَلاَةِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ الظُّهْرَ فِى الصَّيْفِ ثَلاَثَةَ أَقْدَامٍ إلى خَمْسَةِ أَقْدَامٍ، وَفِى الشِّتَاءِ خَمْسَةَ أَقْدَامٍ إلى سَبْعَةِ أَقْدَامٍ]. أخرجه أبو داود والنسائِى.

17. (2376)- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle namazı kıldığı zaman (gölgenin) miktarı, yazda üç ayaktan beş ayağa kadar idi. Kışta da beş ayaktan yedi ayağa kadardı."* [Ebu Dâvud, Salât 4, (400); Nesâî, Mevâkît 6, (1, 251).]

AÇIKLAMA:

Burada verilen rakama aslî gölge ile sonradan ziyade olan gölge de dahildir, sadece ziyade olan gölge değildir.

Gölge meselesinde *Hattâbî* şu açıklamayı yapar: *"Bu, iklime ve şehirlere göre değişen bir husustur. Bütün şehirlerde ve beldelerde rakamlar eşit olmaz. Zira, gölgenin uzunluk veya kısalığına müessir olan âmil güneşin gökteki yüksekliğinin artması ve düşmesidir. Yüksekliği artıp tam tepe hizasında olacak şekilde başa en yakın noktaya ulaşırsa, gölge azami küçüklüğe düşer. Güneş ne zaman da azami şekilde eğilir baş hizasından en uzak noktada olursa gölge de azami uzunluğa ulaşır. Bu sebeple kış gölgelerini her yerde daima yaz gölgelerinden uzun görürsün. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazı Mekke ve Medîne'de olmuştur. Bu iki şehir de ikinci iklimdendir. Derler ki bu iki şehirde gölge, yazın başında Âzâr ayında üç ayaktan biraz uzundur. Resûlullah'ın namazı, hararet artınca, daha önce mutad olan vaktinden geçikmiş gibi olur. Böylece, o sırada gölge beş ayak olur. Ancak kıştaki gölgenin, teşrin-i evvel'de beş ayak veya beş ayaktan biraz fazla olduğunu söylerler. Kanun ayında ise yedi ayak veya yedi ayaktan biraz fazla olmaktadır. Öyleyse, İbnu Mes'ud'un sözü, bu takdire göre bu iklim için muvafık düşer, diğer iklimler ve ikinci iklimin dışında kalan memleketler için muvafık düşmez."*

Bazı alimler, hadiste geçen ayağın, boyuna göre her insanın ayağı olabileceğini söylemiştir. Bazı alimler her memlekette zeval (öğle) vaktini tesbitte başvurulacak usûl hususunda duvar veya tahta üzerine sağ ve sola meyli ayarlı, düz olarak çakılacak bir çubuk tavsiye eder: *"Bunun gölgesine bakılır; tam düzleştimi gün ortası demektir. Gölge tam olarak doğuya meylettimi bu zevâl (dönme) vaktidir ve öğle namazı girmiş demektir."*

2377 ١٨- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كُنَّ نِسَاءُ الْمُؤْمِنَاتِ يَشْهَدْنَ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ صَلاَةَ الْفَجْرِ مُتَلَفِّعَاتٍ فِي مُرُوطِهِنَّ، ثُمَّ يَنْقَلِبْنَ إلَى بُيُوتِهِنَّ حِينَ يَقْضِينَ الصَّلاَةَ، وَلاَ يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ مِنَ الغَلَسِ]. أخرجه الستة.

«التَّلَفُّعُ»: الالتحاف والتغطى.

و «المُرُوطُ»: الأكسية.

«الغَلَسُ»: ظلمة آخر الليل قبل طلوع الفجر وأوّل طلوعه.

18. (2377)- Hz. Aişe *(radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Mü'min kadınlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte sabah namazlarını, bürgülerine sarılmış olarak kılarlardı. Sonra, namazlarını kılınca evlerine dönerlerdi de bu esnada*

karanlıktan dolayı kimse de onları tanıyamazdı." [Buharî, Mevâkît 13, 27, Ezân 162, 165; Müslim, Mesâcid 231, (645); Muvatta, Vukût 4, (1, 5); Ebu Dâvud, Salât 8, (423); Tirmizî, Salât 116, (153); Nesâî, Mevâkît 25, (1, 271).]

AÇIKLAMA:

Kadınların da sabah namazında cemaate katıldıklarını belirten bu rivayet, namaz bittiği halde bile ortalığın, kadınların tanınmasına imkan tanımayacak kadar karanlık olduğunu ifade etmektedir.

2378 ١٩- وعنها رضى اللّه عنها قالت: [مَا رَأَيْتُ رَجُلاً كَانَ أَشَدَّ تَعْجِيلاً لِلظُّهْرِ مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَلاَ مِنْ أَبِى بَكْرٍ، وَلاَ مِنْ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا]. أخرجه الترمذى.

19. **(2378)**- Yine *Hz. Aişe* anlatıyor: "*Ben öğle namazını, ne Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadar, ne de Ebu Bekr ve Ömer kadar tacil edip geçiktirmeyen bir başka insan tanımıyorum.*" [Tirmizî, Salât 118.]

2379 ٢٠- وله فى أخرى عن أمّ سلمة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَ رسول اللّهِ ﷺ أَشَدّ تَعْجِيلاً لِلظُّهْرِ مِنْكُمْ، وَأَنْتُمْ أَشَدُّ تَعْجِيلاً لِلْعَصْرِ مِنْهُ].

20. **(2379)**- Yine Tirmizî'de *Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)*'den kaydedilen bir hadiste denmiştir ki: "*Öğleyi tacilde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizden daha titizdi. Siz de ikindiyi tacilde ondan daha titizsiniz.*"

2380 ٢١- وعن خباب رضى اللّه عنه قال: [شَكَوْنَا إِلَى رَسول اللّهِ ﷺ حَرَّ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا. قَالَ زُهَيْرٌ لأَبِى إِسْحَاق: أَفِى الظُّهْرِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ أَفِى تَعْجِيلِهَا قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه مسلم والنسائى.

«الرَّمْضَاءِ»: شدة الحر على وجه الأرض.

وقوله «فَلَمْ يُشْكِنَا»: أى لم يزل شكوانا.

21. **(2380)**- *Habbâb (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (secde edilen) yerin sıcaklığından şikayet ettik, ancak şikayetimizi dinlemedi.*

Züheyr, Ebu İshâk'a: "Şikayetiniz öğle vaktinden miydi?" diye sordu. Öbürü: "Evet!" dedi. Ben:

"Vakit girer girmez, (yani ortalık çok sıcakken) kılınmasından mı?" diye sordum. O yine:

"Evet!" dedi." [Müslim, Mesâcid 189, (619); Nesâî, Mevâkît 2, (1, 247).]

AÇIKLAMA:

Son üç hadis öğlenin ilk vaktinde (tacilen) kılınması gereğini ifade eden rivayetlerdendir. Bazı rivayetlerde biraz serinleme anına tehiri için ruhsat beyan edilmiştir. Ancak azimete uyan ve bu babta esas olan, öğlenin de ilk vaktinde kılınmasıdır.

Sonuncu hadisi, fakihler daha çok secde ile ilgili bahiste kaydederek, yerle alın arasına herhangi bir hail konmaması gerektiğine delil yaparlar. Zira yerin yakıcı sıcaklığına rağmen, aleyhissalâtu vesselâm yere yaygı tavsiye etmemiştir. Hadisin burada namaz zamanıyla ilgili olarak zikri, *Züheyr*'in *Ebu İshâk*'a sarfettiği: *"Şikayetiniz namazın vakit girer girmez kılınmasından mıydı?"* şeklindeki sözünden ileri gelir. Rivayette bu soruya verilen cevap vakitle ilgilidir ve öğle namazının, namaz mahalli elleri, yüzü yakacak kadar hararetli olmasına rağmen ilk vaktinde kılınmasını amirdir.

2381 ٢٢- وعن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا نَزَلَ مَنْزِلاً لَمْ يَرْتَحِلْ حَتَّى يُصَلِّيَ الظُّهْرَ. قَالَ لَهُ رَجُلٌ: وَإِنْ كَانَ نِصْفَ النَّهَارِ؟ قَالَ: وَإِنْ كَانَ نِصْفَ النَّهَارِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

22. **(2381)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (yolculuk sırasında) bir yere inecek olsa, öğleyi kılmadan orayı terketmezdi" demişti. Bir adam sordu:*

"Yani gün ortasında olsa da mı?"

"Evet, dedi *Enes, gün ortasında olsa da!"* [Ebu Dâvud, Salât 273, (1205); Nesâî, Mevâkît 3, (1, 248).]

AÇIKLAMA:

Burada, yine öğle namazının taciliyle ilgili bir rivayet mevzubahistir. *Sindî, "bir yere inme"* tabirini mutlak olarak anlamaz, yani sabahleyin veya kuşluk vakti bir yere inince, öğleyi beklemek mevzubahis değildir. Bilakis, öğleden az önce, öğle vaktinin girmesine çok az bir zaman kaldığı sırada bir yere inme (ko-

naklama, mola verme) hali mevzubahistir. İşte Efendimiz böyle durumlarda öğleyi kıldıktan sonra, yoluna devam etmek üzere orayı terketmekte imiş. *Ebu Dâvud* bu hadisi yolcu ile ilgili olarak açtığı bir babta kaydeder.

Soru üzerine *Hz. Enes*'in verdiği cevap, siyak itibariyle *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in öğleyi tacilde ifrata vararak, namaz vaktinin henüz girmediği gün ortasında bile öğleyi kıldığını ifade etmektedir (*Sindî*). Bilindiği üzere, *gün ortası* diye çevirdiğimiz *nısfu'n-nehâr* zeval (denen güneşin tepe noktasından batıya doğru meyletmesin)den önceki andır. Aslında bu anda namaz kılmak mekruhtur.

2382 ٢٣- وعن عائشة رضى اللّٰه عنها قالت: [إنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّى الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ وَاقِعَةٌ فِى حُجْرَتِى].

زاد فى رواية أبى داود: «قَبْلَ أَنْ تَظْهَرَ». أخرجه الخمسة.

23. **(2382)**- ***Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)*** anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güneş odama vurduğu sırada ikindiyi kılardı."***

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: *"... (güneş) odamdan yükselmezden önce..."* [Buharî, Mevâkît 13, Humus 4; Müslim, Mesâcid 169, (611); Ebu Dâvud, Salât 5, (407); Tirmizî, Salât 120, (159); Nesâî, Mevâkit 8, (1, 252).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de ikindinin çabuk kılındığını ifade eden bir rivayettir. *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)*'nin odasının saha itibariyle dar, tavanının da alçak olduğu bilinmektedir. Bu durumda güneş ışığının oda içerisinde kalma müddeti azdır.

Hattabî, Ebu Dâvud'un rivayetinde gelen ziyadede geçen *zuhur* kelimesinin, bu hadiste bu kelimenin umumiyetle taşıdığı *doğmak, gözükmek, ortaya çıkmak* gibi manalarda değil, *"yükselmek"*, *"çekilmek"* manasında kullanıldığını belirtir. Bu durumda mana şöyle olur: *"Resûlullah ikindiyi, odamda güneş varken ve henüz çekilmeden kılardı."*

Nevevî şu açıklamayı sunar: *"Hz. Aişe'nin hücresi arsa yönüyle dardı ve duvarın yüksekliği de arsasının mesafesinden birazcık kısa olacak şekilde sınırlı ve alçaktı. Bu durumda, duvarın gölgesi, misli kadar olunca, güneş arsanın son noktasından uzaklaşıyordu."* Görüldüğü üzere, güneşin oda içerisindeki varlığı, onun yüksekten vurması demektir. Eşyanın (duvarın) gölgesi, kendi boyunu aşması, güneşin batı ufkuna doğru alçalmasını ifade ettiğine göre, bu hadis, ikindi namazının tacilini ifade etmektedir.

2383 ٢٤- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ حَيَّةٌ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إلى الْعَوَالِى، فَيَأْتِى الْعَوَالِىَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ. وَبَعْضُ الْعَوَالِى مِنَ الْمَدِينَةِ عَلَى أَرْبَعَةِ أَمْيَالٍ].

أخرجه الستة إلا الترمذى.

وفى رواية: «فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ مِنَّا إلى قُبَاءَ».

24. **(2383)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güneş yüksekte ve canlı iken ikindiyi kılardı. Bu esnada kişi avali'-ye (dış semtlere)* [24] *gider, oraya varırdı ve hala güneş yüksekliğini muhafaza ederdi. Gidilen bu avâli'den bazıları Medîne'ye dört mil uzaklıkta idi."* [Kaynaklar 2385'in sonunda müştereken gelecek.]

2384 ٢٥- وفى أخرى: [قَالَ أَسْعَدُ بْنُ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ: ذَلَّيْنَا مَعَ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ الظُّهْرَ، ثُمَّ خَرَجْنَا حَتَّى دَخَلْنَا عَلَى أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ فَوَجَدْنَاهُ يُصَلِّى الْعَصْرَ، فَقُلْتُ: يَاعَمِّ مَا هٰذِهِ الصَّلاَةُ الَّتِى صَلَّيْتَ؟ قَالَ: الْعَصْرُ، وَهٰذِهِ صَلاَةُ رَسُولِ اللّهِ ﷺ الَّتِى كُنَّا نُصَلِّى مَعَهُ].

25. **(2384)**- *Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Es'ad İbnu Sehl İbnu Huneyf der ki: "Biz Ömer İbnü Abdilaziz (rahimehullah) ile öğleyi kıldık. Sonra çıkıp Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'in yanına gittik. Varınca onu ikindiyi kılıyor bulduk. Ben kendisine:*

"Ey amcacığım! Kıldığın bu namaz da ne?" diye sordum. Bana:

"Bu, ikindi namazıdır. Ve bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber kıldığımız namazdır" dedi." [Kaynaklar müteakip hadisin sonunda müştereken gelecek.]

2385 ٢٦- وفى أخرى قال: [صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ الْعَصْرَ، فَلَمَّا انْصَرَفَ أَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِى سَلَمَةَ، فَقَالَ يَارَسُولَ اللّهِ: إنَّا نُرِيدُ أَنْ نَنْحَرَ جَزُوراً لَنَا،

(24) *Avâli, âliye*'nin cem'idir. Medîne'nin yüksek yerlerindeki meskûn yerler böyle tesmiye edilmiştir. Günümüzde kullanılan *banliyö, periferik* kelimeleri bunu karşılar.

وَإِنَّا نُحِبُّ أَنْ تَحْضُرَهَا؟ قَالَ: نَعَمْ فَانْطَلَقَ وَانْطَلَقْنَا مَعَهُ فَوَجَدْنَا الْجَزُورَ لَمْ تُنْحَرْ، فَنُحِرَتْ، ثُمَّ قُطِّعَتْ، ثُمَّ طُبِخَ مِنْهَا، ثُمَّ أَكَلْنَا قَبْلَ أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ].

26. (2385)- Bir diğer rivayette de şöyle gelmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize ikindiyi kıldırdı. Namazdan çıkınca Efendimizin yanına Benî Seleme'den birisi geldi ve:*

"Ey Allah'ın Resûlü! dedi. Biz, bir deve kesmek istiyor ve sizin de kesimde hazır bulunmanızı arzu ediyoruz."

Efendimiz **"Pekala!"** *deyip gitti. Biz de onunla gittik. Varınca, devenin henüz kesilmediğini gördük. Kestiler, parçaladılar. Bir miktarını pişirdiler. Güneş batmadan o eti yedik."* [Buharî, Mevâkît 13, İ'tisâm 16; Müslim, Mesâcîd 192-197, (621-624); Muvatta, Vükût 11, (1, 8-9); Ebu Dâvud, Salât 5, (404-405); Nesâî, Mevâkît 8, (1, 252-254).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki son üç hadis de ikindi namazının erken kılındığını ifade etmektedir. İkindi namazının baş kısmını tesbitte, akşam veya sabahın baş kısmını tesbitte olduğu gibi kesin işaret olmadığı ve o devirde, günümüzdeki zaman ölçmeye mahsus saat, takvim gibi teknikler bulunmadığı için, zaman tayininde çeşitli tavsiflere başvurulmuştur. Bu rivayetlerin birinde Medîne'nin *avâli* denen dış semtlerine gidiş müddeti zikredilmektedir. Avalilerden bazılarının merkeze uzaklığı dört mili bulmaktadır. Güneşin canlılığını yitirip sararmaya başlaması, kerahet vaktinin girmesi -veya ikindinin ihtiyarî olan vaktinin nihâî hududunu teşkil etmesi- olduğuna göre, en uzak avaliye varıldığında bile hala ikindinin kılınabilecek yani güneşin canlılığını, parlaklığını koruduğu yükseklikte olması, ikindi namazının Mescid-i Nebevî'de kılınmış bulunduğu saati tahmin ve tesbitte işe yarar.

Üçüncü hadiste, bunu tesbitte namaz kılma müddetine *Benî Seleme* yurduna gitme müddeti ile bir devenin kesilme, parçalanma, bir parçanın pişirilip yenilme müddeti ilave ediliyor. Bütün bu işler, namazın ilk vakti ile güneş batmasına yakın zaman içerisinde cereyan etmiştir.

2386 ٢٧- وعن سلمة بن الأكوع رضى الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّى الْمَغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَتَوَارَتْ بِالْحِجَابِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وفى أخرى لأبى داود: «سَاعَةَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ إِذَا غَابَ حَاجِبُهَا».

27. (2386)- *Seleme İbnu'l-Ekvâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşamı, güneş batıp perdeye büründünce kılıyordu."* [Buharî, Mevâkît 18; Müslim, Mesâcid 216, (636); Ebu Dâvud, Salât 6, (417); Tirmizi, Salât 122, (164).]

Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşamı, güneşin battığı vakitte, güneş (kursunun son) izi de ufukta kaybolunca kılıyordu."*

AÇIKLAMA:

Hadis, akşam namazının ilk vaktini tarif etmektedir: Güneşin ufukta kaybolması... Râvî bunu *"perdeye bürünmek"* olarak ifade etmektedir. Çünkü bir şey perdeye büründü mü artık görünmez olur.

Ebu Dâvud'un bir rivayetinde, güneşin batışı daha sarih tasvir edilmektedir, *hâcib'in kaybolması*.. Hâcib, göz üzerindeki kaştır. Güneşin kaşı diye dilimizde bir tabir mevcut değildir. Şârihler bunu, ufukta batan güneş kursundan sonra bir müddet daha görülmeye devam eden güneşe ait kızıllık olarak açıklarlar. Şu halde, güneş kursu denen yuvarlağın ufuktan kesilmesi, namaz vaktinin girmesi için yeterli değildir. Hadiste *hâcib* diye ifade edilen ve kızıllık şeklinde kendini hissettiren, yakın civarının da kaybolması gerekmektedir. Esasen bu andan itibaren de doğu ufkunda karanlık belirir.

2387 ٢٨- وعن رافع بن خديج رضى اللّه عنه قال: [كُنَّا نُصَلِّى الْمَغْرِبَ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ فَيَنْصَرِفُ أَحَدُنَا وَإِنَّهُ لَيُبْصِرُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِ]. أخرجه الشيخان.

28. (2387)- *Râfi İbnu Hadîc (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biz akşamı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte kılınca, cemaatten ayrılıp (ok atışı yapanımız olurdu da) attığı okun düştüğü yerleri rahat görebilirdi."* [Buharî, Mevâkît 18; Müslim, Mesâcid 217, (637).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet birkısım kıymetli bilgiler sunmaktadır:

1- Akşam namazı ilk vaktinde kılınmaktadır.

2- Namaz fazla uzatılmamaktadır, öyle ki namaz bitince ortalık henuz fazla kararmış değildir, atılan ok mesafesi bile, düşen okun yerini görmeye imkan verecek aydınlıktadır. Ve bu aydınlık safha, bir müddet ok talimi yapmaya imkan verecek kadar devam edebilmektedir. Şayet çok kısa sürse idi ok talimi yapmak için teçhizat alıp, uygun mahalle gitmeye değmezdi. Nitekim müteakip rivayet bu hususu daha da sarih olarak belirtecek.

3- Ashâbın her an askerlik talimi yaptığını göstermektedir. Öyle ki akşam-yatsı arasındaki kısa müddeti bile değerlendirmektedirler.

4- Askerî hazırlık, en az ibadet kadar manevi değer taşıyan bir amel olmalı ki, oturup nafile zikir yapmaya, namaz kılmaya bunu tercih etmektedirler. *Resûlullah*'ın akşam-yatsı arasındaki ibadete teşvik eden bir çok hadisleri mevcuttur. Demek ki, o tavsiyeler, daha kıymetli bir ibadet olan cihâd hazırlığında bulunma imkan ve şartlarından mahrum olanlar içindir. Çünkü ashab, daima daha hayırlısını tercih etmiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın atıcılığa teşviklerini daha önce gördüğümüz için burada tekrar etmeyeceğiz (bilhassa 2215-2218. hadisler görülmelidir).

2388 ٢٩- وللنسائي: [عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَسْلَمَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُمْ كَانُوا يُصَلُّونَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْمَغْرِبَ، ثُمَّ يَرْجِعُونَ إِلَى أَهْلِيهِمْ إِلَى أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَرْمُونَ يُبْصِرُونَ مَوَاقِعَ سِهَامِهِمْ].

29. **(2388)**- Nesâî'nin bu hususta *Eslem kabîlesine* mensup ashabtan bir kimseden kaydettiği beyan şöyledir: *"Onlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte akşamı kılarlar, sonra da Medîne'nin (Mescid'e) en uzak yerinde olan ailelerine dönüp ok atışı yaparlar ve de oklarının düştüğü yerleri görürlerdi."* [Nesâî, Mevâkît 13, (1, 259).]

2389 ٣٠- وعن مرثد بن عبد الله المزنى رضى الله عنه قال: [قَدِمَ عَلَيْنَا أَبُو أَيُّوبَ غَازِياً، وَعُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ يَوْمَئِذٍ عَلَى مِصْرَ، فَأَخَّرَ عُقْبَةُ الْمَغْرِبَ، فَقَامَ إِلَيْهِ أَبُو أَيُّوبَ فَقَالَ: مَا هٰذِهِ الصَّلاَةُ يَا عُقْبَةُ؟ فَقَالَ: شُغِلْنَا. قَالَ: أَمَا سَمِعْتَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ، أَوْ قَالَ عَلَى الْفِطْرَةِ، مَالَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ إِلَى أَنْ تَشْتَبِكَ النُّجُومُ] أخرجه أبو داود.

«وَاشْتِبَاكُ النُّجُومِ»: ظهور صغارها بين كبارها حتى لا يخفى منها شيء.

30. **(2389)**- *Mersed İbnu Abdillah el-Müzenî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ebu Eyyûb gâzi (mücâhid) olarak yanımıza geldi. Bu sırada Ukbe İbnu Âmir de Mısır'da vali idi. Ukbe, akşam namazını tehir etti. Ebu Eyyub ona yönelerek:*

"Ey Ukbe! dedi. *Bu kıldırdığın namaz ne namazıdır?"*

Ukbe, hatasını anlayarak:

"Meşguliyetimiz vardı" diye özür beyan etti. Ebu Eyyûb:

"Sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü işitmedin mi? Buyurmuştu ki:

"Ümmetim, akşam namazını, yıldızlar cıvıldayana kadar geciktirmedikçe hayır üzere -veya fıtrat üzere demişti- olmaktan geri kalmaz." (25)

2390 ٣١- وعن على بن أبى طالب رضى الله عنه: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ لَهُ يَاعَلِىُّ ثَلاَثاً لاَ تُؤَخِّرْهَا، الصَّلاَةَ إِذَا دَخَلَ وَقْتُهَا، وَالْجَنَازَةَ إِذَا حَضَرَتْ، وَالأَيِّمَ إِذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفْؤاً]. أخرجه الترمذى.

31. **(2390)**- *Hz. Ali İbnu Ebî Talib (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana şu tembihte bulundu:*

"Ey Ali, üç şey vardır, sakın onları geciktirme:

★ Vakti girince namaz, (hemen kıl!)

★ Hazır olunca cenaze, (hemen defnet!)

★ Kendisine denk birini bulduğun bekar kadın, (hemen evlendir!)" [Tirmizî,Salât 127, (171).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah* bu hadiste, ehemmiyet arzeden şeylerden üç tanesine dikkat çekmektedir: Namaz, kadın ve cenaze. Şüphesiz bunlar yegane mühimler değiller, başkaları da var. Ama bunlar mühim olan şeylerden... *Resûlullah* bu üslûbla, ehemmiyeti takdir edilemeyecek olan *namazı ilk vaktinde kılma* işine dikkati çekmiş olmaktadır.

2- Bazı âlimler, bu hadisten hareketle cenazenin hazır olması halinde, mekruh vakitlerde de cenaze namazının kılınabileceği hükmüne varmışlardır. *Aliyyü'l-Kârî* der ki: *"Bizim (Hanefiler) mezhebimizde de hüküm böyledir: Güneşin doğma, batma ve öğle (istivâ) anlarındaki mekruh vakitlerde cenaze hazır olmuş ise namaz kılınır, bekletilmez. Ancak, cenaze önceden hazır olduğu halde namazı kılınmaz da bu vakitlerde kılınırsa o zaman mekruh bir iş yapılmış olur. Tilavet*

(25) Yıldızların cıvıldaşması tabiri daha önce de mükerreren geçti. Açıkladığımız üzere, ortalığın kararak küçük ve sönük yıldızların da görünür hale gelmesidir. Tabirin aslı "yıldızların kenetlenmesi" manasına gelir.

secdesinin hükmü de böyledir. Sabahtan sonra veya önce, ikindiden sonra olursa her ikisi de mekruh olmazlar."

3- Kadınla ilgili kelime *eym*'dir. Bakire bile olsa, bekar kadın demektir, dul manası da mevcuttur. Şu halde esas, evlenme çağına gelen kadına uygun bir talip çıkınca bekletilmeden evlendirilmesidir. Başka hadislerde erkek için de büluğ çağından itibaren hemen evlendirilmesi tavsiye edilmiştir. Bu hadiste, kadınların erkenden evlendirilmesinin daha ehemmiyetli olduğuna dikkat çekilmiştir. Evlenmesi geciken erkeklerin eş araması kolay olmasına rağmen, kadınların eş aramalarının zorluğu göz önüne alınınca bu nebevi irşadın ne kadar yerinde olduğu takdir edilir.

4- Denklik meselesine gelince, bu nikahta erkeğin müslüman, hür, salih (kötü alışkanlıkları olmayan), neseb sahibi, iş ve temiz kazanç sahibi olmasıyla tahakkuk eder. Bunlar dışında talî olarak, müstakbel, uyuma müessir olacak görgü ve terbiye tarzları, kültürel şartlar, dil birliği gibi fıkıh kitaplarının yer vermediği hususlar da göz önüne alınabilir. Biri şehir, diğeri köy görgüsü üzerine yetişenlerin imtizaçlarında bile bazı zorluklara rastlanmaktadır.

Bu vasıfları taşıyan namzedin beğenilmeyerek, imkanları zorlayan şartlar koşulması, bu sebeple daha uygun talipler beklenmesi hadise muhalefettir. Nikahın zorlaştırılması İslâm'ın ruhuna aykırıdır. Peygamberimiz bu mevzuda da kolaylık tavsiye etmiştir. (Bu bahisle alakalı olarak *Nikah Bölümü*'ne, hususan 5625-5627. hadislere bakılmalıdır.)

2391 ٣٢- وعن أبى هريرة رضى الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ أَدْرَكَ مِنَ الصُّبْحِ رَكْعَةً قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ، فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ، وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ، فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ].

أخرجه الستة بهذا اللفظ.

32. **(2391)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "**Kim sabah namazından bir rek'ati güneş doğmazdan önce kılabilirse, sabah namazına yetişmiş demektir. Kim ikindi namazından bir rek'ati güneş batmadan önce kılabilirse ikindi namazına yetişmiş demektir.**"

2392 ٣٣- وفى أخرى للبخارى والنسائى: [إِذَا أَدْرَكَ أَحَدُكُمْ سَجْدَةً مِنْ صَلاَةِ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَلاَتَهُ، وَإِذَا أَدْرَكَ سَجْدَةً مِنْ صَلاَةِ

الصُّبْحِ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَلاَتَهُ].

إلا أن النسائي قال: «أَوَّلَ سَجْدَةٍ فِى الْمَوْضِعَيْنِ».

33. (2392)- Buharî ve Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: **"Sizden kim, ikindi namazının bir secdesini güneş batmazdan önce kılabilirse, namazını tamamlasın, sabah namazının da bir secdesini güneş doğmazdan önce kılabilen, namazını tamamlasın."**

Ancak Nesâî (bir rivayetinde de) şöyle der: "....... *ilk rek'atinde kılarsa.....*" [Buharî, Mevâkît 28, 17; Müslim, Mesâcid 163, (608); Muvatta, Vükût 5, (1, 6); Tirmizî, Salât 137, (186); Ebu Dâvud, Salât 5, (412); Nesâî, Mevâkît 11, (1, 257, 258), 28, (1, 273).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki rivayet, ikindi ve sabah namazlarından birer rek'at vakti içerisinde kılınabildiği takdirde diğer rek'atlerin tamamlanmasına şer'î ruhsat ifadet etmektedir. Böylece, bir rek'ati kılabilen, geri kalan rek'atleri vakit çıkmış olmasına rağmen tamamlayacak ve namazını vakti içerisinde kılmış olacak, sonradan kaza etmeyecektir.

İkinci rivayette *rek'at* kelimesi yerine *secde* kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Nesâî'nin bir rivayetinde ise "*ilk secde*" tabiri geçmektedir. *Hattâbî* bununla kıyamı, rükûu ve secdesi bulunan bir rek'atin kastedildiğini belirtir. Ona göre rek'at, secde ile tamamlandığı için "*secde*" diye tesmiye edilmiş olmalıdır. Şu halde, sabah veya ikindinin ilk rek'atini vakti içinde kılabilenler gerisini tamamlayacaktır.

Hadisin zahiri bu olmakla beraber bu mevzuda varid olan başka nassları göz önüne alan âlimler farklı neticelere ulaşmışlardır:

★ Bu hadis, ikindi namazından bir rek'ati vakti içerisinde kılabilen kimsenin diğer rek'atları da tamamlayacağına delildir. Bu hususta ülema icma eder.

★ Sabah namazı hususunda da *Şâfi'î, Mâlik ve Ahmed (rahimehümullah)* aynı şekilde hükmetmişler ise de *Ebu Hanife*, güneşin doğması ile sabah namazının bâtıl olacağına hükmetmiştir. Ona göre, güneşin doğmasıyla namaz kılınması yasaklanmış olan bir vakte girilmiş olmaktadır, halbuki güneşin batmasıyla namaz kılınması yasak olan bir vakte girilmiyor.

★ Bazı âlimler: "*Bu ve benzeri hadislerde güneş doğduktan sonra sabahın tamamlanacağına ruhsat verir ise de, güneş doğduktan sonra her çeşit namazı yasaklayan rivayetler tevatür derecesini bulmuştur, öyle ise, mübah kılan hadisler*

mensuhtur" demiştir. *Aynî, Hanefî* görüşü müdafaa sadedinde şöyle bir izah sunar: *"Bir meselede mübahlık ve haramlık birleşirse haram hükmü esas alınır ve onunla amel edilir, mübahlık terkedilir. Çünkü, eşyada asıl olan ibahedir, öyleyse haram hükmü sonradan gelmiştir. Sonradan gelen nasihtir, önceki mensuhtur. Öyle ise güneşin doğmasından sonra namazın tamamlanmasını haram kılan hüküm muahhardır ve nasihtir, bununla amel edilmesi gerekir."*

★ Bazı âlimler bu yasağın nafilelerle ilgili olduğunu söylemiş ve farzın hariç tutulması gereğini iddia etmiştir. Ancak Hanefiler, daha önce 2342 numaralı hadiste nakledilen hadiseye dayanarak yasağın farz, nafile her çeşit namaza şamil olduğunu belirtmiş, *"Buradaki yasağın nafileye ait olduğunu söylemek müreccihi olmayan bir tercihtir"* demiştir.

★ Hanefiler, bu hadise dayanarak, *"İkindi vaktinin sonu güneşin batmasıdır"* demiştir.

★ Bir çocuk güneş batmazdan önce büluğa erse veya kâfir hidayete erse veya mecnun ifakat kılsa veya baygın kendine gelse veya hayızlı kadın temizlense bunlara o günün ikindi namazı farz olur. Ulaşılan vakit, farzı eda edemeyecek kadar az da olsa, o vaktin kaza edilmesi gerekir, hadis bu hususta delildir. *İmam Züfer* bu hükme katılmamış: *"Farzı tam olarak edaya yetmeyen bir vakte ulaşmak farzı sabit kılmaz"* demiştir.

★ Bir rek'atten daha az bir cüz'e ulaşıldığı takdirde -vakte veya namaza veya cemaat faziletine- yetişilip yetişilemeyeceği hususunda da ihtilaf edilmiştir. *İmam Mâlik,* bir kavlinde *Şâfi'î* ve cumhur: *"Bir rek'atten az bir parçaya ulaşılacak olsa bunlardan hiçbirine kavuşulmamış olunur"* demiştir. Bunlar *rek'at* kelimesinde ısrar ederler ve şu hadisi de delil getirirler: إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوهَا وَلاَ تَعُدُّوهَا شَيْئًا وَمَنْ اَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ اَدْرَكَ الصَّلاَةَ **"Biz secdede iken namaza yetirşirseniz, siz de secdeye katılın fakat bunu birşey addetmeyin. Kim rek'ate ulaşmışsa namazı yakalamıştır."**

Bu meselede *Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf* ve bir kavlinde *Şâfi'î "namazın hükmüne yetişmiş olur"* görüşündedirler.

★ Bazı âlimler -ki *Aynî* de bu görüştedir- *"Rek'atten maksad namazdan bir cüzdür, öyle ise iftitah tekbirine yetişen de rek'ata ve dolayısıyle namaza yetişmiş sayılır"* demiştir. (26) *Kurtûbî, Ebu Hanife, Ebu Yusuf* ve bir kavlinde *Şâfi'î*'nin, ikindi namazı hususunda *"güneş batmazdan önce iftitah tekbirine yetişen namazı kılar"* demekte ittifak ettiklerini belirtir. Öğlede ihtilaf ederler. *Şâfiî*'nin bir kavline göre öğlenin iftitah tekbirine yetişen kimse namaza yetişmiş demek-

(26) Bunlar, görüşlerini teyid eden rivayetler gösterirler. *Aynî* bunları kaydeder.

tir, çünkü öğle ile ikindi (hadislerde) vakit yönüyle iç içe girmektedirler. Ama bir diğer rivayete göre *Şâfiî: "Öğlenin bir rek'atinin kıyamına tam olarak yetişse bile sonradan bu namazı kaza etmesi gereğine"* hükmeder.

★ Cuma namazı hususunda da ihtilaf edilmiştir. *Mâlik, Sevrî, Evzâ'î, Leys, Züfer, Muhammed, Şâfiî* ve *Ahmed (rahimehullah)* cum'anın bir rek'atine yetişen kimsenin, ikinci rek'ati tek başına tamamlıyacağını söylemişlerdir. *Ebu Hanife* ve *Ebu Yusuf (rahimehumullah): "Bir kimse, imam selam vermezden önce iftitah tekbirini alıp uyacak olsa geri kalan iki rek'ati tamamlar"* demişlerdir. *Nehâî, Hakem* ve *Hammâd* da böyle hükmetmişlerdir. *Atâ, Mekhûl, Tâvus ve Mücâhid* ise bazılarınca istiğrab edilen bir görüş ileri sürmüşlerdir: *"Cum'a hutbesini kaçıran, namazı dörde tamamlar, zira cum'a namazı hutbe sebebiyle kısaltılmıştır, (hutbe iki rek'at namaza bedeldir)."*

2393 ٣٤- وعنه رضى اللّه عنه: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: إذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ، فَإنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ]. أخرجه السنة بهذا اللفظ.

34. (2393)- Yine *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Hararet şiddetlenince namazı (vakit) biraz serinleyince kılın. Çünkü, şiddetli hararet cehennemden bir kabarmadır."** [Buharî, Mevâkît 9, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Mesâcid 180, (615); Muvatta, Vükût 28, (1, 16); Ebu Dâvud, Salât 4, (402); Tirmizî, Salât 7, (157); İbnu Mâce, Salât 4, (677); Nesâî, Mevâkît 5 (1, 248-249).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sıcak günlerde öğle namazının, öğle sıcağının biraz kırılmasına kadar tehir edilmesini emretmektedir. Bu serinlemeyi bekleme işi *emir sigası* ile gelmiştir. Ama ülemanın çoğunlukla kabul ettiğine göre bu bir vecibe ifade etmez. İstihbâbî bir emirdir. *"Beklense daha iyidir"* manasında *"irşadı bir emirdir"* ve hatta *"vacib bir emirdir"* diyen de olmuştur, ancak bunlar ferdi görüşlerdir. Cumhur: *"Sıcak günlerde öğlenin, serinliğe kadar tehiri müstehabtır"* diye hükmetmiştir. Bazı âlimler bu tehirin cemaatle kılınacak namazlara has olduğunu, münferid kılınacak ise ilk vaktinde kılmanın (ta'cil) efdal olduğunu belirtmiştir.

Hanefiler, *Ahmed İbnu Hanbel* ve diğer bazı âlimler bu ayırımı kabul etmezler, ferd için de cemaat için de hükmün aynı olduğunu söylerler.

Bu mevzu üzerine gelen muhtelif rivayetlerdeki tasrihattan anlaşıldığına göre, ashabtan bazıları *Resûlullah*'a secde sırasında alın ve avuçlarının yerin hararetinden yandığını şikayet ederler. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunun üzerine sıcağın

hafiflemesine kadar öğleyi tehire müsaade eder. Bazı rivayetler kumların iyice soğumasına kadar tehir taleb edildiğini -bu durumda öğle vaktinin çıkma ihtimaline binaen- Efendimizin müsaade etmediğini belirtir. Şu halde beklenecek serinlik yerle değil, vakitle ilgili bir keyfiyettir.

Son olarak şunu da belirtelim ki: *"Ta'cil efdaldir, çünkü meşakkat daha fazladır"* diyen de olmuştur. Bu iddiaya iltifat etmemek gerektiğini belirten *İbnu Hacer: "Çünkü bir şeyin efdal olması onun meşakkatli olmasına bağlı değildir. Bilakis, bazan daha hafif olan efdal olur, nitekim seferde namazı kasr etmek böyledir"* der.

2394 ٣٥- وفى رواية لمالك: [إِنَّ النَّارَ اشْتَكَتْ إِلَى رَبِّهَا، فَأَذِنَ لَهَا فِى كُلِّ عَامٍ بِنَفَسَيْنِ، نَفَسٍ فِى الشِّتَاءِ، وَنَفَسٍ فِى الصَّيْفِ].

35. (2394)- *İmam Mâlik*'in bir rivayetinde (*Resûlullah*'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir): **"Cehennem, Rabbine (ey Rabbim! bir kısmım, diğer bir kısmımı yiyor diye) şikayet etti. Bunun üzerine Rab Teâlâ ona yılda iki kere teneffüs etmesine izin verdi: Kışta bir nefes, yazda bir nefes. (İşte, hararetten en şiddetli hissedilen ve soğuktan en şiddetli hissedilen şey bu soluklardır)."** [Buharî, Mevâkit 8; Muvatta, Vükût 27, (1, 15).]

AÇIKLAMA:

1- Bu mürsel (senedi kopuk) bir rivayettir. Ancak, aynı mevzu üzerine muttaşıl senetli başka hadislerle takviye görmüştür.

2- Teysîr müellifi hadisi biraz özetleyerek buraya aktarmış ve meselâ cehennemin şikâyet sebebini tayyetmiştir. Biz tercümede o kısmı parantez içerisinde gösterdik. Hadisin son kısmındaki parantez arası ziyade, Muvatta'nın rivayetinde mevcut değildir.

3- Cehennemin, Cenâb-ı Hakk'a bir kısmım diğer bir kısmımı yiyor diye yaptığı şikayet, hararetinin yüksek olduğunu ifade eder.

Cenâb-ı Hakk yılda iki sefer nefes alıp vermesine izin vermiştir. Şüphesiz burada bir teşbih var. O da yaz aylarındaki hararetle kış aylarındaki soğuğun, hayvanın içinden attığı soluğa benzetilmesidir. Çünkü nefes, lügaten bir hayvanın havayı içine çekip sonra dışarı atmasıdır. Öyle ise hadis: *"Yaz harareti -veya kış soğuğu- cehennemin dünyaya gönderdiği bir soluk mesabesindedir"* demek istemiştir.

4- Şikayetin *"lisan-ı hal"*'den mecaz olduğu veya cehennemi bekleyen meleğin konuşması olabileceği ya da Allah'ın dilediği bir başka şekilde olabileceği söylenmiştir. Bu konuşmanın mecaz mı, hakikak mı olduğu münakaşa edilmiştir. Bazıları *"her iki görüşün bir makul yönü vardır"* derken, ekseriyet: *"Ercah olanı hakikate hamlidir, çünkü Allah her mahluku konuşturduğu gibi cehennemi de konuşturmuştur"* demiştir. *Kurtûbî* bu görüşü şöyle müdafaa eder: *"Lafzı hakikatine hamletmenin hiçbir zorluğu yok. Sâdiku'l-kelam olan Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) caiz bir şeyi haber verdi mi onu tevîl etmeye hâcet kalmaz, hakikâtine hamletmek evla olur."* Nevevî de: *"Doğru olan hakikate hamlidir. Allah, onda konuşacak şekilde temyiz ve idrak yaratmıştır"* der.

Bundan mecâz kastedildiği kanaatinde olan *Beyzâvî*: *"Cehennemin şekvası, onun kaynamasından mecazdır; bir kısmının diğer bir kısmını yemesi de onun cüzlerinin üst üste izdihamından (yığılmasından) mecazdır; teneffüs etmesi, dışa uzanan kısımların çıkmasından mecazdır"* der. *Zeynü'bnü'l-Münîr*: *"Muhtar olan hakikattır, çünkü Allah'ın kudreti cehennemi konuşturmaya sâlihtir"* demiştir.

5- Cehennemin *"kıştaki soluması"* ile kışın şiddetli soğuğu kastedilmiş olmalıdır. Çünkü cehennemin bir tabakası *"şiddetli sıcağı sebebiyle"* etrafından sıcağı emerek donma etkisi yapan ve soğukluğu ile yakan *zemherir* tabakasıdır. Cehennemde soğuğun varlığı müşkilat meselesi ise de, *İbnu Hacer*: *"Bunda bir müşkilat olmamalı. Zira, ateşten maksad onun yeridir. Onda bir de zemherir tabakası vardır"* der.

6- Hadis, Mûtezile ve diğer fırkalardan: *"Cehennem Kıyamet günü yaratılacak"* diyenleri reddeder.

7- Hadisin Buharî'deki vechinden hareketle: *"Kışta da soğuğun geçmesine kadar namazın tehirine cevaz olmalıdır"* denebileceğini belirten *İbnu Hacer*, bunu hiçbir fakihin söylemediğini, aksi takdirde kışta en soğuk an sabah namazı vaktine rastladığı için soğuk kırılıncaya kadar vaktin çıkacağını belirtir.

2395 ٣٦- وعن أبى ذر رضى الله عنه قال: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فى سَفَرٍ فَأَرَادَ الْمُؤَذِّنُ أَنْ يُؤَذِّنَ لِلظُّهْرِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَبْرِدْ، ثُمَّ أَرَادَ الْمُؤَذِّنُ أَنْ يُؤَذِّنَ، فَقَالَ لَهُ: أَبْرِدْ مَرَّتَيْنِ أَوْثَلاَثاً حَتَّى رَأَيْنَا فَيْءَ التُّلُولِ، ثُمَّ قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: إِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ، فَإِذَا

اشْتَدَّ الحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

«الْفَيْحُ»: اللفح والوهج.

36. (2395)- *Ebu Zerr (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biz, bir sefer sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Müezzinimiz öğle namazı için ezan okumak istedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona:*

"Serinlemeyi bekle!" *dedi. Bir müddet geçince müezzin ezan okumak istemişti, yine ikinci ve hatta üçüncü defa:*

"Serinlemeyi bekle!" *dedi. (Bekledik), hattà tümseklerin (doğu cihetindeki) gölgelerini gördük. O zaman aleyhissalâtu vesselâm:*

"Şiddetli hararet cehennemin bir kabarmasıdır. Öyleyse, hararet şiddetlenince öğle namazını (vakit) serinleyince kılın" *dedi."* [Buharî, Mevâkît 9, 10, Ezân 18; Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Mesacid 184, (616); Ebu Dâvud, Salât 4, (401); Tirmizî, Salât 119, (1,58).]

AÇIKLAMA:

Burada yolculuk sırasında da, sıcaklık sebebiyle öğle namazının tehiri mevzubahistir. Hadis tehirin nihâî hududu hakkında bir bilgi vermektedir. Aslında âlimler, bu meselede ittifak edecekleri kesin bir yorum yapamamışlardır. Bazıları: *"Öğle (zevâl) gölgesinden sonra gölgenin bir zirâ olmasına kadar tehir edilir"* demiştir. Diğer bazıları, gölge, eşyanın boyunun *"dörtte biri", "üçte biri", "yarısı... oluncaya kadar"* -ve hatta başka şeyler- söylemişlerdir. *Mâzirî*, bu ihtilafın (aylara, yerlere göre) durumun farklı olmasından ileri geldiğini belirtir. Şurası muhakkak ki, nihâî noktayı tesbit edecek gölge miktarı, bulunulan ahvale göre değişse de şu kaide esastır: *"Hiçbir surette öğlenin nihâî vaktini taşıracak şekilde tehir caiz değildir."* Durum bu olunca, Buharî'nin Kitâbü'l-Ezân'da, Müslim, *İbnu İbrâhim*'den kaydettiği حَتَّى سَاوَى الظِّلُّ التُّلُولَ **"Namazı, gölge tümseğe müsavi oluncaya kadar tehir etti"** *ibaresini tevil gerekir. Zira bunun zahiri, eşyanın gölgesi, eşyanın misli oluncaya kadar öğlenin tehirine cevaz vermektedir.* *İbnu Hacer* der ki: *"Buradaki müsavaattan maksad, gölgenin tümseğin yanında, -hiç belli değilken- zuhur etmesidir. Yani miktarda değil, zuhurda eşit olması, maksud olması ihtimali var. Ancak şu da söylenebilir: "Bu sefer sırasında söylenmiştir, muhtemeldir ki öğleyi, ikindi ile beraber kılmak (cem'etmek) üzere gölge eşyanın misli oluncaya kadar namazı tehir etmiştir."*

2396 ٣٧- وعن القاسم بن محمد قال: [مَا أَدْرَكْتُ النَّاسَ إِلاَّ يُصَلُّونَ الظُّهْرَ بِعَشِيٍّ]. أخرجه مالك.

37. (2396)- *Kâsım İbnu Muhammed* anlatıyor: *"Ben, Ashab'ı öğle namazını aşiyy'de kılar gördüm."* [Muvatta, Vükût 13, (1, 9).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste gecen *nâs* (insanlar) tabirini *Ashâb* olarak tercüme ettik. Çünkü ravi *Kâsım İbnu Muhammed*,Tâbiîn'in büyüklerindendir, nâs ile Ashab'ı kastetmektedir.

2- *"Aşiyy"* kelimesi, zevalden gurûb'a kadar olan zamanın ismidir. Yani güneş öğleyin batıya yönelince akşam ufukta kayboluncaya kadar geçen zamandır. Dahası, zeval'den ertesi sabaha kadar geçen zaman dilimine de *aşiyy* dendiği olmuştur. Bu durumda öğle müddetinin *aşiyy*'le tarifi zahirde müşkilat arzeder. Ancak, *Zürkânî*'nin kaydettiği üzere bununla *Kâsım (rahimehullah)* öğlenin serinliğe tehirini kastetmiştir.

2397 ٣٨- وعن أبي موسى رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا كَانَ الْحَرُّ أَبْرَدَ بِالصَّلاَةِ، وَإِذَا كَانَ الْبَرْدُ عَجَّلَ]. أخرجه النسائي.

38. (2397)- *Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hava sıcaksa öğleyi serinleyince kılıyordu, hava serinse ta'cil (edip ilk vaktinde) kılıyordu."* [Nesâî, Mevâkît 4, (1, 248).]

AÇIKLAMA:

Teysîr, hadisin râvisini *Ebu Mûsa* olarak kaydetmiştir. Bir zühul olsa gerektir, zira Nesâî'de *Enes İbnu Mâlik*'tir. Aslına göre tashih ettik.

2398 ٣٩- وعن علىّ بن شيبان رضى الله عنه قال: [قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَكَانَ يُؤَخِّرُ الْعَصْرَ مَا دَامَتِ الشَّمْسُ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً]. أخرجه أبو داود.

39. (2398)- *Ali İbnu Şeybân (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına geldik. İkindi namazını, güneş gökte beyaz ve (sarılıktan arı ve) parlak olduğu müddetçe tehir ediyordu."* [Ebu Dâvud, Salât 5, (408).]

2399 ٤٠- وعن أنس رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا قُدِّمَ الْعَشَاءُ فَابْدَءُوا بِهِ قَبْلَ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ، وَلاَ تَعْجَلُوا عَنْ عَشَائِكُمْ].

أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

40. (2399)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Akşam yemeği hazırlanmış ise, yemeğe namazdan önce başlayın. Yemeğinizi aceleye de getirmeyin."** [Buharî, Et'ime 58, Ezân 42; Müslim, Mesâcid 64, (557); Tirmizî, Salât 262, (353); Nesâî, İmâmet 57, (2, 111).]

AÇIKLAMA:

1- Akşam namazı sırasında yemek hazır olduğu takdirde akşam yemeğini öne almayı tavsiye eden muhtelif rivayetler vardır. Teysîr'in kaydettiği rivayet, إذَا قُدِّمَ الْعَشَاءُ **"Akşam yemeği takdim edilirse..."** şeklindedir. Buharî إذَا وُضِعَ الْعَشَاءُ **"Akşam yemeği, konulursa..."** حَضَرَ الْعَشَاءُ, **"Akşam yemeği hazır olursa..."** şekillerini kaydetmiştir. إذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ وَ قُرِّبَ الْعَشَاءُ فَكُلُوا ثُمَّ صَلُّوا **"Akşam namazı başlar başlamaz yemek de getirilirse yemeği yeyin, sonra namaz kılın"** şeklinde başka şekilde de hadis rivayet edilmiştir.

Yemeğin hazır olması, yiyecek kimsenin önüne konmuş olması diye açıklanmıştır.

Şu halde, akşam namazı ile akşam yemeği aynı zamana rastlayacak olursa, yemeğin öne alınması gerekmektedir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir an önce namaza geçelim diye acele edilmesini de tavsiye etmiyor. *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)*'den rivayet edildiğine göre, kendisinin önüne yemek konunca namaza başlandığı olmuştur da O, yemeğini bitirmedikçe namaza iştirak etmemiştir. Ancak imamın kıraatını dinlemiştir.

2- Bazı âlimler, hadislerde hep akşam yemeğinin zikrini delil yaparak: *"Bu ruhsat akşam namazına hastır"* demişlerdir. Ancak *el-Fâkihânî*, illeti nazar-ı dikkate alarak hükmü umum namazlara hamletmek gerektiğini söylemiştir. Yani hangi namaz olursa olsun, yemekle çakışacak olursa yemeğin takdimi, namazın tehiri gerekir. Ona göre illet huşunun kaybolmasına müncer olacak teşviştir. Hadiste akşamın zikri, umumiyetle o saatte oruç açılacağı içindir. Ama: *"Oruçlu olmayan acıkmış kimse, bazan oruçlulardan daha çok yemek arzusu duyar"* denmiştir.

3- Bazıları, ikâmet sırasında sofra gelirse birkaç lokma ile nefsini öldürüp, namaza gelmesi, sonra da doyuncaya kadar yemesi gerekir demiş ise de, bu mülahaza hadislerde gelen *"acele etmeyin"* kaydına muhalif bulunmuştur.

4- Şunu da belirtelim ki, cumhur bu emri vecibe olarak anlamamış, *nedb* anlamıştır. Yani *"Önce yemek yerseniz daha iyi olur"* manasında bir tavsiye telakki etmiştir. Bazıları da bunu vücub olarak görmüştür. Esas olan cumhurun görüşüdür. Zahirilere göre sofraya rağmen kılınan namaz bâtıldır.

5- Son olarak şunu da belirtelim ki, yemekle namazın çakışması halinde yemeğin öne alınması, namaz kılmaya gerekli olan vaktin bulunması şartıyla mendub ve meşrudur. Aksi takdirde namazın fevt olma veya daralmasına müncer olacak şekilde vakit dar ise caiz değildir.

Mevzuun bütünlüğü için 2403 numaralı hadis ve açıklamasına da bakılmalıdır.

2400 ٤١ - وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ وَحَضَرَ الْعَشَاءُ فَابْدَءُوا بِالْعَشَاءِ]. أخرجه الشيخان.

41. **(2400)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:* **"Namaz başlar ve akşam yemeği de hazır olursa akşam yemeğiyle başlayın."** [Buharî, Et'ime 58, Ezân 42; Müslim, Mesâcid 65, (558).]

2401 ٤٢ - وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: إذَا وُضِعَ عَشَاءُ أَحَدِكُمْ، وَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَابْدَءُوا بِالْعِشَاءِ، وَلاَ يَعْجَلْ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهُ، وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يُوضَعُ لَهُ الطَّعَامُ، وَتُقَامُ الصَّلاَةُ فَلاَ يَأْتِيهَا حَتَّى يَفْرُغَ، وَإِنَّهُ لَيَسْمَعُ قِرَاءَةَ الإِمَامِ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

42. **(2401)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Birinizin akşam yemeği konur, (bu sırada) namaz da başlarsa, siz akşam yemeği ile başlayın. Ondan boşalıncaya kadar acele de etmeyin."**

"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) için yemek konunca namazın başladığı olurdu. O, yemekten boşalmadıkça namaza gelmezdi. Ancak o, imamın kıraatını dinlerdi."

2402 ٤٣- وفى أخرى لأبى داود عن عبد الله بن عبيد بن عمير قال:

[كُنْتُ مَعَ أَبِى فِى زَمَانِ ابْنِ الزُّبَيْرِ إِلَى جَنْبِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا، فَقَالَ عَبَّادُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ ابنِ الزُّبَيْرِ: إِنَّا سَمِعْنَا أَنَّهُ يُبْدَأُ بِالْعَشَاءِ قَبْلَ الصَّلاَةِ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: وَيْحَكَ، مَا كَانَ عَشَاؤُهُمْ؟ أَتُرَاهُ كَانَ مِثْلَ عَشَاءِ أَبِيكَ].

43. **(2402)**- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde *Abdullah İbnu Ubeyd İbni Umeyr* şunu anlatır: *"İbnu'z-Zübeyr zamanında, ben Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in yanında babamla birlikte bulunuyordum. Abbâd İbnu Abdillah İbni'z-Zübeyr sordu:*

"Biz işittik ki, akşam yemeğine namazdan önce başlanırmış, (doğru mu?)"

Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şu cevabı verdi:

"Bak hele! Onların akşam yemekleri nasıldı? Zanneder misin ki, bu, babanın akşam yemeği gibiydi?" [Buhârî, Ezân 42; Müslim, Mesâcid 66, (559); Muvatta, İsti'zân 19, (2, 971); Ebu Dâvud, Et'ime 10, (3757, 3759); Tirmizî, Salât 262, (353, 354).]

2403 ٤٤- وعن جابر رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تُؤَخِّرُوا الصَّلاَةَ لِطَعَامٍ، وَلاَ لِغَيْرِهِ]. أخرجه أبو داود.

44. **(2403)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Yemek veya bir başka şey için namazınızı tehir etmeyin."** [Ebu Dâvud, Et'ime 10, (3758).]

AÇIKLAMA:

Hz. Cabir (radıyallahu anh) tarafından yapılan bu rivayet öncekilerle tearuz etmektedir. Çünkü burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, yemek sebebiyle namazı tehir etmememizi emretmektedir.

Hattâbî merhum, aradaki zıtlık ve tearuzu şöyle giderir: "... *Yemeği öne almayı irşad buyuran hadis, nefsine yemek iştihası galebe çalan kimse hakkında varid olmuştur. Öyleyse:*

★ *Kişi bu durumda ise (yani nefsine mağlup ise),*

★ *Yemek de hazır olursa,*

★ *Namazın da yetişmesine yeterli vakit varsa, nefsinin iştihasını teskin için yemeği öne alır. Nefsin bu hakkı, namazı ifaya mani olmaz. Ashab-ı güzin nezdinde yemek işi fazla zaman almıyordu. Az bir müddette yemekten halî oluyorlardı. Zira fazla yemek yemiyorlardı. (Uzun müddet başından kalkılamayacak) çeşitli yemeklerin yendiği mükellef sofralar da kurmuyorlardı. Onların yemeğini, birkaç yudum süt, birkaç lokma kavud veya bir avuç hurma veya buna benzer bir şey teşkil ediyordu. Böylesi şeylerin yenilmesi namazı normal zamanından tehire sebep olmadığı gibi, vaktinin kaçırılmasına hiç sebep olmazdı.*

Hz. Câbir'in hadisindeki, **"Yemek veya bir başka şey için namazınızı tehir etmeyin"** *emri ise, bu söylenenlerden:*

★ *Musallinin hali.*

★ *Yemeğin vasfı.*

★ *Namazın vakti, değişiklik arzetme durumuyla ilgilidir. Şöyle ki:*

★ *Yemek henüz konmamışsa,*

★ *Kişi yemek hususunda nefsine hakim ise,*

★ *Namaz vakti de girmiş ise namazı önce kılıp, yemeği sona bırakması vacibtir."*

2404 ٤٥– وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [أَعْتَمَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ بِالْعِشَاءِ، فَخَرَجَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَقَالَ: الصَّلاَةَ يَارَسُولَ اللّهِ، رَقَدَ النِّسَاءُ وَالصِّبْيَانُ، فَخَرَجَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ، يَقُولُ: لَوْلاَ أَنَّ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِى لأَمَرْتُهُمْ بِالصَّلاَةِ هٰذِهِ السَّاعَةَ]. أخرجه الشيخان والنسائِى.

45. **(2404)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gün) yatsıyı te'hir etmişti. Ömer (radıyallahu anh) çıkıp:*

"Ey Allah'ın Resûlü, namazı kılalım. Kadınlar ve çocuklar yattılar" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm başı su damlıyor olduğu halde çıkıp:

"Ümmetime meşakkat vermemiş olsam yatsıyı bu vakitte kılmalarını emrederdim!" *buyurdu."* [Buharî, Mevâkit 24; Müslim, Mesâcid 225, (642); Nesâî, Mevâkit 20, (1, 265).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr müellifi hadisi özetleyerek nakletmektedir. Aynı vak'a *Hz. Aişe, Abdullah İbnu Ömer* gibi başkaları tarafından da rivayet edilmiştir.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) namazın oldukça geciktiğini belirtmek için *"..Halk yattı, uyandı, tekrar yattı tekrar uyandı, bunun üzerine Ömer kalkarak.."* diye anlatır.

2- Çeşitli rivayetlerden sarih olarak anlaşıldığı üzere, sadedinde olduğumuz hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatsıyı, bir keresinde mûtad olarak kıldığı vaktin dışına çıkarmış ve *Hz. Ömer (radıyallahu anh)*'in müracaatta bulunmasına sebep olacak şekilde tehir etmiştir. Bazı rivayetlerde bu gecikmenin nısfu'l-leyl'e yani gecenin yarısına kadar uzadığı belirtilir. Nitekim müteakiben kaydedilen *Hz. Enes* rivayeti (2405. hadis) *Şatru'l-leyl* (gece yarısı) tabirini ihtiva eder.

3- Bir kısım ülemâ, bu hadise dayanarak, uykusu galebe çalan kimselerin yatsı namazını kılmazdan önce yatıp uyuyabileceği hükmünü çıkarmıştır. Bu kanaatte olan Buharî, *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)*'in uyku bastırdığı zaman, -uykunun namazın kaçırılmasına sebep olacağına dair korkusu yoksa- yatsıyı kılıp kılmadığına bakmadan uyuduğuna dair rivayeti kaydeder.

4- Sadedinde olduğumuz hadisin haber verdiği namazı tehir hâdisesinin bazı rivayetlerde *"gece yarısı"*na kadar tehiriyle ilgili tasrihat geldiğini belirtmiştik. İşte bu tasrihattan hareket eden bazı âlimler, yatsının *ihtiyârî olan vakti*nin ufuktaki *şafak* denen aydınlığın kaybolma anından gece yarısına kadar devam ettiği hükmüne ulaşmışlardır. Bu hususu belirten *Nevevî*, yatsının kılınmasının *"caiz"* olduğu vaktin sabah namazı vaktinin girmesine kadar devam ettiğini söyler. Bu husus Müslim'in kaydettiği *Ebu Katâde* hadisinde sarihtir: إِنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلاَةَ حَتَّى يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلاَةِ الْأُخْرَى **"(Uyku sebebiyle namazı kaçırmada bir taksir yoktur.) Taksir ancak başka namazın vakti girinceye kadar namazını kılmayan kimseye vardır."** [27]

Mezkur *Ebu Katâde* hadisinde *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir namaz vaktinin nihâî hududunu, müteakip namaz vaktinin girişine kadar uzatmaktadır. Cumhur, namaz vakitlerini sınırlamada bu hadiste gelen ölçüyü esas almış, buna uymayan ferdî ictihadlara itibar etmemiştir. Sözgelimi *el-İstahrî*, sadedinde olduğumuz hadise dayanarak yatsının nihâî hududunun nısfu'l-leyl olduğunu söylemiş, nısfu'l-leyl'den sonra kılınacak namazı *edâ* değil *"kaza"* olarak değerlendirmiştir.

2405 ٤٦- وعن أنس رضى اللّه عنه: [أنَّهُ سُئِلَ، هَل اتَّخَذَ رَسولُ اللّهِ ﷺ خَاتِماً؟ قَالَ: أَخَّرَ لَيْلَةً الْعِشَاءَ إِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَكَأَنِّى أَنْظُرُ

(27) Bu hadis 2343 numarada geçti.

إلى وَبِيص خَاتَمِهِ، وَقَالَ: إنَّ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا وَرَقَدُوا، وَإنَّكُمْ لَنْ تَزَالُوا فِى صَلاَةٍ مَا انْتَظَرْتُمُوهَا]. أخرجه الشيخان والنسائى.

«الْوَبِيصُ»: البريق واللمعان.

46. (2405)- *Hz. Enes (radıyallahu anh)*'den rivayet edilir ki, kendisine: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yüzük kullandı mı?*" diye sorulmuştur da şu cevabı vermiştir:

"*Bir gece, yatsıyı gece yarısına kadar (şatru'l-leyl) tehir etti. Sonra, yüzü bize dönmüş olarak yanımıza geldi -sanki şu anda yüzüğünün parıltısını görüyor gibiyim- ve şöyle dedi:* "**İnsanlar namazlarını kıldılar ve yattılar. Siz ise, namazı beklediğiniz müddetçe namaz kılma (sevabını alma)ktasınız.**" [Buharî, Mevâkît 25, 40, Ezân 36, 156, Libâs 48; Müslim, Mesâcid 223, (640); Nesâî, Mevâkît 21, (1, 268).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, nısfu'l-leyl'e (gece yarısına) kadar tehir hadisesinin mutad olmadığını pek sarih olarak göstermektedir: "*Bir gece...*" tabirinden başka, *Resûlullah*'ın: "**İnsanlar namazlarını kıldılar..**" ifadesi de bunu teyid eder. Yani çoğunluk mutad üzere ilk vaktinde yatsı namazını kılıp yatmış bulunmaktadır.

Resûlullah'ın ifadesinde erken yatanlara kınama mevcut değildir. Ancak namaz kılmak üzere bekleyenlere övgü mevcuttur, çünkü namaz kılmak maksadıyla bekledikçe, geçen her an namaz kılmış gibi ibadet sevabına vesile olduğunu ifade buyurmuştur.

2- *Hasan Basrî* hazretleri bu hadise dayanarak "*İnsanlar bir hayrı bekledikleri müddetçe o hayrın içindedirler*" demiştir.

3- Âlimler bu ve başka hadisleri de gözönüne alarak, bir maslahata mebni geç yatmayı, geceyi uyanık geçirmeyi tecviz etmişlerdir.

2406 ٤٧- وعنه رضىَ اللّهُ عنه قال: [أُقِيمَتِ الْعِشَاءُ، فَقَالَ رَجُلٌ: لِى حَاجَةٌ، فَقَامَ النَّبِىُّ ﷺ يُنَاجِيهِ حَتَّى نَامَ الْقَوْمُ، أَوْ بَعْضُ الْقَوْمِ ثُمَّ صَلَّوْهَا]. أخرجه الخمسة: واللفظ لمسلم.

47. **(2406)**- Yine *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Yatsı namazı için ikâmet okunmuştu ki bir adam: "Benim bir işim var!" diyerek araya girdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (farzı kıldırmazdan önce) kalktı, adamla hususi şekilde konuşmaya başladı. İnsanlar -veya bir kısmı- uyuyuncaya kadar konuşma uzadı. Namazı sonra kıldılar."* [Buharî, Ezân 27, 28, İstizân 48; Müslim, Hayz 126, (376); Ebu Dâvud, Salât 46, (542); Tirmizî, Salât 373, (517, 518); Nesâî, İmâmet 13, (2, 81).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah*'a tam namaz öncesi uğrayan kimsenin kim olduğuna dair rivayetlerde sarahat yoktur. Ancak şârihler, bunun, kavminin ileri gelenlerinden biri olduğu, bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm'ın onun kalbini kazanmak için kendisine itibar edip, namazın tehiri pahasına, meselesini uzun uzadıya dinleyip tartıştığını belirtirler. Ancak, bu zatın vahiy getiren bir melek olabileceğini söyleyen de olmuştur.

2- Bazı rivayetlerde *"halkın uyukladığı"*nın zikredilmiş olmasını değerlendiren *İbnu Hacer* burada kastedilen uykunun müstağrak yani abdesti bozar mahiyetteki gerçek uyku olmayıp uyuklamadan ibaret olduğunu belirtir.

3- Bu rivayet, bir kişinin cemaat huzurunda bir başkasını hususi şekilde çağırmasının caiz olduğunu ifade eder. Bu noktayı belirtmenin şu bakımdan ehemmiyeti vardır: *Resûlullah* iki kişiden birini çağırıp hususi fısıldaşmayı yasaklamıştır.

4- Hadis ihtiyaç halinde ikamet ile iftitah tekbirinin arasının açılabileceğine delil kılınmıştır. İhtiyaç olmadığı halde bu davranış mekruhtur. *Şâfiîler, Hanefilerin* mutlak şekilde *"Müezzin:* قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ "Namaz başladı" *dedikten sonra, imamın tekbir getirmesi vacibtir"* hükmünü reddetmede bu hadisi delil yapmışlardır.

2407 ٤٨- وعن معاذ بن جبل رضى اللّه عنه قال: [بَقِينَا نَنْتَظِرُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فِي صَلاَةِ الْعَتَمَةِ فَتَأَخَّرَ حَتَّى ظَنَّ الظَّانُّ أَنَّهُ لَيْسَ بِخَارِجٍ، وَالْقَائِلُ مِنَّا يَقُولُ قَدْ صَلَّى، فَإِنَّا لَكَذٰلِكَ حَتَّى خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالُوا لَهُ كَمَا قَالُوا؟ فَقَالَ: أَعْتِمُوا بِهٰذِهِ الصَّلاَةِ فَإِنَّكُمْ قَدْ فُضِّلْتُمْ بِهَا عَلَى سَائِرِ الأُمَمِ، لَمْ تُصَلِّهَا أُمَّةٌ قَبْلَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

48. **(2407)**- *Hz. Muaz İbnu Cebel (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"(Bir gece) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yatsı namazı için uzun müddet bekledik, ama*

gecikti. O kadar ki, bazıları (hane-i saâdetinden) çıkmayacağı zannına düştü. İçimizden: "Namazını (evinde) kılmıştır" diyen bile oldu.

İşte biz bu hal üzere iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çıktı ve kendisine önceden tahminen söylediklerini tekrar ettiler. Bunun üzerine:

"Geceye bu namazla girin. (Bilin ki) siz bu namaz sayesinde diğer ümmetlere üstün kılındınız. Bunu sizden önceki ümmetlerden hiçbiri kılmadı" *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Salât 7, (421).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın **"Geceye bu namazla girin!"** emrini, bir kısım âlimler: *"Yatsıyı tehir ederek kılın!"* şeklinde anlamışlardır.

2- *Tîbî: "Bu hadiste, bizden önceki şeriatler hakkında nesh vârid olmamışsa bizim için de şeriat olacaklarına delil vardır"* demiştir.

3- *Aliyyü'l-Kârî,* yatsı dahil beş vakit namazın vakitlerini kılarak gösterdikten sonra *Cibril (aleyhisselam)*'in beyan buyurduğu **"Bu, senden önceki peygamberlerin de namaz vakti idi"** hadisi ile [28] bu hadis arasındaki tearuzu şöyle telif eder: *"Yatsı namazını önceki peygamberler nafile veya bir ziyade olarak kılarlardı, ümmetleri üzerine farz kılınmamıştı, tıpkı teheccüd namazı gibi. Çünkü teheccüd namazı aleyhissalâtu vesselâm'a vacib olduğu halde bizlere vacib değildir."*

Mirek de şöyle bir açıklama sunmuştur: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, önceki peygamberler yatsıyı sizin gibi, tehirli ve karanlığın çöktüğü, insanlara uykunun bastırdığı bir zamanda cemaat halinde kılma bekleyişi içinde olmadan kıldıklarını kastetmiş olması da muhtemeldir."*

2408 ٤٩- وعن أبى موسى رضى اللّه عنه قال: [أَعْتَمَ بِالصَّلاَةِ، يَعْنِى النَّبِىُّ ﷺ حَتّى أَبْهَارَّ اللَّيْلُ، ثُمَّ خَرَجَ، فَصَلَّى بِهِمْ فَقَضَى النَّبِىُّ ﷺ صَلاَتَهُ. قَالَ لِمَنْ حَضَرَهُ: عَلَى رِسْلِكُمْ أَعْلِمُكُمْ وَأَبْشِرُوا، إنَّ مِنْ نِعْمَةِ اللّهِ عَلَيْكُمْ أَنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ يُصَلِّى هٰذِهِ السَّاعَةَ غَيْرَكُمْ].

أخرجه الشيخان.

«أبْهَارَّ اللَّيْلُ»: ذهب معظمه، أو نصفه.

«وَرِسْلِكُمْ»: بكسر الراء، أى على هينتكم

(28) Bu hadis 2364 numarada kaydedildi.

49. **(2408)**- *Ebu Musâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün] yatsı namazını geciktirdi. Hatta gecenin çoğu gitti. Sonra çıktı ve cemaate namazlarını kıldırdı. Namazı bitirince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) orada hazır bulunan cemaate:*

"(Buradan ayrılmakta) acele etmeyin, size bir husus haber vereyim de sevinin: Bilesiniz, üzerinizdeki Allah'ın nimetlerinden biri de şudur: Şu saatte namaz kılan sizden başka hiç kimse yok -veya sizden başka kimse şu saatte namaz kılmamıştır.-" *Bu iki sözden hangisini söylemişti bilemiyoruz."*

Ebu Musâ ilaveten dedi ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işittiklerimize sevinerek evlerimize döndük."* [Buharî, Mevâkît 22; Müslim, Mesâcid 224, (641).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer* mezkûr gecikmenin, keyfi bir geçikme olmayıp, ordu techizi gibi fevkalade bir meşguliyetten ileri geldiğini, *Taberî*'nin *Hz. Câbir*'den kaydetmiş olduğu bir rivayete atfen belirtir.

2- Bu hadise dayanarak, yatsının tehirinde fazilet olduğu kabul edilmiştir. Ancak *İbnu Battâl* demiştir ki: *"Artık bu, günümüzde imamlara muvafık olmaz. Zira aleyhissalâtu vesselâm namazı hafif tutmayı emretmiş,* **"Çünkü cemaatte zayıflar, ihtiyaç sahipleri vardır"** *buyurmuştur." Ebu Saidi'l-Hudrî*'nin bir rivayeti şöyle: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte yatsı namazını kıldık. O gece takriben nısfu'l-leyl geçinceye kadar çıkmamıştı. Çıkınca şunları söyledi:* **"Herkes namazını kıldı ve yatağına girdi. Siz ise namaz bekledikçe namaz kılma sevabı aldınız. Eğer zayıfın za'afı, hastanın hastalığı, ihtiyaç sahibinin ihtiyacı olmasaydı bu namazı gecenin yarısına kadar tehir ederdim."**

Bazı alimler bunu ve Tirmizî'nin kaydettiği: **"Eğer ümmetime meşakkat vermemiş olsaydım yatsıyı gecenin üçte biri veya yarısına kadar tehir etmelerini emrederdim"** hadisini nazar-ı dikkate alarak şöyle derler: *"Kim yatsıyı tehire kendinde güç bulabilir ve uykuya da mağlub olmazsa, cemaatten kimseye meşakkat vermemek şartıyla, onun tehir etmesi efdaldir." Nevevî*'nin Müslim Şerhi'nde kaydettiği bu hükme Şâfiîlerden ve diğer mezhep mensuplarından bir çok alim iştirak etmiştir.

Başta *Tahavî, Mâlik ve Ahmed* olmak üzere ashab ve Tabiîn'den pek çoğu yatsıyı gecenin üçte birine kadar tehir etmeyi müstehap addetmişlerdir. Yeni görüşünde *Şâfiî* hazretleri de buna hükmeder. Eski görüşünde ise, *ta'cil efdaldir* demiştir.

2409 ٥٠- وعن أبى هريرة رضى اللّهُ عَنه: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاَةِ، فَقَدْ أدْرَكَ الصَّلاَةَ كُلَّهَا]. أخرجه الستة.

وفى رواية: «مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاَةِ مَعَ الإمَامِ».

50. **(2409)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Namazdan bir rek'ate yetişen, namazın tamamına yetişmiş sayılır."** [Buhârî, Mevâkit 28, 17; Müslim, Mesâcid 161, (607); Muvatta, Vükût 16, (1, 10); Ebu Dâvud, Salât 241, (1121); Tirmizî, Salât 377, (524); Nesâî, Mevâkît 30, (1, 274); İbnu Mâce, İkâmet 91, (1122).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis 2391-2392. hadislerde genişçe açıklandığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

2410 ٥١- وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ صَلاَةٍ مِنَ الصَّلَوَاتِ، فَقَدْ أدْرَكَهَا إلاَّ أنَّهُ يَقْضِى مَا فَاتَهُ]. أخرجه النسائى.

51. **(2410)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Namazlardan herhangi bir namazın bir rek'atine yetişen, o namaza yetişmiş demektir. Ancak, kaçırdığını kaza eder."** [Nesâî, Mevâkît 30, (1, 275).]

2411 ٥٢- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [مَا صَلَّى رَسُولُ اللّهِ ﷺ صَلاَةً لِوَقْتِهَا الآخِرِ مَرَّتَيْنِ حَتَّى قَبَضَهُ اللّهُ].

52. **(2411)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ölünceye kadar, hiçbir namazı son vaktinde iki kere kılmış değildir."* [Tirmizî, Salât 127, (174).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zaruret olmadıkça namazı, hep ihtiyarî vakti içerisinde kıldığını göstermektedir. Efdal olan, ilk vaktinde kılmaktır. *Resûlullah*, amellerinde her seferinde en efdali tercih ettiği ve takip ettiği için son vaktinde namaz kıldığına dair rivayet mevcut değildir. Ancak *Aliyyü'l-Kârî, "Hz. Aişe'nin bunu söylerken Resûlullah'ın öğrenmek üzere son*

vaktinde Cebrail'le beraber kıldıkları ile, öğretmek üzere son vaktinde ashabına kıldırdığı namazları sayıya dahil etmemiş olmalı'' der. Zira bunları saysaydı ikişer sefer kılmış olduğunu zikrederdi.

2412 ٥٣- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما: [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: الْوَقْتُ الأَوَّلُ مِنَ الصَّلاَةِ رِضْوَانُ اللّهِ، وَالآخِرُ عَفْوُ اللّهِ]. أخرجهما الترمذى.

53. **(2412)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Namazın ilk vaktinde Allah'ın rızası vardır. Son vaktinde de affı vardır.''** [Tirmizî, Salât 127, (172).]

AÇIKLAMA:

Hadis namazı ilk vaktinde kılmanın Allah'ın rızasına sebep olduğunu belirtmektedir. Rızaya sebeptir, çünkü Allah'a ibadete acele etme, koşma vardır. Kul böylece ilahî davetin ehemmiyetini kavradığını ifade etmiş olmaktadır.

Son vaktinde kılmada, vaktin dışına çıkma veya en azından kerahet vaktine girme ihtimali vardır. Bu ise bir taksir, bir kusurdur. Öyle ise o vakitte kılmak affa vesile olan bir hayır olur. Amma rızayı kazanmak nerede, affa mazhar olmak nerede? Rızaya eren daha önceden işlenmiş kusuru varsa, onların da affına ister istemez mazhar olur.

Her hal û karda namazı ilk vaktinde kılmak efdaldir.

2413 ٥٤- وعن رافع بن خديج رضى اللّه عنه [أنَّ رسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلأَجْرِ]. أخرجه أصحاب السنن.

وزاد رزين: «وَإِنَّ أَفْضَلَ الْعَمَلِ الصَّلاَةُ لِوَقْتِهَا».

54. **(2413)**- *Râfi' İbnu Hadîc (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Sabah namazını aydınlıkta kılın.''** [Tirmizî, Salât 117, (154); Ebu Dâvud, Salât 8, (424); Nesâî, Mevâkît 27, (1, 272).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmayı emretmektedir, yani ilk vaktinde değil.

Ebu Hanife, Süfyan-ı Sevrî, namazın aydınlanınca kılınmasını efdal bulurlar. Sahabe ve Tabiî'nden bu görüşte olan başkaları da var.

2- Bazı rivayetler, sabah namazının karanlıkta kılınmasını amirdir. Nitekim onlar daha önce geçti (2360- 2363). Bu ise aydınlanınca kılınmasını efdal göstermektedir. İkisini birleştirmek maksadıyla: *"Burada murad, erken başlansa da kıraatı ortalık ağarıncaya kadar uzatmak kastedilmiştir"* diyen de olmuştur.

Mamafih, erkenden kılma (tağlis) emri sonradan neshedilmiştir diyen âlimler de olmuştur. Ancak bu iddia zanna dayandığı için reddedilmiştir.

Şunu da kaydedelim ki, sabah namazını ortalık ağarınca kılma hususunda Ashab'ın icma ettiğini söyleyen de olmuştur. Gerçek şu ki, bu meselede icmâ söz konusu olamaz.

2414 ٥٥- وعن يحيى بن سعيد رضى اللّه عنه قال: [إنَّ الْمُصَلِّى لَيُصَلِّى الصَّلاَةَ، وَمَا فَاتَتْهُ، وَلَمَا فَاتَهُ مِنْ وَقْتِهَا أَعْظَمُ مِنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ]. أخرجه مالك.

55. **(2414)**- *Yahya İbnu Sa'id (radıyallahu anh)* demiştir ki: *"Musalli, (farz) namazı vakti çıkmış olan namazlarıda kılar. Onun vaktinde kılamayıp kaçırdığı, ehlinden de malından da daha mühim (bir kayıp)dır."* [Muvatta, Vükût 23, (1, 12).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, zahirde *Yahya İbnu Sa'id (radıyallahu anh)*'in sözü gözükmektedir. Yani sahabi sözüdür. Ancak, *İbnu Abdilberr*'in de dikkat çektiği üzere rivayette ortaya konan hüküm, rey ve ictihadla ulaşılacak bir mesele olmaması haysiyyetiyle hadis hükmen merfudur. Zira bu çeşit değerlendirmeleri ancak vahye mazhar peygamberler yapabilir.

2415 ٥٦- وعن أمّ فروة رضى اللّه عنها: [وَكَانَتْ مِمَّنْ بَايَعَ النَّبِىَّ ﷺ قَالَتْ: سُئِلَ النَّبِىُّ ﷺ أَىُّ الأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الصَّلاَةُ لأَوَّلِ وَقْتِهَا].
أخرجه أبو داود والترمذى.

56. **(2315)**- *Ümmü Ferve (radıyallahu anhâ)* -ki *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a* biat edenlerden biri idi- anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, "Hangi amel efdaldir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:*

"İlk vaktinde kılınan namaz!" [Ebu Dâvud, Salât 9, (426); Tirmizî, Salât 127, (170); Müslim, İmân 137, (85); Buharî, Mevâkît 5.]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan amelin en efdali, en hayırlısı hangisidir? diye bir çok kereler sualler vaki olmuştur. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu ve benzeri suallere her seferinde farklı cevaplar vermiştir. Âlimler, cevaplardaki farklılığı birkaç sebeple izah ederler:

★ Soru sahiplerinin ahvalindeki farklılık: Bu yüzden, herkesin en ziyade muhtaç olduğu veya haline en uygun şey ne ise onunla cevap vermiştir. Meselâ böyle bir sorunun cevabı erkeğe *"Cihad"* iken, kadına *"Hacc"* olmuştur.

★ Soru vaktinin farklılığı: Bazı vakitlerde -o vaktin şartlarına uygun olarak- bir amel, diğerine nazaran efdaldir. Nitekim İslâm'ın bidayetinde cihad en efdal amel olmuştur. Çünkü dinin kıyamı buna bağlı idi. Birçok nasslarda namazın sadakadan üstün olduğu beyan edildiği halde, darlık ve maddi sıkıntı zamanlarında sadakanın efdal olduğu belirtilmiştir.

★ *"Efdal"* kelimesi ile muayyen bir şey kastedilmemiş, aksine mutlak efdaliyet kastedilmiştir. Bu tevile göre aslında cevap şu manadadır: *"En efdal amellerden biri de...."* Yani soru sahibi *"En efdal amel nedir"* demişse ve *"vaktinde kılınan namazdır"* diye cevap almışsa bu cevabı şöyle anlamalıdır: *"Vaktinde kılınan namaz efdal amellerdendir."*

★ *İbnu Dakîku'l-Îd*, sadedinde olduğumuz namaz hadisiyle ilgili bir başka tevil kaydeder ve der ki: *"Bu hadisteki "amel" bedenî olanlara hamledilmelidir."* Yani *"Bedenî amellerin en hayırlısı, vaktinde kılınan namazdır"* manasında. Böylece imanla namazın mukayesesini mevzu dışı bırakmış olmaktadır. Çünkü iman kalbî amellerdendir. *İbnu Dakîku'l-Îd*'in bu tevilden maksadı, *Ebu Hüreyre*'den gelen bir hadisle bu hadis arasında tearuz olmadığını belirtmektir. Çünkü mezkur hadiste: أَفْضَلُ الأَعْمَالِ إِيمَانٌ بِاللّٰهِ **"Amellerin en efdali Allah'a imandır"** buyrulmuştur.

2- İlk vaktinde kılınan namazın, tehir edilerek kılınan namazlar karşısında efdaliyeti hususunda ülemânın ihtilafı mevzubahis değildir (2390. hadis). Sabahın ilk vakti ile ilgili yorum ihtilafını daha önce belirttik. Bunu bir ihtilaf olarak görsek bile bu da bizzat *Resûlullah*'tan gelen rivayete müstenid olduğu için ülemânın ittifakını cerh etmez [2374- 2375.inci hadislere bakılsın].

MEKRUH VAKİTLER

UMUMİ AÇIKLAMA:

İslâm'ın zaman anlayışında bütün vakitler aynı değerde değildir. Sözgelimi devir olarak Asr-ı Saadet denilen Fahr-ı Kainat *Resûl-i Ekrem Efendimizin (aleyhissalâtu vesselâm)* hayatlarıyla dünyamızı şereflendirdikleri yıllar, dünyanın ömrü içerisinde en değerli, en şerefli devri teşkil eder. Bunu sahabenin berhayat olmaya devam ettiği yıllar, bunu da Tabiîn ve Etbauttabiîn denen, Kur'ân'ın ve hadislerin övgülerine mazhar olan mümtaz nesillerin yaşadıkları zaman dilimi takip eder. Bu devreye İslâm âlimleri *Selef Devri* derler.

Yıl içerisinde ramazan ayı, ramazan içerisinde Kadir gecesi, hafta içerisinde cum'a günü, cum'a gününde *saat-ı icâbet*, bir gün içerisinde seher zamanı ve namaz vakitleri, namaz vakitlerinin ilk anları kıymetli vakitlerdir. Bu vakitlerde yapılan ibadetler daha makbul, daha sevaplı, daha değerlidir, dualar icâbet görür, tevbeler kabul edilir.

İslam dini zaman mevzuunda vaz'ettiği bu hiyerarşiye bir de *mekruh vakitler* mefhumunu ilave etmiştir. Yani bazı vakitler vardır ki, onlarda ibadetten kaçınmak gerekir. Bu anlarda yapılacak ibadet sevaba değil günaha vesiledir; kılınan namaz itaat değil isyandır. Bu mesele beşeri kıstasla mantıksız bile gelebilir, *"Hiç ibadet isyan olur mu?"* denilebilir. Ama dinin esasatına göre bakınca meselenin mantığını kavramak zor olmaz. Çünkü dinimizde bir şeyin *"iyi"* veya *"kötü"* olması, o şeyin zatından gelmez. Allah'ın emrine veya nehyine göre *"iyilik"* veya *"kötülük"* ortaya çıkar. İbadet, Allah emrettiği için iyidir. İbadet Allah'ın dilediği şekil ve muhtevaya uygun olursa güzeldir, makbuldür. Veya Allah birşeyi nehyetmişse o kötüdür, haramdır. Nitekim önceleri yasaklama gelmediği için *helal* olan içki, yasaklama geldikten sonra haram olmuştur.

Şu halde, dinimiz namaz kılmayı en üstün ibadet kabul etmiş olmakla beraber bazı zamanlarda ibadeti yasaklamıştır. Öyle ise, namazın makbul olması için konan şartlardan biri zamanla ilgilidir. Bazı zamanlarda namaz "kılmak" emredilmiş, bazılarında *"kılmamak"* emredilmiştir. Şu halde bu yasak saatte kılınan namaz bir itaatsizliktir. İşte namazın yasaklandığı bu vakitlere *mekruh vakitler* diyoruz. *Mekruh vakit* telakkisi, dinimizin, *"hayır"* ve *"şerr"*'in kaynağını beşer aklından değil, Allah'ın vahyinde arama esasını kavramamızda yardımcıdır.

Bir başka hikmeti de hayatımıza plan ve program, zamanlı iş yapma şuuru vermek olabilir.

Hadislerde gelen teferruata geçmeden dinimizde mekruh addedilen vakitleri hülasaten kaydetmede fayda mülahaza ediyoruz. Hadislerde gelen tasrihata dayanan âlimler başlıca beş mekruh vakitten bahseder:

1) Güneşin doğmasından bir mızrak boyu yani beş derece yükselmesine kadar olan vakittir.

2) Güneşin tepe noktasına geldiği andır. Ondan sonra batıya meyletmeye (zevale) başlar. (29)

3) İkindileyin güneşin sararması sebebiyle gözleri kamaştırmaz bir hale geldiği andan battığı zamana kadar olan vakittir.

4) Fecr-i sâdık'ın doğmasından güneşin doğacağı zamana kadar olan vakittir.

5) İkindi namazının kılınmış olduğu andan güneşin batmasına kadar olan vakittir.

Bu vakitlerle ilgili şu hükümler var:

★ İlk üç kerahet vaktinde ne kazaya kalmış farz namazlar, ne vitir gibi vacib namaz, ne de daha önceden hazırlanmış olan bir cenazenin namazı kılınabilir. Keza evvelce okunmuş bir secde âyetinin tilâvet secdesi de bu vakitlerde yapılamaz. Bu yasaklara riayet edilmeden kılınan namazların iadesi gerekir.

★ Bu üç vakitte nafile namazlar da kılınmaz. Nafileye başlanmış ise bozulur, sonra iade edilmesi efdaldir.

Bu üç vaktin, ateşe tapanların ibadet vakti olduğu, buna binaen bu vakitlerin mekruh ilan edildiği hadislerde gelmiştir.

★ Diğer iki kerahet vaktinde ise yalnız nafile namaz mekruhtur. Farz ve vacib bir namaz mekruh değildir, kılınabilir. Cenaze namazı, tilavet secdesi de mekruh değildir. Bu iki vakitten birinde başlanmış olan bir nafile namazı, kerahetten kurtulmak maksadıyla bozulmuş ise, kerahet vakti çıkınca kaza etmek vacibtir.

★ Güneşin batması sırasında sadece o günün ikindi namazı kılınabilir. Daha önceden kazaya kalan bir ikindi namazı kılınamaz.

★ Güneşin doğmasına tesadüf eden bütün namazlar Hanefi mezhebine göre fâsid olur. Fakat güneşin batmasına tesadüf eden ikindi namazı fâsid olmaz. Bi-

(29) Bunun müddeti hususunda iki görüş var: Gündüzün başlangıcını tesbitte fecr-i sadıkı esas alıp nehar-ı şer'iye göre hesap yapan görüşe göre uzundur, bir saate yaklaşabilir. Güneşin doğuşunu esas alıp nehâr-ı örfiye göre hesap yapan görüşe göre kısadır ve güneşin tam tepe noktasına geldiği andır, ondan sonra batı tarafına dönecektir. Öğle vakti, bu dönme ile başlar.

rinci halde bir başka namaz vaktine girilmez, ikinci halde yeni bir namazın vaktine girilmiş olmaktadır.

★ Güneş battıktan sonra akşam namazı kılmadan nafile kılmak mekruhtur.

★ Cum'a günü, imam hutbe okurken nafile kılmak mekruhtur.

★ Bayram namazlarından evvel ve bayram hutbeleri esnasında, bu hutbelerden sonra bayram namazı kılınan yerde nafile kılmak mekruhtur. Keza küsûf, istiska ve hacc hutbesi sırasında kılınan namaz da mekruhtur, hutbeler dinlenmelidir.

Görüldüğü üzere, mekruh vakitlerin bir kısmı izafidir. Bu vakitlerle ilgili daha bir kısım teferruat mevcuttur, ilmihal kitaplarının ilgili bahisleri görülmelidir.

2416 ١ - عن عقبة بن عامر رضى الله عنه قال: [ثَلاَثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَنْهَانَا أنْ نُصَلّى فِيهِنّ أوْ نَقْبُرَ فِيهِنّ مَوْتَانَا: حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً حَتّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظّهِيرَةِ حَتّى تَمِيلَ الشَّمْسُ، وَحِينَ تَضَيَّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتّى تَغْرُبَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

«تَضَيَّفُ» بضاد معجمة، وبعدها مثناة من تحت مشددة: أى تميل.

1. (2416)- *Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Üç vakit vardır ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi o vakitlerde namaz kılmaktan veya ölülerimizi mezara gömmekten nehyetti:*

★ *Güneş doğmaya başladığı andan yükselinceye kadar.*

★ *Öğleyin güneş tepe noktasına gelince, meyledinceye kadar.*

★ *Güneş batmaya meyledip batıncaya kadar.''* [Müslim, Müsâfirin 293, (831); Ebu Dâvud, Cenâiz 55, (3192); Tirmizî, Cenâiz 41, (1030); Nesâî, Mevâkît 31, (1, 275, 276).]

AÇIKLAMA:

Bu üç vakitte cenazenin defni ve cenaze namazının kılınmasının caiz olup olmadığı hususunda ülemâ ihtilaf etmiştir. Çoğunluk, namazın mekruh olduğu vakitlerde cenaze namazı ve cenaze defninin de kerahetine hükmetmiştir. *İbnu Ömer, Atâ, Nehâî, Evzâî, Süfyan-ı Sevrî, Ashâb-ı rey (Hanefiler), Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Rahuye*'nin hep kerahete hükmettikleri mervidir.

Şâfiî hazretleri, günün ve gecenin hangi saati olursa olsun, cenaze namazını caiz görmüştür. Onun için defnin hükmü de aynıdır. *Hattâbî: "Ekseriyetin sözü hadise daha muvafık"* demiştir.

2417 ٢- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَتَحَرَّى أَحَدُكُمْ فَيُصَلِّىَ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَلاَ عِنْدَ غُرُوبِهَا].

أخرجه الثلاثة والنسائي.

2. **(2417)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Hiç biriniz, güneşin doğması ve batması esnasında namaz kılmaya kalkmasın."** [Buharî, Mevâkît 31, 30, Hacc 73; Müslim, Müsâfirîn 289, (838); Muvatta, Kur'an 47, (1, 220); Nesâî, Mevâkit 33, (1, 277).]

AÇIKLAMA:

Güneşin doğma ve batma anlarında namaz kılmayı yasaklayan hadislerden biri budur. Hadisin kelimelere sadık bir tercümesi şöyle olabilir: **"Sizden kimse, araştırıp da güneş doğarken veya batarken namaz kılmasın."** Yani *Resûlullah* bile bile, kasden o zamanları namaz için seçmeyi yasaklamış olmaktadır.

Bu manada muhtelif rivayetler gelmiştir, müteakiben kaydedilecek olan da bunlardan biridir.

2418 ٣- وعن عبد اللّه الصنابحى رضى اللّه عنه قال: [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ وَمَعَهَا قَرْنُ الشَّيْطَانِ، فَإِذَا ارْتَفَعَتْ فَارَقَهَا، ثُمَّ إِذَا اسْتَوَتْ قَارَنَهَا، فَإِذَا زَالَتْ فَارَقَهَا، فَإِذَا دَنَتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا، فَإِذَا غَرَبَتْ فَارَقَهَا، وَنَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الصَّلاَةِ فِى تِلْكَ السَّاعَةِ]. أخرجه مالك وَالنَّسَائِى.

3. **(2418)**- *Abdullah es-Sunâbihî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Güneş, beraberinde şeytanın boynuzu olduğu halde doğar, yükselince ondan ayrılır. Bilahare istiva edince (tepe noktasına gelince) ona tekrar mukarenet (yakınlık) peydah eder. Zevalden sonra (tepe noktasından ayrılıp batıya meylettimi) ondan yine ayrılır. Batmaya yakın tekrar ona yakınlık peydah eder, batınca ondan ayrılır."**

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) işte bu vakitlerde namaz kılmaktan men etti." [Muvatta, Kur'an 44, (1, 219); Nesâî, Mevâkît 31, (1, 275).]

AÇIKLAMA.

Bazı şarihler, hadisin zahirini esas alarak hadiste zikri geçen bu üç vakitte şeytanın güneşe fiilî yakınlığını ifade etmişlerdir. Bazıları da yakınlıktan maksad *"kuvvet"*'tir demiştir. Arabın: *"Ben bu işe yakınım"* demesi,*"onu yapmak benim gücüm, imkanım ve takatim dahilindedir"* demesidir. Öyleyse hadis: *"Şeytan, bu üç vakitte işine muktedirdir"* demektedir. Bazıları *"boynuz"*'u *"hizb"* manasında anlayarak hadiste güneşe tapan şeytanın hizbinin kastedildiğini söylemiştir. Bazıları da: *"Şeytan, doğuş anında güneşe mukabil durur ve önünde dikilir, öyle ki doğuşu onun iki boynuzu arasında husule gelir, iki boynuzundan maksad da başının iki tarafıdır. Böylece güneşe tapanların secdeleri şeytana yapılmış olur."*

Bu açıklamalara şunu ilave etmek isteriz: Bize öyle geliyor ki, *Resûlullah* birçok haram ve mekruhu -*"şeytan"* kelimesinin Arap dilindeki kullanılış üslûbuna binaen-şeytanla nisbet kurarak yasakladığı gibi, burada da aynı üslubla üç vakitte namaz kılmayı yasaklamıştır. Öyle ise mü'minlere düşen bu yasağı almaktır. Şeytan-güneş irtibatını fiilî bir vak'a gibi açıklamak gereksizdir. Esasen güneşin doğma, batma ve istiva anları tamamen izafi anlardır. Sözgelimi, mutlak bir istiva anından bahsedilemez. Dünyanın belli bir noktasındaki kimse için istiva anı vardır ama, bu an bir başkası için doğma, bir başkası için de batma anıdır. Öyle ise şeytanın yaklaşma, uzaklaşma gibi durumlarının fiilî bir yönü, gerçek bir manası yoktur. Mükerrer seferler temas edildiği gibi, meseleyi bir beyan üslûbu, tebliğ metodu olarak kavramak gerekmektedir.

2419 ٤- وعن عمرو بن عبسة السلمى رضى الله عنه قال: [قُلْتُ يَارسولَ اللّهِ: هَلْ مِنْ سَاعَةٍ أَقْرَبُ إلى اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أُخْرَى، أَوْ هَلْ مِنْ سَاعَةٍ أَقْرَبُ يُبْتَغَى ذِكْرُهَا؟ قَالَ: نَعَمْ، إِنَّ أَقْرَبَ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ جَوْفُ اللّيْلِ الآخِرُ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ مِمَّنْ يَذْكُرُ اللّهَ عَزَّ وَجَلَّ فِى تِلْكَ السَّاعَةِ فَكُنْ، فَإِنَّ الصَّلاَةَ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ، فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ، وَهِىَ سَاعَةُ صَلاَةِ الْكُفَّارِ، فَدَعِ الصَّلاَةَ حَتَّى تَرْتَفِعَ قِيدَ رُمْحٍ، وَيَذْهَبُ شَعَاعُهَا، ثُمَّ الصَّلاَةُ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ حَتَّى تَعْتَدِلَ الشَّمْسُ اعْتِدَالَ الرُّمْحِ بِنِصْفِ النَّهَارِ، فَإِنَّهَا سَاعَةٌ، تُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُ جَهَنَّمَ

وَتُسْجَرُ فَدَعِ الصَّلاَةَ حَتَّى يَفِيءَ الْفَيْءُ، ثُمَّ الصَّلاَةُ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ، فَإِنَّهَا تَغِيبُ بَيْنَ قَرْنَيْ شَيْطَانٍ وَهِيَ صَلاَةُ الْكُفَّارِ]. أخرجه أبو داود والنسائي، وهذا لفظه.

«جَوْفُ اللَّيْلِ الآخِرُ» هو ثلثه الآخر، والمراد السدس الخامس من أسداس الليل.

وقوله «مَشْهُودَةٌ» أي يشهدها الملائكة، وتكتب أجرها للمصلى.

«وَقِيدَ رُمْحٍ» بكسر القاف. أى قدره.

«وَفَاءَ الْفَيْءُ» إذَا رجع من جانب الغرب إلى جانب الشرق.

4. **(2419)**- *Amr İbnu Abese es-Sülemî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Bir gün Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a:*

"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, Allah'a biri diğerinden daha yakın olan bir saat var mıdır -veya- Allah'ın zikri taleb edilen daha yakın bir saat var mıdır?"

"Evet, *dedi,* **vardır. Allah'ın kula en yakın olduğu zaman gecenin son kısmıdır. Eğer bu saatte Aziz ve Celil olan Allah'a zikredenlerden olabilirsen ol. Zira o saatte kılınan namaz, güneş doğuncaya kadar (meleklerin) beraberlik ve şehâdetine mazhardır. Çünkü güneş şeytanın iki boynuzu arasından doğar ve bu doğma anı kâfirlerin ibadet vakitleridir. O esnada, güneş bir mızrak boyunu buluncaya ve (sarı, zayıf) ışıkları kayboluncaya kadar namazı bırak.**

Bundan sonra namaz -güneş gün ortasında mızrağın tepesine gelinceye kadar- yine (meleklerin) beraberlik ve şehadetine mazhardır. Güneşin tepe noktasına gelme saati, cehennem kapılarının açıldığı ve cehennemin çoşturulduğu bir saattir; namazı (eşyaların gölgesi) doğu tarafa sarkıncaya kadar terkedin.

Bundan sonra namaz -güneş batıncaya kadar- meleklerin beraberlik ve şehadetine mazhardır. Güneş, batarken de bu beraberlik ve şehadet kalmaz, çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasında kaybolur. O sırada yapılacak ibadet kâfirlerin ibadetidir." [Ebu Dâvud, Salât 299, (1277); Nesâî, Mevâkît 35, (1, 279, 280); Müslim, Müsâfirîn 294, (832).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslim'de çok uzun bir rivayet halinde kaydedilmiştir. Ancak Müslim'deki vechi bazı ziyade ve noksanlar ihtiva ettiği gibi, manen rivayetten ileri gelen tabir değişiklikleri de ihtiva eder.

2- *Allah'a yakın saat* tabiriyle, kulun Allah'a daha yakın olduğu, zikirlerin daha değerli, duaların daha makbul ve müstecab bulunduğu vakit kastedilmiştir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu soruya "evet!" diye cevap verir ve gecenin son kısmıyla sabah vaktini gösterir. Bu esnada yapılacak ibadetin kıymetini: **"O, meşhuddur, mahzurdur"** sözleriyle ifade buyurmuştur. Yani *melekler hazır olurlar, müşâhede ederler, sevabını yazarlar, böylece kabule ve rahmetin husulüne daha yakın olur* manasındadır.

3- Hadis sabahtaki mekruh vakti, güneşin çıkması vakti olarak ifade etmeyip "*yükselmesine kadar*" diye tasrih ediyor. Öyleyse *tulû'* denen *doğma*, güneşin zuhurundan (görünmesinden) ibaret değildir. Yükselmesini de ifade etmektedir. Bu yükselme göz kararıyla bir mızrak kadar olacaktır. Yani ufukla güneş arasındaki yükselme miktarı bir mızrak olacak. Alimler bu miktarı tayinde şöyle bir usül daha tavsiye ederler: "*Çeneyi göğse dayayarak güneşe doğru bakmalı, eğer güneş ufuktan yükselme sebebiyle gözükmüyorsa artık kerahet vakti çıkmış demektir.*"

NOT: Mızrağın boyu da çok kesin bir uzunluk birimi olmadığı için kitaplarda "*bir-iki mızrak kadar*" diye takribî bir uzunluk verilir. Mûtedil bir mızrağın oniki karış uzunluğunda olacağı kabul edilmiştir.

2420 ٥- وعن أبى سعيد رضى الله عنه: [أنّ رسول الله ﷺ قالَ: لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ، وَلاَ صَلاَةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتّى تَغِيبَ الشَّمْسُ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

5. **(2420)**- *Ebu Sa'id (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sabah namazını kıldıktan sonra güneş yükselinceye kadar artık namaz yoktur. İkindiyi kıldıktan sonra da güneş batıncaya kadar namaz yoktur."** [Buharî, Mevâkît 31; Müslim, Müsâfirîn 288, (827); Nesâî, Mevâkît 35, (1, 277, 278).]

2421 ٦- وفى أخرى للخمسة عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [شَهِدَ عِنْدِى رِجَالٌ مَرْضِيُّونَ، وَأرْضَاهُمْ عِنْدِى عُمَرَ رَضِىَ الله عنه أنّ رسول اللهِ ﷺ

نَهَى عَنِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّى تَشْرُقَ الشَّمْسُ، وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتّى تَغْرُبَ].

والمراد بقوله «حَتّى تَشْرُقَ الشَّمْسُ» ارتفاعها وإضاءتها.

6. **(2421)**- Kütüb-i Sitte'nin beş kitabı tarafından *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*'dan kaydedilen bir rivayette şöyle buyurulmuştur: *"Nazarımda pek değerli birçok kimse -ki bence onların en değerlisi Hz. Ömer'di- şu hususta şahidlik ettiler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra da batıncaya kadar namaz kılmayı yasakladı."* [Buharî, Mevâkît 30; Müslim, Müsâfirîn 286, (826); Ebu Dâvud, Salât 299, (1276); Tirmizî, Salât 134, (183); Nesâî, Mevâkît 32, (1, 276-277).]

2422 ٧- وعن نضر بن عبد الرّحمن عن جده معاذ رضى اللّه عنه: [أنَّهُ طَافَ مَعَ مُعَاذِ ابنِ عَفْرَاءَ فَلَمْ يُصَلِّ، فَقُلْتُ: ألاَ تُصَلِّى؟ فَقَالَ: إنّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتّى تَغِيبَ الشَّمْسُ، وَلاَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ]. أخرجه النسائى.

7. **(2422)**- *Nadr İbnu Abdirrahman, ceddi Mu'az (radıyallahu anh)*'dan anlattığına göre, der ki: *"Mu'az İbnu Afrâ ile birlikte tavafta bulundum, (tavaftan sonra kılınan iki rek'atlik tavaf namazını) kılmadı. Kendisine:*

"Namaz kılmıyor musun?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: **"İkindi (namazı)ndan sonra güneş batıncaya kadar namaz yoktur. Sabah (namazın)dan sonra da güneş doğuncaya kadar namaz yoktur."** [Nesâî, Mevâkît 11, (1, 258).]

2423 ٨- وعن عائشة رضى اللّه عنها: [أنَّهَا قَالَتْ: وَهِمَ عُمَرُ رضىَ اللّهُ عَنْهُ إنَّمَا نَهَى رسولُ اللّهِ ﷺ قَالَ: لاَ تَتَحَرَّوْا بِصَلاَتِكُمْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَلاَ غُرُوبَهَا، فَإنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ]. أخرجه مسلم والنسائى.

وزاد مسلم: [لَمْ يَدَعْ رَسُولُ اللّهِ ﷺ الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ].

8. **(2423)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* dedi ki: *"Ömer vehme düştü (yanıldı). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Namaz kılmak için güneşin batma ve doğma zamanını taharri etmeyin (araştırıp seçmeyin). Çünkü o, şeytanın**

iki boynuzu arasında doğar" *diye yasakladı.*" [Müslim, Müsâfirîn 295, (833); Nesâî, Mevâkît 35, (1, 279). Müslim, şu ziyadede bulundu: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindiden sonraki iki rek'ati hiç bırakmadı.*"]

AÇIKLAMA:

Burada *Hz. Ömer*'le *Hz. Aişe (radıyallahu anhümâ)* arasında bir meselede ihtilaf çıktığı görülmektedir: *Hz. Ömer*, ikindiden sonra, mutlak olarak namaz kılmanın yasak olduğunu rivayet etmiş, buna karşılık *Hz. Aişe* de yasağın mutlak olmadığını, *taharri*'nin yani kasden o vakte namaz bırakmanın yasak olduğunu söylemiştir. *Hz. Aişe* bu husustaki bilgisinden o kadar emindir ki, aksini söyleyen *Hz. Ömer*'i vehme düşmekle, yani yanılmakla itham etmiştir.

Aynî, "Namazınız için güneşin doğuşu ve batışını taharri etmeyin" hadisiyle ilgili açıklamada, sadedinde olduğumuz hadise de temasla müşterek bir açıklama sunar, bazı kısaltmalarla kaydediyoruz:

"Taharri etmeyin", "kastetmeyin" demektir. Ancak uykusundan uyanan veya unuttuğunu hatırlayan, onu kastetmiş sayılmaz. Müteharri, namazı kasden o vakitte kılandır. Dendiğine göre, kâfirlerden bir cemaat, güneşe ibadet için onun doğma ve batma anlarını arar, o vakitlerde güneşe secde ederdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine, onlara benzemeyi mekruh bulduğu için bu yasağı koydu."

Aynî sözlerine şöyle devam eder: "*Derim ki, Resûlullah*'ın: **"Taharri etmeyin"** *sözü, mezkur iki vakitte namaz kılma hususunda vazettiği müstakil bir yasaklamadır, namazı bu vakitlere bırakmayı kasden yapmış olsun, kasıdsız yapmış olsun farketmez. Bazıları buna önceki hadis (yani 2421'de kaydedilen hadisi kasdeder) için bir tefsir ve orada kastedilen şeyi açıklayıcı mahiyette telakki etmiş ve demiştir ki:* **"Sabah** *ve ikindiden sonra -namazını güneşin doğuş ve batış anlarında kılmayı kastedenler dışındakilere- namaz kılmak mekruh değildir."* Bu görüşte olanlar Zâhirîlerdir. *İbnu'l-Münzir* de bu hükme meyleder. Onlar bu görüşlerini, Müslim'de *Tâvus an Aişe* tarikinden gelen şu rivayetle takviye ederler: "*Ömer (radıyallahu anh) vehme düştü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Namaz kılmak için güneşin doğma ve batma zamanını taharri etmeyin (araştırıp seçmeyin)"** *buyurdu.*"

Bu hususu bazıları da şu hadisle takviye etmiştir: **"Kim güneş doğmazdan önce, sabah namazının bir rek'atini yakalarsa geri kalanını da ilave edip tamamlasın."** Öyle ise, hadisteki o zamanda namaz kılma emri gösterir ki mezkur kerâhet namazı o vakitte kılmaya kasdeden kimseyle ilgilidir, kasıdsız olarak o vakte tesadüf eden kimse ile ilgili değildir.

Beyhâkî der ki: *"Hz. Aişe böyle söylemiştir, çünkü o Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ikindiden sonra namaz kılarken gördü ve bu sebeple nehyi, kasden namazı o vakitte kılana hamletti, ıtlakı üzere değil."*

Ancak *Beyhâkî*'nin bu teviline şöyle cevap verilebilir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o namazı, -(daha önce) zikrettiğimiz üzere- kaza namazı idi. Gerçi bu namaz için: "(Ümmetine meşru olmadığı halde) O'na vacib olan hususi bir namazdı" da denmiştir. Ancak mutlak şekilde gelen nehiy, sahabeden pek çoklarının rivayetiyle sabittir."*

Mevzuyu *Nevevî*'nin özetlemesiyle kapatalım:

"Ümmet bu vakitlerde,

★ *Sebepsiz ve mazeretsiz olarak namaz kılmanın mekruh olduğu hususunda icma eder.*

★ *Farz namazları eda etmenin caiz olduğunda ittifak eder.*

★ *Sebebi ve mazereti bulunan nafileler hususunda ihtilaf eder: Tahiyyetü'l-mescid, tilavet ve şükür secdesi; bayram, husuf ve küsuf namazları, cenâze namazı, vakti geçen namazların kazası gibi.*

★ *Şâfiî mezhebine ve bir grup âlime göre bütün bu sayılanlar kerahetsiz caizdir.*

★ *Ebu Hanife mezhebine ve başka bir grup ülemâya göre, hadis âmm geldiği için bu namazlar nehye dahildir, mekruh vakitlerde kılınamazlar..."*

İlave edelim: "*Ebu Hânife* mezhebinde o günün ikindisi dışında, başka namazlar bu vakitlerde haramdır.

İmam Mâlik ve *Ahmed* farzı hariç tutarak nafileyi haram addetmiştir. *İmam Mâlik* iki rek'atlik tavaf namazını da caiz addetmiştir.

Hanefi şarihler, ikindi ve sabah namazlarından sonra kılınacak namazların mekruh olduğunu ifade eden rivayetlerin mütevatir olduğunu belirttikten sonra, *Hz. Ömer*'in pek çok ashabın huzurunda, ikindiden sonra namaz kılanları sopayla dövdüğünü, buna hiçbir sahabenin itiraz etmediğini, bu husustaki Hanefi görüşün haklılığına delil olarak kaydederler.

Rivâyetin sonunda Müslim'den kaydedilen ziyadeye gelince, burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ikindiden sonra, her seferinde iki rek'at namaz kıldığını ve bunu hiç terketmediğini ifade ediyor. Ülemâ bunu ümmetine helal kılmadığı, kendine vâcib olan *hasâis*'ten biri olarak değerlendirmiştir.

2424 ٩- وعن جندب بن السكن الغفارىّ وهو أبو ذر رضى اللّه عنه: [أنَّهُ قَالَ وَقَدْ صَعِدَ عَلَى دَرَجَةِ الْكَعْبَةِ مَنْ عَرَفَنِي فَقَدْ عَرَفَنِي، وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْنِي فَأنَا جُنْدُبٌ. سَمِعْتُ رسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَلاَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ إلاَّ بِمَكَّةَ، إلاَّ بِمَكَّةَ، إلاَّ بِمَكَّةَ].

أخرجه رزين.

9. **(2424)**- *Cündüb İbnu's- Seken el-Gıfârî*'nin -ki bu zat *Ebu Zerr (radıyallahu anh)*'dir- anlattığına göre, Kâbe'nin basamağına çıkıp şöyle demiştir:

"Beni bilen bilir, bilmeyen de bilsin ki, ben Cündüb'üm. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şöyle söyler işittim: **"Sabah (namazın)dan sonra güneş doğuncaya kadar namaz yoktur. İkindi namazından sonra da güneş batıncaya kadar; Mekke'de hariç, Mekke'de hariç, Mekke'de hariç."** [Rezin ilavesidir. Bu hadis *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inden tahric edilmiştir (5, 165).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis hakkında *Aliyyü'l-Kârî* bazı açıklamalar sunar. Buna göre:

★ *Ebu Zerr*'in çıktığı basamak muhtemelen o devirde Kâbe'nin kapısına konmuş olan ahşab bir merdivendir, Kabe'ye girmede kullanılmakta idi. Başka bir şey de olabilir. Mamafih, Kabe'nin eşiği olması da ihtimalden uzak değildir.

★ *Ebu Zerr, "Beni bilen bilir"* cümlesiyle doğru sözlülüğüne dikkat çekmiş, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, onun doğru sözlülüğüne şehadet eden bir cümlesine imada bulunmuştur: مَا اَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ وَلاَ اَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ اَصْدَقَ لَهْجَةً مِنْ اَبِى ذَرٍّ **"Ebu Zerr kadar doğru sözlü birisini ne arz taşıdı, ne de sema gölgeledi."**

★ *Ebu Zerr*'in kastettiği namaz, farz namazdır.

★ Hanefilerden *İbnu Hümâm* hadisi dört ayrı noktadan malûl bularak zayıf addetmiş, sonda Mekke ile ilgili istisnaya hüküm bina etmemiştir. *İbnu Hacer* de zayıf bulmuş, bir başka hadisle güçlendirmek istemişse de, o hadisin hususiliğine dikkat çekmiştir.

2425 ١٠- وعن على بن أبى طالب رضى اللّه عنه. [أنَّ رسُولَ اللّهِ ﷺ نَهَى عَنِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْعَصْرِ إلاَّ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وعنده: «إلاَّ أنْ تَكُونَ الشَّمْسُ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً».

10. (2425)- *Hz. Ali İbnu Ebî Talîb (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindi (namazı)ndan sonra, güneşin yüksekte olma halini istisna ederek, namaz kılmayı yasakladı."* [Ebu Dâvud, Salât 299, (1274); Nesâî, Mevâkît 36, (1, 280).]

Nesâî'nin rivayetinde (ibare, ifade bakımından biraz farkla) şöyle gelmiştir: *"... güneşin beyaz ve parlak halde olmasını istisna ederek..."*

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste açıklanan hususlar gözönüne alınınca bu hadiste ifade edilen hüküm anlaşılır: *Resûlullah* ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklamıştır. Ancak, namaz ikindinin ilk vaktinde daha güneş yüksekte iken kılınmış ise, güneşin alçalıp sararmasına kadar, bazı namazlar kılınabilecektir. Güneşin alçalıp sararması, kerahet vaktinin girmesidir. Şu halde, bu vakit girince mutlak yasak başlıyor demektir.

Şu halde, ikindi vaktindeki yasağı iki kısımda anlamak gerekiyor:

1- Vakte bağlı kerahet, bu kerahet vakti denen, güneşin sararmaya başlamasıyla giren vakittir. Bu andan itibaren, batıncaya kadar vaktin farzı dışında her çeşit namaz mekruhtur. Cenâze namazıyla ilgili kayıtlı ruhsat daha önce belirtildi.

2- Namaza bağlı kerahet, ikindi namazı kılınmadı ise, ondan önce her çeşit namaz kılınabilir. O kılınınca, artık kılınmamalıdır. Bu hususla ilgili bazı teferruat da önceki hadislerde işlendi.

2426 ١١ - وعن أبى بصرة الغفارى رضى اللّه عنه قال: [صَلَّى بِنَا رسولُ اللّهِ ﷺ بِالْمَخْمِصِ صَلاَةَ الْعَصْرِ. فَقَالَ: إنَّ هٰذِهِ الصَّلاَةَ عُرِضَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَضَيَّعُوهَا. فَمَنْ حَافَظَ عَلَيْهَا كَانَ لَهُ أجْرُهُ مَرَّتَيْنِ، وَلاَ صَلاَةَ بَعْدَهَا حَتَّى يَطْلُعَ الشَّاهِدُ].

و «الشَّاهِدُ» النجم. أخرجه مسلم والنسائى.

11. (2426)- *Ebu Basra el-Gıfârî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) el-Muhammas'ta ikindi namazı kıldırdı. Ve dedi ki:*

"Bu namaz, sizden öncekilere de arz olundu, ama onlar bunu zayi ettiler. Kim buna devam ederse ecri iki kere verilecek. Şahid doğuncaya kadar; ondan sonra namaz mevcut değildir." [Müslim, Müsâfirîn 292, (830); Nesâî, Mevâkît 14, (1, 259, 260).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, ikindi ile akşam arasındaki sınır belirtilmektedir: Şahidin doğması. *Şahid*'den maksad yıldızdır. Yıldızın doğması, güneşin batmasına bağlı olduğu için asıl kastedilen şey güneşin batmasıdır.

2- *Muhammas:* (Mu'cemu'l-Büldân'da Mahmıs diye harekelenmiştir) bir yer adı olup Ayr dağından Mekke'ye giden yol üzerinde bir yer adıdır.

2427 ١٢- وعن السائب بن يزيد رضى اللّه عنه: [أَنَّهُ رَأَى عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رضى اللّهُ عَنْهُ يَضْرِبُ الْمُنْكَدِرِ فِي الصَّلاَةِ بَعْدَ الْعَصْرِ]. أخرجه مالك.

12. **(2427)**- *es-Sâib İbnu Yezîd (radıyallahu anh)*'in anlattığına göre,*"ikindiden sonra namaz kıldığı için el-Münkedir'i Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in dövdüğünü görmüştür."* [Muvatta, Kur'ân 50, (1, 221).]

AÇIKLAMA:

2423 numaralı hadisin açıklamasında belirttiğimiz üzere, *Hz. Ömer, Hz.Aişe*'ye muhalif olarak, ikindiden sonra her ne olursa olsun, namaz kılınmayacağı inancında idi. *Resûlullah*'tan bu dersi almış bulunuyordu. *Resûlullah*'ın hasaisinden olan iki rek'at namazı kıldığı için, ikindiden sonra namaz kılınabileceği düşüncesinde olanlar bulunabiliyordu. *Hz.Ömer* bu husustaki bilgisinin kesinliği sebebiyle sünnette gelen yasağa riayet etmeyenleri, pekçok ashab'ın sağlığında dövmüştür. Şarihler, kendisine karşı çıkan olmadığını belirtirler. Şu halde, bu rivayet dayak yiyenlerden birinin ismini belirtmektedir: *Münkedir İbnu Muhammed İbni'l-Münkedir el-Kureşî et-Teymî el Medenî,* hicri 80 yılında vefat etmiştir.

Abdurrezzâk'ın bir rivayetine göre, *Zeyd İbnu Hâlid* de aynı sebepten dayak yiyenlerden biridir. Hatta *Hz. Ömer* kendisine şöyle demiştir: *"Ey Zeyd! insanların bu namazı, geceye kadar namaza bir merdiven yapacaklarından korkmasaydım bu iki rek'at sebebiyle vurmazdım." Temîmü'd-Dârî (radıyallahu anh)*'den gelen benzer bir rivayette şunu da ilave etmiştir: *"... Lakin ben sizden sonra bir kavmin gelip, ikindi namazından güneşin batmasına kadar namaz kılacağından ve böylece Resûlullah'ın yasakladığı vakti de namaz kılarak geçireceğinden korkuyorum."*

2428 ١٣- وعن أبى قَتَادَةَ رضى اللّه عنه: [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ كَانَ يَكْرَهُ الصَّلاَةَ نِصْفَ النَّهَارِ إلاَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَقَالَ إنَّ جَهَنَّمَ تُسْجَرُ إلاَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ]. أخرجه أبو داود.

13. **(2428)**- *Ebu Katâde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cum'a günü hariç, gün ortasında (nısfu'n-nehâr) namaz kılmayı mekruh addederdi ve derdi ki:* **"Cehennem, cum'a dışında (her gün o vakitte) coşturulur."** [Ebu Dâvud, Salât 223, (1083).]

AÇIKLAMA:

Cehennemin coşturulması, mahiyeti bilinmeyen bir ifadedir, gayb alemiyle ilgilidir. Lügat olarak, yakılması, sıcaklığının artıp kabarması manasına gelir. *Hattâbî* der ki: *"Cehennemin coşturulması, şeytanın iki boynuzu gibi bir kısım şer'î tabirler vardır ki, bunlarla ifade edilen gerçeği sadece Şârî bilir. Bize, bunları tasdik gerekir. Ayrıca, sıhhati kesinleşince tevili hususunda cür'et etmeyip tevakkuf etmeli ve mucibiyle amel etmeliyiz."*

Hadis, cum'a günü, cehennem nısfu'n-nehâr denen öğle vaktinde coşturulmadığı için namaz kılınabileceğini ifade etmektedir. Bunu takviye eden başka rivayetlere de dayanan bir kısım ülema -ki *Şafiî hazretleri* bunlardan biridir- güneşin tepe noktasında bulunduğu sırada söz konusu olan kerahetten cuma gününü istisna etmişlerdir. Hatta *Ahmed ve İshak* gibi bazı alimler zevalden önce cuma namazının da kılınabileceğini söylemiştir. Ancak *Ebu Hanife*, *Şâfiî* ve *Mâlik* ve diğer pekçok ülemâ, zevalden önce cumanın caiz olmayacağında ittifak ederler.

2429 ١٤- وعن العلاء بن عبد الرحمن: [أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى أَنَسِ بنِ مَالِكٍ فِي
دَارِهِ بِالْبَصْرَةِ حِينَ انْصَرَفَ مِنَ الظُّهْرِ، وَدَارُهُ بِجَنْبِ الْمَسْجِدِ. قَالَ: فَلَمَّا
دَخَلْتُ عَلَيْهِ قَالَ: أَصَلَّيْتُمُ الْعَصْرَ؟ فَقُلْتُ لَهُ: لاَ. إِنَّمَا انْصَرَفْنَا السَّاعَةَ مِنَ
الظُّهْرِ. قَالَ: فَصَلُّوا الْعَصْرَ. فَقُمْنَا فَصَلَّيْنَا فَلَمَّا انْصَرَفْنَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ
اللّهِ ﷺ يَقُولُ: تِلْكَ صَلاَةُ الْمُنَافِقِ، يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ
بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ. قَامَ فَنَقَرَهَا أَرْبَعاً لاَ يَذْكُرُ اللّهَ فِيهَا إِلاَّ قَلِيلاً].
أخرجه الستة إلا البخاري.

14. **(2429)**- *Alâ İbnu Abdirrahman*'ın anlattığına göre, öğle namazından çıkınca, Basra'daki evinde *Enes İbnu Malik*'e uğramıştı. Zaten evi de mescidin bitişiğindeydi. Der ki: *"Huzuruna çıktığım zaman bana:* **"İkindiyi kıldınız mı?"** *diye sordu. Ben: "Hayır, şu anda öğle namazından çıktık" dedim:*

"İkindiyi kılın!" *dedi. Kalkıp kıldık. Namazdan çıkınca:*

"Ben, dedi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: **"Bu, münâfıkların namazıdır, oturur, oturur şeytanın iki boynuzu arasına girinceye kadar güneşi bekler, sonra kalkıp dört rek'at gagalar. Namazda Allah'ı pek az zikreder."** [Müslim, Mesâcid 195, (622); Muvatta, Kur'an 46, (1, 220); Ebu Dâvud, Salât 5, (413); Tirmizî, Salât 120, (160); Nesâî, Mevâkît 9, (1, 254).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet ikindi namazını tacil etmek yani ilk vaktinde kılmakla ilgilidir. *Hz. Enes (radıyallahu anh)* öğlenin henüz kılındığı bir anda ikindiyi kılmıştır. Anlaşılacağı üzere öğlede geciktirilme olmuştur. *Hz. Enes, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geciktirilen ikindi namazı için *"münafıkların namazı"* dediğini belirtir. *Ebu Dâvud*'un rivayetinde bu benzetme üç sefer tekrar edilir.

2- Namazı gagalamak, süratle kılmaktan kinayedir. Kuşlar, yemlerini toplarken hızlı olarak başlarını indirip kaldırdıkları için namazını süratle kılanların hali kuşlara benzetilmiş olmaktadır. Kıraatları azdır, rüku ve secdelerde tesbihatları azdır, hülasa çabuk kılınan namazda Allah az zikredilir. Dört rek'at olarak belirtilmesi, farzın kasdından ileri gelir. Geciktirenler zaten çoğunlukla ikindinin sünnetini de terkederler.

2430 ١٥- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [مَا رَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يُصَلِّى صَلاَةً لِغَيْرِ مِيقَاتِهَا إلاَّ صَلاَتَيْنِ، جَمَعَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِجَمْعٍ، وَصَلَّى الْفَجْرَ يَوْمَئِذٍ قَبْلَ مِيقَاتِهَا]. أخرجه الشيخان.

15. **(2430)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı vakti dışında sadece iki namazı kılarken gördüm: (Veda Haccı sırasında) Müzdelife'de akşamla yatsıyı birleştirerek kıldı. O gün, sabah namazını da (mûtad) vaktinden önce kıldı."* [Buharî, Hacc 97, 99; Müslim, Hacc 292, (1289).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resûlullah*'ın hiçbir zaman namazlarını vakti dışında kılmadığını gösterir. *İbnu Mes'ud* buna iki istisna hatırlamaktadır:

1- Hacc sırasında Arafat vakfesi günü yani 9 Zilhicce günü akşam namazı ile onu takiben yatsı namazını *Hz. Peygamber, cem* de denilen Müzdelife'de birleştirerek kılmıştır. Buna cem-i te'hir de denir. *Resûlullah*'ın bu sünnetine bina-

en -hacc bahsinde de gördüğümüz üzere (1431. hadis) akşam vaktinin girmesiyle *Arafat'ı*- akşam namazını kılmadan terkeden hacıların akşamı yatsı ile birlikte Müzdelife'de kılmaları, Hacc'ın menasikinden biri olmuştur.

2- ***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)***, aynı Müzdelife vakfesinde kurban bayramı sabahı (10 Zilhicce) sabah namazını mûtad vaktinden önce kılmıştır. Hadiste *mutad* tasrihi yoktur. Ancak, Efendimizin vakti girmeden namaz kılması mümkün olmayacağına göre hadiste geçen **"... vaktinden önce..."** tabirini *mutad vaktinden önce* diye anlamak gerekir. Nitekim, bilhassa Hanefilere göre, *Resûlullah*'ın mûtad vakti, ortalığın bir hayli ağarma zamanıdır. Şafiiler karanlık zamanı esas alırlar.

Bu hadisi esas alan Hanefiler de, Müzdelife'de bayramın birinci günü sabahında, sabah namazının mutad vaktinden önce kılınmasını efdal kabul ederler.

Resûlullah'ın sabahı erken kılmış olması, o gün ifa edilecek diğer hacc menasiki için zaman kazanma düşüncesinden ileri geldiği belirtilmiştir.

2431 ١٦- وفى أخرى للبخارى عن عبد الرحمن بن يزيد قال: [حَجَّ ابْنُ
مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَأَتَيْنَا الْمُزْدَلِفَةَ حِينَ الأَذَانِ بِالْعِتَمَةِ أَوْ قَرِيباً مِنْ ذلِكَ.
فَأَمَرَ رَجُلاً فَأَذَّنَ وَأَقَامَ ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ وَصَلَّى بَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ دَعَا
بِعَشَائِهِ فَتَعَشَّى، ثُمَّ أَمَرَ رَجُلاً فَأَذَّنَ وَأَقَامَ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ رَكْعَتَيْنِ. فَلَمَّا
كَانَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ قَالَ: إِنَّ النَّبِىَّ ﷺ كَانَ لاَ يُصَلِّى هذِهِ السَّاعَةَ إِلاَّ
هذِهِ الصَّلاَةَ فِى هذَا الْمَكَانِ مِنْ هذَا الْيَوْمِ. قَالَ عَبْدُ اللّهِ: هُمَا صَلاَتَانِ
تُحَوَّلاَنِ عَنْ وَقْتِهِمَا، صَلاَةُ الْمَغْرِبِ بَعْدَ مَا يَأْتِى النَّاسُ الْمُزْدَلِفَةَ، وَالْفَجْرِ
حِينَ يَبْزُغُ الْفَجْرُ. قَالَ: رَأَيْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَفْعَلُهُ ثُمَّ وَقَفَ حَتَّى أَسْفَرَ.
ثُمَّ قَالَ: لَوْ أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ يَعْنِى عُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أَفَاضَ الآنَ أَصَابَ
السُّنَّةَ فَمَا أَدْرِى أَقَوْلُهُ كَانَ أَسْرَعَ أَمْ دَفْعُ عُثْمَانَ؟ فَلَمْ يَزَلْ يُلَبِّى حَتَّى رَمَى
جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ يَوْمَ النَّحْرِ].

16. (2431)- Buharî'nin *Abdurrahman İbnu Yezîd*'den kaydettiği bir diğer rivayet şöyledir: "*İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) haccetmişti. Yatsı ezanı sırasında veya buna yakın bir zamanda Müzdelife'ye geldik. Yanındaki bir adama söyledi, ezan ve arkasından ikamet okudu. Sonra akşam namazını kıldı. Arkasından da iki rek'at (sünnetini) kıldı. Sonra akşam yemeğini istedi ve yedi. Arkadan bir adama emretti, ezan ve ikamet okudu, iki rekat olarak yatsıyı kıldı.*

Şafak söktüğü zaman: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu saatte bugün ve bu yer dışında şu namazı hiç kimse kılmamıştır" dedi.

Abdullah (radıyallahu anh) dedi ki: "*İşte şu ikisi, vakti değiştirilmiş olan yegane iki namazdır. Biri akşam namazı; bu, halk Müzdelife'ye geldikten sonra kılınır; diğeri sabah namazı, bu da şafak söker sökmez kılınır.*"

İbnu Mes'ud sözlerine devamla: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu yaptığını, sonra ortalık ağarıncaya kadar kaldığını gördüm" dedi. Sonra sözlerini şöyle tamamladı:

"*Eğer, Emîrü'l Mü'minîn -yani Hz. Osman (radıyallahu anh)- şu anda ifaza'da bulunsa (Mina'ya müteveccihen hareket etse) sünnete uygun hareket etmiş olur.*"

(Hadisin ravisi *Abdurrahman İbnu Yezîd* der ki): "*Bilemiyorum, İbnu Mes'ud'un bu sözü mü önce telaffuz edildi, Hz. Osman'ın (Mina'ya) hareket emri mi... Derhal telbiye çekmeye başladı ve bu hal, yevm-ı nahirde Büyük Şeytan'a taş atılıncaya kadar devam etti.*" [Buharî, Hacc 99).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Hz. Osman* zamanında, *İbnu Mes'ud*'un huzurunda cereyan eden hacc menasikinden bir bölümü yani Müzdelife vakfesini aydınlatmaktadır.

Hadis esas itibariyle hacc bahislerini ilgilendirir ise de, hacc sırasında Müzdelife'de kılınan akşam, yatsı ve sabah namazlarındaki farklılığa dikkat çektiği için "*namazla ilgili bölüm*"ü de alakadar etmiştir. Önceki hadiste açıkça görüldüğü üzere akşamla yatsı birlikte kılınmış, her ikisi için de ayrı ayrı ezan ve ikamet okunmuştur. Sabahın da başka zaman hiç görülmeyen bir erkenlikte kılındığı belirtilmiştir.

Bu hadis, bilhassa Müzdelife'den ifaza'yı yani topluca Mina'ya hareketi vuzuha kavuşturmaktadır. Ortalık ağarır ağarmaz, daha güneş doğmadan hareket başlatılmıştır. Rivayette çok net olmayan bir durum *Hz. Osman'ın* telbiyeyi başlatarak hareket verme anıyla, *İbnu Mes'ud*'un sözünün tevafukudur. Hadisin ravisi *Abdurrahman İbnu Yezîd*, bu tevafuk'a olan hayretini ifade için: "*Bu söz mü, hareket emri mi, hangisi daha süratli olmuştu, bilmiyorum*" demiştir. Bazı şarihler "*Bilmiyorum*" sözünün *İbnu Mes'ud*'a ait olduğunu söylemişlerse de yanlış olduğu açıktır.

(Bu bahsin haccla ilgili teferruatı için 1430-1441. hadisler görülebilir.)

DÖRDÜNCÜ BÂB

EZAN VE İKAMET

UMUMİ AÇIKLAMA:

Ezân, kelime olarak duyurma, bildirme manasına gelen *Ezen* أَذَنْ kökünden gelir, esas itibariyle dinletmek demektir. Şer'î bir ıstılah olarak, hususi elfazla namaz vaktini bildirmek, duyurmak manasına gelir. *Kurtûbî* ve başkaları: "*Ezan, kelimelerin azlığına rağmen itikadla ilgili bütün meseleleri içine alır*" der ve şu izahı sunar: "*...Allah'ın büyüklüğünü ifadeyle başlar. Bu ise Allah'ın varlığını ve kemalini tazammun eder. Sonra tevhidi beyan eder, şirki reddeder. Sonra Muhammedî risâleti teyid eder. Sonra, şehadetten sonra hususi ibadete çağırır. Zaten şehadetsiz ibadet bilinemez. Sonra felaha yani kurtuluşa davet eder ki, bu da ebedî olan bekadır. Şu halde, burada ahiret hayatına işaret vardır. Sonra bazı şeyler, ehemmiyetine binaen takviye için tekrar edilmiştir.*"

Ezanla namaz vaktinin girdiği ilan edilmiş, mü'minler cemaate davet edilmiş olur. Ezan'ın bir başka mühim yönü şeâir-i İslâm'ın ilânıdır. Bu yönünü düşünmeyen nâdanlar, bir tüfek veya boru sesiyle veya minareye yerleştirilecek mahsus bir çalar saatin sertçe vurmasıyla veya mahallî dile tercümesiyle de bu duyurma işinin yerine getirilebileceğini söylerler. Ama mesele, sadece bir vakit duyurma işi değildir. Belki bu, ezanın ifa ettiği birçok fonksiyondan sadece biridir ve talî kalan bir yönüdür. Ezan'ın fiille değil de sözle yapılmasındaki hikmet, sözdeki kolaylık sebebiyledir, bu, her yerde her zaman herkesin imkanı dahilindedir.

Ezan mı daha faziletli, imâmet mi daha faziletlidir? ihtilaf konusudur. Buna: "*Kişi, içinden bilirse ki imâmetin hakkını tam olarak verebilecektir, bu durumda imâmet efdaldir, değilse ezân!*" diye açıklık getirilmiştir. İmamlıkla müezzinliğin bir kimsede birleştirilmesi hususunda da ihtilaf varid olmuştur. Buna, bazıları "*mekruh*" demiştir. Beyhakî'de, bunun mekruh olduğunu belirten bir de rivayet vardır, ancak hadis zayıftır. Fakat *Hz. Ömer*'in şu sözü sahih senedle sabittir: "*Hilafetle birlikte ezanı da yürütebilseydim ezan da okurdum.*" İmamlık ve müezzinliğin aynı şahısta birleşmesine umumiyetle müstehab denmiştir.

Ezanı tarif ederken -çoğunlukça benimsenmemiş bile olsa da- *İbnu'l-Münîr* gibi bazılarının: "*Ezanın hakikatı müezzinden sadır olan şeylerin tamamıdır. Söz, davranış ve heyet*" dediğini bilmekte fayda var.

Ezanın değiştirilemeyeceği hususunda Bediüzzaman'ın bir açıklaması şöyle:

"Mesâil-i şeriatten bir kısmına Taabbüdî denilir; aklın muhakemesine bağlı değildir, emrolunduğu için yapılır. İlleti emirdir.

Bir kısmına "Mâkûlü'l-mânâ" tabir edilir. Yani bir hikmet ve bir maslahatı var ki, o hükmün teşrîine müreccih olmuş; fakat sebep ve illet değil. Çünkü hakikî illet, emir ve nehy-i ilahidir.

Şeâirin taabbüdî kısmı, hikmet ve maslahat onu tağyir edemez, taabbüdîlik ciheti tereccuh ediyor, ona ilişilmez. Yüzbin maslahat gelse, onu tağyir edemez. Öye de: "Şeâirin faidesi, yalnız mâlûm mesâlihdir" denilmez ve öyle bilmek hatadır. Belki o maslahatlar ise, çok hikmetlerinden bir faidesi olabilir. Mesela biri dese: "Ezanın hikmeti, müslümanları namaza çağırmaktır, şu halde tüfenk atmak kâfidir." Halbuki o divane bilmez ki, binler maslahat-ı ezâniyye içinde o bir maslahattır. Tüfenk sesi, o maslahatı verse; acaba nev-i beşer namına, yahut o şehir ahalisi namına hilkat-ı kainatın netice-i uzması ve nev-i beşerin netice-i hilkatı olan ilan-ı Tevhid ve Rububiyet-i İlâhiyyeye karşı izhar-ı ubudiyete vasıta olan ezanın yerini nasıl tutacak?...

Elhasıl: Cehennem lüzumsuz değil, çok işler var ki, bütün kuvvetiyle "Yaşasın Cehennem!" der. Cennet dahi ucuz değildir; mühim fiyat ister."

.. لاَ يَسْتَوِى اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ

"Şu ezanlar ki, şehadetleri dinin temeli,
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli!"

BİRİNCİ FER'
EZANIN FAZİLETİ

2432 ١ - عن أبي هريرة رضى الله عنه: [أن رسولَ اللّهِ ﷺ: قَالَ: لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَافِي النّدَاءِ وَالصَّفِّ الأَوَّلِ، ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إلاَّ أنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لاَسْتَهَمُوا]. أخرجه الشيخان.

«الأُستِهَامُ» الاقتراع.

1. (2432)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**İnsanlar, eğer ezan okumak ile namazın ilk safında yer almada ne (gibi bir hayır ve bereket) olduğunu bilseler, sonra da bunu elde etmek için kur'a çekmekten başka çare kalmasaydı, mutlaka kur'aya başvururlardı.**" [Buharî, Ezân 9, 32, Şehâdât 30; Müslim, Salât 129, (437); Tirmizî, Salât 166, (225); Nesâî, Mevâkît 22, (1, 269), Ezân 31, (2, 23); Muvatta, Nidâ 3, (1, 68); Cemâ'at 6, (1, 131).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mü'minlere ezan okumak ile, cemaatle kılınan namazların ilk safında yer almanın (yani, namaza erken gelmenin) ne kadar kıymetli, Allah indinde ne derece makbul bir amel olduğunu duyurabilmek için böyle bir üsluba yer vermiştir. Hususan, elde edilecek faziletin beyan edilmemesi onu nazarlarda daha da büyütmeye yöneliktir. Mamafih bazı rivayetlerde "*hayır ve bereketten*" ziyadesi gelmiştir ki, tercümede parantez arasında gösterdik.

Bu rivayette, mesela ezan okumak için evleviyet hakkı tanıyan güzel ses, gür ses, güzel okuma, vakit ahkâmını iyi bilme gibi şartlarda eşitlik halinde kur'aya başvurmayı tavsiye etmiş olmaktadır. Buharî'nin kaydettiği bir örneğe göre, (Kadisiye fethedildiği gün, müezzin yaralanıp ezan okuyamayınca askerler ezan okuma hususunda ihtilafa düşüp) durumu, komutanları *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs*'a götürürler. O da kur'a çekerek meseleyi halleder.

Zayıf da olsa bir başka rivayette *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kur'aya başvurmaktan değil,kılıca sarılmaktan* söz etmiş olmalıdır: لَتَجَادلُوا عَلَيْهِ بالسَّيْفِ

2433 ٢- وعنه رضى اللّهُ عنهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: إذَا نُودِىَ لِلصَّلاَةِ أدْبَرَ الشَّيْطَانُ لَهُ ضُرَاطٌ، حَتّى لاَ يُسْمَعَ التَّأذِينُ فَإذَا قُضِىَ التَّأذِينُ أقْبَلَ، حَتّى إذَا ثُوِّبَ بِالصَّلاَةِ أدْبَرَ، حَتّى إذا انْقَضَى التَّثْوِيبُ أقْبَلَ حَتّى يَخْطُرَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَنَفْسِهِ، يَقُولُ لَهُ: اذْكُرْ كَذَا وَاذْكُرْ كَذَا، لِمَا لَمْ يَكَنْ يَذْكُرُ مِنْ قَبْلُ. حَتّى يَظِلَّ الرَّجُلُ مَا يَدْرِى كَمْ صَلّى]. أخرجه السنة إلا الترمذى.

2. **(2433)**- Yine *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Namaz için ezan okunduğu zaman şeytan oradan sesli sesli yellenerek uzaklaşır, ezanı duyamayacağı yere kadar kaçar. Ezan bitince geri gelir. İkâmete başlanınca yine uzaklaşır, ikâmet bitince geri dönüp kişi ile kalbinin arasına girer ve şunu hatırla, bunu düşün diye aklında daha önce hiç olmayan şeylerle vesvese verir. Öyle ki (buna kapılan) kişi kaç rek'at kıldığını bilemeyecek hale gelir."** [Buharî, Ezân 4, Amel fi's-Salât 18, Sehv 6, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Salât 19, (389), Mesâcid 83, (389); Ebu Dâvud, Salât 31, (516); Muvatta, Nida 6, (1, 69); Nesâî, Ezân 30, (2, 21).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde insî ve cinnî şeytanların ezandan duyduğu rahatsızlığı beliğ bir üslûpla dile getirmektedir. Şârihler, hadiste öncelikle cinnî şeytan zikredilmiş olsa da insî şeytanların da dahil olduğunu belirtirler. *"Çünkü derler, insî ve cinnî her mütemerride şeytan denir. Burada şeytandan murad iblis ise de şeytan cinsinin kastedilmiş olması da muhtemeldir." Tîbî* der ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ezan dinlemek için şeytanın kendisini meşgul etmesini, kulağı dolduran ve bir başka şeyi dinlemeye mani olan bir sese teşbih etti, bunun kötülüğünü belirtmek için de "sesli sesli yellenme" olarak tesmiye buyurdu." Tîbî'*nin bu açıklaması ve ifade-i nebeviyi teşbihe hamli gayet tatminkar olmakla beraber *Kadı İyâz'*ın, hadisi zahirine hamletmeye imkan bulduğunu da belirtmek isteriz. *"Çünkü* der, *şeytan gıda ile beslenen bir cisimdir, ondan yel çıkması sahihtir."*

Bazı âlimler bu işi şeytanın ezanı dinlemeye mani bir meşguliyet bulmak veya bazı sefih takımının yaptığı gibi istihfaf maksadıyla kasden yapmış olabileceği gibi, ezanı işittiği zaman, hissettiği korkunun şiddetinden, kasıdsız olarak, kendiliğinden hasıl olabileceğini de söylemiştir.

2- Rivayetin bazı vechinde şeytanın kaçtığı mesafe hakkında bir bilgi verilir: Müslim'dekine göre Ravha nam mevkiye kadar kaçmaktadır. *İshak İbnu Râhuye*'nin Müsned'inde bir *dercde*, buranın Medîne'ye otuz mil mesafede olduğu belirtilmiştir.

3- Şeytanın namazda verdiği vesvese hususunda çeşitli tasrihat farklı rivayetlerde gelmiştir: "*Şunu şunu hatırla!* der ", "*onu hayal ve kuruntulara daldırır*", "*hatırına gelmeyecek ihtiyaçlarını da hatıra getirir*", "*önceden hatırına gelmeyen şeyleri hatırlatır.*"

Bu son cümleden *İmam-ı A'zam*'ın bir istinbatı meşhurdur: Anlatıldığına göre, bir adam gelerek, gömdüğü bir hazinenin yerini hatırlayamadığını söyleyerek yardım talebeder. İmam, namaz kılmasını ve namazda dünyevi hiçbir şey düşünmemeye gayret etmesini sıkı sıkı tembihler. Adam gider, tavsiyeyi yapar ve anında malının yerini hatırlar.

4- Bazı âlimler, bu hadisten hareketle, ezandan sonra, namaz kılmadan mescidden ayrılmayı mekruh addederler. Bunun, şeytanın fiiline benzeyeceğini söylerler.

5- Hadis ezanın faziletini beyan etmektedir. Ezan sesini duyan şeytanın onu işitmemek için otuz mil uzağa kaçması, onun faziletini anlamada yeterli bir delildir. Kaldı ki, başka rivayetlerde ezanı okuyan kimseler hakkında da fazilet beyan edilmiştir. Bu hadislerden bir kısmı müteakiben kaydedilecek (2444-2449. hadisler).

2434 ٣- وَفى أخرى لمسلم: [إنَّ الشَّيْطَانَ إذَا سَمِعَ النِّدَاءَ بِالصَّلاَةِ أَحَالَ، وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتّى لاَ يُسْمَعَ صَوْتُهُ. فَإذَا سَكَتَ رَجَعَ فَوَسْوَسَ. فَإذَا سَمِعَ اْلإقَامَةَ ذَهَبَ حَتّى لاَ يُسْمَعَ صَوْتُهُ. فَإذَا سَكَتَ رَجَعَ فَوَسْوَسَ]. هذا لفظه، وللبخارى نحوه.

والمارد «بِالتَّثوِيبِ» هاهنا: إقامة الصلاة.

ومعنى «أَحَالَ» تَحَوّل عن موضعه.

3. (2434)- Müslim'in diğer bir rivayetinde şöyle denmiştir: "*Şeytan namaz için okunan ezanı işitti mi kaçar. Müezzinin sesini işitmemek için sesli sesli yellenir. (Ezan bitip müezzin) susunca geri döner ve vesvese verir. İkameti işittiği zaman, müezzini duymamak için gider, susunca geri döner ve vesvese verir.*" [Müslim, Salât 16, (389); Buharî, Ezân 4.]

2435 ٤- وعن جابر رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ إنَّ الشَّيْطَانَ إذَا سَمِعَ النِّدَاءَ بِالصَّلاَةِ ذَهَبَ حَتّى يَكُونَ مَكَانَ الرَّوْحَاءِ].

قال الراوى: والروحاء من المدينة على ستة وثلاثين ميلا. أخرجه مسلم.

4. (2435)- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:* **"Şeytan namaz için okunan ezanı işitince Ravhâ nâm yere kadar gider."** [Müslim, Salât 15, (388).]

AÇIKLAMA:

Ravhâ daha önce kaydettiğimiz üzere *İshak İbnu Rahuye*'nin bir dercinde Medîne'ye otuz mil mesafede bir yer olarak tarif edilmiştir. Bazı rivayetlerde ise otuz altı mil olarak tarif edilmiştir. Hülasa Medîne'den oldukça uzak mesafede bulunan bir yerin adıdır.

2436 ٥- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [كُنَّا مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ فَقَامَ بِلاَلٌ يُنَادِي. فَلَمَّا سَكَتَ قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ قَالَ مِثْلَ هٰذَا يَقِيناً دَخَلَ الْجَنَّةَ]. أخرجه النسائي.

5. (2436)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Bilâl (radıyallahu anh) kalkıp ezan okudu. (Ezanı bitirip) susunca, aleyhissalâtu vesselâm:* **"Kim bunun mislini kesin bir inançla söylerse cennete girer"** *buyurdu."* [Nesâî, Ezân 34, (2, 24).]

AÇIKLAMA:

Ezan'ın muhtevası, bahsin başındaki *UMUMİ AÇIKLAMA* kısmında belirttiğimiz üzere İslâm îtikadının yani *Âmentü*'nün temel prensiplerini ihtiva etmektedir. Bunlara yakînî şekilde yani kesin bir inanç, İslam şeriatına iman demektir. Amel olmasa bile *Lailahe illallah Muhammedu'r-Resûlullah* diyen kimsenin dahi cennete gideceği müjdelendiğine göre, ezanı tekrar eden kimse başkaca günahları için ceza çekse bile, cehennemde ebedî kalmayıp, cennete gidecektir. *Resûlullah*, şeriatının bu umumi prensibini bir kere de ezan vesilesiyle beyan buyurmuş olmaktadır.

2437 ٦- وعن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما [أنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: إذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ. ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإنَّهُ مَنْ صَلَّى

عَلَيَّ صَلاَةً صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْراً، ثُمَّ سَلُوا اللّٰهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لاَ يَنْبَغِي أَنْ تَكُونَ إِلاَّ لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللّٰهِ، وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ؟ فَمَنْ سَأَلَ اللّٰهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

6. **(2437)**- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anh)*'ın anlattığına göre, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işitmiştir:*

"Ezanı işittiğiniz zaman müezzinin söylediğini aynen (kelime kelime) tekrar edin. Sonra bana salat u selam okuyun. Zira kim bana salat u selam okursa Allah da ona on misliyle rahmet eder. Sonra benim için el-Vesile'yi taleb edin. Zira o, cennette bir makamdır ki, mutlaka Allah'ın kullarından birinin olacaktır. Ona sahip olacak kimsenin ben olmamı ümid ediyorum. Kim benim için Allah'tan el-Vesîle'yi taleb ederse, şefaat kendisine vacib olur." [Müslim, Salât 11, (384); Ebu Dâvud, Salât 36, (522); Nesâî, Ezân 33, (2, 23); Tirmizî, Salât 154, (208); İbnu Mâce, Ezân 4, (720). Hadisin ilk cümlesi Buharî'de de rivayet edilmiştir (Ezân 7).]

2438 ٧- وعن جابر رضى اللّٰه عنه [أنّ رسولَ اللّٰه ﷺ قالَ: مَنْ قالَ حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ: اللَّهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّداً الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً الَّذِى وَعَدْتَهُ].

وفى رواية: [كَمَا وَعَدْتَهُ إِلاَّ حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الخمسة إلا مسلما.

7. **(2438)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ezanı işittiği zaman kim: "Allahümme Rabbe hâzihi'd-da'veti't-tâmme ve's-salâti'l-kâime âti Muhammedeni'l-Vesîlete ve'l-fadîlete veb'ashu makâmen mahmûdeni'llezî va'adtehu. (Ey bu eksiksiz davetin ve kılınan namazın sahibi! Muhammed'e Vesile'yi ve fazîleti ver. O'nu, va'adettiğin -bir rivayette va'adettiğin üzere- makam-ı Mahmûd üzere ba's et (dirilt)" derse, ona Kıyamet günü mutlaka şefaatim helal olur."** [Buharî, Ezân 8; Ebu Dâvud, Salât 28, (529); Tirmizî, Salât 157, (211); Nesâî, Ezân 38, (2, 26); İbnu Mâce, Ezân 4, (722).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, ezan dinleme adabını öğretmekte ve ezanı dinleyince okunması gereken duayı haber vermektedir. Ayrıca, duada *vesîle* ve *mâkam-ı Mahmud*'un zikri geçmektedir.

Şimdi bunları kısa kısa açıklayalım:

A) EZAN DİNLEME ADABI:

Bu birbirini takiben yapılması gereken birkaç davranış gerektirmektedir:

★ Müezzinin sözlerini tekrar etmek.

★ *Resûlullah*'a salât u selâm okumak.

★ Vesîle duasını okumak.

Bunları kısaca açıklayalım:

★ EZANI TEKRAR: Hadiste, *"işitme"* şartıyla ezanın tekrarı emredilmektedir. **Şu halde müezzin görülse ve fakat uzaklık veya sağırlık gibi bir sebeple ezan duyulmasa, tekrar gerekmez.**

Ezanın tekrarı demek, başka meşguliyetleri terketmek demektir. Hanefî alimleri bu hadisten hareketle Kur'an okumak, zikretmek, dua etmek, konuşmak, selam almak gibi her çeşit meşguliyetin terkini ve okunan ezânın tekrarını *"vacib"* **addetmişlerdir. Zahiriler ve** *İbnu Vehb* **de bu hükme varırlar. Müteakip rivayet tekrarın keyfiyyetini daha sarih olarak açıklayacaktır. Burada şimdiden dikkat** çekmemiz gereken husus şudur: Müezzin' حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ **"(Haydi namaza, haydi kurtuluşa)"** dediği zaman bu ibare aynen tekrar edilmeyip buna bedel لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ **"La havle vela kuvvete illa billah. (Değişme ve kuvvet ancak Allah'tandır)"** denilecektir. Hanefilerden bazılarına göre müezzin: حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ **"Hayye alâ'l-Felâh"** deyince, işiten: مَاشَاءَ اللّٰهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَاْ لَمْ يَكُنْ **"Allah'ın dilediği olur dilemediği olmaz"** demelidir. اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ **"es-Salâtu hayrun minennevm"** yerine de **sadakte** ve **bererte** demelidir. *"Bunların da aynen tekrarı müezzini alay yerine geçer"* denmiştir.

Ezanı tekrar etmemeyi meşru kılan bazı sebepler vardır: Namazda veya helada olmak, cinsi münasebette bulunmak gibi. Bu durumlarda tekrar gerekmez. Bunun dışında genç- ihtiyar, kadın-erkek, temiz-cünüp, nifaslı herkese tekrar vacibtir.

Hulvânî: *"Namaz farz olmayana tekrar vacib olmaz"* **demiştir. Bazı âlimler,** *"Ezanı namazda işiten kimse, namazdan çıkınca tekrar etmelidir"* **demiştir. Şunu da kaydedelim ki hadisten:** *"Namazda olan kimse işittiği ezanı tekrar edecek olsa namazı bozulmaz, yeter ki hayye ala's-salât, hayye ala'l-felah demesin, bunlar kişiyi namaza çağrıdır, namazı bozar, bunlara bedel La havle vela kuvvete illa billah diyecek olursa namazı bozulmaz çünkü bunlar zikirdir"* **hükmü de çıkarılmıştır.** *"Çünkü emir âmmdır, musalliyi hariç tutacak bir karine yoktur, bu çeşit emirler vücûb ifade eder"* **denmiştir.** *İmâm Şafii* **bu görüştedir.**

Şâfii, Mâlikî, Hanbelî mezheplerine göre -ki cumhur-u fukahanın hükmü de böyledir- hadisteki emir vücub değil, istihbab ifade eder. Hanefilerden *Tahâvî* de bu kanaattedir.

Alimler müezzini *"aynen tekrar"* meselesini kayıtlarlar. Sözgelimi o *"duyurmak"* maksadıyla yüksek sesle okuduğu halde işiten, *"zikir"* maksadıyla gizlice tekrar eder. Ancak telaffuz etmeksizin zikrinden manayı geçirmesi, emrin yerine getirilmesinde yeterli olmayacaktır.

Birkaç ayrı ezan okunması halinde ilk okunanın tekrarı yeterli midir konusu da medar-ı bahis olmuştur. *Nevevî: "Mezhebimizde bu meseleyle ilgili rivayete rastlamadım"* demiştir. Ancak bazı âlimler: *"Sebep taaddüd ettiği için her birine icabet etmesi gerekir"* hükmüne varmıştır.

Ezanı tekrar meselesini bitirirken şunu da belirtelim: Ezanı tekrar işine müstehap diyen cumhur, Müslim'deki bir başka rivayeti esas almıştır. Bu rivayete göre *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir müezzinin ezan okuduğunu işitir. Müezzin *Allahu ekber* deyince عَلَى الْفِطْرَة **(fıtrat üzere oldu)** der. **Eşhedü en lâ ilâhe illallah** deyince خَرَجَ مِنَ النَّار **(ateşten kurtuldu)** der. Bazı âlimler: *"Resûlullah, ezan sırasında, müezzinin söylediklerinden bir başka şey söylediğine göre, ezanı tekrar müstehabtır, vacib değildir"* diye netice çıkarırlar. Bu istidlale şöyle cevap verilmiştir: *"Hadiste, Resûlullah'ın tekrar etmediği tasrih edilmemiştir, müezzinin söylediklerini aynen tekrar etmiş olması da caizdir, ancak ravi, adet olanla yetinip onu rivayet etmemiştir, sadece adet olana ziyade edilen sözü rivayet etmiştir."* Keza şu mülahaza da ilave edilmiştir: *"Belki de bu hadis, Resûlullah'ın tekrar emrinden önce cereyan eden durumu anlatmaktadır."* Yani bidayette tekrar emredilmemiştir, ancak Efendimiz sonradan ezanın tekrarını emretmiştir, esas olan da nasih olan son emirdir.

RESÛLULLAH'A SALAT (U SELAM)

Ezan okununca, yapılması emredilen ikinci husus, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a salât okunmasıdır. (30) Salât duadır, *Cenâb-ı Hakk*'tan rahmetini talebtir. *Resûlullah*'a okunacak salâtın belli bir formülü vardır denebilir. **"Allahümme salli ala Muhammedin ve alâ ali Muhammed. (Rabbim Muhammed'e ve O'nun ali'ne rahmetini bol kıl)"** şeklinde yapılacak salat rivayetlerde gelen en kısa salatlardandır. En mükemmeli, namazda son tahiyyatta okunan salli-barik duasıdır. Cenâb-ı Hakk'ın salât etmesi, rahmet kılması, mağfirette, afda bulunması demektir. Her hayrın on misliyle kabul edilmesi ilahi kanun olması sebebiyle (En'am 160) *Resûlullah* için yapılan bir salât duasına mukabil Cenâb-ı Hakk on rahmet verecektir.

(30) Cuma sabahları, kandil günleri, yatsı ezanlarından sonra veya Erzurum ve çevresinde olduğu gibi beş vakit ezandan sonra ilave edilen salât u selâm, menşeini bu emr-i nebeviden almış olmalıdır.

★ **DA'VETU'T TÂMME:** Ezandan sonra okunacak duada birkaç tabir geçmektedir: *"ed-Dâvetu't-Tâmme", "el-Vesîle", "el-Fazile", "Makam-ı Mahmud."* Önce *ed-Da'vetu't-Tâmme*'yi açıklayalım. Zira dua *"Ey bu da'vetu't-tâmme'nin ve kılınan namazın sahibi Allah'ım..."* diye başlamaktadır. Beyhâkî'nin bir rivayetinde اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْاَلُكَ بِحَقِّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ şeklinde gelmiştir. Yani: **"Allah'ım, senden şu da've-i tâmme hakkı için istiyorum.."**

Bundan murad hususunda alimler şu açıklamayı yapmışlardır:

Bu tevhid daveti'dir, şu âyette olduğu gibi: لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ **"Hak olan da'vet ancak O'nadır"** (Ra'd 14). Denmiştir ki: *"Tevhid da'veti tamdır. çünkü şirk noksanlıktır. Tam demek, içerisine tegayyür ve tebeddül girmez. Haşir gününe kadar baki kalır"* demektir. Tevhid, *"tam"* sıfatına layık olan yegane da'vettir, onun dışında kalan her şey fesada maruz olabilir. *İbnu't-Tin: "Ezan tam sıfatıyla tavsif edilmiştir, çünkü içerisinde sözlerin etemmi (en eksiksiz olanı) mevcuttur. Bu da "Lailâheillallah"dır"* der. *Tîbî* de ezanın başından *Muhammedu'r-Resûlullah* cümlesine kadar olan kısmın *da'vet-i tamme*'yi teşkil ettiğini, *hay'ale*'nin (31) يُقِمُونَ الصَّلَاةَ ayetinde kastedilen -ve başlanan namaz diye tercüme ettiğimiz- *es-salâtu'l-kâime*'yi teşkil ettiğini söylemiştir. Şu ihtimal de ileri sürülmüştür: Muhtemeldir ki, buradaki *es-Salât*'tan murad *ed-Dua*'dır, kâime'den murad da *ed-dâime*'dir. Kim bir şeyi devam üzere yaparsa o şeye kâim oldu denir, bu hale göre, *es-salâtu'l-kâime, ed-da'vetu't-tâmme*'yi beyan etmiş olmaktadır. Mamafih duada kastedilen *es-salât*'ın o anda kılınması için çağrısı yapılan namaz olması da muhtemeldir. *İbnu Hacer* bu ihtimalin *azher* (daha kuvvetli) olduğunu belirtir.

el-VESÎLE'ye gelince, bu lügat olarak bir büyüğe yaklaşmayı sağlayan vasıta, aracı manasına gelir. Hadiste bununla cennetteki yüce bir makam kastedilmiş olmaktadır. Nitekim, sadedinde olduğumuz rivayet, *Vesîle*'yi dile getiren rivayetlerden *Resûlullah*'ın onunla ilgili olarak yaptığı tarifi ihtiva eden vechidir: **"Zira o (el-Vesîle), cennette bir makamdır..."** buyurmakta, bu makamı Allah'ın bir kişiye vereceğini belirtmekte ve tevâzu olarak bu kimsenin kendisi olması hususundaki temennisini ifade buyurmaktadır. Öyle ise, daha net ifade ile *el-Vesîle*, cennetteki en yüce makamdır, bu makam tek bir insana verilecektir, o da Allah indinde insanların en yücesi olduğunu Mi'rac ve Kur'an gibi mucizelere mazhariyetle isbat eden *Eşref-i Mahlukât* ve *Fahr-i Kainat Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)*'dir.

Bu yüce makama vâsıl olan, Allah'a yakındır; böylece Efendimiz, günahların affı dahil her çeşit ebedî lûtuflara mazhariyet için şart olan ilâhî yakınlığı elde

(31) *Hay'ale, hayye âla's-salat*'dır.

etmeye *vesile* olmuş olur. Şu halde baştaki mana böylece tahakkuk etmiş olmaktadır.

el-FAZÎLET: *Resûlullah* için *vesîle*den sonra taleb edilen ikinci şey, *el-Fazîlet*'dir. Bunun da *Vesîle* gibi diğer mahlukata nasib olmayacak bulunan ziyade bir mertebe olduğu veya *Vesîle*'yi tefsir mahiyetinde geldiği söylenmiştir.

MAKAM-I MAHMÛD: Bu da cennette bir makamdır. Öyle bir makam ki, o makamda bulunan kimse övgüye mazhardır. Övgü, belli bir kıymet ve kemal ve fazilet; bir kelime ile, kerâmetler sebebiyle olur. Burada mutlaktır, yani pek çok üstünlüklerle övgüye mazhar olunan bir makamdır. Dua, çeşitli te'villere göre: **"O'nu Kıyamet günü dirilt ve Makam-ı Mahmud'a çıkar"** veya **".... makam-ı Mahmud'u O'na ver"** veya **"....O'nu makam-ı Mahmûd üzere dirilt"** manalarında anlaşılabilir.

Nevevî, bu makam mübhem olmadığı halde, hadiste nekre gelmiş olmasını, sanki âyetten hikaye tarzında zikredilmiş olmasıyla açıklar. Zira *Makam-ı Mahmûd* âyet-i kerîme'de zikredilmektedir: عَسَى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا **"Ümid edebilirsin, Rabbin seni bir Makam-ı Mahmud'a gönderecektir"** (İsra 79).

Mamafih, bazı rivayetlerde, اَلْمَقَامُ الْمَحْمُودُ diye ma'rife olarak da gelmiştir.

Makam-ı Mahmud üzerine *İbnu Hacer* şu açıklamayı sunar: *"İbnu'l-Cevzi ve ulemânın ekserisi Makam-ı Mahmud ile "şefaat" kastedilmiştir" derler.* Bazıları: *"Resûlullah'ın Arş üzerine oturtulmasıdır"*, bazıları: *"Kürsî üzerine oturtulmasıdır"* demiştir. Her iki görüşün de taraftarları var. Sahih olmaları halinde, biri diğerine mani değildir. Zira, *Resûlullah*'ın Arş (veya Kürsî) üzerine oturtulması, şefaat etme hususunda izin alameti olması muhtemeldir. *Makam-ı Mahmud* ile -meşhur olduğu üzere- şefaat, oturtma ile de *vesîle* veya *fazîlet* ile ifade edilmiş olan menzile (makam) kastedilmiş olma ihtimali de vardır. Nitekim *İbnu Hibbân*'ın Sahih'inde *Ka'b İbnu Mâlik* hadisi olarak geldiği üzere *Resûlullah* şöyle demiştir: **"Allah insanları Kıyamet günü diriltir. Rabbim, (önce) bana yeşil bir elbise giydirir. Ben Rabbimin söylememi dilediği şeyi söylerim. İşte bu Makam-ı Mahmud'dur."** Anlaşılan o ki, buradaki mezkur söz, şefaaatten önce *Resûlullah*'ın Rabb'ine takdim ettiği senâdır. Yine anlaşılan o ki, *Makam-ı Mahmûd* bu halde iken, *Resûlullah* için hâsıl olan şeylerin mecmûudur. Bunu, hadisin sonundaki, حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِى **"Ona şefaatim vacib olur"** cümlesi ihsâs eder. Çünkü, onun için taleb edilen şey şefaattir.

Hadiste gelen *"şefaatim vacib olur"* ifadesi üzerine şöyle bir itirazda bulunulmuştur : *"Şefaat günahkârlar hakkında sabit olduğu halde Vesîle duasını oku-*

yanların mazhar olacağı sevap şefaatle ifade edilmiştir. Günahı olmayanların şefaate ihtiyacı var mıdır? Bu itiraza şu cevap verilmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın başka şefaatleri de var. Soru-suale maruz kalıp hesap vermeden cennete girme, cennetteki derecelerin yüceltilmesi gibi. Bu duayı yapan herkes, kendine münasip olana mazhar olur."

2439 ٨- وعن عمر رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: إذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ فَقَالَ أَحَدُكُمْ: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّهِ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ قال: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ. قَالَ: لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ. قَالَ: لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّة إِلاَّ بِاللّهِ. ثُمَّ قَالَ: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ قَالَ: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ. قَالَ: لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

8. **(2439)**- *Hz. Ömer (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Müezzin, "Allahu ekber Allahu ekber" deyince sizden kim samimiyetle, "Allahu ekber Allahu ekber" derse; sonra müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illallah" deyince, "Eşhedu en lâ ilâhe illallah" derse; sonra müezzin: "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" deyince, "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" derse; sonra müezzin: "Hayye ala's-salât" deyince "La havle velâ kuvvete illa billâh" derse; sonra müezzin: "hayye ala'l-felâh" deyince, "La havle velâ kuvvete illâ billâh" derse; sonra müezzin: "Allahu ekber Allahu ekber" deyince, "Allahu ekber Allahu ekber" derse; sonra müezzin: "Lailâhe illallah" deyince "Lailâhe illallah" derse cennete girer."** [Müslim, Salât 12, (385); Ebu Dâvud, Salât 36, (527).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste (2438) emredilmiş olan müezzinle birlikte ezanın tekrar edilmesi emrinin nasıl yapılacağı bu hadiste gösterilmektedir.

2440 ٩- وعن سعد بن أبي وقاص رضي اللّه عنه [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ الْمُؤَذِّنَ: وَأَنَا أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ

وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، رَضِيتُ بِاللّهِ رَبّاً وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً].

وفى رواية: «نَبِيّاً، وَبِالْإِسْلاَمِ دِيناً غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ». أخرجه الخمسة إلا البخارى.

9. **(2440)**- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Müezzini işittiği zaman, kim: ''Ben şehadet ederim ki, bir olan Allah'tan başka ilah yoktur, O'na şerik de yoktur, Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. Rabb olarak Allah'tan, Resûl olarak Muhammed'den** *-bir rivayette* **''... nebî = peygamber olarak Muhammed'den din olan İslâm'dan- râzıyım'' derse günahı affedilir.''** [Müslim, Salât 13, (386); Ebu Dâvud, Sâlat 36, (525); Tirmizî, Salât 156, (210); İbnu Mâce, Ezân 4, (721); Nesâî, Ezân 38, (2, 26).]

2441 ١٠- وعن أبى أمامة أسعد بن سهل قال: [سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِى سُفْيَانَ وَهُوَ جَالِسٌ عَلَى الْمِنْبَرِ حِينَ أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ فَقَالَ: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ، قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ. قَالَ مُعَاوِيَةُ: وَأَنَا. قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ. قَالَ مُعَاوِيَةُ: وَأَنَا. قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّهِ. قَالَ مُعَاوِيَةُ: وَأَنَا. قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّهِ. قَالَ مُعَاوِيَةُ: وَأَنَا، فَلَمَّا انْقَضَى التَّأْذِينُ. قَالَ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ حِينَ أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ يَقُولُ مِثْلَ مَا سَمِعْتُمْ مِنْ مَقَالَتِى]. أخرجه البخارى.

10. **(2441)**- *Ebu Ümâme Es'ad İbnu Sehl (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Mu'âviye İbnu Ebî Süfyan (radıyallahu anh)'ı minberde oturmuş (hutbe vermek üzere bekliyorken) dinliyordum. (Ezan başladı.) Müezzin: ''Allahu ekber Allahu ekber'' deyince, Mu'aviye de: ''Allahu ekber Allahu ekber'' dedi; müezzin: ''Eşhedü en la ilahe illallah!'' dedi. Mu'âviye :'' Ben de!'' dedi; Müezzin: ''Eşhedu en lâ ilahe illallah!'' dedi. Mu'âviye: ''Ben de!'' dedi; müezzin: ''Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!'' dedi. Mu'âviye: ''Ben de!'' dedi. Müezzin: ''Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!'' dedi. Mu'âviye: ''Ben de!'' dedi. Ezan okuma işi bitince dedi ki: ''Ey insanlar! Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı minberde iken işittim, O da, müezzin ezan okurken tıpkı sizin benden işittiğinizi söylüyordu (bizzat işittim).''* [Buharî, Cum'a 23.]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten alimler şu hususları istinbat etmişlerdir:

1- Bu hadis minberde olan imamdan ilim alınabileceğini ifade eder.

2- Hatib müezzine icabet edip, ezanı tekrar eder.

3- Müezzine icabet için sözünü aynen tekrar etmek gerekmez. *Hz. Mu'âviye*'nin yaptığı gibi müezzini teyid eden *"Ben de"* veya benzer bir şey söylemek yeterlidir.

4- Hutbeye başlamadan önce başka söz söylemek mübahtır.

5- Hutbeden önce oturulabilir.

2442 ١١ - وعن عائشة رضى اللّه عنها. [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ كَانَ إِذَا سَمِعَ الْمُؤَذِّنَ يَتَشَهَّدُ قَالَ: وَأَنَا وَأَنَا]. أخرجه أبو داود.

11. **(2442)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), müezzinin ezan okurken şehâdet getirdiğini işitince:*

"Ben de! Ben de!" *derdi."* [Ebu Dâvud, Salât 36, (527).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ezan sırasında müezzine icabet edip, ezan elfazını tekrar ettiğini göstermektedir. *Resûlullah*'ın teşehhüdünün أَشْهَدُ أَنِّى رَسُولُ اللّهِ **"Şehadet ederim ki, ben Allah'ın Resûlüyüm"** şeklinde mi, yoksa bizimki gibi, أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّهِ **"Şehadet ederim ki, Muhammed Allah'ın Resûlüdür"** şeklinde mi olduğu ihtilaf mevzuu olmuştur. Ancak, *"sahih olanı onun şehadetinin de bizimki gibi olduğudur"* denmiştir.

2443 ١٢ - وعن أبى سعيد الخدرى رضى اللّه عنه [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: إِذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ». أخرجه الستة.

12. **(2443)**- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ezanı işittiğiniz zaman, müezzinin söylediğinin mislini tekrar edin!"** [Buharî, Ezân 7; Müslim, Salât 10, (383); Ebu Dâvud, Salât 36, (522); Nesâî, Ezân 33, (2, 23); Tirmizî, Salât 154, (208); İbnu Mâce, Ezân 4, (720).]

2444 ١٣- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ أَذَّنَ سَبْعَ سِنِينَ مُحْتَسِباً كَتَبَ اللّهُ لَهُ بَرَاءَةً مِنَ النَّارِ]. أخرجه الترمذى.

«الْمُحْتَسِبُ» طالب الأجر والثواب على فعله من اللّه تعالى.

13. **(2444)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Kim, yedi yıl sevabına inanarak ezan okursa, Allah bunu, onun ateşten kurtulmasına bir senet yapar.**" [Tirmizî, Sâlat 152, (206).]

AÇIKLAMA:

Burada ezandan maksad, namaz için okunan ezandır. *Mühtesiben* demek, *Resûlullah*'ın müezzin için vaadetmiş olduğu sevaba inanıp, bunu Allah'tan bekleyerek demektir. *Münâvî*, bu kelimeden hareketle, hizmeti mukabil ücret almamayı, müezzinliği sırf sevabı için yapmayı anlar.

Yine *Münâvî*, bu hizmetin ateşten kurtuluş beratı olacağı hususunu şöyle açıklar: "*Çünkü, iki şehadete ve Allah'a duaya bu kadar uzun müddet, dünyevi bir sebep olmadan devam etmek, kişinin nefsini, tevhidle yoğurulmuş hale getirir. Bu ise, Allah tarafından verilmiş bir hediyyedir. Rabb Teâlâ verdiği hediyyesini geri almaz.*"

2445 ١٤- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: الْمُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ، وَيَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ وَشَاهِدُ الصَّلاَةِ يُكْتَبُ لَهُ خَمْسٌ وَعِشْرُونَ صَلاَةً، وَيُكَفَّرُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وفى رواية: «بَعْدَ قَوْلِهِ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ؟ وَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ صَلَّى مَعَهُ».

«الْمَدَى» الأَمَدُ والغاية، والمعنى أنه يَسْتَوفى ويستكمل مَغْفِرة اللّه إذَا اسْتَوْفَى وُسْعَهُ فِى رَفْعِ صوته فيبلغ الغاية من المغفرة إذا بلغ الغاية من الصوت، وقيل غير ذلك.

14. **(2445)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Müezzin, sesinin gittiği yer boyunca mağfiret olunur. Yaş ve kuru herşey onun lehinde şehadet eder, namaza katılan**

kimseye yirmibeş kat namaz yazılır ve iki namaz arasındaki (günahları) affedilir." [Ebu Dâvud, Salât 31, (515); Nesâî, Ezân 14, (2, 13); İbnu Mâce, Ezân 5, (724).]

AÇIKLAMA:

1- *Müezzinin, sesinin gittiği yere kadar mağfiret olunması*, muğak bir tabirdir. Bu sebeple birbirinden farklı yorumlara ve anlaşılmalara imkan vermiştir:

★ مَدَى الشَّيْء bir şeyin nihâî hedefi, ulaşacağı son nokta olduğuna göre, hadisin manası, Allah'ın mağfiretinin çokluğunu ifade eder. Sesinin ulaştığı bir hedef varsa, mağfiret de o hedefe ulaşacak kadar çoktur, öyleyse hadis, Allah'ın mağfiretinin genişliğini mübalağalı bir üslubla ifade etmektedir.

★ Burada bir teşbih yapılmıştır, şöyle ki: Kişinin bulunduğu yerle sesin ulaştığı en uzak nokta arasını dolduracak kadar çok günah işlemiş bile olsa, bu günah affedilir.

★ Müezzin sayesinde, -onun sesini işitip de o sesin sebep olduğu namaza iştirak eden- herkes mağfiret olunur. Böylece bunlar, onun sayesinde mağfiret görmüş gibi olur. Müteakip hadisin de teyid edeceği üzere, bu açıklamadan şu sonuç da çıkarılır: "*Sebep olan, yapan gibidir*" kaidesince, onların sevabının bir misli, ayrıca müezzine gelir. سُبْحَانَ مَنْ وَسِعَتْ رَحْمَتُهُ

★ Müezzinin, sesinin gittiği bölge içerisinde işlediği günahları affedilir.

★ Onun şefaati ile, sesinin gittiği yere kadar olan saha içerisinde sakin olanların günahları affedilir.

★ Mağfiretin "*mağfiret taleb etme*" manası da vardır. Öyleyse, hadis "*Sesini işiten herşey müezzin için mağfiret taleb eder.*"

2- Yaş, kuru tabiri ile "*canlı cansız (herşey)*" denmek istenmiştir. "*Yaş*"la hayvanlar, bitkiler; "*kuru*" ile de cansızlar kastedilmiştir.

3- Hadiste müezzinleri seslerini imkan nisbetinde yükseltmeye teşvik vardır. Esasen Buhârî'nin bir rivayetinde: "**... Ezan okurken sesini yükselt, zira müezzinin sesini işiten insan, cin ve sair her şey Kıyamet günü onun lehinde şehadet edecektir**" buyrulmuştur. *İbnu Huzeyme*'nin bir rivayeti: "*...ağaç, toprak, taş....*" ziyadesini ilave eder.

4- Bazı âlimler, bu hadisle ilgili olarak akla gelebilecek bir noktaya parmak basarlar: "*Adet ve müşahede ile sabittir ki, "işitme", "şehadette bulunma", "tesbih etme", "mağfiret taleb etme" gibi fiiller canlılara mahsustur, cansızlardan bunlar hasıl olamaz. Acaba hadiste bunlar cansızlara nisbet edilirken, onların, bunların lisan-ı hal ile söylemeleri mi kastedilmiştir? Yoksa hadisin zahiri mi maksuddur?*"

İbnu Hacer şu cevabı verir: *"Allah'ın cansızlarda da hayat ve kelam yaratması aklen mümteni (imkânsız) değildir."*

Aliyyül'l-Kârî de şu cevabı vermiştir: *"Gerçek şu ki Allahu Teâlâ'nın şu âyetlerinden anlaşıldığına göre cansızların, bitkilerin ve hayvanların da ilmi, idraki ve tesbihi vardır:* وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ **"... Nitekim onlar (taşlar) arasında Allah korkusundan yuvarlananlar vardır"** (Bakara 74). *Keza:* وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ **"Var olan her şey O'nu (Allah'ı) hamd ile tesbih eder"** (İsra 44).

Begavî der ki: *"Bu, (yani canlı cansız her şeyin belli bir ilim, idrak ve tesbih sahibi olması inancı) Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. Buna da (hadislerde Hz. Peygamber'in risaletini teyiden bir nevi mûcize olarak) kurt ve ineğin konuşma hadisesi şehadet eder."* Bunun, kitaplarımızda misali çoktur, çakıl taşlarının, *Resûlullah*'ın avucunda başkaları da işitecek derecede tesbihte bulunması, *Resûlullah*'ın emrine uyarak ağaçların yanına gelmesi, eski yerine gitmesi, selam vermesi gibi. Müslim'in bir rivayetinde aleyhissalâtu vesselâm şöyle der: **"Ben bir taş biliyorum, bana selam verirdi."** Buharî ve Müslim'in müştereken kaydettiği ve daha önce 2394 numarada geçen hadiste cehennemin: *"... benim bir kısmım bir kısmımı yiyor..."* nev'inden konuşması da burada zikre değer.

Mesele zamanımızda ehl-i sünnet ülemâsının kabul ettiği istikamette ilmî açıklığa kavuşmuştur denebilir. Bugün hala *madde* denen *"cansız"*ın sırrı çözülmüş değildir; canlı mı, cansız mı, mahiyeti nedir? kesin bir hüküm verilememektedir. Öte taraftan, tek bir DNA hücresine binlerce sayfalık ansiklopedi bilgisinin kaydedilebileceği anlaşılmıştır. Tabiatta zuhur eden herşeyin, her sesin cansız eşya tarafından kaydedilme meselesi, zamanımızda dini çevreler kadar, ilmî çevrelerin de gündemine girmiştir.

Türbüştî: "Bu şehadetten murad, lehinde şahidlik edilenin Kıyamet günü fazilet ve derece yüksekliği ile iştihar etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ, şehadetle bazı kimseleri de rüsvay etmektedir. Bu şekilde şehadetle bazılarına da ikramda bulunur" demiştir.

Bu vesile ile bir kere daha imanımızı dile getiriyoruz: *Rabbülâlemin adına konuşan Resûlümüz Muhammed Mustafa (aleyhissalâtu vesselâm)* her ne söylemişse o haktır, doğrudur. Çünkü O, hevasından konuşmaz.

2446 ١٥- وعن الْبَرَاء رضي اللّه عنه. [أَنَّ نَبِىَّ اللّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ اللّهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْمُقَدَّمِ، وَالْمُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ، وَيُصَدِّقُهُ مَنْ سَمِعَهُ مِنْ رَطْبٍ وَيَابِسٍ، وَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ صَلَّى مَعَهُ]. أخرجه النسائى.

15. **(2446)**- *Berâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allah ve melekleri namazda birinci safa rahmet ederler. Müezzin sesinin ulaştığı yere kadar mağfiret görür. Yaş ve kuru her ne, sesini işitirse, onu tasdik eder. Ona, beraberinde namaz kılanların ecrinin bir misli verilir."** [Nesâî, Ezân 14, (42, 13).]

2447 ١٦- وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما. [أَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ إِنَّ الْمُؤَذِّنِينَ يَفْضُلُونَنَا. فَقَالَ قُلْ كَمَا: يَقُولُونَ، فَإِذَا انْتَهَيْتَ فَسَلْ تُعْطَهُ]. أخرجه أبوداود.

16. **(2447)**- *İbnu Amr İbni'l- As (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Müezzinler (sevapca) bizden üstün oluyorlar. (Onlara yetişmemiz için ne tavsiye edersiniz?)" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Onların söylediklerini sen de tekrar et. Bitirip sona erince dilediğini iste, sana da (aynı sevap) verilecektir" *cevabını verdi."* [Ebu Dâvud, 36, (524).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* müezzinle birlikte ezanın elfazını tekrar eden kimsenin de müezzin gibi *"ezan okuma"* sevabını kazanacağını belirtiyor. Daha önce belirtildiği üzere, bu tekrar sırasında *Hayyeala's-salat, hayyeala'l-felâh* cümlelerini tekrar etmeyecek, onun yerine *"la havle velâ kuvvete illa billah"* diyecek.

2448 ١٧- وعن عبد اللّه بن عبد الرحمن بن أبى صَعْصَةَ [أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ رضى اللّهُ عنهُ قَالَ لَهُ: أَرَاكَ تُحِبُّ الْغَنَمَ وَالْبَادِيَةَ، فَإِذَا كُنْتَ فِى غَنَمِكَ أَوْ بَادِيَتِكَ فَأَذَّنْتَ بِالصَّلاَةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنِّدَاءِ، فَإِنَّهُ لاَ يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلاَ إِنْسٌ وَلاَ شَيْءٌ إِلاَّ شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. قَالَ أَبُو سَعِيدٍ. سَمِعْتُهُ مِنْ رسولِ اللّهِ ﷺ]. أخرجه البخارى ومالك والنسائِى.

17. **(2448)**- *Abdullah İbnu Abdirrahman İbni Ebî Sa'sa'a* anlatıyor: *"Ebu Sa'îd (radıyallahu anh) bana dedi ki:*

"Seni, koyunları ve kır hayatını seviyor görüyorum. Koyunlarınla birlikte veya kırda olunca namaz ezanı okursan, ezan sırasında sesini yükselt. Zira, müezzinin sesini insan, cin ve sair her ne işitirse en uzağı bile Kıyamet günü onun lehinde şehadet eder."

Ebu Sâîd sözlerini şöyle tamamladı: "Ben bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittim." [Buharî, Ezân 5, Bed'ü'l-Halk 112, Menakîb 25; Nesâî, Ezân 14, (2, 13); Muvatta, Nida 5, (1, 69).]

AÇIKLAMA:

1- Kır diye tercüme ettiğimiz kelime *bâdiye*'dir. *Bâdiye* imar girmemiş sahra manasına gelir. Otlak, kır, yaylak gibi kelimelerle karşılamamız mümkündür. Yani koyunların güdüldüğü yer.

2- Yalnız başına kırda olunsa bile ezan okunacağına dair hadisten hüküm çıkarılmıştır. Şafiiler: "*Ezan vaktin sünnetidir, namaza bağlı değildir*" diyerek, tek başına olan kişinin de namaz sırasında ezan okumasının müstehab olduğunu söylemiştir. Bazıları da: "*Ezan, namaza cemaati çağrı içindir. Bu sebeple, münferidin ezan okuması müstehap olmaz*" demiştir. Bazısı da cemaat ihtimali olan durumla olmayan durum arasında da fark gözetmiştir.

2449 ١٨– وعن معاوية رضى اللّه عنه قال: [سَمِعْتُ رسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ:
الْمُؤَذِّنُونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه مسلم.

18. **(2449)**- *Hz. Mu'âviye (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı:* **"Müezzinler Kıyamet günü, boyun itibariyle insanların en uzunu olacaklardır"** *derken işittim.*" [Müslim, Salât 14, (387).]

AÇIKLAMA:

Müezzinlerin boyunlarının uzun olması ile kastedilen mananın ne olduğu âlimlerce farklı şekillerde yorumlanmıştır:

★ Bazıları: "*Müezzinler Allah'ın rahmetini en ziyade uman kimselerdir. Çünkü bir şeyi uman, gözetleyen, ona doğru boynunu çevirir, uzatır*" demiştir.

★ Bazıları: "*Onlar efendiler, reisler olacaktır. Çünkü Araplar efendiliği boynun uzunluğuyla ifade ederler*" demiştir.

★ Bazıları: "*Onlar insanların en çok sevabı olanlarıdır. Çünkü Araplar: "Falancanın hayırdan boynu var" dedi mi, hayırdan bir nasibi var, anlarlar*" demiştir.

★ Bazıları: "*İnsanların en çok ümid besleyeni; çünkü kim bir şeyi ümitlenirse ona boynunu uzatır. Ayrıca, insanlar Kıyamet günü büyük sıkıntı çekerken müezzinler ümidle doludurlar. Boynun uzatılması da ferahlı olmaktan kinayedir, tıpkı boynun çöküklüğü, hüzünden kinaye olduğu gibi*" demiştir.

★ Bazıları: "*En kalabalık cemaatler kastedilmiştir, çünkü, "İnsanlardan bir boyun içinde geldi" denince, cemaat içinde geldi anlaşılır*" demiştir.

★ Bazıları: "*Kıyamet günü, yükselen terler ağza kadar ulaşınca müezzinlerin boyunları, bu terin ağızlarına girmemesi için uzar*" demiştir.

★ Bazıları boyun manasına gelen *anâk* kelimesini *i'nâk* olarak da okumuş ve şu manayı vermiştir: "*Müezzinler cennete en sür'atli şekilde gidecek olanlardır.*"

★ Bazıları: "*Kıyamet günü müezzinler boyunlarının uzunluğu ile tanınacaklardır*" demiştir. Başka yorumlar da yapılmıştır.

2450 ١٩- وعن عاصم بن بَهْدَلة قال: [مَرّ رَجُلٌ عَلَى زِرِّ بنِ حُبَيْشٍ وَهُوَ يُؤَذِّنُ. فَقَالَ: يَا أَبَا مَرْيَمَ أَتُؤَذِّنُ؟ إِنِّى لأَرْغَبُ بِكَ عَنِ الأَذَانِ. فَقَالَ زِرٌّ: أَتَرْغَبُ بِى عَنِ الْفَضْلِ؟ وَاللّهِ لاَ أُكَلِّمُكَ]. أخرجه رزين.

ومعنى «لأَرْغَبُ بِكَ» أى لأ كره لك.

19. **(2450)**- Âsım İbnu Behdele der ki: "*Zirri'bnu Hubeyş ezan okurken yanına bir adam uğradı ve:*

"*Ey Ebu Meryem, ezan mı okuyorsun? Ben ezan yüzünden senden nefret ediyorum*" *dedi. Zirr ona şöyle cevap verdi:*

"*Fazilet sebebiyle benden nefret mi ediyorsun? Vallahi seninle konuşmuyorum.*" [Rezîn ilavesidir. (Kaynağı bulunamamıştır).]

İKİNCİ FER'

EZANIN BAŞLANGICI

2451 ١- عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كَانَ المُسْلِمُونَ حِينَ قَدِمُوا المَدِينَةَ يَجْتَمِعُونَ فَيَتَحَيَّنُونَ الصَّلاَةَ وَلَيْسَ يُنَادِي بِهَا أَحَدٌ، فَتَكَلَّمُوا يَوْماً فِي ذَلِكَ. فَقَالَ بعْضُهُمْ: اتَّخِذُوا نَاقُوساً مِثْلَ نَاقُوسِ النَّصَارَى، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: اتَّخِذُوا قَرْناً مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُودِ. فَقَالَ عُمَرُ رضىَ اللّهُ عَنْهُ: أَوَلاَ تَبْعَثُونَ رَجُلاً يُنَادِي بِالصَّلاَةِ؟ فَقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: يَا بِلاَلُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة إلا أباداود.

«التَّحَيُّنُ» طلب الحين والوقت.

1. **(2451)**- *İbnu Ömer* *(radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Müslümanlar Medîne'ye geldikleri vakit toplanıyorlar ve namaz vakitlerini birbirlerine soruyorlardı. Namaz için kimse nida etmiyordu. Bir gün bu hususta konuştular. Bazıları:*

"Hristiyanların çanı gibi bir çan edinin" dedi. Bazıları da:

"Yahudilerin boynuzu gibi bir boynuz edinerek (onu öttürün!)" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Bir adam çıkarsanız da namazı ilan etse!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Ey Bilâl! Kalk! namazı ilan et!"** *dedi."*[Buharî, Ezân 1; Müslim, Salât 1, (377); Tirmizî, Salât 139, (190); Nesâî, Ezân 1 (2, 2-3).]

2452 ٢- وعن أبى عمير بن أنس عن عمومة له من الأنصار قال: [اهْتَمَّ رسولُ اللّهِ ﷺ لِلصَّلاَةِ كَيْفَ يَجْمَعُ النَّاسَ لَهَا؟ فَقِيلَ لَهُ: انصُبْ رَايَةً عِنْدَ حُضُورِ الصَّلاَةِ فَإِذَا رَأَوْهَا آذَنَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً: فَلَمْ يُعْجِبْهُ ذَلِكَ، فَذُكِرَ لَهُ القُنْعُ، وَهُوَ شَبُّورُ الْيَهُودِ فَلَمْ يُعْجِبْهُ ذَلِكَ. فَقَالَ: هَذَا مِنْ أَمْرِ الْيَهُودِ؛ فَذُكِرَ لَهُ النَّاقُوسُ.

فَقَالَ: هُوَ مِنْ أَمْرِ النَّصَارَى. فَانْصَرَفَ عَبْدُ اللّهِ بْنُ زيد الأَنْصَارِىُّ وَهُوَ مُهْتَمٌّ لِهَمِّ رسولِ اللّهِ ﷺ فَأُرِىَ الأَذَانَ فِى مَنَامِهِ]. أخرجه أبو داود.

2. **(2452)**- *Ebu Umeyr İbnu Enes*, Ensar'dan olan bir amcasından naklen anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) halkı namaza nasıl toplayacağı meselesine eğildi. Kendisine:*

''Namaz vakti olunca bir bayrak dik, onu görünce halk birbirine haber verir'' dendi. Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın hoşuna gitmedi. Bunun üzerine o'na, boynuz hatırlatıldı. Bu, yahudilerin borozanı idi. Onu bu da memnun etmedi ve hatta:

''Bu yahudi işidir!'' *dedi. Bunun üzerine büyük çan hatırlatıldı. Efendimiz:*

"Bu hristiyanların işidir'' *dedi. Bu (konuşmalar)dan sonra Abdullah İbnu Zeyd el-Ensârî, Resûlullah'ın üzüntüsüne üzülerek ayrıldı. Bunun üzerine rüyasında ezan öğretildi.''* [Ebu Dâvud, Salât 27, (498).]

2453 ٣- وفى أخرى له: [جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ فَقَالَ يَارسولَ اللّهِ: إِنِّى لَمَّا رَجَعْتُ لِمَا رَأَيْتُ مِنْ اهْتِمَامِكَ رَأَيْتُ رَجُلاً كَأَنَّ عَلَيْهِ ثَوْبَيْنِ أُخْضَرَيْنِ فَقَامَ عَلَى الْمَسْجِدِ فَأَذَّنَ ثُمَّ قَعَدَ قَعْدَةً ثُمَّ قَامَ فَقَالَ مِثْلَهَا إِلاَّ أَنَّهُ يَقُولُ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ؛ وَلَوْ لاَ أَنْ يَقُولَ النَّاسُ لَقَلْتُ إِنِّى كُنْتُ يَقْظَاناً غَيْرَ نَائِمٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لَقَدْ أَرَاكَ اللّهُ خَيْراً فَمُرْ بِلاَلاً فَلْيُؤَذِّنْ. فَقَالَ عُمَرُ رضىَ اللّهُ عَنْهُ: أَمَا إِنِّى قَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ الَّذِى رَأَى، وَلَكِنِّى لِمَّا سُبِقْتُ اسْتَحْيَيْتُ، وَقَالَ فِيهِ: فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، قَالَ: اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ مَرَّتَيْنِ، حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ مَرَّتَيْنِ، اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ، ثُمَّ أُمْهِلَ هُنَيَّةً، ثُمَّ قَامَ فَقَالَ مِثْلَهَا، إِلاَّ أَنَّهُ زَادَ بَعْدَ مَا قَالَ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ. قَالَ فَقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ لَقِّنْهَا بِلاَلاً. فَأَذَّنَ بِهَا بِلاَلٌ].

«الشَّبُّورَ» الْبُوقُ.

3. **(2453)**- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: *"Ensardan bir adam gelerek:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben sizin üzüntünüzü görüp ayrıldığım vakit (rüyamda) bir adam gördüm. Üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Kalkıp mescidin üzerinde ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp aynı söylediklerini bir kere daha tekrarladı. Ancak bu sefer bir de kad kâmeti's-salât (namaz başlamıştır) cümlesini ilave etti. Eğer halkın (bana yalancı diyeceğinden korkum) olmasaydı ben "uykuda değildim, uyanıktım" diyecektim " dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Allah sana hayır göstermiş. Bilâl'e söyle (bu kelimeleri söyleyerek) ezan okusun!" *dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh)de atılarak:*

"Onun gördüğünü aynen ben de gördüm, ancak o, anlatma işinden benden önce davranınca, ben utandım (anlatamadım)" dedi.

Adam anlattıkları arasında şunları da söyledi: "(Mescidin üzerine çıkan adam) kıbleye yöneldi ve dedi ki: **"Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber, eşhedu en la ilahe illallah, eşhedu en la ilahe illallah. Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, hayye ala's-salat** *-iki defa-*, **hayye ala'l-felâh** *-iki defa-* **Allahu ekber Allahu ekber, lailâhe illallah."**

Sonra bir miktar durduruldu. Sonra adam tekrar kalktı, aynı şeyleri yeniden söyledi. Ancak bu sefer Hayye ala'l-felâh'tan sonra kad kâmeti's-salât kad kâmeti's-salât dedi. Ravi ilave etti: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bunu Bilâl'e öğret!" *buyurdu. (Adam emri yerine getirdi) Bilal de onları söyleyerek ezan okudu."* [Ebu Dâvud, Salât 28, (505-507).]

AÇIKLAMA:

1- Burada aynı babın birkaç hadisi birleştirilerek sunulmuş, bazı özetlemeler de yapılmıştır.

2- Burada ismi tasrih edilmeyen rüya sahibi ensârî zat ***Abdulllah İbnu Zeyd (radıyallahu anh)*'dir. Bu zat, rivayette de görüldüğü üzere, uyurken ezan ve kamet kendisine rüya yoluyla öğretilmiş olan zattır.**

Rüya o kadar canlı şekilde görülmüştür ki nerdeyse ***"Uykuda değil, uyanık halde gördüm"*** **diyecek olmuştur. Ancak hakkında** ***"yalancı"*** **denmesinden korktuğu için** ***"rüyada gördüm"*** **demiştir. Rüya bahsinde geçtiği üzere, rüyada açıklık, onun rüya-yı sadıka oluşunun alametidir.**

3- ***Abdullah İbnu Zeyd*'e rüyasında hem ezan hem de ikamet tafsilatıyla birlikte öğretilmiştir.** ***Resûlullah*'a rüyasını anlatınca aleyhissalâtu vesselâm, bunu**

rüya-yı sadıka olarak yormuş ve namaz zamanı halka duyurmada okuması maksadıyla *Hz. Bilal (radıyallahu anh)*'e öğretmesini emretmiştir.

Emir yerine getirilir ve müteakip vakitten itibaren *Hz. Bilâl* ezan okumaya başlar.

2454 ٤- وعن عبد اللّه بن زيد رضى اللّه عنه قال: [لَمَّا أَمَرَ رسول اللّهِ ﷺ بالنَّاقُوسِ يُعْمَلُ لِيُضْرَبَ بِهِ لِلنَّاسِ لِجَمْعِ الصَّلاَةِ طَافَ بِى وَأَنَا نَائِمٌ رَجُلٌ يَحْمِلُ نَاقُوساً فِى يَدِهِ، فَقُلْتُ يَا عَبْدَ اللّهِ؟ أَتَبِيعُ النَّاقُوسَ؟ قَالَ: وَمَا تَصْنَعُ بِهِ؟ فَقُلْتُ: نَدْعُو بِهِ إِلى الصَّلاَةِ. قَالَ: أَفَلاَ أَدُلُّكَ عَلَى مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ؟ فَقُلْتُ لَهُ بَلَى. قَالَ تَقُولُ: اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمداً رسولُ اللّهِ، حَىّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَىَّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَىّ عَلَى الْفَلاَحِ، حَىَّ عَلَى الْفَلاَحِ، اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ. قَالَ: ثُمَّ اسْتَأْخَرَ عَنِّى غَيْرَ بَعِيدٍ. ثُمَّ قَالَ: ثُمَّ تَقُولُ إِذَا أَقَمْتَ الصَّلاَةَ: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ، حَىّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَىَّ عَلَى الْفَلاَحِ، قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ، اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ. فَلَمَّا أَصْبَحْتُ أَتَيْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا رَأَيْتُ. فَقَالَ: إِنَّهَا لَرُؤْيَا حَقٌّ إِنْ شَاءَ اللّهُ. فَقُمْ مَعَ بِلاَلٍ فَأَلْقِ عَلَيْهِ مَا رَأَيت فَلْيُؤَذِّنْ بِهِ فَإِنَّهُ أَنْدَى صَوْتاً مِنْكَ. فَقُمْتُ مَعَ بِلاَلٍ فَجَعَلْتُ أُلْقِيهِ عَلَيْهِ وَيُؤَذِّنُ بِهِ، فَسَمِعَ ذٰلِكَ عُمَرُ بنُ الْخَطَّابِ رضى اللّهُ عَنْهُ وَهُوَ فى بَيْتِهِ فَخَرَجَ وَهُوَ يَجُرُّ رِدَاءَهُ، يَقُولُ يَارَسُولَ اللّهِ: وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَقَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ الَّذِى أُرِىَ. فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَلِلّهِ الْحَمْدُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وفى أخرى: «فَقَالَ عَبْدُ اللّهِ أَنَا رَأَيْتُهُ وَأَنَا كُنْتُ أُرِيدُهُ. قَالَ: فَأَقِمْ أَنْتَ».

وفى رواية للترمذى: «وَذَكَرَ قِصَّةَ الْأَذَانِ مَثْنَى مَثْنَى، وَالإِقَامَةَ مَرَّةً».

وفى أخرى له قال: «كَانَ أَذَانُ رسولِ اللّهِ ﷺ شَفْعاً شَفْعاً فى الْأَذَانِ وَالإِقَامَةِ».

4. **(2454)**- *Abdullah İbnu Zeyd (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), halkı namaz için toplamak maksadıyla çalınmak üzere bir çan yapılmasını emrettiği zaman, ben uyurken yanıma bir adam geldi. Elinde bir çan vardı. Ben:*

"*Ey Allah'ın kulu, bu çanı bana satar mısın?*" *dedim. Adam:*

"*Pekala, ama bunu ne yapacaksın?*" *dedi. Ben:*

"*Bununla insanları namaza çağıracağım*" *dedim. Bana:*

"*Sana bu iş için daha hayırlı bir söz göstereyim mi?*" *dedi. Ben de ona:* "*Elbette!*" *dedim.*

"*Öyleyse şunu söyle!*" *diyerek bana öğretti:*

"Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber.

Eşhedu en lâ ilâhe illallah, eşhedu en lâ ilahe illallah.

Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye alâ's-salât, Hayye alâ's-salat.

Hayye alâ'l-felah, Hayye alâ'l-felah.

Allahu ekber Allahu ekber Lailahe illallah."

Abdullah İbnu Zeyd (radıyallahu anh) devamla dedi ki: "*(Rüyamdaki bu zat) benden biraz uzaklaştı sonra tekrar söze başlayıp:*

"*Sonra namazı kılacağın zaman şunu söylersin*" *dedi ve öğretti:*

"Allahu ekber Allahu ekber- Eşhedu en lâ ilâhe illallah, Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, Hayye alâ's-salât, Hayye alâ'l-felah, Kad kâmeti's-salât, kad kâmeti's- salat, Allahu ekber Allahu ekber Lâilahe illallah."

Sabah olunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek (rüyamda) gördüklerimi haber verdim. Bana:

"İnşallah bu hak bir rü'yadır. Kalk rüyada öğrenmiş olduğunu Bilâl'e öğret. O bunları söyleyerek ezan okusun. Zira o, sesce senden daha gür!" *buyurdu. Ben de Bilâl'le birlikte kalktım. Ona teker teker arzediyordum. O da bunları yüksek sesle söyleyerek ezan okumaya başladı.*

Bunu evinde olan Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) işitmişti. Hemen evden çıkıp ridasını çekerek geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü! diyordu, seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, onun gördüğünün aynısını ben de gördüm!"

Bunu işiten Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Elhamdülillah! Şimdi bu daha sağlam oldu!" *dedi."* [Ebu Dâvud, Salât 28, (499); Tirmizî, Salât 139, (189).]

Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: *"(Bilal ezanı okuyup sıra ikamete gelince) Abdullah: "Onu ben gördüm, ben okumak isterim!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Öyleyse sen de ikamet getir!" *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Salât 30, (512).]

Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"(Abdullah İbnu Zeyd ezanla ilgili kıssayı anlatırken elfazı ikişer ikişer zikretti, ikameti ise birer kere zikretti."* [Tirmizî, Salât 139, (189).]

Yine Tirmizî'nin bir rivayetinde denmiştir ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ezanı(nda elfaz) çift çift idi, ezanda da ikamette de."* [Tirmizî, Salât 142, (194).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'den kaydettiğimiz son iki ziyadeden birincisi elfazın ezanda ikişer, ikamette birer kere tekrar edileceği belirtilmiştir. *Şafii, Ahmed* ve cumhur-u ülemâ bu hadisle amel ederek ikameti -başta ve sondaki tekbir dışında- birer kere okumak gerektiğine hükmetmişlerdir.

İkinci rivayette ise, ezan ve ikâmet her ikisinde de elfazın ikişer kere okunacağı belirtilmektedir. Bazı âlimler de bunu esas almıştır. *Ebu Hanife* ve ashabı bu görüştedir.

Hanefi ülemâ'ya, *Sevri, İbnu'l-Mübârek* ve ehl-i Kûfe'ye göre, ikametteki elfazla ezandaki elfaz sayıca aynıdır, ancak ikamette **kad kâmeti's-salat** ilave edilir ve iki kere tekrar edilir. Bunlar Ebu Dâvud ve Tirmizî'de gelen -yukarıda kaydettiğimiz- *Abdullah İbnu Zeyd* hadisiyle istidlal ederler.

Diğer taraftan *Şafii, Ahmed İbnu Hanbel* ve cumhur, ikametin elfazının onbir kelime olduğu, başta ve sondaki tekbirlerle **kad kâmeti's-salât** lafzı dışında hepsinin birer kere, bu belirtilenlerin de ikişer kere söyleneceğine hükmetmişlerdir. Bunda delilleri, müteakiben kaydedeceğimiz *Hz. Enes* rivayetidir.

Sadece *İmam Mâlik kad kâmeti's-salat* lafzının bir kere okunacağına hükmetmiştir. Şafii'nin de kavl-i kadiminde buna hükmettiği bilinmektedir.

Hz. Ömer'in *ben de görmüştüm* demesi üzerine *Hz. Peygamber*'in hamdederek daha sağlam oldu demesi, rüyanın sıdkına *Hz. Ömer*'in şehadet etmiş olması sebebiyledir. Çünkü *Sekîne* onun diliyle birçok fırsatta konuşmuştur.

2455 ٥- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [لَمَّا كَثُرَ النَّاسُ ذَكَرُوا أَنْ يُعَلِّمُوا وَقْتَ الصَّلاَةِ بِشَيْءٍ يَعْرِفُونَهُ فَذَكَرُوا أَنْ يُورُوا نَاراً أَوْ يَضْرِبُوا نَاقُوساً. فَأَمَرَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ بِلاَلاً أَنْ يَشْفَعَ الْأَذَانَ وَأَنْ يُوتِرَ الْإِقَامَةَ]. أخرجه الخمسة.

5. **(2455)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''İnsanlar çoğalınca, herkesçe bilinecek olan bir şeyle namaz vaktinin duyurulmasının gerektiğini aralarında konuştular. (Bu meyanda bir ateş yakılması veya bir çan çalınması teklif edildi).*

Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bilâl'e emrederek ikişer kere söyleyerek ezan, birer kere söyleyerek de ikamet okumasını emretti.'' [Buharî, Ezân 2, 3, Enbiya 50; Müslim, Salât 3, (378); Ebu Dâvud, Salât 29, (508); Tirmizî, Salât 141, (193); Nesâî, Ezân 2, (2, 3).]

2456 ٦- وعن أبى مَحْذُورَة رضى اللّه عنه قال: قُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ [عَلِّمْنِي سُنَّةَ الْأَذَانِ. قَالَ: فَمَسَحَ مُقَدَّمَ رَأْسِي، قَالَ تَقُولُ: اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ تَرْفَعُ بِهَا صَوْتَكَ. ثُمَّ تَقُولُ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّهِ تَخْفِضُ بِهَا صَوْتَكَ؛ ثُمَّ تَرْفَعُ صَوْتَكَ بِالشَّهَادَةِ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ؛ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّهِ؛ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ؛ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، حَيَّ عَلَى

الْفَلاَحِ؛ فَإِنْ كَانَ صَلاَةُ الصُّبْحِ قُلْتَ: الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ؛
اللّٰهُ أَكْبَرُ؛ اللّٰهُ أَكْبَرُ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

6. **(2456)**- *Ebu Mahzûra (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Ey Allah'ın resûlü, bana ezanın usûlünü öğret'' dedim. Bunun üzerine başımın ön kısmını meshederek:*

''Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber dersin ve bunları derken sesini yükseltirsin. Sonra: ''Eşhedü en lâ ilâhe illallah, eşhedü en lâ ilahe illallah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedu enne Muhammeden Resûlullah dersin ve bunları söylerken sesini alçaltırsın, sonra sesini şehadette tekrar yükseltirsin: Eşhedü en lâ ilahe illallah eşhedü en la ilâhe illallah.

Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye ala's-salâti hayye ala's-salât.

Hayye ala'l-felâhi hayye ala'l-felah.

Eğer okuduğun ezan sabah ezanı ise şunu da söylersin:

''es-Salâtu hayrun mine'n-nevm, es-Salâtu hayrun mine'n nevm (Namaz uykudan hayırlıdır). Allahu ekber Allahu ekber, Lâilahe illallah.'' [Müslim, Salât 6, (379); Ebu Dâvud, Salât 28, (500-505); Tirmizî, Salât 140, (191); Nesâî, Ezân 3, 4, 5, 6, (2, 4-8).]

2457 ٧- وفى رواية: [وَعَلَّمَنِى الْإِقَامَةَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ، اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ؛ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّٰهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللّٰهِ؛ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ؛ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ؛ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، اللّٰهُ أَكْبَرُ، اللّٰهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ].

قَالَ أَبو داود وقال عبد الرزاق: [وَإِذَا أَقَمْتَ الصَّلاَةَ فَقُلْهَا مَرَّتَيْنِ: قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ، أَسَمِعْتَ؟ قَالَ: نَعَمْ؛ وَقَالَ: وَكَانَ أَبُو مَحْذُورَةَ لاَ يَجُزُّ نَاصِيَتَهُ وَلاَ يَفْرُقُهَا لأَنَّ النَّبِىَّ ﷺ مَسَحَ عَلَيْهَا].

7. **(2457)**- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: *"(Ebu Mahzura dedi ki): "Bana [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] ikâmeti ikişer ikişer öğretti:*

"Allahu ekber, Allahu ekber.

Eşhedu en lâ ilahe illallah, Eşhedu en lâ ilahe illallah.

Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah, Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye ala's-salât, Hayye ala's-salât.

Hayye ala'l- felah, Hayye ala'l-felâh.

Allahu ekber, Allahu ekber.

Lailahe illalah."

Ebu Dâvud der ki: "Abdurrezzak rivayetinde dedi ki: "(Resûlullah devamla): **"İkamet getirince iki sefer de şunu söyle: Kad kâmeti's-salât, kad kâmeti's-salât!"** *(Aleyhissalâtu vesselâm ayrıca sordu):*

"Duydun mu?" *(Ebu Mahzura:)*

"Evet!" dedi. (Hadisi rivayet eden ravi Sâib) der ki: "Ebu Mahzurâ alnındaki saçı ne kestirir ne de ayırırdı, çünkü oraya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın elleri değmiş idi." [Ebu Dâvud, Salât 28, (501).]

2458 ٨- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [إنَّمَا كَانَ الْأَذَانُ عَلَى عَهْدِ رسولِ اللّهِ ﷺ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ، وَالْإِقَامَةُ مَرَّةً مَرَّةً، غَيْرَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ يُثَنِّى. قَالَ: فَإِذَا سَمِعْنَا الْإِقَامَةَ تَوَضَّأْنَا ثُمَّ خَرَجْنَا إِلى الصَّلَاةِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

8. **(2458)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Ezan Resûlullah devrinde ikişer ikişer idi. İkâmet de birer birer. Ancak (müezzin), ayrıca ikişer sefer olmak üzere kad kâmeti's-salât, kad kâmetî's-salât da derdi."*

İbnu Ömer devam eder: "Biz, ikâmeti işittik mi abdest alır, namaza giderdik." [Ebu Dâvud, Salât 29, (510); Nesâî, Ezân 2, (2, 3).]

2459 ٩- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ الْمُؤَذِّنَ جَاءَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. يُؤْذِنُهُ لِصَلَاةِ الصُّبْحِ، فَوَجَدَهُ نَائِماً. فَقَالَ: الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأَمَرَهُ عُمَرُ أَنْ يَجْعَلَهَا فِى نِدَاءِ الصُّبْحِ].

9. **(2459)**- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre: *"Müezzin, sabah namazını haber vermek için Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yanına gider. Onu uyuyor bulunca:*

"Essalâtu hayrun mine'n-nevm (namaz uykudan hayırlıdır)" der. Bunun üzerine Hz. Ömer, o ibareyi sabah ezanına ilave etmesini emreder." [Muvatta, Salât 8, (1, 72).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, sadece sabah ezanında söylenen **es-salatu hayrun mine'n-nevm** cümlesinin, ezana *Hz. Ömer* tarafından ilave edildiğini ifade etmektedir. Halbuki 2456 numaralı *Ebu Mahzura* rivayetinde görüldüğü üzere bu ilaveyi bizzat aleyhissalâtu vesselâm talim buyurmuştur. *Resûlullah*'ın müezzinlerince söylendiğini ifade eden başka rivayet de var. *Hz. Ömer (radıyallahu anh)*'in bunu bilmemesi de mümkün değildir. Görüldüğü üzere ortada, izahı gereken bir müşkil söz konusudur. *Ebu'l-Velîd el-Bâci* der ki: *"Muhtemelen, Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu cümlenin, diğer vakitlerin ezanında da kullanılmasını önlemek için bunu söylemiş, "Bunu sadece sabah ezanında söyle" demek istemiş olmalıdır."* İbnu Mâce'de gelen bir rivayete göre, *Hz. Bilâl (radıyallahu anh)*, sabah ezanı için *Resûlullah*'a gelir, ancak uyumakta olduğu söylenir. Bunun üzerine *Hz. Bilâl* iki kere, **es-salatu hayrun mine'n-nevm** der. Bunun üzerine bu cümle sabah ezanında sabitleşir, kesinleşir.

Bir başka rivayete göre, *Ebu Mahzura, Hüneyn* günü sırasında sabah vakti *Resûlullah*'ın yanında sabah ezanı okur. O vakit aleyhissalâtu vesselâm ezana **es-salatu hayrun mine'n-nevm** cümlesini ilave ettirir.

İmam Mâlik der ki: *"Müezzin, essalâtu hayrun mine'n-nevm cümlesini sabah ezanında hazerde de seferde de terketmemelidir. Ancak kim, kendi başına tarlasında okursa terkinde bir beis yok, fakat terketmemesi daha iyidir."*

2460 ١٠- وعن مجاهد قال: [دَخَلْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عنهما مَسْجِداً، وَقَدْ أُذِّنَ فِيهِ وَنَحْنُ نُرِيدُ أَنْ نُصَلِّى فَثَوَّبَ الْمُؤَذِّنُ فَخَرَجَ عَبْدُ اللّهِ مِنَ الْمَسْجِدِ وَقَالَ: اخْرُجْ بِنَا مِنْ عِنْدِ هَذَا الْمُبْتَدِعِ، وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ].

أخرجه أبو داود والترمذى.

وقال: وقد روى عن ابن عمر أنهُ كانَ يَقُولُ فى أَذَانِ الْفَجْرِ: «الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ».

10. **(2460)**- *Mücahid (rahimehullah)* anlatıyor: *"Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'le bir mescide girdim. Ezan çoktan okunmuştu. Biz namaz kılmak istiyorduk. Müezzin tesvibte bulundu (ikâmet okudu). Abdullah mescidi terketti ve:*

"Haydi bizi bu bid'atçinin yanından çıkar!" dedi ve orada namaz kılmadı." [Ebu Dâvud, Salât 45, (538); Tirmizî, Salât 145, (198).]

Tirmizî der ki: *"İbnu Ömer'den rivayet edildiğine göre, sabah ezanında* **es-salatu hayrun mine'n nevm** *derdi."*

AÇIKLAMA:

1- *Abdullah İbnu Ömer*'in mescidden çıkıp gitmesine sebep olan şey *tesvibtir*. *Tesvib*, lügat olarak bir duyurma yaptıktan sonra dönüp tekrar duyurma yapmaya denir. Hadiste üç ayrı manada kullanılmıştır:

1) İkamette ezandan sonra ikinci bir duyurma olduğu için, *ikamet'e "tesvib"* denmiştir.

2) Sabah ezanında müezzinin sarfettiği **es-salatu hayrun mine'n-nevm** cümlesine de *tesvib* denmiştir. Kelime bu iki manada *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'den beri kullanılagelmiştir.

3) Bir üçüncü tesvib, Tirmizî'nin açıklamasına göre sonradan ihdas edilmiştir. Şöyle ki, halk ezana rağmen namaza koşmakta ağır alınca, müezzinler, ezan-ikamet arasında **"Kad kâmeti's-salat, hayye ala's-salat, hayye ala'l felah"** diyerek yeni bir uyarı daha yapmaya başlamışlardır. İşte buna da tesvib denmiştir. Bu bid'attir, mekruhtur.

Sadedinde olduğumuz hadiste bu üçüncü *"tesvib"* mevzubahistir. Şarihlerin belirttiği üzere müezzinler ezanla ikamet arasına üçüncü bir *tesvib* (i'lâm= duyurma) ihdas etmişlerdir. Bu, sünnette olmadığı için *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* buna reaksiyon göstermiş, bid'attir diye mescidi terketmiştir. Bid'at olan bu üçüncü manadaki tesvib hususunda âlimler ihtilaflıdır. Bazılarına göre bu *tesvib* **"es-salatu hayrun mine'n-nevm"** cümlesinin öğle ezanına ilavesidir. İşte *Abdullah İbnu Ömer*, bu cümlenin öğle ezanına ilavesi -veya **kad kâmeti's-salat hayye ala's- salât, hayye ala'l-felah** şeklindeki ara uyarı- bid'at olduğu için rahatsız olmuş ve bu bid'ata seyirci kalmış olmamak için mescidi terketmiştir. Ebu Dâvud'un rivayetinde bu hadisenin öğle veya ikindi namazında cereyan ettiği belirtilir.

2- *Abdullah İbnu Ömer*'in: *"Bizi .... çıkar"* demesi âmâ olmasındandır. Ömrünün sonlarında gözlerine âmâlık arız olduğu bilinmektedir.

2461 ١١- وفى رواية أبى داود قال: [كُنْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. فَثَوَّبَ رَجُلٌ فِى الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ. فَقَالَ: اخْرُجْ بِنَا فَإِنَّ هَذِهِ بِدْعَةٌ].

«التَّثْوِيبُ» الرجوع فى القول مرة بعد مرة، وكل داع مُثَوِّبٌ، والتثويب فى أذان الفجر: قول المؤذن الصلاة خير من النوم مرتين: واحدة قبل أخرى.

11. **(2461)**- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Ben İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'le beraber idim, bir adam öğle veya ikindi namazında tesvîbte bulundu. Bunun üzerine (İbnu Ömer): "Bizi (buradan) çıkar, zira şu (yapılan tesvib) bid'attir" dedi."* [Ebu Dâvud, Salât 45, (538).]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

2462 ١٢- وعن بلال رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ لِى رسول اللّٰه ﷺ لاَ تُثَوِّبَنَّ فى شَىْءٍ مِنَ الصَّلاَةِ إلاَّ فِى صَلاَةِ الْفَجْرِ]. أخرجه الترمذى.

12. **(2462)**- *Hz. Bilâl (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:* **"Sabah hariç, sakın hiçbir namazda tesvibte bulunma!"** *tembihini yaptı."* [Tirmizî, Salât 145, (198).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Hz. Bilâl*'e yasakladığı *tesvib*, 2460 numarada açıkladığımız üzere, sabah ezanında söylenen **es-salâtu hayrun mine'n-nevm** cümlesidir. *Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)* bu cümlenin sadece sabah ezanında söylenmesini muvafık bulmuş olmakta, meşru kılmaktadır. Sadedinde olduğumuz hadis de bu cümlenin diğer vakitlerde ilavesini yasaklamaktadır.

2463 ١٣- وعنه رضى اللّٰه عنه قال: [آخِرُ الأَذَانِ اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ]. أخرجه النسائى.

13. **(2463)**- Yine *Hz. Bilâl (radıyallahu anh)* der ki: *"Ezanın sonu şöyledir:* **"Allahu ekber, Allahu ekber, Lailahe illallah."** [Nesâî, Ezân 16, (2, 14).]

EZANDA ADI GEÇENLER

Ezan deyince isimleri zihnimize dökülüveren birkaç zat var. Onlar, ezanın hem metin ve elfaz olarak şekillenmesinde hem de okunuş ritminin şekillenip, tarz-ı Nebeviye uygun halde bize intikalinde hizmeti geçen kimselerdir. Bu yüce sahabîleri daha yakında tanımalıyız:

1- ABDULLAH İBNU ZEYD İBNİ SA'LEBE (32): Medînelidir ve Hazrec kabilesine mensuptur, dolayısıyla Ensar'dandır (radıyallahu anh). *Ebu Muhammed* diye künyesi vardır. Akabe biatına katılan ilk müslümanlardandır. Bedir gazvesi başta olmak üzere, *Resûlullah*'la birlikte bütün gazvelere katılmıştır. Mekke Fethi'nde *Benî'l-Hâris İbnu'l-Hazrec*'in bayrağını taşımıştır.

Namaz vaktini nasıl duyurmak gerektiği hususunda *Resûlullah*'ın ashab'la yaptığı istişarenin ferdasında ezanla ilgili rüyayı görmüştür. Gelip aleyhissalâtu vesselâm'a anlatınca, Efendimiz bu rüyanın hak bir rüya olduğunu teyid etmiş ve *Bilâl*'e anlatmasını, onun namaz vakitlerinde bunu okuyarak duyuruda bulunmasını söylemiştir.

Alimlerin çoğunlukla kabul ettiklerine göre bu rüya hadisesi, Mescid-i Nebevî'nin inşaatı biter bitmez, hicrî birinci yıl içinde vukua gelmiştir.

Tirmizî, *Abdullah İbnu Zeyd*'e ait, *Resûlullah*'tan yapılan yegane sahih rivayetin bu ezan hadîsi olduğunu söylerse de, *İbnu Hacer* bunun hatalı olduğunu, onun rivayet ettiği 6-7 hadisi müstakil bir cüzde toplayarak gösterdiğini söyler ve hadisleri, kaynakları ve muhtevalarıyla birlikte kısa kısa tanıtır.

Kendisinden *Saîd İbnu'l-Müseyyib, Abdurrahman İbnu Ebî Leyla* ve oğlu *Muhammed İbnu Abdillah İbnu Zeyd* hadis rivayet etmiştir.

Medîne'de hicri 32 yılında vefat etmiştir, öldüğü zaman 64 yaşında idi. Cenaze namazını *Hz. Osman (radıyallahu anh)* kıldırmıştır.

Ezanla ilgili rüyayı *Hz. Ömer* de görmüştür, ancak *Resûlullah*'a öncelikle anlatma ve *Hz. Bilâl*'e öğretme şerefi *Abdullah İbnu Zeyd*'e aittir. *Hz. Ömer* ezanı *Bilâl*'den işitince, *"Bunu rüyamda ben de görmüştüm"*der. *Resûlullah*: فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ فَذَاكَ أَثْبَتُ **"Allah'a hamdolsun (ezan şimdi) daha sağlam oldu"** buyurur.

(32) Bazı müellifler -ve mesala *İbnu Abdilberr- Abdullah*'ın ismini *Abdullah İbnu Zeyd İbnu Abdi Rabbih İbni Sa'lebe* diye tesbit ederler. Bunun hatalı olduğu kabul edilmiştir.

Hz. Ömer'in de mesele ile ilgili rüyası sebebiyle, ezanın metnen takarrur etmesinde onun da bir katkısından söz edilebilir. Zira *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in *Abdullah İbnu Zeyd* tarafından rüyada görülmüş olan ezanın meşruiyyeti hususundaki kanaati güçlenmiş, yakîn kazanmıştır.

2- EBU MAHZURA: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in Mekke'ye tayin ettiği müezzindir. Ezanın okunuş tarzını *Hz. Peygamber*'den bizzat öğrenmiş, o tarz üzere okumuş, ve bu tarz arkadan gelen nesillere intikal ettirilmiştir.

Ebu Mahzura'nın ismi ihtilaflıdır: *Semüre İbnu Mi'yer* denmiş, *Evs İbnu Mi'yer* denmiş, *Mi'yer İbnu Muhayriz* denmiştir. İsmini *Mi'yer* değil *Mu'ayyin* diye tesbit eden de olmuştur. Başka iddialar da var.

Buharî ve *İbnu Ma'în*, *Semure İbnu Mi'yer*'i kabul etmişlerdir.

Ebu Mahzûra (radıyallahu anh)'nın müezzin olarak kazanılması ve ezanın Muhammedî okunuş tarzına üstad kılınması, *Resûlullah*'ın insanları kazanmada takip ettiği ibretli sünneti anlama yönüyle mühim bir hadisedir. Vak'a'yı *Ebu Mahzura*'nın kendi ağzından dinleyelim: *Beyhâkî*'nin es-Sünenü'l-Kübra'da kaydettiği bir rivayette *Ebu Mahzura* şöyle anlatır:

"Biz on kişilik bir grubtük. Huneyn yolunda (Ci'irrâne'de) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a katıldık. Hz. Peygamber'in müezzini namaz için ezan okudu. Biz, müezzinle alay etmek gayesiyle söylediklerini tekrar etmeye başladık. Resûlullah, sesimizi işitmişti, bizi yanına çağırdı.

"Kulağıma gelen ses hanginizin?" *diye sordu. Arkadaşlarım beni işaret ettiler. Bunun üzerine onlara gitmelerini söyledi. Bana da dönüp:*

"Haydi, ezanı oku bana!" *dedi. Ben boşa dikilmiştim, hiçbir şey bilmiyordum. (Öylesine mahçup oldum ki) o anda, nazarımda dünyanın en menfur insanı Resûlullah oluverdi. Bana emrettiğinden daha iğrenç bir şey de bilmiyordum.*

(Gözlerimi öne eğip sustum). Bunun üzerine ezanın muhtevasını ve okunuş tarzını kelime kelime, cümle cümle tekrak ederek öğretti. Öğrenme işi tamamlanınca bana bir çıkın verdi, içinde para vardı. Sonra elini alnıma koydu, yüzümü, göğsümü okşadı.

"Barekallah!" *dedi. Ben cesarete geldim ve:*

"Ey Allah'ın Resûlü, emret Mekke'de müezzin olayım!" dedim.

"Haydi ol! izin verdim" *dedi. O anda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a karşı içimden geçirmiş olduğum bütün kötü düşünceler kayboldu ve sevgiye dönüştü."*

Üsdü'l-Gabe'nin rivayeti *Ebu Mahzura*'nın o gün müslüman olduğunu tasrih eder. Der ki: *"Resûlullah onu, ezanı yansılarken işitmişti, sesi hoşuna gitti, yanına getirilmesini emretti. Ebu Mahzura o gün müslüman oldu. Huneyn'den dönünce Mekke'de ezan okumasını emretti. Bilahare bu işe aralıksız devam etti."*

Aynı rivayetin devamından anlıyoruz ki, Mekke'de müezzinlik işi, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahsi taliminden geçerek ezan üstadı olan *Ebu Mahzura*'nın oğlundan sonra nesli kesilince amcasının oğlu, amcasının oğlunun oğlu şeklinde yakınları arasında devam eder. Bunların nesillerinin de inkıtaya uğramasıyla, aynı kabileden bir başkasına geçer.

Onun ezan-ı *Muhammedî*'nin *makam-ı Muhammedî* üzere tesbit ve intikalindeki yerini üçüncü göbekten torunu *İbrahim* tarafından (*İbrahim İbnu Abdilaziz İbnu Abdilmelik İbnu Ebî Mazhûra*) rivayet edilen şu hadis açık olarak ortaya kor: *"Ebu Mahzura dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni oturttu. Bana ezanı harf harf söyledi." İbrahim der ki: "Tıpkı bizim ezanımız gibi." (Hadisi İbrahim'den nakleden) Bişr İbnu Muâz* der ki: *"O'na: "Bana tekrar et!" dedim. O, ezanı bana tercî ile (makamı üzere) tavsif etti."*

Ebu Mahzura'nın sesce insanların en güzeli ve en gürü olduğu rivayet edilmiştir. *Hz. Ömer (radıyallahu anh)* bir seferinde onun ezanını dinlemiş ve *"kendimden geçeyazdım"* demiştir.

Ebu Mahzura, hep Mekke'de kalmış , başka yere hiç ayrılmamıştır. Orada hem ezan okumuş, hem de dileyenlere ezan okumasını öğretmiştir. *Ebu Mahzura* 59 hicri yılında Mekke'de vefat etmiştir (radıyallahu anh).

Ebu Mahzura'dan *İbnu Abdi'l-Melik, İbnu Muhayrız, İbnu Ebî Müleyke, Atâ, Abdülaziz İbnu Refi* vs. hadis rivayet etmiştir.

3- BİLAL-İ HABEŞİ: *Resûlullah*'ın müezzinlik ve hazinedarlık gibi iki mühim hizmetini yürütmüştür. Adı, *Bilâl İbnu Rabâh*'tır. Künyesi, *Ebu Abdi'l-Kerîm*'dir; *Ebu Abdillah, Ebu Amr* da denmiştir. Annesi, *Hamâme* olup, Mekke'nin *Benî Cumah* hanedanı müvelledlerindendir. (Müvelled= köle asıllı demektir.)

Hz. Bilâl, Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anhümâ) 'nin azadlısıdır. Beş -veya yedi veya dokuz- okiyye'ye [33] satın almış ve Allah yolunda azad etmiştir.

Hz. Bilâl ilk müslümanlardandır. Bu sebeple Allah'ın dini için en çok işkence çekenlerden biridir. *Ebu Cehil* onu yüzü üzerine güneşe yatırır, üzerine değirmen taşı koyar, altta kızgın kum, üstte cehennemî güneş yakıncaya kadar

(33) Bir okiyye Nihaye'ye göre rıtlın altıda birinin yarısına denktir, yani bir rıtl 12 okiyye'dir. Müncid'de bir rıtlın 2564 gram olduğu belirtilir. Öyleyse bir okiyye 213,6 gram eder.

öylece bırakıp kıvrandırır ve bu sırada: "*Muhammed'in Rabbi'ni inkar et!*" diye telkinde bulunurdu. *Bilâl (radıyallahu anh)* bütün işkencelere sabreder ve *Ebu Cehl*'e:

"**Ahad Ahad!** *yani* **Allah bir, Allah bir**" diye cevap verirdi.

Bir seferinde, o bu şekilde işkence altında *Ahad! Ahad!* diye bağırırken, *Varaka İbnu Nevfel* yanından geçer. Ve:

"*Ey Bilâl! Ahad! Ahad! Allah'a yemin olsun bu hale dayanamayıp ölürsen, kabrini dilek makamı yapacağım*" (34) der.

Bilâl, Benî Cumâh'a ait bir köle idi. En ziyade *Ümeyye İbnu Halef* işkence yapar, aralıksız buna devam ederdi. Ne var ki, Cenab-ı Hakk Bedir savaşında *Ümeyye*'nin *Bilâl*'in eliyle öldürülmesini müyesser kılacaktır. *Bilâl*, İslâm'ı ilk izhar eden yedi kişiden *(Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekr, Habbâb, Süheyb, Ammâr, Bilâl, Sümeyye)* biri olması hasebiyle işkencenin her çeşidine, en haysiyet kırıcılarına hedef olmuştur. Ellerini arkadan bağlayıp boynuna ip takıyorlar, sonra eğlenmeleri için çocuklara teslim ediyorlar, çocuklar da onunla Mekke'nin Ahşaban denen tepelerinde yoruluncaya, bıkıncaya kadar eğlenip, sonunda bırakıyorlardı.

Bilâl son derece dindar ve dini hususunda titiz ve kıskançtı. Müşrikler kendilerine kazanmaya çalıştıkları vakit:

"**Allah! Allah!**" diye pervasızca cevap verir, kızacaklarına, işkence yapacaklarına hiç aldırmazdı. Onun bu salabetine hayran kalan *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün *Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)*'e rastlar ve:

"**Keşke biraz bir şeylerimiz olsa da Bilâl'i satın alsak!**" buyurur. *Hz. Ebu Bekr, Abbas İbnu Abdilmuttalip*'e rastlar ve:

"*Bilâl'i benim için satın alıver!*" der. *Abbas* gidip, efendisi kadına:

"*Şu kölen Bilâl'i sana olan faydası tükenmeden bana satar mısın?*" diye sorar. *Kadın:*

"*Onu ne yapacaksın? O, habisin tekidir... O şöyledir, o böyledir..*" diye sayar döker, reddeder. *Abbâs (radıyallahu anh)* bir başka sefer ona rastlayınca önceki teklifini aynen yeniler. Kadın bu sefer itiraz etmez. Satın alıp, *Hz. Ebu Bekr*'e gönderir.

Bir başka rivayete göre *Bilâl*, taşın altına gömülmüş halde işkence çekerken bizzat *Hz.Ebu Bekr (radıyallahu anh)* tarafından satın alınmıştır.

(34) *Dilek makamı* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *hanân*'dır. Yani "*senin kabrini, Allah'ın rahmeti umulan bir yer, bir ziyaret yapacağım, teberrüken toprağına yüz süreceğim*" demektir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu *Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh* ile kardeşlemiştir.

Bilâl hayatı boyunca *Resûlullah*'tan ayrılmamış, O'na müezzinlik yapmıştır. *Resûlullah*'ın katıldığı bütün gavzelerde O'nunla birlikte olmuştur.

Bilâl'in mümtaz yönü, *Hz. Peygamber*'e müezzinlik yapmış olmasıydı. İslâm'da ilk ezanı okuyan odur. Daha önce belirttiğimiz üzere *Abdullah İbnu Zeyd*, ezan rüyasını görünce *Resûlullah*: **"Bunu Bilâl'e öğret, bununla namaz için ezan okusun, o, sesce senden daha güzel, daha gür"** demiştir.

Yine daha önce kaydettiğimiz üzere bazı rivayetler, sabah ezanındaki **"es-salâtu hayrun mine'n-nevm"** cümlesinin ezana girmesinde *Hz. Bilâl*'in rolü olmuştur: Bir gün *Resûlullah*'a namaz vaktini haber vermek üzere gelince aleyhissalâtu vesselâm'ın uyumakta olduğu haber verilir. Bunun üzerine *Hz. Bilâl* **"es-salâtu hayrun mine'n-nevm"** cümlesini irtical buyurarak vazifeyi ifa eder. Bundan hoşnud olan *Şâri-i mübin Fahr-i Kâinat Efendimiz*, sabah ezanlarında bunun da söylenmesini teşrî ve ferman buyururlar.

Medîne'de *Resûlullah*'a ve ashab-ı güzin hazeratına ezan şakıyan İslâm'ın bu ilk bülbülü, *andelib-i Muhammedî, Resûlullah*'ın baş âşıklarındandı. Tıpkı her bülbülün güle olan aşkı gibi, o da Medîne'de açan ve kokusu Kıyamete kadar baki kalacak olan o ilahî güle, *Muhammed* adındaki hakkın, hakikatin, Allah'ın gülüne aşıktı.

Resûlullah'ın ölümüne dayanamıyordu. Medîne'nin her taşı, her ağacı, her insanı, esen rüzgarı, öten kuşu O'na sevgilisini hatırlatıyordu. Sevgilisiz Medîne'de kalmak ona çok ağır geliyordu.

Oradan ayrılmak, uzaklara gitmek istiyordu. Allah yolunda cihad ederek, kendini meşgul ederek ızdırabını, kederini azaltmayı, hasretini unutmayı deneyecekti.

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'den Şam'a gitmek üzere izin istedi.

"Hayır yanımda kalacaksın!" dedi. Ayrılmasını istemiyordu, izin vermedi. Ama *Bilâl* kesin kararlıydı, ağır bastırdı:

"Eğer beni nefsin için azad ettiysen burada hapset. Yok Allah için azad etti isen bırak Allah'a gideyim!"

Hz. Ebu Bekr, Bilâl (radıyallahu anhümâ)'in kararlılığını anlamıştı.

"Git!" dedi. *Bilâl* Şam'a gitti. (35) Ölünceye kadar orada kaldı. Artık ezan da okumuyordu. Gülsüz bülbül öter mi? Kudus'ün Fethi sırasında *Hz. Ömer* Şam'a

(35) *Hz. Bilâl*'in, *Hz. Ebu Bekr* devrinde de Medine'de kalıp ezan okuduğu da rivayet edilmiştir.

uğramıştı. O'nun gelişi şerefine *Hz. Bilâl* Şam'da bir kere ezan okur, başta *Hz. Ömer*, bütün müslümanları ağlatır.

Bir seferinde rüyasında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı* görür. *Efendimiz:*

"**Bu vefasızlık da ne? Niye ziyaretime gelmiyorsun ey Bilâl!**" der. Üzüntü içinde uyanan *Bilâl* bineğine atlayıp Medîne'ye gelir. *Resûlullah*'ın makber-i şeriflerine uğrar. Orada ağlar, kabrin üzerine kapanır. *Hz. Hasan* ve *Hüseyin (radıyallahu anhümâ)* yanına gelirler. Onları öper, kucaklar. Kendisinden bir sabah ezanı okumasını rica ederler. Kabul eder. Mescidin damına çıkarak ezan okur. Medînelilere sunulan bu sabah ziyafeti Medîne'de bir hâdise olur. **Allahu ekber, Allahu ekber** dediği zaman Medîne ihtizaza gelir (ve adeta yerinden oynar). **Eşhedu enla ilâhe illallah** deyince titremesi artar ve herkesi yerinden kaldırır. **Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah** deyince kadınlar hususi çadırlarından dışarı fırlarlar. Kadın ve erkek herkesin ağladığı böyle bir gün Medîne'de hiç görülmez."

Bir gün *Hz. Peygamber* sabahleyin kalkınca *Hz. Bilâl*'i çağırtır. Gelince:

"**Ey Bilâl! Cennette seni benim önüme geçiren şey nedir? Her ne zaman cennete girdi isem, her seferinde önümde senin hışırtını duydum**" der.

Bilâl'in *Resûlullah*'la menkîbesi çoktur.

İbnu Sa'd, Şam-ı Şerif'te (Dımeşk) hicrî 20 yılında altmış küsur yaşında olduğu halde vefat ettiğini, *Bâbu's-Sağir*'e defnedildiğini belirtir. Ölüm tarihi hususunda başka rakamlar da söylenmiştir. 17, 18, 21, 25 gibi. Hatta bir rivayette de Halep'te ölüp *Bâbu'l-Erba'în*'e defnedildiği söylenmiştir. Öldüğü zaman yaşının 70'e ulaştığını söyleyen de olmuştur.

Hz. Bilâl koyu esmer, zayıf, uzun boylu, gövdesi öne eğik (kamburca), yanakları zayıf idi. *Hâlid* isminde erkek, *Gufeyre* isminde de bir kız kardeşi vardı.

Kendisinden birçok sahabe ve tabîin hadis rivayet etmiştir. *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Üsâme, Abdullah İbnu Ömer, Ka'b İbnu Ucre, Berâ İbnu Âzib, es-Sanâbehî, Ebu Osman en Nehdî, Ebu İdrîs el-Havlânî, İbnu Ebi Leylâ, Tarik İbnu Şihab vs.*

★★★★★

ÜÇÜNCÜ FER'

EZAN VE İKAMETLE İLGİLİ HÜKÜMLER

2464 ١- عن ابن عمر رضى الله عنهما. [أنَّ مُؤَذِّناً لِعُمَرَ أذَّنَ بِلَيْلٍ فَأمَرَهُ أنْ يُعِيدَ الأذَانَ]. أخرجه أبو داود.

1. **(2464)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in br müezzini geceleyin ezan okumuştu. Ezânı iade etmesini emretti.*" [Ebu Dâvud, Salât 41, (532, 533); Tirmizî, Salât 149, (203).]

2465 ٢- وللترمذى فى أخرى منه: [أنَّ بِلاَلاً أذَّنَ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأمَرَهُ النَّبِيُّ ﷺ أنْ يُنَادِيَ: ألاَ إنَّ الْعَبْدَ قَدْ نَامَ].

2. **(2465)**- Tirmizî'nin yine *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)*'dan kaydettiği bir diğer rivayet şöyledir: "*Hz. Bilâl güneş doğmazdan önce ezan okumuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona:* **"Haberiniz olsun kul uyudu"** *diye nida etmesini emretti.*" [Tirmizî, Salât 149, (203).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisleri Tirmizî, "*Geceleyin Okunan Ezan*" adında bir babta kaydeder. Ebu Dâvud ise: "*Vaktinden Önce Okunan Ezan*" adını verdiği bir babta kaydeder.

2- Tirmizî ve bir kısım hadisciler, ikinci hadisin *Hz. Peygamber*'den rivayet edilmesini, senette yer alan *Hammâd İbnu Seleme*'nin bir hatası olduğunda ittifak ederler. Onlara göre, ezanı vaktinden önce okuyan müezzine, iade etme emrini veren *Hz. Ömer*'dir. Ebu Dâvud'un rivayetinde bu müezzinin ismi de tasrih edilmiştir: *Mesrûh*... Bunlara göre ezanı iade etme (yeniden okuma) emri merfu değil, mevkuftur, bu emrin muhatabı *Bilâl değil Mesrûh*'tur. Tirmizî bu mesele üzerine uzun açıklamada bulunur. Hadis *merfu* da olsa, *mevkuf* da olsa mesele üzerine terettüp edecek hükümde bir değişiklik yoktur. Bu meslede âlimlerin düştüğü ihtilâf -ki belirteceğiz- daha çok yoruma dayanmaktadır.

3- Birinci hadis, *Hz. Ömer*'in, vaktinden önce sabah ezanı okuyan bir müezzine vakti girince yeniden ezan okuttuğunu haber vermektedir. Görüldüğü üzere, ikinci hadis de bu manayı teyid eden *merfu* bir örnek olmaktadır. Yani *Hz. Pey-*

gamber zamanında *Bilâl*-i Habeşî, bir keresinde sabah ezanını yanlışlıkla vaktinden önce okumuştur ve *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Bilâl*'e: *"Bana uyku galebe çaldı, bu sebeple gaflet edip yanlışlıkla vaktinden önce okudum"* manasında -ve özür beyan etmek maksadıyla- olmak üzere **"Haberiniz olsun kul uyudu"** (36) diye nida etmesini emretmiştir.

Vaktinden önce okunan ezan mevzuunda ülemâ ihtilaf etmiş, farklı hükümlere varmıştır:

1- *İmam Şâfi'î, Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, Evzâ'î, İshâk İbnu Râhûye* sabah ezanının şafak sökmezden yani fecr-i sadık doğmazdan önce okunmasına hükmederler. *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* de bu görüştedir. Bu görüş cumhurun görüşü olmaktadır.

2- *Ebu Hanife ve İmam Muhammed*, diğer vakitlere kıyas ederek vakit girmedikçe sabah ezanının da vakti girmeden okunamayacağına hükmederler. *İmam Yusuf* da *Ebu Hanife* gibi hükmetmiş ise de sonradan, rivayetlerde gelen örneği esas alarak *"sabah ezanının vaktinden önce okunmasında bir beis yoktur"* demiştir.

3- Bazı hadisciler, şayet bir mescidde iki müezzin varsa, sabah vakti girmeden sabah ezanını okumanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Bunlar şöyle düşünürler: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bidayette tek müezzini vardı. Bilâl-i Habeşî (radıyallahu anh). O zaman sabah ezanı, vakti girince okunuyordu. Ne zaman İbnu Ümmü Mektum da ikinci müezzin olarak devreye girdi, Bilâl, ezanı vaktinden önce okumaya başladı. Nitekim sahih rivayetlerde geldiği üzere, Resûlullah* إنَّ بِلاَلاً يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُؤَذِّنَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ **"Bilal ezanı geceleyin okur. Siz, İbnu Ümmü Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyin için"** *tembihinde bulunmuştu. Bu haberin muahhar olduğu açıktır. Öyle ise vaktinden evvel okununca iade etmeyi emreden rivayet* -ki sadedinde olduğumuz 2465 numaralı hadistir- *Resûlullah'ın tek müezzini bulunduğu zamanla ilgilidir. Bunu, İbnu Ömer'in rivayeti de teyid etmektedir."*

Bunlara göre, vaktinden önce okunan sabah ezanı yeterli değildir. Vakti girince ikinci bir ezan daha okumak gerekir.

2466 ٣- وعن بلال رضى اللّه عنه. [أنّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: لاَ تُؤَذِّنْ حَتَّى يَسْتَبِينَ لَكَ الْفَجْرُ هٰكَذَا، وَمَدَّ يَدَيْهِ عَرْضاً]. أخرجه أبو داود.

3. (2466)- *Hz. Bilâl (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

(36) *Hattâbî*, bu ibarenin ikinci bir manaya daha muhtemel olduğunu belirtir: *"Kul, geri kalan uykusunu almak üzere tekrar uyumaya gitti."*

"Sabah vakti iyice belirinceye kadar ezan okuma!" *dedi ve ellerini yanlara doğru açarak:* **"Şöyle!"** *diye gösterdi."* [Ebu Dâvud, Salât 41 (534).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîse göre, fecr doğmazdan önce ezan okunması caiz değildir. Ancak hadis munkatı'dır. Zaten yukarıda açıklama sırasında kaydettiğimiz Buharî hadisi, Peygamberimizin müezzini *Hz. Bilâl (radıyallahu anh)*'in oruç tutacaklara henüz yeme-içmenin helal olduğu bir vakitte yani daha şafak sökmezden önce ezan okuduğunu göstermektedir. Sahih hadisin olduğu yerde zayıf hadisle amel edilemeyeceği bedihi bir husustur.

2467 ٤- وعن أنس رضي الله عنه. [أَنَّ سَائِلاً سَأَلَ رسولَ اللهِ ﷺ عَنْ وَقْتِ الصُّبْحِ فَأَمَرَ بِلاَلاً فَأَذَّنَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ أَخَّرَ الْفَجْرَ حَتَّى أَسْفَرَ. ثُمَّ أَمَرَهُ فَأَقَامَ فَصَلَّى. ثُمَّ قَالَ: هٰذَا وَقْتُ الصَّلاَةِ]. أخرجه النسائي.

4. **(2467)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Bir kimse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sabah namazının vaktini sormuştu. O da Hz. Bilâl'e emretti. Şafak sökerken ezan okudu. Ertesi gün ortalık ağarıncaya kadar sabah ezanını tehir etti. Sonra ikamet okumasını emretti ve namazı kıldı. Sonra da adama:*

"İşte bu, (sabah) namazının vaktidir" *dedi."* [Nesâî, Ezân 12, (2, 11, 12).]

2468 ٥- وعن زياد بن الحارث الصُّدَائِي رضى اللّهُ عنه قال: [لَمَّا كَانَ أَوَّلُ أَذَانِ الصُّبْحِ أَمَرَنِي رسولُ اللّهِ ﷺ فَأَذَّنْتُ فَجَعَلْتُ أَقُولُ: أُقِيمُ يَارسولَ اللّهِ؟ فَجَعَلَ يَنْظُرُ إِلى نَاحِيَةِ الْمَشْرِقِ إِلى الْفَجْرِ فَيَقُولُ: لاَ. حَتَّى إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ نَزَلَ فَبَرَزَ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَيَّ، وَقَدْ تَلاَحَقَ أَصْحَابُهُ فَتَوَضَّأَ؟ فَأَرَادَ بِلاَلٌ أَنْ يُقِيمَ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِنَّ أَخَا صُدَاءَ أَذَّنَ، وَمَنْ أَذَّنَ فَهُوَ يُقِيمُ. قَالَ: فَأَقَمْتُ].

أخرجه أبو داود والنسائي، واللفظ لأبى داود.

5. **(2468)**- *Ziyâd İbnu'l-Hâris es-Sudâ'î (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Sabah ezanının ilk vakti girince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana emretti, ben de ezan okudum ve:*

"İkamet de getireyim mi ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum. (Soruma hemen cevap vermeyip) doğu tarafına, fecre bakmaya başladı ve:

"Hayır!" *dedi. Ne zaman ki şafak söktü Hz. Peygamber (bineğinden) indi, abdest bozdu. Sonra bana doğru geldi. (Bu ara Asahâbı da toplandı. Abdestini aldı. Bilâl ikâmet okumak istedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Sudâ'nın kardeşi ezan okudu, ezanı okuyan ikâmeti getirsin!" *dedi. Ben de ikamet getirdim."* [Ebu Dâvud, Salât 30, (514); Tirmizî, Salât 146, (199).]

AÇIKLAMA:

1- *Sudâ:* Yemen'de *San'a* ya kırkiki fersah mesafede bir yer adıdır. Bu yer, adını bir kabileden almıştır.

2- Hadiste ezan okuyan kimsenin ikameti de okuması gerektiği ifade edilmektedir.

Bu meseleyi başka hadisler muvacehesinde değerlendiren alimler farklı neticelere gitmişlerdir:

• Tirmizî'nin kaydettiğine göre ülemâ çoğunluk itıbariyle *ezanı kim okudu ise ikameti de o yapmalıdır* demiştir.

• *Hâfız el-Hâzimî,* Kitâbu'l- İ'tibar'da der ki: *"Ülemâ şu hususta ittifak etmiştir: "Bir kimsenin ezan, bir başkasının da ikamet okuması caizdir. Ancak "ikisini de aynı şahsın yapması mı, ayrı ayrı şahısların yapması mı evlâdır?" meselesinde ihtilaf edilmiştir. Çoğunluk: "Arada fark yoktur, esas olan bu hususta genişlik ve ruhsattır" demiştir. Bu görüşte olanlar arasında İmam Mâlik ve Ebu Hanife ile Hicaz ve Kûfe ülemâsının ekseriyeti vardır."*

İmam Şâfi'î ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in bunu mekruh addettiği rivayet edilmiştir.

2469 ٦- وعن سماك بن حرب قال: [كَانَ بِلاَلٌ يُؤَذِّنُ إِذَا دَحَضَتِ الشَّمْسُ فَلاَ يُقِيمُ حَتَّى يَخْرُجَ النَّبِيُّ ﷺ. فَإِذَا خَرَجَ أَقَامَ الصَّلاَةَ حِينَ يَرَاهُ]. أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود والترمذى.

6. **(2469)**- *Semmâk İbnu Harb* anlatıyor: *"Bilâl, güneş (öğlede, batı cihetine) kayınca ezan okurdu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) odasından çıkıncaya kadar ikamet getirmezdi. Odasından çıkınca, O'nu görür görmez ikamet getirirdi."* [Müslim, Mesâcid 160, (606); Tirmizî, Salât 148, (202); Ebu Dâvud, Salât 44, (537).]

2470 ٧- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ لِرسولِ اللّهِ ﷺ مُؤَذِّنَانِ بِلاَلٌ وَابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ الأَعْمَى]. أخرجه مسلم وأبو داود.

7. **(2470)**- ***İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)*** anlatıyor: ***''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iki müezzini vardı: Biri Bilâl diğeri İbnu Ümmi Mektum el-A'mâ.''*** [Müslim, Salât 7, (380); Ebu Dâvud, Salât 42, (535).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, bir mescidde iki müezzinin istihdam edilebileceğini ifade eder. Mamafih cami ve cemaatin durumuna ve duyulan ihtiyaca göre daha fazla sayıda müezzin istihdamı da caizdir. Nitekim *Hz. Osman* ihtiyaç artınca dört adet müezzin tayin etmiştir. Şafiilere göre, müezzinlerden biri tanyeri ağarmadan ezan okur, tıpkı *Bilal* gibi, diğeri de tanyeri ağardıktan sonra okur, tıpkı *İbnu Ummi Mektum* gibi.

Nevevî'ye göre müezzinin birden fazla olması halinde hepsinin bir defada değil, ayrı ayrı okuması efdaldir. Cami büyükse her biri bir köşede okur, küçükse hepsi beraber, aynı anda okuyabilirler. Vakit olduğu takdirde sıra ile hepsinin ayrı ayrı okuması müstehabtır. Beraber okumak cemaate hoş gelmeyecek olursa bir tanesi okur. İhtilaflar kur'a ile halledilir.

İkâmet'e gelince, bunu bir tanesi yapar. İkamet, ezanı ilk okuyanın hakkıdır. Müezzinler hep bir ağızdan ezan okumuşsa ikameti biri getirir. İhtilaf olursa kur'a çekerler. Cami büyük olur, ihtiyaç da duyulursa iki müezzin ikamet okuyabilir. Bu cevaz hem *Şafii* ve hem de *Hanefi mezhebi* için mevzubahistir. Vazifeli müezzin varsa onun öncelik hakkı vardır. Cemaatten biri erken davranıp ikamet getirecek olsa da yeterlidir.

2- *İbnu Ummi Mektum* a'mâ bir zattır. Şu halde a'mânın müezzinlik yapması caizdir.

3- *Hz. Aişe, İbnu Ümmi Mektum*'u a'mâ diyerek tavsif etmiştir. Alimler bu tavsiften hareketle, kişiyi tarif etmek gibi meşru bir maksadla, kusuruyla zikretmenin caiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Şu halde, böylesi bir tavsif, haram olan ''*gıybet*''e girmez.

2471 ٨- وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قَال رسولَ اللّهِ ﷺ لِبلاَلٍ: إِذَا أَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ، وَإِذَا أَقَمْتَ فَأَحْدِرْ، وَاجْعَلْ بَيْنَ أَذَانِكَ وَإِقَامَتِكَ قَدْرَ مَا يَفْرُغُ الآكِلُ مِنْ أَكْلِهِ، وَالشَّارِبُ مِنْ شُرْبِهِ، وَالْمُعْتَصِرُ إِذَا دَخَلَ لِقَضَاءِ حَاجَتِهِ. قَالَ: وَلاَ تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِى]. أخرجه الترمذى.

«المُعْتَصِرُ» الذى يريد أن يأتى الغائط لقضاء حاجته.

8. (2471)- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bilâl (radıyallahu anh)'e:*

"Ezan okuduğun zaman ağır ağır oku. İkâmet getirdiğin zaman da peş peşe seri oku. Ezanla ikâmetin arasına, yemek yiyenin yemeğinden, içenin içmesinden, üzerine sıkışarak helaya girmiş olanın heladan fariğ olacağı bir zaman fasılası koy " *diye talimat verdi. Şunu da ilave etti:* **"Beni görünceye kadar da (ikâmet için) kalkmayın."** [Tirmizî; Salât 143, (195).]

AÇIKLAMA:

1- Ezan okunurken, riayeti tavsiye edilen *teressül*, ezanın kelimelerini birbirinden keserek teker teker söylemek manasına gelir. *İbnu Kudâme* teressülü, yavaşlık ve teenni diye açıklar. Böylece ezanın acele edilmeden, her kelimeye müstakil bir nefes tahsis ederek okunmasını ve mesela, baştaki dört tekbirin dört ayrı nefeste okunmasını tavsiye etmiş olmaktadır. Ancak *Nevevî: "Ashabımız her iki tekbiri bir nefeste okumayı, yani bidayette* **Allahu ekber Allahu ekber**'*i bir nefeste, sonra* **Allahu ekber Allahu ekber**'*i bir ikinci nefeste okumayı müstehab addetmişlerdir"* der. *Nevevî*'nin bu açıklaması Efendimizin, müezzinin söylediklerini tekrar etmeyi tavsiye ettiği -ki 2439 numarada kaydettik- hadiste belirtilen ezan okunuş tarzına uygundur.

2- İkamette tavsiye edilen *hadr* ise teressül'ün zıddıdır. Aslen inmek, düşmek manasına gelse de kıraatte *sür'at, çabukluk* demektir. Şârihler, sadedinde olduğumuz nebevi tavsiyeden, ikamet okurken cümlelerin birbirini hızlıca takib etmesi, araya -ezanda olduğu gibi- fasıla girmemesi gerektiğini anlarlar. *İbnu Kudâme: "Ezan gaib olana hitaptır, onun vurgulanarak söylenmesi uygundur. İkâmet ise hazır olana hitaptır, vurgulamaya gerek yoktur"* der. *Hz. Ömer, Beytu'l-Makdis*'e müezzin tayin ettiği zaman: *"Ezan okurken ağır ağır oku, ikamet getirirken seri ol"* tembihinde bulunmuştur.

3- *Mu'tasır*: Dilimizdeki *"üzerine sıkışmak"* tabirinin karşılığıdır. Büyük veya küçük abdesti sıkışıp, sıkıntısını hisseden, karnını veya fercini sıkan, dolayısiyle helaya girme ihtiyacında olan kimse mânasına gelir.

4- **"Beni görünceye kadar kalkmayın"** sözü müezzine tembihtir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Mescid'in avlu kısmında inşa edilmiş olan hücrelerde ikâmet ediyordu. Namaz vakitlerinde, ihtiyaç anlarında mescide geçiyorlardı. Bu rivâyet, Efendimizin sünnetleri hane-i saadetlerinde eda ettiklerini, farzı kılmak üzere mescide teşrif buyurduklarını göstermektedir: *"Benim girdiğimi görmeden ikâmet getirmeyin, ben ne zaman kapıdan içeriye adımı mı atarsam ikâmet getirin, böylece farzın edasına hemen başlarız.."* demiş olmaktadır.

2472 ٩- وعن امرأة من بنى النجار قالت: [كَانَ بَيْتِى مِنْ أَطْوَلِ بَيْتٍ حَوْلَ الْمَسْجِدِ فَكَانَ بِلاَلٌ يُؤَذِّنُ عَلَيْهِ الْفَجْرَ فَيَأْتِى بِسَحَرٍ فَيَجْلِسُ عَلَى الْبَيْتِ يَرْقُبُ الْوَقْتَ، فَإِذَا رَآهُ تَمَطَّى. ثُمَّ قَالَ: اللّهُمَّ إِنِّى أَحْمَدُكَ وَأَسْتَعِينُكَ عَلَى قُرَيْشٍ أَنْ يُقِيمُوا دِينَكَ، ثُمَّ يُؤَذِّنَ. قَالَتْ: وَاللّهِ مَا عَلِمْتُهُ تَرَكَ هٰذِهِ الْكَلِمَاتِ لَيْلَةً وَاحِدَةً]. أخرجه أبو داود.

9. **(2472)**- *Benî Neccâr'dan bir kadın demiştir ki: "Benim evim, Mescid-i Nebevî'nin etrafındaki en uzun ev idi. Bilâl (radıyallahu anh), sabah ezanını evimin damında okurdu. Seher'de gelip, dama oturur vaktin girmesini gözetlerdi. Vaktin girdiğini görünce gerinir, sonra da:*

"Allah'ım sana hamdediyor, dinini (müslümanların) ikame etmeleri için, Kureyş'e karşı yardımını diliyorum" der, arkadan ezan okurdu."

Kadın devamla der ki: *"Vallahi, onun bu duayı terkettiği tek gece bilmiyorum!"* [Ebu Dâvud, Salât 33, (519).]

2473 ١٠- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عنه قال: [لاَ يُنَادِى بِالصَّلاَةِ إِلاَّ مُتَوَضِّىءٌ]. أخرجه الترمذى.

10. **(2473)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: **"Namaz için ezanı ancak abdestli olan okusun."** [Tirmizî, Salât 147, (201).]

2474 ١١- وفى أخرى: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ لاَ يُؤَذِّنُ إِلاَّ مُتَوَضِّىءٌ]. قَالَ: وَالأَوَّلُ أَصَحُّ.

11. **(2474)**- Bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur: **"Ezanı ancak abdestli olan okusun."**

Tirmizî der ki: *"Önceki rivayet daha sahihtir."* [Tirmizî, Salât 147, (200).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetlerin her ikisi de *Ebu Hüreyre* mahreçli ise de, senedler geri kısımlarda farklıdır. Tirmizî 2473 numarada kaydedilen vechi *esahh* yani sıhhatçe üstün bulmaktadır. Aslında mâna olarak aralarında fark yoktur. Ancak daha

sahîh olduğu belirtilen rivâyet *merfu*'dur [*Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözü]; diğeri *mevkûf (Hz. Ebu Hüreyre*'nin sözü). Bir vecihten mevkuf, bir başka vecihten merfu gelen rivayetler vardır. Kaideten merfu olması esastır.

2- *Hadis,* abdestsiz olarak ezan okumanın mekruh olduğuna delalet etmektedir. Bazı kaynaklar, seleften birçoğunun ezan olsun, ikâmet olsun her ikisinin de abdestsiz olarak okunmasının câiz olmayacağına hükmettiklerini belirtir ise de, bu meselede *Aynî,* el -Hidâye'den naklen şu hükmü kaydeder: "*Müezzinin ezan ve ikâmeti abdestli olarak okuması gerekir, zira ezan ve ikâmet şerefli zikirlerdir. Dolayısıyla bu zikirde taharet müstehabtır. Ancak, abdestsiz olarak ezan okunmuş ise bu da câizdir. Şâfi'î, Ahmed ve ilim ehlinin tamama yakını böyle hükmetmiştir. İmam Mâlik, ezanda değil, ikâmette tahâretin şart olduğunu söylemiştir. Atâ, Evzâî ve bazı Şâfiîler her ikisinde de şart olduğunu söylemişlerdir.*"

Başta Kûfîler olmak üzere abdestsiz olarak okunan ezanın câiz olduğuna hükmedenler şöyle bir mülâhaza dermeyan ederler: "*Ezan, namazın erkanlarından biri değildir, bu sebeple namaz için şart koşulan temizlik, burada şart olamaz, nitekim istikbal-i kıble ve huşû da ezanda müstehab değildir, ezan sırasında elin kulaklara konması, muhtelif istikametlere yönelmeler huşuya zıddır.*"

2475 ١٢ – وعن عثمان بن أبى العاص رضى اللّه عنه قال: [إِنَّ مِنْ آخِرِ مَا عَهِدَ إِلَىَّ رسولُ اللّهِ ﷺ: أَنْ أَتَّخِذَ مُؤَذِّناً لاَ يَأْخُذُ عَلَى أَذَانِهِ أَجْراً]. أخرجه أبو داود والترمذى واللفظ له.

12. (2475)- Osmân İbnu Ebî'l-As (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana en son vasiyetlerinden biri de, ezânına mukabîl ücret almayan bir müezzin tutmamdı.*" [Ebu Dâvud, Salât 40, (531); Tirmizî, Salât 155, (209); Nesâî; Ezan 32, (2, 23).]

AÇIKLAMA:

1- *Osman İbnu Ebî'l-Âs,*(37) Sakîflilerin *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e gönderdikleri murahhas içerisinde yer almış birisi idi. Hey'etin yaşça en küçüğü, İslâm'ı öğrenme hususunda da en hevesli ve gayretlisi idi. Hey'et mensupları müzâkerelerle meşgulken o, gizli gizli gelip İslâm'ı tederrüs ediyordu. Samimiyetle müslüman oldu. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da onu Tâif'e vali tâyin ederek, gayretini mükafaatlandırdı. Vali olarak birinci ve mühim

(37) *Osman İbnu Ebî'l -Âs (radıyallahu anh)* hakkında daha geniş bilgi için Birinci cildin 426. sayfasına bakılsın.

vazifesi namazları kıldırmaktı. Vazifesi ile ilgili verdiği talimatlardan birinin müezzin tutmasıyla ilgili olduğunu sadedinde olduğumuz rivâyet göstermektedir.

2- Hadis sarîh bir ifade ile müezzinin, ezan mukabilinde ücret almasının mekruh olduğunu göstermektedir. Bu meselede farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları, *"müezzinliği kabul sırasında ücret şartı koşulması haramdır"*, bazıları *"ücret değil, bağış verilir"*, bazıları: *"İmam ücretsiz olarak bu hizmeti yürütecek kimse arar, bulamazsa, humsu'l-humustan vermesinde beis yoktur"* vs. demişlerdir.

İbnu'l-Arabî der ki: *"Sahih olan şudur: Ezan, namaz, kaza ve her çeşit dinî hizmetlere mukabil ücret alınması câizdir. Çünkü, halife bütün bu hizmetlere mukabil kendisi ücret almaktadır. Öyle ise onun bütün bu hizmetlerdeki naibleri de ücret alırlar... Bu meselede asıl, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözüdür:* **"Kadınlarımın nafakalarından ve âmilimin ihtiyacından sonra her ne bıraktı isem o sadakadır."**

İbnu'l-Arabî, bu sözüyle, müezzini âmil'e kıyas etmiş olmaktadır. Sadedinde olduğumuz hadis sahihtir, bu durumda *İbnu'l-Arabî*'nin kıyası, nassla çatışma halindedir. Ayrıca bu mevzu üzerine, *İbnu Ömer*'den rivayet edilen bir fetva mevcuttur ve onun fetvasına Ashab'tan kimsenin itirazı vârid olmamıştır. *İbnu Ömer*'e: *"Seni Allah için seviyorum"* diyen bir zata: *"Sana Allah için buğzediyorum"* diye karşılık verir. Adam sebebini sorunca *"Evet, çünkü sen ezâna mukabil ücret istiyorsun"* der. *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)*'dan da: *"Dört hizmet mukabili ücret alınmaz. Ezân, kırâatu'l-Kur'ân, mukâsım (şerîk) ve kaza"* hadisi rivayet edilmiştir. (38)

Tirmizî de sadedinde olduğumuz hadis hakkında şu notu düşer: *"Ehl-i ilm indinde amel şöyledir: "Müezzinin, ezan hizmetine mukabil ücret almasını mekruh buldular ve müezzinin ezân hizmetini Allah rızası için yürütmesini müstehab addettiler."*

Mezkur hizmetlerin ve bâhusus müezzinliğin ücretsiz yapılması ideal ise de fiiliyatta müezzinlik hizmetini hasbî olarak yürütecek kimseleri bulmak imkansızlık arzedebilir ve din hizmeti aksar. Böyle durumlarda *İmam Mâlik (rahimehullah)*'ın لاَ يَأْمَنْ بِهِ *"Bunda bir mahzur yoktur"* fetvası esas alınmalıdır. Dört mezhebin dördü de haktır.

2476 ١٣- وعن أبي بَكْرَةَ رضى الله عنه قال: [خَرَجْتُ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ لِصَلاَةِ الصُّبْحِ، فَكَانَ مَا يَمُرُّ بِرَجُلٍ إلاَّ نَادَاهُ لِلصَّلاَةِ أوْ حَرَّكَهُ بِرِجْلِهِ].

أخرجه أبو داود.

(38) Mukasım (ortak, şerik) ortak olduğu işte çalışınca kâra katılır, işe iştiraki sebebiyle ayrıca ücret almaz.

13. **(2476)**- *Ebu Bekre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte sabah namazı için beraber çıktık. Uğradığı her adama namaz için sesleniyor veya ayağı ile dürtüyordu.*" [Ebu Dâvud, Salât 293, (1264).]

AÇIKLAMA:

Hadîs, sabah namazı için hücre-i saâdetlerinden çıkan *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mescidin *Suffe* bölümünden geçerek namazgâh'a geldiğini ifade etmektedir. *Aleyhissalâtu vesselâm*, Suffe ashabından henüz kalkmamış olanları seslenerek uyandırmakta, seslenmekle uyanmayanları da ayağının ucuyla dürterek kımıldatmak suretiyle uyandırmaktadır. Alimler, bu hadisten hareket ederek; "*Namaza uyanan kimselerin, uyanamıyanları uyandırması gerekir*" diye hükmetmişlerdir.

2477 ١٤- وعن أبى أمامة رضى الله عنه أو عن بعض أصحاب رسول الله ﷺ [أَنَّ بِلاَلاً أَخَذَ فِى الإِقَامَةِ، فَلَمَّا أَنْ قَالَ: قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ؛ قَالَ رسول الله ﷺ: أَقَامَهَا اللّهُ وَأَدَامَهَا؛ وَقَالَ فى سَائِرِ الإِقَامَةِ كَنَحْوِ حَدِيثِ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ المَذْكُورِ فى فَضَائِلِ الأَذَانِ]. أخرجه أبو داود.

14. **(2477)**- *Ebu Ümâme (radıyallahu anh) veya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabından bir diğeri tarafından rivayet edildiğine göre, (bir seferinde) Bilâl (radıyallahu anh) ikâmete başlamıştı.* **Kad kâmeti's-salât** *deyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"**Allah onu (namazı) ikâme etsin ve dâim kılsın!**" *buyurdu. İkametin geri kısmında, ezânın faziletleri bahsinde mezkûr olan Hz. Ömer hadisinde olduğu gibi (müezzinin söylediklerini tekrar şeklinde) hareket ediyordu.*" (39) [Ebu Dâvud, Salât 39, (528).]

2478 ١٥- وعن نافع: [أَنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا كَانَ لاَ يَزِيدُ عَلَى الإِقَامَةِ فِى السَّفَرِ إِلاَّ فِى الصُّبْحِ فَإِنَّهُ كَانَ يُنَادِى فِيهَا وَيُقِيمُ، وَكَانَ يَقُولُ: إِنَّمَا الأَذَانُ لِلإِمَامِ الَّذِى يَجْتَمِعُ النَّاسُ إِلَيْهِ]. أخرجه مالك.

15. **(2478)**- *Nafi (rahimehullah)* anlatıyor: "*İbnu Ömer (radıyallahu anh) sefer sırasında ikamete sadece sabah namazında (ezanı da) ilave eder, diğer vakitlerde ilâve etmezdi. Böylece o, sabah namazında hem ezan, hem de ikâmet*

(39) 2439 numaralı hadise işaret edilmektedir.

her ikisini okurdu. Derdi ki: "(Seferde ezana hacet yok, çünkü) ezan, kendisine cemaat gelecek olan imama mahsustur." [Muvatta, Salât 11, (1, 73).]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre, *İbnu Ömer*, ezanın cemaat toplamak maksadıyla okunduğuna inanmakta, sefer sırasında cuma ve cemaat sâkıt olduğu için ezanın bir mana ve gereği kalmadığına hükmetmektedir. O'nun sabah ezanını ihmal etmeyişini *Zürkânî* şöyle açıklar: *"Ezanı, sabahleyin okumak İslâm'ın şiarını izhâr etmek içindir. Bir de o vakit küffâra saldırma vaktidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sefere çıkıp bir yere gelince bu vakitte ezan işitmezse saldırır, işitirse saldırmazdı."*

İbnu Ömer'in sabah ezanını okuması; *"Fecrin doğduğunu, beraberindekilerden uyuyanlara ve bîhaber olanlara duyurmak içindir, diğer vakitler ise zaten kimseye gizli kalmaz"* şeklinde de açıklanmıştır.

Abdurrezak'ın sahih bir rivayetinde *İbnu Ömer* şöyle der: *"Ezân, başlarında komutanları olan ordu veya kâfile içindir. Bu durumda namaz için toplanmaları maksadıyla namaz ezanı okunur, böyle olmayanlara sadece ikâmet yeterlidir."*

Sadedinde olduğumuz bu hadise rağmen, *Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)*'den meşhur olan -ve üç imam ve diğer pek çok âlimlerce de benimsenen- görüşe göre, her namazda ezanın meşruiyyetidir. *Atâ*, bu hususta mübâlağa bile etmiş ve: *"Eğer seferde iken ezan okunmamış, ikâmet getirilmemiş ise, namazı iâde et"* demiştir. *Atâ*'ya göre, ezan namazın sıhhati için şart kabul edilmiş olabilir. *İbnu Abdilberr* bu görüşe *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hazerde ve seferde ezanı terketmemiş olması"*nı delil gösterir.

Sözün kısası, ülemâ, seferde olanın da ezan okumasının câiz olduğu, okuduğu takdirde sevap elde edeceği husûsunda icma eder. Keza her müslüman beldede ezanın gereğinde de icma edilmiştir. Öyle ise bu sünnet yolcu üzerinden düşmez, zaten düşeceği hususunda bir icma da yoktur. Bu söylenen hususlar, *Zürkânî*'ye göre, "Ezanın insanları toplamaktan başka bir manası yoktur" diyenlerin zanlarının bâtıl olduğunu göstermeye yeterlidir. Ezanın insanları toplamadan öte pek çok faziletleri rivayetlerde beyan edilmiştir, bir kısmı daha önce zikredildi.

2479 ١٦- وعن أبى جحيفة رضى الله عنه: [أَنَّهُ رَأَى بِلاَلاً يُؤَذِّنُ، قَالَ: فَجَعَلْتُ أَتَتَبَّعُ فَاهُ هَاهُنَا وَهَاهُنَا بِالأَذَانِ]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.

زاد الترمذى: «وَأُصْبُعَاهُ فى أُذُنَيْهِ».

16. **(2479)**- *Ebu Cuheyfe (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'i ezan okurken görmüştür. Der ki: "Ben, ezan okurken, onun ağzını şu tarafa, bu tarafa (sağa sola) dönerken tâkibe koyuldum."*

Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: *"İki parmağı kulaklarının üzerinde olduğu halde..."* [Buharî, Ezân 18, 19, Vudû 40, Salât 17, Sütre 90, 93, 94, Menâkıb 23, Libas 3, 42; Müslim, Salât 249 (503); Ebu Dâvud, Salât 34, (520); Tirmizî, Salât 144, (197), Nesâî, Ezân 13, (2, 12).]

2480 ١٧- وعند أبى داود [فَلَمَّا بَلَغَ حَيَّ عَلَى الصَّلاةِ حَيَّ عَلَى الفَلاحِ لَوَّى عُنُقَهُ يَمِيناً وَشِمَالاً وَلَمْ يَسْتَدِرْ].

17. **(2480)**- Ebu Dâvud'da şu ifadeye yer verilmiştir: *"(Bilâl), hayye ala's-salât, hayye alâ'l-felah* cümlesine gelince boynunu sağa ve sola çevirdi, bizzat kendi dönmedi." [Ebu Dâvud, Salât 34 (520).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, *Hz. Bilâl*'in ezan okuyuş şeklini kısmen tasvir etmektedir. Önceki rivayet, **hayye alâ's-salât, hayye alâ'l-felah** derken, *Hz. Bilâl*'in başını sağa ve sola çevirdiğini ifâde ederken; ikinci rivayet, bu çevirme keyfiyetinin boyundan yapıldığını belirtmektedir. Yani *Hz. Bilâl*, bulunduğu yerde sabit kalarak başını önce sağa çevirip *hayye ala's-salat* demekte, sonra da sola çevirip *hayye ala'l-felah* demektedir. Ezan sırasında *Hz. Bilâl*'in dönmesiyle ilgili rivayetler ihtilaflıdır. Bazıları döndüğünü beyan ederken bazıları dönmediğini ifade eder. *İbnu Hacer*, her iki görüşü de te'lif eder: *"Döndü diyenler başın dönmesini, dönmedi diyenler vücudun dönmesini kastetmiş olmalıdır"* der.

Birinci rivayette Müslim'den kaydedilen ziyâdeden *Bilâl hazretleri*'nin ezan okurken ellerini kulaklarının üzerine koyduğunu öğrenmekteyiz.

2- Hadis aslında uzundur, buraya son derece özetlenerek alınmıştır.

EZAN BAHSİNE BİR TETİMME

EZANIN TARİHÇESİ

Ezan bahsi, mevzu üzerine kaydedilen rivayetlerin çokluğundan ve aralarındaki farklılıklardan da anlaşılacağı üzere, pekçok teferruatı olan, ihtilaflı bir bahistir. Biz burada, münâkaşaya, farklı görüşlerin delillerine girmeden, muhtelif meselelerine ve cumhurca benimsenmiş olan kavillere kısa kısa işaretler koyacağız.

1- Ezân Mekke'de mi teşrî edilmiş, Medine'de mi? diye farklı rivayetler olmuştur. Mekke'de başlatan rivayetlerin hepsi zayıftır. Ülemâ Medîne'de teşrî edildiğinde ittifak eder.

Medîne'de hangi yılda teşrî edilmiştir? Bu da çok kesin olmamakla beraber umûmiyetle beninsenen kavl, hicretin birinci yılıdır. Mescidin inşasından sonra olmuştur.

2- Bazı rivayetlerde ezanın *Resûlullah*'a vahyen geldiği, Miraç sırasında vahyedildiği ifade edilmiştir. Bu rivayetler zayıftır. Ezan Ashâbtan bazılarına rüyâlarında öğretilmiştir.

3- Rüyada ezanı görmüş ve öğrenmiş olan sahabelerin sayısıyla ilgili, muhtelif kitaplarda farklı rakamlar gelmiştir. On küsur, ondört, yedi gibi. Sahih rivayetler bunları reddeder. Ezanı rüyasında iki kişi görmüştür. *Hz. Ömer ve Abdullah İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)*. Şu halde: "*Namaz ezanını dünya semasında ilk okuyan Cibril (aleyhisselâm)*'dir. O'ndan *Hz. Ömer ve Hz. Bilal işitti. Hz. Ömer, Resûlullah'a haber vermede önce davrandı...*" şeklindeki rivayet de bir kıymet taşımaz.

4- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* ezan okumuş mudur? Bu da münakaşa edilmiştir. Ancak bunu teyid eden sahih bir rivayet yoktur.

5- İhticaca elverişli olmayan bazı rivayetlerde *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in, *Hz. İbrahim (aleyhisselâm)*'in ezanından aldığı, *Hz. Âdem* yeryüzüne indiği zaman *Cibril (aleyhisselâm)*'in *Âdem* için ezan okuduğu beyan edilmiştir. *İbnu Hacer* bu rivayetleri "*garib*" olarak değerlendirir.

6- Ezanın okunuş tarzı bizzat *Resûlullah* tarafından *Ebu Mahzura*'ya ta'lim edilmiş, onun muallimliğinde günümüze intikal etmiştir. Ezan sırasında, ellerin kulaklara konmasından, *hay'aleteyn*'de başın sağa sola çevrilmesine, minarede muhtelif cihetlere dönülmesine kadar, bilinen pekçok teferruat *Resûlullah*'ın ilk müezzinlerinden rivayet edilmiştir, yani hepsi Efendimizin tâlimine dayanmaktadır.

7- Ezanın hükmü hususunda da ihtilaf edilmiştir. Bunun sebebi, menşeinin meşverete dayanmış olmasıdır. Zira, rivayetlerden anlaşılacağı üzere, namaz vaktini duyurma ihtiyacı zuhur edince *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* **"ne sûretle duyurma yapalım?"** diye istişare açmış, muhtelif teklifleri dinlemiş, hiçbiri kabul edilmeden dağılınmıştır. Sonra rüyada bazı sahâbîlere ezan öğretilmiş, ilk defa *Abdullah İbnu Zeyd* gelip gördüğünü anlatmış, *Resûlullah* bunu *Bilâl (radıyallahu anh)*'e öğretmesini ve bununla ezan okumasını söylemiş, ezanı duyan *Hz. Ömer*, rüyada bunun kendisine de öğretildiğini beyan edince mesele iyice kuvvet kazanmış, *hak rüya* olduğu tebeyyün etmiştir. Zira *Sekîne Hz. Ömer*'in diliyle konuşmaktadır.

Görüldüğü üzere, ezanın menşei müşavereye dayanır. Müşavere ise *mendub* bir fiildir. Öyle ise *ezan* daha ziyade mendubata yakın gözükmektedir. Acaba *mendub* denebilir mi? Bu, hatıra gelebilecek bir soru ise de *Resûlullah*'ın tatbikatı açısından bakınca *vâcib* olduğu anlaşılır. Çünkü, *Aleyhissalatu vesselâm* onu takrir etmiş, takririnde devam etmiş, hiç terketmemiş, terkini emretmemiş, terkine ruhsat da vermemiştir. Şu halde bu açıdan vâcibata daha yakındır. Ve bir kere daha tekrar edelim: *"Dînimizin bir kısım vâcib , farz ve haramları Resûlullah tarafından va'z ve teşrî edilmiştir."*

İSTİKBALU'L — KIBLE

2481 ١- عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ قِبْلَةٌ]. أخرجه الترمذى.

1. **(2481)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Doğu ile batı arasında tek bir kıble vardır."** [Tirmizî, Salât 256, (342, 343, 344).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin ifade etiği mana hususunda ilim adamları ihtilaf etmiştir. *Beyhâkî, Irakî, Nevevî* gibi meseleye eğilen müdakkik âlimler bu hadisin her memlekete şâmil âmm bir hüküm taşımadığını, hadisteki hükmün Medine'ye ve kıble itibariyle Medine'ye tâbi olan bölgelere ait olduğunu, bulunulan yere göre kıblenin kuzey ve güney ortasında ve sair durumlarda da olabileceğini belirtmişlerdir. Nitekim her nerede olunursa olunsun kıble Kabe istikametinde olacağına göre, Ka'be'nin tam doğusunda yer alan bölgelerde kıble kuzey-güney ortasıdır. Yani kişi, kuzeyi sağına, güneyi de soluna alarak durur. Burada bir başka kıble câiz olamaz. Keza, Ka'be'nin batı istikametindeki bölgelerde yer alan kimseler de kuzeyi soluna, güneyi sağına alarak durur. Burada da kıble tek istikâmetedir ve doğuyadır.

2482 ٢- وعن نافع: [أَنَّ عُمَرَ بنَ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ قِبْلَةٌ إِذَا تَوَجَّهَ قِبَلَ الْبَيْتِ]. أخرجه مالك، واللّه أعلم.

2. **(2482)**- *Nâfi (rahimehullah)* anlatıyor: *''Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) dedi ki: ''Kişi Beytullah istikametine yöneldi mi doğu ile batı arasında tek bir kıble vardır.''* [Muvatta, Kıble 8, (1, 196).]

BEŞİNCİ BÂB

NAMAZIN MAHİYETİ VE RÜKÜNLERİ

2483 ١- عن ابن عمر رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا قَامَ إِلى الصَّلاَةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى تَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ ثُمَّ يُكَبِّرُ. فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَلاَ يَفْعَلُهُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ]. أخرجه الستة.

وفى أخرى: «لاَ يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يَسْجُدُ».

1. **(2483)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anh)* anlatıyor: ''*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza kalktığı zaman, ellerini iki omuzunun hizasına kadar kaldırır sonra tekbir getirirdi. Rükû yapmak isteyince de (ellerini iki omuzu hizasına kaldırmak sûretiyle) aynı şeyi yapardı. Rükûdan başını kaldırınca da aynı şeyi yapardı. Ancak bunu, secdeden başını kaldırırken yapmazdı.*''

Bir başka rivayette: ''*Bunu, secde ederken yapmazdı*'' denmiştir.

2484 ٢- وفى أخرى: [وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا كَذَلِكَ. وَقَالَ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ]. وهذا لفظ الشيخين.

2. **(2484)**- Bir diğer rivayette: ''*Başını rükûdan kaldırınca, ellerini aynı şekilde kaldırır ve:* **''Semi'allâhu li-men hamideh, Rabbenâ ve leke'l-hamd. (Allah kendine hamdedeni işitir, Rabbimiz, hamd sanadır)''** *derdi*'' şeklinde gelmiştir. [Bu ibarenin elfazı Sahiheyn'e aittir.]

2485 ٣- وللبخارى فى أخرى: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رضى اللّه عنهما كَانَ إِذَا دَخَلَ فى الصَّلاَةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ].

3. **(2485)**- Buharî'nin diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: ''*İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) namaza girince tekbir getirir ve ellerini kaldırırdı.*''

2486 ٤- وعند مالك وأبى داود: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رضى اللّه عنهما كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلاَةَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مِنْكَبَيْهِ، وَإِذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا دُونَ ذَلِكَ].

4. **(2486)**- Muvatta ve Ebu Dâvud'da gelen bir rivayette de şöyle denmiştir: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) namaz için iftitah tekbiri getirince (namaza başlayınca), ellerini iki omuzu hizasına kadar kaldırırdı, rükûdan kalkınca daha aşağı kaldırırdı."*

2487 ٥- ولمالك فى أخرى: [كَانَ يُكَبِّرُ كُلَّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ. قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: قُلْتُ لِنَافِعٍ: أَكَانَ يَجْعَلُ الْأُولى أَرْفَعَهُنَّ؟ قَالَ لاَ سَوَاءً، قُلْتُ: أَشِرْ لِى؟ فَأَشَارَ إِلى الثَّدْيَيْنِ أَوْ أَسْفَلَ مِنْ ذلِكَ].

5. **(2487)**- Muvatta'nın bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: *"(İbnu Ömer) eğilip doğruldukça her seferinde tekbir getirirdi."*

İbnu Cüreyc der ki: "Nafi'e (Yani İbnu Ömer ellerini) ilk kaldırmada öbürlerinden daha mı yukarı kaldırıyordu?" diye sordum. Bana:

"Hayır! eşitti" dedi. Ben tekrar:

"Öyleyse bana işaret et (göster)" talebinde bulundum. Göğsüne hatta daha aşağıya işaret etti."

2488 ٦- ولأبى داود: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا قَامَ إِلى الصَّلاَةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتّى يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَ وَهُمَا كَذلِكَ فَيَرْكَعُ. ثُمَّ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْفَعَ صُلْبَهُ رَفَعَهُمَا حَتّى يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَلاَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِى السُّجُودِ، وَيَرْفَعُهُمَا فِى كُلِّ تَكْبِيرَةٍ يُكَبِّرُهَا قَبْلَ الرُّكُوعِ، حَتّى تَنْقَضِىَ صَلاَتُهُ].

وله فى أخرى: وَإِذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ، وَإِذَا انْحَطَّ إِلَى السُّجُودِ، وَلاَ يَرْفَعُهُمَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ.

6. **(2488)**- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza kalktığı zaman ellerini iki omuzunun hizasına kadar kaldırırdı. Sonra eller o halde iken tekbir getirirdi, rükûa giderdi. Sonra belini doğrultmak isteyince ellerini tekrar iki omuz hizasına kadar kaldırır ve,* **"Semi'-allahu li-men hamideh"** *derdi.*

Secdede ellerini kaldırmazdı. Rükûdan önce getirdiği her bir tekbirde ellerini kaldırırdı ve bu hal namazın bitimine kadar devam ederdi."

Yine Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde: *"Rükûdan doğrulunca, secdeye eğilince (kaldırır), iki secde arasında kaldırmazdı"* denmiştir.

2489 ٧- وللنسائي: [كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلاَةِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ، وَإِذَا قَامَ بَيْنَ الرَّكْعَتَيْنِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ كَذَلِكَ حَذْوَ الْمَنْكِبَيْنِ].

7. **(2489)**- Nesâî'nin rivayetinde şöyle gelmiştir: *"[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] namaza girdiği zaman ellerini kaldırırdı. Rükûya gitmek istediği zaman, başını rükûdan kaldırdığı ve iki rek'at arasında kalktığı zaman aynı şekilde ellerini iki omuzunun hizasına kaldırırdı."* [Buharî, Ezân 83, 84, 85, 86; Müslim, Salât 22, (390); Muvatta, Salât 16, (1, 75, 76, 77); Ebu Dâvud, Salât 117, (721, 722, 741, 743); Tirmizî, Salât 190, (255); Nesâî, İftitah 1, 2, 3, (2, 121, 122); İbnu Mâce, İkâmet 15, (858 - 868).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz hadisler, iftitah tekbiri sırasında olsun, rükûya eğilirken veya rükûdan doğrulurken ve secdeye giderken olsun ellerin kaldırılmasıyla ilgilidir. *İbnu Ömer*'den farklı vecihlerde gelmiş olan bu rivayetlerin hepsi *ref'ul-yedeyn* tabir edilen iki elin omuz hizasına kadar kaldırılmasını te'yîd etmektedir.

Bu mesele ülemâ arasında münakaşalı bir husustur. Çoğunluk, sadece iftitah tekbirinde değil, diğer rükuya giderken, rükûdan kalkarken, secdeye giderken çekilen tekbirler sırasında da ellerin kaldırılacağı hususunda ittifak ederler. *Muhammed İbnu'n-Nasr el-Mervezî* Kûfe ehli (Hanefiler) dışında, ülemânın *ref'u'l-yedeyn*'in meşruiyyetinde *"icma"* ettiğini söyler. *Buharî* ref'u'l-yedeyn'den bahseden hadisleri müstakil bir cüz'de toplamıştır.

Hülasa, mesele üzerinde dermeyan edilen münakaşaya girmeden şunu söyleyeceğiz: Hanefiler dışında kalan diğer mezhepler ref'ül-yedeyn'de ittifak ederler.

Hanefiler ise sadece iftitah tekbiri sırasında ellerin kaldırılacağına inanırlar. Hanefileri bu hükme sevkeden rivayet *İbnu Mes'ud*'dan gelir. Mezkur rivayete göre *Resûlullah* ellerini sadece iftitah tekbirinde kaldırmış, diğer tekbirlerde hiç kaldırmamıştır. Hanefilerin dayandıkları usul kaideleri açısından bu rivayet daha sıhhatlidir ve amel etmeye elyaktır. *Ref'u'l-yedeyn*'den bahseden *İbnu Ömer* rivayeti ise zayıftır, *İbnu Mes'ud* rivayeti varken onunla amel edilmez. Hanefi kitaplarının ve mesela *Serahsî*'nin kaydettiği - müteakiben kaydedilecek olandan

başka bu meseleye giren- bir başka rivayete göre, bu mevzu üzerine *Ebu Hanife (radıyallahu anh)* ile *Evzâî* arasında Mekke'de ilmi bir münazara dahi vukua gelmiş, *Ebu Hanîfe* kendi görüşündeki haklılığı müdafaa edince, *Evzâî* merhum sükût buyurmuş ve böylece hak vermiştir. Hanefi mezhebi açısından ehemmiyet taşıyan bu münazara ile ilgili rivayeti aynen kaydediyoruz:

اِنَّهُ اِجْتَمَعَ هُوَ وَالْاَوْزَاعِيُّ فِى دَارِ الْحِنَّاطِينَ بِمَكَّةَ فَقَالَ الْاَوزَاعِيُّ لِاَبِى حَنِيفَةَ مَا بَالُكُمْ لاَ تَرْفَعُونَ اَيْدِيَكُمْ فِى الصَّلاَةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنْهُ؟ فَقَالَ اَبُو حَنِيفَةَ لِاَنَّهُ لَمْ يَصِحَّ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ شَىْءٌ فَقَالَ: كَيْفَ لَمْ يَصِحَّ وَقَدْ حَدَّثَنِى الزُّهْرِىُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ اِذَا افْتَتَحَ الصَّلاَةَ وَعِنْدَ الرُّكُوعِ وَ عِنْدَ الرَّفْعِ مِنْهُ فَقَالَ اَبُو حَنِيفَةَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ اِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ وَالْاَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لاَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ اِلاَّ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلاَةِ ثُمَّ لاَ يَعُودُ بِشَىْءٍ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالَ الْاَوْزَاعِيُّ: اُحَدِّثُكَ عَنِ الزُّهْرِىِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ اَبِيهِ وَتَقُولُ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ اِبْرَاهِيمَ؟ فَقَالَ: اَبُو حَنِيفَةَ كَانَ حَمَّادُ اَفْقَهُ مِنَ الزُّهْرِىِّ وَاِبْرَاهِيمُ اَفْقَهُ مِنْ سَالِمٍ وَعَلْقَمَةُ لَيْسَ بِدُونِ اِبْرَاهِيمَ فِى الْفِقْهِ وَاِنْ كَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ وَلَهُ فَضْلُ الصُّحْبَةِ فَالْاَسْوَدُ لَهُ فَضْلٌ كَبِيرٌ. وَعَبْدُ اللّٰهِ فَسَكَتَ الْاَوْزَاعِيُّ

''Ebu Hanife, Evzâ'î ile Mekke'de Daru'l-Hınnâtîn'de (Buğdaycılar evi) toplanırlar. Evzâ'î, Ebu Hanife'ye: ''Niye namazda rükuya gider ve rükudan doğrulurken ellerinizi kaldırmazsınız'' der. *Ebu Hanîfe de: ''Zira bu konuda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sahih bir rivayet yoktur''* cevabını verir.

Evzâ'î: ''Nasıl olmaz? Zühri bana Sâlim'den, o da babasından, babası da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) namaza başlarken, rükuya doğrulurken ellerini kaldırıyordu'' der. *Ebu Hanife* de: *''Hammad'ın İbrahim'den, o da Alkame ve Esved'den, onlar da Abdullah İbnu Mes'ud'dan bize Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sadece namaza başlarken iftitah tekbiri sırasında ellerini kaldırdığını, bundan sonra namaz bitinceye kadar hiç kaldırmadığını rivayet etmiştir''* der.

Evzâ'î de şöyle mukabelede bulunur: *''Ben sana Zühri, Salim ve babası tarikinden rivayet ediyorum, sen bana Hammad, İbrahim tarikinden rivayet ediyorsun (yani benim tarikim daha kısa ve âli bir tariktir). Ebu Hanife* cevaben: *''Hammad, Zührî'den daha fakih (efkah)dir. İbrahim de Salim'den daha fakihtir. Alkame'ye gelince: ''O fıkıh yönüyle İbnu Ömer'den geri değildir. Eğer İbnu Ömer'in Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le sohbeti varsa, öbürünün de sohbet faziletinden nasibi var. Esved ise, O da büyük bir fazilet sahibidir. Ab-*

dullah İbnu Mes'ud'a gelince O herkesçe malum, fazla söze ne hacet" der. *Ebu Hanife*'nin bu sözleri karşısında *Evzâ'î* sükut eder. [40]

Görüldüğü gibi, münazara fevkalâde ilmî ölçü ve kaideler çerçevesinde cereyan etmiştir. *Evzâî hazretleri* ref'u'l-yedeyn'i isbat eden rivayetin ulvi bir senedle geldiğini söyler, yani *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e öbürüne nazaran daha kısa (üç kişi) bir senetle ulaştığını söyler. Bu noktada *Evzâî* haklıdır, çünkü ülemânın müştereken kabul ettiği bir prensip şudur: Diğer yönleriyle eşit olan mütearız iki hadisten senedce ulvi olan, nazil olana müreccahtır. Ama *Ebu Hanife* de kendi açısından haklıdır. Çünkü ona göre raviler fakih ise, fakih olmayanlara müreccahtır. *Evzâî*'nin zikrettiği raviler sîka ise de fıkıh yönüyle *Ebu Hanife*'nin ravileriyle kıyaslanamaz. Onlar fakih olmaktan çok muhaddistir. *Ebu Hanife*'nin ravileri muhaddis olduğu kadar da fakihtirler.

Evzâî hazretleri, *Ebu Hanife*'nin bu açıklaması karşısında sükut buyurur. Allah her ikisinden de razı olsun.

2- İftitah tekbiri sırasında el kaldırmanın hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir. Zahiriler farz demiş ise de ülemânın ekseriyeti buna katılmamıştır. Vacib diyen de olmuştur. Müstehap olduğunda icma'dan bahseden de vardır.

Keza tekbir getirmenin hükmü de münakaşa edilmiş ise de ülemâ bunun da farziyyetine kail değildir. Allah'ı ta'zim ifade eden bir tabir vacib ise de *Allahu ekber* tabiri müstehabtır.

3- Âlimler, iftitah sırasında "el mi önce", 'tekbir mi önce", "ikisi beraber mi?" diye münakaşa etmişlerdir. Bu meseledeki ihtilaf, esas itibariyle rivayetlerden kaynaklanır. Zira, bazısı önce tekbir getirilip sonra elin kaldırıldığını ifade eder, bazıları tam tersine, önce elin kaldırılıp sonra tekbir getirildiğini ifade eder. Bazı Hanefilerle Şafiîler, ikisinin beraber olmasını (mukarene) *esahh* bulurken, Hanefilerden bir kısmı önce elin kaldırılıp, sonra tekbir getirilmesini esas almışlardır. el-Hidâye'de bu görüş şöyle açıklanır: "*Doğrusu önce elleri kaldırıp, sonra tekbir getirmektir. Zira elleri kaldırmak, büyüklük sıfatını Allah dışındaki mahlukattan nefyetmektir, tekbir ise bu sıfatı Allah'a has kılmaktır. Bilindiği üzere nefyetmek kelime-i şehadette de önce zikredilmiştir. İsbat sonra zikredilmiştir.*"

Bu babta rivayetlerin ihtilafı, mesele üzerine *Resûlullah*'ın genişlik ve ruhsat teşri ettiğini; hepsinin de sahih ve caiz olduğunu ifade eder. "*Elleri kaldırma tekbirle beraber olmalıdır*" diyenlerin bir kısmı, bunun hikmetini, "*namazın başlamış olduğunu sağır duyar, kör de görür, anında niyet ederler*" şeklinde açıklamıştır.

(40) Bu rivayet mütedavil Hanefi kitaplarında senedsiz kaydedilir ise de, tahkik edilince şu senedle geldiği tesbit edilmiştir: حَدَّثَنَامحمد بن ابراهيم بن زياد الرازى حدثنا سليمان بن الشاذكونى قال سمعت سفيان بن عيينة يَقُول: اِجْتَمَعَ اَبُو حَنِيفَةَ وَالْاَوْزَاعِيُّ فِى دَارِ الْحِنَاطِينَ بمكة

Eli kaldırmanın hikmeti zımnında muhtelif açıklamalar yapılmıştır. Bazıları: *"Dünyayı geriye atıp, bütün varlığı ile ibadete teveccüh etmektir."* Bazıları: *"Namaza ta'zimdir"*, bazıları : *"Allahu ekber sözüne fiilini de uydurarak tam teslimiyet ve tam inkıyaddır"*, bazıları: *"Kıyâmın kemâline işârettir"*, bazıları: *"Kul ve ma'bud arasındaki hicâbın kalkmasına işârettir."* Bazıları: *"Bütün bedeniyle kıbleye yönelmektir"* vs. demiştir. *Kurtubî*, son kaydettiğimiz te'vili "en münasibi" diye değerlendirmiştir. *İmâm Şâfiî*'ye, *"Elleri kaldırmanın manası nedir?"* diye sorulunca: *"Allah'a ta'zim, Resûlünün sünnetine ittibâdır"* şeklinde cevap vermiştir. *İbnu Abdilberr, Abdullah İbnu Ömer*'in: *"Elleri kaldırmak namazın zinetlerindendir"* dediğini rivayet eder. *Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh): "Her kaldırmada on sevap vardır, her bir parmak için bir sevap vardır"* buyurmuştur.

4- Ellerin nereye kadar kaldırılacağı da rivayetlerde farklıdır. Fukaha da bu hususta ihtilaf etmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî ve İmam Mâlik* omuzlara kadar kalkacağına hükmetmişlerdir. Hanefilere göre kulakların yumuşağına kadar kalkmalıdır. Yani baş parmak kulak yumuşağına değmeli, diğerleri kulakla yan yana gelmelidir.

2490 ٨- وعن عَلْقَمَةَ قَالَ: [قَالَ لَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ يَوْماً ألاَ أُصَلِّى بِكُمْ صَلاَةَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ. قَالَ فَصَلَّى وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إلاَّ مَرَّةً وَاحِدَةً مَعَ تَكْبِيرَةِ الافْتِتَاحِ].

8. **(2490)**- *Alkame (rahimehullah)* anlatıyor: *"Size Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazıyla namaz kıldırayım mı?" dedi ve namaz kıldı. Bu namazda ellerini bir kere iftitah tekbiri sırasında kaldırdı, başka kaldırmadı."*

2491 ٩- وفى أخرى: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُكَبِّرُ فِي كُلِّ خَفْضٍ وَرَفعٍ وَقِيَامٍ وَقُعُودٍ، وَأبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا]. أخرجه أصحاب السنن.

9. **(2491)**- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her eğilip doğrulmalarda, kıyam ve oturmalarda tekbir getirirdi. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) de aynı şekilde tekbir getirirlerdi."* [Ebu Dâvud, Salât 119, (748); Tirmizî, Salât 191, (257), 188, (253); Nesâî, İftitah 110, (2, 195), 124, (1, 204), Sehv 70, (3, 62).]

AÇIKLAMA:

Önceki *açıklama*'da belirttiğimiz üzere Hanefiler, *"Namazda ellerin sadece iftitah tekbiri sırasında kaldırılması gerekir, rükûya giderken veya rükudan doğrulurken veya secdeye giderken eller kaldırılmaz"* diye hükmederken, bu rivayetle bu manada birkaç başka rivayeti esas almışlardır. Müteakiben kaydedilecek olan da aynı hükmü te'yid eder.

Şerh kitaplarında hadisin sıhhati üzerine açıklamalar, münakaşalar dermeyan edilmiştir, burada teferruat faidesizdir.

2492 ١٠- وعن البراء رضى الله عنه قال: [رَأَيْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ إذَا افْتَتَحَ الصَّلاَةَ رَفَعَ يَدَيْهِ إلى قَرِيبٍ مِنْ أُذُنَيْهِ ثُمَّ لاَ يَعُودُ]. أخرجه أبو داود.

10. **(2492)**- Berâ *(radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı iftitah tekbiri alırken gördüm. Ellerini kulaklarına yakın kaldırmıştı. Sonra (namazdan çıkıncaya kadar) başka kaldırmadı."* [Ebu Dâvud, Sâlat 119, (752).]

2493 ١١- وعن أبى هريرة رضى الله عنه: [أنَّهُ كَانَ يُصَلِّى بِهِمْ فَيُكَبِّرُ كُلَّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ. فَقِيلَ لَهُ: مَا هٰذَا التَّكْبِيرُ؟ فَقَالَ: إنَّهَا لَصَلاَةُ رسُولِ اللّهِ ﷺ]: أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وعند أبى داود والترمذى: «كَانَ إذَا كَبَّرَ نَشَرَ أَصَابِعَهُ».

وفى أخرى للترمذى: «كَانَ يُكَبِّرُ وَهُوَ يَهْوِى».

11.**(2493)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den yapılan rivayete göre, halka namaz kıldırdığı zaman, her eğilip doğrulmada tekbir getirirdi. Kendisine:*

"Bu tekbirler de ne?" dendiği vakit:

"Bu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazıdır!" diye cevap verirdi."

Bu hadis, Sahîheyn'in rivayetine lafzen uygundur. Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin bir rivayetinde: *"(Ebu Hüreyre) tekbir getirince parmaklarını açardı"* denmiştir.

Tirmizî'nin bir diğer rivayetinde *"O eğilirken tekbir getirirdi"* denmiştir.

2494 ١٢- وفى أخرى لأبى داود: [لَوْ كُنْتُ قُدَّامَ النَّبِىِّ ﷺ لَرَأَيْتُ إبْطَيْهِ].

12. **(2494)**- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde: *"Şayet Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ön cihetinde olsaydım koltuk altlarını görürdüm (kollarını öylesine yüksek kaldırırdı)."*

2495 ١٣- وفى أخرى للنسائى: [أنَّ أبَا هُرَيْرَةَ رضىَ اللّهُ عَنْهُ جَاءَ إلى مَسْجِدِ بَنِى زُرَيْقٍ وَقَالَ: ثَلاَثٌ كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَعْمَلُ بِهِنَّ تَرَكَهُنَّ النَّاسُ: كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِى الصَّلاَةِ مَدًّا وَيَسْكُتُ هُنَيْهَةً. وَيُكَبِّرُ إذَا سَجَدَ].

13. **(2495)**- Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: *"Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) Benî Züreyk Mescidi'ne geldi ve dedi ki: "Üç şey var ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları yapıyordu, halk ise terketmiş durumda... Namazda ellerini uzatarak kaldırırdı, (Fatihayı okuyunca kıraate geç-*

mezden önce) bir miktar sükût buyururdu, secdeye varınca (ve secdeden kalkınca) tekbir getirirdi. " [Buharî, Ezan 115; Müslim, Salât 27 - 32, (392); Muvatta, Salât 19, (1, 76); Ebu Dâvud, Salât 118, 119, (746, 753); Tirmizî, Salât 177, 198, (239, 254); Nesâî, İftitah 6, (2, 124), 84, (2, 181-182), 184, (2, 235).]

AÇIKLAMA:

Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin bu hadisi çok farklı vecihlerde rivayet edilmiştir. Yukarıda 2493-2495 numaralı hadisler arasında bu vecihlerden bazıları kaydedilmiş olmaktadır. Bu rivayetlerden şu hususlar anlaşılmaktadır:

1- Namaz sırasında gerek rükû ve gerekse secdelere, her eğilip doğrulmalarda telaffuz edilen tekbirler -ki bunlara *intikal tekbiri* de denir- sünnettir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bunlara, namazda yer vermiş, *Ebu Hüreyre* hazretleri de, namaz kılarken bu tekbirleri getirmiş ve bunun sünnet olduğunu ayrıca belirtmiştir.

2- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)*'nin: *"Halk bunu bıraktı"* diye yakınması, târihi bir vak'aya işaret eder. Şarihlerimiz Benî Ümeyye'nin intikal tekbirlerini terkettiğini belirtir. *Tekbiri* terk edenler arasında *Hz. Muâviye, Ziyâd, Ömer İbnu Abdilaziz*'in de ismi geçer. *İbrahim Nehâî, "Tekbirleri ilk noksan bırakanın Ziyâd olduğunu"*, *"Ebu Hüreyre* ise -soru üzerine- *Hz. Muâviye olduğunu"* söylemiştir. Bir başka rivayet bu meselede ilk şahsın *Velîd İbnu Ukbe* olduğunu zikreder.

Görüldüğü üzere, seleften bazıları intikal tekbirlerini getirmezlermiş. Bazı âlimler intikal tekbirlerinin cemaat namazına âit olduğunu bile söylemiştir. *Abdurrahman İbnu Ebzâ*'dan gelen bir rivâyette, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in de intikal tekbirlerini getirmediği söylenmiştir. Şu halde tekbirin alınmadığına dair rivayetler *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e kadar dayanmaktadır. Demek oluyor ki, *Resulullah*, bunun farz olmadığını göstermek için zaman zaman terketmiştir. Ülemâ, bu sebepten olacak ki intikal tekbirlerinin *"sünnet"* olduğunu söylemiş, farz ve vâcib olmadığını belirtmiştir. *İmâm Ebu Hanife, Şâfiî, Mâlik* hazeratı bu kanaattedir. İmamlardan sadece *Ahmed İbnu Hanbel* bu tekbirlerin vâcib olduğuna hükmetmiştir. Bazıları: *"Bu tekbirler namazın süsüdür, terkinde bir beis yoktur, bunlar daha çok cemaat namazında intikalleri cemaate duyurmak içindir"* demiştir.

İntikal tekbirleri uzatılabilir de kısa da tutulabilir. Sözgelimi rükudan secdeye giderken, secdeye varıncaya kadar uzatılması caizdir. Uzatma bilhassa Şâfiiler nezdinde efdaldir. Ayrıca bu tekbirler Hanefilere göre tam eğilirken, tam doğrulurken alınmalıdır, daha önce veya daha sonra alınması caiz değildir.

١٤ – وعن وائل بن جُحر رضى اللّه عنه: [أَنَّهُ رَأى النَّبِيَّ ﷺ رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ دَخَلَ فى الصَّلاَةِ كَبَّرَ].

2496 قَال أحد الرواة: [حِيَالَ أُذُنَيْهِ ثُمَّ الْتَحَفَ بِثَوْبِهِ ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى. فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ أَخْرَجَ يَدَيْهِ مِنَ الثَّوْبِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا ثُمَّ كَبَّرَ فَرَفَعَ. فَلَمَّا قَالَ: سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَفَعَ يَدَيْهِ. فَلَمَّا سَجَدَ سَجَدَ بَيْنَ كَفَّيْهِ]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود، والنسائي.

14. **(2496)**- *Vâil İbnu Hucr (radıyallahu anh)'un anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, namaza girdiği sırada ellerini kaldırıp tekbir getirirken görmüştür.*

[Râvilerden Hemmâm Resûlullah'ın ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırdığını gösterdi.] (41) *Sonra elbisesine gömüldü, sonra sağ elini sol elinin üstüne koydu. Rükûya gitmek isteyince, ellerini elbiseden çıkardı, sonra onları kaldırdı, sonra tekbir getirdi ve rükuya gitti,* **semi'allahu li-men hamideh** *dediği zaman ellerini kaldırdı, secdeye gittiğinde ellerinin arasına secde etti."* [Kaynaklar 2500 numaralı hadiste toptan verilecektir.]

2497 ١٥- ولأبى داود فى أخرى قال: [ثُمَّ أَتَيْتُ الْمَدِينَةَ بَعْدُ فَرَأَيْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَى صُدُورِهِمْ فى افْتِتَاحِ الصَّلاَةِ وَعَلَيْهِمْ بَرَانِسُ وَأَكْسِيَةٌ].

15. **(2497)**- Ebu Dâvud'da gelen bir diğer rivayette şöyle denir: "*...Sonra Medine'ye geldim, gördüm ki (halk, namazı) üzerlerinde bürnuz ve kisâlar*(42) *olduğu halde kılıyor ve namaza başlarken ellerini göğüslerine kadar kaldırıyor.*"

2498 ١٦- وفى أخرى قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رسولِ اللّٰهِ ﷺ، فَكَانَ إِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ الْتَحَفَ. ثُمَّ أَخَذَ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ وَأَدْخَلَ يَدَيْهِ فِي ثَوْبِهِ. فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ أَخْرَجَ يَدَيْهِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ سَجَدَ وَوَضَعَ وَجْهَهُ بَيْنَ كَفَّيْهِ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ أَيْضاً رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى فَرَغَ مِنْ صَلاَتِهِ].

(41) Burada, Müslim'deki asla uyarak ifadede tasarrufta bulunduk.

(42) Bürnuz, cübbe ve benzeri uzun giyeceklerden başa giyilecek kısmı ile bitişik olanlara denir. Dilimizdeki *bornoz* buradan gelir. Nitekim umumiyetle bornozların başa giyilecek kısmı da, bornozun uzantısı olarak mevcuttur. *Kisâ* giysi manasınadır. Burada cübbe gibi uzun, sade giyecek kastedilmiş olabilir.

16. **(2498)**- Bir diğer rivayette der ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte namaz kıldım. Tekbir getirdiği zaman ellerini kaldırıyor, sonra (elbisesine) gömülüyordu. Sonra sol elini sağ eliyle tutuyor, ellerini elbisesine sokuyordu, rüku yapmak istediği zaman ellerini çıkarıp sonra kaldırıyordu. Rükûdan başını kaldırmak isteyince de ellerini kaldırıyor, sonra secde ediyordu. (Secdede) yüzünü elleri arasına koyuyor idi. Keza başını secdeden kaldırınca da ellerini kaldırıyordu. Namaz bitinceye kadar (her rek'atte böyle yapıyordu)."*

2499 ١٧- وفى أخرى: [أنَّهُ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى كَانَتَا بِحِيَالِ مَنْكِبَيْهِ، وَحَاذَى بِإِبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَ].

17. **(2499)**- Bir diğer rivayette şöyle der: *"[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] ellerini, omuzları hizasına kadar kaldırdı. Baş parmaklarını da kulaklarıyla hizaladı, sonra tekbir getirdi."*

2500 ١٨- وفى أخرى: [رَآهُ ﷺ رَفَعَ يَدَيْهِ مَعَ التَّكْبِيرَةِ].

وفى أُخْرَى: «رَفَعَ إِبْهَامَيْهِ إِلَى شَحْمَةِ أُذُنَيْهِ».

18. **(2500)** - Bir diğer rivayette: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı iftitah tekbiriyle birlikte ellerini kaldırırken görmüştür."* [Müslim, Salât 54, (401); Ebu Dâvud Salât 117, (723 - 729, 736, 737); Nesâî, İftitah 107, (2, 194), 139, (2, 211), 187, (2, 236), Sehv 29, (3, 34-35).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah*'ın namazı nasıl kıldığını bize bütün teferruatıyla rivayet eden bu yüce sahabî *Vâil İbnu Hucr*, Hadramevtlidir. Babası oranın şeflerindendir (Melik). Kavminin elçisi olarak *Resûlullah*'a biat etmek üzere Medîne'ye hareket eder etmez, *aleyhissalâtu vesselâm*, onun geleceğini Ashab-ı güzîn'e birkaç gün önceden haber vermiş ve şöyle demiştir: **"Size uzak bir diyardan, Hadramevt'ten Vâil İbnu Hucr geliyor. Muti, Allah ve Resûlünun aşkı ile dolu olarak geliyor. O, melikler hanedanının son evladıdır."**

Efendimiz, *Vâil* yanına girince ziyade iltifat ve ikramda bulunur. Kendi yakınına çağırır. Ridâsını yere serer, bir kısmına onu oturtur, geri kalan kısmına kendisi oturur. Bu tavır, *Resûlullah*'ın nadir talihlilere bahşettiği mühim ikramlardandır. Ayrıca Vâil (radıyallahu anh)'e اَللَّهُمَّ بَارِكْ فِي وَائِلٍ وَوَلَدِهِ **"Allahım Vâil ve evladlarını mübarek kıl"** diye dua eder.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Vâil'i Hadramevt'in mahalli şeflerine [43] âmil (genel vâli) tayin eder, bazı arazilerin tasarrufunu bağışlar. Beraberinde (İslâm'ın tebliği v.s. danışmanlık hizmetleri için) *Hz. Muâviye*'yi gönderir.

Vâil bilahare Kûfe'ye yerleşecek ve *Hz. Muâviye*'nin hilafetine kadar orada yaşıyacaktır. *Muâviye* ile karşılaşmış ve ondan ikram görmüştür.

Vâil, Sıffîn savaşında *Hz. Ali*'nin yanında olarak savaşta yer almış, Hadramevt'in bayraktarlığını yapmıştır.

Kendisinden oğulları *Alkame* ve *Abdulcebbâr* rivayette bulunmuştur. *Vâil*'in, *Resûlullah*'tan sadedinde olduğumuz namazla ilgili hadislerin dışında rivayetleri vardır.

Vâil (radıyallahu anh), Hz. Muâviye'nin hilafeti yıllarında vefat etmiştir. Rivayete göre, Hadramevt'e *Hz. Muâviye* ile giderken yolda kendisi deve üzerinde, *Hz. Muâviye* yaya olarak yol alırlar. *Hz. Muâviye*, kumların sıcaklığından şikayet eder ve devenin terkisine almasını söyler.

"*Sen meliklerin terkisine binemezsin*" cevabını verir. Ayakkabısını bari emaneten vermesini rica eder.

"*Devenin gölgesinden istifade et!*" karşılığında bulunur. *Hz. Muâviye*'nin ikramına mazhar olunca: "*Keşke o yolculuk sırasında devemin önüne alsaymışım!*"diye hayıflanır.

2- *Vâil (radıyallahu anh)*'in Ebu Dâvud'da yer alan bir ifadesi, *Resûlullah*'ın namazını kasdî bir nazarla tedkik ettiğini göstermektedir. Der ki: "*(Kendi kendime): "Resûlullah namazı nasıl kılıyor iyice bir bakayım dedim...*" Bu sebeple onun rivayetlerinde ince teferruatlara rastlanır. Oturma sırasında ellerin, parmakların, ayakların durumu gibi. Yukarıda kaydedilen rivayetlerde yer verilen mühim hususlar şöyle özetlenebilir:

★ Namaz sırasında elbise boldur. Tekbirden sonra "*gömülme*" olarak ifade ettiği müşahade bunu ifade eder. Bidayette rahatça sarkan bürnuz, eller bağlanınca ve vücud huşu ile sabit kalınca, elbisenin daralarak kolları örtmesi, -veya elbisenin bol ve uzun olan yenleri içerisinde- kolların kaybolması gibi durumlar bunu ifade eder.

★ Eller sadece iftitah tekbirinde değil, her intikalde kaldırılmaktadır. Kaldırma, bazan "göğüs", bazan da "kulak" hizasına kadar diye ifade edilmiştir.

★ Sağ el sol elin üstünde olacak şekilde eller önde bağlanmaktadır. Ebu Dâvud'un bir rivayetinde bu bağlama daha teferruatlı tasvir edilir: "*Sağ elini sol avucunun sırtı, bileği ve kolu üzerine gelecek şekilde koydu.*"

(43) O bölgede mahalli şeflere kayl (cem'i; akyâl) denmektedir. Daha üst krala tabi olan mahalli kral; bir bakıma vâli veya derebey veya ağa manasında, nüfûzlu, sözü nâfiz, otorite sahibi kimse demektir.

★ Secdede eller aralıklı olarak konmakta, baş ikisi arasına secde etmektedir. Rivayette eller omuza göre daha mı ilerde, daha mı geride yoksa aynı hizada mı belli değildir. Bazı şarihler: "*Omuzların hizasına koydu*" şeklinde açıklama getirmiş ise de, metinde buna hükmetmeye imkân tanıyan bir karîne mevcut değildir.

★ Oturuş sırasında ayak ve ellerin vaziyeti de tasvir edilmiştir. *Hz. Vâil*'in bu tasviri 2644 numaralı hadiste kısmen gelecektir.

★ Secdeden başını kaldırınca ellerini kaldırması, âlimlerin büyük çoğunluğunca rivayet hatası olarak değerlendirilmiştir. Bu ziyade, hadisin diğer vecihlerinde mevcut değildir. Babın başında *İbnu Ömer*'den kaydedilen rivayetler (2483, 2488) secdede ellerin kaldırılmasını reddederler. Bu hadisler sıhhatçe üstündür. Ülemânın kâhir çoğunluğunca reddedilse de *Ebu Bekr el-Münzir, Ebu Ali et-Taberî* ve bazı hadisciler secdeden kalkarken elleri kaldırmanın müstehap olduğunu söylemiştir.

2501 ١٩- وعن سعيد بن الحرث المعلى قال: [صَلّى لَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَجَهَرَ بِالتَّكْبِيرِ حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ، وَحِينَ سَجَدَ، وَحِينَ رَفَعَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ، وَقَالَ: هٰكَذَا رَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ]. أخرجه البخارى.

19. **(2501)**-*Saîd İbnu Hâriş el-Muallâ (rahimehullah)* anlatıyor: "***Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh) bize namaz kıldırdı. Secdelerden başını kaldırırken, secdeye giderken, iki(nci) rek'atten kalkarken, tekbirlerini cehrî (sesli) olarak getirdi ve sonunda:***

"***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı böyle yapar gördüm!" diye açıklamada bulundu.*" [Buharî, Ezân 144.]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer Buharî Şerhi'nde hadisin bir başka vechini kaydeder. Buna göre, Medîne'de imâmet vazifesini yürüten *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* bir ara hastalanır. O'nun yerine imamete geçen *Ebu Saîdi'l-Hudrî* namazı kıldırır. İftitah ve rükû tekbirlerini cehrî yapar. Namaz bitince kendisine: "*Halk kıldırdığın namaz hususunda ihtilafa düştü*" denilir. Bunun üzerine minberin yanına giderek:

"*Vallahi, ben namaz hususunda ihtilaf etmiş veya etmemişsiniz ona karışmam. Ancak ben Resûlullah'ın namazı böyle kıldırdığını gördüm!*" açıklamasında bulunur.

İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: *"Görünen o ki, aralarında çıkan ihtilaf, tekbirlerin cehrî veya sırrî olmasıyla ilgilidir. Emevîlerden Mervân ve diğerleri, daha önce açıkladığımız üzere* [44] *tekbirleri sırrî (sessiz) okuyorlardı. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh), Mervân'ın Medîne valiliği sırasında imâmet yapıyordu."*

Yeri gelmişken şu hususu bir kere daha belirtelim: Muvatta'da kaydedilen rivayete göre, *Ebu Hüreyre*'den meşhur olan tarz şöyledir: *"O, secdeden kalkma esnasında tekbir getirir, -bazılarının yaptığı üzere- belini tam doğrultuncaya kadar te'hir etmezdi."*

2502 ٢٠ - وعن مُطَرِّفِ بْنِ عبد الله قال: [صَلَّيْتُ خَلْفَ عَلِيِّ بنِ أَبِي طَالِبٍ رضِيَ اللّهُ عَنْهُ أَنَا وَعِمْرَانُ بنِ حُصَيْنٍ. فَكَانَ إِذَا سَجَدَ كَبَّرَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ كَبَّرَ، وَإِذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

وعند النسائي: «فَكَانَ يُكَبِّرُ فِي كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ وَيُتِمُّ الرُّكُوعَ».

20. **(2502)**- *Mutarraf İbnu Abdillah (rahimehullah)* anlatıyor: *"Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallahu anh)'in arkasında ben ve İmrân İbnu Husayn beraber namaz kıldık. Ali (radıyallahu anh) secde edince tekbir getiriyor, başını kaldırınca tekbir getiriyor, iki(nci) rek'atten kalkınca yine tekbir getiriyordu."* [Buharî, Ezan 144, 115, 116; Müslim, Salât 33, (393); Ebu Dâvud, Salat 140, (835); Nesâî, Sehv 1, (3, 2).]

Nesâî'nin rivâyetinde şöyle denmiştir: *"Her eğilme ve her kalkmada tekbir getirir, rükûyu tamamlardı."*

AÇIKLAMA:

1- Gerek önceki hadiste ve gerekse burada *"iki rekatte tekbir..."* tabirini âlimler iki sûrette anlamışlardır:

a) Her iki rek'atte, ikinci secdeden sonra kıyama kalkarken tekbir getirdi...

b) İkinci rek'atte teşehhüd'den sonra üçüncü rek'ate kalkış esnasında tekbir getirdi..

Biz tercümeyi, iki mânayı da muhtemil olsun diye iki(nci) rek'at şeklinde yaptık.

2- Bu rivayet de *İbnu Hacer*'in te'viline göre, zâhiren yeterince sarih olmasa da, *Hz. Ali (radıyallahu anh)*'nin tekbiri kalkma sırasında çektiğini ifade etmektedir.

---

(44) Bu husus 2495 numaralı hadisin açıklamasında geçti.

2503 ٢١- وعن على رضى اللّٰه عنه: [أنّ رسول اللّٰه ﷺ: كان إذا قام إلى الصّلاة المكتوبة كبّر ورفع يديه حذو منكبيه ويصنع مثل ذلك إذا قضى قراءته وأراد أن يركع، ويصنعه إذا رفع من الرّكوع، ولا يرفع يديه فى شىء من صلاته وهو قاعد، وإذا قام من السّجدتين رفع يديه كذلك وكبّر].

أخرجه أبو داود.

21. **(2503)**- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) farz namaza kalkınca tekbir getirir, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırırdı. Kıraatini tamamlayıp rükuya gitmek isteyince aynı şeyi yapardı. Rükûdan kalkınca da aynı şeyi yapardı. Oturur vaziyette iken ellerini hiçbir surette kaldırmazdı. İki(nci) secdeden de kalkınca ellerini aynı şekilde kaldırır ve tekbir getirirdi."* [Ebu Dâvud, Salât 118, (744).]

AÇIKLAMA:

Şârihler, burada geçen *secdeteyn* (iki secde) kelimesiyle *rek'ateyn* (iki rek'at) kastedildiğini belirtirler. Çünkü, hadisin diğer vecihlerinde *secdeteyn* yerine *rek'ateyn* gelmiştir. İki(nci) rek'atten sonraki kalkışla, teşehhüdden sonraki kalkışın kastedildiğini önceki açıklamamızda belirtmiştik. Şu halde, teşehhüd'den sonraki kalkışta ellerin kaldırılması müstehab olmaktadır.

Şunu da kaydedelim ki, sadece *Hattâbi*, burada geçen *secdeteyn* (iki secde) kelimesiyle, her rek'atte yapılan malum iki secdenin kastedildiğini söylemiş, ancak secde sırasında ellerin kaldırılacağını hiçbir fakihin söylemediğini belirterek kendisi gereksiz bir çıkmaza girmiştir. *İbnu Raslân* der ki: *"Hattâbî, hadisin başka vecihlerinde secdeteyn kelimesinin yerine rek'ateyn kelimesinin kullanıldığını görmemiş olmalıdır. Görseydi, bu kelimeyi rekateyn'e hamlederdi."*

2504 ٢٢- وعن أبى قلابة [أنّ مالك بن الحويرث رضى اللّٰه عنه رأى النّبىّ ﷺ يرفع يديه إذا كبّر، وإذا ركع، وإذا رفع رأسه من الرّكوع حتّى يبلغ بهما فروع أذنيه]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

زاد النسائى فى أخرى: «وإذا سجد وإذا رفع رأسه من السّجود».

22. **(2504)**- *Ebu Kılâbe* anlatıyor: *"İbnu Huveyris (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın (namaza başlarken) tekbir getirdiği, rükûya gittiği,*

rükûdan başını kaldırdığı zaman, kulağının üst kısmına ulaşıncaya kadar ellerini kaldırdığını görmüştür.'' [Buharî, Ezân 84; Müslim, Salât 24-26 (391); Ebu Dâvud, Salât 118, (745); Nesâî, İftitah 85, (2, 182); İbnu Mâce, İkametu's-Salât 15, (859).]

Nesâî, bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydeder: ''.... *secde ettiği ve secdeden başını kaldırdığı (zaman da ellerini kaldırırdı).''*

AÇIKLAMA:

Bu rivayet namazda tekbirler sırasında ellerin nereye kadar kaldırılacağı hususunda açıklamada bulunuyor. Hadiste geçen *furû'* kelimesi fer'in cem'idir, *birşeyin üst kısmı* demektir. Kulağın üst kısmı olarak anlaşılmıştır. Ancak bazılarınca *kulak memesi* diye izah edilmiştir. Müslim'in bir rivayetinde *''kulaklarının hizasına kadar''* tabiri geçer. *Nevevî*, bu hadislere dayanarak *el kaldırma işi*'ni şöyle tavsif eder: *''Mezhebimizde (Şâfiî) ve cemâhîr'in mezhebinde meşhur şekli şöyledir: Musalli, ellerini omuzları hizasında kaldırır, şöyle ki: Parmaklarının kenarları kulaklarının üst hizasında, başparmakları kulak memelerinin hizasında, avuçları omuzlarının hizasında olur. Şâfiî merhum, bu babta gelen farklılıkları böylece cem'etti ve diğer âlimler onun bu izahını yerinde buldu.''*

Aliyyü'l-Karî de Mirkât'ta meseleyi *Kadı İyâz*'dan naklen şöyle açıklar: *''İmamlar, iftitah tekbiri (tahrim) sırasında ellerin kaldırılmasına sünnet demekte müttefiktirler, ancak bunun nasıl olması gerektiğinde ihtilaf ederler. Mâlik ve Şâfiî, musallinin ellerini omuz hizasına kadar kaldıracağını, Ebu Hanîfe kulak hizasına kadar kaldıracağını söyler.''*

2505 ٢٣- وعن النّضر بن كثير السعدى قال: [صَلّى إلى جَنْبِى عَبْدُ اللّهِ بْنِ طَاوُسٍ فى مَسْجِدِ الْحَيْفِ فكَانَ إِذَا سَجَدَ السَّجْدَةَ الأُولى فَرَفَعَ رَأْسَهُ مِنْهَا رَفَعَ يَدَيْهِ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ، فَأَنْكَرْتُ ذَلِكَ. فَقُلْتُ لِوُهَيْبِ بْنِ خَالِدٍ: فقَالَ وُهَيْبٌ: تَصْنَعُ شَيْئاً لَمْ تَرَ أَحَداً صَنَعَهُ؟. فقَالَ ابْنُ طَاوُسٍ: رَأَيْتُ أَبِى يَصْنَعُهُ، وَقَالَ أَبِى: رَأَيْتُ ابنَ عَبَّاسٍ يَصْنَعُهُ، وَلاَ أَعْلَمُ إلاَّ أَنَّهُ قَالَ كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَصْنَعُهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

23. **(2505)**- *Nadr İbnu Kesîr es-Sa'dî* anlatıyor: *''Abdullah İbnu Tâvus, Mescidü'l-Hayf'da yanıbaşımda namaz kıldı. İlk secdeyi yapıp secdeden başını*

kaldırdığı zaman ellerini yüzünün hizasına kadar kaldırmıştı. Ben bunu hoş bulmadım ve Vüheyb İbnu Hâlid'e söyledim. Vüheyb ona:

"Sen hiç kimsede görmediğin birşey mi yapıyorsun?" dedi. Ancak Tâvus cevaben:

"Babamın onu yaptığını gördüm. Üstelik babam şunu da söylemişti:

"İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın böyle yaptığını gördüm. Üstelik onun: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu yapıyordu" demiş olmasından başka bir şey de bilmiyorum." [Ebu Dâvud, Salât 117, (740); Nesâî, İftitah 177, (2, 232).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste sarih olarak, secdelerde baş, yerden kalkarken ellerin yüzün hizasına kadar kaldırılacağı ifade edilmektedir. Bu meseleye 2500 numaralı hadisin açıklamasının sonunda genişçe yer vererek ülemânın secdeden kalkarken ellerin kaldırılmaması gerektiğinde ittifak ettiğini belirttik. Burada şunu da ilave edelim ki, sadedinde olduğumuz hasidin râvilerinden olan *Nadr İbnu Kesîr*, kendisiyle amel edilemeyecek kadar zayıf addedilmiştir. Kütüb-i Sitte'de böyle hadisler yer alır mı? sorusuna cevabımız şudur: Kütüb-i Sitte'de yer alan hadislerin durumlarını açıklarken *zıddiyet hadisleri*'nden bahsetmiş, müellifler bir babta gelen ve bazı âlimlerce amel edilmiş olan zayıf hadisleri de -zaafına dikkat çekmek maksadıyla- bilerek aldıklarını belirtmiş idik (Birinci cilt S. 186). Bu çeşit hadislerin varlığı o kitaplara olan itimadımızı sarsmaz, bilakis alimlere olan saygı ve güvenimizi artırır. Onlar, kendi açılarından, amel edilmeyecek kadar zayıf olan hadisleri de -onlardan amel eden bazı fakihler bulunduğu için- göstermiş olmakla ilmî bîtaraflıklarını ortaya koymuş olmaktadırlar.

2506 ٢٤- وعن ميمون المكى: [أَنَّهُ رَأى عَبْدَ اللّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَصَلّى بِهِمْ، يُشِيرُ بِكَفَّيْهِ حِينَ يَقُومُ، وَحِينَ يَرْكَعُ، وَحِينَ يَسْجُدُ، وَحِينَ يَنْهضُ لِلْقِيَامِ. فَيَقُومُ فَيُشِيرُ بِيَدَيْهِ، قَالَ فَانْطَلَقْتُ إلى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا فَقُلْتُ إنِّى رَأَيْتُ ابنَ الزُّبَيْرِ صَلّى صَلاَةً لَمْ أرَ أحَداً يُصَلِّيهَا. فَوَصَفْتُ لَهُ هٰذِهِ الإشَارَةَ، فَقَالَ: إنْ أحْبَبْتَ أنْ تَنْظُرَ إلى صَلاَةِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَاقْتَدِ بِصَلاَةِ عَبْدِ اللّهِ ابْنِ الزُّبَيْرِ]. أخرجه أبو داود.

24. **(2506)**- *Meymûn el-Mekkî, Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anh)'i gördüğünü ve kendilerine namaz kıldırdığını anlatmıştır. Devamla der ki: "Abdullah namazda kıyam, rükû, secde ve secdeden kıyama kalkma esnalarında elleriyle işaret yapıyordu (ellerini kaldırıyordu). İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a gittim. Ve:*

"İbnu Zübeyr'i hiç kimsede görmediğim bir tarzda namaz kılıyor gördüm" deyip onun namazda yaptığı işâreti anlattım. Bana:

"Eğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazını görmekten hoşlanırsan, Abdullah İbnu Zübeyr'in namazına uy!" dedi." [Ebu Dâvud, Salât 117, (739).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *işâret yapıyor* ifadesinden maksad, elini kaldırmasıdır. Önceki hadiste olduğu gibi bu hadiste de, secdeden kalkarken elin kaldırılması meselesi, 2500 numaralı hadiste açıklandığı üzere, 2483 numarada kaydedilen *müttefekun aleyh, İbnu Ömer* hadisine muhalif olduğu için amel ve istidlâle salih bulunmamıştır.

2507 ٢٥- وعن عمران بن الحصين رضى اللّه عنهما قال: [كَانَتْ بِى بَوَاسِيرُ فَسَأَلْتُ النَّبِىَّ ﷺ عَنِ الصَّلاَةِ. فَقَالَ: صَلِّ قَائِماً وَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِداً: فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

25. **(2507)**- *İmrân İbnu'l-Husayn (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Bende basur vardı. Namazı nasıl kılacağım diye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sordum.*

"Ayakta kıl, muktedir olamazsan oturarak kıl, buna da muktedir olamazsan yan üzeri (yatarak) kıl" *buyurdu."*

2508 ٢٦- وفى أخرى: [أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِىَّ ﷺ عَنْ صَلاَةِ الرَّجُلِ قَاعِداً. قَالَ: إِنْ صَلَّى قَائِماً فَهُوَ أَفْضَلُ، وَمَنْ صَلَّى قَاعِداً فَلَهُ مِثْلُ نِصْفِ أَجْرِ الْقَائِمِ، وَمَنْ صَلَّى نَائِماً فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاعِدِ].

قال الخاطبى: إن لم تكن لفظه نائماً مُدرجة فى الحديث من بعض الرواة، وقاس ذلك على صلاة القاعد أو اعتبر بصلاة المريض نائماً إذا لم يقدر على القعود،

فإن التطوع مضطجعاً للقادر جائز كما يجوز للمسافر إذا تطوع على راحلته؛ فأما من جهة القياس فلا يجوز أن يصلي مضطجعاً كما يجوز له أن يصلي قاعداً لأن القعود شكل من أشكال الصلاة، وليس الاضطجاع فى شيء من أشكال الصلاة.

26. **(2508)**- Diğer bir rivayette geldiğine göre, *İmran, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kişinin oturarak kılacağı namaz hususunda sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ayakta kılarsa bu efdaldir. Kim de oturarak kılarsa, ona ayakta kılanın ecrinin yarısı verilir. Kim de yatarak kılarsa ona da oturarak kılanın ecrinin yarısı verilir" *buyurdu."* [Buharî, Taksîru's-Salât 18, 17, 19; Ebu Dâvud, Salât 179, (951, 952); Tirmizî, Salât 274, (372); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 21, (3, 223-224).]

2509 ٢٧- وعن عبد اللّه بن شقيق قال: [قُلْتُ لِعَائِشَةَ رضىَ اللّهُ عَنْهَا: هَلْ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُصَلِّى وَهُوَ قَاعِدٌ؟ قَالَتْ نَعَمْ. بَعْدَ مَا حَطَمَهُ النَّاسُ أَوْ قَالَ السِّنُّ]. أخرجه الستة.

27. **(2509)**- *Abdullah İbnu Şakîk* anlatıyor: *"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye:*

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oturarak namaz kılar mıydı?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Evet! Halk -veya yaş demişti- O'nun dermanını kesince (yani insanların meseleleriyle ömrünü tüketince, dermandan kesilince demektir)."

2510 ٢٨- وفى أخرى: [أَنَّ رسولَ اللّه ﷺ كَانَ يُصَلِّى جَالِساً فَيَقْرَأُ وَهُوَ جَالِسٌ فَإِذَا بَقِىَ مِنْ قِرَاءَتِهِ نَحْوٌ مِنْ ثَلاَثِينَ أَوْ أَرْبَعِينَ آيَةً قَامَ فَقَرَأَهَا وَهُوَ قَائِمٌ ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ. فَفَعَلَ فِى الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذَلِكَ. فَإِذَا قَضَى صَلاَتَهُ فَإِنْ كُنْتُ يَقْظَى تَحَدَّثَ مَعِى، وَإِنْ كُنْتُ نَائِمَةً اضْطَجَعَ].

28. **(2510)**- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oturarak namaz kılar, oturduğu halde kıraat buyurur, kıraatinden takriben otuz-kırk âyet kalınca kalkar, kıraatına ayakta devam eder, sonra rükûya ve secdeye giderdi. İkinci rek'atte aynen bunun gibi yapardı. Namazı bitince, ben uyanıksam benimle konuşurdu, uyuyor isem yatardı."*

2511 ٢٩- وفى أخرى للنسائي قال: [رَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ يُصَلِّى مُتَرَبِّعاً].

قَالَ النَّسَائِى: ولا أحسب هذا الحديث إلا خطأ.

29. **(2511)**- Nesâî'de gelen bir rivayette şöyle denmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı (oturarak namaz kılarken) bağdaş kurma şeklinde oturmuş gördüm."*

Nesâî der ki: *"Bu hadisin hatalı olduğu kanaatindeyim."* [Buharî, Taksîru's-Salât 20, Teheccüd 16; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 112, 115, (731, 732); Muvatta, Cum'a 20, (1, 137, 138); Ebu Dâvud, Salât 179, (953-956); Tirmizî, Salât 257, (374, 375); Nesâî, Kıyâmü'l Leyl, 18, 22, (3, 219 - 224).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son beş rivayet, oturarak namaz kılma ile alakalıdır. Oturarak namaz kılmanın hükmünde ülemâ fazla ihtilâf etmez. Sıhhati yerinde olan kimse için farzlarda câiz değildir, nafilelerde câizdir. 2508 numaralı hadis nafileye hamledilerek sevabının yarıya düşeceği belirtilir. Özrü olan kimsenin oturarak namaz kılması farzda da, nafilede de caizdir ve sevabından da eksilme olmaz. Sıhhati yerinde olanın oturarak namaz kılması caiz değildir, günaha sebeptir. Bunun helal olduğuna itikad eden küfre düşer. Böyle bir itikadla, bir farzı yani *"kıyâm"*ı inkar etmiş olur. Hanefi mezhebine göre, hakkında, mürted (yani dinden çıkmış) ahkâmı uygulanır.

2- Yatarak namaz meselesine gelince bunun cevazında biraz ihtilaf vardır:

★ Özre binaen yatarak farz namaz kılınabilir, bu hususta ihtilaf yoktur.

★ Nafileye gelince, bazı âlimler yatarak nafile kılınmayacağına hükmetmiştir. *Hattâbî: "Yatarken nâfile kılmaya cevaz veren tek âlim bilmiyorum"* der ve devamla şunları söyler: *"Yatarak nafile kılmanın cevazını ifade eden ibare -ravilerden biri tarafından derc edilmeyip- Resûlullah tarafından söylenmiş ise, oturarak kılınan namazla kıyaslanmış veya muktedir olamayanın yatarak kılacağı namaza itibar etmiştir. Böylece bu hadise göre, oturmaya muktedir olanın yatarak kılacağı nâfile câizdir, tıpkı yolcunun binek üzerinde nâfile kılmasının cevâzı gibi. Fakat bu kıyas söz götürür. Çünkü, oturma (kuûd), namazın şekillerinden biri olduğu halde, yatma namaz şekli değildir. Öyle ise yatarak namaz kılmaya cevaz veren İmran hadisi (2507-2508) farz kılacak olan hasta ile ilgilidir. Şöyle ki: -Yatarak kılmaya cevaz veren bir hastalığına rağmen- meşakkate katlanarak bu farzı oturarak kılmayı tercih edecek olursa, onun sevabı iki kat olur... Şu halde bu hadiste, meşakkate tahammül etmeye teşvik edilmektedir. Kişinin özrü se-*

bebiyle oturarak kılması câiz ise de bazı sıkıntılara katlanarak ayakta kılması efdaldir ve daha sevaplıdır."

Kısacası *Hattâbî*, yatarak namaz kılma ruhsatını farza tahsis eder, nafile hakkında câiz görmez.

Hasan Basrî gibi bazı âlimler, yatarak namazı nafilede de câiz görmüşlerdir. Tirmizî'nin kaydına göre *Hasan Basrî: "Kişi dilerse ayakta, oturarak, yatarak nafile namaz kılabilir"* demiştir. Bu görüşte *Hasan Basrî* yalnız değildir, âlimlerden bazıları kendisine katılmıştır. Müteahhirun da bu görüşü sahih bulmuştur.

3- Oturarak veya yatarak kılınacak namazlarla ilgili ahkâm, kadın hakkında da, erkek hakkında da câridir, aralarında farklılık yoktur.

4- Oturarak namaz tecviz edilmiş ise de nasıl, ne şekilde oturulacağı hususunda hadiste kesin bir sarahat gelmemiştir. Hadisin ıtlakından her çeşit oturuş tarzının cevazına hükmedilmiş, bununla beraber *efdal şekil* hangisidir? aranmıştır. Eimme-i selaseye göre bağdaş kurmaktır. Başka şekiller de söylenmiştir. Mamafih, zayıf da olsa bağdaş kurma (müterebbi) ile ilgili bir hadis de gelmiştir (2511. hadis).

2512 ٣٠- وعن أم سلمة رضى اللّه عنها قالت: [مَا قُبِضَ رسولُ اللّهِ ﷺ حَتّى كَانَ أَكْثَرُ صَلاَتِهِ جَالِساً إلاَّ الْمَكْتُوبَةَ، وَكَانَ أَحَبُّ الْعَمَلِ إلَيْهِ أَدْوَمَهُ وَإنْ قَلَّ]. أخرجه النسائي.

30. **(2512)**- *Ümmü Seleme (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ölümüne yakın, farzlar dışındaki namazlarının çoğu oturarak idi. Ona göre, amellerin en güzeli, az da olsa devamlı olanı idi."* [Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 19, (3, 222).]

2513 ٣١- وعن حَفْصَةَ رضى اللّه عنها قالت: [مَا رَأَيْتُ رسولَ اللّه ﷺ صَلَّى فى سُبْحَتِهِ قَاعِداً حَتّى كَانَ قَبْلَ وَفَاتِهِ بِعَامٍ فَكَانَ يُصَلِّى فى سُبْحَتِهِ قَاعِداً، وَكَانَ يُصَلِّى بِالسُّورَةِ فَيُرَتِّلُهَا حَتّى تَكُونَ أَطْوَلَ مِنْ أَطْوَلَ مِنْهَا].

المراد «بالسُّبْحَةِ» هنا: النافلة خاصة.

«وَتَرْتِيلُ الْقِرَاءَةِ» تبيينُهَا وَترك الْعَجَلَةِ فِيهَا.

31. (2513)- *Hz. Hafsa (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, nafile namazlarını kılarken, ölümüne bir yıl kalıncaya kadar hiç oturduğunu görmedim. Bundan sonra hep oturarak kıldı. Namazda sûreyi hep tertîl üzere okurdu. Bundan dolayı o sûre, aslında ondan daha uzun olan sûreden daha uzun görünürdü."* [Müslim, Müsâfirin 118, (733); Muvatta, Cum'a 20, (1, 137); Tirmizî, Salât 275, (373); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 19, (3, 223).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de nafileleri oturarak kılmanın cevazını ifade eder. Hadisin bir başka vechinde *"...ölümüne bir veya iki yıl kalıncaya kadar..."* denmiştir. Yukarıdaki hadis, böylece zaman yönüyle biraz daha açıklık kazanmış olmaktadır.

2- Hadiste geçen *"sübha"* Mecma'u'l-Bihâr'da açıklandığı üzere, öncelikle mutlak olarak *"namaz"* ve *"zikir"* manasına gelir. Bu durumda farzlar da hükme dâhil olur. Ancak, hadislerde *sübha*'nın hasseten nâfileler için kullanıldığı olmuştur. Nitekim burada da öyledir. Lügaten *sübha*, tesbîh'ten gelir. Farz namazlardaki tesbihler de nafiledir. Bu sebeple bütün nafile namazlara *sübha* denmiştir.

3- *Tertil*, Kur'ân'ı ağır ağır okumaktır. Sûre, ağır ağır yani tertil üzere okununca daha fazla zaman alacağı için, tertilsiz okumada daha kısa olan bir sure tertil üzere okununca daha uzun olmaktadır.

4- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ömrünün son senesinde mazeret sayılacak derecede bir rahatsızlığı bilinmediğine göre, hadis oturarak nafile namazı kılmanın cevazına delalet eder ki, ülemânın bunda icma ettiğini az yukarıda belirttik. Nafile namazlarda tertil üzere Kur'an okumak da müstehabtır.

2514 ٣٢- وعن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [حدِّثْتُ أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ صَلاَةَ الرَّجُلِ قَاعِداً عَلَى نِصْفِ الصَّلاَةِ. قَالَ: فَأَتَيْتُهُ فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّى جَالِساً فَوَضَعْتُ يَدِى عَلَى رَأْسِهِ. فَقَالَ مَالَكَ يَا عَبْدَ اللّهِ بْنَ عَمْرٍو؟ قُلْتُ: حُدِّثْتُ يَارَسُولَ اللّهِ أَنَّكَ قُلْتَ صَلاَةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا عَلَى نِصْفِ الصَّلاَةِ، وَأَنْتَ تُصَلِّى قَاعِداً. قَالَ: أَجَلْ، وَلَكِنِّى لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذى والنسائى.

32. **(2514)**- *İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın:* **"Kişinin oturarak kıldığı (nafile) namaz, normal şekilde kıldığı namazın (sevapca) yarısına denktir"** *buyurduğu söylenmişti. (Kendisinden sormak üzere) derhal yanına gittim. Varınca, Efendimizi oturarak namaz kılıyor buldum. Elimi başının üzerine koydum. Bana:*

"Ey Abdullah İbnu Amr! Meselen nedir?" *dedi. Ben:*

"Ey Allah'ın Resûlü, bana **"Kişinin oturarak kıldığı namaz, normal namazın yarısına denktir"** *buyurduğunuz söylendi. Halbuki siz de oturarak kılıyorsunuz?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Evet öyledir. Ancak ben sizlerden biri gibi değilim" *cevabını verdi."* [Müslim, Müsafirin 120, (735); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 20, (1, 136, 137); Ebu Dâvud, Salât 179, (950); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 20, (3, 223).]

AÇIKLAMA:

1- Az yukarıda (2511. hadis) açıklandığı üzere, oturarak kılınan namaz sahihtir, ancak bir mazerete mebni olmadığı taktirde ayakta kılınan namazın sevabca yarısına denktir ve bu cevaz da nafileye hastır. Farz namazlar, mazeretsiz oturularak kılınamaz, zira *"kıyam"* yani ayakta durmak namazın farzlarından biridir.

2- Hadiste geçen, **"Ben sizlerden biri gibi değilim"** sözü, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu meselede de hususiyet arzettiğini ifade eder. Âlimler, bu hususiyete binaen, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, oturarak kıldığı nafilenin diğer mü'minlerin kıyam halinde kıldıkları gibi olduğunu söylerler. Bunun en açık izahı şöyledir: Efendimiz, öğretmekle vazifelidir. Bu vazifesi icabı yaptıkları O'nun sevabına eksiklik getirmemelidir. Nitekim, oturarak kılmış olmasını ashabın görmesi ve bunun rivayeti nice hükümlerin teşriine sebep olmuştur. Bu sebeple elbette ki, Aleyhissalatu vesselam diğer mü'minler gibi olmayacak, vazifesi icabı yaptıklarından nisbî bir sevab eksikliğine maruz kalmayacaktır.

3- Hadisin bir başka vechinde: *"Elimi başımın üzerine koydum"* denmiştir. Bu durumda, hayrete düşülünce takınılan tavır mevzubahistir. *Resûlullah*'ı ummadığı şekilde bulmuş, hayrete düşmüştür. Öbür durum, yani elini *Hz. Peygamber*'in başına koymuş olması, Efendimizle aralarındaki samimiyeti ifade eder.

2515 ٣٣- وعن مُحَارب بن دِثَار قال: [نَظَرَ حُذَيْفَةُ رضىَ اللّٰهُ عَنْهُ إلى رَجُلٍ يُصَلِّى وَلاَ يُقِيمُ ظَهْرَهُ. فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ لَهُ: أَيَأْلَمْ ظَهْرُكَ؟ قَالَ: لاَ. قَالَ: إنَّكَ لَوْمُتَّ عَلَى حَالَتِكَ هٰذِهِ مُتَّ مُخَالِفاً لِسُنَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه رزين.

قلت وهو فى البخارى بلفظ [رَأَى حُذَيْفَةُ رَجُلاً لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهُ وَلاَ سُجُودَهُ. فَلَمَّا قَضَى صَلاَتَهُ قَالَ لَهُ حُذَيْفَةُ: مَا صَلَّيْتَ، وَلَوْ مُتَّ مُتَّ عَلَى غَيْرِ الْفِطْرَةِ الَّتِى فَطَرَ اللّهُ مُحَمَّداً عَلَيْهَا، وَاللّهُ أعلم].

33. **(2515)**- *Muhârib İbnu Disâr (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Huzeyfe (radıyallahu anh), namaz kılmakta olan ve bu sırada belini tam doğrultmayan bir adam görmüştü. Namazdan çıkınca:*

"Sırtında bir rahatsızlığın mı var?" diye adama sordu.

"Hayır!" cevabını alınca:

"Şayet, bu halin üzere ölecek olsan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine muhalefet üzere ölürsün" dedi."

Rezin ilavesidir.

Derim ki: *"Bu rivayet* Buharî*'de şu şekilde gelmiştir: "Huzeyfe, (namazda) rükû ve secdesini tamamlayan bir adam görmüştü. Namazını kılıp bitirince Huzeyfe (radıyallahu anh) ona:*

"Sen namaz kılmadın. Eğer ölecek olsan, Allah'ın Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yarattığı fıtrattan başka bir fıtrat üzere ölürsün" dedi. Gerçeği Allah bilir." [Buharî, Ezân 119, 132.]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetlerde: "... *Adam gagalıyor secdeyi tamamlamıyordu.....*" ziyadesi mevcuttur. *Ahmet İbnu Hanbel*'in rivayetinde *Huzeyfe (radıyallahu anh)*'nin *adama: "Kaç yıldan beri namaz kılıyorsun?" diye sorup "kırk yıldan beri!"* cevabını aldığı belirtilir. Bu durumda, adamın yuvarlak hesap veya mübalağa olarak böyle söylediği anlaşılır. Çünkü, *Huzeyfe*'nin vefatı 36 hicri yılı olduğu düşünülürse, namazın henüz farz olmadığı bir tarihe kadar gidilme ihtimali oluyor.

2- Hadisle istidlâl eden âlimler, secde ve rükû vaziyetlerinde tuma'nîne denen bir miktar durmanın vacib olduğuna, bunun ihlâlinin namazı iptal edeceğine hükmetmişlerdir. Hadisten çıkarılan diğer bir hüküm, namazı terkedenin küfrüne hükmetmektir. Çünkü *Huzeyfe (radıyallahu anh)*, hadisin zâhirine göre, namazın bazı erkânını ihlal edenden İslâm'ı nefyetmektedir. "O, bazı erkanı ihlâl edenin İslâm'ını nefyederse, tamamen bırakandan İslâm'ı nefyetmek evlâ olur" denmiştir. Ancak hemen belirtelim ki, bu istidlâl, "fıtrat" kelimesi ile *"din"* kastedilmiş olma faraziyesine dayanır. Nitekim, Müslim'de de geldiği üzere, na-

maz kılmayana *küfr* ıtlak olunmuştur. Bu ıtlakı bazı âlimler hakikati üzere, namazı kabul ederken, bazıları *"zecr'de mübalağa"* olarak anlamıştır. ***Hattâbî*** der ki: *"fıtrat" millet* veya *din* demektir. Ancak burada "fıtrat"la ***sünnet kastedilmiş*** *olma ihtimali vardır,* خمس من الفطرة **"Fıtrattan olan beş şey ...."** hadisinde olduğu gibi.[45] Şu halde *Huzeyfe hazretlerinin*, adam gelecekte kendine çeki düzen versin diye onu azarlama gayesi gütmüş olabilir, tekfir gayesi değil. Nitekim, hadisin bir başka vechinde سنة محمد **"... Muhammed'in sünneti..."** tabirinin yer alması da tekfiri kastetmiş olduğuna bir karine olabilir.

2516 ٣٤- وعن أبى حازم: قال [قَالَ سهل بن سعد رضى الله عنهما: كَانَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أنْ يَضَعَ الرَّجُلُ الْيَدَ الْيُمْنَى عَلَى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى فى الصَّلاَةِ. قَالَ أبو حازم: لاَ أعْلَمُهُ إلاَّ يَنْمِى ذٰلِكَ إلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ]. أخرجه البخارى ومالك.

34. **(2516)**- *Ebu Hâzım* ***(rahimehullah)*** anlatıyor: ***"Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anhümâ)*** *demişti ki: "İnsanlara:* ***"Herkes, namazda sağ elini sol kolu üzerine koysun"*** *diye emredilmişti. "Ebu Hâzım* ***devamla der ki: "Ben onun (Sehl'in),*** *bu hadisi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a* ***nisbet ettiğini biliyorum."*** [Buharî Ezan 89; Muvatta, Kasru's-Salât 47, (1, 859).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namazda kıyam esnasında sağ elin sol kol üzerine konulacağına dair ***Resûlullah***'tan emir çıktığını gösteriyor. Gerçi emri veren, rivayette, şarih değil ise de, böyle dinî bir emri ***Resûlullah***'tan başka kimse veremeyeceğine göre emrin kaynağı *Aleyhissalâtu vesselâm'dır.*

2- Nesâî ve Ebu Dâvud'da gelen ***Vâil hadisin***de biraz daha teferruat yer alır: ***"(Resûlullah), sonra sağ elini, sol avucunun ve kol (kısmın)'dan bileğin üstüne koydu."***

3- Eller bu şekilde bağlandıktan sonra konmuş olduğu yer hususunda rivayetler ihtilaflıdır:

Bazıları: ***"Göğsün üzerine"*** der. Bazıları: ***"Göğsün yanına"*** der. Bazıları: ***"Göbeğin altına"*** der.

Şârihler bu tarzın huşu haline en uygun olduğunu, gereksiz şeylerle (abesle) meşguliyeti önleyeceğini, keza bunun zelil bir taleb sahibinin hali olduğunu, dolayısıyla ibadetinin makbuliyetine müessir olacağını belirtirler. Bazıları da şöyle demiştir: ***"Kalb niyet mahallidir, kişinin elini onun üstüne koyması kalbi koru-***

---

(45) Benzer hadisler daha önce geçti: 2133, 2147, 2148. hadisler gibi.

ma azmini ifade eder, zira bir şeyi korumak isteyenin onun üzerine elini koyması âdettendir.''

İbnu Abdilberr, elin önde bağlanması hilafına *Resûlullah*'tan rivayet varid olmadığını söyler. Sahabe ve Tabiîn'in cumhuru bu görüştedir. Ancak *İbnu'l-Kâsım*, *İmam Mâlik*'ten ellerin yana salınmasını rivayet etmiş, ashabının çoğunluğu onu benimsemiştir.

4- Hadisin sonuda, râvi *Ebu Hâzım*, eli önde bağlama emriyle ilgili haberi anlatan *Sa'd*'ın bunu -sarih olarak zikretmemiş bile olsa- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a nisbet ettiğini, yani merfu bir hadis rivayet etmiş olduğunu belirtir. Rivayet zahirde merfu değil gibi gözükse de merfudur. Çünkü hadiscilerin ıstılahında, Ashabın ''bize şu emredilirdi'' gibi sözü ref'e hamledilmiştir. Mesela *Hz. Aişe*'nin كُنَّا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ *''Biz orucu kaza etmekle emrolunduk''* sözü merfu kabul edilmiştir. Zira, Ashab'a bu emri verecek kaynak ancak Şâri'-nin kendisi olabilir.

2517 ٣٥- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه. [أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّى فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى الْيُمْنَى. فَرَآهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى].

أخرجه أبو داود واللفظ له، والنسائى.

35. **(2517)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un anlattığına göre, namaz kılarken sol elini sağ eline koymuştur. Bunu gören Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bizzat elleriyle tutarak) sağ elini sol elinin üzerine koymuştur.''* [Ebu Dâvud, Salât 120, (755); Nesâî, İftitah 10, (2, 126).]

2518 ٣٦- وعن وائل بن حُجر رضى اللّه عنه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ إِذَا كَانَ قَائِماً فِى الصَّلاَةِ قَبَضَ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ]. أخرجه النسائى.

36. **(2518)**- *Vâil İbnu Hucr (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı namazda kıyamda iken, sağ eliyle sol elinin üstünden tutmuş gördüm.''* [Nesâî, İftitah 9, (2, 125, 126).]

2519 ٣٧- وعن إسماعيل بن أمية قال: [قَالَ سَأَلْتُ نَافِعاً عَنِ الرَّجُلِ يُصَلِّى وَهُوَ مُشَبِّكٌ يَدَيْهِ؟ فَقَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رضى اللّه عنهما يَقُولُ: تِلْكَ صَلاَةُ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ]. أخرجه أبو داود.

وفى رواية ذكرها رزين: [أَنَّ ابنَ عُمَرَ رضى الله عنهما رَأى رَجُلاً يَتَّكِيءُ عَلَى أَلْيَةِ يَدِهِ الْيُسْرَى وَهُوَ قَاعِدٌ فى الصَّلاَةِ. فَقَالَ لَهُ: لاَ تَجْلِسْ هَكَذَا فَإنَّ هَكَذَا يَجْلِسُ الَّذِينَ يُعَذَّبُونَ].

37. **(2519)**- *İsmail İbnu Ümeyye* anlatıyor: *"Nâfi merhuma namazda ellerinin parmaklarını kenetleyen kimse hakkında sormuştum. Bana: "Bu hususta Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'i işittim: "Bu, Allah'ın gadabına uğrayanların namazıdır" demişti diye cevap verdi."* [Ebu Dâvud, Salât 187, (993).]

Rezîn'in ilave ettiği bir rivayette de şöyle denmiştir: *"İbnu Ömer (radıyallahu anh), namazda kuûd halinde (otururken) sol elinin kabası üzerine dayanan bir adam görmüştü, hemen müdahale ederek:*

"Böyle oturma, zira azâba uğrayanlar bu şekilde otururlar!" dedi." [Ebu Dâvud, Salât 187, (994).]

AÇIKLAMA:

1- *Rezin*'in ilavesi, Ebu Dâvud'da gösterilen rivayetten lafzen biraz farklı ise de ifade ettiği mana ve hüküm itibariyle aralarında fark yoktur.

2- *Kenetleme* diye tercüme ettiğimiz *teşbîk* Arapçada bir elin parmaklarını diğer elin parmak aralarına sokmak, tek yumruk haline getirmektir. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis bunu yasaklamaktadır. Kenetleme işinin hangi durumda olduğu zikredilmemiştir. Bu durumda yasak mutlaktır; kıyam halinde de câridir, kuûd (oturma) halinde de.

Bu rivayet daha önceki hadiste (2518) beyan edilen âdâbı takviye eder. Yani kıyam halinde eller kenetlenmez; sağ el, sol eli üst kısmından kavrar.

3- *Rezîn* ilavesinde, kuûd'da elin yere dayanması yasaklanmaktadır. Dayanarak oturmayı yasaklayan hadis aynı mahreçten (yani *İbnu Ömer*'den) çıkmasına rağmen değişik vecihlerden gelmiştir, aralarında bazı farklılıklar da vardır.(46) *Ahmed İbnu Hanbel*'in rivayetinde: نَهَى رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ يَجْلِسَ الرَّجُلُ فِى الصَّلاَةِ وَهُوَ مُعْتَمِدٌ عَلَى يَدِهِ *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kişinin namazda eline dayanarak oturmasını yasakladı"* şeklindedir.

İbnu Abdi'l-Melik'in rivayetinde: نَهَى اَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلَى يَدِهِ إذَا نَهَضَ فِى الصَّلاَةِ *"(Resûlullah) namazda kişinin (kuûddan) kalkarken elinin üzerine dayanmasını yasakladı"* şeklindedir.

(46) Ebu Dâvud rivayeti bu farklılıkları göstererek kaydeder.

İbnu Şebbüveyh'in rivayetinde: نَهَى اَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلَى يَدِهِ فِى الصَّلاَةِ *"(Resûlullah) kişinin namazda eli üzerine dayanmasını yasakladı"* şeklindedir.

Fakihler bu farklılıklardan farklı yorum ve hükümlere ulaşmışlardır. *Aliyyü'l-Kârî*'nin el-Ezhâr'dan naklen kaydettiğine göre *"Kişinin namazda dayanması"*'nı, bazıları: *"Teşehhüdde elini yer koyarak eline dayanmasıdır"* diye; bazıları: *"Kişinin namazda oturup, ellerini dizlerinin üzerine koymayıp yanlara salmasıdır" diye; bazıları: "Secdeye giderken elleri yere, dizlerden önce koymaktır"* diye; bazıları: *"Kalkma sırasında ellerini yere koyarak dayanmaktır"* diye açıklamışlardır. *Aliyyü'l-Kâri*, hadisin metnine en uygun te'vili *Ebû Hanife*'nin yaptığını belirtir. *Ebu Hanife*'ye göre hadis, *"Kişinin namazda kıyama kalkarken ellerine dayanmasını yasaklamaktadır; yani kişi yere dayanmadan ayaklarının sırtı üzerinde doğrulmalıdır."*

Görüldüğü üzere, *Ebu Hanîfe* kıyama kalkarken elini yere dayamama hükmünde, hadisin *Abdi'l-Melik* tarafından rivayet edilen vechine; ayakların sırt kısmı üzerine dayanma hükmünde de Tirmizî'de gelen bir rivayete dayanmıştır: كَانَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَضُ فِى الصَّلاَةِ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda (kıyama kalkarken) ayaklarının sırtları üzerinde kalkardı."* (47)

2520 ٣٨- وعن أبى جُحيفة رضى اللّه عنه. [أَنَّ عَلِيّاً رَضِىَ اللّهُ عنه قال: السُّنَّةُ وَضْعُ الْكَفِّ عَلَى الكَفِّ فِى الصَّلاَةِ وَيَضَعَهُمَا تَحْتَ السُّرَّةِ]. أخرجه رزين.

38. (2520)- *Ebu Cuheyfe (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Hz. Ali (radıyallahu anh) buyurdular ki: "(Namazın) sünnetlerinden biri namazda (sağ) avucu (sol) avuç üzerine koyup, her ikisini birlikte göbeğin altına yerleştirmektir."* [Rezîn ilâvesidir. (Ebu Dâvud, Salât 120, (756).]

2521 ٣٩- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [نَهَى النَّبِىُّ ﷺ عَنْ الأَخْتِصَارِ فى الصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة.

39. (2521)- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda ihtisarı (elleri böğre koymayı) yasakladı."* [Buhâri, Amel fi's-Salât 17; Müslim, Mesâcid 46, (545); Ebu Dâvud, Salât 176, (947); Tirmizî, Salât 281, (383); Nesâî, İftitah 12, (2, 127).]

---

(47) 2604 numaralı hadise bak.

2522 ٤٠ - وفى أخرى للبخارى عن عائشة رضى اللّٰهُ عنها: [أَنَّهَا كَانَتْ تَكْرَهُ أَنْ يَجْعَلَ الرَّجُلُ يَدَهُ فِى خَاصِرَتِهِ، وَتَقُولُ إِنَّ الْيَهُودَ تَفْعَلُهُ].

40. **(2522)**- Buharî'de *Hz. Aişe*'den yapılan bir diğer rivayette geldiğine göre: *"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), kişinin ellerini (ihtisar yaparak) böğrüne koymasını mekruh addeder ve: "Bunu yahudiler yapar" derdi."* [Buharî, Enbiya 50.]

2523 ٤١ - وفى أخرى ذكرها رزين قال: [نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الإِخْتِيَارِ فى الصَّلاَةِ وَغَيْرِهَا].

41. **(2523)**- *Rezîn*'in rivayet ettiği diğer bir hadiste: *"Resûlullah ihtisârı (eli böğre koymayı) namazda ve namaz dışında yasakladı" demiştir."*

2524 ٤٢ - وعن زياد بن صُبيح الحَنْفى قال: [صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ ابنِ عُمَرَ. فَوَضَعْتُ يَدَىَّ عَلَى خَاصِرَتَىَّ. فَلَمَّا صَلَّى قَالَ: هٰذَا الصَّلْبُ فِى الصَّلاَةِ، وَكَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَنْهَى عَنْهُ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والنسائى.

42. **(2524)**- *Ziyâd İbnu Sübeyh el-Hanefî* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahû anh)'in yanı başında namaz kıldım. Ellerimi de böğürlerime koydum. Namazı bitirince: "Bu, namazda haç(a benzemek)dir, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yasaklamıştı" buyurdu."* [Ebu Dâvud, Salât 160, (903); Nesâî, İftitah 12, (2, 127).]

AÇIKLAMA:

1- Son dört hadiste *ihtisar*'ın namaz içinde -ve hatta namazın dışında- yasaklandığını görmekteyiz.

İhtisar nedir? Kısaca *"elleri böğre koymak"* diye tercüme ettiğimiz bu kelime bir çok manada kullanılmıştır:

Hasr, hâsire lügaten insan koltuğunun alt kısmı ki böğür (veya bel dahi) denir. *Tahassür, ihtisâr*, elini beline koyma, deyneğe dayanma, özetleme gibi çeşitli manalar taşır. Rivayetlerde kelime bu farklı manalarda kullanıldığı gibi âlimler de bu kökten kelimelerin geçtiği rivayetlerde farklı manalar üzerinde durmuşlardır. Şöyle ki:

★ *Elleri böğre koymak* ki sadedinde olduğumuz hadislerde bu mana esastır, çünkü, bu manada açıklama yapılmıştır. Bilhassa 2524 numaralı hadiste bu mana pek sarihtir.

★ *Sözü kısa tutmak*. Namazda ihtisar deyince bazı âlimler bu mana üzerinde de durmuşlardır, namazda Kur'an'dan bir kaç ayet okuyarak, kıraati yerine getirerek kıyamı kısa tutmak, keza diğer tesbihatları da az yaparak rüku, secde ve kaideleri kısaltmaktır. *Herevî*, Garîbeyn'de bu mana üzerinde durarak namazın bu şekilde hafif kılınmasının mekruh olduğunu, hadiste bunun yasaklanmış olduğunu söyler. *Herevî*'nin kaydettiği diğer bir açıklamaya göre, surelerin sonlarından birer ikişer ayet okuyup geri kısmını terkederek yapılan bir ihtisar mevzubahistir. Şu halde bu tarz kıraat yasaklanmış olmaktadır.

★ *Namazda, kıraat sırasında secde âyetlerini atlamak*. Bu da bazı surelerde geçen ve okununca secde etmeyi gerektiren ayetleri, -secdeden kaçınmak için- okumadan müteakip ayete geçmekle olur. اَنَّهُ نَهَى عَنْ اِخْتِصَارِ السَّجْدَةِ hadisinde *Resûlullah* bu "*atlama*"yı yasaklamış olmaktadır.

★ *Dayanmak, İbnu'l-Esîr*, en-Nihâye'de deynek manasına gelen *mihsara*'-dan hareketle نَهَى اَنْ يُصَلِّىَ الرَّجُلُ مُخْتَصِرًا hadisinde olduğu üzere "*Kişinin deyneğe dayanarak namaz kılması yasaklanmıştır*" diyerek hadisin manasına bir başka buud kazandırır.

Kelimenin hadislerde başka kullanışları da var, yeri geldikçe belirtilecektir.

2- *İbnu Ömer* -2524 numaralı- hadiste eli böğre koyma yasağının bir hikmetini açıklamaktadır: "*Kişinin haça benzemesi. Eller böğre konunca, yanlara çıkan kollar, hıristiyanlığın alemi olan salîb manzarası hâsıl eder.*" Ancak eli böğre koymanın yasaklanmasında başka mânalar üzerinde de durulmuştur:

★ Şeytana benzemek,

★ Yahudilere benzemek,

★ Cehennem ehlinin istirahat bulma halidir,

★ Kibir ve büyüklük taslayanların amelidir.

★ Felâkete uğrayanların çaresizlik halinde başvurdukları bir haldir, ümidsizlik tezahürüdür.

Şu halde bu menfî manaları mutazammın olduğu için elin böğre konması namaz içinde olsun, namaz dışında olsun dinen hoş karşılanmamıştır.

3- *Tahassür*'ün (veya ihtisâr'ın) hükmüne gelince, Zâhiriler buna *haram* demiş ise de cumhur mekruh olduğunu kabul etmiştir. *İmam-ı Azam, İmam Mâlik, Şâfi'î* ve *Evzâ'î hazeratı (rahimehumullah)* cumhur'a dahildirler.

4- Bir hadiste gelen, "*ihtisar yapmak cehennemliklerin rahatıdır*" ifadesi şöyle te'vil edilmiştir. "*Onlar belki bir parça rahat ederiz ümidiyle ellerini bellerine koyarlarsa da neticede hallerinde bir değişiklik olmaz.*".

2525 ٤٣- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنهُ: [أنّهُ رَأى رَجُلاً يُصَلّى قَدْ صَفَّ بَيْنَ قَدَمَيْهِ. فَقَالَ قَدْ خَالَفَ السُّنَّةَ لَوْ رَاوَحَ بَيْنَهُمَا كَانَ أفْضَلَ.] أخرجه النسائى.

43. **(2525)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)*'dan nakledildiğine göre, ayaklarının arasını bitiştirerek namaz kılan bir adam görmüştü. Şöyle söylendi:

"(Bu adam) sünnete muhalefet etti. Ayaklarını sırayla dinlendirse daha iyidir." [Nesâî, İftitâh 13, (2, 128).]

AÇIKLAMA:

Burada *İbnu Mes'ud*'un hoş görmediği duruş, kıyamda ayaklarını yan yana getirip ikisine birden eşit şekilde dayanmış olmasıdır. Temennî ettiği duruş tarzı da, biraz bir ayağı üzerine ağırlık verip öbürünü dinlendirmek, bir müddet sonra dinlenmiş olana dayanarak, diğerini dinlendirmektir. Böylesi bir duruş, ayakların yan yana aynı vaziyette saf hâlinde olmalarını bozar.

2526 ٤٤- وعن أم قيس بنت مَحْصَنٍ رضى اللّه عنها: [أنّ رَسولَ اللّه ﷺ لَمّا أسَنَّ وَحَمَلَ اللّحْمَ اتَّخَذَ عَمُوداً فى مُصَلاّهُ يَعْتَمِدُ عَلَيْهِ.] أخرجه أبو داود.

44. **(2526)**- *Ümmü Kays Bintu Mihsan (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yaşlanıp biraz şişmanlayınca, namaz kıldığı yerde bir sütun bulundurdu namazda ona dayandı."*** [Ebu Dâvud, Salât 177 (948).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bir özre mebni olarak namazda sütûn veya deynek gibi bir şeye dayanmanın câiz olduğunu ifade etmektedir. Hadisin Ebu Dâvud'daki aslı *deynek* ve *sütun* kelimelerinin her ikisine de yer vermektedir.

Şevkânî, Neylü'l-Evtâr'da der ki: *"Ülemâ dan bir grup, bir özür sebebiyle, kıyam için bir deynek, kazık, duvar gibi bir şeye dayanmak veya yanında bulunan kimseye abanmak zorunda kalan kimseye bunu yapmasının câiz olduğuna hükmetmiştir."* Şâfi'îlerden bir grup da dayanarak kıyam imkanı olan kimsenin oturarak kılmasını caiz görmemiştir.

Ashâb'tan da bazılarının kıraatı uzun olan teravih namazında deyneğe dayandıkları hususunda rivayet gelmiştir. *İmam Mâlik*'in Muvatta'da kaydettiğine göre, *Hz. Ömer (radıyallahu anh), Übey İbnu Ka'b* ve *Temîmü'd-Dârî*'ye ramazanda onbir rek'at kıldırmalarını emreder. Bunlar namazda, *miîn* denen ve uzunluğu yüz ayeti geçen surelerden okudukları için, kıyamın uzaması sebebiyle cemaatten dayanamayanlar deyneklere dayanırlar. Râvi *Sâib İbnu Yezîd* der ki: *"Biz teravih namazından şafak sökünce ayrılırdık."*

KIRAAT

2527 ١- عن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَفْتَتِحُ قِرَاءَتَهُ بِبِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ]. أخرجه الترمذى.

1. **(2527)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kıraatını bismillahirrahmanirrahim ile başlatıyordu."* [Tirmizî, Salât 181, (245).]

2528 ٢- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ وَأَبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمْ فَلَمْ أَسْمَعْ أَحداً مِنهُمْ يَقْرَأُ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ]. أخرجه الستة.

2. **(2528)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman (radıyallahu anhüm) ile birlikte namaz kıldım. Onlardan hiçbirinin bismillahirrahmanirrahim'i okuduklarını işitmedim."* [Buharî, Ezân 89; Müslim, Salât 50, (399); Muvatta, Salât 30, (1, 81); Ebu Dâvud, Salât 124, (782); Tirmizî, Salât 182, (246); Nesâî, İftitah 21, 22, (2, 133-135); İbnu Mâce, İkâmet 4, (813, 815).]

2529 ٣- وعن ابن عبد اللّه بن مُغْفَل قال: [سَمِعَنِى أَبِى وَأَنَا أَقْرَأُ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. فَقَالَ لِى أَىْ بُنَىَّ مُحدَثٌ: إِيَّاكَ وَالْحَدَث، قَالَ: وَلَمْ أَرَ أَحَداً مِنْ أَصْحَابِ رسُولِ اللّهِ ﷺ أَبْغَضَ إِلَيْهِ الْحَدَثُ مِنْهُ قَالَ: وَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَمَعَ أَبِى بَكْرٍ وَمَعَ عُمَرَ وَمَعَ عُثْمَانَ رضى اللّهُ عَنْهُمْ فَلَمْ أَسْمَعْ أَحَداً مِنْهُمْ يَقُولُهَا. فَلاَ تَقُلْهَا؛ إِذَا أَنْتَ صَلَّيْتَ فَقُلْ: اَلْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ]. أخرجه الترمذى، وهذا لفظه والنسائى.

«اَلْحَدَثُ» الأمر الحادث الذى لم تأب به سنة.

3. **(2529)**- *İbnu Abdillah İbni Muğaffel (rahimehullah)* anlatıyor: *"Ben (namazda) bismillahirrahmanirrahim'i okumuştum. Babam işitti. Bana:*

"Oğulcuğum, (bu yaptığın) bir bid'attir. Bid'atten sakın!" dedi. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından her kimle karşılaştı isem, hepsinin de bid'atten nefret ettiği kadar bir başka şeyden nefret etmediğini gördüm. Babam sözlerine şöyle devam etmişti:

"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la, Hz. Ebu Bekir'le, Hz. Ömer'le, Hz. Osman'la (radıyallahu anhüm) namaz kıldım. Onlardan hiç birinin bunu (besmelenin okunacağını) okuduklarını işitmedim. Onu sen de okuma. Sadece **"Elhamdülillahi rabbi'l-âlemîn"** *de."* [Tirmizî, Salât 180, (244); Nesâî, İftitâh 22, (2, 135).]

AÇIKLAMA:

1- Namaza başlarken Fatiha'nın evvelinde besmelenin okunup okunamayacağı hususu rivayetler açısından ihtilaflıdır. Bazı rivayetler okunduğunu söylerken, diğer bir kısım rivayetler okunmadığını söyler. Leh ve aleyhteki rivayetler öylesine dengeli ki, bir kısım âlimler bu rivayetlerin *muzdarib* olduğunu söylemişlerdir. [48]

Şüphesiz biz burada meselenin münakaşasını nakledecek değiliz. 2527 numaralı *İbnu Abbâs hadisi*nde görüldüğü üzere bazı rivayetler *Hz. Peygamber*'in besmeleyi okuduğunu te'yid ediyor, müteakip iki rivayet ise bunu kesin bir üslubla reddediyor. Meseleye temas eden rivayetler burada kaydedilenden ibâret değildir.

Hemen şunu belirtelim ki, *Resûlullah*'ın ve ismi geçen Ashab'ın besmeleyi âşikar okumayışları sırrî yani sessiz okumuş olmalarına mani değildir. Birçok İslâm âlimi bu nokta üzerinde durarak, şu manada mülahaza yürütmüşlerdir: *"Gerçek şu ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ondan gördüğünü tekrar eden Ashab, kıraatin cehrî yapıldığı akşam, yatsı ve sabah namazlarında muttarid olarak her seferinde besmeleyi cehren okumamıştır. Okusaydı, rivayetlerde bir ihtilaf olmazdı. İhtilaf olduğuna göre çoğu kere okumadığı âşikardır. Ancak, cehrî okumadığı sırada sırrî olarak sessizce okumamış olduğu da söylenemez..."*

Besmele'nin Fatiha suresinin ilk âyeti olduğu görüşünde olan âlimler, bu hadisi esas alınca, *Resûlullah*'ın besmeleyi mutlaka okuduğuna, ancak sırrî okuduğu için işitilmemiş bulunduğuna hükmederler. Hanefiler böyle söylemişlerdir. *Ahmed İbnu Hanbel, Sevrî, İshak İbnu Râhuye* gibi başka selef büyükleri de böyle hükmeder. Bunlara göre besmele, her rek'atte Fatiha'dan evvel okunur.

(48) *Muzdarib hadis*'in ne olduğunu daha önce açıkladık (2. cilt 122. sahîfe).

Şâfi'î hazretlerine göre, besmele Fatiha'nın ilk âyetidir, dolayısıyle okunuşta ona tâbîdir; onun gizli okunduğu yerlerde gizli, cehrî okunduğu yerde cehrî okunur. *Şafi'î*'den gelen bir rivayete göre, besmele her surenin ilk ayetidir, diğer bir rivayete göre sadece Fatiha'nın birinci âyetidir, diğerlerinin değil.

İmam Mâlik, farz namazlarda besmelenin hiç çekilmeyeceğini söyler. Ona göre, nafile namazlarda dileyen çeker, dileyen çekmez. *Taberî* dahi böyle hükmetmiştir.

Hâzimî'nin görüşü de kayda değer. Ona göre besmelenin cehrî okunacağını beyan eden hadisler sahih olsalar bile mensuhturlar. Çünkü *Sâid İbnu Cübeyr*'den şu mürsel rivayet mevcuttur: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) besmeleyi Mekke'de cehrî okurdu. Müseylemetu'r-Rahmân adında bir puta tapan Mekkeliler: "Muhammed, Yemâme'nin ilahına tapıyor" dediler. Bunun üzerine Resûlullah besmeleyi sırrî okumaya başladı. Ölünceye kadar da cehrî okumadı.*" Hadîsi, mürsel diye amel dışı tutmak isteyeceklere de: "*Hülafâ-î Râşidîn'in tatbikatıyla takviye görmüştür. Zira onlar Resûlullah'ın son durumunu herkesten iyi bilen kimselerdir...*" cevabını verir.

2- Yeri gelmişken şunu da belirtelim: Bazı âlimler, besmele'yi Kur'ân'dan bir ayet saymamışlar, Neml suresindeki bir âyetten bir cüz kabul etmişlerdir. Bu görüşte olan *Tahâvî* "*Eğer Kur'an'dan bir ayet olsa Resûlullah namazda Fatiha ile birlikte cehrî okurdu*" der. Ona göre besmele sadece *Neml suresinde* Kur'ân'dan bir parçadır, orada okunması vâcibtir, bunun dışında surelerin başına konmuş olması oralarda ayet olduğunu göstermez. İlk vahiy sırasında *Cebrâil Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e: "**Oku!**" diye emretmiş, *Resûlullah*'ın: "**Ben okuma bilmem**" demesi ve bu taleb ve cevabın üç kere tekrarından sonra ilk vahiy: اِقْرَأْ بِسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ "**Yaratan Rabbinin adıyla oku!**" diye başlamıştır. Burada besmele yoktur. Eğer bu surenin başında halen mevcut olan besmele vahiy olsaydı, *Resûlullah*'a ilk âyet olarak besmele nazil olurdu, öyle ise besmele vahiyden değildir.

Bu mülahazada *Tahavî* yalnız değildır. *Evzâ'î, İbnu'l-Mübârek, Dâvud-ı Zâhirî, Ahmed İbnu Hanbel*, buna yakın görüşler beyan etmişlerdir.

Tatbikî neticeye gelince, ilmihal bilgisi şöyledir:

★ Namazların farz veya nafile ilk rek'atlerinde Fatiha'dan önce eûzü-besmelenin okunması sünnettir.

★ Müteâkib rek'atlerde Fatiha'dan önce besmelenin okunması da sünnettir.

★ Fatiha'dan sonra okunacak surelerin evvelinde besmele okunmaz. *İmam Muhammed* sessiz kılınan namazlarda zamm-ı surelerin başında da besmele çekileceğini söylemiştir.

2530 ٤- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ إذَا نَهَضَ فِي الرَّكْعَةِ الثانية اسْتَفْتَحَ الْقِرَاءَةَ بِالْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَلَمْ يَسْكُتْ].

أخرجه مسلم.

4. **(2530)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikinci rek'atten kalktığı zaman kıraati* **Elhamdü lillâhi Rabbilâlemin** *ile başlatıyor ve sükût etmiyordu.''* [Müslim, Mesâcid 148, (599).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ikinci rek'atin sonundaki oturuştan üçüncü rek'ate kalkıldığı zaman, hemen *Fâtiha* okunacağını, bundan önce *Sübhâneke* ve benzeri birşey okunmayacağını belirtir. Bunun istisnası gayr-ı müekked olan nafilelerdir. İkindi ve yatsıdan önce kılınan dörder rek'atli sünnetler böyledir. Bunlarda üçüncü rek'atin başında *Sübhaneke* okunur. *Eûzubesmele* çekilir, sonra *Fâtiha*'ya geçilir. Bu namazlarda -ki teravih de buraya dahildir- her iki rek'atin baş kısmında *Sübhaneke Eûzu-besmele* mesnûndur. Zira gayr-ı müekked sünnetlerin ikişer rek'atler halinde olmaları esastır.

Sadedinde olduğumuz hadiste geçen *''sükut etmiyordu''* ibaresi, namaza başladığı zaman, cehrî kılınan namazlarda bile iftitah tekbirinden sonra bir miktar sükût buyurarak sırrî şekilde dua okuyup eûzu-besmele çektiğini ifade eden açıklamalara binaendir, *''... üçüncü rek'atte bunu yapmazdı''* manasında bir ifade.

2531 ٥- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ صَلّى صَلاَةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهِيَ خِدَاجٌ ثَلاَثاً غَيْرُ تَمَامٍ. فَقِيلَ لأَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عَنْهُ: إنَّا نَكُونُ وَرَاءَ الإمَامِ. فَقَالَ: اقْرَأْ بِهَا فِي نَفْسِكَ فَإنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ. قَالَ اللّهُ تَعَالَى: قَسَمْتُ الصَّلاَةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِى نِصْفَيْنِ، فَنِصْفُهَا لِى، وَنِصْفُهَا لِعَبْدِى، وَلِعَبْدِى مَا سَألَ. فَإذَا قَالَ الْعَبْدُ: الْحَمْدُ اللّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ؛ قَالَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ: حَمِدَنِي عَبْدِى؛ وَإذَا قَالَ: الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. قَالَ اللّهُ أثْنَى عَلَيَّ عَبْدِى. وَإذَا قَالَ: مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ. قَالَ: مَجَّدَنِي عَبْدِى وَإذَا قَالَ: إيَّاكَ نَعْبُدُ وَإيَّاكَ نَسْتَعِينُ. قَالَ: هَذَا

بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِى وَلِعَبْدِى مَا سَأَلَ. وَإِذَا قَالَ: اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ. قَالَ: هٰذَا لِعَبْدِى، وَلِعَبْدِى مَا سَأَلَ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

5. **(2531)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Kim Fâtiha-i şerîfe suresini okumadan namaz kılarsa bilsin ki bu namaz nâkıstır** *-bu sözü üç kere tekrarladı-* **eksiktir.''**

Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'ye:

''Biz imamın arkasında bulunuyorsak (ne yapalım)?'' diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

''Yine de içinden oku. Zira ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:

''Allah Teâla hazretleri (bir hadîs-i kudsîde) buyurdu ki: ''Ben kıraati[49] kulumla kendi aramda iki kısma böldüm, yarısı bana ait, yarısı da ona. Kuluma istediği verilmiştir: Kul: ''El-hamdülillahi Rabbi'l-âlemin. (Hamd âlemlerin Rabbine aittir)'' deyince, Aziz ve Celîl olan Allah: ''Kulum bana hamdetti!' der. ''er-Rahmânirrahim'' deyince, Allah: ''Kulum bana senâda bulundu'' der. ''Mâliki yevmiddîn (ahiretin sahibi)'' deyince, Allah: ''Kulum beni tebcîl ve ta'ziz etti (büyükledi)'' der. ''İyyâkena'budü ve iyyâkenesta'în (yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım isteriz)'' deyince, Allah: ''Bu, benimle kulum arasında bir (taahhüddür). Kuluma istediğini verdim'' der. ''İhdinâ's-sırâta'l-müstakim sırâtallezine en'amte aleyhim gayr'il-mağdubi aleyhim ve lâ'd-dâllîn. (Bizi doğru yola sevket, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gadaba uğrayanların ve dalalete düşenlerin değil)'' dediği zaman, Allah: ''Bu da kulumundur, kuluma istediği verilmiştir'' buyurur.''

2532 ٦- وفى أخرى لأبى داود قال: [قَالَ لِى رَسُولُ اللّهِ ﷺ: اخْرُجْ فَنَادِ فِى الْمَدِينَةِ: أَنَّهُ لاَ صَلاَةَ إِلاَّ بِقُرْآنٍ، وَلَوْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، فَمَا زَادَ وَلَوْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَمَا زَادَ].

(49) Hadiste *salât* yani *namaz* kelimesi geçse de âlimler buradaki *''salât'tan* kıraat kastedilmiştir'' derler. Hadisin devamı bunu teyîd eder. Salât (namaz) *''kıraat''* olarak isimlendirilmiştir, zira, namazda kıraat mevcuttur ve namazın ana parçalarından birini teşkil eder. Buna ayette de rastlarız: وَلاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ وَلاَ تُخَافِتْ بِهَا ''Kıraati yüksek sesle yapma, gizli de okuma...'' (İsra 110).

6. **(2532)**- Ebu Dâvud'da gelen bir rivayette şöyle denmiştir: "... *Bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Haydi git ve Medîne'de ilân et ki: "Sadece Fatiha suresi de olsa, Kur'an'dan bir parça okumadıkça kıldığınız namaz namaz değildir" *dedi ve başka bir şey ilâve etmedi."* (50)

2533 ٧- وفى رواية ذكرها رزين [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: لاَ صَلاَةَ إِلاَّ بِقِرَاءَةٍ. فَمَا أَعْلَنَ لَنَا رسولُ اللّهِ ﷺ أَعْلَنَّا لَكُمْ، وَمَا أَخْفَى عَنَّا أَخْفَيْنَا عَنْكُمْ. فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: أَرَأَيْتَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ إِنْ لَمْ أَزِدْ عَلَى أُمِّ الْقُرْآنِ؟ فَقَالَ: قَدْ سُئِلَ عَنْ ذٰلِكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَقَالَ: إِنِ انْتَهَيْتَ إِلَيْهَا أَجْزَأَتْكَ، وَإِنْ زِدْتَ عَلَيْهَا فَهُوَ خَيْرٌ وَأَفْضَلُ].

«الْخِدَاجُ» الناقص.

«وَأُمُّ الْقُرْآنِ» سورة الفاتحة، لأنها أوّله وعليها مبناه، وأمّ الشىء: أصله ومعظمه.

وَالْمُرَاد بقوله «قسمْتُ الصَّلاَةَ» أى القراءة لتفسيره إياها فى الحديث بها.

«وَالتَّمْجِيدُ» التعظيم والتشريف.

7. **(2533)**- *Rezîn*'in zikrettiği bir rivayette şöyle gelmiştir: "... *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kıraatsiz namaz sahih değildir."** *Bilesiniz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize her ne duyurdu ise biz de size duyurduk. Bize gizli tuttuğunu biz de size gizli tuttuk."*

Bu açıklama üzerine bir zât ona:

"Ey Ebû Hüreyre, Fâtiha'ya herhangi bir ilâvede bulunmazsam (yeterli midir) ne dersin?" diye sordu. Ebu Hüreyre dedi ki:

"Bu suâl Aleyhissalâtu vesselâm'a da sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Bununla iktifâ edersen sana yeter, ilâvede bulunursan senin için daha hayırlı ve efdal olur." [Müslim, Salât 38, (395); Muvatta; Salât 39, (1, 84-85);

(50) Teysir'de dizgi hatası olarak sondaki cümle tekrar edilmiştir. Ebu Dâvud'daki ibâre tekrarsız ve tercümede olduğu şekildedir.

Ebu Dâvud, Salât 136, (819, 820, 821); Tirmizî, Tefsîr, Fâtiha, (2954, 2955); Nesâî, İftitah 23, (2, 135, 136).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen hadisler, namaz için Fatiha'nın gereği üzerinde durmaktadır. *Resûlullah* mükerrer emirleriyle, uyarılarıyla namazda Fatiha okunmasını emir buyurmuşlardır. Bu hadislerden âlimler, büyük çoğunluğuyla, *"Aciz kimse dışında herkese Fâtiha okumasının vacib olduğu, başka bir surenin okunması onun yerini tutamayacağı"* hususunda ittifak etmiştir. Bu görüşü temsil eden cumhur-u ülemâ meyanında *İmam Şâfi'î* ve *Mâlik*'in de ismi geçer.

Ebu Hanife ve bazı âlimler ise, Fâtiha'sız da namazın sahih olabileceği, zira sıhhat için sadece Kur'an'dan ayet okumanın vacib olduğuna hükmetmişlerdir. Bu hükme giderken 2532 numarada kaydedilen hadise dayanırlar. Zira bu hadiste Fatiha değil, Kur'an'dan bir parça şart koşulmaktadır. Ayrıca 2531 numaralı hadiste geçen noksan (hıdâc) tabirini de te'vil ederler: *"Fâtihasız namaz noksandır" demek, "bâtıldır" demek değildir. Noksan namaz caizdir."* Hemen belirtelim ki bu görüş sahipleri de Fatiha'nın gereğini inkar etmiş olmuyorlar. İstisnaî de olsa bazı hallerde Fâtiha'nın okunmadığı durumlarda namazın caiz olup olmayacağı meselesinde *"caiz olur"* demişlerdir. Onlar da normal durumda Fatiha'nın şart olduğunu söylerler.

2- Yukarıdaki hadislerde ve bilhassa 2533 numaralı hadiste bir başka husus daha problem olarak karşımıza çıkmaktadır: Sadece Fâtiha yeterli midir, zamm-ı sure de vâcib midir? İşaret ettiğimiz hadiste *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) mesele üzerine Resûlullah*'tan kaydettiği fetva ile Fatiha'dan başka bir şey okumanın vacib olmadığını, dileyenin ihtiyari olarak okuyabileceğini, okumasının faziletli, sevablı bir amel olduğunu ifade etmektedir. Zamm-ı sure denen Fatiha dışı bir şey okumanın vacib olmadığı hususunda âlimlerin icmaından bile bahseden olmuştur. Ancak *Kurtubî*'nin bu iddiası, gerçeği ifade etmiyor. Zira bir kısım başka rivayetlere dayanan Hanefî âlimler, farz namazların ilk iki rek'atlarında, Fatiha'dan sonra başka sure veya onun yerine kaim olacak ayet(ler)in okunmasını vacib addetmişlerdir. Teferruatı müteakiben zikredeceğiz.

2534 ٨- وعن أبى سعيد رضى اللّه عنه قال: [أُمِرْنَا أنْ نَقْرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَمَا تَيَسَّرَ]. أخرجه أبو داود.

8. **(2534)**- *Ebu Sa'îd (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"(Namazda) Fatiha suresi ile kolaya gelen bir miktar (Kur'ân ayetin)i okumakla emrolunduk."* [Ebu Dâvud, Salât 136, (818).]

2535 ٩- وعن جابر رضى الله عنه قال: [مَنْ صَلَّى رَكْعَةً لَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَلَمْ يُصَلِّ إلاَّ أنْ يَكُونَ وَرَاءَ الإمَامِ]. أخرجه مالك والترمذى.

9. **(2535)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* demiştir ki: *"Kim Fâtiha'yı okumadan bir rek'at namaz kılarsa, imamın arkasında bulunmadığı takdirde, namaz kılmış sayılmaz."* [Muvatta, Salât 38, (1, 84); Tirmizî, Salât 233, (313).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayetten birincisi, namazın sıhhati için Fatiha ile birlikte Kur'an'dan bir miktar daha okunmasının gereğine dikkat çekerken, ikinci rivayet imama uyan kimseyi kıraatten muaf tutmaktadır. Mevzu ile ilgili bazı teferruatı şöyle sıralayabiliriz:

★ Kıraat'i, alimler *"Kişinin kendi işiteceği kadar diliyle telaffuz etmesi"* diye tarif ederler. Şu halde âyetin manasını zikren düşünmek, aklen tefekkür etmek kıraat sayılmaz. Kıraatte bulunması yasaklanmış olan cünüb, hayızlı veya nifaslı kadınların zihnen ayeti tefekkürleri yasak olmadığı gibi, namaz kılan kimsenin fiilen telaffuz etmedikçe zihninden âyetin mânalarını mülahaza etmesi de kıraat sayılmamıştır, alimlerin görüşü budur.

★ Namazda Fatiha'nın okunması *İmâm Şâfi'î, Mâlik* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre farz; *Ebu Hanife*'ye göre vacibtir. *Ebu Hanife* Kur'an'dan bir miktarın okunmasını farz anlamıştır. Bu miktar, ona göre kısa da olsa bir âyettir. *Ebu Hanife*'den bir ikinci kavil ile, *İmameyn*'e *(İmam Muhammed ve Ebu Yûsuf)* göre, bu miktar kısa üç ayet veya böyle üç ayet miktarında uzun bir ayettir.

★ Farz olan kıraat, *Ebu Hanife*'ye göre:

★ Nafile namazların her rek'atinde,

★ Vitir namazının her rek'atinde,

★ İki rek'atli farzların her rek'atinde,

★ Dört veya üç rek'atli namazların lalettayin iki rek'atinde farzdır. Dört veya üç rek'atli namazlarda farz olan kıraatin ilk iki rek'atinde olması vacibtir.

★ Üç ve dört rek'atli farzların üçüncü ve dördüncü rek'atlerinde kıraat caizdir, tesbih veya üç tesbih miktarı sükut da caiz ise de kıraat efdaldir. Kıraatte bulunulduğu takdirde Fatiha-yı şerîfenin okunması sünnettir.

2- Sadedinde olduğumuz *Ebu Saîd (radıyallahu anh) hadis*inde mevzubahis edilen *Fatiha'ya ilave edilecek başka ayet(ler)* meselesine gelince; buna bazan *zamm-ı sûre* de denmektedir. Bu da vâcibtir. Şöyle ki:

★ Farz namazların ilk iki rek'atinde,

★ Vitir namazının her rek'atinde,

★ Nafile namazların her rek'atinde, bir sure veya sureye muâdil bir miktar âyet-i kerîmenin Fatiha'ya ilaveten okunması *Ebu Hanife*'ye göre vacibtir. Diğer üç imama [yani *Şâfi'i, Mâlik, Ahmed (rahimehümullah)*] göre sünnettir.

3- NOT:

1) Bir harften veya bir kelimeden ibaret âyetlerin okunması, *farz olan kıraat*'in yerini tutmayacağı hususunda ittifak edilmiştir. Bir harflik âyet'e örnek ن (nûn); kelimeye örnek, مُدْهَامَّتَانِ *(müdhâmmetân)*'dır.

2) Bir ayetten başkasını okumaya muktedir olmayan âciz,[51] *İmam-ı Azam*'a göre, o ayeti bir kere okursa yeterlidir.

Ebu Yusuf ve *Muhammed*'e göre üç kere tekrar etmesi gerekir. Üç ayet okuyabilen kimsenin tek ayeti üç kere okuması İmameyn'e göre de câiz değildir. Eimme-i selâse, Fatiha'nın okunmasını "*farz*" kabul ettikleri için, bu mesele sadece Hanefiler arasında mevzubahistir.

١٠- وعن وائل بن حُجر رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ قَرَأَ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ. فَقَالَ: آمِينَ، وَمَدَّ بِهَا صَوْتَهُ]. 2536

وفى رواية: [رَفَعَ بِهَا صَوْتَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

10. **(2536)**- *Vâil İbnu Hucr (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın* **gayri'l-mağdûbi aleyhim ve lâ'd-dâllîn**'*i okuyunca* **âmîn** *dediğini ve bunu söylerken sesini uzattığını işittim.*"

Bir başka rivayette şöyle gelmiştir. "*... Bunu söylerken sesini yükselttiğini işittim.*" [Ebu Dâvud, Salât 172, (932, 933); Tirmizî, Salât 184, (248).]

١١- وعن بلال رضى الله عنه. [أنَّهُ قَالَ يَارَسُولَ اللّهِ لاَ تَسْبِقْنِى بِآمِينَ]. أخرجه أبو داود. 2537

11. **(2537)**- *Hz. Bilâl (radıyallahu anh)*'in söylediğine göre, *Aleyhissalâtu vesselâm'a: "Ey Allah'ın Resûlü! âmîn'de beni geride bırakma!" demiştir.*" [Ebu Dâvud, Salât 172, (937).]

---

(51) İslâm'a yeni girmiş, henüz ezberi olmayan veya Arapça olarak ayeti henüz telaffuz edemeyen kimse gibi.

AÇIKLAMA:

1- Müteakip iki hadiste (2538 ve 2539) görüleceği üzere, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Fatiha suresini okuyunca, ister imama uymuş olalım, isterse münferiden namazımızı kılalım, ***âmîn*** demeyi emretmekte ve buna teşvik buyurmaktadır. Bu iki rivayetten birincisinde bizzat *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın **âmîn** dediğini görmekten başka bunun söyleniş âdabını da öğrenmekteyiz: **Âmîn** derken ses biraz yükseltilecek ve uzatılacaktır.

Bundan, baştaki elifin uzatılması anlaşıldığı gibi sesin cehrî olacak şekilde yükseltilmesi de anlaşılmıştır. Nitekim bazı rivayetlerde ön saftakilerin duyacak şekilde yükseltildiğini ve bütün cemaatin buna iştirak ettiğini tasrîh eder:

حَتَّى يَسْمَعَهَا الصَّفُّ الاَوَّلُ فَيَرْتَجَّ بِهَا الْمَسْجِدُ

Bu rivayetleri esas alan bir kısım fakihler -ki *Şâfi'î, Ahmed ve İshak* bunlardandır- ***âmîn*** derken musallinin sesini hafif yükseltmesinin sünnet olduğuna hükmetmiştir.

Ebu Hanife ve bir kavlinde ***İmam Mâlik, âmîn***'in cehrî değil, şırrî olmasına hükmetmişlerdir. Bunlar, *Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Ya'la ve Hâkim* tarafından tahric edilen bir rivayete dayanırlar. Yine *Vâil İbnu Hucr* mahreçli olan bu rivayette *Resûlullah*'ın **âmîn** dediği ve sesini bu esnada gizlediği belirtilir. Bu rivayetler üzerine, hadis ülemâsının münakaşaları mevsubahis ise de, teferruat gayemizin dışında kalır.

2- İkinci hadiste (2537) geçen *Hz. Bilâl*'in sözüne gelince, şârihler bunu açıklamada biraz zorlanmaktadır. *Hattâbî* şu açıklamayı yapar: *"Derim ki, hadisin manası muhtemelen şöyledir: Bilâl de, (Resûlullah'a uymuş olmasına rağmen namazda) Fâtiha suresini,* -rek'atteki- *iki sekteden birincisinde okumakta idi. Ancak, Fatiha'nın kıraatini tamamlamadan Aleyhissalâtu vesselâm Fâtiha'yı tamamlayıp âmîn demekte idi. Bu sebeple Bilâl, Resûlullah'a rica ederek, kendi kıraatini tamamlayacak kadar bir tehir taleb etmiştir, tâ ki kendi âmîn'i, Resûlullah'ın âmîn'i ile aynı zamana rastlasın ve böylece Aleyhissalâtu vesselâm'ın mazhar olacağı berekete kendisi de mazhar olsun. Doğruyu Allah bilir."*

Hattâbî, bazı âlimlerin de şu te'vilde bulunduklarını kaydeder: *"Bilâl, ezan okuduğu aynı yerden ikâmet okumakta idi. Burası da safların gerisindeydi.* **Kad kâmeti's-Salât** *der demez, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hemen iftitah tekbirini alarak namaza başlamakta, böylece Bilâl kıraate yetişmekte gecikmekte idi. Bunun üzerine Resûlullah'a başvurarak kıraat ve âmîn'e yetişecek kadar mühlet tanıması talebinde bulundu."*

Beyhâkî'nin bir rivayetine göre, *Ebu Hüreyre* benzer bir teklifi *Mervân*'a yapmıştır. Zira *Ebu Hüreyre, Mervân*'a müezzinlik yapmakta idi. Bu hadis, daha veciz olarak Buhârî'nin tâlikleri arasında وَكَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يُنَادِى الإِمَامَ لاَ تَفُتْنِى بِآمِينَ **"Bana âmîn'i kaçırtma"** şeklinde yer alır. *İbnu Hacer*'in *Beyhâkî*'den naklettiği daha açık rivayete göre, *Ebu Hüreyre*'nin bu talebten gayesi namazda imamla birlikte *âmîn* diyebilmektir: *"Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) Mervân'a müezzinlik yapıyordu. Ona, kendisinin safa girmiş olduğundan emin oluncaya kadar* **ve lâ'd-dâllîn** *demekte acele etmemesini şart koştu."* *İbnu Hacer* devam eder: *"Sanki Ebu Hüreyre ikâmet okumak ve safların düzeltilmesiyle meşguldür, Mervân da, Ebu Hüreyre'nin meşguliyeti bitmezden önce namaza başlamada acele etmektedir. İşte Ebu Hüreyre'nin "âmîn"-de beni geride bırakma" manasında "âmîn'i bana kaçırtma" diye tembih etmesi buna binaendir."*

Ebu Hüreyre'nin, Bahreyn'de müezzinlik ettiği sırada aynı tembîh'i imamlık yapan *el-Alâ İbnu'l-Hadramî*'ye de yaptığına dair rivayetler gelmiştir.

3- Hanefiler, sadedinde olduğumuz hadisten hareket ederek, müezzin daha ikameti tamamlamadan, imamın namaza başlaması gerektiğine hükmetmiştir.

AMİN DEMENİN FAZİLETİ

2538 ١ – عن أبى هريرة رضى اللّه عنه. [أنَّ رَسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: إذَا أمَّنَ الإمَامُ فَأمِّنُوا، فَإنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأمِينُهُ تَأمِينَ الْمَلاَئِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. قَالَ ابن شهاب: وَكَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ: يَقُولُ: آمِينَ]. أخرجه الستة.

1. **(2538)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İmam âmîn deyince siz de âmîn deyin. Zira kimin âmîn'i meleklerin âmin'ine tevafuk ederse geçmiş günahları affedilir."**

İbnu Şihâb der ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âmîn derdi."* [Buharî, Ezân 112; Müslim, Salât 72, (410); Muvatta, Salât 44, (1, 87); Ebu Dâvud, Salât 172, (936); Tirmizî, Salât 185 (250); Nesâî, İftitah 34, 35, (2, 144); İbnu Mâce İkâmet 14, (851).]

2539 ٢ – وفى أخرى للبخارى: [إذَا أمَّنَ الْقَارِئُ فَأمِّنُوا فَإنَّ الْمَلاَئِكَةَ تُؤَمِّنُ، فَمَنْ وَافَقَ تَأمِينُهُ تَأمِينَ الْمَلاَئِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ].

2. **(2539)**- Buharî'de diğer bir rivayette şöyle gelmiştir: **"Kârî (okuyucu) âmîn deyince siz de âmîn deyin. Zira melekler "âmîn" der. Kimin âmîn'i meleklerin âmîn'ine tevâfuk ederse geçmiş günahları affedilir."** [Buharî, Da'avât 63.]

AÇIKLAMA:

1- Âmin, duadan sonra cumhura göre **"Kabul et Allah'ım"** manasında söylenen bir kelimedir. Âmin'in manası hususunda çeşitli başka yorumlar da yapılmıştır. *"Böyle olsun"*, *"Cennetten bir derecedir, söyleyene verilmesi vacib olur"*; *"Allah'ın isimlerinden biridir"* vs.

Bu kelimenin Arapçaya İbranîceden ve Süryanîceden geçtiği de söylenmiştir.

2- *"İmam'ın te'minde bulunması"* nın *(âmin demesinin)* manası için şunlar söylenmiştir:

★ İmam da *"âmîn!"* der, hadisin zâhiri bunu ifade eder.

★ *İmam dua edince* yani *"Fatiha'yı İhdinâ'dan sonuna kadar okuyunca"* demektir, zira te'mîn duadır.

★ *"İmam, âmîn'i dileme yerine gelince"* demektir. Bu yer ve **lâ'd-dâllîn** kelimesidir, yani Fâtiha'nın sonu.

Birinci olarak kaydedilen mana zahire uygun olduğu için öncelikle bu esas alınmıştır ve bundan hareketle, imamın da *âmîn* demesinin meşruiyetine istidlâl edilmiştir. Ancak *İmam Mâlik* iki kavlinden birinde: *"İmam cehrî kıraatta âmîn demez"* demiştir. Bir başka rivayette cehrî ve sırrî ayırımı yapmadan mutlak bir ifade ile *"İmâm âmîn demez"* demiştir.

Görüldüğü üzere bu hususta teferruata müteallik bazı münakaşalar vardır, ancak mevzumuz açısından ehemmiyetsiz.

3- Şurası kesin ki, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* mükerrer hadislerinde mü'minleri Fatiha okuyunca -namaz içinde olsun, namaz dışında olsun- âmîn demeye teşvik etmiştir. Şu hadislerde olduğu gibi: اِذَا قَالَ الإِمَامُ وَلاَ الضَّالِّينَ فَقُولُوا : آمِينَ فَإِنَّ الْمَلٰئِكَةَ تَقُولُ: آمِينَ اِنَّ الإِمَامَ يَقُولُ آمِينَ **"İmam ve lâ'd-dâllîn deyince siz de âmîn deyin, zira imam âmîn derse, melekler de âmîn derler."** مَا حَسَدَتْكُمُ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ مَا حَسَدَتْكُمْ عَلَى السَّلاَمِ وَالتَّأْمِينِ **"Yahudiler, sizi selam ve âmin demeniz için kıskandıkları kadar başka hiçbir şey için kıskanmazlar."** لاَ يَجْتَمِعُ مَلأٌ فَيَدْعُو بَعْضُهُمْ وَيُؤَمِّنُ بَعْضُهُمْ اِلاَّ اَجَابَهُمُ اللّٰهُ تَعَالَى

"Bir grup bir araya gelir, bir kısmı dua eder, diğer kısmı da âmîn derse Allah Teâla, mutlaka onlara icâbet eder."

4- İkinci hadiste (2539) geçen *kârî*, *"imâm"* demektir. Ancak *kârî* ile daha umumî manada herhangi bir Fatiha suresini okuyan kimsenin kastedilmiş olabileceği de kabul edilmiştir. Çünkü, mutlak olarak âmîn demeye teşvik eden hadisler mevcuttur. Nitekim yukarıda kaydettiğimiz ikinci ve üçüncü hadis buna bir örnektir.

NAMAZDA OKUNAN SURE

2540 ١- عن أبى بُردة رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقْرَأُ فى صَلاَةِ الْغَدَاةِ مَا بَيْنَ السِّتِّينَ إلى الْمِائَةِ]. أخرجه النسائي.

1. **(2540)**- *Ebu Bürde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazında altmış-yüz arasında ayet okurdu."* [Nesâî, İftitah 112, (2, 157); Buharî, Mevâkît 11, 13, 39, Ezân 104; Müslim, Mesâcid 2, (1,246), 16, (1, 262).]

2541 ٢- وعن عمرو بن حُرَيث رضى اللّه عنه قال: [سمعتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي، وَاللفظ له.

2. **(2541)**- *Amr İbnu Hureys (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazında* **İzâ'ş-şemsu küvviret** *suresini okuduğunu işittim."* [Müslim, Salât 164, (456); Ebu Dâvud, Salât 135, (817); Nesâî, İftitah 44, (2,157).]

2542 ٣- وعن عبد اللّه بن السائب رضى اللّه عنه قالَ: [صَلّى لَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ الصُّبْحَ بِمَكَّةَ فَاسْتَفْتَحَ سُورَةَ الْمُؤْمِنِينَ حَتَّى إِذَا جَاءَ ذِكْرُ مُوسَى وَهٰرُونَ أَوْ ذِكْرُ عِيسَى شك الراوى أَخَذَتْهُ سَعْلَةٌ فَرَكَعَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى، وهذا لفظ البخارى، لكنه أخرجه تعليقاً.

3- **(2542)**- *Abdullah İbnu Sâib (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize Mekke'de sabah namazı kıldırdı.* **Mü'minûn** *suresini kıraat buyurarak namaza başladı. Hz. Musa ve Hârun'un zikrine gelince -veya Hz. İsâ'nın zikrine, râvi burada tereddüt etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vessselâm)'ı bir öksürük tuttu, hemen rükûya gitti."* [Buhârî, Ezân 106; Müslim, Salât 163, (455); Ebu Dâvud, Salât 89, (648, 649); Nesâî, İftitah 76, (2, 176). Hadis Buharî'de muallak olmuştur.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz esnasında sureyi yarıda kestiğini ifade etmektedir. Bunu esas alan bir kısım âlimler: *"Hadiste kıraati yarıda kesmeye ve surenin sadece bir kısmını okumaya cevaz vardır"* demiştir. *İmâm Mâlik*'e göre bu mekruhtur. Bazı alimler sure içerisinde *Hz. Musa* ve *Hz. Hârun*'la ilgili zikir, âyet ortasında olması sebebiyle, namazda ayetin de kesilebileceğini söylemiştir. Bunun mekruh olduğunu da söyleyenler olmuş ise de kerâhete delalet edecek bir karîne gösterememişlerdir. Buna karşılık cevaz ifade eden deliller çoktur. Ancak şunu da kaydedelim ki -*Nevevî*'nin belirttiğine göre- uzun bir sureden yarım okumaktansa kısa bir sureyi tam okumak efdaldir. Çünkü, okuyan için müstehab olanı, birbiriyle irtibatlı olan kelamın başından başlayıp sonunda durmasıdır. Uzun surelerden irtibatlı kısımları herkes bilemez. Öyle ise irtibatsız bir yerde durmaktan kaçınabilmek için kısa bir sureyi tam okumak mendubtur.

2- Hadisten, ayrıca-galebe çalması halinde- öksürüğün namazı bozmayacağı hükmü de çıkarılmıştır. *İbnu Hacer: "Öksürük geldiği zaman kıraatı terketmek, öksürerek kıraate devam etmekten evlâdır, hatta uzun okunması efdal olan namazlarda kıraat hafifletilmiş bile olsa"* der.

2543 ٤- وعن جابر بن سَمُرَة رضى الله عنه. [أنّ رسول اللهِ ﷺ: كَانَ يَقْرأُ فِى الْفَجْرِ بِقَاف وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ وَنَحْوِهَا، وَكَانَتْ صَلاَتُهُ إلَى التَّخْفِيفِ]. أخرجه مسلم.

4. **(2543)**- *Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazında* **Kâf ve'l-Kurâni'l-Mecîd** ve *benzeri bir sure okurdu. Aleyhissalâtu vesselâm diğer namazları hafif kıldırırdı."* [Müslim, Salât 168, (458).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in sabah namazlarında kıraatı uzun tuttuğunu, diğer vakitleri ise kısa tuttuğunu ifade eden rivayetler sayıca çoktur. Bu rivayetler onlardan birkaçıdır. Son rivayette geçen *kıraati hafif tutma* tabiri, az miktarda ayet okunarak kıraatin uzatılmaması, kısa tutulması manasına gelir.

2- Bu konuda vârid olan -ki bir kısmı daha, müteakiben kaydedilecektir- ha-

disler gözönüne alınınca *Hz. Peygamber*'in şartlara göre namazların kıraatini uzun veya kısa tuttuğu anlaşılır. Buna binaen Hanefiler cemaaate ağır gelmeyeceğini bildiği takdirde imamın, kıraatı uzatmasını "*sünnet*" kabul etmişlerdir.

Şâfi'îlere göre, kıraatin uzamasına razı olduğunu cemaat açıkça bildirirse imamın uzatması sünnettir. Sadece cuma sabahı, cemaatın rızasına bağlı olmadan kıraatin uzaması sünnettir.

Mâlikiler, bazı şartlarla kıraatin uzatılmasını mendub addederler: Cemaat sınırlı olacak, çok kalabalık olmayacak, cemaat uzun kıraata rızasını söylemeli veya halinden anlaşılmalı; kıraatın uzamasına tahammül edecekleri anlaşılmalı, cemaatte özürlü hiçbir kimsenin olmadığı bilinmeli veya tahmin edilmelidir. Bu şartlardan biri eksik olursa kısa tutulması efdaldir.

3- Beş vakit namazda okunacak miktar her vakte göre farklı kabul edilmiştir. Âlimler şöyle derler: "*Sünnet olan şudur:*

★ *Sabah ve öğle namazlarında tıvâlu'l- mufassal (uzun) sureler okunur. Sabah öğleden daha uzun tutulur.*

★ *İkindi ve yatsıda evsat (orta uzunlukta) sureler okunur.*

★ *Akşamda kısa sureler okunur.*

★ *Yolculuk, hastalık gibi bir özür olursa, sabah ve öğlede de kısa okunabilir. Hiçbir özür yokken sabahı kısa okumak mekruhtur.*"

Bunun hikmeti de şöyle açıklanmıştır: "*Sabahın ve öğlenin uzun olması bu iki namazın uyku sebebiyle gaflet vakitlerinde bulunmasından ileri gelir: Sabah gecenin sonuna rastlar, öğle de kaylûle denen gündüz uykusu anına rastlar. Bunlarda kıraat uzun yapılır, tâ ki, gaflet ve benzeri bir sebeple geciken kimse böylece namaza yetişsin. İkindi böyle değildir. Çalışanların yorgunluk anında kılınmaktadır, bu sebeple daha kısa tutulur. Akşam dar vakte rastlar, bu sebeple daha da hafif olmasına ihtiyaç duyulur. Ayrıca oruçluların iftarlarını bir an önce açma ihtiyaçları da mevzubahistir. Yatsı ise, uyku ve uyuklamanın galebe çaldığı bir ana rastlar, ancak vakti geniştir, bir bakıma ikindiye benzer.*"

4- Uzun ve kısa sureler hakkında ülemâ ihtilaflıdır. Hanefiler **Hucurât** su-

resinden **Bürûc suresine** kadar olanlara *"uzun"*, **Büruc**'tan **Beyyine**'ye kadar olanlara *"orta"*; **Beyyine**'den **Nâs suresine** kadar olanlara *"kısa"* demiştir.

Şâfi'îler **Hucurât - Amme** arasındakilere *"uzun"*; **Amme - Vedduha** arasındakilere *"orta"*, **Vedduha - Nâs** arasındakilere *"kısa"* derler.

Mâlikîler ve Hanbeliler başka sureler üzerinde dururlar.

5- Son olarak şu noktayı da belirtelim: Sahiheyn'de [52] gelen bazı rivayetler *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namazı hafif tutmaya özen gösterdiğini ifade eder. *Efendimiz*'in namazı en hafif kılan kimse olduğu, كَانَ أَخَفَّ النَّاسِ صَلاَةً belirtilir. Nitekim bir hadislerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: إِنِّى لَأَدْخُلَ فِى الصَّلاَةِ أُرِيدُ إِطَالَتَهَا فَأَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِىِّ فَأَتَجَوَّزُ فِى صَلاَتِى مَخَافَةً أَنْ تُفْتَنَ أُمُّهُ **"Ben uzun okumak arzusuyla namaza başlarım. Ancak kulağıma bir çocuk ağlaması gelince annesini huzursuz etmemek için uzun okumaktan vazgeçerim."** Nitekim rivayetler, birinci rek'atte 50-60 ayet okuduğu halde, ikinci rek'atte kulağına gelen çocuk ağlaması sebebiyle en kısa bir sureyi okuduğuna dair örnekler sunar.

Şu halde belli vakitlerde uzun okumak prensip ise de, içinde bulunulan şartlara göre kısa okumak da efdal olmaktadır.

2544 ٥- وعن ابن عباس رضى اللّهُ عنهُما. [أَنَّ رسُولَ اللّهِ ﷺ: كَانَ يَقْرَأُ فى صَلاَةِ الْفَجْرِ يَوْمَ الْجُمْعَةِ سُورَةَ آلم تنزيل، السجدة، وَهَلْ أَتَى عَلَى الإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ. وَأَنَّ النَّبِىَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ فى صَلاَةِ الْجُمُعَةِ سُورَةَ الْجُمُعَةِ وَالْمُنَافِقِينَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، و لم يذكر الترمذى الفصل الأخير منه.

5. **(2544)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cum'a günü, sabah namazında* **Elif-lâm-mim Tenzîl, es-Secde,** *ve* **Hel etâ alâ'l-insânî hînun mine'd-dehr** *surelerini okurdu. Yine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cum'a namasında* **Cum'a** *ve* ***Münâfikûn surelerini*** *okurdu."* [Müslim, Cum'a 64, (879); Ebu Dâvud, Salât 218, (1074); Tirmizî, Salât 375, (520); Nesâî, Cum'a 38, (3, 111), İftitah 47, (2, 159).]

---

(52) Sahiheyn, Buharî ve Müslim'in Sahih'leridir.

2545 ٦- وعن عروة. [أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصديق رضىَ اللّهُ عنهُ: صَلّى الصُّبْحَ فَقَرَأَ فِيهَا بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي الرَّكْعَتَيْنِ كِلَتَيْهِمَا]. أخرجه مالك.

6. **(2545)**- *Urve (rahimehullah)* anlatıyor: ''*Hz. Ebu Bekir es-Sıddîk (radıyallahu anh) sabah namazını kıldırdı. Namazın her iki rek'atinde Bakara suresini okudu.*'' [Muvatta, Salât 33.]

2546 ٧- وعن الْفُرَافصة بنُ عمير الحنفى قال: [مَا أَخذْتُ سُورَةَ يُوسُفَ إِلاَّ مِنْ قِرَاءَةِ عُثْمَانَ بنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللّهُ عَنهُ إِيَّاهَا فى صَلاَةِ الصُّبحِ مِنْ كَثْرَةِ مَا كَانَ يُرَدِّدهَا]. أخرجه مالك.

7. **(2546)**- *Fürâfisa İbnu Umeyr el-Hanefî* der ki: ''*Ben* **Yûsuf suresini** *, Osman İbnu Affân (radıyallahu anh)'ın sabah namazlarındaki kıraatinden öğrendim. Çünkü o, bu sureyi çok sık okurdu.*'' [Muvatta, Salât 35, (1, 82).]

2547 ٨- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه [أَنَّهُ قَرَأَ فِي الأُولى مِنَ الصُّبْحِ بِأَرْبَعِينَ آيَةً مِنَ الأَنْفَالِ، وَفِي الثَّانِيَةِ بِسُورَةٍ مِنَ الْمُفَصَّلِ]. أخرجه رزين.

8. **(2547)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)*'dan anlatıldığına göre, sabah namazının birinci rekâtinde **Enfâl**'*den kırk ayet kadar, ikinci rek'atinde ise mufassal surelerden birini okumuştur.*'' [*Rezîn* ilavesidir. Buharî muallak (senetsiz) olarak tahric etmiştir. (Ezan 106).]

2548 ٩- وعن عامر بن ربيعة رضى اللّه عنه قال: [صَلَّيْنَا وَرَاءَ عُمَرَ بْنِ الخَطّابِ رضِى اللّهُ عَنْهُ الصُّبْحَ فَقَرَأَ فِيهَا بِسُورَةِ يُوسُفَ وَسُورَةِ الْحَجِّ قِرَاءَةً بَطِيئَةً. قِيلَ لَهُ: إِذَا لَقَدْ كَانَ يَقُومُ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ؟ قَالَ أَجَلْ]. أخرجه مالك.

9. **(2548)**- *Âmir İbnu Rebî'a (radıyallahu anh)* demişti ki: ''*Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'ın arkasında sabahı kıldık. Namazda* **Yûsuf** *ve* **Hacc surelerini** *ağır bir kıraatle okudu.*

Bunun üzerine Âmir'e: ''Öyleyse fecir doğarken namaza başlamış olmalıdır'' dendi. O da: ''Evet!'' diye cevap verdi.'' [Muvatta, Salât 34, (1, 82).]

2549 ١٠- وعن معاذ بن عبد اللّه الْجُهَنِى [أنَّ رَجُلاً مِنْ جُهَيْنَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللّهِ ﷺ قَرَأَ فى الصُّبْحِ إِذَا زُلْزِلَتْ فِى الرَّكْعَتَيْنِ كِلَتَيْهِمَا، فَلا أَدْرِى أَنَسِىَ أَمْ قَرَأَ ذٰلِكَ عَمْداً]. أخرجه أبو داود.

10. **(2549)**- *Muâz İbnu Abdillah el-Cühenî* anlatıyor: *''Cüheyne kabîlesine mensup bir zât bana: ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazının her iki rek'atinde de* **İzâ zülzilet suresini** *okuduğunu işittim, bilmiyorum unutarak mı böyle yaptı, bilerek mi okudu'' dedi.''* [Ebu Dâvud, Salât 134, (816).]

AÇIKLAMA:

Sonuncu hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sabah namazının her iki rek'atinde de aynı sureyi okuduğunu haber vermektedir. Hâdiseyi rivayet eden sahabi tereddüt etmektedir: *''Resulullah bunu bilerek mi yaptı, unutarak mı?''* Çünkü *Aleyhissalatu vesselam* mûtad olarak her rek'atte ayrı bir sure okumaktadır. Tabiî ki unutarak yaptı ise, onu yapmak ümmete câiz olmaz, bilerek yaptı ise ümmete de câiz ve meşru olur.

Âlimler bu çeşit durumlar için yani Efendimizin bir fiili hakkında meşruluk ve gayr-ı meşruluk hususunda tereddüt hasıl olursa: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fiilinin meşruluğa hamledilmesi evlâdır''* diye kâide koymuşlardır. *''Çünkü* derler, *onun ef'alinde asıl olan teşrîdir, unutma ise bu asl'ın dışında kalır.''* Bu hususta usulcüler benzer bir durum daha zikrederler: *Resûlullah*'ın yaptığı bir iş hakkında bu, cibillî, fıtrî bir davranış mı yoksa şer'î bir beyan mı? diye tereddüde düşülecek olursa, ülemânın ekseriyeti bu fiilin uyulması gereken bir sünnet olduğuna hükmetmiştir.

ÖĞLE VE İKİNDİ NAMAZLARI

2550 ١ - عن أبي قتادة رضى الله عنه [أنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ في الظُّهْرِ فِي الأُولَيَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ، وَفِي الرَّكْعَتَيْنِ الأُخِيرَتَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ وَيُسْمِعُنَا الآيَةَ أَحْيَانًا، وَيُطَوِّلُ فِي الرَّكْعَةِ الأُولَى مَالاَ يُطِيلُ فِي الثَّانِيَةِ، وَكَذَا فِي الْعَصْرِ وَالصُّبْحِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

زاد أبو داود فى رواية: «فَظَنَنَّا أَنَّهُ يُرِيدُ بِذَلِكَ أَنْ يُدْرِكَ النَّاسُ الرَّكْعَةَ الأُولَى».

1. **(2550)**- *Ebu Katâde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlede ilk iki rek'atte* **Fâtiha** *ile iki sure okurdu. Son iki rek'atte de* **Fâtiha***'yı okur, bazan da ayeti bize işittirirdi. Birinci rek'atte (kıraatı) uzun tutar ikinci de o kadar uzatmazdı. İkindi ve sabah namazlarında da böyle yapardı."* [Buharî, Ezân 107, 97, 109, 110; Müslim, Salât 154, (451); Ebu Dâvud, Salât 129, (798, 799, 800); Nesâî, İftitah 56-60, (2, 164, 166).]

Ebu Dâvud, bir rivayette şu ziyadeye şâmildir: *"O'nun (aleyhissalâtu vesselam), halk birinci rek'ata yetişebilsin diye böyle yaptığını zannederdik."*

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bütün namazlarda *Aleyhissalatu vesselam*'ın birinci rek'atleri daha uzun tuttuğunu görmekteyiz. Âlimler, bunu cemaate daha çok kimsenin iştirakine imkan sağlamak için yaptığını söylerler. Dolayısıyle tek başına kılan kimsenin her iki rek'ati de eşit tutmasının efdal olacağını belirtirler. Ancak bazı âlimler, sabah namazının birinci rek'atini her hal u kârda daha uzun tutmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir. Diğer vakitlerde cemaatin artma ihtimali bulunma hallerinde birinciyi uzatmak efdaldir, böyle bir ihtimal olmayan hallerde her ikisini eşit tutmak efdaldir. *İbnu Hacer* sabahta kıraatın uzatılmasındaki ısrarın sebebini şöyle açıklar: *"Zira sabah namazı, uyku ve istirahati tâkib eden bir ana rastlar. Ayrıca bu vakitte kalb, geçim ve sair meselelerine henüz bulaşmayıp boş bulunması sebebiyle, dil ve kulağa uyum sağlar."*

2551 ٢- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [لاَ أَدْرِى أَكَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِى الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ أَمْ لاَ؟]. أخرجه أبو داود.

2. **(2551)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* demiştir ki: *"Resûlullah'ın öğle ve ikindi namazlarında kıraatte bulunup bulunmadığını bilmiyorum."* [Ebu Dâvud, Salât 131, (808).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *İbnu Abbâs (radıyallahu anh)*'a has bir tereddüde parmak basmaktadır. Kıraati cehrî olmayan öğle ve ikindi namazlarında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'an okur muydu? Hemen belirtelim ki bu mesele üzerine *İbnu Abbâs*'tan üç ayrı rivayet gelmiştir: Bir rivayete göre okurdu, bir rivayete göre okumazdı, burada kaydedilen rivayete göre de *İbnu Abbâs* bu meselede kararsızdır, şekk içerisindedir. Red rivayeti Ebu Dâvud'da gelir. Kendisine, *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle ve ikindide kıraatte bulunur muydu?"* diye sorulunca: *"Hayır!"* cevabını verir. *"Belki içinden okuyordu"* denince: *"Sizin bu sözünüz önceki söylediğinizden de fena. O memur bir kuldu, kendisine emredileni tebliğ etti"* der. *İbnu Abbâs*'ın bu iki namazda kıraatı te'yid eden görüşünü *Ebû'l-Âliye-el Berrâ* rivayet eder: *"İbnu Abbâs'a göre ikindide okuyayım mı? diye sordum. Bana: "O önündedir, ondan az veya çok bir miktar oku" dedi."* (Rivayeti *İbnu'l-Münzîr* ve *Tahâvî* kaydetmiştir.)

Öğle ve ikindide kıraatin varlığı hususunda ülemânın bir tereddüdü mevcut değildir. *Ebu Katâde, Habbâb* ve başkalarından gelen çeşitli rivayetler, hiçbir şekk ifade etmeden *Resûlullah*'ın öğle ve ikindi namazlarında kıraatte bulunduğu hususunda cezmederler, kesin konuşurlar. Nitekim müteakiben kaydedilecek olanlardan başka, bir önceki hadise bir kere daha bakılabilir. Ayrıca *şekk ile yakın zail olmaz* kaidesince, bu rivayetteki tereddüt, öbür rivayetlerin kesin ifadesini zedeleyemez, bilakis onlar buradaki tereddüdü bertaraf eder.

2552 ٣- وعن جابر بن سمرة رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِى الظُّهْرِ بِاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى، وَفِى الْعَصْرِ نَحْوِ ذٰلِكَ، وفِى الصُّبْحِ أَطْوَلَ مِنْ ذٰلِكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

3. **(2552)**- ***Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh)*** anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlede* Velleyli izâ yağşâ *suresini okur, ikindide dahi aynısını yapar, sabah namazında bundan daha uzun bir kıraatte bulunurdu."*** [Buharî,

Ezân 103, 95, 96; Müslim, Salât 159, (453); Ebu Dâvud, Salât 130, (804); Nesâî, İftitah 74, (2, 174).]

2553 ٤- وعن البراء رضى الله عنه قال: [كُنَّا نُصَلِّى خَلْفَ رسولِ اللّهِ ﷺ الظُّهْرَ فَنَسْمَعُ مِنْهُ الْآيَاتِ مِنْ لُقْمَانَ وَالذَّارِيَاتِ]. أخرجه النسائى.

4. (2553)- *el-Berâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın arkasında öğleyi kılmıştık. Kendisinden* **Lokmân** *ve* **Zâriyât surelerinin** *âyetlerini peş peşe işitiyorduk.*" [Nesâî, İftitah 55, (2, 163).]

2554 ٥- وعن ابن عمر رضى الله عنهما [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ سَجَدَ فِى صَلاَةٍ ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ فَرَأَوْا أَنَّهُ قَرَأَ الٓمٓ تنزيل السجدة]. أخرجه أبو داود.

5. (2554)- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir namazda secde edip sonra kıyâma kalktı ve rüku yaptı. Cemaat onun,* **Elf-Lâm-Mim Tenzile's-Secdetü**'*yü okuduğunu gördü.*" [Ebu Dâvud, Salât 131, (807).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis burada biraz ihtisar edilmiş gözüküyor. Ebu Dâvud'daki aslında: "*... öğle namazında...*" diye sarahat var. *Secde*'den maksad "*tilavet secdesi*"'dir. Şârihler, hadisten *Resûlullah*'ın tilavet secdesinden kalkınca surenin devamını hiç okumadan rükuya gittiğinin anlaşıldığını belirtirler. *Aliyyü'l-Kârî*'ye göre, "*Kıraat caiz ve hatta efdaldir. Buna rağmen terki ya namazın yeterince uzamasındandır, ya da bunun caiz olduğunu beyan etmek içindir. Bununla beraber Resûlullah'ın kıraati terkettiğine dair, rivayette kesin ve sarih bir ifade mevcut değildir.*" Ayrıca *Aliyyu'l-Kârî* der ki: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mezhebimizde (Hanefî) câiz olduğu üzere, rükû, kıraat secdesi yerine geçtiği halde, rüku ile iktifa etmeyip tilavet için hususi secde yapmıştır, böyle davranışı, amelde efdal olanı tercih içindir.*"

AKŞAM NAMAZI

2555 ١- عن مروان بن الحكم قال: [قَالَ لِي زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: مَالَكَ تَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِقِصَارِ الْمُفَصَّلِ، وَقَدْ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ بِطُولَى الطُّولَيَيْنِ]. أخرجه البخاري وأبو داود والنسائي.

وزاد أبو داود. قلت: «وَمَا طُولَى الطُّولَيَيْنِ؟ قَالَ: الْأَعْرَافُ وَالْأُخْرَى الْأَنْعَامُ». وَاللّٰه أعلم.

1. **(2555)**- *Mervân İbnu'l-Hakem* anlatıyor: *"Bana Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh) dedi ki: "Sen niye akşam namazında (kısaru'l-mufassal denilen) kısa surelerden okuyorsun? Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tûlâ't-tûleyeyn'i okuduğunu işittim."* [Buharî, Ezan 98; Ebu Dâvud, Salât 132, (812); Nesâî, İftitah 67, (2, 169, 170).]

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: *".... Dedim ki: Tûlâ't-Tuleyeyn nedir? Bana* **"el-A'raf"**, *öbürü de* **"el-En'âm"** *diye cevap verdi."*

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *kısâru'l-mufassal* "kısa olan mufassal sureler" demektir. *Mufassal* sureler hangileridir? hususunda ihtilaf edilmiştir. Gerçi sonuncu mufassal'ın **Nâs suresi** olduğunda ihtilaf edilmez. İhtilaf hangi sureden itibaren *mufassal*dır sorusunun cevabında düğümlenir: **Saffât, Câsiye, Kıtâl, Feth, Hucurât, Kâf, Saff, Tebâreke, Sebbehâ** ve son olarak da **Duhâ** suresinin mufassalların ilki olduğu ileri sürülmüştür. Râcih görüşe göre ilk mufassal **Hucurât**'tır. Cumhur **Lem yekün**'ü kabul eder. Bu surelere *mufassal* denmesi, besmele ile sık sık aralarının ayrılmış olmasına binaendir. *Tıvâl*'a gelince bunlar **Hucurât**'tan **Bürûc**'a kadar olanlardır. **Bürûc**'tan **Lem yekün**'e kadar olanlar da *vasat*'tır.

2- *Tûlâ't-Tûleyeyn* en uzun iki sûrenin en uzunu demektir(53) Bu en uzun iki sureden maksad nedir?

---

(53) Arapçada أَطْوَل *en uzun* demektir (ism-i tafdil). Bunun cem'i أَطَاوِل *(etâvil)'dir.* طُولَى *(tûla)* yine *etval* gibi ismi tafdildir, müennestir, *en büyük* manasındadır. Buradan طُوَل *(tuval)* cem'i gelir, *en büyükler* demektir.

İbnu Hacer, bu tabir üzerine ülemâ arasında cereyan eden ihtilafları kaydeder. Buna göre **elif-lâm-mim-sâd; el-A'râf; el-Mâide, -el-A'râf; el-En'âm, el-A'râf; el-Bakara -el-A'râf.** *İbnu Hacer, iki en uzundan en uzun* tabiriyle **A'râf**'ın kastedildiği hususunda ittifak hasıl olduğunu belirtir. Kur'an-ı Kerim'de en uzun surenin **Bakara** olmasına rağmen **A'râf**'ta ittifak hasıl olması meselesini açıklama sadedinde *İbnu Battâl*'ın şu izâhını kaydeder: '**Bakara** *yedi uzunun (es-Seb''ut-tıvâl) en uzunudur. Eğer (râvi Zeyd İbnu Sâbit) bunu kastetseydi uzunların en uzunu (tûlâ't-Tıvâl) derdi. Onu kastetmemiş olması* **A'râf**'*ı kastettiğine delâlet eder, çünkü o* **Bakara**'*dan sonra surelerin en uzunudur.*'' Bu yorum **Nisa suresi, A'râf**'*tan daha uzun denilerek tenkid edilmiştir, ancak bu tenkid maksada muvafık bir tenkid değildir, zira (Zeyd İbnu Sâbit) ayet sayısına itibar etmiştir.* **A'raf suresi***nin ayet sayısı,* **Nisa suresi***nin ve yedi uzuna giren* **Bakara**'*dan sonraki surelerin ayet sayısından daha fazladır. Tenkidci ise, surelerdeki kelime sayısını esas almıştır, zira* **Nisa** *suresinin kelimeleri* **A'raf**'*ın kelimelerinden iki yüz kelime fazladır.*''

3- *İbnu'l-Münir*, bu hadise dayanarak *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nadiren de olsa akşam namazında uzun sûre okuduğunu istidlal eder.

4- Yine bu hadisle istidlal edilerek akşam vaktinin uzadığına ve akşam namazında kısa olmayan surelerin okunmasının da müstehab olduğuna hükmedilmiştir.

2556 ٢- وعن أم الفضل رضى الله عنها قالت: [سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ وَالْمُرْسَلاَتِ عُرْفاً؛ ثُمَّ مَا صَلَّى لَنَا بَعْدَهَا حَتَّى قَبَضَهُ اللّهُ]. أخرجه الستة.

2. **(2556)**- *Ümmü'l-Fadl (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: ''*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın akşam namazında* **ve'l-mürselâti urfen** *suresini okuduğunu işittim. Bundan sonra artık bize, ruhu kabzedilinceye kadar hiç namaz kıldırmadı.*'' [Buharî, Ezan 98, Megâzi 83; Müslim, Salat 173, (462); Muvatta, Salât 24, (1, 78); Ebu Dâvud, Salât 132, (810); Tirmizî, Salât 230, (308); Nesâî, İftitah 64, (2, 168).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Ümmü'l-Fadl* diye künyesi ile zikredilen râviye kadın *İbnu Abbâs*'ın annesidir *(radıyallahu anhüm)*. İsmi *Lübâbe Bintu'l-Hâris el-Hilâliyye*'dir. *Hz. Hatice validemizden* sonra ilk müslüman olan kadın olduğu söylenir *(radıyallahu anhümâ)*. Ne var ki, *Sâid İbnu Zeyd*'in muhterem zevceleri -ki *Hz. Ömer*'in kız kardeşidir- *Fâtıma Bintu'l-Hattâb*'ın ikinci sırada yer alması daha sahihtir.

2- Bu rivayet, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in ölmezden önce kıldırdığı son namazın akşam namazı olduğunu haber vermektedir. Halbuki *Hz. Aişe*'den gelen bir rivayette: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabına kıldırdığı en son namazın öğle namazı olduğu*" ifade edilir. *İbnu Hacer,* delillere dayanarak, *Hz. Aişe hadisi*'nin Mescid'de kıldırılan son namazı Ümmü'l-Fadl hadisinin de evde kıldırılan son namazı kastettiğini belirterek iki rivayeti te'lif eder.

2557 ٣- وعن عائشة رضى اللّه عنها. [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ: صَلَّى الْمَغْرِبَ بِسُورَةِ الأَعْرَافِ، فَرَّقَهَا فِى رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه النسائى.

3. **(2557)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* **A'raf suresi***yle akşamı kıldırdı. Sureyi ikiye bölerek her iki rek'atte bir parçasını okudu.*" [Nesâî, İftitâh 67, (2, 170).]

2558 ٤- وعن جُبير بن مُطعم رضى اللّه عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقْرَأُ فِى المَغْرِبِ بِالطُّورِ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

4. **(2558)**- *Cübeyr İbnu Mut'im (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı akşam namazında* **et-Tûr suresi***ni okurken işittim.*" [Buhârî, Ezan 99, Cihâd 172, Meğâzî 11, Tefsîr, Tûr 1; Müslim, Salât 174, (463); Muvatta, Salât 23, (1,78); Ebu Dâvud, Salât 132, (811); Nesâî İftitâh 65, (2, 169).]

2559 ٥- وعن أبى عثمان النَّهْدِى قَال: [صَلَّيْتُ خَلْفَ بْنِ مَسْعُودٍ الْمَغْرِبَ فَقَرَأَ: قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ]. أخرجه أبو داود.

5. **(2559)**- *Ebu Osmân en-Nehdî* anlatıyor: "*İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh)'ın arkasında akşam namazı kılmıştım. Namazda* **Kulhüvallahü ahad***'i okudu.*" [Ebu Dâvud, Salât 133, (815.]

2560 ٦- وعن عبد اللّه بن عُتبة بن مسعود: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَرَأَ فى صَلاَةِ الْمَغْرِبِ بحَمٓ الدُّخَانَ]. أخرجه النسائى.

6. **(2560)**- *Abdullah İbnu Hutbe İbni Mes'ud anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşam namazında* **Hâ-mîm-ed-Duhân suresi***ni okudu.*" [Nesâî, İftitah 66, (2, 169).]

2561 ٧- وعن أبي عبد الله الصُّنَابِحِي قال: [قَدِمْتُ المَدِينَةَ فِي خِلاَفَةِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَصَلَّيْتُ وَرَاءهُ المَغْرِبَ فَقَرَأَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَسُورَةٍ سُورَةٍ مِنْ قِصَارِ الْمُفَصَّلِ؛ ثُمَّ قَامَ فِي الثَّالِثَةِ فَدَنَوْتُ مِنْهُ حَتّى إِنَّ ثِيَابِي لَتَكَادُ أَنْ تَمَسَّ ثِيَابَهُ. فَسَمِعْتُهُ قَرَأَ بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَبِهذِهِ الآيَةِ: رَبَّنَا لاَتُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ]. أخرجه مالك.

7. **(2561)**- *Ebu Abdillah es-Sunâbihî* anlatıyor: *"Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'in hilafeti sırasında Medîne'ye geldim, arkasında akşam namazını kıldım. İlk iki rek'atinde* **Fatiha** *ile (kısâru'l-mufassal denen) kısa surelerden birer sure okudu. Sonra üçüncü rek'ate kalktı. Ben (ne okuyacağını işitmek için) hemen kendisine -elbisem elbisesine değecek kadar- yaklaştım.* **Fatiha** *ve beraberinde* **"Rabbenâ lâ tuziğ kulûbenâ ba'de iz hedeytenâ veheb lenâ min ledünke rahmeten inneke ente'l-Vehhâb. (Rabbimiz, bize hidayet verdikten sonra kalplerimizi saptırma. Katından bize bir rahmet lutfet, sen çok lutfedenlerdensin)"** *âyetini okuduğunu işittim."* [Muvatta, Salât 25, (1, 79).]

AÇIKLAMA:

1- Burada üçüncü rek'atte *Fatiha*'dan sonra ayet kıraati mevzubahistir. *Ebu'l-Velîd el-Bâci* bunu bir nev'i kunut ve dua olarak değerlendirir ve bazı âlimlerin, bunu akşam namazında -ve hatta bütün namazlarda- tecviz ederken diğer bazılarının tamamen reddettiklerini söyler.

2- Buraya kadar kaydedilen rivayetler, akşam namazında illâ da şu şu sureler okunacak diye bir sınır olmadığını göstermektedir. *Resûlullah*'tan kısa surelerin okunmasına dair tavsiyeler var ise de cemaatin durumuna hamledilmiştir. Gerek *Resûlullah* ve gerekse Ashâb ve diğer selef büyüklerinden, akşam namazında uzun surelerin de okunduğuna dair rivayetler gelmiştir.

YATSI NAMAZI

2562 ١ - عن بُريدة رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّه ﷺ: يَقْرَأُ فِى العِشَاءِ الآخِرَةِ وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَنحْوَهَا مِنَ السُّوَرِ]. أخرجه الترمذى والنسائى:

1. **(2562)**- *Büreyde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatsı namazında* **Veşşemsi ve duhâhâ** *ve benzeri sureleri okurdu."* [Tirmizî, Salât 231, (309); Nesâî, İftitâh 71, (2, 173).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetten *Resûlullah*'ın yatsı namazında fazla uzun surelerden okumayıp, uzunlukça **Veşşemsi ve duhâhâ**'ya benzeyen sureleri okuduğu anlaşılmaktadır. Sahiheyn'de gelen bir rivayet, yatsının uzatılmaması için bazı uyarılarda bulunduğunu da göstermektedir: *Hz. Muâz (radıyallahu anh)*'ın yatsı namazında uzun sûre okuduğunu işitince çağırıp şunu söyler: أتُرِيدُ اَنْ تَكُونَ يَا مُعَاذُ فَتَّانًا إذَا اَمَمْتَ النَّاسَ فَاقْرَأْ بِالشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَسَبِّحْ اِسْمَكَ الاَعْلَى وَاللَّيْلِ اِذَا يَغْشَى

"Ey Muâz, fitne mi çıkarmak istiyorsun! Halka imâm olunca Veşşemsi ve duhâhâ'yı, Sebbihi's-meke'l-A'la'yı, Velleyli izâ yağşâ'yı oku!"

Şu halde bu rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatsıda bu ve benzeri sureleri okuduğunu ifade etmektedir.

2563 ٢ - وعن البراء رضى اللّه عنه. [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ: كَانَ فِى سَفَرٍ فَصَلَّى العِشَاءَ الآخِرَةَ فَقَرَأَ فِى إِحْدَى الرَّكْعَتَيْنِ بِالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ]. أخرجه الستة.

وزاد الشيخان: [فَمَا سَمِعْتُ أَحَداً أَحْسَنَ صَوْتاً أَوْ قِرَاءَةً مِنْهُ ﷺ].

2. **(2563)**- *el-Berâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir yolculuk sırasında yatsıyı kılmıştı. İki rek'atin birinde* **Vettini ve'z-Zeytûni***'yi okudu."* [Buharî, Ezân 100, 102, Tefsir, Vettîn 1, Tevhîd 52; Müslim, Salât 175, (464); Muvatta, Salât 27, (1, 79-80); Ebu Dâvud, Salât 275, (1221); Tirmizî, Salât 231, (310); Nesâî, İftitah 72, (2, 173).]

Sahiheyn'de şu ziyade yer alır: *"Sesce ve kıraatçe O'ndan daha güzel kimseye rastlamadım."*

2564 ٣- وعن نافع: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا: كَانَ إِذَا صَلَّى وَحْدَهُ يَقْرَأُ فِي الأَرْبَعِ جَمِيعاً فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِأُمِّ الْقُرْآنِ. وَسُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ. وَكَانَ يَقْرَأُ أَحْيَاناً السُّورَتَيْنِ وَالثَّلاَثَ فِي الرَّكْعَةِ الْوَاحِدَةِ مِنْ صَلاَةِ الْفَرِيضَةِ].

3. **(2564)**- *Nâfî* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) tek başına namaz kılınca dört rek'atin her birinde* **Fatiha***'yı ve Kur'an'dan bir sureyi okurdu. Bazan da farz namazın bir rek'atinde iki ve üç sure birden okurdu. Akşam namazının iki rek'atinde aynı şekilde* **Fatiha** *ve birer sure okurdu."* [Muvatta, Salât 26, (1, 79).]

2565 ٤- وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال: [مَا مِنَ الْمُفَصَّلِ سُورَةٌ صَغِيرَةٌ وَلاَ كَبِيرَةٌ إِلاَّ قَدْ سَمِعْتُ رسولَ اللّه ﷺ يَؤُمُّ بِهَا النَّاسَ فِي الصَّلاَةِ الْمَكْتُوبَةِ] أخرجهما مالك.

4. **(2565)**- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi* anlatıyor: *"Mufassal surelerden -uzunu olsun, kısası olsun- hiçbiri yoktur ki, ben onu Resûlullah'ın namaz kıldırırken okuduğunu işitmemiş olayım."* [Ebu Dâvud, Salât 133, (814). Bu rivayet Muvatta'da mevcut değildir.]

2566 ٥- وعن عائشة رضى اللّه عنها: [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ: بَعَثَ رَجُلاً عَلَى سَرِيَّةٍ وَكَانَ يَقْرَأُ لأَصْحَابِهِ فِي صَلاَتِهِمْ فَيَخْتِمُ بِقُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ. فَلَمَّا رَجَعُوا ذَكَرُوا ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ فَقَالَ: سَلُوهُ؛ لأَيِّ شَيْءٍ يَصْنَعُ ذٰلِكَ؟ فَسَأَلُوهُ. فَقَالَ: لأَنَّهَا صِفَةُ الرَّحْمٰنِ، فَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَقْرَأَ بِهَا: فَقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: أَخْبِرُوهُ أَنَّ اللّهَ تَعَالَى يُحِبُّهُ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

5. **(2566)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) askerî bir birliğin başına bir adamı komutan yapmıştı. Bu zat arkadaşlarına namaz kıldırırken, her seferinde kıraatını* **kul hüvallahu ahad** *ile tamamlıyordu. Döndükleri zaman durumu Hz. Peygamber'e söylediler. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sorun ona niçin öyle yapıyormuş?" *buyurdu. Dediği gibi kendisine sorulmuştu.*

"Çünkü O, Rahmân'ın sıfatıdır, ben onu okumayı seviyorum!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ona bildirin, Allah onu seviyor!" *müjdesini verdi."* [Buharî, Ezân 106, Tevhîd 1; Müslim, Salât 263, (813); Nesâî, İftitah, 69, (2, 171).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste birkaç mes'ele dikkatimizi çekmektedir:

☆ Namazda *zamm-ı sure makamında iki ve daha fazla surenin okunması.* Rivayette bu husus açıktır. Zira komutan normal kıraatini yapınca en sonda **İhlas suresini** her rek'atte okumaktadır. Bu hususu te'yid eden başka rivayetler *İbnu Abbas ve Enes (radıyallahu anhüm)*'den yapılmıştır. 2564 numaralı *Nâfi hadisi* de bunu te'yîd eder. Buharî'de gelen *Enes hadisi*, sadedinde olduğumuz hadisin bir farklı rivayeti olabileceği gibi, ayrı bir vak'a da olabilir, hatta bu ihtimal daha kuvvetli.[54] Şöyle der: *"Ensar'dan bir zat, Kuba mescidinde onlara imamlık yapıyordu. Namazın her rekatinde okuduğu sureyi* **kulhüvallahu ahad**'*i okuyarak başlatıyor, namazdan çıkıncaya kadar böyle yapıyor, asıl sureyi ondan sonra okuyordu.*

Arkadaşları bu durumu kendisine açarak:

"Sen namazı İhlas suresiyle başlatıyor, sonra da onu yeterli bulmayıp bir başka sure ilave ediyorsun. Ya sadece onu oku veya onu terket, bir başka sure oku (aynı rek'atte ikisini birden okuma)!" dediler. İmam onlara:

"Ben onu terketmem. Bu şekilde imamlık yapmamı dilerseniz yaparım, bundan hoşlanmıyorsanız ben imamlığı terkederim " dedi. Cemaat onu aralarında en faziletli kimse biliyorlardı, başkasının imamlık yapmasına gönülleri razı olmadı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendilerine uğrayınca durumu açtılar. Bunun üzerine (imamı çağırarak):

"Ey falan! Arkadaşlarının söylediklerini niye yapmıyorsun! Her rek'atte bu sureyi okumaya seni sevkeden sebep nedir?" *diye sordu. Adam:*

"Ben onu seviyorum!" cevabını verince, Aleyhissalatu vesselâm:

"Ona olan sevgin seni cennete sokacaktır!" *müjdesini verdi."*

Bu zâtın *Külsum İbnu'l-Hidâm* olduğu belirtilir. Şu halde bu rivayet, bir rek'-

---

(54) *İbnu Hacer*, rivayetler arasındaki farklılıkları da nazar-ı dikkate alarak bunların iki ayrı şahıs olduğuna hükmeder: Biri İhlas'ı başta okurken diğeri sonda okumaktadır, biri cennetle müjdelenirken diğeri Allah'ın sevgisiyle.... gibi.

atte iki ayrı surenin, zamm-ı sure makamında okunacağını te'yîd etmektedir. Ve buna delalet eden rivayetler birden fazladır.

★ Bu rivayette dikkat çeken ikinci bir husus, *namazın bütün rek'atlerinde aynı surenin tekrarı*'dır.

★ Bir diğer mesele: *Namazda okunan sureler arasında Kur'an-ı Kerim'deki tertibin dışına çıkmak*. Görüldüğü üzere *İhlas suresi* her rek'atte sonda (veya başta) okunmak suretiyle Kur'an'daki tertibe okumada riayet edilmemiş olmaktadır. Bunun rivayette başka örnekleri de gelmiştir. *İbnu Hacer* onlara dikkat çeker. Fukaha, Kur'an'daki sure tertibinin tevkifî olmayıp ıstılâhî olduğuna, yani vahye müstenid olmayıp, Ashâbın ictihadına binaen olduğuna dikkat çekerek bu tertibin kıraatle bozulmasını büyütmezler. Sözgelimi Şâfiîler ve Mâlikiler, sıranın bozulmasını sadece *evlâ olana muhalif* bulurlar. Hanefîler ve Hanbelîler ise mekruh addederler.

2567 ٦– وعن شَقِيقِ بن سلمة قال: [جَاءَ رَجُلٌ إِلى ابْنِ مَسْعُودٍ فَقَالَ: إِنِّي أَقْرَأُ الْمُفَصَّلَ فِي رَكْعَةٍ. فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: أَهَذًّا كَهَذِّ الشِّعْرِ، وَنَثْراً كَنَثْرِ الدَّقَلِ؟ لَكِنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقْرَأُ النَّظَائِرَ السُّورَتَيْنِ فِي رَكْعَةٍ: الرَّحْمٰنَ وَالنَّجْمَ فِي رَكْعَةٍ. وَاقْتَرَبَتْ وَالْحَاقَّةَ فِي رَكْعَةٍ، وَالطُّورَ وَالذَّارِيَاتِ فِي رَكْعَةٍ، وَإِذَا وَقَعَتْ وَنُونَ فِي رَكْعَةٍ، وَسَأَلَ سَائِلٌ وَالنَّازِعَاتِ فِي رَكْعَةٍ، وَوَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ وَعَبَسَ فِي رَكْعَةٍ، وَالْمُدَّثِّرَ وَالْمُزَّمِّلَ فِي رَكْعَةٍ، وَهَلْ أَتَى وَلاَ أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فِي رَكْعَةٍ. وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ وَالْمُرْسَلاَتِ فِي رَكْعَةٍ، وَالدُّخَانَ وَإِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ فِي رَكْعَةٍ]. أخرجه الخمسة.

وهذا لفظ أبي داود، وقال هذا تأليف ابن مسعود، وذكره عن علقمة والأسود ولم يذكر الباقون السُّوَرَ.

والمراد «بالهَذِّ» سرعة القراءة والعجلة فيها.

«الدقَل» ردِيء التمر فلا يجتمع لِيُبْسه ورداءته.

و «النَّظَائِرُ» نَظيرة وهى: المثل والشبه.

6. **(2567)**- ***Şakîk İbnu Seleme (rahimehullah)*** anlatıyor: *"Bir adam İbnu Mes'ud'a gelerek:*

"Ben bir rek'atte mufassal surelerin tamamını okudum" dedi. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) da:

"Şiir mırıldar gibi mırıldar, meyve döküştürür gibi döküştürür müsün? Olmaz öyle şey! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tek rek'atte birbirine denk iki sure okurdu. Bir rek'atte, **İkterebet** *ve* **el-Hâkka surelerini***, bir rek'atte* **Vettûr ve Vezzâriyat surelerini***; bir rek'atte* **Ve izâ vaka'at** *ve* **Nûn surelerini***; bir rek'atte* **Seele sâilun** *ve* **ve'n-Nâzi'ât surelerini***; bir rek'atte* **Veylün li'l-Mutattifîn** *ve* **Abese surelerini***, bir rek'atte* **el-Müddessir** *ve,* **el-Müzzemmil surelerini***; bir rek'atte* **Hel Etâ** *ve* **Lâ Uksimu bi-yevmi'l-Kıyâme surelerini***, bir rek'atte* **Amme yetesâelûn** *ve* **Ve'l-Mürselât surelerini***; bir rek'atte de* **ed-Duhân** *ve* **İzâ'ş-Şemsü Küvviret sûrelerini** *okurdu."* [Buhârî, Ezân 106, Fedailu'l-Kur'ân 6, 28; Müslim, Müsâfirîn 275, (822); Ebu Dâvud, Salât 326, (1396); Nesâî, İftitâh 75, (2, 175, 176); Tirmizî, Salât 422, (602).]

Bu rivâyet, metin olarak Ebu Dâvud'un rivayetidir. Ebu Dâvud: *"Bu İbnu Mes'ud'un telifidir"* demiştir. Bunu *Alkame* ve *Esved*'den kaydeder. Diğerleri, sureleri zikretmezler.

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Mes'ud*'a gelip bir rek'atte mufassal sureleri okuduğunu söyleyen kimsenin *Nehîk İbnu Sinân el-Becelî* olduğu Müslim'in bir rivayetinde tasrîh edilmiştir.

2- Daha önce de belirtildiği gibi mufassal surelerin hangi sureden başladığı ihtilaflıdır. (2555. hadisin açıklamasına bakılsın.)

3- Müslim'in bir rivayetinde *İbnu Mes'ud*'a gelen *Nehîk*, bir harfin okunuşunu sorarak söze başlar:

"Ey Ebu Abdirrahman şu harfi nasıl okursun? Elif mi, yâ mı? Yani مِن ماء غير اسن *mi yoksa,* من ماء غير ياسن *mi?" dedi "*

İbnu Abbâs, bu soruyu iyi karşılamaz ve adamı azarlayıcı bir üslubla cevaplar:

"Sen bu harf dışında bütün Kur'an'ı araştırıp (kavradınmı) ki bunu soruyorsun!"

Adam bu soru üzerine bir rek'atte bütün *mufassal* sureleri okuduğunu söyler. *İbnu Abbâs*, rivayetin sadedinde olduğumuz vechinde de görüldüğü gibi, adamı kınamaya devam eder ve Kur'an'ın şiir mırıldanırcasına hızlı okunmayacağını belirtir.

Mırıldanmak diye çevirdiğimiz *hezze* kelimesi sür'atle çok çabuk söylemek manasına gelir. *İbnu Mes'ud* hızlı tilaveti, sallanan hurma ağaçlarından, adi çürük meyvelerin patır patır dökülmesine de benzetir. Maksad, Kur'an'ın hızlı şekilde okunarak tefekkür ve taakkul edilmeden, manası ve maneviyâtı yaşanmadan, lafzan telaffuz edilmesini takbîhtir. Esâsen Kur'an'ın bu şekilde anlaşılmadan okunması başka rivayetlerde de takbîh edilmiştir: **"Bazı insanlar Kur'an okurlar ama, okudukları gırtlaklarından öte geçmez, ama kalbe varır, orada yerleşirse faydalı olur."**

4- *Birbirine denk iki sure* tabirinde kastedilen denklik nedir? Bazı âlimler mana denkliği demiştir: Mev'ize ve hikmet gibi. Bazıları da âyet sayısı denkliği demiştir. *İbnu Hacer*'e göre mânaca denkliğin kastedilmiş olması daha kavidir.

5- Namazda birden fazla sure aynı rek'atte okunabilir, caizdir. Zira iki surenin birleştirilmesi -rivayette görüldüğü üzere- câiz olunca, ikiden fazlasının birleştirilmesi de caizdir. *Hz. Peygamber*'in *mufassal* sureleri birleştirdiğine dair rivayet geldiği gibi -nadiren de olsa- Bakara gibi uzun sureleri birleştirdiği de rivayet edilmiştir.

6- Kur'an acele okunmamalıdır, bu mekruhtur. Ağır ağır, tefekkür edilerek okunmalıdır.

7- İki rek'atli namazlarda her iki rek'atin kıraatlerini birbirine denk tutmak efdaldir. Sabah namazında birinci rek'atin daha uzun tutulmasının efdal olacağı daha önce geçmişti:

2568 ٧- وعن أبى ذر رضى اللّه عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللّه ﷺ: قَامَ حَتَّى أَصْبَحَ بِآيَةٍ؛ وَالآيَةُ: إنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإنَّهُمْ عِبَادُكَ. وَإنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ]. أخرجه النسائى.

7. **(2568)**- *Ebu Zerr (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gece namazına kalktı ve sabah vakti girinceye kadar namaza devam etti. Namazda tek âyet okudu. O da şu (mealdeki) ayettir:* **"Onlara azâb edersen, doğrusu onlar senin kullarındır. Onları bağışlarsan, güçlü olan, Hakîm olan şüphesiz ancak sensin"** (Maide 118). [Nesâî, İftitah 79, (2, 177).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet aynı ayetin her rek'atte okunabileceğini, bunun câiz olduğunu ifâde etmektedir. Ancak efdal olan her rek'atte farklı ayetlerin (veya surelerin) okunmasıdır, daha önce belirttik. (2535. hadis).

2569 ٨- وعن أبي سلمة]أنّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: صَلّى بِالنَّاسِ الْمَغْرِبَ فَلَمْ يَقْرَأْ فِيهَا فَلَمَّا انْصَرَفَ قِيلَ لَهُ مَا قَرأْتَ؟ قَالَ: كَيْفَ كَانَ الرُّكُوعُ وَالسُّجُودُ؟ قَالُوا: حَسَناً. قَالَ لاَ بَأْسَ إِذاً[. أخرجه رزين.

8. **(2569)**- *Ebu Seleme* anlatıyor: "*Hz. Ömer (radıyallahu anh), halka akşam namazı kıldırmıştı. Namazda kıraatte bulunmadı. Namazdan çıkınca kendisine:*

"*Kur'an okumadın!*" *dendi.*

"*Rükû ve secdeler nasıl oldu?*" *diye sordu.*

"*İyi oldu!*" *dediler.*

"*Öyleyse, tamamdır!*" *dedi.*" [*Rezîn* tahric etmiştir. Bu hadise *Beyhâkî* Sünen'inde yer vermiştir (2, 381).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi *Beyhâkî*, "*Kıraati unutandan kıraat sâkıt olur diyenle sâkıt olmaz diyenler*" adını verdiği bir babta zikreder. Hadis zayıftır. Ayrıca hadisin bir başka vechinde *Hz. Ömer*'in bu namazı iade ettiği tasrîh edilmiştir. Ülemâ, *Resûlullah*'ın **"Fatiha okunmayan namaz eksiktir"** hadisine dayanarak bununla amel etmemişlerdir. Bu rivayet hakkında *İmam Mâlik*'e sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "*Ben Ömer'in böyle bir şey yapacağını kabul edemiyorum. Hadisi de kabul edemiyorum. Halk, Ömer'in akşam namazında böyle yaptığını görecek, onu uyarıp haber vermeyecekler.... Bu olacak şey değil. Kanaatimce kim böyle bir fiil işlese, ne kendi namazı ne de ona uyanların namazı sahihtir.*"

CEHRÎ OKUMA

2570 ١- عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [فى كُلِّ الصَّلاَةِ يُقْرَأُ فَمَا أَسْمَعَنَا رَسولُ اللهِ ﷺ أَسْمَعْنَاكُمْ، وَمَا أَخْفَى عَلَيْنَا أَخْفَيْنَا عَلَيْكُمْ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

1. **(2570)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* demiştir ki: *"(Kur'an) her bir namazda okunur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize hangilerini işittirmişse biz de size işittiriyoruz. Hangilerini de gizlemişse biz de size gizliyoruz."* [Ebu Dâvud, Salât 129, (797); Nesâî, İftitâh 58, (2, 163); Buharî, Ezân 104; Müslim, Salât 43, (396).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *"işittirme"*'den maksad cehrî olan kıraatlerdir. İslâm ümmeti cum'a namazı, sabah namazı, akşam ve yatsı namazlarının ilk rek'atlerinde cehrî olacağı, akşamın son rek'ati ile yatsının son iki rek'ati, öğle ve ikindinin bütün rek'atlerinde gizli okunacağı hususunda icma etmiştir.

★ Bayram ve istiska (yağmur) namazlarında da ihtilaf edilmiştir. Hanefi mezhebi bunların ikisinde de cehrî okumaya hükmeder.

★ Gece nâfileleri gizli de olabilir, cehrî de. Gündüz nafilelerinde gizli okunur.

★ *Küsûf* namazı gece olursa cehrî, gündüz olursa gizli olur.

★ Cenaze namazı gece-gündüz gizli olur. Geceleyin cehrî olacağı da söylenmiştir.

★ Yatsı gibi bir gece namazını, vaktinde kılamasa da ertesi gece kaza edince cehrî yapar. Gündüz kaza ederse esahh olanı sırrî yapmasıdır, cehrî de yapabilir.

★ Öğle gibi bir gündüz namazı kazaya kalsa, gündüzleyin kaza etse gizli yapar, gece kaza ederse esahh olanı cehrî yapmasıdır. Gizli de yapabilir.

Bu meselede *"gizli yapar"* ve "cehrî yapar" sözleri vecîbe ifade etmez, sünnet ifade eder. Aksini yapması, namazın sıhhatini bozmadığı gibi secde-i sehiv de gerektirmez.

2571 ٢- عن أبى قَتَادَة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ [أنَّ النَّبىَّ ﷺ خَرَجَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَإذَا هُوَ بِأبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يُصَلّى يَخْفِضُ مِنْ صَوْتِهِ وَمَرَّ بِعُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يُصَلّى رَافِعاً صَوْتَهُ. قَالَ: فَلَمَّا اجْتَمَعْنَا عِنْدَ النَّبىِّ ﷺ قَالَ النَّبىُّ ﷺ: يَا أبَا بَكْرٍ مَرَرْتُ بِكَ وَأنْتَ تُصَلّى تَخْفِضُ صَوْتَكَ. فَقَالَ: قَدْ أسْمَعْتُ مَنْ نَاجَيْتُ يَارسولَ اللّهِ. قَالَ، وَقَالَ لِعُمَرَ: مَرَرْتُ بِكَ وَأنْتَ تُصَلّى رَافِعاً صَوْتَكَ. فَقَالَ يَارَسُولَ اللّهِ: أوقِظُ الْوَسْنَانَ وَأطْرُدُ الشَّيْطَانَ]. أخرجه أبو داود والترمذى، واللفظ لأبى داود.

وقال: زاد الحسن فى حديثه: فقال رسولُ اللّهِ ﷺ: [يَا أبَابَكْرٍ ارْفَعْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئاً. وَقَالَ لِعُمَرَ: اخْفِضْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئاً].

2. **(2571)**- *Ebu Kâtâde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gece (evinden) çıkmıştı. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'e uğradı. Alçak sesle namaz kılıyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e uğradı, o da yüksek sesle namaz kılıyordu."*

Râvi der ki: *"Resûlullah'ın yanında toplanınca Aleyhissalatu vesselâm buyurdular ki:*

"Ey Ebu Bekir sana uğradım sen sessizce namaz kılıyordun." *Ebu Bekir:*

"Ben konuştuğum Zât-ı Zülcelâl'e sesimi işittirdim ey Allah'ın Resûlü!" cevabını verdi.

Hz. Ömer'e de:

"Sana da uğradım. Sen yüksek sesle namaz kılıyordun!" *dedi. O da şu cevabı verdi:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Uyuklayanı uyandırıyor, şeytanı da uzaklaştırıyordum." [Ebu Dâvud, Salât 315, (1329); Tirmizî, Salât 330, (447); Hadisin metni Ebu Dâvud'a ait.]

Hasan Basrî rivayetinde der ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ebu Bekr'e:* **"Ey Ebu Bekr sen sesini biraz yükselt!"** *dedi. Hz. Ömer'e de:* **"Sesini sen de biraz alçalt!"** *buyurdu."*

2572 ٣- وعن أبي هريرة رضى الله عنه. [فَذَكَرَ مِثْلَ هٰذِهِ الْقِصَّةِ: وَلَمْ يَذْكُرْ، فَقَالَ لأَبِى بَكْرٍ ارْفَعْ شَيْئاً، وَلاَ لِعُمَرَ اخْفِضْ شَيْئاً].

وزاد: [وَقَدْ سَمِعْتُكَ يَابِلاَلُ وَأَنْتَ تَقْرَأُ مِنْ هٰذِهِ السُّورَةِ وَمِنْ هَذِهِ السُّورَةِ. قَالَ: كَلاَمٌ طَيِّبٌ يَجْمَعُهُ اللّهُ بَعْضَهُ إلَى بَعْضٍ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ كُلُّكُمْ قَدْ أَصَابَ]. أخرجه أبو داود.

3. **(2572)** - *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den yapılan rivayette, bu kıssa aynen zikredilir, ancak Hz. Ebu Bekr'e:* **"Sesini biraz yükselt"**, *Hz. Ömer'e de:* **"Sesini biraz alçalt"** *dedi" cümleleri zikredilmez."*

Fakat şu ziyadede bulunur: **"Ey Bilâl seni, şu sureden ve şu sureden okurken işittim"** *dedi. (Bilâl) cevaben: "(Kur'an) tatlı bir kelam, Allah onu kısım kısım yapıp bir araya getirdi" dedi. Sonunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Hepiniz isâbet ettiniz!"** *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Salât 310, (1330).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Hüreyre*'den yapılan bu rivayeti Ebu Dâvud özetleyerek kaydetmektedir. Yani *Ebu Hüreyre*'nin de, bir önceki hadiste yani *Ebu Katâde* rivayetinde tafsilatlı olarak kaydedilen kıssayı aynen anlattığını belirttikten sonra, onda yer almadığı halde *Ebu Hüreyre*'nin rivayetinde mevcut olan ziyadeyi kaydeder. Ebu Dâvud, kitabının hacmini artırmamak için rivayetlerinde bu üslûba sıkça başvurmaktadır. Birinci ciltte *Ebu Dâvud*'un kitabını tertipte takip ettiği metodu açıklarken bu hususu belirtmiş idik.

2- Ziyade kısımda kastedilen hususa gelince: Orada şu mana ifade edilmektedir: *"Kur'an baştan sona güzel, tatlı bir kelamdır. Allah onu sure sure, ayet ayet ihtiyaca göre beyan buyurup bir araya getirmiştir. Biz ondan hoşumuza giden, gönlümüzün arzu ettiği miktarı, kısmı okuruz."* Allah u a'lem.

Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm), en sonda alçak sesle okuyan *Ebu Bekr*'e, yüksek sesle okuyan *Hz. Ömer*'e, değişik surelerden okuyan *Bilâl*'e böyle okuyuşlarının gerekçesini dinledikten sonra, gayeye göre Kur'an'ın alçak sesle de yüksek sesle de kıraat edilebileceğini, şu veya bu suresinden okunabileceğini belirtmek sadedinde: **"Hepiniz isabet ettiniz, (doğru ve uygun hareket etmektesiniz)"** buyurur.

2573 ٤ - وعن البياضى: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ عَلَى النَّاسِ وَهُمْ يُصَلُّونَ، وَقَدْ عَلَتْ أَصْوَاتُهُمْ بِالْقِرَاءَةِ. فَقَالَ: إِنَّ الْمُصَلِّى يُنَاجِى رَبَّهُ فَلْيَنْظُرْ بِمَ يُنَاجِيهِ؟ وَلاَ يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ بِالْقُرْآنِ]. أخرجه مالك.

4. **(2573)**- *el-Beyâzî (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılmakta olan insanların yanına geldi. Kıraatte sesleri yüksekti. Hemen:* **"Namaz kılan kimse Rabbine münâcaatta (hususi konuşmada) bulunuyor demektir. Öyleyse ne şekilde münacaatta bulunduğuna dikkat etsin. Kur'an'ı birbirinize cehren okumasın!"** *dedi.*" [Muvatta, Salât 29 (1, 80); Ebu Dâvud, Salât 310, (1332).]

AÇIKLAMA:

1- *el-Beyâzî: Ferve İbnu Amr İbni Vedka*'dır. *Beyâz*, Hazrec kabilesine bağlı bir kolun adıdır. *Ferve (radıyallahu anh) Akabe* ve *Bedr*'e ve daha sonraki gazvelere katılan ilklerden biridir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Medîne bahçelerinin meyvelerini ona tahmin ettirir, onun tahminine göre zekat tarhederdi. Tahminlerinde hiç yanılmadığı belirtilir.

İmam Mâlik'in, bu rivayette ismini zikretmeyişinin sebebi, bazılarına göre, onun *Hz. Osmân*'ı şehid edenlere yardım etmiş olmasıdır. *Cemel savaşı*'nda *Hz. Ali*'nin yanında yer almıştır. Allah yolunda çokça tasadduk edenlerdendir, *(radıyallahu anh)*.

2- Hadisin başka vecihlerinde, hadisenin ramazanda geçtiği, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kapısı hasır olan yuvarlak bir çadırda itikâfa çekilmiş bulunduğu belirtilir.

3- *Hz. Peygamber* çadırdan çıkıp halkın yanına gelince, herkesin namazda yüksek sesle kıraatte bulunduğunu görüyor ve rivayette belirtildiği üzere, müdâhale ederek seslerini kısmalarını irşâd buyuruyor. Yani namaz bir münâcaat, kişinin Rabbine husûsî konuşması, kalbini, içini açması olduğuna göre, bunu sesli yapmasına gerek yoktur. Başkası duymayacak şekilde, kendisinin ne dediğini tefrik edebilecek kadar alçak bir sesle yapması yeterlidir. Çünkü Rabb Teâla münacaatları işitmek için insanlar gibi yüksek sese muhtaç değildir.

İbnu Abdilberr, musallinin Rabbine yaptığı münâcaatı: "*Namazda huşu ve kalbin ihzârı*" olarak tarif eder. *Kadı İyâz* ise: "*Bu, kalbin ihlâsı; ve sırr'ın-namazda Allah'ın zikri ve hamdi ve Kitabının okunması yoluyla başka şeylerden boşaltılması*" diye tarif eder.

Kulun Rabbine münacaatı'nı: "Namazda yapması ve söylemesi matlub olanları yerine getirmesi, yasaklanan söz ve fiillerden de kaçınması" olarak tarif edenler de olmuştur.

Rabb Teâla'nın kula olan münâcaatı ise ona rahmet ve rıza ile teveccüh buyurması, bir kısım marifete ulaştırıp sırlara erdirmesidir.

Bu hadiste, *Ebu'l-Velîd el-Bâcî*'nin dikkat çektiği üzere, namazın taşıdığı manaya ve ondaki maksada dikkat çekilmektedir, tâ ki kul, namaza girebilecek mekruhlardan kaçınma hususunda daha çok gayrete gelsin, namazın kemalini artıracak taate müteallik işlere daha fazla yönelsin.

3- *"Öyleyse ne şekilde münâcaatta bulunduğuna dikkat etsin"* ifadesi, Kur'an'ı mekruh olan bir tarzda münacaatta kullanmamaya bir uyarıdır. Yani, her ne kadar Kur'an'ın tilaveti baştan sona bütün âyetleriyle bir taat ve vesîle-i kurbet ise de, okunuş tarzı itibâriyle gayeden uzaklaşılabilecektir, onu sadece okumak yeterli değildir, usûle de dikkat etmek gerekir... vs. denmek istenmiştir. Nitekim, müteakip cümle mekruh olan tarzı beyan etmekte ve yasak koymaktadır: **"Birbirinize karşı Kur'an'ı cehren okumayın."**

Bazı şârihler bu yasağı şöyle açıklar: *"Çünkü böyle yapınca (başkasının yanında cehrî okuyunca) diğer kimseler rahatsız edilir ve kâmil bir ihlâsla namaza girmesine, kalbinin kendini tam olarak namaza verebilmesi için başka meşguliyetlerden boşaltmasına, Rabbine münacaat sırasında okuduğu Kur'an ayetlerini teemmül ve tefekkür etmesine mani olunur. Musalliye verdiği eza sebebiyle yüksek sesle Kur'an okumak yasaklanırsa hadis ve diğer şeylerin yasaklanması evladır."*

İbnu Abdilberr der ki: *"Müslüman, bir başka müslümana iyi bir amel yaparken ve Kur'an okurken eza vermekten yasaklanırsa, başka şekillerde verdiği ezanın ne kadar şiddetli bir haram olduğu anlaşılır."*

Son olarak şunu da belirtelim: *Resûlullah*'ın yanındakileri rahatsız edecek şekilde yüksek sesle münacaat ve tilâvet-i Kur'an'da bulunanlara müdahalesini haber veren başka rivayetler de vardır.

2574 ٥- وعن أبى هريرة رضَىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَتْ قِرءَاةُ النَّبِىِّ ﷺ بِاللَّيْلِ يَرْفَعُ طَوْراً وَيَخْفِضُ طَوْراً]. أخرجه أبو داود.

5. **(2574)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın geceleyin kıraatı bazan yüksek sesle, bazan da alçak sesle olurdu."* [Ebu Dâvud, Salât 310, (1328).]

AÇIKLAMA:

Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) bu rivayette *Resûlullah*'ın gece tilavetlerini nasıl yaptığını ifade ediyor: Bazan yüksek, bazan alçak sesle yaptığını haber vermektedir. Yani odada yalnız olduğu, yanında rahatsız olacak -uyanık veya uyuyan- biri olmadığı zamanlarda yüksek sesle okuduğu; yalnız olmadığı hallerde de alçak sesle okuduğu anlaşılmaktadır.

Yine Ebu Dâvud'un bir rivayetinde, *Resûlullah* hücresinde iken (geceleyin) odanın içerisinde bulunan kimsenin işiteceği kadar (mutavassıt) bir sesle kıraatte bulunduğunu belirtir. Şârihler, mescidde olduğu takdirde sesini daha yüksek tuttuğuna dikkat çekerler.

2575 ٦- وعن عبد الله بن شَدَّاد قال: [سَمِعْتُ نَشِيجَ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ وَأَنَا فِى آخِرِ الصُّفُوفِ يَقْرَأُ: إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّى وَحُزْنِى إِلَى اللّٰهِ]. أخرجه البخارى.

«النَّشِيجُ» صوت يتردّد فِى الحَلْقِ والصدر.

6. **(2575)**- *Abdullah İbnu Şeddâd* anlatıyor: "*Ben Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in:* **"Ben üzüntü ve hüznümü yalnız Allah'a açarım...."** *mealindeki ayeti (Yusuf 86) okurken (boğuk boğuk çıkan) sesini en arka safta olduğum halde işittim..*" [Buharî, Ezan 70, (Bab başlığında senetsiz olarak zikreder).]

AÇIKLAMA:

1- *Neşîc* boğazla göğüs arasında gidip gelerek çıkan sese denir. Normal çıkan sesde bu hal olmaz. Şu halde ağlamaklı bir sestir. Yani kişinin içinden tabiî olarak ağlamak gelir, o ise iradî olarak mâni olmak veya ağlamanın şiddetini asgariye düşürmek ister, işte bu halde, dilimizdeki *boğuk boğuk* diye ifade edilen bir ses çıkar, Araplar bunu *neşîc* olarak ifade etmiştir.

2- Rivayetten *Hz. Ömer (radıyallahu anh)*'in bu ayeti okurken -imâmeti esnasında- kendini tutamayıp ağladığını anlıyoruz. Esasen *Buharî*, hadisi şöyle bir bab başlığı altında kaydeder: "*İmâm namazda ağlarsa...*"

Namazda ağlamanın hükmü nedir, namazı bozar mı, bozmaz mı? Buharî, münakaşalı meselelere girerken, hükme delalet eden kesin bir başlık atmaz, sadece meseleye dikkat çekici bir ifadeye yer verir. Burada da öyle yapmıştır. Nitekim:

★ *Şa'bî, Nehâ'i, Sevrî* gibi bazılarına göre namazda ağlamak namazı bozar.

★ Hanefilere ve Mâlikîlere göre, cehennemi hatırlayıp, uhrevî istikbalden hasıl olan korku sebebiyle ağlamışsa, bu namazı bozmaz.

★ Şafi'îler'de üç ayrı durum mevzu bahistir:

★ Ağlamaktan iki yabancı harf zuhur ederse namazı bozar, değilse bozmaz. Esahh görüş budur.

★ Mutlak olarak bozmaz, çünkü ağlamak kelam cinsine girmez. Ağlamaktan hiçbir gerçek harf hâsıl olmaz, sadece bir ses benzerliği ortaya çıkar.

★ Ağzı kapalı ise bozulmaz. Aksi takdirde iki harf zahir olacak kadar ses çıkarsa bozulur.

3- Namazda ağlamayı tecviz ederek namazı bozmayacağını söyleyenlerin başka delilleri de var: *Hz. Ebu Bekir* ve *Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da namaz sırasında yanındakiler işitecek kadar ağladıklarına dair kavi senetli rivayetler gelmiştir. *Resûlullah*'la ilgili olan bir rivayet şöyle: عبد اللّهِ بْنُ الشخير قال: رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ يُصَلِّى بِنَا وَفِى صَدْرِهِ اَزِيزٌ كَأَزِيزِ الْمَرْجَلِ مِنَ الْبُكَاءِ.

"Abdullah İbnu'ş-Şıhhîr (radıyallahu anh) der ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı gördüm, ağlamaktan göğsünde, kaynayan tencerenin çıkardığı uğultu gibi uğultu olduğu halde bize namaz kıldırmıştı."*

2576 ٧- وعن سَمُرَةَ بن جُنْدُب رضى اللّه عنه قال: [حَفِظْتُ سَكْتَتَيْنِ فِى الصَّلاَةِ، سَكْتَةً إِذَا كَبَّرَ الإِمَامُ حَتَّى يَقْرَأَ. وَسَكْتَةً إِذَا فَرَغَ مِنْ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةٍ عِنْدَ الرُّكُوعِ، قَالَ: فَأَنْكَرَ ذَلِكَ عَلَيْهِ عِمْرَانُ بنُ حُصَيْنٍ. فَكَتَبُوا فِى ذَلِكَ إِلَى الْمَدِينَةِ إِلَى أُبَىٍّ فَصَدَّقَ سَمُرَةَ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والترمذى.

وفى أخرى: «وَسَكْتَةً إِذَا فَرَغَ مِنَ الْقِرَاءَةِ».

وفى أخرى: «إِذَا اسْتَفْتَحَ وَإِذَا فَرَغَ مِنَ الْقِرَاءَةِ».

7. **(2576)**- *Semüre İbnu Cündüb (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Namazda iki sekte hatırımda kaldı. Biri, imam* **"Allahuekber"** *dedikten kıraata başladığı ana kadar geçen sektedir. Diğeri de* **Fatiha** *ve zamm-ı sureyi okuyup bitirince rükûya gitme sırasındaki sektedir."*

(Hadisi rivayet eden *Hasan Basrî*) der ki: *"Bunun üzerine İmrân İbnu Husayn ona karşı çıktı (ve tek sekte olduğunu söyledi). Sonunda Medîne'ye Übey (İbnu Ka'b)'e yazıp sordular. (Übey verdiği cevapta) Semüre'yi tasdik etti."* [Ebu Dâvud, Salât 123, (777, 778, 779); Tirmizî, Salât 186, (251); İbnu Mâce, İkâmet 12, (844, 845).]

Bir diğer rivayette, "... *Kıraatten çıkınca bir sekte*" denmiştir. Bir diğer rivayette: "..... *İftitah tekbiri alınca ve kıraatten çıkınca*" denmiştir.

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, birkaç farklı târikten rivayet edilmiştir. Namazda sekte (durak) yerlerini belirtmektedir. Sekte, imâmın, cemaatin işiteceği şekilde kıraatte bulunmaması, bir müddet sessiz kalmasıdır.

2- Görüldüğü üzere *Semüre İbnu Cündüb*, birinci rek'atte iki ayrı yerde *Resûlullah*'ın sekte yaptığını hatırlayıp bunu söyleyince, *İmrân İbnu Husayn adında bir diğer sahâbî, "namazda tek sekte var"* iddiasıyla *Semûre*'ye karşı çıkmıştır. Birbirlerini bu hususta ikna edemeyince, birçok meselede otorite durumunda olan *Übey İbnu Ka'b*'a -ki Medîne'dedir- yazarak meseleyi sorarlar. O, *Semüre*'nin doğru hatırladığını bildirir. (55)

Hadisin Tirmizî'de gelen vechinde şu ziyade var: "*Katâde*'ye: "*Bu iki sekte nedir?*" diye sorduk. Şöyle dedi: "*Namaza girdiği zaman (biri, kıraatten çıktığı zaman (da diğeri).*" Bunu söyledikten sonra dedi ki: "**Velâddâllîn**'*i okuyunca.*" Der ki: "*Kıraatı bitirince, nefsinde tefekkür için bir miktar sükut etmekten hoşlanırdı.*"

3- Sekte'nin mahiyetine gelince, *Ebu Hüreyre*'den Ebu Dâvud'da kaydedilen bir hadis bu meseleyi daha iyi açıklamaktadır: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz için (iftitah) tekbiri alınca, tekbirle kıraat arasında bir miktar sükût eder. (Bir gün kendisine:) "(Ey Allah'ın Resûlü) annem babam sana feda olsun. Tekbirle kıraat arasındaki sükutta ne söylüyorsun bana haber ver!" dedim. Bunun üzerine şunu okuduğunu bildirdi:* اَللّٰهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِى وَبَيْنَ خَطَايَاىَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ اَللّٰهُمَّ اَنْقِنِى مِنْ خَطَايَاىَ كَالثَّوْبِ الْاَبْيَضِ مِنَ الدَّنَسِ. اَللّٰهُمَّ اَغْسِلْنِى بِالثَّلْجِ وَالْمَاءِ وَالْبَرَدِ "**Allahım, benimle hatalarımın arasını, doğu ile batıyı uzak kıldığın gibi uzak kıl. Allah'ım, hatalarımı beyaz elbisenin kirden temizlenmesi gibi temizle. Allah'ım beni karla, su ile, soğukla temizle.**"

Şu halde, birinci sekte, iftitah tekbirinden sonra, kıraate geçmeden, imamın cemaatin işitmeyeceği şekilde dua etmesidir.

İkinci sekte'de bir ihtilaf sözkonusudur: **Fatiha**'nın bitiminde mi, zamm-ı surenin bitiminde mi? Ancak Tirmizî'nin *Katâde*'den kaydettiği açıklamadan bu ikinci sekte'nin **Fatiha**'nın bitiminde olduğu sarahat kazanmaktadır. Bu hususu teyîd eden başka rivayetler de mevcuttur.

---

(55) *Übey İbnu Ka'ab* Ashâb'ın büyüklerindendir. Vahiy kâtibidir. *Seyyidü'l-Kurrâ* bilinir. Cenâb-ı Hakk, Resûlüne *Übey*'e Kur'an'dan okuması için emretmiş, *Aleyhissalatu vesselâm* da ona hususî kıraatte bulunmuştur. *Übey* Kur'an'ı cem'eden nadirlerdendir. Bedir dâhil, bütün gazvelere katılmıştır. *(radıyallahu anh)*.

TADÎL-İ ERKAN

2577 ١- عن أبى مسعود البدرى رضى الله عنه. [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ تُجْزِىءُ صَلاَةُ أَحَدِكُمْ حَتَّى يُقِيمَ ظَهْرَهُ فِى الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. **(2577)**- *Ebu Mes'ûd el-Bedrî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sizden biri, rüku ve secdelerde belini (tam olarak) doğrultmadıkça namazı yeterli olmaz."** [Ebu Dâvud, Salât 148, (855); Tirmizî, Salât 196, (265); Nesâî, İftitah 88, (2, 183); İbnu Mâce, İkâmet 21, 22, (891-893).]

AÇIKLAMA:

Namazda ta'dîl-i erkan, bir bakıma *rükünlerin hakkını vermek* manasına gelir. Bu maksadla kıyâm, rükû ve secdeyi yaparken her uzvun belli bir sükûnete ermesi, **sübhânallahi'l-azîm** diyecek kadar o halde kalması gerekmektedir. Şu halde rüku'nun kemâli, secdeye gitmezden önce beli tam olarak doğrultup kıyam vaziyetini almakla gerçekleşecektir. Keza secdenin kemâli de birinci secdeden sonra beli tam olarak doğrultup oturur vaziyetini almakla gerçekleşecektir. Gerek rükû'daki ve gerekse secdedeki bu tam doğrulma haline *tuma'nîne* de denmiştir.

Tirmizî'nin açıklamasına göre, *İmam Şâfi'î, Ahmed ve İshak tuma'nîne*'yi *farz* görerek: *"Rükû ve secdede belini (yeterince) kaldırmayanın namazı fâsiddir"* demişlerdir. Onlar bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadise dayanırlar.

Hanefilerden *Ebu Yusuf* da *farz* demiş ise de mezhep görüşü, ta'dîl-i erkanın vâcib olmasıdır. Buna riayet edilmemesi halinde *sehiv secdesi* gerekir. Cumhurun farz demiş olmasını da nazar-ı dikkate alan bazı Hanefi âlimler, ta'dîl'in terki halinde namazın iadesini tavsiye ederler. Esasen *Ebu Hanife* ve *İmam Muhammed*'in de *ta'dîl* için -*Tahâvî*'nin nakline göre -*"farz"* dedikleri rivayet olunmuştur. Mamafih onlardan *"sünnet"* - *Cürcânî*'nin tahricine göre- ve vâcib -*Kerhî*'nin tahricine göre- gibi başka hükümler de rivayet edilmiştir. Müteahhir ülemanın tahkikine göre Hanefî görüş *vacib* olduğu merkezindedir.

2578 ٢- وعن النعمان بن مُرَّةَ: [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: مَا تَرَوْنَ فِى الشَّارِبِ وَالزَّانِى وَالسَّارِقِ، وَذلِكَ قَبْلَ أنْ يَنْزِلَ فِيهِمُ الحدودُ؟ قَالُوا: اللّهُ وَرَسُولُهُ أعْلَمُ. قَالَ: هُنَّ فَوَاحِشُ وَفِيهِنَّ عُقُوبَةٌ، وَأسْوَأُ السَّرِقَةِ الَّذِى يَسْرِقُ صَلاَتَهُ قَالُوا: وَكَيْفَ يَسْرِقُ صَلاَتَهُ يَارَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَلاَ سُجُودَهَا]. أخرجه مالك.

2. **(2578)**- *Nu'man İbnu Mürre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"İçki içen, zina yapan ve hırsızlıkta bulunan kimse hakkında ne dersiniz?"** *diye sordu. Bu sual, bunlar hakkında henüz hadd cezası gelmezden önce sorulmuştu.*

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" diye cevap verdiler. Aleyhissalatu vesselam:

"Bu fiiller ağır suçtur, onlar hakkında ceza vardır. Hırsızlığın en kötüsü de namazını çalmaktır" *buyurdu. Bunun üzerine:*

"Ya Resûlallah, kişi namazını nasıl çalar?" diye sordular. Şu cevabı verdi:

"Rükusunu ve secdelerini tamamlamaz." [Muvatta, Kasru's-Salât 72, (1, 167).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadiste, namazdaki ta'dîl-i erkanın ehemmiyetini zihinlerde tesbît maksadıyla teşbihe başvurmaktadır. Bu maksadla, herkes nazarında çirkinliği açık ve belli olan üç cürüm hakkında sual sorar. Ashâb, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tebliğ sırasında umumiyetle bir soru sorarak dikkatleri çekmekle işe başladığını bildiği için, sualden maksadın kendilerinden cevap beklemek olmadığını müdrikdiler. Bu sebeple: *"Allah ve Resûlü daha iyi bilir"* diye cevapla yetindiler.

Resûlullah, hırsızlığın kötülüğünü hatırlattıktan sonra, onun dereceleri bulunduğunu telmîhan, en kötü derecesinin kişinin namazında yaptığı hırsızlık olduğunu söyler. Bu, merak uyandıran bir teşbihtir. Ashâb ister istemez soracaktır:

"Ya Resulallah kişi namazını nasıl çalar?"

Tîbî der ki: *"Resûlullah hırsızlığı ikiye ayırdı: Bilinen hırsızlık, bilinmeyen hırsızlık. Bilinmeyeni, namazdaki tuma'nîne ve huşu'nun eksiltilmesi olarak tarif etti. Sonra bilinmeyen hırsızlığın bilinenden kötü olduğunu belirtti."*

2- Ta'dil-i erkana riayet etmemenin nasıl hırsızlığın en kötüsü olduğu şöyle açıklanır: *"Hırsız, başkasının malını alınca dünyada bazan ondan faydalanır. Yahut sahibinden helallik ister, yahut da hadd cezasını çekerek âhiret azabından kurtulur. Ama öbürü böyle değil. Zira nefsinin sevab hakkını çalmış ve onu âhirette cezaya tebdîl etmiştir."*

3- *Ebu'l-Velîd el-Bâcî* namazda başkaca hatalara rağmen *Resûlullah*'ın hassaten secde ve rükû üzerinde durmasını, ihlallerin çoklukla bu ikisinde vukûa gelmesiyle izah eder ve devamla der ki: *"Bu ihlali hırsızlık olarak isimlendirmesi, edası emanet edilmiş olan bir şeyi yapmamanın ihanet manası taşımasındandır."*

4- *Ahmed İbnu Hanbel* ve *Tayâlesî*'nin *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî*'den kaydettikleri bir başka rivayet de sadedinde olduğumuz hadisi te'yîd eder: أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً الذى يَسْرِقُ صَلاَتَهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّهِ وَكَيْفَ يَرْقُهَا قَالَ:لاَ يَتِمُّ رُكُوعَهَاوَلاَسُجُودَهَاوَلاَ خُشُوعَهَا Efendimiz: **"Hırsızlıkta insanların en kötüsü namazını çalan kimsedir"** *buyurmuştu: "Ey Allah'ın Resûlü bu nasıl olur?" diye sordular da:* **"Namazda rükuyu, secdeleri ve huşûyu tamamlamaz"** *diye cevap verdi."*

2579 ٣- وعن سالم البراء قال: [أَتَيْنَا أَبَا مَسْعُودٍ فَقُلْنَا لَهُ حَدِّثْنَا عَنْ صَلاَةِ رسولِ اللّهِ ﷺ، فَقَامَ بَيْنَ أَيْدِينَا فَكَبَّرَ. فَلَمَّا رَكَعَ وَضَعَ رَاحَتَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَجَعَلَ أَصَابِعَهُ أَسْفَلَ مِنْ ذٰلِكَ وَجَافَى بَيْنَ مِرْفَقَيْهِ حَتَّى اسْتَوَى كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ. ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. فَقَامَ حَتَّى اسْتَوَى كُلُّ شَيْءٍ مِنْهُ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

«المُحَافَاةُ» أن يرفع يديه عن جنبيه ولا يُلْصقها.

3. **(2579)**- *Salim el-Berrâd* anlatıyor: *"Ebu Mes'ud'a gelerek:*

"Bize Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazından anlat!" dedik. Hemen önümüzde kalktı, tekbir getirdi. Rükûya varınca ellerinin ayalarını dizlerinin üzerine koydu. Parmaklarını dizinin alt kısmına getirdi. Dirseklerini yan taraflarına uzattı. Bu halde her uzvu hareketsiz sabit durdu. Sonra **semi'allahu li-men hamideh** *dedi ve her uzvu düz oluncaya kadar doğruldu."* [Ebu Dâvud, Salât 148, (863); Nesâî, İftitah 93, (2, 186).]

2580 ٤- وعن أنس رضى اللّه عنه [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ، وَلاَ يَبْسُطَنَّ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ]. أخرجه الخمسة.

4. (2580)- *Hz. Enes (radıyallahü anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:* **"Secdede ta'dîle riayet edin, kimse kollarını köpeklerin yayışı gibi yaymasın."** [Buharî, Ezân 141; Müslim, Salât 233, (493); Ebu Dâvud, Salât 158, (897); Tirmizî, Salât 205, (276); Nesâî, İftitah 140, (2, 211, 212).]

2581 ٥- وعنه رضى اللّه عنه. [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: أَقِيمُوا الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ؟ فَوَ اللّهِ إِنِّى لأَرَاكُمْ مِنْ بَعْدِى. وَرُبَّمَا قالَ مِنْ بَعْدَ ظَهْرِى، إِذَا رَكَعْتُمْ وَسَجَدْتُمْ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

5. (2581)- Yine Hz. Enes anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Rükû ve secdeleri yerine getirin. Allah'a yemin olsun siz secde rükû ettikçe ben arkamda olanları da görüyorum."** -Belki **"sırtımın gerisini"** *demişti-"* [Buharî, Eymân 3, Ezân 88; Müslim, Salât 110; Nesâî, İftitâh 106, (2, 193-194).]

2582 ٦- وعن مالك بن الحُوَيرث رضى اللّه عنه. [أَنَّهُ قَالَ لأَصْحَابِهِ: أَلاَ أُنَبِّئُكُمْ بِصَلاَةِ النَّبِيِّ ﷺ؟ قَالَ أَبُو قِلاَبَةَ: فَصَلَّى بِنَا صَلاَةَ شَيْخِنَا أَبِى يَزِيدَ. فَكَانَ أَبُو يَزِيدَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ الأَخِيرَةِ مِنَ الرَّكْعَةِ الأُولَى والثَّالِثَةِ اسْتَوَى قَاعِداً ثُمَّ نَهَضَ]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائي.

6. (2582)- *Mâlik İbnu'l-Huveyris (radıyallahu anh)'ten rivayete göre, arkadaşlarına: "Size Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazını haber vereyim mi?" diye sormuştur. Ebu Kilâbe der ki: "(Böyle söyledikten sonra), bize şeyhimiz Ebu Yezîd'in namazı (gibi) namaz kıldırdı. Ebu Yezîd, başını birinci ve üçüncü rek'atin ikinci secdesinden kaldırınca otururcasına doğrulur sonra kalkardı."* [Buharî, Ezân 127, 140, 143, 45; Ebu Dâvud, Salât 142, (342); Nesâî, İftitah 182, (2, 234).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen son dört hadis, namazda riayet edilmesi gereken bazı hususları beyan ediyor. Onları sırayla şöyle açıklayabiliriz:

1- 2579 numaralı hadise göre rükû sırasında el ve parmakların vaziyeti: El ayası dizkapağının tam üzerine gelecek, bu sırada parmaklar bacağın dizkapağına bitişen kısmını kavrayacak, dirsekler de yana doğru açılarak birbirinden uzak-

laşacak. Bu esnada dirseklerin karna yapıştırılması, karınla bacaklar arasına sıkıştırılması mekruhtur.

Rükûda bel ve baş yere paralel, düz bir istikamet teşkil edecek şekilde olmalıdır.

Rükûdan kalkınca vücut tabiî dikliğini alacak, baş tam olarak doğrulacaktır. İşte bu vaziyette bir miktar -yani **Rabbena ve leke'l-hamd** diyecek kadar- sabit durulacaktır.

2- 2580 numaralı hadiste, secdede ta'dile riayet emredilmekte, kolların yere yayılmaması istenmektedir. Secdede ta'dil, *Resûlullah*'ın tarif ettiği hususlara uymakla yerine getirilir. Bu hadiste mezkur hususlardan biri zikredilmiştir: Kolların yere yayılmaması.. Rivayetlerde başka teferruat da istenmiştir. Ellerin aralıklı olarak yere konması; baş eller arasında alın ve burun yere değecek şekilde secde mahalline bırakılması, kolların dirsekler havada olacak şekilde yan taraflara çıkarılması, karınla dizlerin birbirine yapışmaması ve arada bir mesafenin bulunması. Sadedinde olduğumuz hadis, kolların yere değecek şekilde bırakılmasını, köpeklerin yatma sırasında bacaklarını yere sermesine benzetmektedir. Maksad bu tarzın terkini telkindir. Zira, bir tavrın hasis bir şeye benzetilmesi onun terkini emretme manası taşır.

3- 2581 numaralı hadiste, rükû ve secdelerin ta'dîl-i erkana uygun olarak yapılması emredilmekte ve te'kîden (ilahî bir mucize olarak) arkasında namaz kılanların da kendisine gösterildiğini, kimin tâdile uygun şekilde, kimin aykırı şekilde namaz kıldığını bildiğini ifade etmektedir.

Bu mesele ülemâ arasında farklı yorumlara sebep olmuştur. Çünkü *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* sarih bir şekilde arkada kalan cemaatini namaz sırasında gördüğünü ifade etmektedir. Bu ne demektir? Bir mecaz mı söz konusudur, kelamın zahiri, hakikatı mı muraddır?

★ Bazıları: "*Bundan maksad bilmektir, yani cemaatin ahvalini gerek vahiy yoluyla bilmesi ve gerekse ilham yoluyla bilmesidir*" demiştir. Ancak hadiste *arka cihet* söz konusu olduğuna göre, maksad "*bilmek*" değildir denmiştir.

★ Bazıları: "*Bundan maksad, nadir de olsa arada sırada göz atmakla sağ ve solunda gözüne ilişenleri de görmesidir, buradakiler de "arkasındakiler" olarak tavsif edilebilir*" demiştir. Bu te'vilde de açık bir tekellüf, gereksiz olarak hadisin zâhirinden uzaklaşma var.

★ Cumhur -ki doğrusu da budur- hadisi zâhirine hamletmiştir. Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a has fiilî bir görme durumu mevzubahistir. Bu meselede adet ve âdiyat ortadan kalkmakta, bir mucize olarak, *hasâis*'ten bir im-

tiyaz olarak *Fahr-ı Kâinat* arka cihetini de görebilmektedir. Ehl-i Sünnet'in telakki ve kabulüne göre gerçek şudur: *"Görmek için, aklen, hususî bir uzvun varlığı, görülecek eşyanın önde olması, yakın olması da şart. Bunlar âdi umurlardır, bunların yokluğu halinde de idrak, aklen câizdir."* Bu görüşten hareketle ehl-i sünnet, âhirette Allah'ın görüleceğine hükmetmişlerdir. Ehl-i bid'at *"görme"* hadisesini anlamada beşerî âdetin dışına çıkamadıkları için, (mekandan, cihetten, şekilden münezzeh olan) Allah'ın görülmesini reddetmişlerdir.

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasındakileri görmesiyle ilgili olarak fazla değeri olmayan başka görüşler de ileri sürülmüştür.

★ O'nun sırtının arka kısmında bir gözü vardı. Onunla gerisindekileri daima görürdü.

★ Arkadakilerin suretleri kıble cihetindeki duvarda, eşyanın aynadaki tecellisî gibi tecelli ederdi, Efendimiz onların timsallerine burada bakar, fiillerini böylece görürdü.

★ İki omuzu arasında iğnenin yurdusu büyüklüğünde iki gözü vardı, onlarla görürdü. Bunlara elbise vs. perde olmazdı.

★ *Resulullah*, önünü gördüğü kadar arkayı da gördüğünü muhtelif hadislerinde ifade etmiştir. Hadisler arkayı da görme vak'asının sadece namaz haliyle kayıtlı olduğunu ifade etmektedir. Ancak, bütün ahvaline şâmil olması da ihtimalden uzak değildir. *Mücahid* bu kanaattedir. *Takiyyüddin İbnu Muhalled,Aleyhissalâtu vesselâm*'in karanlıkta da aydınlıktaki gibi gördüğünü hikaye etmiştir.

4- 2582 numaralı hadiste, *Resulullah*'ın namazı nasıl kıldığı tarif edilmektedir. Hatta Ebu Dâvud'un bir rivayeti şöyle başlar: *" Mâlik İbnu'l-Huveyris mescidimize geldi ve dedi ki: "Vallahi namaz kılacağım. Aslında (burada) namaz kılmak heveslisi olduğum için kılmıyorum. Ancak size Resulullah namaz kılarken onu nasıl gördüğümü göstermek istiyorum.."*

Bu ifade onun eda, kaza, nâfile nev'inden muayyen bir namazı kılmak için değil, *Resulullah*'ın namaz tarzını öğretmek maksadıyla o namazı kıldığını anlatmaktadır. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm:* صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي **"Beni namaz kılarken nasıl gördüyseniz siz de öyle kılın"** buyurmuştur. Bu hadisin de râvisi olan *Mâlik İbnu'l- Huveyris*, gördüğünü göstermeyi vazife bilmiştir.

Ancak onun namazı, mescidin imamı bulunan *Ebu Yezîd* künyesiyle mâruf *Amr İbnu Selîme*'nin namazına benzemektedir. Rivayete göre *Resulullah* onu kavmine imam tayin ettiğinde 6-7 yaşlarında çocuk idi. (56) Kavminden *Resûlullah*'a gelen heyet içerisinde Kur'an'ı en çok bilen O olduğu için *Aleyhissalâtu vesselâm* onu imam tayin etmişti. (57)

---

(56) Sonradan, büluğa ermeyenlerin imâmlığı neshedilecektir.

(57) Daha fazla bilgi için Birinci Cilt 425-426. sayfaya bakın.

Bu rivayette dikkat çekilen bir husus, birinci ve üçüncü rek'atlerin ikinci secdesinden sonra yani kıyama kalkma durumlarında önce oturma vaziyetine girilmiş olmasıdır. Hadisin Buharî ve Ebu Dâvud'da kaydedilen bazı vecihleri bu meselede daha açık ifadelere yer verirler. Mesela Ebu Dâvud'da: "*... birinci rek'atin ikinci secdesinden başını kaldırınca oturdu, sonra kalktı*" denir. Buharî'nin rivayetinde: "*... başını ikinci secdeden kaldırınca oturdu ve yere dayandı, sonra kalktı*"denir. Fakihler buna *celsetü'l-istirâha* derler ve bazıları bu hadisten hareketle bu geçici oturmanın (celsetü'l-istirâha'nın) meşruluğuna hükmeder. *Şâfi'î* ve bir grup ehl-i hadis bu görüştedir. *Ahmed İbnu Hanbel* de bu görüşü esas almıştır.

Ancak çoğunluk bu *celsetü'l-istirâha*'yı kabul etmez. Mesela *Tahâvî* hadisin bundan bahsetmeyen vechini esas alarak *Mâlik İbnu'l-Huveyris*'in bir rahatsızlık sebebiyle böyle bir oturmaya yer vermiş olabileceğini söyler. Öyle ise onun oturması, bu oturuş sünnet olduğu için değil, rahatsızlığı sebebiyledir.

Tahâvî'ye itiraz edenler olmuş; *Mâlik İbnu'l- Huveyris*'in hasta olmadığını, onun *Resulullah*'ın namazıyla ilgili bu tasvirinin, kendi rivayeti olan "**Beni namaz kılarken nasıl gördü iseniz siz de öyle kılın**" emrini yerine getirmeye yönelik olduğunu söylemişlerdir. Ancak *Tahâvî*'nin esas aldığı vecihle de istidlâl ederek, *celsetü'l-istirâha*'nın vacib olmadığını, terketmenin de câiz olduğunu göstermek için terkettiğini söyleyen olmuştur.

Celsetü'l-İstirâha'nın müstehap olmadığını söyleyenlere gelince, bunlar şu hadisle istidlâl etmişlerdir: لاَ تُبَادِرُونِي بِالْقِيَامِ وَالْقُعُودِ فَإِنِّي قَدْ بَدَّنْتُ "**Gerek oturmada ve gerekse kıyamda benden evvel davranmayın. Ben artık yaşlandım (bunları yapmakta gecikebilirim).**" Öyle ise *Resulullah*'ın gecikmesi bu sebepten ileri gelmekteydi. Bu durumda aynı şekilde mazereti olmayanın *celsetü'l-istirâha*'da bulunması meşru olmaz. Şu halde çok kısa bir müddete şâmil olan bu oturuş, kıyamlarda meşrû olan yeni bir tekbiri gerektirmez, zaten o da kıyâma geçiş safhalarına dahildir.

Görüldüğü üzere, bu hadis muhtelif yorumlara, münakaşalara sebep olmuştur. Daha fazla teferruata girmeyi gereksiz görüyoruz.

RÜKÛ VE SECDELERİN MİKTARI

2583 ١- عن سعيد بن جبير قال: [سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَحَدٍ بَعْدَ رسولِ اللّهِ ﷺ أَشْبَهَ صَلاَةً بِرَسُولِ اللّهِ ﷺ مِنْ هٰذَا الْفَتَى، يَعْنِي عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ. قَالَ: فَحَزَرْنَا فِي رُكُوعِهِ عَشْرَ تَسْبِيحَاتٍ، وَفِي سُجُودِهِ مِثْلَهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (2583)- *Said İbnu Cübeyr (rahimehullah)* anlatıyor: "*Enes İbnu Malik (radıyallahu anh)'i dinledim şöyle diyordu: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sonra, namazı Resulullah'ın namazına bu derece benzeyen, şu gençten yani Ömer İbnu Abdilaziz'den başka birinin ardında namaz kılmadım.*"

Enes (devamla) dedi ki: "*Rükû'unda on tesbihât, secdelerinde de o kadar tesbihat tahmin ettik.*" [Ebu Dâvud, Sâlat 154, (88); Nesâî, İftitah 166, (2, 224-225).]

AÇIKLAMA:

Hz. Enes, Ömer İbnu Abdilaziz'in rükû ve secdelerinde on kadar tesbihat tahmin ettiklerini söyler. Bu ifadeden *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın rükû ve secdelerde tesbihatı onar kere tekrar ettiği anlaşılır. Böylece bu rivayet, rükû ve secdenin kemali için tesbihatı onar aded tekrar etmek gerekir hükmünde olanları te'yîd eder.

Bu hususta esas olan şudur: Namazını yalnız kılan kimse tesbihatı ne kadar çok tutarsa evladır. *Resulullah*'ın tesbihatı uzun tuttuğunu beyan eden rivayetler *Aleyhissalatu vesselam*'ın tek başına kıldığı namazlarla ilgilidir. Cemaati sıkmadığından emin olan imam için de hüküm böyledir. *Resulullah*'ın bazı rivayetlerde **"Rükû yaptığınız zaman en az üç kere Sübhâne Rabbiye'l-Azîm deyin, secde yapınca da en az üç kere Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ deyin"** buyurmuştur.

2584 ٢- وعن السعدى عن أبيه عن عمه قال: [رَمَقْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ فِي صَلاَتِهِ فَكَانَ يَتَمَكَّنُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ قَدْ رَمَا يَقُولُ سُبْحَانَ اللّهِ وَبِحَمْدِهِ ثَلاَثاً]. أخرجه أبو داود.

2. (2584)- *es-Sa'dî* babasından veya amcasından naklediyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı namazını kılarken dikkatle baktım, rükû ve secdelerinde üçer kere* **sübhanallahi** ve **bi-hamdihi** *diyecek kadar duruyordu."* [Ebu Dâvud, Sâlat 154, (885).]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre musalli, rükû ve secdelerde tesbihat yaparken üçten az söylerse sünneti terketmiş olmaktadır. *Mâverdi*, rükû ve secdelerin mükemmel olması için tesbihat sayısının *onbir* veya *dokuz* veya bunun ortası olan *beş* olmasını tavsiye eder, *"Bir kere söylemek de kâfidir"* der. Tirmizî'nin *İbnu'l-Mubârek, İshak İbnu Râhuye*'den yaptığı rivayete göre, *"imamın beş kere tesbihatta bulunması müstehabtır."* Şu da bir gerçek ki, tesbihatın kemalini gösteren rakam ileri sürmek delile dayanmaz. Namazın uzunluğuna göre tesbihatın sayısı artırılabilir, bunun rakamla kayıdlanması gerekmez. Neylü'l Evtâr'da *"Tesbihat dokuzdan fazla olursa sehiv secdesi gerekir, üçten fazla yapıldığı takdirde çift olmayıp tek olması müstehabtır"* gibi hükümlerin de delile dayanmadığı belirtilir.

2585 ٣- وعند غُندر قال: [غَلَبَ عَلَى الْكُوفَةِ زَمَنَ ابْنِ الأَشْعَثِ مَطَرُ بْنُ نَاجِيَةَ فَأَمَرَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْن عَبْدِ اللّهِ أَنْ يُصَلِّى بِالنَّاسِ. فَكَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَامَ قَدْرَ مَا أَقُولُ: اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَىْءٍ بَعْدُ أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ. لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلاَ مُعْطِى لِمَا مَنَعْتَ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ].

قال الحكم: فذكرت ذلك لعبد الرحمن بن أبى ليلى. فقال: [سَمِعْتُ الْبَرَّاءَ ابنَ عَازِبٍ يَقُولُ: كَانَتْ صَلاَةُ رسولِ اللّهِ ﷺ، قِيَامُهُ وَرُكُوعُهُ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ وَمَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ قَرِيباً مِنَ السَّوَاءِ. قَالَ شُعْبَةُ: فَذَكَرْتُهُ لِعَمْرِو بنِ مُرَّةَ. فَقَالَ: قَدْ رَأَيْتُ ابنَ أَبِى لَيْلَى فَلَمْ تَكُنْ صَلاَتُهُ هَكَذَا]. أخرجه الخمسة.

3. (2585)- *Gunder*'in bir rivayetinde denir ki: *"İbnu'l-Eş'as zamanında Kufe'ye Mataru'bnu Nâciye (adında biri) galebe çaldı. (İbnu Abbâs'ın oğlu) Ebu Übeyde İbnu Abdillah'a halk'ın önüne geçip namaz kıldırmasını emretti. Ebu Ubey-*

de, (namaz kıldırırken) başını rükûdan kaldırdığı zaman ben: **"Allahümme Rabbena ve leke'l-hamdü mil'e's-semâvât ve mil'e'l-ardı ve mil'e mâ şi'te min şey'in ba'du. Ehle's-senâi ve'l-mecdi, lâ mâni'a li-mâ a'tayte ve lâ mu'tiye li-mâ mena'te. Ve lâ yenfe'u zâ'l-ceddi minke'l-ceddü"** *duasını okuyuncaya kadar kıyamda dururdu."* (58)

el-Hakem der ki: *"Bunu ben Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ'ya zikrettim. Dedi ki: "Berâ İbnu'l-Âzib (radıyallahu anh)'i işittim: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kıldığı namazın rükû'u, secdesi, rükû ve secdeden başını kaldırdığı zamanki* ve iki secde arasındaki (fasılaları) birbirine yakın uzunlukta idi" demişti."

Şu'be der ki: *"Ben bunu Amr İbnu Mürre'ye söyledim. O da: "Ben, İbnu Ebî Leylâ'yı gördüm, onun namazı böyle değildi" dedi."*

٤- وفى أخرى للشيخين قال: [كَانَ رُكُوعُ النَّبِىِّ ﷺ وَسُجُودُهُ 2586
وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، مَاخَلاَ الْقِيَامَ وَالْقُعُودَ، قَرِيباً
مِنَ السَّوَاءِ].

4. **(2586)**- Sahiheyn'in diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın rükû ve secdesi ve iki secde arasındaki (fasıla ile), rükûdan başını kaldırdığı zamanki (fasıla)* -kıyam ve ku'ûd (oturma) hâriç- *birbirine yakın miktardaydı."* [Buharî, Ezân 120, 127, 140; Müslim, Salat 194, (471); Ebu Dâvud, Salât 147, (852); Tirmizî, Salât 207, (279); Nesâî, İftitah 114, (2, 197-198).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler rükû ve secde ile bunlar arasındaki fâsılaların uzunluk miktarını tesbite mahsus rivayetlerdir. Bunlar, namazda kıraat ve teşehhüd'ün hafif; rükû, secûd ve onlar arasındaki *tume'nîne* denen fasılaları uzunca tutmaya delildir. (59)

2- Hadiste geçen *"birbirine yakın miktardaydı"* tabiri, rükû ve secde ve aradaki tuma'nîne fasılalarının uzunlukça tam eşit olmayıp bazılarının az-çok kısa, bazılarının da az-çok uzun olduğunu gösterir. Ancak, pek bâriz farklılık yoktur. Bu ifâde açık şekilde kıraat ve teşehhüdün uzatılmadığını, ama rükû ve secdelerin de aceleye getirilmeyip ta'dile uygun şekilde ağır ağır yapıldığını gösterir.

(58) Bu duanın mânası şudur: **"Ey Allah'ım, Ey Rabbimiz, semâvât ve arz dolusu ve bunlardan başka senin istediğin şeyler dolusu hamd sana aittir. Ta'zîm ve senaya layık olan Allah'ım, senin verdiğini önleyecek yoktur. Önlediğini de verecek yoktur. Hiçbir varlık sahibi faydalı olamaz. Varlık sendendir."**

(59) Adıgeçen *tume'nîne*ler hakkında daha geniş bilgi için 2577, 2578, 2582 numaralı hadislerin açıklamasına bakılsın.

Ancak, daha önce kaydettiğimiz üzere *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın uzun sureler okuması (2540, 2550 vs.) da mevzubahistir. Bu rivayetlerle onlar arasında bir teâruz mevcut değildir. Âlimler *Resulullah*'ın bazan öyle, bazan böyle kıldığını, şartlara göre hem uzun hem de kısa sureler okuduğunu belirtmişlerdir.

2587 ٥- وعن زيد بن وهب قال: [رَأى حُذَيْفَةُ رَجُلاً يُصَلِّي فَطَفَّفَ.
فَقَالَ لَهُ حُذَيْفَةُ: مُنْذُ كَمْ تُصَلِّي هَذِهِ الصَّلاَةَ؟ قَالَ: مُنْذُ أَرْبَعِينَ سَنَةً. قَالَ:
مَا صَلَّيْتَ مُنْذُ أَرْبَعِينَ سَنَةً. وَلَوْ مُتَّ وَأَنْتَ تُصَلِّي هَذِهِ الصَّلاَةَ مُتَّ
عَلَى غَيْرِ فِطْرَةِ مُحَمَّدٍ ﷺ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ لَيُخَفِّفُ وَيُتِمُّ وَيُحْسِنُ].
أخرجه البخاري والنسائي، واللفظ له.

5. **(2587)**- *Zeyd İbnu Vehb* anlatıyor: *"Huzeyfe (radıyallahu anh) bir adamın namaz kılarken hîle yaptığını görmüştü.*

"Sen bu namazı ne zamandan beri kılıyorsun?" diye sordu. Adamcağız:

"Kırk yıldan beri!" dedi. Huzeyfe: "Öyleyse kırk yıldan beri namaz kılmadın (bütün kıldıkların boşa gitmiş). Şayet bu şekilde namaz kılarak ölecek olursan Muhammed'in fıtratından başka bir fıtrat üzere öleceksin!" dedi ve ilave etti:

"Kişi namazı hafif kılar (ama buna rağmen) tam kılar, güzel kılar!" [Buharî, Ezân 119, 132; Nesâî, Sehv 66, (3, 58-59).]

AÇIKLAMA:

1- *Hîle* diye çevirdiğimiz kelimenin aslı *tatfîf*dir ve ölçüde, tartıda eksik yaparak hile yapmak manasına gelir. Burada namazı eksik bırakmak, rükünlerin hakkını vermemek manasına gelir. *Buharî*, hadisi iki ayrı babta kaydeder. Bir babın ismi *"musalli rükuyu tamamlamazsa"*; diğer babın ismi *"musalli sücûdu tamamlamazsa"*dır. Şu halde *hîle*'den maksad rükû ve secdeleri alelacele yapıp eksik bırakmaktır. *Huzeyfe (radıyallahu anh)* bu şekilde kılınan namazı *"sanki kılınmamış"* olarak tavsif etmektedir. Nitekim *Resûlullah* da rükû ve sücûdu gerekli şekilde yapıp, tamamlamadan eksik bırakan *Hallâd İbnu Râfi'e:* ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ **"Dön, yeniden kıl, zira sen namaz kılmadın"** demiştir.

Gerek *Resulullah*'ın ve gerekse *Huzeyfe*'nin namazı inkarları, bir rüknünün eksikliği sebebiyledir. Bazı âlimler, bu hadisten hareketle *"namazı terkeden kâfir olur"* hükmüne varmıştır. Ayrıca, hadiste geçen *"Muhammed'in fıtratından başka bir fıtrat üzerine öleceksin"* tâbiri de dikkat çekmiştir. *Fıtrat* kelimesi *din*

manasını da taşır. Bu duruma göre, namazın şartlarına uymadan kılınması *"Muhammed'in dininden başka bir din üzere ölmek"* gibi bir mana ifade etmiş olmaktadır. Bu mana da namazı terkeden kimseyi tekfir edenlere bir delil olmaktadır.

Ancak bir kısım âlimler bunu zecrde mübalağa olarak değerlendirmiş, tekfire taraftar olmamıştır. Bunlar, fıtrat'ın *sünnet* manasını da hatırlatarak *"Muhammed'in sünnetinden başka bir sünnet üzere ölmek"* diye te'vili daha muvafık bulmuşlardır. Bazı âlimler, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burdaki nefyini kemâlin nefyi olarak anlarlar ve misal olarak: لاَ يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ **"Zâni, mü'min olarak zina etmez"** hadisinde zina edenden iman nefyedilmiş gibi görünürse de *"kamil mânada imanın nefyedildiği"* tahkik sonucu ortaya konmuştur. Öyle ise burada da namazın aslı değil, *kemâli* nefyedilmiş olmalıdır demişlerdir. *Hattâbî* der ki: *"Burada fıtrat'ın manası milletdir. (din). Aleyhissalatu vesselam, bu sözüyle adamı kötü davranışı sebebiyle tevbîh etmek istemiştir, tâki gelecekte bu davranıştan vazgeçsin. Bununla dinden çıktığını kastetmemiştir." et-Teymî de: "Namaz, fıtrat olarak tesmiye edilmiştir, çünkü iman bağlarının en büyüğü odur"* der.

Hadisin sonunda namazın mükemmel olması için mutlaka uzun kılınması gerekmediğine de dikkat çekilmiştir: *"Kişi hafif bile kılsa tam ve güzel yapabilir namazını"* denmektedir.

2588 ٦- وعن عبد الرحمن بن شِبْل قال: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ نَقْرَةِ الْغُرَابِ، وَافْتِرَاشِ السَّبُعِ، وَأَنْ يُوطِّنَ الرَّجُلُ بِالْمَكَانِ الَّذِى فِي الْمَسْجِدِ كَمَا يُوطِّنُ الْبَعِيرُ] أخرجه أبو داود والنسائي.

«نقرةُ الغرابِ» المتابعة بين السجدتين من غير طمأنينة بينهما.

«وافتراشُ السبعِ» أن يضع ساعديه على الأرض فى السجود كالكلب وغيره من السباع.

وقوله: «وَأَنْ يُوطِّنَ الرَّجُلُ بِالْمَكَانِ كَمَا يُوطِّنُ الْبَعِيرُ» معناه أن يألف مكاناً معلوماً من المسجد يصلى فيه لا يعدوه كالبعير لا يأوى من عَطَن الإبل إلا إلى مكان قد اعتاده.

6. **(2588)**- *Abdurrahman İbnu Şibl (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) karga gagalamasından, vahşî hayvanlar gibi kolları yaymaktan, kişinin mescidde deve gibi mekan tutmasından nehyetti.*" [Ebu Dâvud, Salât 148, (862); Nesâî, İftitâh 145, (2, 214).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste namazla ilgili üç âdâb beyan etmektedir:

★ İki secde arasında bir miktar oturmaya (tuma'nîne) yer vermeden çabucak ikinci secdeye gitmeyi karga gagalaması olarak tavsif etmiştir. Çünkü karga da bir leşe rastlayınca gagalarını peş peşe aralıksız saplar.

★ Musalli'nin secde sırasında kollarını yere yaymasını da vahşi hayvanların yatma sırasında (ön ve arka) bacaklarını yere yaymasına benzetmiştir. Halbuki kollar yana doğru çıkmış ve dirsekler havada olmalıdır.

★ Namaz kılan kimse mescidde aynı yere alışıp, her gelişinde orada namaz kılmamalıdır. Bu davranış hadiste "*deve gibi mekan tutmak*" tabiriyle yasaklanmıştır. Çünkü develer ağıllarda her seferinde aynı alıştıkları yere ıharak yatmayı tercih ederler.

RÜKÛ VE SÜCÛDUN ŞEKLİ

2589 ١- عن ابن مسعود رضىَ اللّهُ عنهُ قال: [عَلّمْنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ الصَّلاَةَ فَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ. فَلَمّا رَكَعَ طَبَّقَ يَدَيْهِ بَيْنَ رُكْبَتَيْهِ. قَالَ: فَبَلَغَ ذَلِكَ سَعْداً. فَقَالَ: صَدَقَ أخِي كُنَّا نَفْعَلُ هَذَا ثُمَّ أُمِرْنَا بِهَذَا، يَعْنِي الإمْسَاكَ عَلَى الرُّكْبَتَيْنِ]. أخرجه أبو داود والنسائى،

1. **(2589)-** ***İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)*** anlatıyor: ***"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize namazı şöyle öğretti: "Önce tekbir getirdi iki elini kaldırdı. Rükûya gittiği zaman ellerini dizlerinin arasında kavuşturdu."***

Râvi der ki: ***"Sa'd'a bu haber ulaşınca:***

"Kardeşim doğru söyledi. Biz böyle yapardık, sonra şununla emredildik dedi ve bununla diz kapaklarını kavrayıp avuçlamayı kastetti." [Ebu Dâvud, Salât 150, (868); Nesâî, İftitah 90, (2, 184, 185).]

AÇIKLAMA:

Burada, rükû sırasında elleri, *tatbîk* denen bir şekilde koymak mevzubahis olmaktadır. "*Tatbîk*", ellerin avuçlarını -parmakların arasını açmaksızın- birbiri üzerine kapamaktır. Şu halde *İbnu Mes'ud* rükûda ve teşehhüdde birbirine kapanmış vaziyetteki elleri dizlerinin arasına koymuştur. *Nevevî* der ki: *"Bizim ve bütün ülemânın bu meseledeki mezhebi şudur: Sünnet ellerin diz kapakları üzerine konmasıdır. "Tatbîk" ise mekruhtur. Sadece İbnu Mes'ud ve onun iki arkadaşı Alkame ve Esved bu meselede istisnadırlar. Bunlar "tatbîk"in sünnet olduğunu söylerlerdi. Zira onlara bunun neshedildiği ulaşmamış idi. Halbuki Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh)'ın rivayeti neshi ifade etmektedir. Doğrusu, cumhurun benimsemiş olduğu sarih nesihtir."*

Sa'd'ın rivayeti 2643 numaradadır, oraya bakılsın.

2590 ٢- وعن عمر رضى اللّه عنه قال: [سُنَّتْ لَكُمُ الرُّكَبُ فَأمْسِكُوا بِالرُّكَبِ]. أخرجه الترمذى والنسائى.

2. (2590)- *Hz. Ömer (radıyallahu anh) demiştir ki: "Diz kapağı(nı tutmak) sizin için sünnet kılınmıştır. Öyle ise rükûda diz kapaklarını kavrayın."* [Tirmizî, Salât 192, (258); Nesâî, İftitâh 92, (2, 185).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer de rükû sırasında ellerler diz kapaklarını kavranacağını rivayet etmektedir. Bir başka rivayette: *"(Rükûda) sünnet, diz kapaklarından yakalamaktır"* demiştir. Tirmizî'deki rivayette ise şöyle buyurmuştur: *"Diz kapakları peygamberinizin sünnetidir, öyleyse (rükûda) diz kapaklarını yakalayın."* Rivayet Beyhâkî'de şöyle gelmiştir: *"Biz rükûya gittiğimiz zaman ellerimizi dizlerimizin arasına koyardık. Hz. Ömer: "(Namazın) sünnetlerinden biri de dizlerden tutmaktır" dedi." İbnu Hacer* bu rivayetin merfû olduğunu belirtir ve: *"Çünkü der, Sahabî, şu sünnettir, şöyle yapmak sünnettir dedi mi bu ref'e delâlet eder." Merfû* demek *Hz. Peygamber*'e nisbet edilen demektir.

2591 ٣- وعن أبى إسحاق قال: [وَصَفَ لَنَا الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ السُّجُودَ فَوَضَعَ يَدَيْهِ وَاعْتَمَدَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَرَفَعَ عَجِيزَتَهُ وَقَالَ: هٰكَذَا كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَسْجُدُ].

وفى أخرى: «كَانَ رسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِذَا صَلّى جَنَّحَ». أخرجه أبو داود والنسائى.

ومعنى «جَنَّحَ» أى جافى يديه عن جنبيه فصارا له مثل الجناح.

3. (2591)- *Ebu İshak* anlatıyor: *"Berâ İbnu Azib (radıyallahu anh) bize secdeyi şöyle vasfeyledi: Ellerini (yere) koydu, dizleri üzerine dayandı, kalçasını (havaya) kaldırdı ve: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle secde yaparlardı" buyurdu."*

Bir diğer rivayette: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılınca kollarını kanat gibi yanlarına açardı" denmiştir."* [Ebu Dâvud, Salât 158, (896); Nesâî, İftitâh 141, (2, 212).]

2592 ٤- وعن البراء رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ]. أخرجه مسلم والترمذى.

4. (2592)- *Berâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Secde ettiğin zaman ellerini yere koy, dirseklerini (havaya) kaldır."** [Müslim, Salât 234, (494); Tirmizî, Salât 202, (271).]

2593 ٥- وفى رواية للترمذى قال: [قُلْتُ لِلْبَرَاءِ: أَيْنَ كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَضَعُ وَجْهَهُ إِذَا سَجَدَ؟ قَالَ: بَيْنَ كَفَّيْهِ].

5. **(2593)**- Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *''Berâ'ya: ''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) secde edince yüzünü nereye koyardı?'' diye sordum. ''Ellerinin arasına'' diye cevap verdi.''* [Müslim, Salât 234, (494); Tirmizî, Salât 202, (271).]

2594 ٦- وعن عبد اللّه بن مالك بن بحينة قال: [كان النَّبِىُّ ﷺ إِذَا صَلَّى فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدُوَ بَيَاضُ إِبْطَيْهِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

6. **(2594)**- *Abdullah İbnu Mâlik İbni Buhayne (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda secdeye gidince ellerinin arasını, koltukaltı beyazlıkları görününceye kadar açardı.''* [Buharî, Ezân 130, Müslim, Salât 235, (495); Nesâî, İftitah 52, (2, 212).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *ellerinin arasını açmak*'tan maksad ellerini yan taraflarından uzaklaştırmak manasına gelir. *Kurtûbî*, secde sırasında ellerin arasını açmanın hikmetini, secdeyi rahat yapmakla izâh eder: *''Yüz, yere hafifçe dayanmış olur, ne alnı ne de burnu secde sırasında (çöken ağırlıktan) müteessir olmaz ve böylece yere değme sırasında rahatsızlık hissetmez.''* Başka âlimler de: *''Bu şekildeki secde ile, hem a'zami ölçüde tevazu izhar etmiş olur; hem de alın ve burun tembellerin durumuna zıdlık içerisinde yere en iyi şekilde konmuş olur''* demiştir. *Nâsıruddin İbnu'l-Münîr* bu tarz secdede bir başka hikmet görür: *''Her uzuv secdede kendini müstakillen izhar eder ve (diğerlerinden) ayrılır. Böylece tek bir insan, secdesi esnasında, bir çok imiş gibi olur. Bunu icab ettiren husus her bir uzvun tek başına müstakil olması, secdesinde de biri diğerine dayanmama gereğidir. Bu hal, safta birbirine değerek bütünleşmeye zıddır. Çünkü saf hâli, musallilerin tek bir vücut gibi, aralarında birlik izhar etmeleri gereken haldir.''*

2595 ٧- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَفْتَرِشْ ذِرَاعَيْهِ افْتِرَاشَ الْكَلْبِ]. أخرجه الترمذى.

7. **(2595)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Biriniz secde edince kollarını, köpeğin yayması gibi yere yaymasın.''** [Tirmizî, Salât 205, (275); Ebu Dâvud, Salât 158, (901).]

AÇIKLAMA:

Secde sırasında kollar havaya kaldırılacak, yere değdirilmeyecektir. *Resûlullah* yere bırakmanın mekruh olduğunu, yatan köpeklerin bacaklarını yere sermelerine teşbih buyurarak ifade etmiş olmaktadır.

2596 ٨- وعن عامر بن سعد عن أبيه رضى الله عنه: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ أَمَرَ بِوَضْعِ الْيَدَيْنِ وَنَصْبِ الْقَدَمَيْنِ]. أخرجه الترمذى.

8. **(2596)**- *Âmir İbnu Sa'd* babasından *(Sa'd*'dan)(radıyallahu anh) naklediyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (secdede) ellerinin yere konulmasını, ayakların da dikilmesini emretti.*" [Tirmizî, Salât 206, (277, 278).]

2597 ٩- وعن أبى حميد الساعدى رضى اللّهُ عنه قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ: إِذَا رَكَعَ اعْتَدَلَ وَلَمْ يَنْصِبْ رَأْسَهُ وَلَمْ يُقْنِعْهُ وَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكبَتَيْهِ، وَإِذَا أَهْوَى إِلَى الأَرْضِ سَاجِداً جَافَى عَضُدَيْهِ عَنْ إِبْطَيْهِ وَفَتَحَ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ]. أخرجه النسائى.

9. **(2597)**- *Ebu Humeyd es-Sâ'idî (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) rüku yapınca itidali muhafaza eder, başını (yukarı) dikmez, (aşağı da) eğmezdi. Ellerini dizkapaklarının üzerine koyardı. Secde için yere eğilince adalelerini koltuk kısmından yana açardı, ayaklarının parmaklarını da aralardı.*" [Nesâî, İftitah 96, (2, 137); 138, (2, 211).]

1- Teysir, Nesâî'de iki ayrı babta geçen hadisi birleştirmiştir.

2- Rükûda itidalden maksad -*Sindî*'nin açıklamasına göre- vücudun ne fazla yüksek tutulması ne de fazla eğilmesidir. Nitekim arkadan gelen şu ifade, itidalden maksadı açıklamaktadır: "*Başını (yukarı) dikmez, (aşağı da) eğmezdi.*"

2598 ١٠- وعنه أيضاً رضى الله عنه. [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ: كَانَ إِذَا سَجَدَ أَمْكَنَ أَنْفَهُ وَجَبْهَتَهُ مِنَ الأَرْضِ وَنَحَّى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ]. أخرجه الترمذى وصححه.

10. **(2598)**- Yine *Ebu Humeyd (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) secde ettiği zaman, burnunu ve alnını yere koyardı. Ellerini yanlarından aralardı, avuçlarını omuzları hizasına koyardı.*" [Tirmizî, Salât 201, (270).]

2599 ١١- وعن وائل بن حُجْر رضى اللّه عنه قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ إِذَا سَجَدَ وَضَعَ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ، وَإِذَا نَهَضَ رَفَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ].

أخرجه أصحاب السنن.

11. **(2599)**- ***Vâil İbnu Hucr (radıyallahu anh)*** anlatıyor: ***"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) secde edince, yere, dizkapaklarını ellerinden önce koyardı. Kalkınca da ellerini dizkapaklarından önce kaldırırdı."*** [Ebu Dâvud, **Salât 141, (838);** Tirmizî, **Salât 199, (268);** Nesâî, **İftitah 128, (2, 206).]**

2600 ١٢- وفى أُخرى لأبى داود: [فَلَمَّا سَجَدَ وَضَعَ جَبْهَتَهُ بَيْنَ كَفَّيْهِ، وَإِذَا نَهَضَ نَهَضَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَاعْتَمَدَ عَلَى فَخِذِهِ].

12. **(2600)**- ***Ebu Dâvud*'un diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) secdeye gidince alnını ellerinin arasına koydu, kalkınca da dizkapaklarının üzerine kalktı ve dizlerine dayandı."*** [Ebu Dâvud, **Salât 141, (839).]**

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, secdeye giderken önce dizlerin sonra ellerin yere konacağını, secdeden kıyama kalkarken de önce ellerin, sonra da dizlerin yerden kaldırılacağını ifade ediyor. Bu şekilde hareket edilmesi cumhurun müşterek görüşüne göre sünnet kabul edilmiştir.

2601 ١٣- وعن أبى هريرة رضَىَ اللّهُ عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّه ﷺ: إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ، يَضَعُ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

13. **(2601)**- ***Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)*** anlatıyor: ***"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "Biriniz secde edince, devenin çöküşü şeklinde yere çökmesin, yani ellerini dizlerinden önce yere koymasın."** [Ebu Dâvud, **Salât 141, (840, 841);** Tirmizî, **Salât 200, (269);** Nesâî, **İftitah 128, (2, 206-207).]**

AÇIKLAMA:

Bu hadis, önceki hadisi te'yîd eder mahiyettedir. Orada, secde sırasında önce dizlerin sonra ellerin konulması emredilirken, burada ellerin dizlerden önce yere konması yasaklanmakta ve bu hal devenin yere çöküşüne benzetilmektedir.

2602 ١٤ - وعن على رضى الله عنه. [أن النَّبِى ﷺ قال له: يَا عَلِّى إنِّى أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِى، وَأَكْرَهُ لَكَ مَا أَكْرَهُ لِنَفْسِى؛ فَلاَ تُقْعِ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ]. أخرجه الترمذى.

«الاقعاء» فى الصلاة أن يُلصق أليتيه بالأرض وينصب ساقيه ويضع يديه بالأرض كما يقعد الكلب فى بعض حالاته.

و «الاقعاء» عند الفقهاء أن يضع أليته على عقبيه بين السجدتين.

14. **(2602)**- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana şunu söyledi:* **"Ey Ali! Ben, kendim için sevdiğimi senin için de seviyorum, kendim için hoşlanmadığımı senin için de hoşlanmıyorum, öyleyse iki secde arasında ikâ'da bulunma."** [Tirmizî, Salât 209, (282).]

AÇIKLAMA:

İkâ'yı açıklama hususunda âlimler fazlaca ihtilaf ederler. *Nevevî* der ki: *"Göz ardı edilemeyecek gerçek şu ki ikâ' iki çeşittir: Biri, kişinin kabalarını yere yapıştırıp bacaklarını dikmesi ve ellerini de yere koymasıdır, tıpkı köpeklerin ikâsı gibi. Lügatcilerden bir çoğu ve bu meyanda Ebu Ubeyd Ma'mer İbnu'l-Müsennâ ve arkadaşı Ebu Ubeyde el-Kasım İbnu Sellâm kelimeyi böyle açıkladılar. Yasaklama bu çeşit ika ile ilgilidir ve bu mekruhtur.*

İkinci çeşit ikâ'ya gelince, bu iki secde arasında kabalarını ökçeleri üzerine koymaktır." Şu halde yasaklanan ve mekruh addedilen *ika* birincisidir.

2603 ١٥ - وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [نَهَى رسولُ اللّهِ أَنْ يَجْلِسَ الرَّجُلُ فى الصَّلاَةِ وَهُوَ مُعْتَمِدٌ عَلَى يَدَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

وفى أخرى: «نَهَى أَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلَى يَدَيْهِ إِذَا نَهَضَ مِنَ الصَّلاَةِ».

15. **(2603)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazda) kişinin, elleriyle yere dayanarak oturmasını yasakladı."* [Ebu Dâvud, Salât 187, (992).]

Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: ***"[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] namazdan kalkarken kişinin ellerine dayanmasını yasakladı."***

AÇIKLAMA:

Namazın teşehhüd kısmında otururken eller dizlerin üzerine konmalıdır, sünnet olan oturuş budur. Sadedinde olduğumuz rivayetler hiçbir mazeret olmadan, teşehhüd sırasında ellerin dizlerin üzerinden kaldırılıp yere dayanarak oturmayı yasaklamaktadır. Hatta son rivayet, teşehhüdden kalkış sırasında da ellerin yere dayanmasını yasaklamaktadır. *Ebu Hanife*, kalkarken yere dayanmaksızın ayakların sırtı üzerinde kalkmak gerektiğini söylemiştir.

Bu hadisin geniş açıklaması daha önce geçti (2519 numaralı hadis)

2604 ١٦ — وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال : [كَانَ النَّبيُّ ﷺ يَنْهَضُ فِى الصَّلاَةِ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ] . أخرجه أبو داود .

16. **(2604)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda ayaklarının sırtı üzerinde kalkardı.*" [Bu hadis, Ebu Dâvud'da mevcut değildir, ancak Tirmizî'de yer almaktadır. (Salât 214, (288).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî şârihi *Mübârekfûrî*, "*ayaklarının sırtı üzere kalkma*" tabirini, "*Oturmaksızın kalkardı*" diye açıklar ve devamla der ki: "*Bu hadisle, celsetü'l-istirâha'nın* (60) *sünnet olmadığını söyleyenler istidlal ederler. Ancak hadis zayıftır, istidlal edilemez.*"

Tirmizî bu hadisi değerlendirirken "*Ehl-i ilm bununla amel etmiştir*" der. Ancak, *Mubârekfûri* bu ifadeyi de tenkid ederek: "*Tirmizi şayet: "Bu hadisle bazı ehl-i ilim amel etmiştir" deseydi daha iyi olurdu" der.* Hadisle ilgili bazı *münakaşaları aktarmayı gereksiz görüyoruz.*

2605 ١٧– وعن مالك بن الحويرث رضى اللّه عنه. [أَنَّهُ رَأَى النَّبِىَّ ﷺ يُصَلِّى فَإِذَا كَانَ فِى وَتْرٍ مِنْ صَلاَتِهِ لَمْ يَنْهَضْ حَتَّى يَسْتَوِىَ قَاعِداً]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

17. **(2605)**- *Mâlik İbnu'l-Huveyris (radıyallahu anh)*'in anlattığına göre *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ı namaz kılarken görmüştür. Efendimiz, tek rekatte iken, tam bir oturuş vaziyeti almadan kalkmamıştır.*" [Buharî, Ezan 142, Ebu Dâvud, Salât 142, (844); Tirmizî, Salât 213, (287); Nesâî, İftitah 181, (2, 233-234).]

(60) *Celsetü'l-İstirâha*: Birinci rekatle ikinci rekat, üçüncü rekatle dördüncü rekat arasında kıyama geçmeden kısa bir müddet oturma vaziyetinde kalmadır. 2582 numaralı hadisin açıklamasına -4 numaralı kısım- bakılsın.

AÇIKLAMA:

Bu hadis, tek rekatların sonuda kıyama kalkmazdan önce yapılması -*Şâfi'î* gibi bazı fakih ve muhaddislerce benimsenen- *celsetü'l-istirâha*'nın meşruiyyetine delildir. *Mâlik İbnu'l-Huveyris*'ten yapılan bazı rivayetlerde buna yer verildiği halde bazı rivayetlerde yer verilmemiş olması, *celsetü'l- istirâha*'nın meşruiyyetini inkar edenlere delil olmuştur. Bu görüşte olan *Tahavî* bazı rivayetlerde yer verilen *celsetü'l-istirâha*'nın yaşlılık, hastalık gibi bir mazeretten ileri geldiğini söyler ve *"şâyet dinde böyle bir şey olsaydı hususi bir beyanla teşrî edilirdi; böyle bir beyan yoktur"* der.

Bu konuda bazı mütalaaları 2582 numaralı hadişin izahında kaydettik, burada tekrar etmeyeceğiz.

2606 ١٨- وعن نافع: [أَنَّ ابنَ عُمَرَ رضى الله عنهما كَانَ إِذَا سَجَدَ وَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى الَّذِى يَضَعُ عَلَيْهِ وَجْهَهُ، وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ فِى يَوْمٍ شَدِيدِ الْبَرْدِ، وَإِنَّهُ لَيُخْرِجُ كَفَّيْهِ مِنْ تَحْتِ بُرْنُسٍ لَهُ حَتَّى يَضَعَهُمَا عَلَى الْحَصْبَاءِ]. أخرجه مالك.

18. (2606): *Nâfi (rahimehullah)* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhumâ) secde ettiği zaman, ellerini, yüzünü koyduğu şeyin üzerine koyardı. Ben O'nu çok soğuk bir günde gördüm, ellerini (giymekte olduğu) bürnusunun altından çıkarmış çakılların üzerine koymuştu."* [Muvatta, Kasru's-Salat 59, (1, 163).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ellerin de aynen yüz gibi secdede yere değmesinin sünnet olduğunu ifade etmektedir. Secde edilen mahal her ne ise, eller de alın gibi, araya herhangi bir hâil (mâni) girmeden değmelidir. *İbnu Ömer* çok soğuk bir günde bu maksadla elini cübbesinin içerisinden çıkararak soğuk olduğu anlaşılan çakılların üzerine başı ile birlikte koymuştur. Böyle yapmak sünnet olmasaydı cübbesinin gerisinden de ellerini yere koyabilirdi.

Şunu da belirtelim ki, *İbnu Ömer* bunu amelin efdalini tahsil için yapıyordu, vecibe olarak değil. Nitekim Tabiinden birçok kimsenin elleri elbiselerinin içinde olduğu halde secde ettikleri rivayet edilmiştir.

2607 ١٩- وعن مَجْزَأَةَ بن زاهر عن رجل من أصحاب الشجرة اسمه أهبان بن أوس: [وَكَانَ يَشْتَكِى رُكْبَتَيْهِ. فَكَانَ إِذَا سَجَدَ جَعَلَ تَحْتَ رُكْبَتَيْهِ وِسَادَةً]. أخرجه البخارى.

19. **(2607)**- *Mecze'e İbnu Zâhir, Ashâbu Şecere'den Uhbân İbnu Evs'ten* nakletti̇ğine göre, *Uhbân "Diz kapaklarından rahatsızdı, secde ettiği zaman dizkapağının altına minder koyardı."* [Buharî, Megâzi 35.]

2608 ٢٠ – وعن نافع: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ: إِذَا لَمْ يَسْتَطِعِ الْمَرِيضُ السُّجُودَ أَوْمَأَ بِرَأْسِهِ وَلَمْ يَرْفَعْ إِلى جَبْهَتِهِ شَيْئاً]. أخرجه مالك.

20. **(2608)**- *Nafi (rahimehullah)* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle derdi: "Hasta kimse secde etmeye muktedir olamazsa başıyla ima eder, alnına herhangi birşey kaldırmaz."* [Muvatta, Kasru's-Salât 74, (1, 168).]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet, mazereti olanların namaz esnasında bazı kolaylıklardan istifade edebileceğini göstermektedir. Birincide diz kapağının altına, gereğinde yumuşak birşeyler koymaya cevaz verilmektedir. İkincide secde edemeyecek durumda olanların yere ima ederek secde yapacağını ve fakat eliyle bir şey kaldırarak secde yerine geçmek üzere alnına değdirmeyeceğini ifade etmektedir. Ülemânın çoğu bunu mekruh addetmiştir. Ancak *İbnu Abbas (radıyallahu anhüma)* ile *Urve*'nin caiz addettiği bilinir. *İbnu Abdilberr, Ümmü Seleme*'nin rahatsızlığı sebebiyle koluna secde ettiğini kaydeder.

İma'dan maksad, namazda rükû ve secde'ye işaret olmak üzere başı eğmektir. İma ayakta da yapılabilir, oturarak da.

SECDE AZALARI

2609 ١- عن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [أُمِرْنَا النَّبِىُّ ﷺ أَنْ نَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ وَلاَ نَكُفَّ شَعْراً وَلاَ ثَوْباً: الْجَبْهَةِ وَالْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ وَالرِّجْلَيْنِ]. أخرجه الخمسة.

1. **(2609)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize yedi aza üzerine secde etmemizi, saçımızı ve elbisemizi toplamamamızı emretti. Bu azalar şunlardır:* **"Alın, eller, diz kapakları, ayaklar."**

2610 ٢- وفى أخرى. [أَنّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ: الْجُبْهَةِ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلى أَنْفِهِ، وَالْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ، وَلاَ نَكُفَّ الثِّيَابَ وَلاَ الشَّعْرَ]. هذا لفظ الشيخين.

«الْكَفُّ» جمع الثوب باليدين عند الركوع والسجود.

2. **(2610)**- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ben yedi kemik üzerine secde etmekle emrolundum: Alın,** *-ve eliyle burnunu işaret etti-* **eller, diz kapakları, ayakların etrafları. Ne elbiseleri ne de saçı (secde sırasında) toplamayız."** [Buharî, Ezân 133, 134, 137; Müslim, Salât 227-231 (490); Ebu Dâvud, Salât 155, (889, 890); Tirmizî, Salat 203, (273); Nesâî, İftitah 130, (2, 208); İbnu Mâce, İkâmet 19, (883-885).]

İkinci rivayet Sahiheyn rivayetidir.

2611 ٣- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما يرفعه قال: [إِنَّ الْيَدَيْنِ تَسْجُدَانِ كَمَا يَسْجُدُ الْوَجْهُ فَإِذَا وَضَعَ أَحَدُكُمْ وَجْهَهُ فَلْيَضَعْهُمَا، وَإِذَا رَفَعَهُ فَلْيَرْفَعْهُمَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

3. **(2611)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbet ederek buyurdu ki: "Eller de secde eder, tıpkı alnın secde etmesi gibi. Öyleyse, biriniz alnını secdeye koyunca ellerini de koysun. Alnı secdeden kaldırdımı onları da kaldırsın."* [Ebu Dâvud, Salât 155, (892); Nesâî, İftitah 129, (2, 207).]

K U N Û T

2612 ١ – عن أنس رضى اللّه عنه قال: [بَعَثَ النَّبِىُّ ﷺ سَبْعِينَ رَجُلاً لِحَاجَةٍ يُقَالُ لَهُمْ الْقُرَّاءُ فَعَرَضَ لَهُمْ حَيَّانِ مِنْ سُلَيْمٍ، رِعْلٌ وَذَكْوَانُ عِنْدَ بِئْرٍ يُقَالُ لَهَا بِئْرُ مَعُونَةَ. فَقَالَ الْقَوْمُ: وَاللّهِ مَا إِيَّاكُمْ أَرَدْنَا إِنَّمَا نَحْنُ مُجْتَازُونَ فِى حَاجَةِ النَّبِىِّ ﷺ فَقَتَلُوهُمْ. فَدَعَا النَّبِىُّ ﷺ عَلَيْهِمْ شَهْراً فِى صَلاَةِ الْغَدَاةِ، وَذٰلِكَ بَدْءَ الْقُنُوتِ، وَمَا كُنَّا نَقْنُتُ. فَسَأَلَ رَجُلٌ أَنساً عَنِ الْقُنُوتِ، أَبَعْدَ الرُّكُوعِ أَوْ عِنْدَ فَرَاغِ الْقِرَاءَةِ؟ قَالَ: لاَ. بَلْ عِنْدَ فَرَاغِ الْقِرَاءَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

وفى رواية أخرى: «بَعْدَ الرُّكُوعِ».

1. **(2612)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ihtiyaç sebebiyle, kendilerine Kurrâ denilen yetmiş kişiyi yola çıkardı. Süleym aşiretinden Ri'l ve Zekvân adında iki kabile, Bi'r-i Ma'ûna (Ma'ûna Kuyusu) denilen bir suyun yanında bunların önünü kesti.*

Hey'et bunlara: "Biz size gelmedik. Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir ihtiyacı için gidiyoruz" dediler. Ancak öbürleri bunları dinlemeyip öldürdüler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (duruma muttali olduktan sonra) sabah namazlarından sonra bir ay boyu onlara beddua etti. Bu hâdise namazda kunût okumanın başlangıcı oldu. Biz kunut yapmıyorduk."

Abdülaziz İbnu Süheyb der ki: "Bir zât Enes (radıyallahu anh)'e Kunut'dan sorarak:

"Bu, rükûdan sonra mı yoksa kıraatın tamamlanmasından sonra mı?" dedi. Enes:

"Hayır, kıraatin bitiminde" diye cevap verdi."

Bir başka rivayette (*Enes* şöyle) dedi: *"[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ay boyu] rükudan sonra (kunut yaparak bazı Arap kabilelerine beddua etti.)"*

2613 ٢ - وفى أخرى: [قَنَتَ رسولُ اللّهِ ﷺ شَهْراً بَعْدَ الرُّكُوعِ فى صَلاَةِ الصُّبْحِ].

2. **(2613)**- Bir başka rivayette: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazından sonra bir ay boyu kunut yaptı"* denmiştir."

2614 ٣ — ولمسلم: [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَنَتَ شَهْراً بَعْدَ الرُّكُوعِ فى صَلاَةِ الفَجْرِ يَدْعُو عَلَى عُصَيَّةَ].

وللبخارى قال: «كَانَ الْقُنُوتُ فى الْمَغْرِبِ وَالْفَجْرِ».

وفى رواية أبى داود والنسائى: «قَنَتَ شَهْراً ثُمَّ تَرَكَهُ».

3. **(2614)**- Müslim'in bir rivayetinde: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir ay boyu sabah namazında rükûdan sonra kunut yaparak Useyye (kabîlesi)ne beddua etti" denir."*

Buharî'nin bir rivayetinde: *"Kunut, akşam ve sabah namazındaydı" denir."*

Ebu Dâvud ve Nesâî'nin bir rivayetinde: *"Bir ay kunut yaptı sonra terketti" denir.* "[Buharî, Vitir 7, Cenâiz 41, Cizye 8, Megâzi 38, Da'avât 59; Müslim, Mesâcid 297-308, (677-679); Ebu Dâvud, Salât 345, (1444-1445); Nesâî, İftitah 116, (2, 200).]

AÇIKLAMA:

Burada Kunut duasının teşri sebebiyle ilgili rivayetler gözükmektedir. Bu rivayetlerden çıkan neticeyi şöyle hülasa edebiliriz:

1- Hanefilerce Vitir namazının üçüncü rek'atinde okunan Kunut duası, tarih kitaplarına *Bi'r-i Ma'ûna Vak'ası* diye geçen hadiseden sonra teşrî edilmiştir. Bu hadisenin özeti şudur: Hicretin dördüncü yılında *Ebu Berâ Âmir İbnu Mâlik*, Medine'ye gelip *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'den Necid'e İslâm'ı yayacak bir hey'et göndermesini ister. *Resulullah* gidecek heyetin can emniyetinden emin olmadığını söyleyerek müsbet cevap vermek istemezse de *Ebu Berâ*'nın garanti vermesi üzerine, Kurrâ tabir edilen Ehl-i Suffe'ye mensup 70 kişilik bir hey'eti gönderir.

Ancak, bu he'yet Bi'r-i Mauna nâm mevkide pusuya düşürülür. Sadece *Amr İbnu Umeyye ed-Damri* hariç hepsi bu ihanetin kurbanları olarak şehid edilirler.

2- Bu ihanete son derece üzülen *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir ay

boyu, bu ihaneti tezgahlayan *Ri'l* ve *Zekvân* kabilelerine namazda beddua eder.

3- Rivayetler, görüldüğü üzere *kunut* denen bu bedduanın hangi vakitte, hangi rek'atte, re'katin neresinde olduğuna dair bazı farklılıklar ihtiva etmektedir.

Müteakip rivayetler bu mevzuyu tamamlayıcı mahiyettedir.

2615 ٤- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَنَتَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ شَهْراً مُتَتَابِعاً فِى الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ والْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ وَصَلاَةِ الصُّبْحِ، فِى دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ إِذَا قَالَ سَمِعَ لِمَنْ حَمِدَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ الأَخِيرَةِ، يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ سُلَيمٍ عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ، وَيُؤَمِّنُ مَنْ خَلْفَهُ]. أخرجه أبو داود.

4. **(2615)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tam bir ay boyu, hiç aralık vermeden her namazın peşinde, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarında Kunut yaptı. Şöyle ki: Son rek'at'te* **semi'allahu li-men hamideh** *deyince Süleym aşîretinden Ri'l, Zekvân, Useyye kabilelerine beddua ediyor, namazda kendine uyanlar da âmîn diyorlardı."* [Ebu Dâvud, Salât 345, (1443).]

2616 ٥- وعن خُفَاف بن إِيماء الغفارى رضى اللّه عنه قال: [رَكَعَ رسولُ اللّهِ ﷺ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: غِفَارٌ، غَفَرَ اللّهُ لَهَا؛ وَأَسْلَمُ سَالَمَهَا اللّهُ: وَعُصَيَّةُ عَصَتِ اللّهَ وَرَسُولَهُ: اللَّهُمَّ الْعِنْ بَنِى الْحَيَانَ، وَالْعَنْ رِعْلاً وَذَكْوَانَ. ثُمَّ وَقَعَ سَاجِداً]. أخرجه مسلم.

5. **(2616)**- *Hufâf İbnu Îmâ el-Gıfârî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) rükû'ya gitti, sonra başını kaldırdı ve* **"Gıfâr kabilesini Allah mağfiret etsin, Eslem kabilesine Allah selâmet versin, Useyye Allah'a ve Resûlüne isyan etmiştir. Allahım, Benî Lihyân'a lânet et. Ri'l ve Zekvân'a da lânet et"** *deyip secdeye gitti."* [Müslim, Mesâcid 308, (679).]

2617 ٦- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما. [أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فِى الرَّكَعَةِ الأخِرَةِ مِنَ الْفَجْرِ يَقُولُ: اللَّهُمَّ الْعَنْ فُلاَناً وَفُلاَناً، بَعْدَ مَا يَقُولُ سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ. فَأَنْزَلَ اللّهُ عَلَيْهِ:

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ].

أخرجه البخارى والترمذى.

6. **(2617)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazının son rekatinin rükû'undan başını kaldırınca* **semi'allahu limen-hamideh Rabbenâ ve leke'l-hamd** *dedikten sonra şöyle söylediğini işitmiştir:* **"Allahım falancaya falancaya lânet et!"** *Allah Teâla Hazretleri bunun üzerine şu mealdeki ayeti indirdi:* **"(Kullarımın) işinden hiçbir şey sana ait değildir. (Allah) ya onların tevbesini kabul eder, yahud onları, kendileri zâlim (kimse)ler oldukları için, azablandırır"** (Al-i İmrân 128). [Buhârî, Tefsir, Al-i İmran 9, Megâzi 21, İ'tisâm 17; Tirmizî, Tefsir Al-i İmrân (3007); Nesâî, İftitah 121, (2, 203).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi Nesâî: *"Kunutta münâfıkların lanetlenmesi"* başlığını taşıyan bir babta verir. Hadisin başka vecihlerinde kaydedilen sarâhat, burada lanetlenen kimselerin *Bî'r-i Mâuna vak'ası* ile alakası olmadığını gösterir. Çünkü, diğer rivayetlerde bu şahısların ismi kaydedilmiştir: *Saffân İbnu Ümeyye, Süheyl İbnu Umeyr, Hâris İbnu Hişâm, Amr İbnu'l-Âs.* Allah bilahere bunların hepsine de hidayet vermiştir.

2618 ٧- وعن الحسن. [أَنَّ عُمَرَ بنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ جَمَعَ النَّاسَ عَلَى أُبَيِّ بنِ كَعْبٍ فَكَانَ يُصَلِّى لَهُمْ عِشْرِينَ لَيْلَةً وَلاَ يَقْنُتُ بِهِمْ إلاَّ فى النِّصْفِ الْبَاقِى. فَإِذَا كَانَتِ الْعَشْرُ الْأَوَاخِرُ تَخَلَّفَ فَصَلَّى فى بَيْتِهِ. وَكَانُوا يَقُولُونَ: أَبِقَ أُبَىٌّ]. أخرجه أبو داود.

7. **(2618)**- *Hasan Basri (rahimehullah)* anlatıyor: *"Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh), halkı, Übey İbnu Ka'b üzerinde topladı. O, bunlara ramazanda yirmi gece namaz kıldırdı. Bu esnada (vitirlerde) sadece son yarıda kunut yaptı, daha önce hiç kunut yapmadı. Son on kalınca cemaate gelmedi, terâvihi evinde kıldı. Halk: "Übey (cemaatten) kaçtı" dedi."* [Ebu Dâvud, Salât 340, (1428, 1429).]

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerin tasrihine göre *Hz. Ömer* erkeklere ve kadınlara ayrı ayrı

imam tayin etmişti. Erkeklerin *imamı Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh)*, kadınların da imamı *Süleymân İbnu Ebî Hasme* idi.

Rivâyet *Übey İbnu Ka'b*'ın ramazanın ilk on gecesinde vitir namazlarında Kunut duası okumadığını, ikinci on gecede okuduğunu bildirmektedir. Son onunda mescidde kılmadığı için evinde okuyup okumadığı belirtilmiyor. Bu esnada namazı *Hz. Muâz* kıldırmıştır.

Halk Übey İbnu Ka'b'ın teravih kıldırmak üzere mescide gelmeyişini hoş karşılamamış olacak ki, hakkında *"kaçtı"* kelimesini kullanmışlardır. Arapçada أبق aslında kölenin efendisinden kaçmasıdır.

Ubeyy İbnu Ka'b'ın son onda vitri evde kılmasının sebebiyle ilgili muhtelif tahminlerde bulunulmuştur. Bunlardan birine göre radıyallahu anh, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine uymak için böyle yapmıştır.

Kunut'un ramazanın tamamında mı yarısında mı okunduğu da ihtilaflıdır. Umumiyetle ikinci yarısında okunduğu te'yîd edilir.

2619 ٨- وعن الحسن بن علي بن أبي طالب رَضِيَ اللّه عَنْهُمَا قَالَ: [عَلَّمَنِي رَسُولُ اللّهِ ﷺ كَلِمَاتٍ أَقُولُهنَّ فِي الْوَتْرِ: اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِي وَلاَ يُقْضَى عَلَيْكَ، وَإِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ]. أخرجه أصحاب السنن.

8. **(2619)**- *Hasan İbnu Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana vitirde okuduğum bir dua öğretti. Şöyle ki:* **"Allahım! Beni hidâyet verdiklerinden kıl, âfiyet verdiklerinden eyle. Beni, işlerini üzerine aldıkların arasına koy. (Ömür, mal, ilim, v.s'den) verdiklerini hakkımda mübârek kıl. Vukûuna hükmettiğin şerlerden beni koru. Sen dilediğin hükmü verirsin, kimse seni mahkum edemez. Sen kimin işini üzerine aldıysan o zelil olmaz. Rabbimiz! Sen münezzehsin, muallâsın."** [Ebu Dâvud, , Salât 340, (1425, 1426); Tirmizî, Salât 341, (464); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl, 51, (3, 248).]

2620 ٩- وعن علّي بن أبي طالب رضى اللّه عنه. [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ كَانَ يقُولُ فى آخِرِ وَتْرِهِ: اللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكِ، وَأعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ

مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ]. أخرجه أصحاب السنن.

9. **(2620)**- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vitrinin sonunda şunu okurdu:* **"Allahım! Senin gadabından rızana sığınırım, cezandan affına sığınırım, Senden sana sığınırım. Sana (layık olduğun) senayı saymaya gücüm yetmez. Sen, kendini sena ettiğin gibisin."** [Ebu Dâvud, Salat 340, (1427); Tirmizî, Da'avat 123, (3561); Nesâî, Kıyamu'l-Leyl 51, (3, 248-249).]

AÇIKLAMA:

Bazı şarihler bu duanın selamdan sonra okunduğunu söylerler. Nitekim Nesâî'nin rivayetlerinin birinde: *"(Aleyhissalatu vesselam) namazından çıkıp, yatmaya hazırlanırken okurdu"* denmiştir. Bu te'vil, duanın vitir namazında da okunmasına mani değildir. Esasen rivayetin zahiri bunu ifade eder.

2621 ١٠- وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [أَفْضَلُ الصَّلاَةِ طُولُ الْقُنُوتِ]. أخرجه مسلم والترمذى.

والمراد «بِالْقُنُوتِ» هنا القيام.

10. **(2621)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* demiştir ki: *"En efdal namaz, kunûtu uzun olandır."* [Müslim, Müsâfirin 164, (756); Tirmizî, Salât 285, (387).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis namazda okunan kunut üzerinedir. Son rivayet, Teysir'de *Hz. Câbir*'in kendi sözü gibi nakledilmiş. Tirmizî'de ise merfu olduğu açıktır: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a: *"Hangi namaz efdaldir?"* diye sorulunca: **"Kunutu uzun olandır?"** diye cevap vermiştir. Ancak ülemâ buradaki *kunut*'tan maksadın kıyam olduğunu belirtir. Hadis, böylece namazda kıraatı mümkün mertebe uzun kılmaya teşvik etmiş olmaktadır.

Hadis ayrıca, kıyam'ın rükû ve sücuddan efdal olduğunu da ifade etmektedir. Başta *Şâfi'î,* bazı âlimler bu görüştedir.

2- Vitir duası olarak farklı rivayetlerin varlığı, *Resulullah*'ın bunların hepsini okuduğunu ifade eder.

TEŞEHHÜD

2622 ١- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [عَلَّمَنِي رَسُولُ اللّهِ ﷺ التَّشَهُّدَ، كَفِّى بَيْنَ كَفَّيْهِ كَمَا يُعَلِّمُنِى السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ: التَّحِيَّاتُ لِلّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّهِ].

زاد فى رواية بعد عباد اللّه الصالحين «فَإِنَّكُمْ إِذَا فَعَلْتُمْ ذٰلِكَ فَقَدْ سَلَّمْتُمْ عَلَى كُلِّ عَبْدٍ صَالِحٍ فِى السَّمَاءِ وَالأَرْضِ».

1. **(2622)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana, avucum avuçlarının içinde olduğu halde, Kur'an'dan sure öğretir gibi teşehhüd'ü öğretti.* **"Tahiyyat, tayyibât ve salavât** (61) **Allah içindir. Ey Nebi, selam, Allah'ın rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun. Selam bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine de olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resulüdür."**

Bir rivayette *"Allah'ın sâlih kulları"* ibaresinden sonra şöyle denmiştir: **"Siz bu teşehhüdü yaptınız mı semâ ve arzdaki bütün salih kullara selam vermiş olursunuz."**

2623 ٢- وفى أخرى: [ثُمَّ يَتَخَيَّرُ مِنَ الثَّنَاءِ مَا شَاءَ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

2. **(2623)**- Bir diğer rivayette: **"(Teşehhüdden) sonra dilediği senayı yapmakta muhayyerdir"** denmiştir.

2624 ٣- وفى رواية أبى داود. [وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ثُمَّ لِيَتَخَيَّرْ أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ فَيَدْعُو بِهِ].

---

(61) Bu kelimeler az ilerde ayrı ayrı açıklanacak.

3. **(2624)**- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: **"Şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir" (dersiniz). Sonra her biriniz hoşuna giden duayı seçip onunla dua etsin."**

2625 ٤- ولأبى داود فى أخرى: [وَكَانَ يُعَلِّمُنَاهُنَّ: أَىْ هٰذِهِ الدَّعَوَاتِ كَمَا يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ: اللَّهُمَّ أَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِنَا، وَأَصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِنَا، وَاهْدِنَا سُبُلَ السَّلاَمِ. وَنَجِّنَا مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلى النُّورِ، وَجَنِّبْنَا الفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ، وَبَارِكْ لَنَا فِى أَسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وَقُلُوبِنَا وَأَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا، وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ. وَاجْعَلْنَا شَاكِرِينَ لِنِعْمَتِكَ مُثْنِينَ بِهَا قَابِلِيهَا وَأَتِمَّهَا عَلَيْنَا].

4. **(2625)**- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "... *bize onları öğretirdi veya şu duaları bize teşehhüdü öğrettiği gibi öğretirdi:* **"Allah'ım! Kalplerimizi birleştir, aramızdaki geçimsizliği düzelt. Bizi selamet yollarına sevket, zulümâttan nûra kavuştur. Bizi, çirkinliklerin açık ve gizli olanlarından uzak tut. Kulaklarımızı, gözlerimizi, kalplerimizi, zevcelerimizi ve çocuklarımızı hakkımızda mübarek ve hayırlı kıl. Tevbelerimizi kabul et, sen rahimsin, tevbeleri kabul edersin. Bizleri verdiğin nimetlere şâkir, onlarla senâ edici, onları kabul edici kıl, onları (ahirette de nasib ederek) hakkımızda tamamla."**

2626 ٥- وله فى رواية أخرى: بعد [وأشهد أن محمداً رسولُ اللّهِ: إِذَا قُلْتَ هَذَا أَوْ قَضَيْتَ هٰذَا فَقَدْ قَضَيْتَ صَلاَتَكَ، إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَاقْعُدْ].

5. **(2626)**- Yine Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde: **"Şehâdet ederim ki Muhammed Allah'ın elçisidir"** cümlesinden sonra şöyle denir: **"Bunu söyledin veya şehadeti ifa ettin mi, namazını ifa ettin demektir. Kalkmak istersen kalk, oturmak istersen otur."**

2627 ٦- وفى أخرى للنسائِى: [كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِىِّ ﷺ نَقُولُ: السَّلاَمُ عَلَى اللّهِ، السَّلاَمُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ، فَقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَقُولُوا السَّلاَمُ عَلَى اللّهِ فَإِنَّ اللّهَ هُوَ السَّلاَمُ. وَلَكِنْ قُولُوا التَّحِيَّاتُ]. الحديث.

6. (2627)- Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la namaz kılınca:* **"Selam Allah'ın üzerine, selam Cibril ve Mikail üzerine olsun"** *derdik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Selam Allah'ın üzerine olsun demeyin. Zira Allah Selam'ın kendisidir. Ancak şöyle deyin: "Tahiyyat... Allah içindir..." [Buharî, Ezân 148, 150, el-Amel fi's-Salât 4, İstizân 3, 28, Da'avât 17, Tevhid 5; Müslim, Salat 55-61, (402-403); Ebu Dâvud, Salât 182, (968-969); Tirmizî, Salat 215, (289); Nesâî, İftitah 189, (2, 237).]

AÇIKLAMA:

1- *Teşehhüd*, lügat olarak şehadet getirme demektir. Şehadet getirmeden maksad **"Eşhedü en lâilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve Resûlühû"** şeklinde kalıplaşmış olan *kelime-i şehadeti* telaffuz etmektir. Bu cümlede Allah'ın birliğini ve *Hz. Muhammed*'in peygamberliğini kabul ve ilan vardır. Kişi bunu samimiyetle söyledimi İslâmî imanını ifade etmiş olur. İslam akidesini özetleyen bu kelime-i şehadetin dinde mümtaz bir yeri ve üstün bir değeri vardır. Bunun sıkça telaffuzu tavsiye edilmiş, en kıymetli zikirlerden biri addedilmiştir. Bu sebeple, namaz gibi İslâm'ın en mühim alamet ve ibadetinde bunun yer alması gerekmiştir.

2- Bir de *teşehhüd*, namaz ıstılahı olarak ka'delerde okunan ve içerisinde şehadetin'de yer aldığı hususi zikrin adıdır. Bu zikre tağlib tarikiyle teşehhüd denmiştir.

3- *Teşehhüd* kelimesi, dua adı olduğu gibi namazda bu duanın okunduğu bölümün de adıdır. Bu kısım, içinde başka ezkârlar da okunmasına rağmen *teşehhüd* adını alır. Çünkü diğer okunanlar tâli, teşehhüd asıldır ve bunun diğerlerine nazaran ehemmiyet ve şerefi üstündür.

Şu halde bir başka ifadeyle *teşehhüd*, namazın her iki rek'atten sonra oturulan kısmıdır. Bu manada *celse* ve ka'de kelimeleri de kullanılmıştır. Üç ve dört rek'atli namazlarda birinci ve ikinci teşehhüd olmak üzere iki ayrı teşehhüd mevzubahistir. İki rekatli namazlarda ise ikinci rekatin sonunda olmak üzere tek teşehhüd vardır. Üç ve dört rek'atli namazların birinci teşehhüdüne *ka'deyi ûlâ* veya *celse-i ûlâ* dendiği gibi ikinci ve son teşehhüde de *ka'de-i uhra, ka'de-i âhire* veya *celse-i uhra, celse-i âhire* gibi değişik tabirler kullanılmıştır.

4- Sadedinde olduğumuz rivayetler bu ka'delerde okunacak teşehhüd ve duaları tanıtmaktadır. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yapılan rivayetlere göre, *teşehhüdlerin* elfazı farklılıklar arzeder. Bu sebeple Şâfi'îlerin benimsediği rivayetle, Hanefîlerin benimsediği rivayet değişince elfazda da bazı farklılık-

lar araya girer. Ancak birinci ka'dede okunacak teşehhüdle ikinci ka'dede okunacak teşehhüdün farklı olması diye bir mesele mevzubahis değildir. *Buhârî*'nin: "*Birinci (ka'de)de teşehhüd*", "*ikinci (ka'de)de teşehhüd*" diye iki ayrı bab tanzim etmesi, okunacak elfazın farklılığından gelmez, iki teşehhüde terettüp eden hükmün farklılığından gelir. Zira bazı alimler ikinci ka'dede teşehhüd okumaya vâcib derken birincideki teşehhüde *vâcib* dememiştir. Seleften *Ömer İbnu'l-Hattâb, Hasan Basri, Şâfi'î*, bir rivayette *Ahmed İbnu Hanbel, Leys, İshâk, Taberi (rahimehumullah)* vacib diyen cumhur meyanında yer alırlar. Ehl-i rey de denen Hanefiler: "*Teşehhüd ve ondan sonra okunan salât müstehabtır, vacib değildir, teşehhüd miktarı oturmak vâcibtir*" demiştir.

Hanefiler *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)*'un rivayet ettiği teşehhüdü esas alırken Şâfi'îler 2628 numarada kaydedeceğimiz *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)*'ın teşehhüd duasını esas alırlar. *İbnu Mes'ud* rivayetinin yirmiden fazla farklı tarikten rivayet edildiği bilinmektedir. *İbnu Mes'ud*, bunu *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ağzından kelime kelime öğrendiğini, *Resulullah*'ın bunu insanlara öğretmesini kendisine emrettiğini belirtir. *Ahmed İbnu Hanbel* de *İbnu Mes'ud* rivayetini benimsemiştir. *İmam Mâlik, İbnu Ömer*'den rivayet edilen teşehhüdü esas almıştır.

Ülemâ rivayet edilen teşehhüdlerden herhangi birinin okunmasının cevazında ittifak etmiştir.

5- Teşehhüd duası *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mirac hadisesinin Cenâb-ı Hak'la mülakat sahnesini aksettirir. Şöyle ki: *Fahr-i Kainat*, ubudiyet dairesinin Rububiyet dairesindeki halktan Hakk'a bir elçi olarak kurbiyet-i İlâhiyyeye mazhar olunca, temsil ettiği ibadullah adına Cenâb-ı Hakk'a bir nevi selam olarak hitapta bulunuyor:

"Tahiyyat, tayyibat ve salavât Allah içindir." Cenâb-ı Hakk, huzuruna gelip selam (ve hediye) makamında Habib-i Kibriyasının sunduğu bu hitaba şöyle cevap verir:

"Ey Nebi, selam, Allah'ın rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun!"

Resul-i Ekrem, Cenâb-ı Hakk'ın bu selamını, kendisi ve o sırada mümessili olduğu ibadullah adına şöyle alır:

"Selam bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine olsun!"

Hakk ile halkın temsilcisi arasında cereyan eden bu mükalemeye şahid olan *Cebrail (aleyhisselam) şehâdetini* beyan eder:

"Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resulullah!"

Şu halde, *mü'minin miracı* olarak tavsif edilen namazdaki teşehhüd, ruhen ve kalben hüşyar olan mü'minlere, günde beş vakit, Resulullah'ın kulluk hayatındaki en zirve, en münteha makam olan Mirac safhasını yaşatmaktadır.

6- Teşehhüd'de geçen bazı tâbirler:

★ *et-Tahiyyât, tahiyye*'nin cem'idir, selâm manasınadır. Bazı âlimler *bekâ, azâmet, âfetlerden ve noksanlıklardan selâmet, melik gibi* başka manalar da ileri sürmüşlerdir. *Ebu Sa'îd ed-Darîr* der ki: *"Tahiyye, Melik'in kendisi değil, Melik'e selâmda kullanılan kelâmdır. Hattâbî: "Arapların meliklerini selamladıkları hususi kelimelerdir.."* der. *İbnu Kuteybe: "Onunla sadece Melik selamlanır, her bir melik'in kendine has bir tahiyyesi vardır, bu sebeple kelime cemî halde gelmiştir. Sanki mana şöyledir: "Mülûk'un selamlanmasında kullanılan tahiyyelerin hepsi Allah'a layıktır." Hattâbi* ve sonra da *Bagavî* şöyle der: *"Onların tahiyyelerinde Allah'ı senâya sâlih olan hiçbir şey yoktur. Bu sebeple, onların meliklerini selamlamada kullandıkları tabirlerin kendileri terkedildi, bu tahiyyeden sadece ta'zîm manası alınıp kullanıldı ve şöyle denilmesi emredildi:* **"Tahiyyat Allah içindir."** Yani *"Ta'zimin bütün envâı ve çeşitleri Allah'a mahsustur..."*

Muhibbu't Taberî tahiyye için yapılan açıklamaları te'lif edici bir üslubla şöyle der:

"Tahiyye lafzının, zikri geçen bütün manalarda müşterek olması da ihtimalden uzak değildir."

Bediuzzaman merhum, *tahiyyat*'la hayat sahiplerinin hayatlarıyla ortaya koydukları tesbihatların kastedildiğini ifade eder: *"Resul-ü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) o gecede (Mirac gecesinde) Cenâb-ı Hakk'a karşı selam yerinde* **et-Tahiyyâtu lillah** *demiş. Yani: "Bütün zî-hayatların hayatlarıyla gösterdikleri tesbîhât-ı hayatiyye ve Sânilerine (yaratıcılarına) takdim ettikleri fıtri hediyeler,* **"Ey Rabbim sana mahsustur. Ben dahi bütün onları tasavvurumla ve imanımla sana takdim ediyorum."**

★ *es-Salavât, salat*'ın cem'idir. Dua manasına geldiği gibi, cemi haliyle beş vakit namazın kastedildiği, ayrıca daha umumî olarak bütün şeriatlerde gelmiş bulunan farzlar, nafileler nev'inden her çeşit ibadetin kastedildiği de söylenmiştir. Bazı âlimler: *"Bütün ibadetlerdir."* Bazı âlimler: *"et-Tahiyyat, kavlî ibadetlerdir; es-salavât ise fii'lî ibadetlerdir, et-Tayyibât da mâlî sadakalardır"* demiştir.

Bedi'üzzaman, es-Salavât'ı: "Zi-hayatın hülasası olan bütün zî-ruhun ibâdât-ı mahsusaları" olarak açıklar.

★ *et-Tayyibât tayyibe*'nin cem'idir. Güzel, tâhir (temiz), hoşa giden şey gibi manalara gelir. *İbnu Hacer: "Kelamdan güzel olanı"* diye açıklar. Sadedinde olduğumuz hadiste Allah'ı sena etmede kullanılması güzel ve muvafık olan kelâm olarak açıklar, bu kelama melikleri selamlamada kullanılmış olsa bile Allah'ın sıfatlarınada uygun düşmeyenlerin girmemesi gerektiğini belirtir. *Tayyibâtla* ilgili olarak farklı alimlerce şu tefsirler de teklif edilmiştir:

★ Zikrullahtır.

★ Sâlih sözlerdir, dua ve sena gibi....

★ Salih amellerdir, bu daha âmmdır, yani ef'al, ekvâl, evsâf buna dahildir.

İbnu Dakiku'l-Îd der ki: *"Tahiyye, selama hamledilirse, mana şöyle takdir edilir: "Meliklerin ta'zim edildiği tahiyyeler dâimi olarak Allah'a aittir; eğer beka'ya hamledilirse onun Allah'a ait olacağında zaten şüphe yok (çünkü yalnız O bakidir). Hakiki mülk, gerçek ve tam büyüklük de öyle. Eğer salât "ahd" veya "cins"e hamledilecek olursa mana şöyle takdir edilir: "Salât'ın Allah'a ait olması vacibtir, onunla Allah'tan başkasının kastedilmesi câiz değildir. Eğer rahmete hamledilecek olursa "Allah'a aittir (veya Allah içindir)" sözünün manası şöyle olur: "Allah bununla mütefeddil (gayrından üstün)dür, çünkü tam rahmet Allah'a aittir onu dilediğine verir." Eğer duâ'ya hamledilirse, mana açıktır. et-Tayyibat'a gelince, onu akvâl ile tefsir ettim. Belki onun daha âmm bir şeyle tefsiri daha uygundur (evlâdır); böylece hem ef'ale hem akvâle ve hem de evsâf'a şâmil olur."*

Kurtûbi de şunları söyler: *"Allah'a aittir,(لله) kavlinde ibadette ihlâsa (yani ibadetin sadece Allah için yapılmasına tembih ve uyarı var. Yani bu (ibadet) sadece Allah için yapılır. Mamafih bununla: "Meliklerin mülkünün ve zikri geçenlerin hepsinin hakikatte Allah'a ait olduğunu" itiraf etmek murad edilmiş olması da muhtemeldir."*

★ *es-Selâm*: Alimlerin açıkladığı üzere *selam*, *"Selâmet"* manasına mastardır, her çeşit ayıp, afet, noksanlık ve fesaddan azade olmak berî olmak manasınadır. Allah'ın isimlerinden biridir ve noksanlardan sâlim demektir. Burada masdar isim yerine kullanılmıştır, böylece mana daha da kuvvetlenmiş, mübalağa kazanmıştır. *Esselamu aleyke (selam üzerine olsun)* sözümüzün manası duadır yani, *kötülüklerden selâmette olasın* demektir. Şu da denmiştir: *"Bunun manası: Selam ismi üzerine olsun demektir, sanki Aziz ve Celîl olan Allah'ın ismi ile ona hayır temenni etmiştir."*

Selam kelimesinin başına elif-lâm gelmesiyle kelime *es-Selâm* diye ma'rife kılınmıştır. Marifelik *ahd-i takdiri* olarak alınırsa mana şöyle olur: *"Geçmiş ne-*

bi ve resullere tevcih edilen bu selam, "Ey nebi, sana olsun. Keza önceki ümmetlere tercih edilen selam bize ve kardeşlerimize olsun."

Sözkonusu ma'rifelik *cins* için olursa mana şöyle olur: *"Herkesin ne olduğunu, kimden sadır olup kime indiğini iyi bildiği selam hakikatî, senin ve bizim üzerimize olsun."*

Hakimu't-Tirmizî der ki: *"Bütün halkın namazlarında yaptıkları bu selam (ateşten selamette olma) duasında hisse sahibi olmak isteyen salih olmalıdır, aksi takdirde bu büyük faziletten mahrum kalır." Fâkihâni* de şunu der: *"Musalli, bunu okurken bütün peygamberleri, melekleri ve mü'minleri hatırlamalıdır, ta ki sözü maksadına tevâfuk edip uygun düşsün."* Alimler, tahiyyatın manası, tahiyyatla ilgili akla gelecek bazı sorular ve cevaplarıyla ilgili geniş açıklamalara yer vermişlerdir. Bazı teferruatı burada keserek, bahsin sonunda (2635. hadisin arkasından) *Bediüzzaman*'ın kıymetli bir açıklamasını kaydedeceğiz.

7- Teşehhüd'den Sonra Dua:

2623 ve 2624 numaralı rivayetlerde *(ka'de-i âhire'de) teşehhüd* okunduktan sonra istenen sena ve duaların yapılabileceği belirtilmiş, müteakip rivayetlerde de okunacak dualardan örnekler verilmiştir. 2626 numaralı rivayette ise teşehhüdle birlikte kalkılabileceği belirtilmiştir. **Bu rivayetlerden çıkan hüküm şudur:**

★ Teşehhüdden sonra ka'de-i âhirede bir kısım sena ve dualar okunabilir, okunacak dualar belli ölçüde ihtiyâridir. Dileyen dua okumayabilir de.

Hanefi kaynaklar teşehhüdde okunacak duaların Kur'an'da gelmesi veya hadislerde sâbit olması şartını koşarlar.

2628 ٧- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ، فَكَانَ يَقُولُ: التَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ لِلّهِ. السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّهِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، وهذا لفظ مسلم.

7. **(2628)**- *İbnü Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, Kur'an'dan sure öğrettiği gibi teşehhüdü öğretirdi. Şöyle derdi:* **"Tahiyyat, mübârekat, salavât, tayyibât Allah içindir. Ey Nebi selam, Allah'ın rahmet ve bereketi sana olsun. Selam bize, Allah'ın sâlih kullarına**

olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûlüdür."

2629 ٨- وعند الترمذى: [سَلاَمٌ عَلَيْكَ، سَلاَمٌ عَلَيْنَا بِغَيْرِ ألِفٍ وَلاَمٍ].

8. **(2629)**- Tirmizî'de şöyle gelmiştir: "....*Selam sana olsun, selam bize olsun." Yani her iki "selam" kelimesi de elif-lamsızdır."* [Müslim, Salât 60, (403); Ebu Dâvud, Salât 182, (974); Tirmizî, Salât 216, (290); Nesâî, İftitâh 193, (2, 242-243).]

AÇIKLAMA:

Teşehhüdde Şâfi'îlerin esas aldığı *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* rivayetini görmekteyiz. *İbnu Mes'ud* rivayetiyle karşılaştırınca iki küçük fark var:

1) Burada mübârekât ziyadesi.

2) Hadisin Tirmizî'deki vechinde *selam* kelimeleri elif-lamsız olarak gelmiştir. Halbuki *İbnu Mes'ud* rivayetinde *es-Selamu* şeklinde elif-lâmlı idi.

el-Mübârekât, "bereket" kelimesinden gelir. Lügat olarak, devenin yere çöküp orada kalmasını ifade eder. Kelime bu asıldan *"devamlı"* manasında kullanılmıştır. Sözgelimi salavâtlarda **"Allahümme bârik ala Muhammedin"** deyince: اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ **"Allahım, Muhammed'e verdiğin şeref, kerâmet, hayır vs.'yi dâim kıl"** demiş oluyoruz. Yine aynı asıldan *bereket*, **"ziyâde"** manasında kullanılır. Şârihler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen *mübarekât*'ı *nâmiyât* diye açıklar. *Nâmiyât, "artanlar", "büyüyenler"* demektir. Artan. büyüyen şeyin ne olduğu hadiste tasrîh edilmemiştir, yani mutlak bırakılmıştır. Anlaşılmaya en yakan olarak *"çok hayır"* diyebiliriz. *Mübârekât* ile *Bediüzzaman, "Bütün medâr-ı bereket ve tebrik ve bârekallah dediren ve "mübârek" denilen ve hayatın ve zi-hayatın hülâsası olan mahluklar, hususan tohumların ve çekirdeklerin, danelerin, yumurtaların fıtrî ibâdetlerini...."* anlar. Böylece, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselam)* Mirac'ta, bunları da Cenâb-ı Hakk'a takdim ederek: *"... Bu mübarek canlıların ibadetleri de Allah'a aittir"* demiş olmaktadır.

Selam kelimesinin *İbnu Abbâs* rivayetinde elif-lâmsız gelmiş olması dikkat çekecek bir incelik taşımaz. *Nevevî*, elif-lam'lı da olabileceğini elif-lamsız da olabileceğini, Arap dili yönünden her ikisinin de caiz olduğunu, manada değişiklik olmadığını ancak elif-lamlı olmasının efdal olduğunu söyler. *İbnu Hacer, İbnu Mes'ud* rivayetinde hep elif-lamlı olduğunu, ihtilafın *İbnu Abbâs* rivayetinde bulunduğunu belirtir.

2630 ٩- وللنسائي عن أبي موسى رضى اللّه عنه: [أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ].

9. **(2630)**- *Ebu Musa (radıyallahu anh)*'dan Nesâî'nin yaptığı bir rivayette şöyle gelmiştir: **"... Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, tektir, şerîki yoktur, Muhammed de O'nun kulu ve Resûlüdür."** [Nesâî, İftitah 192, (2, 242).]

2631 ١٠- وله فى أخرى عن جابر رضى اللّه عنه قال: [تَعَلَّمْنَا التَّشَهُّدَ كَمَا تَعَلَّمْنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ، بِسْمِ اللّٰهِ، وَبِاللّٰهِ التَّحِيَّاتُ]. وذكر الحديث.

وفيه: «بَعْدَ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ: أَسْأَلُ اللّٰهَ الْجَنَّةَ، وَأَعُوذُ بِهِ مِنَ النَّارِ».

10. **(2631)**- Yine Nesâî'de *Hz. Câbir (radıyallahu anh)*'den gelen bir rivayette şöyle denmiştir: *"Teşehhüdü, Kur'an'dan bir sureyi öğrendiğimiz gibi öğrendik. Şöyle ki:* **"Bismillah ve billah ettahiyyâtu..."**

Bu rivayette, **abduhu ve resûlühü** ibaresinden sonra şu ziyade mevcuttur: **"Es'elu'l-lâhe'l-cennete ve e'ûzü bihi mine'n-nâri. (Allah'tan cenneti istiyor, ateşten O'na sığınıyorum.)"** [Nesâî, İftitah 194, (2, 243).]

AÇIKLAMA:

Süyutî'nin Zehrü'r-Rübâ'da kaydettiği üzere, bu hadisle amel ederek, teşehhüd duası olarak bunu okuyan fakih çıkmamıştır. Bu hadiste bir hata olduğu kabul edilmiştir.

2632 ١١- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما: [عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فى التَّشَهُّدِ: التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ. السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: زِدْتُ فِيهَا وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: زِدْتُ فِيهَا وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ]. أخرجه مالك وأبو داود، واللفظ له.

11. **(2632)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan teşehhüd olarak şunu rivayet etmiştir:* **"et-Tahiyyâtu lillahi vesselavâtu ve't-Tayyibâtu. es-Selâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullahi."**

İbnu Ömer der ki: *"Ben buna şunu ilave ettim:* **"Ve berekâtuhu es-Selâmu aleynâ ve alâ ibâdillahi's-Sâlihin. Eşhedü en Lâ-ilâhe illallah..."**

İbnu Ömer der ki: *"Ben buna şunu ilave ettim:* **"Vahdehu lâ-şerîke lehu ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resûlühu."** [Ebu Dâvud, Salat 182, (971).]

AÇIKLAMA:

Burada *İbnu Ömer*'den iki ayrı rivayet kaydedilerek farklı ziyadelerde bulunduğu belirtilmektedir. **"Berekâtuhu** *ziyadesi* Sahiheyn ve diğer kitaplarda merfu olarak, **vahdehu la şerike leh** ziyadesi de Müslim'de kaydedilen *Ebû Musa rivayetinde* merfu olarak gelmiştir.

2633 ١٢ – وفى الموطأ: [أَنَّ ابنَ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَتَشَهَّدُ: بِسْمِ اللّهِ التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ لِلَّهِ، الزَّاكِيَاتُ لِلَّهِ، السَّلاَمُ عَلَى النَّبِىِّ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّهِ الصَّالِحِينَ، شَهِدْتُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ وَشَهِدْتُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّهِ، يَقُولُ هٰذَا فى الرَّكْعَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ، وَيَدْعُوا إِذَا قَضٰى تَشَهُّدَهُ، فَإِذَا جَلَسَ فى آخِرِ صَلاَتِهِ تَشهَّدَ كَذٰلِكَ أَيْضاً إِلاَّ أَنَّهُ يُقَدِّمُ التَّشَهُّدَ، ثُمَّ يَدْعُوا بِمَا بَدَالَهُ، وَإِذَا قضٰى تَشَهُّدَهُ وَأَرَادَ أَنْ يُسَلِّمَ قَالَ: السَّلاَمُ عَلَى النبىِّ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّهِ الصَّالِحِينَ، ثُمَّ يَقُولُ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ عَنْ يَمِينِهِ، ثُمَّ يَرُدُّ عَلَى الإِمَامِ ، فَإِنْ سَلَّمَ عَلَيْهِ أَحَدٌ عَنْ يَسَارِهِ رَدَّ عَلَيْهِ].

زاد رزين وقال: [إِنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ أَمَرَهُ بِذٰلِكَ].

12. **(2633)**- Muvatta'da şöyle gelmiştir: *"(Nafi der ki:) "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle teşehhüd okurdu:* **"Bismillahi, et-tahiyyâtu lillahi, ve's-salavâtu lillâhi, ez-Zâkiyâtu lillâhi, es-Selâmu ale'n-Nebiyyi ve Rahmetullahi ve berekâtuhu, es-Selâmu aleynâ ve alâ ibâdillahi's-Sâlihin. Şehidtü en lâ-ilahe illa'llâhu ve şehidtü enne Muhammeden Resulullahi."**

Bunu ilk iki rek'at(in ka'desin)de okur ve teşehhüdünü tamamlayınca dua ederdi. Namazın sonunda oturunca da yine böyle teşehhüdde bulunur ve teşeh-

hüd'ü öne alırdı. Sonra dilediği duayı okuyarak dua ederdi. Teşehhüdünü tamamlayıp selamı vermek isteyince şöyle derdi: **"Es-selâmu ale'n Nebiyyi ve rahmetullahi ve berekâtuhu es-selâmu aleynâ ve alâ ibâdilllahi's-sâlihin."**

Sonra sağına, **es-selâmu aleyküm** *derdi. sonra mukabeleten imama selam verirdi. Solundan biri kendisine selam verirse mukabeleten ona da selam verirdi."*

Rezîn şunu ilave etti: *"Ve dedi ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle yapmayı emretti."* [Muvatta, Salat 54, (1, 91); Ebu Dâvud, Salât 182, (971).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki rivayet, namazın *ka'de*lerinde *Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)*'in okuduğu teşehhüdü göstermektedir. Bu *teşehhüd*'ün Malîkilerce esas alındığını daha önce belirtmiştik.

2- Burada metin yakından tedkîk edilecek olursa, muhteva yönüyle öncekilerden birkaç noktada farklıdır. Şöyle ki:

1) Bu teşehhüd **"Bismillah"** kelimesiyle başlamaktadır. Ancak, muhaddisler bunu bir hata olarak kabul etmişlerdir. *İmam Mâlik*'in de bu ziyadeyi sahih, merfu bir rivayetten görmediği belirtilmiştir. *Ebu Musa*'dan gelen merfu sâbit bir rivayette: **"Sizden biri oturunca ilk sözü, ettahiyyâtu lillâh olsun"** buyrulmuştur. *İmam Mâlik* burada, sadedinde olduğumuz hadisi mevkuf bir rivayet olarak sunmaktadır.

2) Öncekilerde mevcut olan *et-tayyibât* yerine, hadisin Muvatta'daki vechinde *ez-Zâkiyât* kelimesinin bulunmasıdır. Bu tabir diğer teşehhüdlere nazaran rivayete çok farklı bir mana kazandırmaz. Şöyle ki: Kelime kök olarak *zekât*'tan gelir. en-Nihâye'ye göre, lügat yönüyle tahâret (temizlik), nemâ (artma, büyüme), bereket (hayırda devamlılık) ve medih manalarına gelir. Kur'an ve hadiste kelime bu manalarda kullanılmıştır.

Şu halde, burada *zâkiyât*'ın bir bakıma *tayyibât*'a müteradif olarak kullanıldığı söylenebilir. Zira *tayyib, "tahir"* manasına da sıkça kullanılmıştır. Ancak *İbnu Habib*'in bir te'vilini hemen kaydetmek isteriz. Der ki: *"Bu, sâhibinin âhiret sevabını artıran sâlih amellerdir."*

3) Bu rivayette **esselâmu aleyke eyyühennebiyyu** yerine **"esselâmu ale'n-Nebiyyi"** denmektedir. Şârihler bunu normal karşılarlar ve bazı rivayetlerde Ashab'ın *Resulullah* sağken, **"esselâmu aleyke"** yani **"selam sana olsun"** dediği halde, vefatından sonra, muhataptan gayba geçerek, **"es-Selamu ale'n-Nebiyyi"** dediklerini belirtirler. Şu halde sadedinde olduğumuz rivayette bunun bir örneğini görmüş olmaktayız.

4) *İbnu Ömer*'in Ebu Dâvud'daki rivayette: *"Ben ilave ettim"* dediği kısımlar zâhiren mevkuf ise de *teşehhüd*'ün *İbnu Ömer* dışındaki sahâbeler tarafından yapılan bazı rivayetlerinde merfu olarak gelmiştir.

5) Bu rivayetin daha dikkat çeken bir yönü, birinci ka'de'de teşehhüdden sonra dua okumaktan bahsetmesidir. Halbuki birinci ka'de'de matlub olan onun kısa olmasıdır, bu sebeple *İmam Mâlik* de bunu te'yid etmemiştir.

6) Diğer teşehhüdlerden farklı bir diğer husus, selam vermezden önce *İbnu Ömer*'in **"esselâmu ale'n-Nebiyyi ve rahmetullahi ve berekâtuhu..."** diye salât okumasıdır. Bununla *İbnu Ömer Resûlullah'a* ve sâlihlere selamla teşehhüdü tamamlamayı düşünmüş olmalıdır.

7) Rivayetin sonunda, imama uyan kimsenin (me'mûm) solunda biri bulunduğu takdirde üç selam vermesi mevzubahistir. Zürkâni, *İmam Mâlik*'ten de üç selam meşhur olduğunu, muhtevada yer alan bir kısım farklılıklara katılmadığı halde bu mevkuf hadîse Muvatta'da yer vermiş olmasının bu üç selam'dan ileri gelmiş olabileceğini söyler. *Zürkânî* devamla, bu hadisin *İmam Mâlik* nazarındaki yerini şöyle tesbit eder:

"Eimme-i selâse (Ebu Hanife, Şâfi'î, Ahmed) ve diğerleri "İmama da uysa her musalliye iki selam terettüp eder" demiştir. İmam Malik, İbnu Ömer'in bu rivayetindeki:

a) Besmele ile başlamaya,

b) Eşhedü yerine şehidtü demeye,

c) Birinci ka'de'de dua okumaya,

d) Dua ettikten sonra selamdan önce Nebi (aleyhissalatu vesselâm)'ye ve sâlihlere selamı tekrara,

e) Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu yerine esselamu ale'n-Nebiyyi demeye katılmaz."

Şu halde, *İbnu Ömer*'den rivayet edilen teşehhüd'ü *İmam Malik* bazı kayıdlarla benimsemiştir.

Teşehhüd duasının okunmasıyla ilgili hükmü şöyle özetleyebiliriz:

★ *Ebu Hanife, İmam Mâlik* ve bir cemaate göre sünnettir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve bir cemaate göre her iki ka'dede vâcibtir.

★ *İmam Şâfi'î*'ye göre son ka'dede vacibtir.

2634 ١٣- ولمالك فى أخرى عن القاسم بن محمد: [أَنَّ عَائِشَةَ رضى الله عنها كَانَتْ تَقُولُ إِذَا تَشَهَّدَتْ: التَّحِيَّاتُ الطَّيِّبَاتُ الصَّلَوَاتُ الزَّاكِيَاتُ لِلّهِ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّهِ الصَّالِحِينَ، السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ].

13. **(2634)**- *İmam Mâlik*'in, *Kâsım İbnu Muhammed*'den yaptığı diğer bir rivayette şöyle gelmiştir:

"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) teşehhüdde iken şunu okurdu: **"et-Tahiyyâtu et-tayyibâtu es-salavâtü, ez-zâkiyâtu lillâhi, eşhedu en lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerike lehu ve enne Muhammeden abduhu ve Resûlühû. Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullahi ve berekâtuhu, esselâmu aleynâ ve alâ ibâdillahi's-sâlihin, esselâmu aleyküm."** [Muvatta, Salât 55, (1, 91-92).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette geçen **vahdehu lâ şerîke leh** ziyadesi, *Ebu Musâ*'dan *Müslim*'in kaydettiği bir vecihte merfu olarak geçer.

2- En son kaydedilen **"esselamu aleyküm"** ibaresi namazdan çıkma selamıdır.

2635 ١٤- وعن ابن مسعود رضى اللّهُ عنه: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مِنَ السُّنَّةِ إِخْفَاءُ التَّشَهُّدِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

14. **(2635)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan yapılan rivayete göre şöyle demiştir: "Teşehhüd'ün sessiz okunması sünnettir."* [Ebu Dâvud, Salât 185, (986); Tirmizî Salât 217, (291).]

AÇIKLAMA:

Burada teşehhüd'ün cehrî okunmayacağı, sessiz okunacağı teşri edilmektedir. Rivayet zahiren mevkuf (sahabî sözü) gözükmekte ise de hükmen merfu'dur. Muhaddisler ve fakihler: "*Sahabenin "şu sünnettendir"* diye haber verdiği şey merfu sünnettir" prensibinde ittifak ederler. Ayrıca *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)*'den gelen bir rivayet, bu hususun âyetle tesbit edildiğini belirtir: *"Şu âyet teşehhüd hakkında nâzil oldu:* ولا تجهر بصلاتك ولا تخافت بها **"Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma ikisi ortasında bir yol tut!"** (İsra 110)

TEŞEHHÜD'ÜN MANA VE MAHİYETİ

Şerh kitaplarımız, teşehhüdün ehemmiyetini, ifade ettiği manaları, teşehhüdle **ilgili hatıra gelen soru** ve cevapları açıklamaya geniş yer verirler. Biz bunlardan **en çok gerekli olanlarını** özetlemeye çalıştık.

Aşağıya, ***Bediüzzaman***'dan alacağımız bir parça, meselenin en ziyade can **alıcı noktalarının soru-cevap** tarzında açıklamasını yapmaktadır. Başlıca şu so**rulara cevaplar bulacağız:**

★ **Teşehhüd,** *Resulullah*'ın Mirac sırasında Cenâb-ı Hak'la olan konuşması **olduğu halde namazda niçin** okunmaktadır?

★ Teşehhüdün sonunda okunan **salli barik** duasında *Hz. İbrahim'e kıyasen Hz. Muhammed*'e Allah'tan rahmet talebi münasib görünmüyor, çünkü, *Hz. Muhammed*'in makamı *Hz. İbrahim*'in makamından yücedir, bunun izahı nasıl olur?

"Namazdaki teşehhüdde bulanan التحيات المباركات الصلوات الطيبات لله *ilâ âhirenin iki noktasına gelen iki suale, iki cevaptır. Teşehhüdün sair hakikatlarının beyanı başka vakta tâlik edilerek, bu "Altıncı Şûa"da yüzer nüktesinden yalnız iki "nükte"si muhtasar bir surette beyan edilecek.*

Birinci Sual: Teşehhüdün mübârek kelimâtı, Mirac gecesinde Cenâb-ı Hak ile Resûlünün bir mükâlemeleri olduğu halde, namazda okunmasının hikmeti nedir?

E L C E V A P: Her mü'minin namazı, onun bir nevî mir'âcı hükmündedir. Ve O huzura lâyık olan kelimeler ise, Mir'âc-ı Ekber-i Muhammed aleyhissalatu vesselam'da söylenen sözlerdir. Onları zikretmekle, o kudsî sohbet tahattur edilir, (hatırlanır). O tahatturla o mübarek kelimelerin manaları cüz'iyyetten külliyete çıkar ve o kudsi ve ihatalı manalar tasavvur edilir, veya edilebilir. Ve o tasavvur ile kıymeti ve nuru teâli edip genişlenir.

Meselâ: "Resul-ü Ekrem aleyhissalatü vesselâm, o gecede Cenâb-ı Hakk'a karşı, selâm yerinde التحيات لله *demiş; yâni* **"Bütün zî-hayatların, hayatlarıyla gösterdikleri tesbihat-ı hayatiye ve Sânilerine (yaratıcılarına) takdim ettikleri fıtrî hediyeler, Ey Rabbim sana mahsusdur. Ben dahi bütün onları tasavvurumla ve imanımla sana takdim ediyorum."** Evet nasıl ki *Resûl-ü Ekrem aleyhissalatu vesselam* التحيات *kelimesiyle, bütün zî-hayatın ibâdât-ı fıtrıyelerini niyyet edip takdim ediyor.*

Öyle de: Tahiyyatın hülasası olan المباركات *kelimesiyle de bütün medar-ı bereket ve tebrik ve barekâllah ve mübârek denilen ve hayatın ve zîhayatın hülasası olan mahluklar, hususen tohumların ve çekirdeklerin, danelerin, yumurtaların, fıtrî mübârekiyetlerini ve bereketlerini ve ubûdiyetlerini temsil ederek, o geniş mana ile söylüyor. Ve mübârekâtın hülasası olan* الصلوات *kelimesiyle de*

zî-hayatın hülasası olan bütün zî-ruhun ibâdât-ı mahsusalarını tasavvur edip dergâh-ı ilâhîye o ihatalı manasıyla arzediyor: والطيبات *kelimesiyle de, zî-ruhun hülasaları olan kamil insanların ve melâike-i mukarrebinin* [62] *salavâtın hülasası olan* طيبات *ile nurânî ve yüksek ibadetlerini irade ederek mâbûduna tahsis ve takdim eder.*

Hem nasıl ki: O gecede Cenab-ı Hak tarafından السلام عليك يا ايها النبى *demesi, istikbalde yüzer milyon insanların (herbiri) her gün hiç olmazsa on defa* السلام عليك يا ايا النبى *demelerini âmirâne i'şar eder. Ve o selâm-ı İlâhî, o kelimeye geniş bir nur ve yüksek bir mana verir. Öyle de: Resûl-ü Ekrem aleyhissalatu vesselâm'ın, O selâma mukabil* السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين *demesi, istikbalde muazzam ümmeti ve ümmetinin salihleri, selâm-ı İlâhîyi temsil eden İslâmiyet'e mazhar olmasını ve İslâmiyet'in umumi bir şiarı olan mü'minler ortasındaki* السلام عليك وعليك السلام *umum ümmet demesini râcîyâne (rica ederek, dâîyâne (taleb ederek) halıkından istediğini ifade ve ihtar eder. Ve o sohbette hissedar olan Hazret-i Cebrail aleyhisselam, emr-i İlâhî ile o gece* اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا رسول الله *demesi bütün ümmet Kıyamete kadar böyle şehadet edeceğini ve böyle diyeceklerini müjdeleyen haber verir. Ve bu mükâleme-i kudsiyeyi tahattur ile kelimelerin manaları parlar, genişlenir.*

Bir zaman karanlıklı bir gurbette, karanlık bir gecede, zulmetli bir gaflet içinde, hâl-i hazırda olan bu koca kâînat, hayalime câmid, ruhsuz, meyyit, boş, hâlî, müthiş bir cenaze göründü. Geçmiş zaman dahi, bütün bütün ölü, boş, meyyit, müthiş tehayyül edildi. O hadsiz mekân ve o hududsuz zaman, karanlıklı bir vahşetgâh suretini aldı. Ben o hâletten, kurtulmak için namaza iltica ettim. Teşehhüdde التحيات *dediğim zaman, birden kainat canlandı; hayattâr, nuranî bir şekil aldı, dirildi. Hatta, Kayyum'un parlak bir ayinesi oldu. Bütün hayattar eczasiyle beraber, hayatlarının tahiyyelerini ve hedâya-yı hayatiyelerini daimî bir surette Zât-ı Hayy-ı Kayyuma takdim ettiklerini ilmelyâkin, belki Hakkalyakîn ile bildim ve gördüm.*

Sonra السلام عليك يا ايها النبى *dediğim vakit, o hududsuz ve halî zaman, birden Resûl-ü Ekrem aleyhissalatu vesselam'ın riyaseti altında, zî-hayat ruhlar ile vahşetzâr (yabânî-ıssız) suretinden ünsiyetli bir seyrangâh suretine inkılâb etti.*

İkinci Sual:

اللهم صلى على محمد و على آل محمد كما صليت على ابراهيم و على آل ابراهيم *'deki teşehhüd âhirinde teşbihlerin kaidesine uygun gelmiyor, çünkü: Muhammed aleyhissalatu vesselam, İbrahim aleyhissalatu vesselam'dan daha ziyade rahmete*

---

(62) Melâke-i Mukarrebîn: Allah'a yakın olan büyük melekler: Cebrâli, Mikail, İsrâfil.... gibi.

mazhardır ve daha büyüktür. Bunun sırrı nedir? Hem bu tarzdaki salavatın teşehhüdde tahsisinin hikmeti nedir?

Aynı dua, eski zamandan beri ve bütün namazda tekrar etmeleri; halbuki bir dua bir defa kabûle mazhar olsa yeter. Milyonlarca duaları makbul olan zatlar musırrâne dua etmesi ve bilhassa o şey va'ad-i İlâhîye iktiran etmiş ise. Mesela عسى ان يبعثك ربك مقامًا محمودًا *Cenâb-ı Hakk va'adettiği halde, her ezan ve kametten sonra edilen mervî duada* وابعثه مقامًا محمودًا الذى وعدته *deniliyor; bütün ümmet o va'adi ifa etmek için dua ederler. Bunun sırr-ı hikmeti nedir?*

E L C E V A P: Bu sualde üç cihet ve üç sual var.

Birinci Cihet: Hazret-i İbrahim aleyhisselam, gerçi Hazret-i Muhammed aleyhissalatu vesselam'a yetişmiyor. Fakat onun Âli, Enbiyadırlar. Muhammed aleyhissalatu vesselam'ın Âli evliyadırlar. Evliya ise Enbiyaya yetişemezler. Âl hakkında olan bu duanın parlak bir surette kabul olduğuna delil şudur ki:

Üçyüzellimilyon içinde Âl-i Muhammed aleyhissalatü vesselam'dan yalnız iki zâtın, yani Hasan (r.a), Hüseyin (r.a)'in neslinden gelen evliyâ, ekser mutlak hakikat mesleklerinin ve tarikatlarının pîrleri ve müşridleri onlar olmaları علماء امتى كا انباء بنى اسرائيل *hadisinin mazharları olduklarıdır. Başta Câfer-i Sadık (r.a) ve Gavs-i Âzâm (r.a) ve Şah-ı Nakşîbend (r.a) olarak her biri ümmetin bir kısm-ı âzâmını tarik-i hakikata ve hakikat-ı İslâmiyet'e irşad edenler, bu Âl hakkındaki duanın makbuliyetinin meyveleridir.*

İkinci Cihet: Bu tarzdaki Salavatın namaza tahsisi hikmeti ise, meşahir-i insaniyenin en nurani, en mükemmeli, en müstakimi olan enbiya ve evliyanın kafile-i kübrasının gittikleri ve açtıkları yolda, kendisi dahi o yüzer icmâ ve yüzer tevâtür kuvvetinde bulunan ve şaşırmaları mümkün olmayan o cemâat-i uzmaya, o sırat-ı müstakîmde iltihak ve refakat ettiğini tahattur etmektir. Ve o tahattur ile, şübehat-ı şeytaniyeden ve evham-ı seyyieden kurtulmaktır. Ve bu kafile, bu kâinat sahibinin dostları ve makbul masnûları ve onların muarızları, onun düşmanları ve merdud mahlûkları olduğuna delil ise zaman-ı Âdem'den beri o kafileye daima muavenet-i gaybiye gelmesi; ve muarızlarına her vakit musibet-i semavîye inmesidir.

Evet Kavm-i Nuh ve Semud ve Âd ve Firavun ve Nemrud gibi bütün muârızlar, gadab-ı İlâhîyi ve azabını ihsas edecek bir tarzda gaybî tokatlar yedikleri gibi... kafile-i Kübranın Nuh aleyhisselam, İbrahim aleyhisselam, Musa aleyhisselam, Muhammed aleyhissalatü vesselam gibi bütün kudsî kahramanları dahi, harika ve mucizâne ve gaybî bir surette mucizelere ve ihsanat-ı Rabbaniyeye mazhar olmuşlar. Bir tek tokat hiddeti, bir tek ikram muhabbeti gösterdiği halde, binler tokat muarızlara, ve binler ikram ve muavenet kafileye gelmesi, bedahet derece-

sinde ve gündüz gibi zahir bir tarzda o kafilenin hakkaniyetine ve sırat-ı müstakîmde gittiğine şehadet ve delâlet eder. Fâtiha'da غير المغضوب عليهم ولا الضالين *o kafileye ve* صراط الذين انعمت عليهم *muarızlarına bakıyor. Burada beyan ettiğimiz* nükte ise Fatiha'nın âhirinde daha zâhirdir.

Üçüncü Cihet: Bu kadar tekrar ile kat'î verilecek olan bir şeyin vermesini istemesinin sırr-ı hikmeti şudur: İstenilen şey mesela; makam-ı Mahmud bir ucdur. Pek büyük ve binler makam-ı Mahmud gibi mühim hakikatları ihtiva eden bir hakikatı âzam'ın bir dalıdır ve hilkat-ı kâinâtın en büyük neticesinin bir meyvesidir. Ve ucu ve dalı ve o meyveyi dua ile istemek ise; dolayısiyle o hakikat-ı umumiye-i uzmanın tahakkukunu ve vücud bulmasını ve o şecere-i hilkatin en büyük dalı olan Âlem-i Bâkî'nin gelmesini ve tahakkukunu ve kainatın en büyük neticesi olan haşir ve kıyametin tahakkukunu ve dâr-ı Saadetin açılmasını istemektedir. Ve o istemekle, dâr-ı Saadetin ve cennetin en mühim bir sebeb-i vücudu olan ubudiyet-i beşeriyeye de davât-ı insanîyeye kendisi dahi iştirak etmektir. Ve bu kadar hadsiz derecede azîm bir maksad için bu hadsiz dualar dahi azdır. Hem Hazret-i Muhammed aleyhissalatu vesselam'a makam-ı Mahmud verilmesi, umum ümmete şefaat-ı kübrasına işarettir. Hem o bütün ümmetinin saadetiyle alâkadardır. Onun için hadsiz salavat ve rahmet dualarını bütün ümmetten istemesi ayn-i hikmettir."

سبحانك لا علم لنا الا ما علمتنا انك انت عليم الحكيم

CÜLÛS
KA'DE = OTURMA

2636 ١- عن عليّ بن عبد الرحمن المعاوى قال: [رَآنِى ابْنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما وَأَنَا أَعْبَثُ بِالْحَصٰى فى الصَّلاَةِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ نَهَانِى وَقَالَ: اصْنَعْ كَمَا كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَصْنَعُ، فَقُلْتُ: وَكَيْفَ كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَصْنَعُ؟ قَالَ: كَانَ إِذَا جَلَسَ فِى الصَّلاَةِ وَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنٰى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنٰى، وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا، وَأَشَارَ بِأُصْبَعِهِ الَّتِى تَلِى الْإِبْهَامَ، وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى]. أخرجه الستة إلا البخارى وهذا لفظ مسلم.

1. **(2636)**- *Ali İbnu Abdirrahmân el-Mu'âvî (rahimehullah)* anlatıyor: *"Ben namazda çakıl taşlarını kurcalarken İbnu Ömer (radıyallahu anh) beni gördü. Namazdan çıkınca beni bundan nehyetti ve:*

"Sen de Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı gibi yap!" dedi. Ben:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ne yapmıştı?" diye sordum.

"Namazda oturduğu zaman, efendimiz sağ avucunu sağ dizinin üzerine koyarak, bütün parmaklarını yumar, başparmağını takip eden parmağıyla da işarette bulunurdu. Sol avucunu da sol uyluğunun üstüne koyardı."

2637 ٢- وفى أخرى عن نافع عن ابن عمر رضى اللّه عنهما: [وَيَدُهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى بَاسِطُهَا عَلَيْهَا].

2. **(2637)**- *Nâfi'nin İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den yaptığı bir diğer rivayette şöyle denmiştir: ".... Sol eli de sol dizinin üstüne açmış olarak koydu."*

2638 ٣- وفى أخرى عنه: [وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنَى، وَعَقَدَ ثَلاَثَةً وَخَمْسِينَ، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ].

3. **(2638)**- Yine *İbnu Ömer*'den bir başka rivayet şöyledir: *"Sağ elini sağ dizi üzerine koydu. Elliüç akdi yapıp şehadet parmağıyla işarette bulundu."*

2639 ٤- وفى أخرى للنسائِى عن علىّ بن عبد الرحمن قال: [صَلَّيْتُ إلَى جَنْبِ ابنِ عُمَرَ فَقَلَّبْتُ الْحَصَى؟ فَقَالَ لِى: لاَ تُقَلِّبُ الْحَصَى، فَإنَّ تَقْلِيبَ الْحَصَى مِنَ الشَّيْطَانِ، وَافْعَلْ كَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَفْعَلُ. قُلْتُ: وَكَيْفَ رَأَيْتَ رسولَ اللّهِ ﷺ يَفْعَلُ؟ قَالَ: هَكَذَا، وَنَصَبَ الْيُمْنَى، وَأَضْجَعَ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنِى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنِى، وَيَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ].

وفى أخرى: [بِأُصْبُعِهِ الَّتِى تَلِى الإبْهَامَ فِى الْقِبْلَةِ، وَرَمَى بِبَصَرِهِ إلَيْهَا].

4. (2639)- Nesâî'nin *Ali İbnu Abdirrahmân*'dan kaydettiği bir rivayette der ki: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'nın yanında namaz kıldım ve namazda çakılları alt üst ettim. Bana:*

"Çakılları alt üst etme. Zira çakılların çevrilmesi şeytan işidir. Sen de Resulullah'ın yaptığı gibi yap. Ben O'nun ne yaptığını gördüm" dedi. Ben:

"Resulullah'ın ne yaptığını gördün?" diye sordum.

"Şöyle' dedi ve sağ ayağını dikti, solunu yatırdı. Sağ elini sağ uyluğu üzerine, sol elini de sol uyluğu üzerine koydu. Şehâdet parmağıyla da işâret etti."

Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: *"Baş parmağı takip eden parmağı ile kıbleye işaret etti, nazarlarını da ona dikti."* [Müslim, Mesâcid 114-116, (580); Muvatta, Salat 48, (1, 88); Ebu Dâvud, Salât 186, (987); Tirmizî, Salât 220, (294); Nesâî, İftitah 189, (2, 237), Sehiv 32-35, (3, 36-38).]

2640 ٥- وعن ابن الزبير رضى اللّه عنهما قَال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ إذَا قَعَدَ فِى الصَّلاَةِ جَعَلَ قَدَمَهُ الْيُسْرَى تَحْتَ فَخِذِهِ، وَسَاقِهِ، وَفَرَشَ قَدَمَهُ الْيُمْنَى].

5. (2640)- *İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda oturunca, sol ayağını (sağ) uyluğunun ve bacağının altına koyar, sağ ayağını da yere döşerdi."*

2641 ٦- وعنه رضى اللّه عنه: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ كَانَ يُشِيرُ بِأُصْبُعِهِ إذَا دَعَا وَلاَ يُحَرِّكُهَا يَدْعُو كَذَلِكَ وَيَتَحَامَلُ بِيَدِهِ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى].

وفى أخرى: [لاَ يُجَاوِزُ بَصَرُهُ إِشَارَتَهُ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له والنسائى.

6. **(2641)**- Yine *İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazda oturur vaziyette iken), dua edince, hareket ettirmeksizin parmağıyla işaret yapar, bu vaziyette dua (teşehhüd) okurdu. Sol eliyle de sol uyluğunun üzerine dayanırdı."*

Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: *"Gözü de işaretinden ayrılmazdı."* [Ebu Dâvud, Salât 186, (988, 989, 990); Nesâî, İftitah 189, (2, 237), Sehv 35, 39, (3, 37, 39).]

2642 ٧- وعن وائل بن حجر رضى اللّه عنه قال: [افْتَرَشَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَرَفَعَ يَدَهُ يَعْنِى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى، وَنَصَبَ الْيُمْنَى]. أخرجه الترمذى وصححه والنسائى.

وعنده: [وَوَضَعَ ذِرَاعَيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ يَدْعُو].

7. **(2642)**- *Vâil İbnu Hucr (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sol ayağını yere yaydı, elini sol uyluğunun üzerine koydu, sağ ayağını da dikti."*

Nesâî'nin bir rivayetinde: *"Kollarını, uyluklarının üzerine koydu. Şehadet parmağıyla işaret ederek dua ediyordu (teşehhüdü okuyordu)."* [Tirmizî, Salât 218, (292); Nesâî, Sehiv 30, (3, 35).]

2643 ٨- وعن أبى يعفور رضىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ مُصْعَبَ بْنَ سَعْدِ بْنِ أَبِى وَقَّاصٍ يَقُولُ: صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ أَبِى فَطَبَّقْتُ بَيْنَ كَفَّىَّ وَوَضَعْتُهُمَا بَيْنَ فَخِذَىَّ فَنَهَانِى أَبِى وَقَالَ: كُنَّا نَفْعَلُهُ فَنُهِينَا عَنْهُ وَأُمِرْنَا أَنْ نَضَعَ أَيْدِينَا عَلَى الرُّكَبِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

8. **(2643)**- *Ebu Ya'fur (radıyallahu anh)* diyor ki: *"Mus'ab İbnu Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın şöyle söylediğini işittim: "Babamın yanında namaz kılmış, namazda avuçlarımı iç içe kavuşturup uyluklarımın arasına koymuştum. Babam bu tarzdan beni men etti ve:*

"Biz de bir ara böyle yapmıştık. Ondan nehyedildik ve ellerimizi dizlerimizin üzerine koymakla emrolunduk" dedi." [Buharî, Ezân 118; Müslim, Mesâcid 29, (535); Ebu Dâvud, Salât 150, (867); Nesâî, İftitah 91, (2, 185).]

2644 ٩- وعن عاصم بن كليب الجرمى عن أبيه عن جده، واسمه شهاب بن المجنون. قال: [دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَهُوَ يُصَلِّى، وَقَدْ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ وَبَسَطَ السَّبَّابَةَ وَهُوَ يَقُولُ: يَامُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِى عَلَى دِينِكَ]. أخرجه الترمذى.

9. **(2644)**- *Âsım İbnu Küleyb el-Cermî an ebîhi an ceddihi* -ki ismi de *Şihâb İbnu'l-Mecnûn*'dur- der ki: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna girdim, namaz kılıyordu. Sol elini sol uyluğunun üzerine koymuş, sağ elini de sağ uyluğunun üzerine koymuş idi. (Sağ elin) parmakları hep yumuk, sadece işaret parmağı açıktı. Şöyle dua ediyordu:*

"Ey kalpleri döndüren Allah'ım, kalbimi dinin üzerine sâbit kıl." [Tirmizî, Da'avât 135, (3581).]

2645 ١٠- وله فى أخرى عن أبى حميد الساعدى: [جَلَسَ يَعْنِى لِلتَّشَهُّدِ: فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَأَقْبَلَ بِصَدْرِ الْيُمْنَى عَلَى قِبْلَتِهِ].

10. **(2645)**- *Ebu Humeyd es-Sâidî*'den yine Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle denir: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) teşehhüd için oturdu, sol ayağını yayıp sağ göğsünü kıbleye çevirdi..."* [Tirmizî, Salât 219, (293).]

2646 ١١- وللنسائى: [إذَا كَانَ فِى الرَّكْعَةِ الَّتِى تَنْقضِى فِيهَا الصَّلاَةُ أَخْرَجَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَقَعَدَ عَلَى شِقِّهِ مُتَوَرِّكاً، وَسَلَّمَ].

وله فى أخرى: [رَافِعاً إِصْبَعَهُ السَّبَّابَةَ قَدْ أَحْنَاهَا شَيْئاً].

11. **(2646)**- Nesâî'deki rivayette şu ziyade var: *"Namazın sona erdiği rek'atte sol ayağını geride bırakmış ve uyluk kemiğine dayanarak oturmuş, sonra da selam vermişti."*

Yine Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şu ziyade var: *"Şehadet parmağını kaldırmış ve onu hafif eğmiş (vaziyette teşehhüdü okuyordu)."* [Nesâî, Sehv 29, 38, (3, 34, 39).]

2647 ١٢- وعن عبد اللّه بن عبد اللّه بن عمر قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا يَتَرَبَّعُ فِي الصَّلاَةِ إِذَا جَلسَ، فَفَعَلْتُهُ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ حَدِيثُ السِّنِّ، فَنَهَانِى وَقَالَ: إِنَّمَا سُنَّةُ الصَّلاَةِ أَنْ تَنْصِبَ رِجْلَكَ الْيُمْنٰى، وَتَثْنِىَ الْيُسْرَى، فَقُلْتُ: إِنَّكَ تَفْعَلُ ذٰلِكَ؟ فَقَالَ: إِنَّ رِجْلاَىَ لاَ تَحْمِلاَنِى]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، ومالك والنسائى.

12. **(2647)**- *Abdullah İbnu Abdillah İbni ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"İbnu Ömer namazda oturunca bağdaş kurardı. Aynı şeyi ben de yaptım. O sırada yaşım gençti. Beni bundan nehyetti. Ve dedi ki:*

"Namazın sünneti sağ ayağını dikmen, solu da bükmendir." Ben kendisine:

"Ama sen bunu yapıyorsun!" dedim. Bunun üzerine:

"Ayaklarım beni taşımıyor" diye açıklamada bulundu."

2648 ١٣- وفى رواية النسائى: [أَنْ تَنْصِبَ الْقَدَمَ الْيُمْنٰى، وَاسْتِقْبَالَهُ بِأَصَابِعِهَا الْقِبْلَةَ وَالْجُلُوسَ عَلَى الْيُسْرٰى].

13. **(2648)**- Nesâî'nin rivayetinde şöyle denmiştir: *"....(Namazın sünneti) sağ ayağını dikmen, parmaklarını kıbleye yöneltmen ve sol (ayak) üzerine de oturmandır."* [Buharî, Ezân 145; Muvatta, Salât 51, (1, 89, 90); Nesâî, İftitah 189, 190, (2, 235, 236). Metin Buharî'ye aittir.]

2649 ١٤- وعن طاوس قال: [قُلْتُ لاِبْنِ عَبَّاسٍ فِي الإِقْعَاءِ عَلَى الْقَدَمَيْنِ فَقَالَ: هِىَ السُّنَّةُ، فَقُلْنَا لَهُ: إِنَّا لَنَرَاهُ جَفَاءً بِالرَّجُلِ، فَقَالَ: بَلْ هِىَ سُنَّةُ نَبِيِّكُمْ ﷺ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى، وهذا لفظ مسلم.

وزاد أبو داود: بَعْدُ «عَلَى الْقَدَمَيْنِ فِى السُّجُودِ».

14. **(2649)**- *Tâvus (rahimehullah)* anlatıyor: *"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a (namaz'da) iki ayak üzerine ik'a hakkında sordum.*

"Bu sünnettir" dedi. Kendisine:

"Biz bunu erkeğe eziyet görüyoruz!" dedik. O tekrar:

"Bilakis, o, Peygamberiniz (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetidir!" dedi."

[Müslim, Mesâcid 32, (536); Ebu Dâvud, Salât 143, (845); Tirmizî, Salât 210, (283). Metin Müslim'e aittir.]

Ebu Dâvud'da, "*iki ayak üzerine*" tabirinden sonra "*secdede*" ziyadesi mevcuttur.

2650 ١٥ - وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ كَأَنَّهُ عَلَى الرَّضْفِ حَتَّى يَقُومَ]. أخرجه أصحاب السنن.

«الرَّضْفُ»: بسكون الضاد المعجمة جمع رضفة، وهى الحجارة المحماة.

15. **(2650)**- ***İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)*** anlatıyor: "***Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilk iki rek'atte oturunca, (çabuk) kalkmak için sanki kızgın taş üzerine oturmuş gibiydi.***" [Ebu Dâvud, Salât 188, (995); Tirmizî, Salât 270, (366); Nesâî, İftitah 195, (2, 243).]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda yer alan onbeş kadar rivayet namazın celselerinde sünnete uygun oturuş tarzını beyan etmektedir. Bu rivayetlerden ortaya çıkan hükümleri şöyle tesbit edebiliriz:

1- İlk iki rek'atteki oturuş ile son rek'atteki oturuş, şekil olarak aynı olsa bile müddet olarak farklıdır. Birinci oturuş kısadır. Bundaki kısalık 2650 numaralı hadiste latif bir teşbihle ifade edilmiştir: "*Kızgın taş üzerine oturmuş gibi oturmak.*" Şârihler, bu teşbihten maksadın *cülûsun* hafifliğini ifade olduğunu belirtirler. Yani sadece teşehhüd okunup kalkılacak, salavat ve dua ilave edilmeyecek demektir. Hanefîlere göre ilave bir şey okunursa sehiv secdesi gerekir. Şâfi'îler salavat da okunabilir demiştir.

2- Namazda oturuşun kendine has bir şekli var. Bu şekil, ayakların vaziyetinden, ellerin ve hatta parmakların vaziyetine kadar bazı teferruata şâmildir. Şöyle ki:

★ Sağ ayak, parmaklar, kıble istikametinde olacak şekilde dikilecek; sol ayak, sırtı üzerine yere döşenecek ve sol ayak üzerine oturulacak, sağ el sağ uyluk, sol el de sol uyluk üzerine dize yakın olarak konulacaktır, diz üzerine de konulabilir.

Ancak 2640 numarada *İbnu'z-Zübeyr*'den gelen rivayet sol ayağı sağ uylukla baldırın altına koyup sağ ayağı da yere döşeyip onun üzerine oturmayı tarif etmektedir. Bu rivayette sağ ayağın yere döşenmesi epeyce bir ihtilaf konusu olmuştur, zira oturuşta sağ ayağın dikileceği hususunda ülemâ ittifak eder. Ancak *Kadı*

İyaz sağ ayağı döşemenin manası onu parmaklar üzerine dikmeyip ayağını yatırmak diye bir açıklama yapar. Bu muhtar kavildir. Öyle ise meşru olan iki suret ortaya çıkmaktadır:

a) Sağ ayağı dikerek oturmak,

b) Yatırarak oturmak. Her ikisi de sahih rivayetlerde geldiği için ülemâ: "*Dikmek müstehab ise de terki de caizdir, Resulullah cevazı göstermek için her ikisine de yer vermiştir*" demiştir.

Ancak, bazı alimler daha ileri giderek *teverrük* denen, ayakları yatırarak (63) oturmanın son oturuşa, *iftiraş* denen ve sağ ayağı dikip, sol ayağı da yatırarak üzerine oturmaktan ibaret şeklin birinci oturuşa ait olduğunu söylemiştir. *Şâfi'î* ve bazı fakihler bu görüştedir.

Ebu Hanife ve fakihler her iki cülûsta da erkeklerin *iftiraş*, kadınların *teverrük* suretinde oturmasını efdal kabul eder.

Malikîlere göre her iki cülusta teverrük efdaldir.

★ Sağ elin parmakları şu şekilde yumulacak: Baş parmakla orta parmak bir halka yapacak şekilde bir araya gelecek şehadet parmağı kıble istikametini işaret eder şekilde yumulmayıp düz kalacak. 2638 numaralı rivayette geçen *elliüç akdini, Nevevî* şöyle izah eder: "*Hesap ilmi mensuplarına göre, bu tabirle, serçe parmağının kenarının yüzük parmağı üzerine konması ifade edilir. Ancak burada murad o değildir. Sadedinde olduğumuz hadiste bu tabirle serçe parmağının el ayası üzerine konarak hesapçıların ellidokuz dedikleri şekli vermektir.*"

★ 2643 numaralı hadiste geçen avuçları iç içe kavuşturarak bacaklar arasına koyarak oturma tarzı hakkında daha önce açıklama geçmiştir (2590 numaralı hadis).

★ Sağ el parmaklarının yumulup, şehadet parmağıyla işaret verilmesi ile ilgili olarak da birkısım teferruat üzerinde ihtilaf edilmiştir. Mesela parmakların yumulma zamanı, baş parmağın vaziyeti diz üzerinde sabit mi, hareket edecek mi?.... gibi. Bu mevzuya giren hadislerin hepsine Teysir yer vermez. Sözgelimi 2641 numaralı hadiste şehadet parmağıyla ilgili olarak geçen "*hareket ettirmeksizin*" tabiri ile 2646 numaralı hadiste geçen, "*hafif eğmiş*" tabiri, şehadet parmağının vaziyetiyle ilgili ihtilaflı rivayetlerin varlığına delalet ederler.

Alimler, bu ihtilaflı rivayetleri, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın değişik zamanlarda bu farklı tarzların hepsine yer vermiş olduğunu belirterek te'vil

---

(63) *Teverrük*, kelime olarak uyluk'un üst kısmı manasına gelen *verik*'ten gelir. *Teverrük*'ün iki ayrı tarifi var:

1) Kabalardan birini veya her ikisini sağ ayak üzerine koyarak oturma (çömelme).

2) Kabaları yere koyup ayakları da sağ tarafından çıkararak oturma.

ederler. Teferruata girmeden mezhebimizce de benimsenmiş olan şehadet parmağıyla işaret verme tarzını belirtelim:

Teşehhüd duası okunurken, sıra tevhide gelince, tevhid'in **Lâilâhe** kısmı söylenirken sağ elin diğer parmakları yumulurken şehâdet parmağı yukarıya kaldırılır, **illallah** denilirken indirilir. Bazı rivayetler şehadet getirirken şehadet parmağını kaldırmaktan başka hareket de ettirilebileceğini söyler. Hanefi fakihlerden *İmam Muhammed* bu yumma işinin, şehadet parmağı kalkarken sağ elin baş parmağı ile orta parmağının halka olacak şekilde bir araya getirilip diğer iki parmağın da yumulmasıyla gerçekleştirileceğini söyler. Bazı fakihler parmakların yumulmadan şehadet parmağıyla işaret verileceğini; diğer bazıları da baş parmağı diğer parmakların altına getirerek şehadet parmağının kaldırılacağını söylemiştir. Şehadet parmağının kaldırılmasını gereksiz gören de olmuştur. Ancak bu sahih rivayete aykırıdır. Parmak kaldırmaya *Keydânî* "haram" demiştir, ancak bu görüş, *tekfire varacak* şiddette ciddi tenkidle karşılaşmıştır.

Şehadet parmağını kaldırmak sahih rivayetlerle sabit bir sünnet olmaktan başka kuud sırasında gözün vaziyetini de yönlendirmektedir. Çünkü 2639-2641 numaralı rivayetlerde de geçtiği üzere, göz, kuud sırasında kalkmış vaziyetteki şehadet parmağını takib edecektir. Ayrıca, şehadet parmağı kaldırılırken, tevhid yani Allah'ın bir olduğu niyet edilip hatırlanacaktır.

3- Yukarıda kaydedilen hadiste iki farklı oturuş şekli üzerinde daha durulmuştur: *Bağdaş kurma* ve *ik'a*. Daha önce de geçtiği üzere bazı rivayetler, selefin bağdaş kurarak namaz kıldığını mevzubahis eder. 2647 numaralı rivayet bunun bir özre binaen tecviz edildiğini göstermektedir. Normal şartlarda bağdaş kurarak namaz kılmaya ülemâ cevaz vermemiştir. *İbnu Abdilberr* sağlam kimsenin bağdaş kurarak farz namaz kılmasının caiz olmadığında icma ettiğini belirtir. Nafile namazlarla, hasta kimsenin farzlarda bağdaş kurarak kılacağı namaz hususunda ihtilaf olmuştur. *İbnu Mes'ud*'dan gelen bir rivayet O'nun bunu haram telakki ettiğini ifade ederse de alimler çoğunluk itibariyle teşehhüdde oturuş şeklinin sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir.

İk'a'ya gelince buna 2649 numaralı hadiste temas edilmekte ve sünnet olduğu belirtilmektedir. İk'a'yı tarif eden alimler onu tavsifte ihtilaf ettikleri için dilimizdeki bir karşılığı ile tercüme etmeyi uygun görmeyip, ne olduğunu burada açıklamaya bıraktık.

Evet *ik'â* إقْعَاء denilen oturuş şekli nedir? *Nevevî* bu soruya şöyle cevap verir: "*Bil ki, ik'â hakkında iki (çeşit) hadis vârid olmuştur. Biri sadedinde olduğumuz bu hadistir. Ve bunda ik'â'nın sünnet olduğu söylenmektedir. Tirmizî ve başkaları tarafından rivayet edilen diğer bir hadiste ise ik'â yasaklanmaktadır.*"

Nevevî hadislerin kaynaklarını belirttikten sonra der ki: *"Ülemâ ik'â'nın hükmü ve tefsiri hususlarında pek çok ihtilaflara düşmüştür. Gerçek olan şu ki, ik'â iki çeşittir: Biri "köpeğin ik'ası gibi, kabalarını yere dayayıp bacaklarını dikmesi, ellerini de yere dayamasıdır." Ebu Ubeyde Ma'mer İbnu Müsenna* ve arkadaşı *Ebu Ubeyd el-Kasım İbnu Sellâm* ve diğer lügatçiler *ik'a*'yı böyle tarif ederler. İşte, bu *ik'a* mekruhtur. Yasaklayıcı rivayetler bu ik'a hakkında varid olmuştur.

İkinci çeşit ik'a, kişinin kabalarını iki secde arasında ökçelerinin üzerine koymasıdır. Sadedinde olduğumuz hadiste *İbnu Abbâs*'ın "Peygamberimizin sünnetidir" dediği ik'a budur. *İbnu Abbâs*'tan hadis: *"Ökçelerinin kabalarına değmesi sünnettir"* diye açıklanmış olarak da rivayet edilmiştir.

Mezheplere göre sünnet olan oturuş şeklini yukarıda belirttik. Burada, daha önce geçmiş olan bir teferruatı tekrar hatırlatıyoruz: *Şâfi'î hazretleri* iki secde arasında bir miktarcık oturmayı sünnet addetmişti. İşte o oturuş, *İbnu Abbâs*'ın bu hadiste sünnet dediği *ik'a* tarzında olacaktır.

SELAM

2651 ١- عن عامر بن سعد عن أبيه رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ حَتَّى أُرَى بَيَاضَ خَدِّهِ]. أخرجه مسلم والنسائى.

1. **(2651)**- *Âmir İbnu Sa'd,* babasından *(radıyallahu anh)* naklediyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazını tamamlayınca) sağına ve soluna selam verirdi, öyle ki ben (geride olduğum halde) yanağının beyazlığını görürdüm.''* [Müslim, Mesâcid 119, (582); Nesâî, Sehiv 68, (3, 61).]

2652 ٢- وعن ابن مسعود رضى اللّهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّهِ السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّهِ]. أخرجه أصحاب السنن.

وزاد أبو داود بعد قوله شماله: «حَتَّى نَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ».

وزاد النسائى: «حَتَّى نَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ مِنْ هَاهُنَا، وَبَيَاضَ خَدِّهِ مِنْ هَاهُنَا».

2. **(2652)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazı bitince) sağına ve soluna selam verir, şöyle derdi:* **''Esselâmu aleyküm ve rahmetullah es-selamu aleyküm ve rahmetullah.''** [Ebu Dâvud, Salât 189, (996); Tirmizî, Salât 221, (295); Nesâî, Sehiv 71, (3, 63).]

Ebu Dâvud'da *''soluna''* tabirinden sonra şu ziyade yer alır: *''... Öyle ki yanağının beyazını görürdük.''*

Nesâî'de ise şu ziyade vardır: *''.... Öyle ki, şu taraftan yanağının beyazlığını görürdük.''*

2653 ٣- وفى أخرى لأبى داود عن وائل بن حجر: [كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ، وَعَنْ شِمَالِهِ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّهِ].

وله فى أخرى عن سمرة بن جندب: «ثُمَّ سَلِّمُوا عَلَى أَقَارِبِكُمْ وَعَلَى أَنْفُسِكُمْ».

3. **(2653)**- *Ebu Dâvud'un Vâil İbnu Hucr (radıyallahu anh)'dan yaptığı bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "[Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)] sağına,* **"es-selâmu aleyküm ve rahmetullah ve berekâtuhu"** *diyerek, soluna da* **"es-selamu aleyküm ve rahmetullah"** *diyerek selam verirdi."*

Yine Ebu Dâvud'da *Semüre İbnu Cündeb*'ten gelen bir rivayette: **".... sonra imamınıza ve kendinize selam verin"** *buyurulmuştur."* [Ebu Dâvud, Salât 189, (997), 182, (875).]

AÇIKLAMA:

Semüre'den rivayet edilen hadisin Ebu Dâvud'daki aslı ile Teysîr'de kaydedilen şekli arasında fark var. Teysir'de على اقاربكم denmiş iken, asılda denmektedir. *Kâri, okuyucu* demek ise de hadislerde *imâm* manasında geçmektedir. Burada da *imâm* demektir. Biz tercümeyi buna göre yaptık.

2654 ٤– وعن جابر بن سمرة رضى اللّه عنهما قال: [كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ. قُلْنَا بِأَيْدِينَا: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّهِ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلى الْجَانِبَيْنِ، فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: عَلاَمَ تُومُونَ بِأَيْدِيكُمْ؟ مَالِى أَرَى أَيْدِيكُمْ كَأَنَّهَا أَذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ؟ اسْكُنُوا فى الصَّلاَةِ، وَإِنَّمَا يَكْفِى أَحَدُكُمْ أَنْ يَضَعَ يَدَهُ عَلَى فَخِذِهِ، ثُمَّ يُسَلِّمُ عَلَى أَخِيهِ مِنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

«الشُّمْسُ»: بضم الشين المعجمة وسكون الميم جمع شموس بفتح الشين، وهى النفورة من الدوابّ التى لا تستقرّ لنفورها وحدّتها.

4. **(2654)**- *Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber namaz kılınca, ellerimizle (işaret ederek):* **"Esselamu aleyküm ve rahmetullahi"** *demiştik* -ve eliyle de iki tarafına işâret etti.- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine:*

"Ellerinizle neye işaret ediyorsunuz? Niye ellerinizi hırçın atların kuyruğu gibi (kıpırdak) görüyorum? Namazda sakin olun. Herbirinize ellerini dizlerine koyup, sonra sağındaki ve solundaki kardeşine selam vermesi yeterlidir!" *dedi."* [Müslim, Salât 119, (430); Ebu Dâvud, Salât 189, (998, 999, 1000); Nesâî, Sehiv 5, (3, 4, 5).]

2655 ٥- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رَسولُ اللّهِ ﷺ إذَا سَلَّمَ لَمْ يَقْعُدْ إلاَّ مِقْدَارَ مَا يَقُولُ: اللّهُمَّ أنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ تَبَارَكْتَ يَاذَا الْجَلاَلِ وَالإكْرَامِ]. أخرجه مسلم والترمذى.

5. (2655)- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) selam verince*: **"Allahümme ente's-selâm ve minke's-selam. Tebârekte yâ zâ'l-celâli ve'l-ikrâm"** *diyecek kadar otururdu."*

Bu cümlenin manası: **"Ey Allah'ım! Sen selâmsın (her çeşit ayıp, kusur ve âfetlerden uzaksın. İnsanların mazhar olduğu) selâmet sendendir. Ey celâl ve ikram sahibi Rabbimiz! Senin şânın yücedir"** *demektir."* [Müslim, Mesâcid 136, (592); Tirmizî, Salât 224, (298).]

2656 ٦- وعن سمرة بن جندب رضى الله عنه قال: [أمَرَنَا النَّبِىُّ ﷺ أنْ نَرُدَّ عَلَى الإمَامِ، وَأنْ نَتَحَابَّ، وَأنْ يُسَلِّمَ بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ]: أخرجه أبو داود.

6. (2656)- *Semüre İbnu Cündeb (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) imâmın selamına selamla mukabele etmemizi, birbirimizi sevmemizi, birbirimize selam vermemizi emretti."* [Ebu Dâvud, Salât 190, (1001).]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda kaydedilen altı aded hadis, namazın bitiminde verilecek selamla ilgilidir. Bu hadislerde ortaya çıkan ahkâmı şöyle özetleyebiliriz:

1) Namazın bitiminde (teşehhüd, salât ve dualardan sonra) baş sağa ve sola çevrilerek selam verilecektir (2651).

2) Selam verirken sağ ve sol cephelere ayrı ayrı **esselamu aleyküm ve rahmetullah** denecektir (2652, 2653). Sağdan başlamak efdaldir. *Nevevi, "her iki selamda sola veya sağa veya öne verilse, veya önce soldan başlansa selam sahih olur, fakat fazilet kaçırılır"* der. Sağa ve sola dönüş mübalağalı olacaktır. Hadiste geçen *"…. yanağının beyazlığı görülünceye kadar sağa (sola) döndü…"* sözü bu mübalağa ile tevil edilmiştir.

3) Selam verirken, imamın selamına mukabele etmeye niyet edilecektir (2653, 2656). *Aliyyü'l-Kâri*'nin Mirkât'da belirttiği üzere, imamın sağında olanlar ikinci selamla, solunda olanlar ise birinci selamla, tam geri hizasında olanlar da her iki selamla imama selam vermeyi niyet edecektir. Bu, Hanefilere göre yapılmış bir te'vildir.

Neylü'l-Evtar'da Şâfi'îlerin şöyle te'vil ettiği belirtilir: *"İmamın sağındaki kimse, ikinci selamında imama mukabele etmeyi niyet eder. Solundaki, birinci selamda imama mukabeleye niyet eder, hizasında olan kimse istediği selamda imama mukabele etmeyi niyet eder, ancak birincideki niyet daha iyidir."* İbnu Mâce'nin rivayeti şöyledir: *"Resulullah bize imamlarımıza ve birbirimize selam vermemizi emretti."*

Malikilere göre musallinin imama mukabelesi imamın söylediğini aynen söylemekle olur. Onlara göre imama uyan (me'mûm) üç selamda bulunur: Birincisi ile namazdan çıkar, bunu hafif sağ dönerek karşısına verir. İkinci selamı imamadır, üçüncü selamı da solundakileredir.

4) Kendine selam verilecektir (2653). İlk nazarda garib de gelse, *Resulullah*, kişinin kendine selam vermeyi de niyet etmesini emretmektedir. Esasen bir âyette: **"…. Evlere girdiğiniz zaman kendinize, ehlinize Allah katından bereket, esenlik ve güzellik dileyerek selam verin"** (Nur 61) buyrularak nefsimize selam vermek Allah tarafından emredilmiştir. Şu halde *Resulullah*'ın emri, namazdaki selamda da kendimizi niyet etmemizin gereğini irşad etmektedir. Selamın mahiyeti açısından bu tabiidir. Çünkü, selam bir duadır, bir teavvüz duasıdır, yani Allah'tan sığınma talebi ve O'na ilticadır. Yani *selam*, Allah'ın bir ismi olması haysiyetiyle *es-selamu aleyküm* demek: *"Allah üzerinize hafiz ve vekil olsun"* demektir. Şu manaya geldiği de söylenmiştir: *"Selâmet ve necat (kurtuluş) bulasınız."* Kişi namaz selâmı sırasında kendini de niyetine almakla bu temennilere şahsını da dahil etmiş olmaktadır. Bazı alimler sağa verilen selamla sadece sağındaki melekleri ve diğer mevcut emsalini değil, *Hz. Adem* devrinden beri geçmiş emsalini; sola selamla da soldaki melekleri ve emsalini ve Kıyâmete kadar gelecek ehl-i iman emsâlini kastedeceğini söylemişlerdir. Tirmizi'de ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inde gelen bir rivayette *Hz. Peygamber*'in selamı bu şekilde geniş tuttuğu belirtilir: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğleden önce dört, öğleden sonra dört, ikindiden sonra dört rek'at kılar, her iki rek'atin arasını mukarreb meleklere, peygamberlere ve onlarla olan mü'min kimselere selamla ayırırdı."* Bazı âlimler burada teşehhüddeki selamın kastedildiğini söylemiştir. Ancak hemen belirtileceği üzere teşehhüd selamı ile tahlîl selamı arasında irtibat olmadığını söylemek zor ve çok tekellüflü olur. *Tahlil* selamı imam'ın cemaate, cemaatin imam'a ve etrafındakilere selamıdır diye kesip atacak olsak tek başına kılanların selamını nasıl değerlendireceğiz?

Sırf selam vesilesiyle mü'minin ulaştığı bu hayal gücü ve tefekkür derinliği, namazın ruhi hayatımıza kazandırdığı müstesna zenginliklerden sadece biridir. Rabbimizin namaz nimetine şükrümüzü edadan gerçekten ne kadar âciziz!

NOT: Alimler, *selam*'ın elif-lamlı olup olmaması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları elif-lamsız olabileceğini söylemiş ise de *es-selâm* şeklinde elif-lamlı olmasının efdal olduğunu belirtmiştir. Ancak diğer bir kısım alimler elif-lam olmasının vacib olduğunda ısrar etmiştir. *"Çünkü* derler, *bütün rivayetler elif-lamlıdır, zaten teşehhüdde de geçmiştir, öyle ise tekrar edilirken mutlaka elif-lâm'la marife yapılması gerekir."*

5) Namazda sağ ve sola selam verilirken eller uylukların üzerinde olacak. Sözle verilen selama el-kol, parmak hareketi refakat etmeyecek (2654). *Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)* namazın sonunda selam sırasında eliyle işaret ve imada bulunanlara müdahale etmiş ve bu davranışı huysuz atların manasız ve yersiz kuyruk sallamalarına benzetmiştir.

Ashabın bu davranışı, namazda huşu ve sükûnetle ilgili ahkamın ve teferruata inen bir kısım ahkâm ve âdabın teşriinden önceye rastlar. Bu müdahale de işaret ettiğimiz bir teşriat olmaktadır. Rivayetler, bidayette namaz içinde mü'minlerin yürüdüklerini, selamlaştıklarını ve hatta konuştuklarını belirtir. Zaman içerisinde ve bilhassa huşu ile ilgili ayet geldikten sonra namazla ilgili adab tamamlanmış, son şeklini almıştır.

6) Namazdan selamla çıkınca, namaz hali üzere kalınmayacaktır. Namaz hali üzere kalmanın miktarı **Allahümme ente's-selam ve minke's-selam, tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikram** deme müddeti kadardır (2655). Esasen *selâm*'a *tahlil selamı* denmiştir. Yani namaz halinde uyulması gereken yasakların kalkması, helal olması selamı. Öyle ise, selamdan sonra o hal fazla uzatılmayacaktır. Konuşmak, sağa sola dönmek, vaziyetini değiştirmek, kalkıp gitmek artık helaldir.

NAMAZIN EVSAFINI BİLDİREN BAZI HADİSLER

2657 ١- عن أبى حميد الساعدى رضى اللّه عنه: [وَكَانَ قَاعِداً مَعَ نَفرٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَذَكَرُوا صَلاَةَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ، فَقَالَ: أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِصَلاَتِهِ ﷺ قَالُوا: فَلِمَ؟ فَوَ اللّهِ مَا كُنْتَ بِأَكْثَرِ مِنَّا لَهُ تَبعاً، وَلاَ أَقْدَمَ مِنَّا لَهُ صُحْبَةً؟ قَالَ: بَلَى، قَالُوا: فَاعْرِضْ. قَالَ: كَانَ إِذَا قَامَ إِلى الصَّلاَةِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِىَ بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ، ثُمَّ يُكَبِّرُ حَتَّى يَقِرَّ كُلُّ عَظْمٍ فِى مَوْضِعِهِ مُعْتَدِلاً، ثُمَّ يَقْرَأُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِىَ بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ، ثُمَّ يَرْكَعُ وَيَضَعُ رَاحَتَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، ثُمَّ يَعْتَدِلُ وَلاَ يُصَوِّبُ رَأْسَهُ وَلاَ يُقْنِعُ، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ فَيَقُولُ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، ثُمَّ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِى بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ مُعْتَدِلاً، ثُمَّ يَقُولُ: اللّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ يَهْوِى إِلى الْأَرْضِ فَيُجَافِى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَيَثْنِى رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا وَيَفْتَخُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ إِذَا سَجَدَ، ثُمَّ يَسْجُدُ، ثُمَّ يَقُولُ: اللّهُ أَكْبَرُ وَيَرْفَعُ رَأْسَهُ فَيَثْنِى رِجْلَهُ الْيُسْرَى، فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا حَتَّى يَرْجِعَ كُلُّ عَظْمٍ إِلى مَوْضِعِهِ، ثُمَّ يَصْنَعُ فى الْأُخْرَى مِثْلَ ذٰلِكَ، ثُمَّ إِذَا قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِى بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ كَمَا كَبَّرَ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلاَةِ، ثُمَّ يَصْنَعُ ذٰلِكَ فِى بَقِيَّةِ صَلاَتِهِ، حَتَّى إِذَا كَانَتِ السَّجْدَةُ الَّتِى فِيهَا التَّسْلِيمُ أَخْرَجَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَقَعَدَ مُتَوَرِّكاً عَلَى شِقِّهِ الْأَيْسَرِ. قَالُوا: صَدَقْتَ، هَكَذَا كَانَ يُصَلِّى رَسُولُ اللّهِ ﷺ]. أخرجه البخارى مختصراً، وأبو داود والترمذى.

1. **(2657)**- *Ebu Humeyd es-Sâ'idî (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Kendisi, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabından on kişilik bir grupla oturuyor idi. Resulullah'ın namazını zikrettiler. Bunun üzerine:*

"Ben içinizde aleyhissalatu vesselam'ın namazını en iyi bilen kimseyim!" dedi. Yanındakiler:

"Nasıl olur, Allah'a yemin olsun, sen O'na bizden daha çok tâbi olmuş, bizden önce onun sohbetine katılmış değilsin!" dediler. O:

"Herşeye rağmen!" deyip (ısrar edince):

"Peki (Efendimizin nasıl namaz kıldığını) arzet görelim" dediler. O da anlattı:

"Aleyhissalatu vesselam, namaza kalkınca kollarını omuzları hizasına kadar kaldırırdı. Bütün kemikleri mûtedil şekilde yerlerinde istikrarını bulunca tekbir getirir, sonra kıraatte bulunur, sonra tekrar tekbir getirir, ellerini omuzları hizasına kadar kaldırır, sonra rükûya gider ve el ayalarını dizlerinin üzerine koyar, sonra o durumda mûtedil bir vaziyet alır, başını ne aşağı kırar ne de yukarı kaldırır, sonra başını kaldırıp: **"Semi'allahu li-men hamideh (Allah kendisine hamdedeni işitir)!"** der, sonra ellerini tekrar omuzlarının hizasına kadar mutedil şekilde kaldırır, sonra: **"Allahu ekber!"** *deyip yere eğilir, ellerini yanlarına açar, sonra başını kaldırır, sol ayağını büker, üzerine oturur, secde edince ayaklarının parmaklarını açar, sonra secde eder, sonra:* **"Allahu ekber!"** *der, başını kaldırır, sol ayağını büker, her kemik yerine gelinceye kadar sol ayağının üzerine oturur. Sonra aynı şeyleri diğer (rek'at)de yapardı.*

Sonra iki rek'ati (tamamlayıp) kalkınca, iftitah tekbirinde olduğu gibi tekbir getirir, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırır. Sonra aynı şeyleri namazın geri kalan kısmında da yapardı.

Selam vereceği son rek'atin secdesi olunca sol ayağını (mak'adının altından sağ tarafına) çıkarır ve sol tarafı üzerine yere çökerek otururdu."

(Onun bu açıklamasını dinleyince yanındakiler:) "Doğru söyledin, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle namaz kılardı!" dediler." [Ebu Dâvud, Sâlat 117, (730-735); Tirmizî, Salât 227, (304, 305). Hadis Buharî'de muhtasar olarak gelmiştir (Ezân 145).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin râvisi *Ebu Humeyd es-Sâ'idî*'nin ismi ihtilaflıdır: *"Abdurrahman İbnu Âmr İbni Sa'd, Abdurrahman İbnu Sâ'd, Münzir İbnu Sâd İbni Mâlik.* Annesi *Umâme Bintu Sa'lebe*'dir. Medineli addedilir, *Hz. Muâviye*'nin hilafetinin sonunda vefat etmiştir.

2- Hadiste geçen oturuş tarzı 2650. hadiste yeterince açıklandığı için tekrar etmeyeceğiz.

2658 ٢– وعن رفاعة بن رافع رضى اللّه عنه قال: [بَيْنَمَا نَحْنُ فِى الْمَسْجِدِ إِذْ جَاءَ رَجُلٌ كَالْبَدَوِىِّ، فَصَلَّ فَأَخَفَّ صَلاَتَهُ، ثُمَّ انْصَرَفَ فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ، فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ: وَعَلَيْكَ، فَارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ فَفَعَلَ ذٰلِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْثَلاَثاً كُلُّ ذٰلِكَ يَقُولُ: ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، فَخَافَ النَّاسُ وَكَبُرَ عَلَيْهِمْ أَنْ يَكُونَ مَنْ أَخَفَّ صَلاَتَهُ لَمْ يُصَلِّ، فَقَالَ الرَّجُلُ فِى آخِرِ ذٰلِكَ: فَأَرِنِى وَعَلِّمْنِى، فَإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أُصِيبُ وَأُخْطِىءُ، فَقَالَ: أَجَلْ إِذَا قُمْتَ إِلى الصَّلاَةِ فَتَوَضَّأْ كَمَا أَمَرَكَ اللّٰهُ تَعَالى، ثُمَّ تَشَهَّدْ فَأَقِمْ، فَإِنْ كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ فَاقْرَأْ وَإِلاَّ فَاحْمَدِ اللّٰهِ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّلْهُ ثُمَّ ارْكَعْ فَاطْمَئِنَّ رَاكِعاً، ثُمَّ اعْتَدِلْ قَائِماً، ثُمَّ اسْجُدْ وَاعْتَدِلْ سَاجِداً، ثُمَّ اجْلِسْ فَاطْمَئِنَّ جَالِساً، ثُمَّ قُمْ فَإِذَا فَعَلْتَ ذٰلِكَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُكَ، فَإِنِ انْتَقَصْتَ مِنْهُ شَيْئاً فَقَدِ انْتَقَصْتَ مِنْ صَلاَتِكَ. قَالَ: فَكَانَ أَهْوَنَ عَلَيْهِمْ أَنَّ مَنِ انْتَقَصَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئاً انْتَقَصَ مِنْ صَلاَتِهِ وَلَمْ تَذْهَبْ كُلُّهَا]. أخرجه أصحاب السنن.

2. **(2658)**- *Rifâ'a İbnu Râfi (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biz mescidde iken bedevi kılıklı bir adam çıkageldi. Namaza durup, hafif bir şekilde (yani rükünleri, tesbihleri kısa tutarak) namaz kıldı. Sonra namazı tamamlayıp Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a selam verdi: Efendimiz:*

"Üzerine olsun. Ancak git namaz kıl, sen namaz kılmadın!" *buyurdu. Adam döndü (tekrar) namaz kılıp geldi, Resulullah'a selam verdi. Aleyhissalatu vesselam selamına mukabele etti ve:*

"Dön namaz kıl, zira sen namaz kılmadın!" *dedi. Adam bu şekilde iki veya üç sefer aynı şeyi yaptı, her seferinde aleyhissalatu vesselam:*

"Dön namaz kıl, zira sen namaz kılmadın!" *dedi. Halk korktu ve namazı hafif kılan kimsenin namaz kılmamış sayılması herkese pek ağır geldi.*

Adam sonuncu sefer:

"Ben bir insanım isabet de ederim, hata da yaparım. Bana (hatamı) göster, doğruyu öğret!" dedi. Aleyhissalatu vesselam:

"Tamam. Namaza kalkınca önce Allah'ın sana emrettiği şekilde abdest al. Sonra (ezan okuyarak) şehâdet getir, ikâmet getir (namaza dur). Ezberinde Kur'an varsa oku, yoksa Allah'a hamdet, tekbir getir, tehlil getir, sonra rükûya git. Rükû halinde itmi'nâna er (azaların rükûda mûtedil halde bir müddet dursun). Sonra kalk ve kıyam halinde itidâle er, sonra secdeye git ve secde hâlinde itidale er, sonra otur ve bir müddet oturuş vaziyetinde dur, sonra kalk.

İşte bu (söylen)enleri yaparsan namazını mükemmel (kılmış olursun. Bundan bir şey) eksik bırakırsan namazını eksilttin demektir."

Râvi der ki: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sonuncu sözü Ashab'a önceki:* **(Dön, namaz kıl, zira sen namaz kılmadın!)** *sözünden daha kolay (ve rahatlatıcı) oldu. Zira (bu söze göre), sayılanlardan bir eksiklik yapan kimsenin namazında eksiklik oluyor ve fakat tamamı heba olmuyordu."* [Tirmizî, Salât 226, (302); Ebu Dâvud, Salât 148, (857-861); Nesâî, İftitah 105, (2, 193), 167, (2, 225).]

2659 ٣– وعن علىّ رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطَّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

3. **(2659)**- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Namazın anahtarı temizliktir. (Namaz dışı şeylerle meşguliyeti) haram kılan şey iftitah tekbiridir, (namaz dışı meşguliyeti) helal kılan şey (de sondaki) selamdır."** [Ebu Dâvud, Tahâret 31, (61); Tirmizî, Tahâret 3, (3).]

AÇIKLAMA:

Hades, namaza mani olduğu için *Hz. Peygamber* mecaz olarak temizliği anahtar diye tesmiye buyurmuştur. *Nevevî* der ki: *"Ümmet, su veya toprakla temizlik olmaksızın namaz kılmanın haramlığı hususunda icma etmiştir, farz ve nâfile, tilavet ve şükür secdesi, cenaze namazı arasında fark yoktur. Sadece cenâze namazı hususunda Şâ'bî ile Muhammed İbnu Cerîr et-Taberî'den istisnâî bir kavil mevcuttur: "Cenâze namazı, taharetsiz câizdir" demişlerdir. Ancak bu batıl bir*

görüştür. Ülema bunun hilafında icma etmiştir. Abdestsiz biri, bilerek özürsüz namaz kılacak olsa günahkar olur, mezhebimizce (Şâfi'i) tekfir edilmez. Cumhur da tekfir etmez. Ancak Ebu Hanife'den rivayete göre, şeriatle oynadığı için tekfir edilir."

2- Namaza başlarken söylenen iftitah tekbirine *tahrim* denmiştir. Çünkü, onun söylenmesinden itibaren namaz başlar ve namaz edebine girmeyen şeyler haram olur; konuşmak, gülmek, yemek-içmek, dünyevî bir iş yapmak v.s.

Keza namazın en sonunda *selam* vermek de *tahlîl* diye isimlenmiştir. Çünkü *selâm*'dan sonra her çeşit namaz yasağı kalkmış olur. Böylece namazın dışına çıkılır. Hadiste وإحْرَامُهَا التَّكْبِيرُ وَ إِحْلاَلُهَا التَّسْلِيمُ **"Namazın ihrâmı tekbir, ihlâli selâm"** buyrulmuş, böylece iftitah tekbiri hacc yasaklarını başlatan *ihrâm*'a benzetilmiştir. İftitah tekbirine *tahrime* de denmiştir.

NAMAZIN UZUNLUĞU VE KISALIĞI HAKKINDA

2660 ١- عن أبي سعيد رضى اللّهُ عنهُ قال: [كُنَّا نَحْزِرُ قِيَامَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، فَحَزَرْنَا قِيَامَهُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ قَدْرَ الٓمٓ السَّجْدَةِ، وَحَزَرْنَا قِيَامَهُ فِي الْآخِرَتَيْنِ قَدْرَ النِّصْفِ مِنْ ذٰلِكَ، وَحَزَرْنَا قِيَامَهُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ عَلَى قَدْرِ قِيَامِهِ فِي الْآخِرَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ، وَفِي الْآخِرَتَيْنِ مِنَ الْعَصر عَلَى النِّصْفِ مِنْ ذٰلِكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

1. **(2660)**- *Ebu Saîd (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın öğle ve ikindi namazındaki kıyamlarını(n uzunluğunu tahmîn ve) takdir ederdik. Öğledeki ilk iki rek'atin uzunluğunu* **Elif-lâm-mîm Tenzîlü's-secde suresi***(ni okuyacak) kadar tahmin ettik. Son iki rek'atin uzunluğunu da bunun yarısı kadar takdir ettik.*

İkindinin ilk iki rek'atinin kıyamının uzunluğunu, öğlenin son iki rek'atinin uzunluğu kadar takdir ettik. İkindinin son iki rek'atinin uzunluğunu da bunun yarısı kadar." [Müslim, Salat 156, (452); Ebu Dâvud, Salât 130, (804); Nesâî, Salât 16, (1, 237).]

2661 ٢- وعنه رضى اللّه عنه قال: [لَقَدْ كَانَتْ تُقَامُ صَلَاةُ الظُّهْرِ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إِلَى الْبَقِيعِ فَيَقْضِي حَاجَتَهُ، ثُمَّ يَتَوَضَّأُ ثُمَّ يَأْتِي وَرَسُولُ اللّهِ ﷺ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى مِمَّا يُطَوِّلُهَا]. أخرجه مسلم والنسائي.

2. **(2661)**- Yine *Ebu Sa'îd (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Öğle namazı başlardı, bu anda bir kimse Bakî'ye gider, ihtiyacını görür, sonra abdest alır, gelir ve uzunluğu sebebiyle Resulullah'ın birinci rek'atine yetişirdi.*" [Müslim, Salât 161, (454); Nesâî, İftitah 56, (2, 164).]

2662 ٣- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ

لَيْلَةً، فَأَطَالَ حَتَّى هَمَمْتُ بِأَمْرِ سُوءٍ. قِيلَ: وَمَا هَمَمْتَ بِهِ؟ قَالَ: هَمَمْتُ أَنْ أَجْلِسَ وَأَدْعَهُ]. أخرجه الشيخان.

3. **(2662)**- ***İbu Mes'ud (radıyallahu anh)*** anlatıyor: *"Bir gece Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kıldım. Öylesine namazı uzattı ki, içimden çirkin bir şey yapmak geçti.*

"Ne yapmak istemiştin?" diye sordular. Dedi ki:

"Oturup (aleyhissalatu vesselamı) terketmeyi düşündüm." [Buharî, Teheccüd 9; Müslim Müsâfirin 204, (773).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet *Resulullah*'ın teheccüd namazlarının uzunluğu hakkında tatminkâr bir bilgi vermektedir. *İbnu Haçer* bu hadisle ilgili olarak özetle şu bilgileri dermeyan eder:

"Hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselam)'ın gece namazlarını uzun kılmayı tercih ettiğini gösterir." İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) Resulullah'a ittibada kavi bir zat idi. Müslim, Câbir rivayeti olarak: أَفْضَلُ الصَّلاَةِ طُولُ الْقُنُوتِ **"Namazın en efdali kunûtu uzun olanıdır"** hadisini kaydeder. Bununla namazın uzunluğunun faziletine delil getirir. Ancak burada kunut'la huşu'yu kastetmiş olması da muhtemeldir. Sahabe'den ve diğer seleften pekçoğu rükû ve secdenin sayıca çokluğu efdaldir diye hükmettiler. Müslim*'de gelen bir Sevbân (radıyallahu anh) hadisinde* أَفْضَلُ الأَعْمَالِ كَثْرَةُ السُّجُودِ **"Amellerin en hayırlısı çokca secdedir"** *buyrulmuştur.* Görünen o ki, uzunluktan kasdedilen şey şahıslara ve ahvale göre değişmektedir.

Sadedinde olduğumuz hadiste imamın hareketlerine muhalefet etmek çirkin amel sınıfına girmektedir.

Hadiste, birbirleri arasındaki durumları bilmenin faydalı olacağına bir tembih var. Zira İbnu Mes'ud'un ashâbı, onun "çirkin bir iş yapacaktım" sözünü anlamamışlar ve kendinden sormuşlardır. O da arkadaşlarının bu davranışını tenkid etmeyip cevap vermiştir.

Müslim, *Huzeyfe* hadisi olarak şunu kaydeder: *"Aleyhissalatu vesselam'la birlikte Huzeyfe bir gece namaz kılmıştır. Efendimiz, o gece bir rek'atte Bakara, Al-i İmran ve Nisa surelerini okudu. Kıraat sırasında içinde tesbih olan bir ayet geçince tesbih'te bulunuyor, sual geçince istiyor, teavvüz geçince istiaze ediyordu. Sonra rükûya geçti ve rükûyu kıyam kadar uzun tuttu. Sonra kalktı, rükûsu kadar kıyamda kaldı. Sonra secde yaptı, secdesi de kıyamı kadar uzun oldu."*

Bu iş, takriben iki saat alır. Muhtemelen aleyhissalatu vesselam o geceyi tam olarak ihya etmiştir.

Ancak, bu gece dışındaki halinin gereğine gelince, onu Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) haber vermektedir: "Aleyhissatalu vesselam mûtad olarak gecenin üçte birinde namaz kılardı ve bu müddette kıldığı namazların sayısı onbir rek'ati tecavüz etmezdi. Bu hal, rek'atlerin uzun tutulmuş olmasını gerektirir."

2663 ٤ - وعن الفضل بن العباس رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الصَّلاَةُ مَثْنَى مَثْنَى تَشَهَّدٌ فى كُلِّ رَكْعَتَيْنِ، وَتَخَشُّعٌ، وَتَمَسْكُنٌ، وَتُقْنِعُ يَدَيْكَ يَقُولُ: تَرْفَعُهُمَا إلى رَبِّكَ تَعَالى مُسْتَقْبِلاً بِبُطُونِهِمَا وَجْهَكَ وَتَقُولُ: يَارَبِّ. يَارَبِّ. يَارَبِّ، وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَهِىَ خِدَاجٌ]. أخرجه الترمذى.

4. (2663)- *Fadl İbnu'l-Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **"Namaz ikişer ikişer kılınır. Her iki rek'atte bir teşehhüd vardır. Namazda huşu duyulur (tazarruda bulunulur), temeskün (tezellül) izhar edilir. Ellerini kaldırırsın."** *Şöyle de dedi:* **"Ellerini, içleri kendi yüzüne dönük olarak Rabbine kaldırır, isteklerini (ısrarla tekrarla söyleyerek) istersin:**

"Ya Rabbi! ya Rabbi! ya Rabbi!....." Kim bunu yapmazsa namazı eksiktir." [Tirmizî, Salat 283, (385).]

AÇIKLAMA:

Burada namazda takınılacak edep halinin mühimleri sayılmaktadır.

★ *Tehaşşu*, huşu duymak manasına gelir. *Hudû*'ya yakın bir mana taşır. Ancak *hudû* göz, kulak, beden, ses gibi zahire akseden ahvaldeki saygı tavrıdır, huşu ise daha ziyade kalbteki saygı halidir. Şunu da belirtelim ki, *"hudû bedendedir, huşu ise göz, beden ve sestedir"* diye de açıklanmıştır.

Tehaşşu'yu sükûn ve tezellül olarak anlayan ve *hudû* ile mana yakınlığı içinde gören şârihler buna delil olarak *Resulullah*'ın şu hadisini gösterirler: لَوْ خَشَعَ قَلْبُهُ لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ **"... eğer onun kalbinde huşu olsaydı, dış organlarında da huşu (sükûnet, saygı hali) olurdu."**

★ *Tazarru*, tezellül, taleb ve rağbette mübalağa olarak tarif edilir.

★ *Temeskün*: Kişinin kendinden meskenet (fakirlik) izhar etmesi; bu da tezellül ve hudû manası taşır.

★ Eller dua edenin yüzüne dönük vaziyette kıldırılıp, talepler ısrarla, tekrarla, yalvar-yakar vaziyette Allah'tan istenecektir.

★ Son olarak namaz edebiyle ilgili olarak sayılan hususlar yapılmazsa o namazın nakıs olacağı belirtilmiştir. Şu halde namaz, sadece farz ve vaciblerin edasıyla kemâlini bulmuyor. Onu tamamlayan âdablar da var, onlara da riayet gerekmektedir. Aksi takdirde ihmal edilen âdab sayısınca namazda eksiklikler artacaktır.

2664 ٥- عن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ الرَّجُلَ لَيَنْصَرِفُ مِنْ صَلاَتِهِ وَمَا كُتِبَ لَهُ مِنْهَا إلاَّ عُشْرُهَا. تُسْعُهَا. ثُمُنُهَا. سُبُعُهَا. سُدُسُهَا. خُمُسُهَا. رُبُعُهَا. ثُلُثُهَا. نِصْفُهَا]. أخرجه أبو داود.

5. **(2664)**- *Ammâr İbnu Yâsir (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **"Kişi vardır, namazını kılar bitirir de, kendisine namazın sevabının onda biri yazılır. Kişi vardır, dokuzda biri, sekizde biri, yedide biri, altıda biri, beşte biri, dörtte biri, üçte biri, yarısı yazılır."** [Ebu Dâvud, Salat 128, (796).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, musallinin namaz kılarken, namazın rükun ve şartlarından, huşû ve huzû gibi diğer gereklerinden ihlal ve ihmâl ettikleri sebebiyle uğrayacağı ziyanı dile getirmektedir. Önceki hadisle, bu beraber mütâlaa edilince musallinin namazla ilgili edeplere son derece dikkat ve riayet etmesinin ehemmiyeti anlaşılır. Sorumsuzluk, gereksiz bir gevşeklik yüzünden hergün manevi ziyanlara uğramak akıl kârı mıdır? Muhakkak ki hiçbir sevabın yazılmadığı haller de mevcuttur.

NAMAZIN SEKİZ ŞARTI

BİRİNCİSİ: HADESTEN TAHARET

2665 ١- عن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَقْبَلُ اللّهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طَهُورٍ، وَلاَ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ]. أخرجه مسلم والترمذى.

«الطَّهُورُ»: بفتح الطاءِ المهملة وبضمها المصدر، وكذا الوَضوء وَالْوُضوء.

«وَالْغُلُولُ»: الخيانة فى الغنيمة والمرقة منها.

1. **(2665)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **"Allah temizlik olmayan namazı kabul etmez, hıyanetle kazanılan paradan verilen sadakayı da kabul etmez."** [Müslim, Tahâret 1, (224); Tirmizî, Tahâret 1, (1).]

2666 ٢- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَقْبَلُ اللّهُ صَلاَةَ أَحَدِكُمْ إِذَا أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

2. **(2666)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **"Allah, sizlerin namazını hades vâki olunca yeniden abdest almadıkça kabul etmez."** [Ebu Dâvud, Tahâret 31, (60); Tirmizî, Tahâret 56, (76).]

2667 ٣- وعنه رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ وُضُوءَ لَهُ، وَلاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللّهِ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

3. **(2667)**- Yine *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **"Abdesti olmayanın namazı da yoktur. Üzerine besmele çekmeyenin abdesti yoktur."** [Ebu Dâvud, Tahâret 48, (101, 102); İbnu Mace, Tahâret 41, (399); Tirmizî, Tahâret 20, (25).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis tek başına alındıkta, zâhiriyle besmele çekilmeden alınan abdestin sahih olmadığını ifade etmektedir. Zahiriler ve ***İshâk İbnu Râhûye*** **buna hükmet-**

mişlerdir. Ancak ekseriyet burada nefyedilenin *fazilet ve kemal* olduğuna, dolayısıyla besmelesiz abdestin mükemmel bir abdest olmayacağına, sevabının az olacağına hükmetmiştir. Nitekim *Resulullah*'tan şu hadis rivayet edilmiştir:

مَنْ تَوَضَّأَ وَذَكَرَ اِسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ كَانَ طَهُورًا لِجَمِيعِ بَدَنِهِ وَمَنْ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَذْكُرْ اِسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ كَانَ طَهُورًا لِاَعْضَاءِ وُضُوءِهِ

"Kim besmele ile abdest alırsa, bu bütün bedenine (günahlardan) temizlik olur. Kim de besmele çekmeden abdest alırsa bu da ona, abdest uzuvlarının (maddî) temizliği olur."

Bazı âlimler, besmeleyi niyetle te'vil etmiş, "*Kalbin zikridir*" demiştir. Bunlara göre: "*Eşya zıddıyla bilinir. Öyle ise unutmanın mahalli kalb olduğuna binaen, onun zıddı olan zikrin mahalli de kalptir. Kalbin zikri ise niyettir, azmetmedir.*" *Ebu Dâvud*, bir rivayetinde *er-Rebî'a*'nın hadisle ilgili şu tefsirini kaydeder: "*Bir kimse abdest alsa, gusletse, fakat ne namaz için abdeste, ne de cenâbetten temizlik için gusle niyet etmese, onun abdesti abdest, guslü de gusül olmaz, hadis bunu demek ister, (abdest ve gusül için niyet şarttır).*"

Her hal u kârda abdest ve gusülde besmelenin hükmü, görüldüğü üzere ihtilaflıdır. Hanbeliler abdeste başlarken besmelenin vâcib olduğunu söyler, âmden terkedilirse abdest bâtıl olur, sehven ve cehlen terki abdesti ibtal etmez. Hanefîler "*Başta besmele çekilmezse sevab az olur*" derse de bunun sünnet olduğunu kabul eder.

2668 ٤- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلاَةٍ قِيلَ: كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ؟ قَالَ: يُجْزِئُ أَحَدَنَا الْوُضُوءُ مَا لَمْ يُحْدِثْ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

4. **(2668)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh), Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın her namaz için abdest aldığını söylemişti, kendisine:*

"Siz nasıl yapıyordunuz?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Aldığımız abdest, bozuluncaya kadar bize yetiyordu." [Buhâri, Vudû 54; Ebu Dâvud, Tahâret 66, (171); Tirmizî, Taharet 44, (58, 60); Nesâî, Tahâret 101, (1, 85).]

2669 ٥- وعن بريدة رضى اللّه عنه: [أنَّ رسول اللّه ﷺ صَلَّى يَوْمَ الْفَتْحِ الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: فَعَلْتَ يَارَسُولَ اللّهِ شَيْئاً لَمْ تَكُنْ تَفْعَلُهُ؟ قَالَ فَقَالَ: عَمْداً فَعَلْتُهُ يَاعُمَرُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

5. **(2669)**- *Büreyde (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) Fetih günü bütün namazları tek abdestle kıldı. Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) kendisine:*

"Ey Allah'ın Resûlü, bugün şimdiye kadar hiç yapmadığın şeyi yapmış olmalısın?" demişti, şu cevapta bulundu:

"Ey Ömer, bunu bilerek yaptım." [Müslim, Tahâret 86, (277); Ebu Dâvud, Tahâret 66, (172); Tirmizî, Tahâret 45, (61); Nesâî, Tahâret 101, (1, 86).]

2670 ٦- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ أَحْدَثَ فِي صَلاَتِهِ فَلْيَنْصَرِفْ، فَإِنْ كَانَ فِي صَلاَةِ جَمَاعَةٍ فَلْيَأْخُذْ بِأَنْفِهِ وَلْيَنْصَرِفْ]. أخرجه أبو داود.

وإنما أمره أن يأخذ بأنفه ليوهم القوم أن به رعافاً، وهو من نوع الأدب فى ستر العورة وإخفاء القبيح.

6. **(2670)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anha)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **"Namaz kılarken kimin abdesti bozulacak olursa hemen namazdan çıksın. Eğer cemaatle kılınan bir namazda ise burnunu tutarak ayrılsın."** [Ebu Dâvud, Salât 236, (1114).]

Burnunu tutmasını emretmesi, cemaate burnu kanamış zannını vermek içindir. Bu davranış, avretin örtülmesi ve kabîhin gizlenmesi hususunda bir nevi edebe riayettir.

2671 ٧- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا: كَانَ يَرْعُفُ فِي الصَّلاَةِ فَيَخْرُجُ وَيَغْسِلُ الدَّمَ، ثُمَّ يَرْجِعُ فَيَبْنِي عَلَى مَا قَدْ صَلَّى].

وله فى أخرى عن ابن المسيب فذكر مثله.

7. **(2671)**- *İmam Mâlik merhuma ulaştığına göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) namazda iken burnu kanardı, o da çıkar burnunun kanını yıkar, geri döner ve önceki kıldığı namazını (kaldığı yerden) tamamlardı."*

Yine Muvatta'nın *İbnu'l-Müseyyeb'den kaydettiği bunun aynısı olan bir başka rivayet daha vardır."* [Muvatta, Tahâret 74, (1, 38).]

2672 ٨- وعن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ

ﷺ: إِذَا أَحْدَثَ الرَّجُلُ وَقَدْ جَلَسَ لآخِرِ صَلاَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ فَقَدْ جَازَتْ صَلاَتُهُ]. أخرجه الترمذى.

وقال: ليس إسناده بالقوى وقد اضطربوا فى إسناده.

8. **(2672)**- *İbnu Amr İbnu'l-As (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **"Bir kimse son rek'atte oturmuşken daha selam vermeden hades vâki olsa namazı câizdir."** [Tirmizî, Salât 300, (408).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen sekiz aded hadis, hadesten taharetle ilgilidir. *Hades*, manevî kirlilik demektir. Abdesti bozan hallerden biriyle meydana gelir. Bu manevi kirden yani hadesten temizlenmedikçe bazı ibadetleri yapmak caiz olmaz. Bir Buharî rivayetinde geldiği üzere, *"Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) Resulullah*'tan: **"Hades vâki olan kimse abdest almadıkça kıldığı namaz makbul olmaz"** hadisini nakledince Hadramevtli bir zat: *"Hades nedir?"* diye sorar. *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh): "Sesli veya sessiz yellenmedir"* diye cevap verir. *Ebu Hüreyre* bu cevabıyla namaz sırasında vukûu en ziyade muhtemel olan sebeple hadesi tarif etmiş olmaktadır. Değilse, hadesin, bir kısmı icma ile bir kısmı ittifakla ve bir kısmı da ihtilafla sabit olan başka sebepleri de vardır. Hades dediğimiz hükmî kirlilikleri abdestsizlik, cünüblük, hayız ve nifas halleri olarak da tarif etmek mümkündür. Böyle bir tariften sonra, bunları meydana getiren her hali hadesin sebebi olarak belirlemiş oluruz. Sözgelimi arka ve ön yollardan bir şeyin çıkması, vücuddan kan çıkması, uyumak, ağız dolusu kusmak, hayız kanının gelmesi, doğum, kadına değmek veya temas etmek gibi, bunların her biri hadesin sebebidir.

Hadesin bir kısmı sadece abdest alarak giderilir: Arka ve ön yollardan birşey gelmesi, kanama, uyuma, kusma, namazda gülme.... gibi. Bir kısmı boy abdesti ile temizlenir: İhtilam, kadına temas, hayız ve nifas hali gibi.

Neticeye gelmek gerekirse, dinimizin temel prensiplerinden biri, namaz ve sair bazı ibadetlerin makbul olması için temizlik şartının konmuş olmasıdır. 2665, 2666, 2667 numaralı hadisler abdestsiz namazın makbul olmayacağını kesin bir üslubla ifade etmektedir.

2- Her namaz için ayrı bir abdest almak efdaldir. *Resulullah*'ın mûtâd olan âdeti ve sünneti budur (2667. hadis). Ancak, abdesti bozan bir hal vukû bulmadıkça abdest devam ediyor demektir ve abdest bozulmadığı müddetçe de müteakip namazları kılmak mümkündür. 2668 numaralı hadis ashab'tan bir kısmının

böyle yaptığını gösterir. İbnu Mace'de gelen bir rivayette bu hal, وَكُنَّا نَحْنُ نُصَلِّى الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ *"Biz bütün namazları tek abdestle kılardık"* diye daha açık ifade edilmiştir. *Tahâvî*, her vakti ayrı bir abdestle kılmak sadece Efendimize has bir vacip olabileceğini söylemiştir. 2669 numaralı hadis de *Resulullah*'ın Mekke'nin fethedildiği gün sabah abdesti ile yatsı namazını da kıldığını haber vermektedir. *Resulullah*'ın bir kere de olsa yaptığı bir şey meşrudur, en azından benzer şartlarda, istisnâî durumlarda meşrudur.

Resulullah'ın her namaz için abdest almayı emrettiğine dair sahih rivayet dahi mevcut ise de bunun neshedilmiş olabileceği belirtilmiş ve böyle bir vecibenin olmadığı hususunda *icmâ* hasıl olmuştur.

3- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)*'nin rivayet ettiği 2670 numaralı hadiste *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)*, namaz sırasında abdest bozulacak olursa, namazın derhal terkedilmesini emretmektedir. Hadis mutlak geldiği için, âlimler bu hadesin iradî, gayr-ı iradî veya bir zarurete mebni, her ne suretle vaki olursa olsun hükmün aynı olacağını belirtir.

Ayrıca bu hadiste, *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)* bu durumda tâkip edilecek mühim bir edep vaz'ediyor: *"Burnu tutarak çıkmak..."* Hatta burna bir de mendil konması, gayeyi daha iyi hasıl eder. Çünkü *Hattâbi* gibi bazı şârihler burnu tutmanın, cemaate *"burnu kanamış"* zannını verme gayesine yönelik olduğunu belirtirler: *"Bu hadis* der, *setrü'l-avret ve kabih bir durumun gizlenmesinde edebe riayet dersi de vermektedir. Benzer hallerde bu çeşit tevriye'ye başvurmak günah ve merdud olan riya ve yalan sınıfına girmez. Tam aksine bu, nezakettir, hayanın kullanılmasıdır ve halkın suizan ve kuşkusundan salim kalma yollarına başvurmadır."*

4- 2671 numaralı hadis *İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)*'dan verdiği örnekle namazın bir kısmını kılmışken, abdesti bozulan kimsenin namazını tamamlama şeklini aydınlatmaktadır: *İbnu Abbas* abdest aldıktan sonra önceki kıldığı kısmın üzerine geri kalanı bina ediyor. Yani namazı bozulmakla kıldığı kısımlar iptal olmuyor. Sözgelimi dördüncü rek'atte namazdan ayrılmış ise, abdesti alıp dördünce sadece tek rek'at kılarak namazını tamamlıyor, önceki üçü yenilemiyor. Muvatta'nın *Abdullah İbnu Ömer*'den kaydettiği bir başka örnekte *"(bu sırada hiç) konuşmadı"* ziyadesiyle önceki kılınan kısmın muteber olma şartını da beyan eder. *Zürkânî: "Bu kimselerin ameli, onlar nazarında burun kanaması abdest bozucu olmadığını, kanı yıkamak için çıkıp konuşmadığı ve namaz kılınan yere en yakın mekandan öte geçmediği takdirde önceki kıldığının üzerini tamamlayabileceğini ifade eder"* der.

Bu mesele ilmihâl kitaplarında *Lâhik* adını taşıyan bahislerde teferruatlı olarak açıklanır. Şöyle özetleyebiliriz: İmama uyan kimse, namaz sırasında uyku,

gaflet, cemaatin çokluğundan dolayı bir zahmet veya vâki olan bir hades sebebiyle namazın tamamını veya bir kısmını imamla kılamazsa, bunu sonradan bazı kayıtlarla tamamlar. Bu durum başına gelen kimse muktedi gibidir. Öyle ise, kendisi tamamlayacağı kısımları imamın arkasında imiş gibi yaparak tamamlar, mesela Kur'an okumaz.

Lâhik mümkünse, kaçırdığı kısımları kaza ederek, imama uyar. Kaza edemeyeceğini anlarsa imama uyar, imam selam verdikten sonra tamamlar.

Mesela bir muktedi, dördüncü rek'atte burnu kanasa, gider abdest tazeler, bu esnada namaza mani bir söz ve davranıştan kaçınır. Dönüşte nerede yakalayabilirse imama uyar, rek'ate yetişemedi ise imam selam verdikten sonra kalkıp tamamlar. Eğer imama yetişemezse tek başına, kılamadığı dördüncü rek'ati imamın arkasında imiş gibi hiçbir şey okumadan kılıp selam verir. Bu hadise üçüncü rek'atte vaki olsa, abdest alan lâhik, önce üçüncü rek'ati kıraatsiz olarak kılar ve imama uyar, onunla dördüncü rek'ati kılar. Ancak imama bu şekilde kavuşmaktan korkarsa hemen imama uyar, eksik kısmı imam selam verdikten sonra kıraatsiz tamamlar. İmam sehiv secdesi yapsa imamla sehiv secdesi yapmaz, sehiv secdesini en sonda yapar.

Bu tarza uymayanlar namazlarını yeniden kılarlar.

5- Sadedinde olduğumuz hadislerin sonuncusu (2672), son rek'ati tamamlayıp oturduğumuz zaman selam vermezden önce hades vukûu halinde namazın muteber olacağını ifade etmektedir.

Hadiste oturma müddeti belirtilmemiş ise de Hanefiler bunu, *teşehhüd okuma* müddeti ile kayıdlarlar. Daha az olursa caiz olmaz, çünkü teşehhüd miktarı oturmak farzdır. Selam aranmıyor, çünkü bu, namazın farzlarından değildir. *İmam Şâfi'î*'ye göre bu durumda namaz iade edilir. Çünkü ona göre teşehhüd de, selam da farzdır.

Ahmed İbnu Hanbel'e göre teşehhüd okumadan selam verse namaz caizdir.

NAMAZIN İKİNCİ ŞARTI: ELBİSE TEMİZLİĞİ

2673 ١ – عن معاوية رضىَ اللّه عنه: [أنَّهُ سَألَ أُخْتَهُ أمَّ حَبِيبَةَ رضى اللّه عنها زَوْجَ النَّبىِّ ﷺ: هَلْ كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى فى الثَّوْبِ الَّذى كَانَ يُجَامِعُهَا فِيهِ؟ فَقَالَتْ: نَعَمْ، مَالَمْ يَرَ فِيهِ أذًى]. أخرجه أبو داود والنسائى.

والمراد «بالأذَى» هنا الرطوبة من الجماع.

1. (2673)- Hz. *Mu'âviye (radıyallahu anh)'nin dediğine göre, Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın zevce-i pâkleri Ümmü Habîbe'ye -ki kızkardeşidir- sormuştur:*

"Resulullah (aleyhissalatu vesselam), içerisinde kendisiyle temasta bulunduğu elbise sırtında olduğu halde namaz kılar mıydı?" Ümmü Habibe (radıyallahu anhâ) şu cevabı vermiştir:

"Evet, yeter ki elbisede bir ezâ (meni bulaşığı) görmemiş olsun!" [Ebu Dâvud, Taharet 133, (366); Nesâî, Tahâret 186, (1, 155); Buharî, Salât 2, (Buhari, bab başlığı (tercüme) olarak kaydeder.]

AÇIKLAMA:

Burada *eza* ile gözle görülen pislik kastedilmiştir. Bazı âlimler bu hadise dayanarak meni, mezi, kadının fercinden hasıl olan rutubetin necis olduğuna hükmetmiştir. Zira *Resulullah eza* ile bu söylenenlerin bulaşığını kastetmiş olmalıdır. Meninin necis olup olmadığı ihtilaflıdır. *Şâfi'î ve Ahmed* temiz olduğunu söyler. *Ebu Hanife* ve *Mâlik* necis olduğunu söyler. *Mâlik*'e göre kurusu da yaşı da yıkanarak temizlenir. *Eb Hanife*'ye göre yaşı su ile, kurumuşu ise ovma ile de temizlenebilir.

2674 ٢- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ لاَ يُصَلّى فى مَلاَحِفِنَا]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (2674)- Hz. *Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam), bizim (kadınların) çamaşırları içerisinde namaz kılmazdı."* [Ebu Dâvud, Taharet 134, (368); Tirmizî, Salat 420, (600); Nesâî, Zinet 116, (8, 217).]

AÇIKLAMA:

Burada *Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)*'in kadın çamaşırı içerisinde namaz kılmadığı belirtiliyor. *Kadın çamaşırı* diye tercüme ettiğimiz *melâhif* kelimesi rivayetlerde luhuf diye de gelmiştir. Bir rivayette *şuur* kelimesiyle beraber gelir, yani râvi *şuur* mu derdi *luhuf* mu derdi şekke düşer. *Luhuf, "lihâf"*-"ın cem'idir. *Lihaf, milhafe, milhaf* vücudu örten, vücuda giyilen her şey olarak açıklanır. (64) *Şuur* ise *"şi'âr"*"ın cem'idir. Bu ise vücuda giyilen ilk çamaşırdır. Öyle ise *lihâf* da *şi'âr* da aynı manada yani iç çamaşırı manasında kullanılmış olmalıdır.

---

(64) *Lihâf*'ı bazı lugatlar *"vücudu dıştan örten giysi (cübbe, bürde gibi)"* diye tarif ederken *Cevherî* gibi bazıları her çeşit giysiye de ıtlak olunduğunu belirtir. Şu halde, *şi'âr ile lihâf* bazı manalarda müteradiftir.

Resulullah (aleyhissalatu vesselam) sadedinde olduğumuz rivayete göre namazda kadınların iç çamaşırlarını kullanmaktan sakınmıştır. Şârihler bunu: "*Kadının iç çamaşırına hayız kanı bulaşmış olma ihtimaline binaen*" diye açıklarlar. Namazda bütün giysilerin temiz olması şarttır. Halbuki kan bulaşığı temizliğe manidir.

2675 ٣- وعن ابن عمر رضىَ اللّهُ عنهما قال: [إِنَّهُ كَانَ يَعْرَقُ فِى الثَّوْبِ، وَهُوَ جُنُبٌ ثُمَّ يُصَلِّى فِيهِ]. أخرجه مالك.

3. (2675)- *İbnu Ömer(radıyallahu anhüma)'in anlattığına göre, cünübken içinde terlediği elbise sırtında olduğu halde namaz kılardı.*" [Muvatta, Tahâret 87, (1, 52).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anh) burada cünüb kimsenin terinin temiz olduğunu ifade etmektedir. Ülemâ bu hususta ittifak eder.

Terin temizliğine hükmetmeye ülemayı sevkeden delillerden biri, ehl-i kitap olan kadınla müslümanların evlenmelerinin caiz olmasıdır. Cumhur der ki: "*Kadınların terinden onlarla beraber yatan kimse korunamaz. Eğer ehl-i kitap kadının teri necis olsaydı, kocasına namaz kılabilmesi için bu teri yıkaması emredilirdi. Halbuki bu meselede mü'min kadınla ehl-i kitap kadın arasında tefrik yapılmamıştır. Öyle ise diri olan insanoğlu necîsu'l-ayn değildir. Çünkü, kadınla erkek arasında fark yoktur.*"

2676 ٤- وعن أبى سعيد رضى اللّه عنه قال: [بَيْنَمَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى بِأَصْحَابِهِ إِذْ خَلَعَ نَعْلَيْهِ فَوَضَعَهُمَا عَنْ يَسَارِهِ، فَلَمَّا رَأَى ذٰلِكَ الْقَوْمُ أَلْقَوْا نِعَالَهُمْ، فَلَمَّا قَضَى رسولُ اللّهِ ﷺ صَلاَتَهُ قَالَ: مَا حَمَلَكُمْ عَلَى إِلْقَائِكُمْ نِعَالَكُمْ. قَالُوا: رَأَيْنَاكَ أَلْقَيْتَ نَعْلَيْكَ فَأَلْقَيْنَا نِعَالَنَا، فَقَالَ: إِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ أَتَانِى فَأَخْبَرَنِى أَنَّ فِيهِمَا قَذَراً أَوْ أَذًى، فَإِذَا جَاءَ أحدكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ، فَإِنْ رَأَى فى نَعْلَيْهِ قَذَراً، أَوْ قَالَ أَذىً فَلْيَمْسَحْهُ وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا]. أخرجه أبو داود.

والمراد «بِالأَذَى» النجاسة.

4. (2676)- *Ebu Sa'îd (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalatu vesselam) ashabiyle namaz kılarken aniden nalınlarını çıkarıp sol tarafına koy-*

du. Bunu gören cemaat de derhal nalınlarını attılar. Resulullah (aleyhissalatu vesselam) namazı tamamlayınca:

"Nalınlarınızı niye attınız?" *diye sordu.*

"Seni nalınlarını atarken gördük, biz de kendi nalınlarımızı attık!" cevabını verdiler.

"Cebrail (aleyhisselam) bana gelip onda pislik olduğunu haber verdi (onun için attım). Öyleyse sizler mescide gelirken dikkat edin, nalınlarınızda bir pislik (kazurat) *-veya* ***ezâ*** *demişti-* **görürseniz onu silin; o, ayağınızda olduğu halde namazınızı kılın."** [Ebu Dâvud, Salat 89, (650).]

AÇIKLAMA:

1- Ravi burada *kazr* kelimesi ile *ezâ* kelimesini şekk içinde kullanır. *Kazr* dilimizde *kazurat* olarak kullandığımız pislik demektir. *Ezâ* aslında temiz bile olsa pis addedilen, istikrah duyulan şeydir. Ezâ'nın daha değişik manaları, daha geniş kullanım sahaları vardır.

2- Hadis ayakkabı ile birlikte namaz kılınabileceğine delildir.

3- Hadis ayrıca ayakkabıda gözle görülen necasetin silinip atılmasıyla ayakkabıyla namaz kılınabilecek taharetin hasıl olduğuna delalet eder.

4- *Hattâbi* bu hadisten: *"Bir kimse elbisesinde necaset olduğunu farketmeden namaz kılıp sonra farkedecek olsa, namazı sahihtir, iade gerekmez"* hükmünü çıkarır.

5- *Resulullah*'ın sözlerine uymak vacib olduğu gibi fiillerine uymak da vacibtir. Zira Ashab, O'nun ayakkabısını çıkardığını görünce derhal ayakkabılarını çıkarıp atmışlardır.

6- Bir kimse tek başına namaz kılınca ayakkabısını çıkarırsa sol tarafına koymalıdır. Safta başkalarıyla namaz kılar, sağında solunda adamlar bulunursa ayakkabısını bacaklarının arasına koyar.

7- Amel-i yesir (azıcık amel) namazı bozmaz.

NAMAZIN ÜÇÜNCÜ ŞARTI: SETRÜ'L-AVRET

2677 ١- عن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده رضى اللّٰه عنه قال: [قُلْتُ
يَارَسُولَ اللّٰهِ عَوْرَاتُنَا مَا نَأْتِى مِنْهَا وَمَا نَذَرُ؟ قَالَ: احْفَظْ عَوْرَتَكَ إلاَّ مِنْ زَوْجَتِكَ،
أوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ قُلْتُ يَارَسُولَ اللّٰهِ: فَالرَّجُلُ يَكُونُ مَعَ الرَّجُلِ؟ قَالَ:

إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ لاَ يَرَاهَا أَحَدٌ فَافْعَلْ. قُلْتُ: الرَّجُلُ يَكُونُ خَالِياً؟ قَالَ: فَاللّهُ أَحَقُّ أَنْ يُسْتَحْيَى مِنْهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (2677)- *Behz İbnu Hakim (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"(Bir gün Hz. Peygamber'e sorarak) dedim ki:*

"Ey Allah'ın Resulü! Hangi avretimizi açıp, hangi avretimizi örtelim?"

"Zevcen ve sağ elinin sahip oldukları dışında herkese karşı avretini koru!" *cevabını verdi. Ben tekrar:*

"Ey Allah'ın Resulü, erkek erkekle olursa?" dedim.

"Gücün yeterse avretini kimseye gösterme!" *dedi.*

"Kişi tek başına olursa?" dedim.

"Kendisine karşı haya edilmeye Allah daha layıktır" *dedi."* [Ebu Dâvud, Hamâm 3, (4017); Tirmizî, Edeb 22, (2770), 39, (2795); İbnu Mâce, Nikâh 28, (1920).]

AÇIKLAMA:

1- *Avret* en-Nihâye'de *"Göründüğü takdirde istihya edilen (utanılan) her şey"* diye tarif edilmiştir. Şer'î nokta-i nazardan örtülmesi gereken yani avret olan yerler hakkında da şu bilgi verilir: *"Avret, erkeklerde göbekle dizkapağı arasıdır. Hür kadınlarda yüz, bileklere kadar eller hariç bütün bedendir, ayakları ihtilaflıdır. Cariyede erkekteki gibidir, hizmet sırasında açılan baş, boyun, kollar gibi yerler avret değildir. Avretin örtülmesi gerek namaz içinde ve gerekse dışında vâcibtir. Yalnız olma halinde bu meselede ihtilaf vardır."* Kadınlarda yüz ve eller hariç bütün bedenin avret olması sebebiyle kadınlara avret denmiştir. Dilimizdeki *kadın* manasına kullanılan *avrat* kelimesi, şu halde *avret*'den bozmadır.

2- Fakihler bu hadisten hareketle, hadiste belirtilen dışındakilere avret mahallini açmanın haram olduğunu belirtirler. Haramlık sadece erkeğin avreti kadına karşı, kadınınki de erkeğe karşı değildir, söylenenler dışında kadının kadına, erkeğin erkeğe bakması haramdır. Ülema bu hususta icma eder.

Hadisin son fıkrası tek başına bile olsa çıplak durulmasını yasaklamakta, Allah'a karşı da haya duygusu içinde olunmasını emretmektedir.

Tesettürü emreden yegane hadis bu değildir. Müteakip rivayetler başka teferruata yer verecekler. Esasen kadın olsun, erken olsun, her iki cinsi de gözlerini yabancı avret'e (haram edilen şeylere) bakmaktan Kur'an âyetleri yasaklamıştır: **"(Ey Muhammed), mü'min erkeklere söyle, gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler. Mahrem yerlerini korusunlar.... mü'min kadınlara da söy-**

le: Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar, süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesna açmasınlar ..."(Nur 30-31). Ayette hem "*gözü korumak*" hem de "*mahrem yerlerin (fercler) korunması*" birlikte emredilmektedir.

2678 ٢- وعن أبي سعيد الخدريّ رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهُ ﷺ: لاَ يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عَوْرَةِ الرَّجُلِ، وَلاَ الْمَرْأَةُ إِلَى عَوْرَةِ الْمَرْأَةِ، وَلاَ يُفْضِي الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ، وَلاَ تُفْضِي الْمَرْأَةُ إِلَى الْمَرْأَةِ فى الثَّوْبِ الْوَاحِدِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

والمراد بقوله «لاَ يُفْضِي» الخ: أى لا يلصق جسده بجسده.

2. **(2678)**- *Ebu Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* "**Bir erkek başka bir erkeğin avretine bakmasın, kadın da kadının avretine. Bir erkek aynı örtünün içinde bir başka erkeğe sokulmasın. Kadın da aynı örtünün içinde bir başka kadına sokulmasın.**" [Müslim, Hayz 74, (338); Ebu Dâvud, Hamâm 3, (4018); Tirmizî, Edeb 39, (2794).]

2679 ٣- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إِيَّاكُمْ وَالتَّعَرِّى، فَإِنَّ مَعَكُمْ مَنْ لاَ يُفَارِقُكُمْ إِلاَّ عِنْدَ الْغَائِطِ، وَحِينَ يُفْضِي الرَّجُلُ إِلَى أَهْلِهِ، فَاسْتَحْيُوهُمْ وَأَكْرِمُوهُمْ]. أخرجه الترمذى.

«التَّعَرِّى» التجرّد من الثياب.

3. **(2679)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* "**Çıplaklıktan sakının! Zira sizin yanınızda sadece helaya girdiğiniz zaman ve erkek hanımına sokulunca ayrılan melekler var. Onlardan utanın ve onlara karşı saygılı olun.**" [Tirmizî, Edeb 42, (2801).]

2680 ٤- وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا زَوَّجَ أَحَدُكُمْ أَمَتَهُ، أَوْ عَبْدَهُ، أَوْ أَجِيرَهُ فَلاَ يَنْظُرَنَّ إِلَى عَوْرَتِهَا]. أخرجه أبو داود.

4. **(2680)**- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **"Sizden biri cariyesini veya kölesini veya ücretlisini evlendirdi mi, artık onun avretine bakmasın."** [Ebu Dâvud, Libâs 37, (4113, 4114).]

AÇIKLAMA:

1- İkinci hadiste (2678) *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)* kadının kadınla, erkeğin erkekle aynı örtü altında birbirine sokulmasını yasaklamaktadır. *Sokulmak* diye tercüme ettiğimiz kelimenin hadisteki aslı *efzâ*'dır. Teysir müellifi *İbnu Deybe* kelimeyi cesedin cesede değmesi diye açıklamış. *Efdâ*, yerine göre elle değmek, yerine göre *mübâşeret* de denen bedenin bedene değmesi ve hatta *cima* manasında kullanılmıştır.

Hadisten: "*Erkeğin erkekle aynı örtünün altında yatması, keza kadının da kadınla* -aralarında bir hâil (perde engel) olsun olmasın- *çıplak vaziyette yatmasının yasaklanmış olduğu*" hükmü çıkarılmıştır. *Tîbî:* "*İki erkeğin, çıplak olarak aynı örtü altında yatmaları câiz değildir, kadınlar için de hüküm aynıdır, bu yasağa riayet etmeyenler ta'zîr cezasına çarptırılırlar*" der.

Nevevî, bu nehyin, "*tahrîm nehyi*" olduğunu, yani "*haram*" ifade ettiğini belirtir, "*şayet aralarında bir hâil yoksa*" der. *Nevevî* devamla: "*Bu hadisle, başkasının avretine* -vücudunun hangi noktasında olursa olsun- *elle değmenin haram olduğuna delil var. Bu hususta ülema ittifak eder. Maalesef bu meselede umumi belva var, bilhassa hamamlarda gevşeklik gösterilmektedir. Hamama gidenlerin, gözünü, elini veya başka bir yerini gayrın avretinden koruması gerekir. Keza kendi avretini de oradaki hizmetçi ve benzeri yabancının göz, el vesairesinden korunması gerekir. Bu yasaklardan birini ihlal eden bir kimse görülünce o da azarlanmalıdır. Ülemamız demiştir ki: "Bu ihlâlle karşılaşan kimseden azarlama vazifesi, saygısız herifin söz dinlemiyeceğini zannetmesiyle üzerinden düşmez. Ancak kendinin veya bir başkasının hayatına mal olacak bir fitneden korkarsa o zaman azarlama vazifesi düşer.*"

Kişi yalnız olduğu zaman bir ihtiyaca mebni avretini açabileceği söylenmiştir, helâda, hamamda olduğu gibi.

2- 2679 numaralı hadiste, *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)* insandan nâdir bir kaç hal dışında hiç ayrılmayan hafaza meleklerine (*el-Kirâmu'l-Kâtibûn*) karşı da tesettür emretmektedir. Hadiste onlara ikram (hürmet) tavsiye edilmektedir. Onlara hürmet, saygının gereklerini yerine getirmekle olur. Beşerî münasebetlerde bunun bir gereği de örtünmektir. Alimler mücâma'a, kaza-yı hacet, temizlik gibi zaruri haller dışında yalnız başına bile olsa, kişiye çıplak vaziyette durmasının caiz olmayacağını belirtmişlerdir.

2681 ٥- وعن علىّ رضى اللّه عنه قال: [قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: يَا عَلِيُّ لاَ تُبْرِزْ فَخِذَكَ، وَلاَ تَنْظُرْ إِلَى فَخِذِ حَيٍّ، وَلاَ مَيِّتٍ]. أخرجه أبو داود.

5. **(2681)**- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalatu vesselam) bana:* **''Ey Ali, dizini çıkarma, ne canlı, ne ölü, başkasının dizine de bakma''** *buyurdu.''* [Ebu Dâvud, Cenâiz 32, (3140).]

2682 ٦- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [عَدَّ رسولُ اللّهِ ﷺ الْفَخِذَ عَوْرَةً]. أخرجه الترمذى.

6. **(2682)**- *İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalatu vesselam) uyluğu avret addetti.''* [Tirmizi, Edeb 40, (2798).]

AÇIKLAMA:

1- 2681 numaralı hadis avret meselesinde ölü ile canlı arasında fark olmadığını belirtiyor.

2- Bu hadis uyluk'a avret diyen cumhurun delillerindendir. *Ebu Hanife* de bu kavildedir. Yalnız halvet halinde kadınların -cariye dahil- avreti dizkapağı göbek arası, erkeğinki arka ve ön fercidir.

2683 ٧- وعن أبى عريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يُصَلِّى أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقِهِ، أَوْقَالَ عَلَى عَاتِقَيْهِ، مِنْهُ شَيْءٌ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

7. **(2683)**- *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **''Omuzunuzu da örtmeyen** *-veya şöyle demişti* **bir parçası iki omuzunuzu da örtmeyen- tek parçadan müteşekkil kumaş içerisinde kimse namaz kılmasın.''** [Buharî, Salât 5; Müslim, Salât 277, (516); Ebu Dâvud, Salât 78, (626); Nesâî, Kıble 18, (2, 71).]

2684 ٨- وعنه رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ صَلَّى فى ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلْيُخَالِفْ بَيْنَ طَرَفَيْهِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

وعنده: [فَلْيُخَالِفْ بِطَرَفَيْهِ عَلَى عَاتِقِهِ].

8. **(2684)**- Yine *Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **''Kim tek parçalı kumaş içerisinde namaz**

kılarsa onu iki omuzu arasında çaprazlasın." [Buhari, Salat 5; Ebu Dâvud, Salât 78, (627).]

Ebu Dâvud'un metninde: **"(Kumaşın) iki ucuyla omuzunda çapraz yapsın"** denmiştir.

2685 ٩– وعنه أيضاً رضى اللّه عنه قال: [سُئِلَ رسولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الصَّلاَةِ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ فَقَالَ: أَوَ لِكُلِّكُمْ ثَوْبَانِ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

9. **(2685)**- Yine *Ebu Hüreyre*'nin rivayeti de şöyle gelmiştir: ***"Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'a tek bir kumaş içinde kılınacak namazdan sorulmuştu, şu cevabı verdi:***

"Hepinizin iki parçası var mı?" [Buhari, Salât 4, 9; Müslim, Salât 275, (515); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 30, (1, 140); Ebu Dâvud, Salât 78, (625); Nesâî, Kıble 14, (2, 69-70).]

2686 ١٠– وعن عمر بن أبى سلمة رضى اللّه عنه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: صَلّى فى ثَوْبٍ وَاحِدٍ مُلْتَحِفاً بِهِ مُخَالِفاً بَيْنَ طَرَفَيْهِ عَلَى مَنْكِبَيْهِ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

10. **(2686)**- *Ömer İbnu Ebî Seleme (radıyallahu anh)* anlatıyor: ***"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) tek parça kumaşa sarınmış olarak namaz kıldı. İki ucu omuzlardan çaprazlama geçmişti."*** [Buharî, Salât 4; Müslim, Salât 279, (517); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 29, (1, 140); Ebû Davud, Salât 78, (628); Tirmizî, Salât 254, (339); Nesâî, Kıble 14, (2, 70).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son dört hadis (2683-2686) tek parçalı giysi ile namaz kılma meselesi ile ilgilidir. Burada kaydedilen rivayetler bunun bazı kayıtlarla cevazını ifade etmektedir:

2- 2685 numarada kaydedilen *Ebu Hüreyre* hadisinde görüyoruz ki, bu hususta soru soran kimseye *Resulullah (aleyhissalatu vesselam):* **"Hepinizin iki parçası varmı?"** diye istifhâm-ı inkâri ile cevap veriyor. Bu cevapla *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)*'ın şunu söylemek istediği beyan edilmiştir: *"Biliyorsunuz ki, setrü'l-avret farzdır, namaz da gereklidir. Hepiniz de ikişer elbiseye sahip değilsiniz. Öyleyse setrü'l-avret yerine getirildikten sonra tek parçalı elbise ile namazın caiz olacağını nasıl bilemezsiniz?"*

Tahavî bu hadisi şöyle yorumlar: *"Hadisin manası şudur: "Eğer tek parça elbise içerisinde namaz mekruh olsaydı, tek parçadan başka elbise bulamayana da mekruh olurdu."*

Şu halde muktedir olanla olamayan ayırımı yapılmadan mutlak manada bir kerahet mevzubahis olsaydı, İslâm zorluk getirmiş olacaktı. Halbuki dinimiz imkanları zorlamaz. Zorlaştırma yok, kolaylık esastır. Öyleyse, burada mesele tek elbise ile namazın caiz olup olmadığı noktasındadır, kerâheti hususunda değildir.

3- Diğer bazı hadisler (2683, 2684) ise tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılacak olana bunu imkân nisbetinde omuzlardan itibaren bağlamayı tavsiye etmektedir. 2686 numaları hadiste ise, *Resulullah*'ın da tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılmış olduğunu, ancak bunu omuzlarından çaprazlama bağladığını görmekteyiz.

Cumhur, tek parçalı kumaşın omuzdan bağlanma emrini istihbâba hamletmiştir. Öyleyse belden bağlamaya müteveccih nehiy de tenzîhidir, tahrimî değil. Ancak âlimler bu hususu yorumlamada ihtilaf ederler.

Ahmed İbnu Hanbel cumhurdan ayrılarak: *''Omuzdan bağlamaya muktedir olan bunu yapmazsa namazı sahih olmaz''* demiş, bunu namazın şartlarından biri yapmıştır. Mamafih yine *Ahmed*'den birçok meselede olduğu gibi bunda da farklı bir görüş daha rivayet edilmiştir: *''Namazı sahihtir, ancak günahkar olur.''* Böylece bunu, müstakil bir şart yapmış olmaktadır.

4- Buharî'nin *Câbir İbnu Abdillah*'tan kaydettiği bir hadis, tek parçalı giyeceğin omuz veya belden bağlanması hususunda bir açıklık getirmektedir:

... قَالَ فَإِنْ كَانَ وَاسِعًا فَالْتَحِفْ بِهِ وَإِنْ كَانَ ضَيِّقًا فَاتَّزِرْ بِهِ

"Tek parçanız genişse omuzdan bürünün, darsa belden bağlayın."

Hattâbî gibi bazı âlimler, tek parçalı elbiseye sarınmış vaziyette gördüğü *Hz. Câbir*'e *Resûlullah*'ı bu sözlerle müdahaleye sevkeden sebebin, onun kollarını bile hareket ettirmeyecek şekilde vücudunu dıştan sımsıkı sarmış -ki buna *sammâ* denmektedir-[65] olmasını gösterirler. Ancak, Müslim'in bir rivayetinde de beyan edildiği üzere, *Resulullah*'ın müdahalesi başka bir sebebe dayanmaktadır: *Câbir*'in kumaşı dar idi. Bunu omuzdan çaprazvari sarınca, setrü'l-avreti sağlayamamış, *Hz. Câbir* biraz eğilerek eksiği tamamlama zorunda kalmıştı.

Şu halde, omuzdan sarınmak esas ise de kumaş, darlığı, azlığı sebebiyle yeterince setrü'l avrete imkan tanımayacaksa bunu belden bağlayarak, örtünmesi gereken yerleri tam örtmek gerekmektedir.

5- Mevzunun daha iyi anlaşılması için iki noktanın ek bilgi olarak bilinmesi gerekmektedir:

---

(65) صماء Sammâ tarzında sarınmak başka hadislerde kesinlikle yasaklanmıştır. (5245, 5246. hadislere bak.)

★ Tek parça ile tesettür bahislerinde örtünmek, sarınmak, bağlamak, çaprazlamak gibi farklı kelimelerle ifade ettiğimiz "*giyinme*" şekilleri, hadis metinlerinde de farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bunlar yerine göre değişik manalara gelir ise de sadedinde olduğumuz babta aynı manada kullanılmıştır. Sözgelimi *müştemil, müteveşşih, muhâlif* kelimelerinin *Nevevî*, aynı manayı taşıdıklarını belirtir. Yani bunlar *müttezir*'in aksine omuzdan itibaren örtünmeyi ifade ederler. Müttezir ise belden aşağıyı örten manasına gelir. Tercümede *çaprazlama bağlama* diye ifade ettiğimiz bağlama tarzını -ki böyle bağlayana *muhâlif* denmektedir- şârihler şöyle tarif ederler: "*Sağ omuza atılmış olan kumaşın ucunu sol kolun altından geçirir, sol omuz üzerine atılmış olan diğer uç da sağ kolun altından geçirilir ve bu iki uç, göğüs üzerinde düğümlenir...*"

Şevkânî bu meselede esasın, kumaşı sadece bele bağlayarak omuzları açık bırakmamak bilakis aynı kumaşı hem rida olarak bel-omuz arasını, hem de izar olarak bel-diz arasını örtecek tarzda bağlamanın teşkil ettiğini belirtir.

★ Mevzumuzu tamamlayacak son nokta şudur: İslâm bir musalli için normal olarak üç parçalı bir kıyafet derpîş eder:

★ *Serpuş*; başörtüsü. Burada sünnete uyanı, sarıktır.

★ *Rida*: Omuzdan bele kadar olan giyecektir.

★ *İzar*: Belden aşağıyı örtecek giyecek. Bunun vücud hatlarını dışarı vurmayacak genişlikte olması esastır, sünnete uyanı şalvardır.

İslâm teferruatta ısrar etmez, esas olan farz'ın yerine gelmesidir. Buna riayet edildikten sonra, milli-mahalli gereklere, ferdî imkân ve zevklere göre teferruata müsâmaha eder.

İslâm'ın kıyafet telakkisini *Libas*'la ilgili bölümün **UMUMİ AÇIKLAMA** kısmında geniş şekilde tahlil edeceğiz.

2687 ١١- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: لاَ يَقْبَلُ اللّهُ صَلاَةَ الْحَائِضِ إلاَّ بِخِمَارٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

11. **(2687)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **"Allah hayız görenin (kadının) namazını başörtüsüz kabul etmez."** [Ebu Dâvud, Salat 85, (641); Tirmizî, Salât 277, (377).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *hâiz (hayız gören)* kelimesiyle büluğ yaşına ermiş kadın kastedilmiştir, hayız görmekte olan değil. Bu açıklamaya gerek duyulmuştur, çünkü

hâiz kelimesi normalde namazdan menedilmiş olan hayız halindeki kadın için kullanılır. *Aliyyü'l-Kârî*'nin Mirkat'da kaydına göre: *"Daha doğrusu, bu kelime ile hayız görme tabiatında olanlar kastedilmiştir, ta ki, kız çocukları da hükme dahil olsun. Zira kız çocuklarının kıldığı namazların muteber olması için başlarını örtmeleri şarttır."*

2- *Hımâr*, başı örten her şeydir. Cinsi, şekli, uzunluğu mühim değildir, yeterki şer'in derpîş ettiği örtünmeyi sağlasın.

"Avret" meselesinde hür ve köle ayırımı yapmayıp, ikisini aynı hükme tabi tutan *Ehl-i zâhir* için bu hadis delil olmuştur, çünkü hüküm hiç bir kayda şâmil olmaksızın mutlak gelmiştir. *Hanife, Şâfi'î* vs. ülemânın da dahil olduğu cumhur, hür ile köle kadın arasında tefriki esas alır ve cariyenin avretini, erkeklerde olduğu üzere göbekle diz arası olarak belirlerler. *İbnu Abdilberr* el-İstizkâr'da belirttiği üzere *İmam Mâlik: "Câriyenin avreti saç hariç hürre'ninki gibidir"* der. Ancak *Irakî* Şerhu't-Tirmizî'de: İmam Mâlik'ten meşhur olan rivayete göre, *câriyenin avreti erkeklerin avreti gibidir* demiştir.

2688 ١٢- وعن عبيد الله بن الأسود الخولانى، وكان فى حجر ميمونة
رضى الله عنها زوج النبى ﷺ قال: [كَانَتْ مَيْمُونَةُ تُصَلِّي فِي الدِّرْعِ
الْوَاحِدِ وَالْخِمَارِ لَيْسَ عَلَيْهَا إِزَارٌ]. أخرجه مالك.

12. **(2688)**- *Ubeydullah İbnu'l-Esved el-Havlânî -ki Resulullah (aleyhissalatu vesselam)*'ın zevce-i pâkleri *Meymune (radıyallahu anhâ)'nin terbiyesinde idi-* anlatıyor: *"Meymûne (radıyallahu anhâ) üzerinde izâr olmaksızın tek entari (dır') ile başörtüsü giyinmiş olduğu halde namaz kılardı."* [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 37, (1, 142).]

AÇIKLAMA:

1- *Mücâhid*, kadınların normal olarak dört parça giysi içerisinde namaz kılması gerektiğini söylemiştir:

★*Entari* (dır' = kadınlarda omuzdan bele kadar olan kısmı örten giysi). (66)

★ *Başörtüsü* (hımâr).

★*Cübbe* (Milhafe = en üste giyilen şey).

★ *Etek* (izar = Belden aşağıya giyilen şey).

(66) Dır' aslında zırh demektir. Kadının omuzdan ayağa kadar uzanan giysisine Araplar, dır' demişlerdir. Aynı manada olmak üzere *kamîs* de denir. *Kamîs* kelimesini dilimizde *gömlek*le karşılarız. Şu halde, burada kastedilen şey, -hangi kelime ile ifade edilirse edilsin-, vücudu omuzdan itibaren örten kollu giyecektir.

Ancak bu ferdi bir görüştür. Cumhur kadınların en az iki parça giyerek namaz kılmasının vacib olduğunu söyler: Entari ve başörtüsü, yeter ki entari topukları da örtecek kadar uzun olsun. Hatta, tepeden tırnağa kadar örtecek genişlikte tek bir parçanın içinde kılınacak namazın caiz olacağı belirtilmiştir, yeter ki şeriat-ı garramızın derpiş ettiği tesettür sağlanmış olsun.

Ancak çoğunluk, kadınlarda da normal namaz kıyafetinin üç parçadan ibaret olduğunu söylemiştir: Başörtüsü (hımâr), entari (dır'), ve etek (izâr).

2- Sadedinde olduğumuz rivayet, *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)*'ın zevce-i pakleri muhterem vâlidemiz *Meymune (radıyallahu anhâ)*'nin uzunca bir entari ve başörtüsü ile namaz kıldığını belirtmektedir. Böylece, "kadınların dört parça giyerek" veya "üç parça giyerek" namaz kılması gerekir" şeklindeki hükümlerin vecibeyi değil, istihbabı ifade ettiği görülmüş olmaktadır.

2689 ١٣- وعن محمد بن زيد بن قنفذ عن أمّه: [أَنَّهَا سَأَلَتْ أُمَّ سَلَمَةَ رضى اللّهُ عَنْهَا مَاذَا تُصَلِّى فِيهِ الْمَرْأَةُ مِنَ الثِّيَابِ؟ فقَالَتْ: تُصَلِّى فى الْخِمَارِ والدِّرْعِ السَّابِغِ إذَا غَيَّبَ ظُهُورَ قَدَمَيْهَا]. أخرجه وأبوداود.

13. (2689)- *Muhammed İbnu Zeyd, İbnu Kunfuz'un annesinden yaptığı nakle göre, annesi Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'ye*

"Kadın, hangi giysiler içerisinde namaz kılmalı?" diye sormuştur. O da:

"Başörtüsü ve ayağın üzerini örtecek kadar uzun entari içerisinde!" diye cevap vermiştir." [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 36, (1, 142); Ebu Dâvud, Salât 84, (639, 640).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önceki hadisten fazla olarak burada kadın entarisi ile ilgili bir açıklamaya yer verilmiştir. Entarinin (yani dır'ın) ayağın sırtını örtecek kadar uzunlukta olması gerekmektedir. Bu kadar uzun entariye *sâbiğ* dendiği rivayette belirtilmiştir.

2- Bu rivayete göre, kadın, namazda ayaklarını da örtmelidir. Nitekim *İmam Mâlik, Şâfi'î, Ahmed hazretleri* böyle hükmetmişlerdir. Ancak *Ebu Hanife hazretleri* kadınlarda ayağın sırtını avret kabul etmez, namazda açık olması namazın sıhhatine mani değildir.

3- Namazda kadınların kapanması gereken yerleri hususunda âlimler arasında bazı ihtilaflar olmuştur. Bunu *Hattâbî*, Ebu Dâvud Şerhi'nde şöyle özetler:

"*.... Evzâî ve Şâfi'î: "Eller ve yüz hariç her tarafını örter"* demiştir." Bu hüküm *İbnu Abbâs* ve *Atâ*'dan da mervidir. *Ebu Bekr İbnu Abdirrahmân İbni'l-Hâris İbni Hişâm* der ki: *"Kadının her tarafı avrettir, tırnakları bile."*

Mâlik İbnu Enes der ki: *"Kadın namaz kılarken saçı veya ayaklarının sırtı açılacak olursa, vakti içinde namazı iade eder."*

Ashab-ı Re'y (Hanefiler): *"Kadın namaz kılarken başının dörtte biri veya üçte biri açılacak olursa veya uyluğunun dörtte veya üçte biri açılacak olursa, veya karnının dörtte biri veya üçte biri açılacak olursa namazı bozulur. Bu söylenen miktardan daha az bir kısım açılırsa bozulmaz. Bunu tahdidde, aralarında ihtilaf mevcuttur. Bazısı yarısı demiştir. Ancak tahdid koyarken, ileri sürdükleri miktarı dayandırdıkları (rivayetten gelen) bir asıl bilmiyorum. Sadedinde olduğumuz hadiste "kadının bedeninden bir şey açılırsa kıldığı namaz sahih olmaz" diyenlere delil vardır, zira hadiste, "ayağın üzerini örtecek kadar uzun olursa..." denmektedir. Yani açık bir ifade ile kadının namazının caiz olması için, azalarından hiçbir şeyin görülmemesi şartı koşulmuş olmaktadır."*

2690 ١٤ – وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [صَلَّى رسولُ اللّهِ ﷺ فى خَمِيصَةٍ لَهَا أَعْلاَمٌ، فَنَظَرَ إلى أَعْلاَمِهَا نَظْرَةً فَقَالَ: اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِى هٰذِهِ إلى أَبِى جَهْمِ ابْنِ حُذَيْفَةَ وأْتُونِى بِأَنْبِجَانِيَّتِهِ، فَإنَّهَا أَلْهَتْنِى آنِفاً عَنْ صَلاَتِى]. أخرجه الستة إلا النرمذى.

وفى رواية مالك وأبى داود: [كُنْتُ أَنْظُرُ إلَيْهَا وَأنَا فى الصَّلاَةِ فَأَخَافُ أنْ تَفْتِنَنِى].

«الأَنْبِجَانِيَّةُ»: كساء له خمل، وقيل هو الغليظ من الصوف.

ومعنى «أَلْهَتْنِى»: شغلتنى.

وقوله «آنفاً»: أى الآن.

tu vesselam), üzerinde çizgiler olan hamîsa kumaşı üzerinde namaz kılmıştı. (Namazdan sonra) çizgilere bir göz attı ve:

"Bu hamîsa'yı Ebu Cehm İbnu Huzeyfe'ye götürün, onun enbicâniyye'sini getirin. Zira bu beni az önce namazda meşgul etti " *buyurdu."* [Bu-

hari, Salât 14, Ezân 93, Libas 19; Müslim, Mesâcid 61, (556); Muvatta, Salât 67, (1, 97, 98); Ebu Dâvud, Salat 167, (914), Libas 11; Nesâî, Kıble 20, (2, 72).]

Muvatta ve Ebu Dâvud'un bir rivayetinde (*Resulullah*) şöyle buyurmuştur: **"Ben namazda iken (dikkatimi çekti) ona baktım, bende fitne hâsıl edeceğinden korktum."**

AÇIKLAMA:

1- *Hamîsa* üzeri çizgili dört köşe bir kumaş, ibrişim veya yünden mamuldür.

2- *Enbicâniyye*: Sert, çizgisiz sade bir kumaş. Bu ismi, kumaşa, Suriye'deki Enbicân adındaki beldeye nisbeten vermişlerdir. Çünkü kumaş orada imal ediliyordu.

3- *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)*'ın kumaşı *Ebu Cehm*'e göndermesi, onun hediye etmiş olmasındandır. Hadisin Muvatta'daki rivayetinde bu husus belirtilmiştir. *İbnu Battâl, Resulullah*'ın *Ebu Cehm*'den hamîsa'ya mukabil *enbicâniyye kumaşı* istemesini, hediyyesini beğenmeme sebebiyle iade ettiği zannına düşerek üzülmesini önlemek için yaptığını belirtir. Namazda meşgul edici bir kumaşı ona göndermesi, bunu ona muvafık bulduğu için değildir. *Ebu Cehm*'in bu kumaşı seccade olarak değil, başka maksadlarla kullanacağını bildiği içindir. Nitekim *Utârid*'in gönderdiği bir elbiseyi giymeyi mahzurlu bulduğu için *Hz. Ömer*'e göndermiş, sonra da *"Ben onu sana giyesin diye göndermedim"* açıklamasını yapmıştır.

4- HADİSTEN ÇIKARILAN FEVAİD VE HÜKÜMLER

★ *Resulullah* namaz meselesine çok ehemmiyet vermiştir.

★ Namazda zihni meşgul eden herşey mekruhtur.

★ Suretlerin ve görünen eşyaların sadece sıradan insanlara değil, temiz kalplere, yüce ve pâk ruhlara bile tesiri vardır.

★ Çizgili kumaştan mâmul elbise giyilebilir, içinde namaz kılınabilir.

★ Kalbi taat ve tefekkürden alıkoyacak dünyevî, gereksiz meşguliyetler terkedilmelidir.

★ Mescidleri ve bilhassa kıble cihetini, zihni dağıtacak şekilde tezyin mekruhtur.

★ Dostlar arasında hediyeleşmek meşrudur.

★ Namazda zihnin başka bir şeyle meşguliyeti, namazın sıhhatını kaldırmaz, çünkü çizgiler Resulullah'ı meşgul etmiş, buna rağmen namazı iade etmemiştir.

★ Zihni meşgul edip huşû ve huzûdan uzaklaştırıcı şeylere de *fitne* denebilir.

2691 ١٥- وعن عقبة بن عامر رضى الله عنه قال: [أُهْدِىَ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ فَرُّوجٌ مِنْ حَرِيرٍ فَلَبِسَهُ فَصَلَّى فِيهِ، ثُمَّ انْصَرَفَ فَنَزَعَهُ نَزْعاً شَدِيدًا كَالْكَارِهِ لَهُ وَقَالَ لاَ يَنْبَغِى هٰذَا لِلْمُتَّقِينَ]. أخرجه النسائى.

«الْفَرُّوجُ»: بالتخفيف القباء الذى له من خلفه.

15. **(2691)**- *Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'a ipekten mâmul bir kaftan hediye edildi. Kaftanı giyip içinde namaz kıldı. Sonra namazdan ayrılıp hemen kaftanı şiddetle çıkarıp attı, sanki kaftandan gayr-ı memnundu:*

"Bu, muttakîlere muvafık düşmüyor!" *dedi."* [Nesâî, Kıble 19, (2, 72); Buharî, bu manada bir rivayette bulunmuştur. (Salât 16, Libas 12); Müslim, Libâs 23, (2075).]

AÇIKLAMA:

1- *Fer'ûc* arkadan veya önden yırtmaçlı giyecek; kaftan diye tercüme ettik. *Resulullah*'ın bunu bidayeten giymesi, hadisenin ipeğin tahriminden önceye ait olma ihtimalini doğurmuştur. Bununla beraber, tahrimden sonra olma ihtimaline binaen kumaşın saf ipek değil, ipek karışımı bir dokuma olabileceği söylenmiştir. Çünkü, *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)*'ın yasaktan sonra ipek giyeceği düşünülemez. Tahrimden önce olması halinde, çıkarıp atması, Efendimizin mizacen ipekten hoşlanmadığını gösterir ki bu fıtrî istikrah, ilâhî yasaklamaya tam bir uyum ifade eder. Ancak tahrimden önceye ait olduğunu te'yîd eden bir rivayet'i Müslim, *Câbir (radıyallahu anh)*'den kaydeder: صَلَّى فِي قَبَاءٍ دِيبَاجٍ ثُمَّ نَزَعَهُ وَقَالَ نَهَانِى عَنْهُ جِبْرِيلُ *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) ipek bir kaftan içinde namaz kıldı, sonra çıkardı ve:* **"Cebrâil bundan beni menetti"** *dedi. Ayrıca:* **"Bu, muttakilere muvafık düşmüyor"** sözü de tahrimden önceye ait olduğuna delildir, çünkü ilahi haram karşısında muttaki olanla olmayan arasında fark kalmaz, kimseye muvafık düşmez.

Muttakî ile müslümanın kastedilmesi de muhtemeldir. Bu durumda, nehiy sebebiyle çıkarmış olabilir ve bu hâdise ipekle ilgili nehyin başlangıcını teşkil eder. Bu yorum takarrur ettiği takdirde *"ipeklinin içinde namaz caizdir"* diye verilen fetvanın hükmü kalkar.

Hâdîsenin tahrimden sonra olması halinde cumhura göre namaz caizdir, ancak tahrimen mekruhtur. *İmam Malik "vaktinde iade edilmeli"* demiştir.

2692 ١٦- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [صَلَّى رَسُولُ اللّهِ ﷺ فى ثَوْبٍ وَبَعْضُهُ عَلَيَّ]. أخرجه أبوداود.

وله عن ميمونة رضى اللّه عنها مثله.

16. **(2692)**- *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)* demiştir ki: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) bir ucu beni örtmekte olan bir kumaşın diğer ucuyla örtünerek, içinde namaz kıldı."* [Ebu Dâvud, Salat 80, (631).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayeti açıklayıcı bir hadis Müslim'de kaydedilmiştir. *Hz. Aişe* orada şöyle anlatır: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) geceleyin, ben yanı başında hayızlı halde dururken namaz kılardı. Bu sırada üzerimde bir örtü bulunurdu ki bu örtünün bir ucu da Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın üzerinde olurdu."*

Fukaha, bu hadiste hayızlının yanında namaz kılmanın caiz olduğuna, hayızlının elbisesinde kan veya necaset lekesi olmadığı takdirde bu elbisenin temiz olduğuna delil görmüştür.

Keza, hadisten, bir kumaşın bir kısmı birinin üstünde olduğu halde diğer kısmını üzerinde taşıyan kimsenin namaz kılmasının caiz olduğu hükmü çıkarılmıştır.

NAMAZIN DÖRDÜNCÜ ŞARTI: NAMAZ KILINAN YERLER

2693 ١- عن أنس رضى اللّه عنه: [أَنَّ جَدَّتَهُ مُلَيْكَةَ دَعَتْ رَسُولَ اللّهِ ﷺ لِطَعَامٍ صَنَعَتْهُ فَأَكَلَ مِنْهُ ثُمَّ قَالَ: قُومُوا فَأُصَلِّي لَكُمْ. قَالَ أَنَسٌ: فَقُمْتُ إِلَى حَصِيرٍ لَنَا قَدِ اسْوَدَّ مِنْ قُبُولِ مَالَبِسَ فَنَضَحْتُهُ بِمَاءٍ فَقَامَ عَلَيْهِ وَصَفَفْتُ أَنَا وَالْيَتِيمُ وَرَاءَهُ وَالْعَجُوزُ مِنْ وَرَائِنَا فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ]. أخرجه الستة.

1. **(2693)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, büyükannesi Müleyke (radıyallahu anhâ) hazırladığı bir yemeğe Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ı davet etti. (Efendimiz şeref vererek) yemekten yediler. Sonra:*

"Kalkın size namaz kıldırayım!" *buyurdular. Enes (radıyallahu anh) der ki:*

"Ben uzun müddettir kullanılmaktan kararmış olan hasırımızı getirdim, üzerine su çiledim. Aleyhissalatu vesselam üzerinde namaza durdu. Ben ve yetim, arkasında saf yaptık, yaşlı (annem) de bizim arkamızda durdu. Resulullah (aley-

hissalatu vesselam) bize iki rek'at (nafile namaz) kıldırıp, sonra ayrıldı." [Buharî, Salat 20, Ezan 78, 161, 164, Teheccüd 25; Müslim, Mesâcid 266-268, (658-660); Muvatta, Kasru's-Sâlat 31, (1, 153); Ebu Dâvud, Salat 71, (612, 658); Tirmizî, Salât 173, (234); Nesâî, Mesâcid 43, (2, 56, 57); İmâmet 19, (2, 85-86).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*'in hadisle ilgili uzunca bir açıklamasının neticesini kaydetmek isteriz: Burada *Hz. Enes*'in büyük annesi olarak gözüken *Müleyke*, annesi *Ümmü Süleym*'in adıdır. جدته kelimesinin sonundaki zamirin mercii *Enes* değil, hadisin râvisi ve aynı zamanda *Enes*'in yeğeni olan *İshak*'dır. *(Enes*'in anne bir kardeşi *Abdullah'ın oğlu İshak; İshâk İbnu Abdillah İbni Ebî Talha. Ebu Talha, Ümmü Süleym*'in ikinci kocası ve *Enes*'in babalığıdır). (67)

2- Buharî, hadisi önce *hasır üzerinde namaz* başlığı taşıyan bir babta kaydeder. Hadiste yer alan fıkhın çokluğu sebebiyle başka bablarda da kaydeder. Müellifimiz *İbnu Deybe* de bu hadisi namaz kılınan yerlerle ilgili bir babta kaydederek, hasır üzerinde namaz kılınabileceğini belirtmiş olmaktadır. Hasır, hurma lifi ve benzeri şeylerden yapılan yaygıya denmektedir. Tabir dilimizde aynen mevcuttur. Humra denen bir başka yaygı daha var, o da hasır gibi hurma lifi ve benzeri şeylerden dokunmaktadır. Ancak, bu küçüktür, namaz kılan kimsenin daha ziyade secde mahalline, yüz ve elleri sıcak ve soğuğa karşı korumak maksadıyla konmaktadır. Eğer bu örgü insan boyunda ve daha büyük olursa ona hasır denmektedir. *Hattâbî*'nin ifadesiyle, bunların her ikisi de dilimizde seccâde dediğimiz şeyin bir nev'idir.

3- Hasır, hurma vs. üzerinde namaz kılınacağını te'yid eden rivayetlere sadedinde olduğumuz bablarda yer verilmesi, seleften bazılarında görülmüş olan ferdî titizliklere karşı delil getirmek gayesini gütmelidir. Nitekim *İbnu Battâl, Ömer İbnu Abdilaziz (rahimehullah)*'in *humra* üzerine toprak yayıp onun üstüne secde ettiğini belirtmektedir. Onun bu davranışı, tevazu ve huşuda mübalağaya hamledilmiş ve hasır, humra gibi başka eşyaların -temiz olmaları kaydıyla- üzerinde namaz kılınabileceğine hükmedilmiştir. *Urve İbnu Zübeyr* ve başka bazılarının da yerden başka bir şey üzerine secde etmeyi mekruh addettikleri rivayet edilmiştir. Bu rivayetlere *Mescid-i Nebevî*'nin içerisine *Resulullah* zamanında hiçbir sergi konmamış olması ilave edilince, herhangi bir yaygının üzerinde namaz kılınabileceği, yeryüzü cinsinden başka bir şey üzerine de secde edilebileceği hususunda *Resulullah*'tan örneklerin rivayet edilme gereği anlaşılır.

---

(67) *İbnu Hacer*'i söylediğimiz neticeye ulaştıran delillerin serdini gereksiz görüyoruz, mevzumuz açısından tâli kalır.

4- Hasıra su çilenmesini alimler onu yumuşatmak, sertliğini azaltmak için diye izah ederler. *"Temizlemek için"* diyen de olmuşsa da muteber addedilmemiştir. Zira *"Hasır aslen temizdir, temizlenmeye muhtaç necaseti olsa su serpmekle temizlik hâsıl olmaz"* denmiştir.

5- *Enes*'in beraberindeki yetimin *Dümeyre* olduğu kabul edilmiştir. *Hüseyn İbnu Abdillah İbni Dümeyre*'nin dedesi.

6- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD

★ Düğün için bile olsa hattâ bir kadın bile yapsa dâvete icâbet gerekir, yeter ki fitneden emin olunsun.

★ Davet yemeğinden yenmelidir.

★ Evlerde cemaatle nafile namaz kılınır.

★ *Resulullah* namazın fiillerini bizzat gösetirip ev halkına öğretmek istemiş gibidir. Bu gereklidir, çünkü, kadınlar mescidde geri tarafta oldukları için bir kısım teferruatı göremezler.

★ Namaz kılınacak yerin temizlenmesi gerekir.

★ Çocuk, büyüklerle yan yana saf yapabilir.

★ Kadınlar, erkeklerin safının gerisinde yer alır.

★ Kadın yalnız ise tek başına müstakil saf yapar.

★ Gündüz nafilesi iki rek'at olabilir.

★ Mümeyyiz çocuğun abdesti ve namazı sahihtir.

★ Nafile namazda münferid kılmanın efdal olacağına dair gelen rivayetler; bunda ta'lim maksadı olmama durumuna mahsustur. Öğretme maksadı işin içine girerse cemaat halinde efdaldir, hususan *Resul-i Ekrem* hakkında.

2694 ٢- وعن ميمونة رضى اللّه عنها قالت: [كانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّى وَأَنَا حِذَاءَهُ حَائِضٌ، وَرُبَّمَا أَصَابَنِى ثَوْبُهُ إذَا سَجَدَ، وَكانَ يُصَلِّى عَلَى الخُمْرَةِ].

أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

«الخُمْرَةُ»: هى ما يضع عليه الرجل وجوهه فى سجوده من حصير، أو نسيجه خوص ونحوه من الثياب، وقد يطلق على الكبير من نوعها.

2. **(2694)**- *Hz. Meymûne (radıyallahu anhâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) ben hayızlı halde tam hizasında dururken, namaz kılardı. Secde ettiği vakit bazan elbisesi bana değerdi. Humra üzerinde namaz kılardı."* [Buharî, Salât 21, 19, 107, Hayz 29; Müslim, Mesâcid 273, (513); Ebu Dâvud, Salât 91, (656); Nesâî, Mesâcid 44, (2, 57).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili bazı açıklamalar önceki rivayetin açıklamasında geçmiştir, *humra* kelimesiyle ilgili olan gibi.

2- Bu rivayet öncelikle, hayızlı kadının yanında namaz kılınabileceğini, namaz kılarken elbisenin hayızlıya değmesinde herhangi bir kerâhet bulunmadığını belirtmektedir.

2695 ٣- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النَّبِىِّ ﷺ فى شِدَّةِ الحَرِّ، فَإِذَا لَمْ يَسْتَطِعْ أَحَدُنَا أَنْ يُمَكِّنَ جَبْهَتَهُ مِنَ الأَرْضِ بَسَطَ ثَوْبَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ]. أخرجه الخمسة.

3. **(2695)**- *Hz. Enes (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biz çok sıcak günlerde Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'la birlikte namaz kılardık. Birimiz alnını sıcak sebebiyle yere koyamayacak olsa, giysisini serer onun üzerine secde ederdi."* [Buharî, Amel fi's-Salat 9, Salat 23, Mevâkît 11; Müslim, Mesâcid 191, (620); Ebu Dâvud, Salât 93, (660); Tirmizî, Salât 411, (584); Nesâî, İftitah 149, (2, 216); İbnu Mâce, İkametu's-Salat 64, (1033).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sıcak veya soğuğa karşı namaz kılanla yer arasına bir hail kullanılmasının cevazına delil olmaktadır.

Hattâbî hadisle ilgili şu açıklamayı sunar: *"Bu meselede ülemâ ihtilaf etmiştir. Fukahâ'nın büyük ekseriyeti bunun caiz olduğuna hükmetmiştir. [İmam Mâlik, Evzâ'î, Ahmed İbnu Hanbel, Ashâb-ı Re'y (Hanefiler), İshâk İbnu Râhuye gibi.]*

Şâfi'î ise: "Elbisenin kenarına secde kifayet etmez, tıpkı sarığın kıvrımı üzerine yapılacak secdenin kifayet etmemesi gibi. Hz. Enes'in rivayetinde, giymediği bir şeyin yere serilmiş olması muhtemel gözükmektedir" demiştir.

Şu halde *Şâfi'î hazretleri*, hadiste kastedilen giysinin *"namaz kılan kimsenin üzerindeki elbise olmayıp, musalliden ayrı bir kumaş"* olduğuna kanidir. *Bey-*

haki, bu te'vili bir başka rivayetle te'yid eder. *İsmâili'nin kaydettiği bu rivayette: "...Birimiz çakılı eline alır, sağına bırakıp üzerine secde ederdi"* denmektedir. *Beyhâkî* bu rivayeti kaydettikten sonra: *"Musalliye bitişik olan bir şeyin üzerine secde caiz olsaydı uzun zamana mal olan çakıl soğutma işine tevessüle ihtiyaç duyulmazdı." Beyhâkî'*nin bu açıklamasına: *"Çakıl soğutan kişinin üzerindeki elbisede tesettürü sağladıktan sonra, bir de secdeye imkan sağlayacak fazlalık bulunmamış olabileceği ihtimali"* ileri sürülerek cevap verilmiştir.

Hadisten, namaz sırasında az bir amelle huşuya riayet edilebileceği hükmü çıkarılmıştır. Çünkü, elbisenin ucuna secde etmeleri,yerin harareti sebebiyle arız olacak teşvişi önlemek içindi. Hadisin zahirinden anlaşılan budur.

2696 ٤ - وعن البراء رضى اللّه عنه قال: [قال رَسولُ اللّهِ ﷺ: صَلُّوا فى مَرَابِضِ الْغَنَمِ فَإِنَّهَا مُبَارَكَةٌ، وَلاَ تُصَلُّوا فى عَطَنِ الْإِبِلِ فَإِنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ].

أخرجه أبو داود.

4. **(2696)**- *Berâ (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki:* **"Koyun ağıllarında namaz kılın. Zira koyunlar mübarek (hayvanlar)dır. Deve damlarında namaz kılmayın, zira onlar şeytanlardandır."** [Ebu Dâvud, Salât 25, (493).]

2697 ٥ - وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [نَهَى رَسولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الصَّلاَةِ فى سَبْعَةِ مَوَاطِنَ: الْمَزْبَلَةِ، وَالْمَجْزَرَةِ، وَالْمَقْبَرَةِ، وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ، وَفِى الْحَمَّامِ، وَمَعَاطِنِ الْإِبِلِ، وَفَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ اللّهِ الْحَرَامِ]. أخرجه الترمذى.

5. **(2696)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) yedi yerde namaz kılmayı yasakladı: Mezbele (çöplük), meczere (hayvan kesilen yer), makbere (mezarlık), yol geçeği, hammâm, deve damı, Beytullahu'l Haram'ın damının üstü."* [Tirmizî, Salât 255, (346).]

AÇIKLAMA:

1- Mü'minler için yeryüzü baştan sona mescid kılınmıştır, dilediği yerde Rabbine ibadet yapabilir. Bununla beraber *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)*, hâiz olduğu bazı mahzurlar sebebiyle bir kısım yerlerde ibadet yapmayı yasaklamıştır. Yukarıda kaydedilen iki hadiste bu yerler belirtilmektedir.

★ *Deve damları*: Hadiste *me'âtın (ma'tın'ın cem'i)* diye geçer. Su kenarlarında develerin ıhıp yattıkları yerlere denir. Ancak hadiste *deve damı* diye çevir-

diğimiz develer için hazırlanan ahırlar kastedilmiştir. *Resulullah* deve ağıllarında namaz kılma yasağını develerin "*şeytanlardan olma*" sebebine bağlamıştır.

★ *Mezbele*, çöplerin, pisliklerin atıldığı yerlerdir. Böylesi yerlerin pis olacağı malumdur. Halbuki ibadet yapılacak makamın temiz olması gerekir.

★ *Meczere*: Sığır, deve, koyun gibi hayvanların kesildiği yerlerdir. Buralar da kan ve fışkı pisliklerinden halî değildir.

★ *Makbere*, insan cenazelerinin gömüldüğü yerlere denir. Dilimizde mezarlık da denir. Mezarlıkta namaz meselesinde alimler ihtilaf eder. *Ahmed İbnu Hanbel*, "*Mutlak olarak haramdır*" der. Mezar açılmış olsun olmasın, mezarlığa bir şey serilsin serilmesin, kabir üzeri olsun, münferid ev gibi bir yer olsun, kâfir mezarlığı olsun müslüman mezarlığı olsun birdir, namaz haramdır. Zâhirîler de böyle hükmeder. *Şâfi'î*, temiz bir yerde kılınacak namazın caiz olacağını söyler. *Ebu Hanife, Evzâî, Sevrî*, "*kabristanda namaz mekruhtur*" derler. *İmam Mâlik*'e göre kerahetsiz câizdir.

★ *Yol geçeği* diye tercüme ettiğimiz *kâri'atu't-tarîk*, yol ortası, daha doğrusu *yol* demektir. Yolda namaz kılanın kalbi, gelip geçenlerle meşgul olacağından huzur bulamaz, ayrıca gelip geçenlere de yolu daraltarak eza vermiş olur. Bu sebeple yolda kılınacak namaz mekruh kılınmıştır.

★ *Hammâm*: Bu kelime *hamîm*'den gelir. Hamîm sıcak su demektir. Hammâm sıcak su ile yıkanılan yere denir ise de zamanla sıcak veya soğuk olsun su ile yıkanılan her yere ıtlak olunmuştur. Buralar pislikten hâlî olmayacağı için hadisin zahirine göre, mutlak olarak namaz yasaklanmıştır. Ancak ülema çoğunluk olarak, başka karinelerden hareketle temizlik şartıyla hammâmda kılınacak namazın sıhhatine hükmeder, ancak "*mekruhtur*" der.

★ *Beytullahi'l-Haram'ın damının üstü*: Burada namaz kılanın önünde onu örten sabit bir sütre yoksa namazı sahih olmaz, çünkü o, Beyt'e doğru değil, Beyt'in üzerinde namaz kılmıştır. *Şâfi'î (rahimehullah)*, Ka'be'nin binasından üçte iki zira boyunda bir parçaya yönelenin kıldığı namazın sahih olduğuna hükmeder. Bu görüşe uyan bazı alimler: Çünkü böyle birisi, bu durumda Allah korusun Ka'be'nin yıkılması halinde arsasına yönelmiş kimse durumundadır.

2- Sadedinde olduğumuz *Bera* hadisinde: "*Koyun ağıllarında namaz kılın*" denmekte, sebep olarak koyunların mübarek oldukları gösterilmektedir. Bazı rivayetlerde koyunun *bereket* yani *bereket sahibi* olduğu ifade edilmiştir. Bazı şarihler, hadisi şöyle açıklamıştır: "*Bunun manası şudur: "Koyunda temerrüd yoktur, zayıf bir mahluktur. Cennet hayvanlarındandır. Onda sekine vardır. Mu-*

salliyi rahatsız etmez, namazını da kesmez. Bereketli bir hayvandır, öyle ise onun kaldığı ağıllarda namaz kılın.''

Buradaki emir, vücub ifade etmez, cevaz ve ruhsat ifade eder.

2698 ٦- وعن أبى هريرة رضى اللّهُ عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ لَعَنَ اللّهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

زاد غير أبى داود فى رواية عائشة رضى اللّهُ عنها قالت: «وَلَوْ لاَ ذٰلِكَ لأُبْرِزَ قَبْرُهُ».

6. **(2698)**- *Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalatu vesselam) şöyle dediler:*

''Allah yahudilere ve hıristiyanlara lanet etsin, peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirdiler.'' [Buharî, Salât 54; Müslim, Mesâcid 20, (530); Ebu Dâvud, Cenâiz 76; Nesâî, Cenâiz 106, (4, 95, 96).]

Ebu Dâvud'un dışındaki bir rivayette *Hz. Aişe*'den şu ziyadeye yer verilmiştir: *''Eğer bu (endişe) olmasaydı, (Resulullah'ın) kabri açıkta bulundurulacaktı. Ancak mescid ittihaz edilmesinden korkuldu.''*

AÇIKLAMA:

1- Burada yahudiler ve hıristiyanlar peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirmekten dolayı lânetlenmektedirler. Lânet, Allah'in rahmetinden uzak kalmalarını dilemektir. Hadisin bazı vecihlerinde beddua: *''Kâtele...''*, *''Allah canlarını alsın...''* diye ifade edilmiştir. Bu da aynı manaya gelir.

2- Hadisin bazı vecihlerinde *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)* sadece yahudilere lanet etmiştir. Çünkü tarihte ilk defa onlar peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirmişlerdir.

3- Hıristiyanların peygamberi olan *Hz. İsa*'nın göğe çekilmiş olması sebebiyle kabri bulunmadığı için, onların kabri mescide çevirmeleri mezvubahis olamayacağı belirtilerek hadiste müşkil olduğu ileri sürülmüştür. Ancak, hıristiyanlar, *Tevrat*'ı münzel bir kitap olarak benimseyip ona inandıkları için, onda zikri geçen peygamberleri, yahudi an'anesine tâbi olarak tebcîl etmişlerdir. Nitekim müslümanlar da *Hz. Muhammed*'den önce gelip geçen bütün peygamberleri benimser, ta'zîm'de bulunur. Ne var ki, bizim onlara tazimimiz belli bir âdâb ve ölçüye tâbidir, onların peygamberler ve kabirleri hakkında düştükleri ifrâd ve tefride yer vermeyiz.

4- Bu hadiste beyan edilen yasağın asıl sebebi, müslümanları, peygamberleri hakkında, önceki milletlerin düştüğü bir kısım aşırılıklardan korumaktır. *Nevevî* şu açıklamayı sunar: "*Ülemâ der ki: "Efendimiz gerek kendi ve gerekse başkasının kabrini mescid ittihaz etmeyi yasaklamıştır. Çünkü, tazimde ifrat ve mübalağaya düşülerek fitneye giriftar olunmasından korkmuştur." Bu durum, küfre bile götürebilirdi. Nitekim geçmiş ümmetlerde örneği çokça görülmüştür. Sahâbe-i Kiram (radıyallahu anhüm) ve Tâbiîn, müslümanların sayıca artması üzerine Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın mescidini genişletme ihtiyacı hissettiği vakit, ilave edilen kısma Ümmühâtu'l- Mü'minin hazeratının (radıyallahu anhünne) hücreleri ve bu meyanda Resulü Ekrem'in ve iki arkadaşı Hz. Ebu Bekr ve Ömer (radıyallahu anhümâ)'in kabirlerini de ihtiva eden Hz. Aişe'nin hücresi de dahil edildi. Bu kısım, Mescid'in içinde açıkta kaldığı takdirde avam ona karşı namaz kılabilir, yanlış iş yapabilirdi. İşte bu mahzurları önlemek için kabirlerin etrafına yüksek yuvarlak duvarlar inşa ettiler. Sonra da daha dıştan kuzeydeki köşelerinden itibaren başlayıp uçları birleşecek iki münharif duvar çektiler, böylece kimsenin bunları kıblegâh yapmasına imkan verilmemiş oldu. İşte bu ameliyeye kabri halkın kıblegah yapma korkusundan tevessül edildiğini, hadis metninde yer alan Hz.Aişe (radıyallahu anhâ)'nin : "Eğer bu endişe olmasaydı Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın kabri açıkta bırakılacaktı, fakat onun da mescide çevrilmesinden korkuldu" sözü göstermektedir."*

2699 ٧- وعن عطاء بن يسار رضى اللّهُ عنه قال: [قَال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: اللّهُمَّ لاَ تَجْعَلْ قَبْرِى وَثَنًا يُعْبدُ، اشْتَدَّ غَضَبُ اللّهِ عَلَى قَوْمٍ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائهم مَسَاجِدَ]. أخرجه مالك.

7. **(2699)**- *Atâ İbnu Yesâr (rahimehullah)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalatu vesselam) şöyle dua buyurdular:* "**Allahım, kabrimi ibadet edilen bir put kılma**" *(ve devamla dedi ki):* "**Nebilerinin kabirlerini mescidler haline getiren bir kavme Allah'ın öfkesi artmıştır.**" [Muvatta, Kasru's-Salât 85, (1, 172).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten hareketle, *İmam Mâlik* mescidlerin içine cenaze defnini mekruh addedmiştir.

Alimlerden bazıları: "*Bu hadis peygamberlerin kabirleri üzerinde secde etmeyi yasaklamaktadır*" derken, diğer bazıları da: "*Peygamber kabirlerinin, ibadette yönelinen bir kıble yapılması yasaklanmaktadır*" demiştir. *Zürkânî:* "*Bu davranış, kabirleri hakkında yasaklanırsa, diğer hatıraları hakkında daha açık bir yasak olacağı açıktır*" der.

İmam Mâlik ve birçok başka âlimler, yahudi ve hıristiyanlara muhalefet için, Bey'atu'r-Rıdvan'ın icra edildiği ağacın yerini aramayı mekruh addetmişlerdir.

Kur'an-ı Kerîm'de olsun, hadislerde olsun, dünyevî ve uhrevî kurtuluşumuz için daima, *Resulullah*'ın getirdiği şeriata ve sünnete ittiba emredilmiştir. Her davranışında rıza-yı ilâhiyi aramak endişesinde olması gereken müslüman için bu irşad yeterlidir. Kendinden istenmeyen şeylere iltifat etmemesi, istenip istenmediği meşkuk şeyler hususunda ihtiyatlı davranıp ifrata düşmemesi mü'minlik edebine girer.

Elbette *Resulullah*'tan bize intikal eden maddî hatıralar ve âsâr da nazarımızda muhteremdir, saygımızı eksik etmeyeceğiz. Fakat tâli olan, asl'ın yerini almamalıdır. Herşeye dindeki yerini vermeli, ifrattan ve tefritten kaçınmalıyız.

اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اِتِّبَاعَهُ وَ اَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلاً وَ ارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ

2700 ٨- وعن علىّ رضى اللّه عنه قال: [نَهَانِى رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَنْ أُصَلِّىَ فِى الْمَقْبَرَةِ، وَأَنْ أُصَلِّىَ فِى أَرْضِ بَابِلَ فَإِنَّهَا مَلْعُونَةٌ]. أخرجه أبو داود.

قال الخطابى: فى إسناد هذا الحديث مقال، ولا أعلم أحداً من العلماء حرّم الصلاة بأرض بابل، فإن صح فيكون على الخصوص لعلىّ رضى اللّه إنذاراً منه بما لقى من المحنة بالكوفة، وهى من أرض بابل.

8. **(2700)**- *Hz. Ali (radıyallahu anh)* anlatıyor: "*Resulullah (aleyhissalatu vesselam), beni mezarlıkta namaz kılmaktan menetti. Beni Bâbil toprağında da namaz kılmaktan men etti (ve şöyle dedi:)* "**Zira orası mel'undur.**" [Ebu Dâvud, Salât 24, (490).]

Hattabî der ki: "*Bu hadisin senedinde zayıflık olduğu söylenmiştir. Ben âlimlerden kimseyi bilmem ki Bâbil toprağında namaz kılmayı yasaklamış olsun. Hadis(in Resulullah'a nisbeti) sahih ise, bu yasak sadece Hz. Ali'nin şahsıyla ilgilidir; böylece, onu Kûfe'de maruz kaldığı mihnete (sıkıntılı hadiselere) karşı uyarmak istemiştir. (Malum olduğu üzere) Kûfe, Bâbil diyarındadır.*"

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili *Hattâbî*'nin mühim bir açıklamasını müellifimiz *İbnu Deybe* hadisin akabine hemen koymak ihtiyacını duymuştur. Biz de, açıklama kısmında kaydedebileceğimiz bu metni, müellifimizin tertibine uyarak, hadisin arkasından hemen kaydettik. *İbnu Deybe*'nin açıklamayı koyma ihtiyacı, kanaatimizce, ha-

diste dinimizin umumî bir prensibine ters düşen bir hükmün yer almasıdır. Şöyle ki İslâm dini, temiz ol lak kaydıyla yeryüzünün her tarafını mescid ilan etmiştir. *Resulullah:* جُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ مَسْجِدًا وَ طَهُورًا **"Küre-i arz benim için mescid ve temiz kılındı."** Daha önceki hadislerde hammam ve makbere gibi bazı noktaların istisna edilmesi, bu umumî hükmü zedelemez. Zira oralar, pis olmaları sebebiyle yasaklanmıştır. Halbuki sadedinde olduğumuz hadiste *Bâbil diyarı*'nın tamamı namazdan yasaklanmış olmaktadır. Mu'cemu'l-Büldan Bâbil denince Kûfe civarının ve hatta Irak diyarının kastedildiğini belirtir. Şu halde burası, mahdud bir nokta olmaktan ziyade Tûfan'dan sonra *Hz. Nuh*'un ateş aramak üzere gemiden inip yerleştiği,ahfâdının da köyler, şehirler kurarak imar edip, hakimiyet kurduğu geniş bir sahadır. Sihirle meşguliyetleri şöhret bulan bu yerin Kur'an'da zikri geçer.

Yani *İbnu Deybe*, bu geniş diyarda namaz kılmanın yasaklanamayacağını belirtmek ister. Nitekim Ashab'ın sağlığında Bâbil diyarı fethedilmiş, pek çok sahabî oralara cihad, tedrîs, ticaret, me'muriyet gibi çeşitli maksadlarla gitmiş, yerleşmiş ve namaz kılmıştır.

Hattâbi, İbnu Deybe'nin iktibas ettiği ve tercümesini kaydettiğimiz açıklamasını Ebu Dâvud Şerhi'nde şöyle devam ettirir *"... Bu hadise, ondan daha sahîh olan Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın şu sözü muaraza eder:* **"Küre-i arz bana mescid ve temiz kılındı."** *Sadedinde olduğumuz rivayet -şayet sâbitse- şu manayı ifade etmektedir: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) Bâbil diyarını ikâmet etmek üzere vatan ve yerleşim yeri seçmeyi yasaklamış olmalıdır. Yani orada yerleşmesi halinde, oradaki namazı mevzubahis olacak(ına göre namazın yasaklanması orada ikametin yasaklanması olur). Üstelik bu yasak sadece Hz. Ali hakkında vârid olmuştur. Nitekim hadis metninde* نَهَانِي **"... beni yasakladı"** *demekte (ve herkese şâmil bir yasak olmadığını ifade etmekte)dir. Belki de bu, Resulullah'tan kendisine (Hz. Ali'ye), Kufe'de maruz kaldığı mihnet'e (fitnelere, belalara) karşı bir inzar (ve uyarı)dır. Kûfe ise, Bâbil toprağıdır. Hulefâ-i Râşîdin'den hiç biri, O'ndan önce, Medîne'yi terkedip oraya intikal etmemişti."*

İbnu Ebi Şeybe'nin bir rivayetinde *Hz. Ali (radıyallahu anh)*'nin Bâbil harabeleriyle karşılaşınca orayı geride bırakıncaya kadar namaz kılmadığı belirtilir. Ayrıca *Hz. Ali*'nin مَا كُنْتُ لأُصَلِّي فِي أَرْضٍ خَسَفَ اللهُ بِهَا *'Ben Allah'ın yere batırdığı bir yerde namaz kılmam'*' dediği ve bunu üç kere tekrar ettiği rivayet edilmiştir. Buradaki *"yere batırma (hasf)"*'tan murâd Cenab-ı Hakk'ın *Nahl suresi*'nde haber verdiği semavî musibettir: **"Kendilerinden evvelkiler de fâsid planlar kurmuşlardı. Sonunda Allah, onların binalarını tâ temellerinden (yıkmayı) diledi de üstlerindeki tavan tepelerine göçdü.."** (Nahl 26). Müfessirler bu âyette Bâbil'de pek sağlam ve mu'azzam binalar kuran *Nemrud İbnu Ken'*-

ân'ın başına gelen belanın kastedildiğini belirtirler. Yapılan binalar beşbin zira yüksekliğine ulaştığı halde Cenab-ı Hakk tepelerine yıkarak yerle bir etmiştir.

2701 ٩- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُسَبِّحُ عَلَى ظَهْرِ رَاحِلَتِهِ حَيْثُ كَانَ وَجْهُهُ وَيُومِى بِرَأْسِهِ، وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَفْعَلُهُ]. أخرجه الستة.

زاد فى أخرى لمسلم: «كَانَ ﷺ يُسَبِّحُ عَلَى ظَهْرِ الرَّاحِلَةِ وَيُوتِرُ عَلَيْهَا، غَيْرَ أَنَّهُ لاَ يُصَلِّى عَلَيْهَا الْمَكْتُوبَةَ».

9. **(2701)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *''Resulullah (aleyhissalatu vesselam) bineğinin üzerinde iken yönü hangi istikamette olursa olsun tesbih ediyor, (nafile namaz kılıyor, rükû ve secde içinde) başıyla imada bulunuyordu. İbnu Ömer de böyle yapıyordu.''* [Buharî, Taksîru's-Salât 7, 8, 11, 12, Vitr 5, 6; Müslim, Müsâfirin 39, (700); Muvatta, Kasru's-Salât 22, (1, 150, 151); Ebu Dâvud, Salât 277, (1224, 1225); Tirmizî, Salât 345, (472); Tefsir, Bakara (2961); Nesâî, Kıble 23, (243, 244). Kıyâmu'l-Leyl 23, (3, 232).]

Müslim'de gelen diğer bir rivayette *İbnu Ömer şu ziyadeyi yapar: ''Aleyhissalatu vesselam, bineğin sırtında tesbihte (nafile namazda) bulunur ve vitir kılardı, fakat farz namaz kılmazdı.''*

2702 ١٠- زاد أبو داود فى أخرى: [كَانَ ﷺ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَطَوَّعَ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ بِنَاقَتِهِ، ثُمَّ كَبَّرَ، ثُمَّ صَلَّى حَيْثُ وَجَّهَهُ رِكَابُهُ].

«التَّسْبِيحُ»: هاهنا صلاة النافلة.

10. **(2702)**- Ebu Dâvud bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydeder: *''Aleyhissalatu vesselam nafile namaz kılmak isteyince, devesini kıbleye çevirir, sonra iftitah tekbiri getir(erek) namaza başlar, sonra bineği nereye yöneltirse yöneltsin, namazını kılardı.''*

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, *Resulullah*'ın yolculuk sırasında takip ettiği namaz adabından bazılarına yer vermektedir. Şöyle ki:

★ *Aleyhissalatu vesselam* bineğin üzerinde nafile ve vitir namazlarını kılmıştır.

★ Farz namazları kılmamıştır.

★ Bu namazlara başlarken bineğini kıbleye çevirmiş ise de, iftitah tekbirinden sonra yolun durumuna göre, hayvan hangi istikamete dönerse dönsün, onun yürüyüş istikametine yönelmiş olarak namazını devam ettirmiş, yönünün kıbleye gelmesi için herhangi bir gayrete girmemiştir.

★ Binek üstündeki namazların rükû ve secdelerinde başıyla imâyı esas almıştır.

★ Hadis *İbnu Ömer*'in de böyle yaptığını haber verir.

2- *Başla imâ*'dan maksad şudur: Namazda rüku'ya ve secdeye işaret etmek üzere başı eğmektir. Bu ayakta yapılabileceği gibi, oturarak da yapılabilir. Ülemâ bunun cevazında ittifak eder. Fakihler secdeye delalet eden imâ'da başın, rüku'ya delalet eden imaya nazaran daha fazla eğilmesi gerektiğini belirtirler. Böylece *bedel*'in *asl*'a muvafık olacağını söylerler.

İma ile alakalı olarak şunu da belirtelim: Hastalık, korku gibi özür halinde yatarak da ima caiz görülmüştür, ancak bir şeye dayanarak ayakta yapılması mümkün olan bir ima, yatarak yapılamaz, caiz değildir.

3- *İbnu Battâl*, farz namazın özür hali olmadan hayvan üzerinde kılınamayacağı, hayvandan inmenin şart olduğu hususunda ülemanın *icma* ettiğini belirtir.

4- Sadedinde olduğumuz hadiste *tesbih*'le nafile namaz kastedilmiştir. Aslında tesbih **sübhânallah** demektir. Namazda bu kelimenin çokça zikri sebebiyle namaz *tesbih* olarak isimlendirilmiştir. Bu bir şeyin, onun bir kısmı ile isimlendirilmesine bir örnektir. Mamafih bu isimleme için şu yorum da yapılmıştır: "*Musalli Allah Teâla'ya ibadeti O'na tahsis etmek suretiyle tenzih edici olduğu içindir, zaten "tesbih" tenzih demektir.*"

Tesbih'le farzların değil nafile namazların kastedilmesi şer'î bir örftür.

5- Hayvan üzerinde kılınan nafile namaza başlarken kıbleye yönelme, bütün rivayetlerde gelmemiştir. Bu sebeple, ülemâ bunu bir vecibe olarak hükme bağlamamıştır. Sadece *Ahmed İbnu Hanbel* ve *Ebu Sevr, Enes*'ten gelen rivayet (2702) sebebiyle iftitah tekbiri sırasında kıbleye yönelmeyi *müstehab* addetmişlerdir.

6- Namazın kısaltılması caiz olmayan yolculuk sırasında hayvan üzerinde namaz kılmanın caiz olup olmadığı hususunda ülema ihtilaf etmiştir. Cumhur caiz olduğuna hükmetmiştir. *İmam Mâlik*, sadece namazın kısaltıldığı yolculuklarda caiz olduğuna kânidir. *Taberî*: "*Mâlik'e bu görüşünde uyan bir başkasını bilmem*" der.

2703 ١١ - وعن جابر رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولَ اللّهِ ﷺ: جُعِلَتْ لِى الأَرْضُ مَسْجِداً وَطَهُوراً، فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِى أَدْرَكَتْهُ الصَّلاَةُ صَلَّى]. أخرجه النسائى.

11. **(2703)**- *Hz. Câbir (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurdular:* **"Küre-i arz bana bir mescid ve temiz kılındı. Ümmetimden her kim bir namaz vaktine ulaştımı nerede olursa namazını kılsın."** [Nesâî, Mesâcid 42, (2, 56).]

2704 ١٢ - وعن إبراهيم بن يزيد التيمى قال: [كُنْتُ أَقْرَأُ عَلَى أَبِى الْقُرْآنَ فِى السُّدَّةِ، فَإِذَا قَرَأْتُ السَّجْدَةَ سَجَدَ، فَقُلْتُ: يَا أَبَتِ لِمَ تَسْجُدُ فِى الطَّرِيقِ؟ فَقَالَ: إِنِّى سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عَنْ أَوَّلِ مَسْجِدٍ وُضِعَ عَلَى الأَرْضِ، فَقَالَ: الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ، فَقُلْتُ: ثُمَّ أَىٌّ؟ قَالَ: الْمَسْجِدُ الأَقْصَى. قُلْتُ: كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا؟ قَالَ: أَرْبَعُونَ عَاماً، ثُمَّ الأَرْضُ لَكَ مَسْجِدٌ، فَحَيْثُمَا أَدْرَكَتْكَ الصَّلاَةُ فَصَلِّ، فَإِنَّ الْفَضْلَ فِيهِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

12. **(2704)**- *İbrahim İbnu Yezîd et-Teymî (rahimehullah)* anlatıyor: *"Babamdan mescidin avlusunun kenarında Kur'an öğreniyordum. Bu sırada secde ayeti okumuşsam babam hemen secdeye kapanıyordu. Kendisine:*

"Babacığım yolda niye secde ediyorsun?" diye sordum.. Dedi ki: "Ben Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in şöyle söylediğini işittim: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'a yeryüzünde inşa edilen ilk mescidin hangisi olduğunu sordum: "Mescid-i Haram" olduğunu söyledi. Ben: "Sonra hangisi?" dedim, "Mescid-i Aksa!" diye cevap verdi. Ben: "İkisi arasında kaç yıl fark var?" dedim. "Kırk yıl!" dedi ve ilave etti: "Arz sana (baştan ayağa) bir mesciddir, öyleyse nerede namaz vaktine ulaşırsan namazını (orada) kıl, çünkü fazilet ondadır (namaz vaktinin girdiği ilk andadır)." [Buharî, Enbiyâ 8, 40; Müslim, Mesâcid 2, (520); Nesâî, Mesâcid 3, (2, 32); İbnu Mâce, İkâmet, Mesâcid 7, (753).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis bir kısım meselelere dikkat çekmektedir:

1- Namaz, daha önceki hadislerde belirtilen hammâm, kabristan, deve damı gibi bazı istisnâî yerler hariç her yerde kılınabilir, yol da namaz kılınabilecek

yerlere dahildir, yeter ki temiz olsun. Başkalarını rahatsız etme durumunda mekruh olduğunu daha önce belirttik (2697 hadis).

2- Muallimle talebe, öğrenme, öğretme sırasında secde âyetlerini okuyacak olurlarsa ilk defa okuyunca secde etmeleri gerekir, müteâkip tekrarlarda gerekmez. Bazı âlimler böyle durumda okunan secde âyetleri için hiç secde gerekmeyeceğini söylemiştir.

3- Yeryüzünde ilk inşa edilen mescid Ka'be olmaktadır. Bu hadis şu âyeti tefsir eder: إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ **"Şurası muhakak ki, insanlar için yapılan ilk beyt (ev) Mekke'dekidir (Kâ'be)"** (Âl-i İmran 96). Bu ayette, ilk yapılan evle Mekke'deki Ka'be'ye ima olunur ise de, Ka'be olduğu sarahatle söylenmez. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, ayette zikredilen "*ev*"den maksadın Mekke'deki mescid olduğunu tasrih eder. Yani ilk inşa edilen mâbed Ka'be olmaktadır.

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: "*Acaba âyet-i kerime, Ka'be'nin aynı zamanda ilk inşa edilen bina olduğunu da ima etmiyor mu? Bir başka deyişle barınak manasında beyt (ev) inşaatı Ka'be'den sonra başlamış olamaz mı?*" Bunun cevabını, *İshak İbnu Râhûye, İbnu Ebî Hâtim* ve başkalarının *Hz. Ali*'den sahih senetle kaydettikleri şu rivayette görmekteyiz: كَانَتِ الْبُيُوتُ قَبْلَهُ وَلَكِنَّهُ كَانَ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِعِبَادَةِ اللّٰهِ **"Ka'be'den önce de evler vardı. Lakin, Allah'a ibadet için ilk yapılan o oldu."**

4- Hadiste, ilk yapılan mescid'in *Ka'be* olduğu, ikinci yapılan mescidin de *Mescidü'l-Aksâ* olduğu, bu ikisi arasında zaman olarak kırk yıl fark bulunduğu beyan edilmektedir.

Bazı alimler -ve bu meyanda *İbnu'l-Cevzi-* Ka'be'yi *Hz. İbrahim (aleyhisselam)*'in inşa ettiğini belirten nassla (Bakara 127), Mescid-i Aksa'yı da *Hz. Süleyman*'ın inşa ettiğini belirten nassları tarihi açıdan, sadedinde olduğumuz hadisle değerlendirip ortaya çıkan bir müşkile dikkat çeker: "*Hz. İbrahim'le, Hz. Süleyman* arasında bin yıldan fazla bir zaman farkı olduğu halde hadiste kırk yıl yıl gösterilmektedir.

Bu müşkil, *İbnu Hacer*'in kaydettiği üzere şöyle cevaplandırılmıştır: "*Nasslarda Ka'be'nin ilk inşa olduğuna ve temelinin atılışına dikkat çekilmiş ise de ne Hz. İbrahim'in Ka'be'yi ilk inşa eden kimse olduğu, ne de Hz. Süleyman'ın Beytu'l-Makdis'i ilk inşa eden kimse olduğu söylenmemiştir. Bilakis, Ka'be'yi ilk defa Hz. Adem'in inşa ettiğine, sonra onun çocuklarının yeryüzüne dağıldığı-*

na dair rivayetler gelmiştir. Öyleyse, bunlardan bazılarının Beytu'l-Makdis'i yapmış olmaları mümkündür. Sonra Hz. İbrahim, -Kur'an'ın nassı ile- Ka'be'yi bina etmiştir." Kurtubî de aynı izaha katılarak: *"Hadis Hz. İbrahim ve Hz. Süleyman (aleyhisselam)'ın adı geçen iki mescidi inşa ettikleri zaman bunları ilk defa inşa ettiklerini ifade etmez. Öyle ise bunların yaptıkları, önceden başkaları tarafından temeli atılmış olan binayı bir yenilemekten ibarettir"* der.

Hattâbî de buna yakın bir görüş dermeyan eder: *"... Mescid-i Aksa'nın inşasını ilk yapanların, Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman'dan önce yaşamış bazı evliyâullah olması muhtemeldir. Bilahare Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman da onu bazı ilavelerle genişletmiş olmalılar. Bundan dolayı da onun inşası bunlara izafe edilmiştir." İbnu Hacer* bu görüşün haklılığına dikkat çeker ve te'yid zımnında, Mescid-i Aksa'yı *Hz.Adem (aleyhisselam)*'in inşa ettiğine, meleklerin inşa ettiğine, *Hz. Nuh (aleyhisselam)*'un oğlu *Sâm*'ın, *Hz. Ya'kub (aleyhisselam)*'un inşa ettiğine dair rivayetler gördüğünü belirtir. Der ki: *"Hz. Âdem veya meleklerin inşa etmiş olmaları halinde diğerlerinin inşası bir yenilemeden ibârettir, tıpkı, Ka'be'de olduğu gibi. Son iki ihtimalin (Sâm ve Yâ'kub'un inşa etmiş olması) doğru olmaları halinde, İbrahim veya Ya'kûb'dan vâki olan asıldır ve te'sisdir, Dâvud'dan vâki olan da bunun yenilenmesidir. Dâvud'un yenileme işi de bir başlama olup, onu Hz. Süleyman ikmâl etmiştir."* (68)

Bu görüşü de kaydeden *İbnu Hacer*, mesele üzerinde *İbnu'l- Cevzi*'nin tahminini daha makul görür ve der ki: *"Onun görüşüne şehadet eden ve:* **"Her iki mescidi de inşa eden bâni Hz. Âdem'dir"** *diye hükmeden kimseyi te'yid eden rivayeti buldum. İbnu Hişâm,* Kitâbu't-Tîcân'da der ki: *"Hz. Âdem (aleyhisselam) Ka'be'yi inşa edince Cenab-ı Hakk Beytu'l- Makdis'e gitmesini ve onu da inşa etmesini emretti. O da gidip onu yaptı ve içinde ibadet etti. Ka'be'yi Hz. Âdem'in inşa etmiş olması meşhurdur." İbnu Hacer* bundan sonra Ka'be'nin *Hz. Âdem* zamanında Allah tarafından indirildiğini ifade eden bir başka rivayet kaydeder. *Katâde*'den gelen bu rivayeti de kaydediyoruz: *"Allah, Hz. Âdem'in yeryüzüne inmesiyle birlikte Beyt'i de vaz'etti. Hz. Âdem meleklerin seslerini ve tesbihlerini kaydetmişti. Allah Teâlâ kendisine:*

"Ey Âdem ben, tıpkı arşımın etrafında tavaf edildiği gibi etrafında tavaf edilecek bir Beyt indirdim, ona sen de git!" *dedi. Âdem Hind'e indirilmiş idi. Mekke'ye müteveccihen yola çıktı. Kendisinin adımları -taraf-ı ilâhîden- uzatıldı. Çabucak Beyt'e ulaştı ve onu tavaf etti. "Denir ki: Kabe'ye müteveccihen*

---

68) Bu ifadenin tam anlaşılması için Mescid-i Aksa'nın inşası ile ilgili olan şu rivayetin bilinmesi gerekir: *Dâvud (aleyhisselam) Beytu'l-Makdis'in inşaatına başlamıştı. Sonra Allah Teâla ona şöyle vahyetti:* **"Ben, onun Süleyman'ın eliyle tamamlanmasına hükmettim.....** " *Râfi İbnu Umeyre*'den *Taberânî*'nin kaydettiği bu rivayete göre, Beyt-i Makdis'in inşatında *Hz. Dâvud*'un da katkısı vardır.

namaz kılınca Allah kendisine Beytu'l-Makdis'e teveccüh etmesini emretti. (Derhal gelip) orada bir mescid edindi. Zürriyetinden bazılarının kıblesi olması için, içinde namaz kıldı.."

5- *Mescidü'l-Aksâ*, uzak mescid demektir. Bununla bugün Kudüs şehrindeki *Beytu'l-Makdis* de denen meşhur *Mescid-i Aksa kastedilir. Buna Aksa*, yani uzak denmesi farklı sebeplerle izah edilmiştir:

★ Bir görüşe göre, Ka'be ile onun arasındaki mesafenin uzaklığı sebebiyle bu ismi almıştır.

★ Bir başka görüşe göre, onun ötesinde ibadet mahalli olmayışından böyle denmiştir.

★ Bazıları onun her çeşit pisliklerden ve kirlerden uzaklığı sebebiyle bu adı aldığını söylemiştir. Nitekim *Makdis* pisliklerden temizlenmiş (pâk) demektir.

2705 ١٣- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: اجْعَلُوا فِي بُيُوتِكُمْ مِنْ صَلاَتِكُمْ، وَلاَ تَتَّخِذُوهَا قُبُوراً]. أخرجه الخمسة.

13. **(2705)**- *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurdular:"*

"Namazlarınızdan bir kısmını evlerinizde kılın, sakın onları kabirlere çevirmeyin!" [Buharî, Salât 52, Teheccüd 38; Müslim, Müsâfirin 208, (777); Ebu Dâvud, Salât 346, (1448); Tirmizî, Salat 331, (451); Nesâî, Salâtu'l-Leyl 1, (3, 197).]

2706 ١٤- ولمسلم عن جابر رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا قَضَى أَحَدُكُمُ الصَّلاَةَ فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيباً مِنْ صَلاَتِهِ، فَإِنَّ اللّهَ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلاَتِهِ خَيْراً].

14. **(2706)**- Müslim'in *Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayette aleyhissalatu vesselam şöyle emretmiştir:*

"Sizden kim namazını mescidde kılarsa namazından bir pay da evi için ayırsın. Zira Allah, evinde kılacağı namaz için dahi bir hayır takdir etmiştir." [Müslim, Müsâfirin 210, (778).]

2767 ١٥- وعن معاذ بن جبل رضى الله عنه قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَسْتَحِبُّ الصَّلاَةَ فِي الْحِيطَانِ: يَعْنِي الْبَسَاتِينَ]. أخرجه الترمذى.

15. (2707)- *Mu'âz İbnu Cebel (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resulullah (aleyhissalatu vesselam) bağ ve bahçelerde namaz kılmayı da müstehab (sevimli ve hoş) addederdi."* [Tirmizî, Salât 249, (334).]

AÇIKLAMA

1- Son üç hadis, mescidler dışında da namaz kılmanın meşruiyyetini ve hatta gerekliliğini belirtmektedir. İlk iki rivayet bilhassa evlerde namaz kılmaya ısrarla teşvik ederken, son rivayet, iş yerlerinde de namazın müstehab olduğunu tebarüz ettirmektedir. *Bağ ve bahçe* tabirini işyeri olarak anlıyoruz, zira *Resulullah (aleyhissalatu vesselam)* zamanında bağ ve bahçelerin günlük iktisadi hayattaki ağırlığını bugün, başka meşguliyetler almıştır. Hatta bağ-bahçe meşguliyetleri gün geçtikçe daha az sayıda insanların günlük hayatlarını doldurmaktadır.

2- *Iraki, Resulullah (aleyhissalatu vesselam)*'ın bağ ve bahçelerde kılınacak namazları istihbab etmesinde bazı manalar bulur. Ezcümle:

★ Buralarda halktan uzak kalmayı kastedmiş olabilir. *Ebû Bekr İbnu'l-Arabî* bu ihtimale cezmeder.

★ Bağbahçenin meyvelerine namazın bereketinden bereket sirayetini kastedmiş olabilir. Zira namaz rızkı celbedicidir.

★ Üzerinde namaz kılınması, ziyaret edilen şeyi tekrim'dir.

★ Namaz, inilen veya terkedilen her menzilin taiyyesidir (selamı).

Bu te'villerin ekserisini "*iş yerleri*"ne tatbik etmek mümkündür.

3- *Resulullah* 2705 numaralı hadiste evlerde namaz kılmamayı onları kabirlere çevirmek olarak değerlendirmektedir. Çünkü bulunduğu yerde namaz kılmayanlar ölülerdir.

4- *Kurtubî* evde kılınacak namazla nafile namazın kastedildiğini söylemiştir. Görüşüne delil olarak 2706 numarada kaydedilen *Hz. Câbir hadisini* zikreder. Der ki: "**Sizden her kim namazını mescidde kılarsa...**" *ifadesinde, farzını mescid de kılan kimse ev için de bir pay ayırmaya davet edilince bu payın nafileden olacağı açıktır."*

5- Ancak başka bazı alimler hadiste: "**Farzlarınızdan bir kısmını evlerinizde kılın, tâ ki kadın, çocuk gibi mescide çıkmayanlar size uysunlar**" dendiğini ileri sürmüşlerdir. *İbnu Hacer*, bu mananın da muhtemel olduğunu kabul etmekle birlikte *Kurtubî*'nin istinbatını *râcih* bulur.

6- *Buharî* bu hadisi (2705), *kabristanda namaz kılmanın mekruhluğu* adını taşıyan bir babta zikretmekle, hadisten bir başka hüküm çıkarmış olmaktadır: *Kabirlerde namaz kılmanın mekruh olması...*

7- *İbnu't-Tîn* der ki: *"Bir cemaat, bu hadisten hareketle, evlerde namaz kılmanın mendubiyetine hükmetmiştir, zira ölüler namaz kılmazlar. Sanki Resulullah (aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurmaktadır:* **"Sakın evleri mesâbesinde olan kabirlerinde namaz kılmayan ölüler gibi olmayın."** *İbnu't-Tîn* Buharî'nin istinbatını uzak bularak: *"Kabristanda namazın caiz olup olmaması ayrı bir konudur, bu hadiste o meseleye temas edilmemektedir"* der ve bazı münakaşalar kaydeder.

8- Biz hadisin *Buharî* tarafından yapılan yorumu üzerine ülemanın red ve kabul sadedindeki münakaşasına bu kısa işaretten sonra bazı alimlerin şu manayı da anladıklarını kaydetmek isteriz:

"Hadisten murad şudur: "Evlerinizi içinde namaz kılınmayan, sadece uyunulan bir yer kılmayın. Zira uyku ölümün kardeşidir, ölü de hiç namaz kılmaz."

9- *Türbüştî* bu istinbatların hepsine katılır ve kendisi bir yeni mana ilave eder: *"Hadisten şunun kastedilmesi muhtemeldir: "Kim evinde namaz kılmazsa, kendini ölü, evini de kabir kılmış olur."* Bu tevili beğenen *İbnu Hacer*, te'yiden şu hadisi zikreder: **"İçinde Allah'a zikredilen evle, zikredilmeyen evin misali, diri ile ölünün misali gibidir."**

10- Hadisten, ölüleri evlere defnetme yasağı istinbat edenler de olmuş ise de, *Hz. Peygamberin* hayatı boyunca yaşadığı evine gömüldüğü söylenerek bu istinbatın zayıflığına dikkat çekilmiştir. Fakat *Kirmânî:* اَنَّ الْاَنْبِيَاءَ يُدْفَنُونَ حَيْثُ يَمُوتُونَ **"Peyamberler öldükleri yere gömülürler."** مَا قُبِضَ نَبِىٌّ اِلاَّ دُفِنَ حَيْثُ يُقْبَضُ **"Her peygamber mutlaka öldüğü yere defnedilmiştir"** gibi hadisleri delil göstererek, *Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)*'in evine gömülmüş olmasını *hasâis*ten sayar ve ümmete örnek olmayacağına dikkat çeker.

NAMAZIN BEŞİNCİ ŞARTI: NAMAZDA KONUŞMAMAK

2708 ١- عن زيد بن أرقم رضى الله عنه قال: [كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِى الصَّلاَةِ يُكَلِّمُ الرَّجُلُ مِنَّا صَاحِبَهُ، وَهُوَ إِلَى جَنْبِهِ، حَتَّى نَزَلَتْ: وَقُومُوا لِلّهِ قَانِتِينَ. فَأُمِرْنَا بِالسُّكُوتِ، وَنُهِينَا عَنِ الْكَلاَمِ]. أخرجه الخمسة.

1. **(2708)**- *Zeyd İbnu Erkâm (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Biz, namaz kılarken konuşurduk. Öyle ki herkes kendi yanındakine birşeyler söyleyebilirdi. Derken şu âyet nâzil oldu:* وَقُومُوا لِلّهِ قَانِتِينَ **"Allah'ın divanına tam huşû ve taatle durun"** (Bakara 238). *Böylece sükût etmekle emrolunduk ve konuşmaktan*

men edildik." [Buhârî, Amel fi's-Salât 2, Tefsîr, Bakara 43; Müslim, Mesâcid 35, (539); Ebu Dâvud, 178, (949); Tirmizi, Salât 297 (405); Nesâî, Sehv 20.]

AÇIKLAMA:

1- İslâm dini, yirmiüç vahiy yılı esnasında kemâlini bulmuş bir dindir. Birçok meseleleri, belli bir tedrîc vetîresinden sonra nihâî şeklini almıştır. Gelen ahkâmın, insanlar tarafından yavaş yavaş daha içtenlikle benimsenmesinde, eski alışkanlıklardan birden bire değil peyder pey ve fakat daha emin şekilde uzaklaşılmasında bu vetîrenin büyük rolü olmuştur. Sadedinde olduğumuz hadis, bu tedrîcî tekâmülün namazda da cârî olduğunu ifâde etmektedir: İlk yıllarda namaz sırasında her musallî, yanındaki arkadaşı ile konuşabilmektedir. Sonradan **huşû âyeti**'nin nüzûlüyle bu ruhsat neshedilmiştir. Âyetin hangi yılda nâzil olduğu belli değildir. Ülema bu nesh hâdisesinin Mekke'de mi, Medîne'de mi vâki olduğunda ihtilâf etmiştir. Ancak, ittifak edilen husus mezkûr âyetin Medine'de nâzil olduğudur. Bu durumda neshin de hicretten sonra vukûa gelmesi icab eder. Müteakiben göreceğimiz *İbnu Mes'ud* rivâyeti de mevzu ile alâkalı olmakla beraber, *İbnu Mes'ud*'un Habeşistan'dan dönüş meselesi de mevzuun zorlaşmasına sebep olmuştur. Çünkü, onun, biri hicretten önce, diğeri hicretten sonra olmak üzere iki ayrı *Habeşistan dönüşü* mevzubahistir. Birinci dönüş, Habeşistan'a ilk muhâcir kafilesinin gitmesinden sonra, müşriklerin müslüman olduklarına dair orada şâyi olan bir yanlış haber üzerine meydana gelir. Muhacirlerin pek çoğu Mekke'ye döner, ancak gerçek, duydukları gibi değildir, evvelkinden şiddetli bir işkenceye mâruz kalırlar. Bunun üzerine daha kalabalık bir kâfile tekrar Habeşistan yolunu tutar. *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* her iki kâfilede de yer alanlardandır.

Şu halde müteakip hadiste, *İbnu Mes'ud*'un bahsettiği "*dönüş*"ün hangisi olduğu sarîh değildir. Bazı âlimler, birinci dönüş olduğunu kabûl ederken, bazıları ikinci dönüş olduğunu ileri sürmüştür. Bunları te'yid eden rivayetlerden bazıları, *İbnu Mes'ud*'un Habeşistan'dan, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Bedir'e çıkma hazırlığı içerisinde iken döndüğünü belirtmektedir. *Müstedrek*'in kaydettiği bir *İbnu Mes'ud* rivayeti بَعَثَنَا رَسُولُ اللّٰهِ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ إِلَى النَّجَاشِيِّ ثَمَانِينَ رَجُلاً "*Resûlullah bizi Necâşi'ye seksen kişi olarak gönderdi..*" diye başlar ve şu ibâre ile sona erer: فَتَعَجَّلَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْعُودٍ فَشَهِدَ بَدْرًا "*...Abdullah İbnu Mes'ud (dönüşte) acele davrandı ve Bedir gazvesinde hazır bulundu.*"

Bu hususu te'yîd eden başka rivayetler de var, ancak teferruata girmeyeceğiz. Şu halde bazı âlimler bu rivâyetleri esas alarak *İbnu Mes'ud*'un *Resûlullah*'la mülâkatını hicretten sonra Medîne'de kabûl etmişlerdir.

2- Şârihler, bidâyette, namaz esnasındaki konuşmaların mâlâyâni, dünyevî konuşma olmayıp, selam alıp verme gibi, namaza sonradan katılanın, kaç rek'at kılındığını sorması gibi gerekli şeyler olduğunu belirtirler.

3- Alimler namazdaki konuşmanın hükmü üzerinde bazı teferruata yer verirler:

★ Namazda konuşmanın haram olduğunu bilen bir kimseden, namazın maslahatına müteallik olmayan veya bir müslümanı kurtarmaya müteallik olmayan kasdî bir kelâmın namazı bozacağında ülema icma eder.

★ Hatâ ve cehâlet sebebiyle vâki olan kelâmda ihtilâf edilmiştir:

★ Cumhur'a göre az miktardaki kelam namazı bozmaz.

★ Hanefiler mutlak olarak namazı bozar diye hükmetmişlerdir. Yani namaza münâfi söz iki harften de ibâret olsa söyleyenin işiteceği kadar telâffuz edildi mi namaz bozulur, bu hususta kast, sehiv, unutma, uyuklama, hata halleri müsavidir.

★ Bir kimsenin dilinden kasıdsız olarak çıkan veya imâma ârız olan bir hatayı haber verme gibi namazın ıslahı kasdına yönelik bir müdahalede bulunma, felakete düşecek bir müslümanı tehlikeden kurtarma veya imâmın tıkanıklığını açma gibi maksatlarla müdâhale veya kendisine uğrayan kimseye namazda olduğunu bildirmek için sübhanallah dese veya verilen selama mukabele etse veya anne babasından birinin çağırmasına cevap verse veya konuşmaya icbar edilse veya *"Kölemi Allah için azad ettim"* demesi gibi Allah'a yakınlık kazandıran bir kelamda bulunsa .... verilecek hüküm husûsunda ihtilâf edilmiştir. Fıkıh kitapları geniş olarak yer verirler. Şu kadarını söyleyebiliriz: Ah, of gibi eninler, ağlamalar uhrevi korkudan gelmezse namazı bozar, aksıran kimseye **yerhamukallah, rahimekallah** demesi, namazı bozar, kendi aksırmasına yerhamukallah demesi bozmaz. Şeytanın uhrevî vesvesesine **Lâ havle ve lâ kuvvete illa billah** demesi namazı bozmaz, dünyevî vesveseye derse bozar. Kur'an ve sünnette gelen duaları okuması namazı bozmaz, diğerleri bozar. Selam alıp vermek de bozar.

★ Namazda el, göz, baş işaretiyle selama mukabele edilse, sorulan veya istenilen bir şey için baş ile, göz ile veya kaş ile işârette bulunulsa namaz bozulmaz. Ancak musalliye yapılan "ileri git", "yer ver" gibi emirlere musalli uyarak hareket etse namazı bozulur. Fakat ihtiyaç hâsıl olduğunu görerek, kendi kendine geri çekilse, yer verse namaz bozulmaz. Peşinde namaz kıldığı değil de bir başka imamın yanlışını düzeltse, tıkanıklığını açsa namazı bozulur. Keza bir musalli aynı namazda olmayan bir başkasının irşadıyla hatasını düzeltse, tıkanıklığını giderse namazı bozulur.

2709 ٢- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ فِى الصَّلاَةِ فَيَرُدُّ عَلَيْنَا، فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِ النَّجَاشِىِّ سَلَّمْنَا عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْنَا، فَقُلْنَا يَارَسُولَ اللّهِ: كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَيْكَ فِى الصَّلاَةِ فَتَرُدُّ عَلَيْنَا؟ فَقَالَ: إنَّ فى الصَّلاَةِ شُغْلاً]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

2. **(2709)**- *İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a selam verirdik, O da bize mukabele ederdi. Necâşî'nin yanından döndüğümüz zaman O'na yine (namazda) selam vermiştik, bize mukabeleten selam vermedi.*

" Ey Allah'ın Resulü, dedik, biz sana vaktiyle namazda selam verirdik, sen de selamımızı alırdın (şimdi niye almıyorsun)?" dedik. Bizi şöyle cevapladı:

"Namazda meşguliyet var!" [Buharî, Amel fis's-Salât 2, 15, Fadâilu'l-Ashab 37, Müslim, Mesâcid 34, (538); Ebu Dâvud, 170, (923, 924); Nesâî, Sehv 20, (3, 19).]

AÇIKLAMA için önceki hadisin açıklamasına bakın.

İÇİNDEKİLER